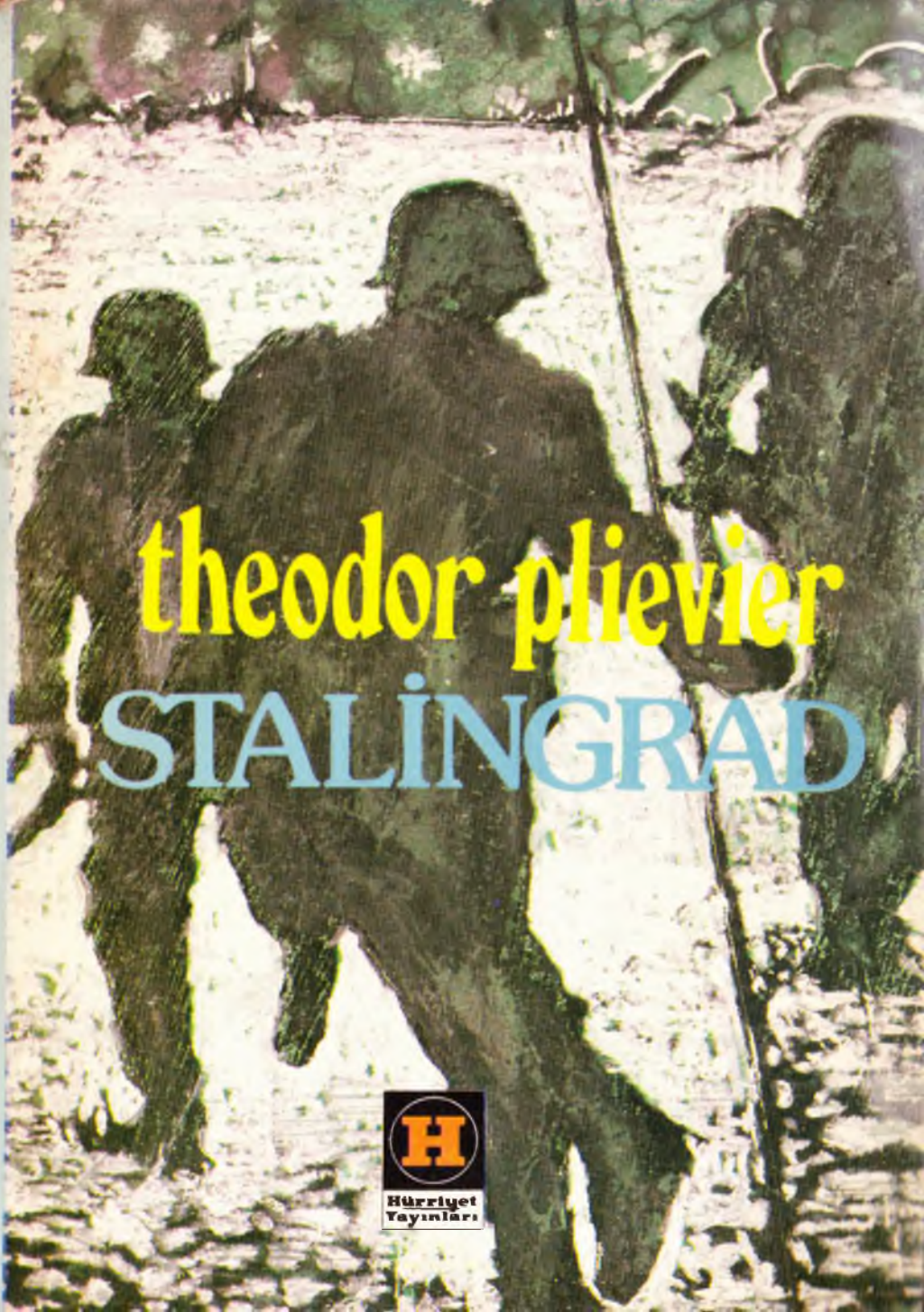
SAVAŞ
ROMANLARI
2

STALİNGRAD theodor plievier

199

Hürriyet Yayınları

theodor plievier

STALİNGRAD

Hürriyet Yayınları

Theodor Plievier

STALINGRAD

HÜRRIYET YAYINLARI 199
SAVAŞ ROMANLARI 2

STALİNGRAD
Theodor Plievier

Yayın hakkı Theodor Plievier · Hür Yayın ve Ticaret A.Ş.
Birinci baskı Mayıs 1978
Kapak düzeni Sungu Çapan
Dizgi, baskı, kapak baskısı : Hürriyet Ofset
Cilt Ali Baba ciltevi

theodor plievier

STALİNGRAD

Çeviren:

Semih Yazıcıoğlu

HÜR YAYIN VE TİCARET A.Ş.
Cemal Nadir Sokak No: 7 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 27 15 02

ÖNCE GNOTKE VARDI.

Kurşun rengi bir kasım günüydü ve Gnotke'nin elinde bir kürek vardı. Gnotke, Aslang, Hubbe, Dinger ve Gimpf'in az önce kazmasını bitirdikleri mezar sekiz metre uzunlukta, iki metre eninde ve yarım metre derinlikteydi. Çavuş Gnotke, Başçavuş Aslang ve de Hubbe, Dinger, onbaşılarla, er Gimpf'in gerçekte hiçbir farkları yoktu birbirlerinden. Omuzlarında apuletleri, kollarında da terfiyeleri yoktu; ellerivle yüzleri de üniformaları kadar kir pas içindeydi. Belki de çok yıllar önce insanlara aitti bu yüzler, bu eller, bu üniformalar...

Son kürek dolusu toprak da atılmıştı kazılan mezardan dışarı. Hubbe ile Dinger bir sedyeyi kaldırdılar yerden, Gnotke ile Gimpf de ikinci sedyeyi. Küreklerini mezarın iki yanında yükselen toprak yığınına saplamışlardı, sedyeleri kaldırdıktan sonra yola koyuldular ağır ağır.Ve sisler içinde kayboldular. Kletskaya'nın doğusundaki bölgede, Don nehrinin Kletskaya ile Vertiyaçi arasında yaptığı bir dirseğin içinde, 376. Piyade Tümeni'ne ait bölgedeydiler. Volga ve Stalingrad piyade yürüyüşüyle doğuda, iki gün uzaklıktaydı. Tümenin kuzey kanadında bulunuyorlardı ve bu kanat Don nehri dirseğini izliyordu. Cepheye gelince, önlerinde ve ardlarında, ayaklarının altında..ve havadaydı.

Sahra Cezalılar Taburu için yayımlanmış Kara Kuvvetleri emrinde şöyle deniliyordu: *"Ceza, cephe'de, ateş hattının en ileri bölgesinde, uygulanacaktır. Düşman topçu ateşi, bombardımanları altında, mayin temizleme, ölülerin gömülmesi, bataklıklar içinden geçirilecek ahşap yolların döşenmesi gibi en güç ve tehlikeli görevleri içerecektir...ve..*

En ideal yerdi burası bir Hababam Taburu'nu çalıştırmak için...

Ordu emri ayrıca şunları belirliyordu:

Cezaların koşulları: *Yevmiye:* kısılacak, *Üniforma:* Kaçmaları önlemek amacıyla hiçbir rütbe işareti bulunmayan üniformalar

giydirilecektir. Üniforma üzerindeki her türlü rütbe işareti, apulet ve terfiyeler sökülecektir. *Posta:* Cezalıların komutanının kendi takdirine bırakılmıştır. Cezalılar taburundaki eriere gelen koliler sahiplerine dağıtılmayacak,bunlara dağıtımla görevli birlik tarafından el konulacaktır. Bu birlik mensuplarının, görev gereği haller dışında, diğer birliklerin mensuplarıyle ya da sivillerle karışmaları, arkadaşlık etmeleri yasaktır. *Aydınlatma:* bu birliklere hiçbir biçimde aydınlatma olanakları sağlanmayacaktır.*Ayrıcalıklar:* Özel durumlarda ve ancak birlik komutanı tarafından tanınacaktır.

Gnotke on aydan beri Hababam taburundaydı. Bir önceki kış harekatı ve Moskova üzerine yürüyüş "ahlakını bozmuş" tu. "İçtima halindeki birliklerin önünde emre karşı gelmesi" kendisine ağır bir ceza hakkettirmişti. Er Mathias Gimpf'in durumu da son kış harekatının "kaçınılmaz bir ürünü" idi. Donmuş Şisdra nehrinin gerisinde, ağaçların soğuktan buz tutarak çatladıkları ve rüzgarın pudaradan ince bir toz halinde karı kırbaçlarcasına insanların yüzlerine çarptığı bir gün Gimpf sırtında incecik bir kaput, ayaklarında yırtık çizmeler, herkes gibi elleri ceplerinde izlemişti tümen komutanının savunma önlemleriyle ilgili denetlemesini. Duruşunun askerce olmadığı kendisine anımsatıldığı zaman da hiçbir şey anlamayan birinin gülümseyişiyle yanıt vermiş, ellerini ceplerinden çıkarmamış ve yaverin raporunda yazdığı gibi "topuklarını bile birbirlerine vurmamış"tı. Böylelikle de birliklerin "düşük moral'ine korkunç bir örnek olmuş, cezası da buna uygun biçimde çok sert olmuştu. Çavuş Aslang'a gelince, birliğe katılması pek eski değildi. Diğer iki onbaşı Hubbe ile Dinger, boşalan yerleri doldurmak üzere cephe gerisinden az zaman önce taşıtlarla getirilmişlerdi.

Gnotke ile Gimpf, bir vakitler, Dördüncü Panzer Ordusu'na mensuptular ve onunla birlikte geçmişlerdi Kursk bozkırlarını. İstihkamcılar, mayin tarlaları içinden daracık yolları açıp onları temizlerlerken, kış harekatının "çerçöpü"-Gnotke ile Gimpf gibi erler, bazen yerel köylülerin, kadınların ve ilk gençlik çağındaki gençlerin, Varşova'dan, Budapeşte'den, Hamburg'dan toplanmış Yahudilerin yardımıyla-mayin tarlalarında kalmış canlı mayinleri temizlemişlerdi. Bu "çerçöp" grupları, ordu yarma hareketini başardığı zaman, açılan yolların hem iç kısımlarında, hem de dış taraflarında çalışıyorlardı ve kayıplar yüzünden sayıları sürekli azalıyor, boşalan yerler ise ya yeni gelen Yahudilerle, daha çok yerli halkla doldurulyordu. Doğu yönünde

gelişen saldırıda zırhlı tümenler, vurucu komando birlikleri, Panzer Ordusu'na bağlı zırhlı tümenler, şok birlikleri ve piyadeler kadar ordunun bir parçasıydı bu "çerçöp" birlikleri de.

Gnotke ile Gimpf, patlayan mayinlerle, kaç kez yerlere serilmişlerdi; her tarafları yara bere içindeydi, ciltleri de yer yer yüzülmüştü adeta. Yüzlerine yapışmış insan etlerini, hatta bağırsak parçalarını silip atmaya zorunlu kalmışlardı kaç kez. Hemen yanıbaşlarında mayinlerin paraladığı, kadınlardan ya da erkeklerden artı kalmış parçalardı yüzlerine yapışan bu parçalar da. Ama onlara hiçbir şey olmamıştı. Sonra da bulundukları bölgeyi Macar ve İtalyan birlikleri devralmıştı onlardan. Bu nedenle ya da belki güney cephesi şimdiden çok daha hızla insan erittiği ve bu nedenle de daha fazla "çerçöp"e gereksinme olduğu için, bir gün, ikisini, kendileri gibilerinden oluşmuş bir kamyon dolusu insanla birlikte yürüyüş halindeki bir birliğe katmışlardı. Yine de pek ileri gidememişlerdi.

Veluki'de, bir kez daha onları kamyonlardan aşağı indirmişler, yeniden bir istihkam bölüğüne katmışlardı. Şarapnel ateşleri altında mayin tarlaları içinden yol açar ve dikenli tel engellerini temizlerken, canlarını dişlerine takarak ilerlemeyi sürdürdüler. Bu kez Altıncı Orduya bağlıydılar ve Don Bozkırlarından öteye ve Don nehrinin büyük halkasının derinliklerine, onunla beraber, ilerlediler. Bu ileri harekette çok insan kaybettiler; Norveçli denizciler, beylik eşya çalmış kişiler, Alman Hava Kuvvetleri Luftwaffe'den gönderilmiş sinir hastaları, birdenbire işlerinden sökülüp alınarak savaşa sokulmuş ve ateş altında moralleri bozulmuş eski kamyon şoförleri vardı içlerinde. Ama Gnotke ile Gimpf, o iki kum taneciği, bir kez daha sağ kaldılar ve bu kez başka bir mangaya verildiler.

Don'un kuzey halkası içindeki "çerçöp", gündüzleri yer içindeki deliklerde geçiren birlikler, geceleri deliklerinden çıkıyor ve nehir kıyısındaki alçak bataklık bölgelere kütüklerden yol döşerken etrafta hayaletler gibi dolaşıyorlardı. Bu bölgede topçu ateşiyle ya da hummaya yakalanarak ya da bir kez daha yorulup sinirleri bozulanlar, darmadağın edilmiş tümenlerin son kalıntıları olan bu adamlardı. Alman ileri harekatı Kletskaya ile Vertiyaçi arasında ağır ağır durduruldu. Kızıl Ordu, Kletskaya'da Don'u geçerek bir köprü başı, ilerideki harekat için basamak yapacağı bir kilit mevkii tutmuştu. Çok daha aşağılardaki Kalaç'ta, Altıncı Ordu'nun ileri harekatı Don üzerinden süregitmiş, Don ile Volga arasındaki ova geçilmiş, Ordu Stalingrad'a varmış ve orada

harabelerin çıkmaz sokakları içinde durmuştu. Ama burada, Don ilmeği içinde, mevziler için savaş uzun bir süre daha devam etti ve insanlar aynı yerde günlerce beklediler, savaştılar, öldüler. Stalingrad'ın kuzey cephesine çok ağır bir tehdit oluşturan Rusların Kletskaya'daki köprübaşının karşısında çok büyük sayıda Alman ve Romen birlikleri yığınak yapmıştı. Yan yana, sıra sıra yollar ve portatif köprüler tekrar tekrar kuruluyor, ama Rus topçusunun ateşi çok kez onları darmadağın ediyordu. Alman askerlerinin cesetleri haftalarca Don nehrinden aşağı aktı durdu. Ovada, Kletskaya'nın doğusunda ve kuzeye uzanan tepelik engebeli bölgede de çok ölü verilmişti. O ölüleri gömme işi de Gnotke ile Gimpf'e verilmişti.

Ekim geldiğinde bağlanmış oldukları taburun hemen hemen tamamını gömmüşlerdi. Üç bölük komutanı ile tabur komutanı da gömülenlerin arasındaydı. Tabur komutanlarını gömmek için kaba ağaçtan tabut gerekliydi; bölük komutanlarının siper örtüsü brandalara, tank tümenlerinin muvazzaf erlerinin de battaniyelere sarılması gerekiyordu. Mezar kayıt subaylarının verdikleri yönergeler böyleydi daha doğrusu. Belki de bir zamanlar bu emirler aynen uygulanmıştı. Ama artık değil. Mezarların üzerinden de göğe bir manga asker ateş etmiyordu artık. Hatta bir bölüğün yarısı gömüldüğü zaman bile. Tümen papazları, sıhhiye birliklerinden kimi bulurlarsa onların, yol üstünde durdurup mezar başına çağırdıkları kamyon şoförlerinin, yolunu şaşırmış iaşe birlikleri mensuplarının huzurunda ayak üstü görüyorlardı son görevlerini. Ölü gömülmesinin bu daha ciddi tarafı Gimpf'in ve Gnotke'nin hazır bulunmadığı sıralarda sürdürülüyordu. Çünkü ikisi yeni mezar kazarken uzaktan bakıyorlardı bu ayaküstü törenlere...

Mezar üstüne mezar kazıyorlardı. Ekim gelip geçti, kasım girdi. Havada kar vardı; yer, yarıklar, hendekler ve çukurlar kar savruntularıyla dolmuş, bu kar yığınlarının üzeri de çok kez ince bir buz katmanıyla örtülmüştü. Alçak araziden ve Don nehrinden, çok büyük bir çamaşır kazanından yükselir gibi, burgulana burgulana buhar bulutları yükseliyor, döne döne alabildiğine uzaklara yayılıyordu. Zaman zaman sisin daha üst katmanlarında bir yıldırımı andırır uzak parıltılar belirip sönüyordu. Ardından da top sesleri duyuluyor ve sisin içinde bir yerlerden, kardan ve donmuş toprak topaklarından bir dağ yükseliveriyordu. Yeraltı sığınaklarında ve siperlerdeki erler çömelmiş, bekleşiyorlardı. Cephane her sabah şafaktan önce, tayınlar da ancak ortalık karardıktan sonra getirilebiliyordu. Bir tek adam bile siperlerin

kenarından başını göstermeye cesaret edemiyordu gündüzleri.

Yalnız ölü gömme ekipleri ortalıkta serbestçe dolaşıyorlardı.

Ve bugün de her zamankinden çok benziyorlardı sisler içinde havada gezinen hayaletlere. Biri önde, öteki arkada, üzeri ölü yüklü sedyeyle, leke halindeydiler. Çünkü her şeyin biçimini değiştirip çarpıtıyordu sis. Birdenbire sisler içinden belirliveren atlı biri bir köpek sırtına binmiş gibi görünüyordu göze. Aralarında yüklü sedyeleriyle Hubbe ve Dinger, yine yükleriyle Gnotke ve Gimpf, tıpkı bir nehirden aşağı ağır ağır kayarak giden yüklü mavnaları andırıyorlardı.

Aslında, önce Rus kadınlarıyla ihtiyarları tarafından kazılmış ve Aslang, Hubbe, Dinger ve Gnotke ve Gimpf tarafından genişletilmiş çukur, son birkaç günün oraya buruya dağılmış ölülerini bir araya gömmek için açılmıştı. Bu ölüler geçici olarak buraya gömülüyorlardı ve daha sonra gömüldükleri yerlerden çıkarılarak Hitler'in zaferlerle doğuya doğru yürüyüşünün anısına düzenlenecek çok büyük bir mezara toptan gömüleceklerdi. Ama iki gün önce yirmi sekiz tankla bir piyade taburunun giriştiği saldırı Ruslar tarafından Almanlara ağır kayıplar verdirilerek püskürtülmüştü. Bunun üzerine, gömme ekipleri planlarını değiştirmek zorunda kalmışlardı. Şimdi de bu mezara ait asıl cesetlere ek olarak, tank tümeni ile piyade taburunun yeni ölülerinin de gömülebilmesi için büyük çukurun daha da büyütülmesi gerikiyordu. Tüm belirtiler bu ölülerin alelacele gömülmüş olduklarını gösteriyordu: Sonunda bunun da "unutulmuş bir mezar " olacağı gün gibi açıktı. Daha önceleri, böylesine gömme törenlerine sadece "ölü adamları"-ki Ceza Taburunun erlerine böyle deniliyordu-kazmakta oldukları yeni mezarın yanıbaşında ayakta durmuş, işi başından aşkın papazla mezar kayıt subayının birdenbire görünerek üç, beş sözcük mırıldanışlarını seyretmiş, sonra da geldikleri kadar hızla yine sisler içinden kayboluşlarını seyretmişlerdi. Ondan sonra da ölü adamları kitle mezarının başına dönüp onu toprakla doldurmaya başlarlardı.

Kefenlere gelince, aylardan kasımın ortalarıydı ve ordu ilk keskin acı donlardan birkaçını geçirmişti. Yaşayanlara bile kış techizatı, giysileri, battaniyeleri nereden bulabileceklerdi? Cesetlerin birşeylere sarılması ancak ölüler parçalanmış halde olduğu zaman gerekliydi; böyle zamanlarda da sadece parçalanmış ölülerin toplandıkları yerden mezara kadar olan kısa patika boyunca kullanıyorlardı onları taşımak için kullandıkları brandaları. Kana bulanmış bir siper tentesi parçalanmış ölüleri taşımak için tekrar tekrar kullanılıyordu ve geceleri de gömme

eklbi çok kez onu nemli toprağa serip üzerinde uyuyorlardı.

Hubbe ile Dinger çukurun başına döndüler, taşıdıkları sedyeyi yere bıraktılar, sonra onu yana çevirdikleri gibi üzerindeki cesetleri mezarın içine boca ettiler. Ölüler, birer tahıl çuvalı gibi düştü mezarın dibine; paralanmış cesetlerden birinin üzeri bir kat donmuş çamurla mumya gibi kaplanmıştı. Hubbe ile Dinger duraklamadan, ara vermeden, tek söz konuşmadan başlarını kaldırıp bakmadan tekrar eğilip sedyenin iki ucuna yapıştılar, onu kaldırıp sisierin içinde kayboldular yeniden. Arkalarından Gnotke ile Gimpf geldi, aynı hareketi tekrarlayarak sedyeyle getirdikleri yükü mezara boşalttılar. Taşıyıp getirdikleri ölü bir tank sürücüsü ya da bir piyade ise, ölünün boynundaki künye plakasının yarısı, ölünün kemeri, palaska ve palaskasının halkaları, adamın cebinden çıkanlarla birlikte istihkam çavuşu Aslang'ın yanıbaşına konuluyordu. Hubbe ile Dinger ya da Gnotke ile Gimpf ne zaman yanına gelseler bir direk kadar hareketsiz duran Aslang, bir kağıt parçasının üzerine yatay bir çizgi çiziyordu. Her dört yatay çizgiden sonra onların üzerine dikey bir beşinci çizgi çiziyordu. Burada sisierin içinde kaybolmuş ve sıkı bir göz altında olmamalarına karşın yine de konuşmuyorlardı; gecelerini geçirdikleri delikler içinde sıcak ya da ışık bulmaktan nasıl umutlarını kesmişlerse konuşma huyunu da öylece yitirmişlerdi. Gnotke ile Gimpf üçüncü ya da dördüncü turdaydılar ki bir şarapnel patladı yakınlarında. Şarapnel parçaları uluyarak gecenin karanlığında fırladı toprak topakları tok seslerle tekrar yere döküldü. Patlama kıllarına bile dokunmadığı halde kalın duman çizgileri başlarının çevresinde sıcak birer soluk gibi dolandı, sonra beyazımtrak sise karıştı. İki adam çevrelerine hiç aldırış etmiyorlardı. Biri önde, öteki arkada, işlerini sürdürdüler, getirdikleri yükü mezarın içine boca ettiler, sonra tekrar gidip yeni ölüler getirdiler. On altı metre küp insan eti gerekliydi mezarı doldurmak için; ama cesetlerin hepsi de tek parça halinde değildi; piyade taburunun savaştığı yerde donla beyazlaşmış çalıların üzerinden insan parçalarını ve bağırsaklarını çekerek koparmak gerekiyordu.

Bir defasında, "yetkili subayın izniyle" o seyrek rastlanan ayrıcalıklardan biri tanınmıştı Gnotke'ye. Ceset taşıma görevinden affedilmiş ve o gün Aslang tarafından sürdürülen göreve verilmişti. Yani sabahtan akşama kadar mezar başında ayakta durup mezar ağır ağır dolarken suratları çarpılmış, gözleri deli deli bakan, bacakları kopmuş, çamura bulanmış, cesetlerl, kolları, yarım vücutları ve tanınmaz hale gelmiş et parçalarını seyretmişti.

"Bir tanem Sepp." "Zavallı sevgili Karl'ım..." "Biricik sevgilim..." "Sevgili oğlum..." "Sevgili kardeşimiz ve damadımız..." "Sevgilim..." "Benim en tatlı, dünyalara bedel Max'ım..." ölülerin ceplerinden topladığı ve derlenmiş, diğer eşyanın yanına konulmuş mektuplar böyle başlıyordu. Sonra da mezar kayıt subayı için bir isimler listesi düzenliyordu. *"Sevgilim, aşkım..." "Sevgili kocam ve babacığım..." "* Çok uzak kıyılardan gelen seslerdi bunlar; hafifleyerek öylesine bir fısıltı halini almışlardı ki Gnotke duyamıyordu onları. Mektupların yollanmış olduğu kimseler,eylülde güneş daha sıcak, toprak da yer de kuruyken bozkırın üzerinde kuru odun parçaları gibi toplanmışlardı. Yine biliyordu ki, bir süre sonra, bu cesetler çürümeden öylesine kalmış, yalnız vücutlarındaki özsuları kan, su olduğu gibi, öylesine kalmıştı; yalnız nedense biraz ağırlaşmışlardı; aradan biraz daha zaman geçince (şimdiden ısının sıfırın altında altıya, hatta dokuza kadar düştüğü olmuştu) sedyenin üzerinde taş kadar katı ve ağır yatıyorlardı. Kimi oturur, kimi de kolları bacakları iki yana açılmış halde donmuştu ki bunları taşımak çok daha güç oluyordu, üstelik mezarda da gereğinden fazla yer kaplıyorlardı.

"Benim çok sevgili oğlum..." ve *"Kendine çok iyi bak..."* ve *"Dikkat et ayakların soğuk almasın... postallarının altına mukavva koy.."* mektuplardaki bu veya benzer tüm diğer cümleleri bu buruşup büzülmüş yaz cesetlerine ya da taze sonbahar cesetlerine ya da donarak çarpılmış cesetlere yakıştırabilmeye olanak yoktu. Gnotke'nin de bildiği gibi, bambaşka anlamsız, saçma sapan cümlelerdi bunlar. Mektuplarda yazılı öteki şeyler, umutlar, korkular, coğrafi ya da askeri gözlemler, Gnotke için hiç mi hiç bir anlam taşımıyordu. Tüm umutların son bulduğu noktaya gelmişti artık.

"...bu savaşın sonunun gelmesini içten bir arzuyla bekliyorum. Savaşın sona erişinden sonraki ilk mektubunu ise çok daha büyük bir özlemle bekliyorum. Çünkü o zaman bileceğim ki sen..." Ne biçim bir sonu olabilirdi bu savaşın. Ve ne biçim mektuplar yazılabilirdi böylesine bir savaştan sonra?

"Ne yazık ki, Stalingrad çevresindeki savaşların hâlâ sonu görünmüyor. Bu kent ele geçirildiği zaman, az çok bu yılki saldırının sonu gelmiş olacak. Olsun olsun da, sadece Kafkaslardaki harekat sürecek. Bu arada Klohov'u, Mammisov'u ve Çapraz geçitleri almayı başarabilirsek tabii... Çünkü Kafkasların güneyinde bir kış harekatını sürdürebilmek olanağı var, o zaman hiç olmazsa yıl sona ermeden Bakü

petrol yataklarını ele geçirebiliriz..."

"Stalingrad için boğuşma sürüp gidiyor. Bugün yine gördük Stalingrad savaşını dünya haberlerinde. O kadar heyecanlıyım ki! Ne zaman düşecek acaba? Belki de yarın pazar günü, bir hafta sonu ödülü olarak tamamen elimize geçmiş olduğunu haber alacağız..."

Bu mektuplarda durmadan yineleniyordu, "Stalingrad", "Stalingrad". Fakat sık sık yinelenen bu söz pek bir anlam taşımıyordu Gnotke için. Geçmişi (hiç düşünmüyordu onu) on ay önce birdenbire kesilip atılmıştı; hali ise gerçeksizdi. Coğrafi bir gerçek bile taşımıyordu, hatta.

Islak, soğuk kum, mezarlar. Geceleri bile sular damlıyordu, geceleri bile kum dökülüyordu tavandan yüzüne. Bu sonbahar günü öğleden sonra üçü geçer geçmez karanlık oldu etraf ve siperler, savunma mevzileri, mezarlar ve dikenli teller üzerine sis inerek herşeyi örttü. Ülke karanlığa büründü. Sis hababam taburu sürgünlerinin çamura bulanmış halde çürümüş hasırlara, kan lekeli siper örtülerine uzanmış, başlarında nöbetçiler dikilmiş bir halde geceyi bekledikleri derme çatma siperleri her yerden çok kedere, karanlığa boğmuştu.

Gnotke, o nemli tüyler ürpertici gece, bir kez daha, birdenbire doğrulup oturdu, yüzünü nice zamandır birlikte olduğu Gimpf'in yüzüne yaklaştırdı, "Matt..."diye fısıldadı.

Gimpf görmeyen bakışlarla ona baktı hiçbir şey demedi.

SONRA VİLSHOFEN VARDI.

Ama Vilshofen, bir adamın yüzünden ve kişiliğinden çok daha fazlasını simgeliyordu; kan ve gözyaşları içinden doğacak yeni bir dünyayı simgeliyordu. Sancılar içinde yeni biçimler alan, sınırları değiştiren, hükümetleri alaşağı eden yepyeni bir toplumu simgeliyordu kişilğinde. Karpatlardan aşağı koyu bir toz bulutu içinde harekete geçmişti bu yeni düzen. Sonra Prut'u, Dinyestr'i, Bug'u, ve Dinyeper'i geçmişti yaz boyunca. Sonra da bir çayır yangını gibi sarıvermişti tüm Ukrayna'yı. Moskova cephesine atanmış olan Vilshofen savaşın ikinci yılında bir panzer tümeninin komutasını üzerine almıştı. Başka milletlerin bağımsızlıklarını ve iradelerini ezip, yok etmeyi amaçlayan bir gücü simgeliyordu Vilshofen. Aşınmış silindir yataklarını, bozkırların çok ince kumunu ve çölün pudra gibi incecik tozunu da süzemeyip sızdırmış, bu yüzden de yenilenmesine olanak kalmadan aşınmış karbüratörleri de simgeliyordu ayrıca. Vatanından üç bin kilometre uzakta makinelerin ve de insanların yedekleriyle de ilgiliydi ayrıca. Harekatın büyüklüğü ve hedefin devamlı elden kaçışı da şaşırtıyordu kendisini sık sık. Vilshofen tanklarıyla Stalingrad'ın kuzey kenarında durmuştu. Sonuca ulaşamayan yüz günlük savaştan sonra kendisiyle grubu ateş hattından geri çekilmiş ve Don üzerinden ileri gönderilerek Kletskaya'nın batısında yeniden savaşa sürülmüştü. Kletskaya'ya, Vertiyaçi tarafından, dolaylı bir yoldan gitmesi emredilmişti ama o yoldan gitmek yerine egzozları duman yapan, çamura batmış tank kolunu, gümbür gümbür Gumrak-Rossoka yolundan ve kolordu karargahının bulunduğu Peskovatka'dan ileri sürmüştü. Kolordu karargahı Peskovatka'da kurulmuştu ve karargah karayolunu birliklerin geçişine kapamıştı; yine de Vilshofen tanklarını o yoldan sürmüştü. Kara Kuvvetleri karargahı bile orada kurulmuş olsa yine de meydan okurcasına oradan geçecekti.

O gece Albay Vilshofen, yanında yaveri, yolun kenarında durarak

tanklarının dönüşünü seyretti. Yirmi sekiz tank sürmüştü ateş hattına, şimdiden tankların yirmisi önünden geçmişti, geri kalanları bekliyordu. Zırhlı tümenin saldırı birlikleri geçiyordu şimdi. Son kamyon durdu.

"Hey, ne haber Tomas? .." diye seslendi Vilshofen.

Bir adam indi kamyondan, sisler içinden onlara yaklaştı. Bölük komutanı yüzbaşı Tomas'tı bu. Şefinin tank sürücülerinden almış olduğu haberi doğruladı. İlk anda elde ettikleri başarıdan söz etti, bir Rus bataryasını susturduktan sonra ileri hareketleri yan taraftaki bir başka Rus bataryasının ateşiyle kırılmıştı. Bu saldırının tek sonucu iki yüz kadar ölü olmuştu. Dört tank cayır cayır yanar durumda bırakılmış, öteki dört tanesi de yedekte çekiliyordu, az sonra geleceklerdi. Albay Vilshofen tank paletlerinin gürültüleri tekrar duyulmaya başlayana kadar bekledi. Sonra sisli bir limanda beliren romörkör gibi, bir tank göründü; yara almış bir tankı çekiyordu. Bir ikincisi, bir üçüncüsü, bir dördüncüsü izledi onu. İkinin o kadar ağır değildi yarası; Vilshofen onun ertesi gün, en geç iki gün sonra savaşa hazır edilebileceğine hükmetti. İkincisi için de durum aşağı yukarı aynıydı. Üçüncüsü sadece bir paletini kaybetmişti. Sonra da dördüncü göründü: tüm paletlerini kaybetmiş,çıplak çarkları üzerinde ağır ağır geliyordu, ama tam isabetle yırtılıp açılmıştı ön kısmı. Onun için üzülmeye değmezdi artık. Hırdavat toplamakla vakit kaybedecek zaman değildi.

Vilshofen durması için dördüncü tanka işaret etti, sonra onu yakından gözden geçirmeye gitti. Cep fenerini yakıp tankın yırtılmış zırhlı kabuğundaki delikten içeri baktı. Farlarının bembeyaz ışığı yüzüne vurdu...elli yaşlarında, çıkık çeneli, aydınlık iri gözlü bir adamın yüzü aydınlandı farların ışığında. Bir tankın kapalı dar iç kısmında patlamış bir şarapnelin sonucunu gördü o gözler. Sürücü hâlâ yerinde oturuyordu ama kafası yoktu. Başı patlamanın gücüyle göğsüyle boyun adelelerin üzerinden biçilmişti düpedüz. Direksiyon başında oturan bir iskeletten ibaretti, akciğerleri ile kalbi görünüyordu. Hâlâ direksiyonunu sıkı sıkıya kavrayan yarasız eller, etleri dökülmüş çıplak kol kemiklerinin ucunda birer eldiveni andırıyordu. Mürettebattan öteki üç kişi kaybolmuştu; tankın iç duvarlarına sıvanmış kanlı bir cıvık et tabakasından başka bir şey kalmamıştı üçünden geriye.

Albay hepsinin de isimlerini, nereli olduklarını da biliyordu. "Wuppertal'lı Burstedt bir tornacının oğlu; Eder kıyılarındaki aynı köyden Hofmann ile Redemacher ve Schwerin'li Çavuş Elmenreick, " diye mırıldandı. Bir mezar taşını okumuştu sanki.

Yarın kasımın 19'u idi.

Sahipsiz bölge batadaki Rus köprübaşından nehire kadar uzanıyordu kuzeyde. Yer yer durgun su birikintileriyle, minicik göllerle, gür baltalıklarla, fundalıklarla örtülü, bataklık bir düzlüktü burası. Ateş hattı boyunca, ta Don çemberinin en doğu yöresine kadar sarp vadilerle bölünmüş tepelik bir yöreydi ve Rus topçusuyla piyadesi haftalardır bu bölgeyi ele geçirmek için savaşlar veriyordu. Ruslar şurada burada cepheyi yarmışlardı. O zamandan, beri Luftwaffe onların ellerine geçmiş yöreleri her Allahın günü bombardıman etmiş ve Almanlar da sayısız karşı saldırılara girişmişlerdi. Ne var ki, 18 Kasım gecesi, öldürücü bir sessizlik inmişti cephenin bu huzursuz yöresine.

Hava değişir değişmez derin uykulardan birdenbire uyanıveren gemi kaptanları vardır. Barometreye, göğün ya da kurşun renkli denizin durumuna bakmadan, birdenbire yaklaşıveren bir fırtınayı sezerler, alıp vermedikleri havada farkederler onu. Albay Vilshofen de, aynı biçimde, gece yarısı birden yatağında doğrulup oturdu, portatif karyolasının üzerinde battaniyesine sarınarak kulak kesildi. Ne vardı kulak kabartacak? Sadece ev sahibinin, kendisine o gece yatacak bir yer vermiş uçaksavar batarya komutanının soluk alışları. Yeraltındaki sığınağın kalın duvarları dışardan gelen tüm sesleri kesiyordu. Albay Vilshofen, yataktan inip ayağa kalktı, dış odayı geçti, bir an durup orada uyuyan emir subayı Latte'nin körpe yüzüne baktı. Sonra basamakları tırmanarak yukarı çıktı. Dışarıda, cephede, hiçbir şey yoktu...sadece buğulu gökten, havada nemden ve ayaklarının altındaki kara topraktan başka. Kuzey ufuklarında, çok uzaklardaki bir anlık bir topçu atışının aydınlığından başka burada iki düşman ordunun dişe diş, tırnağa tırnak, kıyasıya bir savaşa girişmiş olduklarını gösteren en ufak bir belirti bile yoktu. Karanlık, uyuyan bir görünüm...hepsi bu kadardı görünüşe göre. Yine de rahatı kaçmıştı Vilshofen'in. Birbirini izleyen siperlerle yeraltı sığınaklarının arasından yolunu seçerek ilerledi, aradığı deliği buldu, sonra el fenerini yakarak çamurlu basamaklardan indi.

Birbirlerine sokularak uyuyan insanların ağır atmosferi ve ıslak, yağlı elbiselerden dağılan bir koku geldi merdivenden yukarı. Tamir ekibinin mürettebatı kalıyordu burada. Vilshofen başıyla nöbetçiye bir işaret yaptı, sonra adama er Wilsdruff'un uyuduğu portatif karyolayı gösterdi.

"Hey, uyan, Wilsdruff!"

Sarkık bıyıklı, ablak suratlı bir adam gözlerini açtı.

"Nedir durumu o iki tankın, Wilsdruff? "

"Tankların mı?.. " Sonra, şimdi tamamen uyanmış olan asker, tümen komutanını tanıdı. "Tanklar mı komutanım? "

"Ne kadar sürer tamirleri dedim? "

"İki gün, herhalde,"

"Herhalde mi? Gerçekte ne kadar sürecek? Yarın istiyorum onları ben."

"Eh, öyleyse derhal kolları sıvamamız gerekir."

"Evet, derhal. Çünkü durum ciddi."

Albay, Wilsdruff'un ötekileri uyandırmasını beklemeden ayrıldı oradan. Tekrar kendi yeraltı sığınağına döndüğünde uçaksavar birliği komutanının da uyanmış olduğunu gördü; bir masanın başına oturmuş, Vilshofen'in daha önce çizmiş olduğu bir haritaya bakıyordu.

İçeri girerken, "Başlıyor..üstelik de yirmi üçü olmadan," dedi Vilshofen.Rusların bir karşı saldırıları bekleniyordu kasımın 23'ünde.

Uçaksavar binbaşısı, "Hiç durmadı ki zaten savaş burada, Albayım," diye yanıtladı. "Hem nasıl olsa bekliyoruz o saldırıyı, her olasılığa karşı da hazırız."

"Burada ve 120.Tepede yeterince ağır topumuz olsa hazır olabilirdik. Ama şimdiki duruma göre, bir sürpriz beklememiz gerekiyor korkarım. Üstelik çok büyük bir saldırı olacak bence bu seferki."

"Bir soru sorabilir miyim, Albayım? "

"Sor bakalım, Buchner."

Bir kez daha baktı uçaksavar Komutanı Buchner masanın üzerindeki Vilshofen'in haritasına. Kömürle, hatta zaman zaman parmağını ise bulayarak çizdiği kaba haritaları ve planlarıyla bayağı ün yapmıştı Vilshofen. Bu haritaların üzerine zayıf noktaları belirtmek için baş parmağıyla koymayı huy edinmiş olduğu kara işaretlerle gerçekten ilgi uyandırır, tartışmalara yol açardı.

Binbaşı sordu sorusunu. "Şuradaki kara leke.... hiç akıl erdiremiyorum buna, Komutanım. Oysa, en kuvvetli olduğumuz yer burası sanıyordum..."

"En kuvvetli olmamız gereken nokta daha doğrusu."

48. Panzer Kolordusu oradaydı. 23. ve 14. Panzer Tümenleriyle Romanya Krallyet Birinci Panzer Tümeni de orada...gerçekten hatırı sayılır bir zırhlı kuvvet birikmişti orada. Ama gerçekte, Vilshofen'in daha önceki bir teftiş turunda meydana çıkardığı gibi, tankların büyük bir kısmı Don Dirseği üzerinde bayağı uzunca bir bölgeye dağılmış, çoğu da tamir atelyelerindeydi. Aralıksız yaz ilerleyişi ve Stalingrad

çevresinde süregelen savaşlar boyunca tanklarla insanlar bayağı yıpranmışlardı. Ateş hattında hiçbir işleri yoktu tankların da insanların da; tankların yukarıdan aşağı iyi bir dinlenme için cephe gerisine çekilmeleri gerekliydi. Ondan sonra, tankların da erlerin de haftalarca eğitim görmeleri, büyük manevralara katılmaları gerekliydi. Alman birlikleri için doğruydu bu. Romanya tank tümenleri için ise daha da doğruydu. Çünkü Romen tümenleri zaten kıt Alman kaynaklarından derlenip toparlanmış ve Fransa harekatı sırasında ele geçmiş malzeme ile donatılmışlardı. Romen tümeni henüz savaşa girmemişti ve adamakıllı eğitim görmesi gerekiyordu.

Vilshofen emir subayının yattığı yerde kımıldandığını duyarak seslendi. "Latte. Benim hâlâ biraz sigaram var; lütfen benim stoktan birkaç paket alıp tamir ekibine götür, bu arada tamir işi de nasıl yürüyor bir bak bakalım."

Yeniden Buchner'e döndü. "Evet, dediğim gibi, burada ve iki kanattaki tepelerde yeterince ağır topçumuz olsaydı gerçekten saldırıyı karşılamaya hazır olabilirdik. Ama tepelere çıktığımda oralarda bazı uçaksavar bataryalarıyla kimya birliklerinden ve atla çekilen birkaç sahra topundan başka hiçbir şey göremedim."

Yukarıdaki kapı açılıp kapandı. Karlı bir hava birden doldu yeraltı sığınağına; sonra onu bir sessizlik, gecenin kesin sessizliği izledi. "Yirmi tank," diye düşündü Vilshofen iki tanesi de tamir edilecekti. Yani savaşa hazır yalnız yirmi iki tank.

Disiplin taburunun yeraltı sığınağında da sezilmişti o garip sessizlik.Tavandaki kirişten düşen damlaları sayabilirdi o sessizlikte Gnotke. Belki nöbetçi gerçekten sayıyordu onları. Başındaki çelik miğferi ve elindeki süngülü tüfeği ile bulanık bir heykel gibi dimdik duruyor ve sığınağın kapısını kapatıyordu. Gnotke çoktan vazgeçmişti damlaları saymaktan, ama yine de bütün sinirleri gerilmiş halde duyuyordu sessizliği. Tıpkı odasındaki saatin tiktaklarının kesilmiş olduğunun birdenbire farkına varan bir adam gibi. Yan yana uzanmış uyuyanların dizisine baktı. O perişanlıkları, içinde belki de elliye yakın adam büzülerek birbirlerine sokulmuş, yatıyorlardı sığınakta. Yanıbaşında da, Gimpf, ağzı açık uyuyordu.

Kalk borusu çalana dek, yattığı yerde uyanık kaldı Gnotke. Kahvaltı bir parça ekmekle bir fincan yapay kahveden ibaretti. Sonra da,- henüz sökmemişti şafak-çalışma yerine gitmek üzere yola çıktılar.

Aslang, Hubbe ve Dinger sinirli sinirli etraflarına bakıştılar. Kuzey yönünden, Rus bataryaları, her zamanki gibi, faallyettiydi ve Don'a doğru yuvarlanarak giden sislerin ötesinde bataklıklarda- ki haftalardır savaşın gürültülerini ve patırtılarını dinlemişlerdi- sessizlik şimdi et yiyen bir canavarın dişleri gibi pusudaydı.

Sedyelerini alarak her zamanki tekdüze görevlerini sürdürmeye başladılar. Yine de her şey farklıydı bugün. Bir rüyada gibiydiler, Gnotke kolları iki yanına sarkmış, sislerin içine yürürken gerçekten bir düş biçimlenmeye başladı kafasında. Nereden gelmişti bu düş? Bir el, bir kadın eliydi bu...boylu boyunca uzanmış bir insan vücudu ama bacakları ve yüzü yoktu, gizlenmişti sislerin ardında. Yarısı yere gömülmüş bir er cesedi gibi bulanıktı vücut. Ama çamurdan ya da topraktan değildi o kefen, yumuşacık battaniyelerden oluşmuştu. Üstelik yalnız da değildi kadın; bir tek eli görünmesine karşın bir erkekle beraber yatıyordu. Gnotke de tanıyordu o eli. Ama ne...

Toprak titredi, yeraltı sarsıldı, sonra göğe doğru geğirdi toprak. Ama o el nereden...nereden gelmişti o el? Pauline'in mi? Yer gökl Harlandı, gök. Kuzeyde ve Don üzerinde de tutuştu. Don da tutuşmuştu. Bataklıkların üzerindeki gökle nehir de süt gibi beyaz değil, ama fışkıran kan gibi kıpkızıldı.

Topçu ateşi. Havanlar. Gürleyen şarapneller. Binlerce ton patlayıcı madde. Saatlerce devam ettl bu. Hem de saat değildi artık bu zaman birimleri, zamanın ötesinden parçalar püsküren şeylerdi.

19 Kasım sabahı Stalingrad'ın kuzey batısındaki Sovyet birlikleri Alman cephesini yardılar. O sırada Gnotke'nin bulunduğu yer cephenin kuzey kanadında, cephenin Don Dirseğlnce desteklenen yönündeydi. Tam cephenin yarıldığı yerdeydi bulunduğu nokta gerçekte. Gnotke, Moskova üzerine yürüyüşte rol almış ve Rus topçu ateşi altında da yüz kilometre geri çekilmişti. Kursk bozkırlarındaki hızlı Alman ilerleyişinde de bulunmuştu ve Don ovalarında mayin tarlaları temizlemiştl. Ama o güne kadar saldırı, bombardıman ve mayin patlamaları olarak gözleri ne gördü, kulakları ne duyduysa, tümü de sadece birer başlangıçtı bu defakıyle kıyaslanırsa. Bu, birikiml-yine aynı seydi ya ya da tüm başından geçmiş şeylerin doruğuydu.

Ama gözlerinde ve kulaklarında patlayan tüm çığlıklar, darbeler, ışık çakmakları ve patlamalar çoktandır, dokunmaz olmuştu bllincine. Çoktan ördüğü kalın duvarların içine kapatmıştı kendini. İrade , heyecan, sempati, aşk ve korkunun kaynaklandığı varlığının çekirdeğine

artık hemen hemen hiçbir şey eremez dokunamazdı. Ama gözleri hâlâ duru, kulakları da keskindi. Mekanik, otomatik şeydi bu ama görüyor, işitiyordu.

Havada ve yerde olup biten her şeyi görüyor, duyuyordu etrafında, kopan tüm kıyametleri görüyor, duyuyordu. Ama onun için de zaman, ölçülebilir bir birim değildi artık; tüm ölçme olanaklarının dışındaydı. Sedyeyi nereye bırakmış olduğunu ya da onu ellerinden hangi gücün koparıp almış olduğunu bilemiyordu artık ve mezar çukuruna dönüp de onun artık yerinde olmadığını ne zaman seçmiş olduğunu da bilemiyordu artık.

Yattığı yerde kaldı. Kan lekeli sislerin içinde bin namlu birden ağız açıp uluyor, çığlık çığlığa haykırıyordu. Önünde Alman makinalı tüfek yuvaları, istihkamları ve bataryaları bulunuyordu. Onların ötesinde de Rus mevzileri. Alman mevzileri de, Rus mevzileri de içinde küf kırmızısı noktacıkların yanıp söndüğü bir duman yumağına sarınmıştı. Kırmızı noktacıklar büyüyor, dumanı yutuyor, göğü tırmalıyor, bir kızıl ateş yarıyla dimdik yükseliyordu. Alman bataryaları karşılık vermeye çalışıyor, ellerinden geldiği kadar ateş edlyorlardı.Ama hızla yayılan bir çayır yangınına kömür dökmek gibi bir şeydi bu karşı ateş. Ve Alman bataryalarının barajı da uzun sürmedi.Alman hatlarının ötesine, hâlâ şarapneller yağıyordu. Patlayan barut payları- topçu mermilerinin çizgisi düz, havan mermilerininki ise dik yarım çemberler biçimindeydi- maden parçaları yağdırarak toprağı dinamitleyip paralıyordu. O anda bir orman olsaydı orada, ağaçlar dev yapılı tırpan darbeleriyle bir çayırın otları gibi biçiliverecekti. Ama bir orman falan yoktu ortalıkta. Dümdüz, ağaçsız bir yerdeydiler ve arazi şimdi etll yağmur tanecikleriyle dövülen bir gölün yüzeyini andırıyordu. Neki, burada yeri döven yağmur değil, çakan maden parçalarıydı. Toprağı yaran parlak, kızıl maden parçaları. Ve o maden parçalarının yerden havaya fırlattıkları da su sıçrantıları değil, kum ve çamurdu; bunlardan geride de yalnızca, açık şarapnel çukurları kalıyordu. Az zaman öncesine kadar karın örttüğü yerde şimdi kızgın, sıcak, bereli otlar vardı; birkaç saniye sonra otlar da toprağın üst katmanıyla birlikte kayboldu gitti. Ayın yüzeyindeki dağları andıran bir görünüm belirmişti; bu görünüm Alman hatlarında gittikçe biraz, biraz daha yaklaşıyordu ve sadece kumla topraktan oluşmuş bir yöreyi de değil, ama yeraltı sığınaklarını,yeraltı geçitlerini yeraltına gömülmüş çakılı batarya mevzilerini , makineli tüfek yuvalarını ve havanları da yutuyordu; cephane depolarının, harita masalarıyla bezenmiş komuta

mevzilerinin, tavlaların, yatak odalarının, oturma odalarının bulundukları bölge de kalın toprak katmanlarının altında kaldı. Oysa ki, buraları gözleri nişangâhlara yapışmış, elleri tetiklerde, mermileri ve havanları çekerek savaşan kalabalık Alman birliklerinin bulunduğu bir yerdi. Topların namluları ışıyor, çakıyor; havanlardan birbiri ardına havan mermileri fışkırıyordu.Makineli tüfeklerle piyadelerin mavzer ateşine kalkıştıkları yerde panik belirtileri görülüyordu, çünkü şimdilik elle tutulur, gözle görülür hiçbir hedef yoktu karşılarında.

Ölüm, tüm cephe.boyunca Alman mevzilerine sine sine geliyordu.

Alman hatlarının önünde ve ardında burgulanan yoğun duman kitleleri, toz, tutuşmuş buğular göğün yükselerine doğru fırlıyor, sonra tekrar yere iniyordu. Ateş püsküren bir tepe bellrdi...Ağır bir topçu bataryası tersine dönmüş piramit biçiminde havaya uçmuştu. O göz kamaştırıcı parıltı içindeki karanlık parçalar maden parçaları ve cesetlerdi. Simsiyah, bulutumsu kitleler yükseldi göğe. Işık okları, duman kümeleri. Gürültüyle patırtıyla yere dökülen direkler ve kirişler. Bacakları, nalları göğe dikilmiş, havadan düşen bir at ya da uçan ve direkleriyle beraber bir dikenli tel çit...bir piyade tümeninin destek topçusuyla birlikte havaya uçmuştu. Sonra tekrar yere düştü,bir kez daha havaya atıldı, tersine döndü ve toz haline geldi.

Bir kraterln içinden fırlayarak arazi üzerinde ilerleyen insan biçimleri rüzgarın önüne katılmış kuru yapraklar gibi süpürüldüler, birbirlerinin üzerine devrllip düştüler veya yerde kaldılar ya da tekrar ayağa kalkarak bin güçlükle biraz daha ilerlediler. Ama sonra bir kez daha düştüler, yine kalkıp koştular...Artık bir alayın kalıntıları değil, "çerçöp"tü bu hayaletler. Dumanla kaplanmış bölgeden sendeleyerek, bir sarhoş gibi, elleri kollarıyla işaretler yaparak ve birden çın çın kahkahalar atarak gülmeye başlayan uzun boylu teğmen de bir takım komutanı değil, bir dellydi artık. Karların üzerinde biri ardında kanlı iz bırakarak, bir kurt gibi sürünüyordu; tökezlenerek bir çukura düştü sonunda. Bir panzer el bombası bölüğünün komutanı, Vilshofen'in alayından Yüzbaşı Tomas'tı bu. 127. Tepeden karayoluna doğru ilerleyen çamur bulutuyla kar püskürten de bir grup otomatik uçaksavar silahlarıyla Binbaşı Buchner'di; toplarını, projektörlerinl ,yön bulucularını ve diğer aygıtlarını ardında bırakarak hallaç pamuğu gibi atılmış mevzilerinden kaçıyordu Binbaşı Buchner.

Birbirlerine dehlizlerle bağlanmış yeraltı sığınaklarından oluşmuş köyün çıkışında bir sütun gibi dimdik duruyordu bir adam. Bulunduğu

tarafa doğru gelen tüm şaşkın istlhkamcıları, teknisyenleri piyadeleri ve tanksavar birlikleri mensuplarını durdurup etrafında topluyordu. Sonra da, gerilere uzanan dar bir boğazdan yararlanarak bu grupla birlikte Yıkıntı hale gelmiş bir çiftlik evine yürüdü. Yirmi iki tankından geriye kalmış altı tankını daha önce yollamıştı aynı yere.

Vilshofen'di bu adam.

Topçu saldırısı yeni bir döneme ulaştı.

Hâlâ oraya buraya bir takım mermiler düşmeye devam ediyordu. Yeni yeni krater ler oyuyordu bunlar da. Ama Rus bataryalarının baraj ateşi hafiflemişti. Mermiler hâlâ havadan uluyarak geçiyor, yükseklere yerden toprak fıskıyeleri yükseliyordu ama o biçen, silen, yokeden, ezen maden yağmuru şimdi gerilerdeki mevzilerle geri çekilen piyade ve ordonat kollarının üzerine yağıyordu.

Sol kanatta, sis örtüsü altında, bambaşka bir şeyler oluyordu. Ama saldırının en acı hamlesine hedef olan bataklıktakl Romanyalılar bozguna uğratılmıştı. Ve şimdi göğüslerine kadar buzlu sulara girmiş binlerce Rus eli ve Rus vücudu, harıl harıl nehirle bataklıklar ve nehirle kum bataklıklarının üzerine tombazlardan ve kütüklerden yollar döşüyordu.

Gnotke ,iki büklüm doğrulup kalkarak geldiği yerden geri döndüğü ve kazılmış, hemen hemen dolmak üzere bulunan son mezar çukurunun başına geldiğinde durum buydu. Ama mezar yerinde yoktu. Ve onun yanıbaşında da o kadar büyük bir çukur açılmıştı ki, bir köylü kulübesi damıyla duvarıyla ve her şeyiyle o çukura sığabilirdi. On altı metre küp insan eti bir patlamayla havaya uçmuş, tekrar yere düşmüş, şimdi de çepeçevre çukurun kenarına takılmış, sarkıyordu. Tanıdık bir cesedi görerek Gnotke de çukurun kenarına oturdu. Saldırının başından beri yanından hiç ayrılmamış olan Gimpf'in yaptığı gibi, o da şarapnel çukurunun dibine inerek oraya oturabilirdi.Çünkü orada kendisine de yer vardı. Hiç olmazsa biraz olsun korunabilirdi insan orada. Ama Gnotke o anda bir şey düşündüyse bile yerin bu kadar derinine değil de göğün yakınında bir yere gömülmeyi düşünmüştü. Üzeri çamurla örtülmüş cesetlerin yanıbaşına oturdu, onun yamacına da Çavuş Aslang oturdu. Aslang'ın yüzü simsiyah kesilmişti ve gülüyormuşcasına görünüyordu dişleri de. Gnotke farkına vardı bunun, varmadı belki de. Aslang'ın ölüsü dirisinden daha doğal görünüyordu kendisine ve o anda Hubbe ile Dinger'in nerede olabileceklerini merak bile etmedi. Pis, üstü başı leke içinde orada oturmuş patlak gözlerle boşluğa bakarak sırıtan Aslang'ın

donmuş cesetlerden oluşmuş piramitten daha ölü bir hali vardı.

Doğudan esmeye başlamış buzlu rüzgârdan koruyordu arkasındaki ceset yığını kendisini ama, Aslang'ın vücudu bir süre sonra artık ısıtmaz oldu onu. Gnotke biraz uzaklaştı ondan ve öteki şeylerin yanına yığılıp can vermiş bir atın hâlâ sıcak vücuduna yaslandı, oracıkta kaldı. Sürüklenen duman ve sis görüş alanını kısıtlamıştı. Gün ışığı soklu; buğulu bir alacakaranlık içinden geçti saatler. Alman cephesi yer yer yarılmış, en ön hatlardaki birlikler yokedilmiş, dağıtılmış, tutsak alınmış ya da kaçarken biçilmişlerdi.

Doğrudan doğruya görüş alanı içinde olan her şeyi görüyordu Gnotke, ama sağda, solda olup bitenlerden hiçbirini görmüyordu. Ne olursa olsun, ister bir tankın tırtılları hemen yanıbaşından geçip gitsin, ister mavzer kurşunları ıslıklar çalarak çevresinde toprağa gömülsün, ister kılıçlar havada tıslayarak dönedursun ve yabanıl haykırışlar kulakları çınlatsın Gnotke başını çevirmiyordu. Tankların kraterli bölgeden ilerlediklerini, havada yüzen sis ve duman şeritleri arasından, kaba dalgalı bir denizde yol alan römorklar gibi çukurlara dalıp tekrar çıktıklarını görüyordu; aynı tankların ateş eden silahlarının namlularından fışkıran yalazlarını, bataklıkların içinden yükselen karanlık canlıları görüyordu. Canlarını kurtarmak için topluca kaçışan Romanyalılardı bunlar.Atlar arka ayakları üzerinde şaha kalkıyor, sürücüleri de onların etrafında kılıç darbeleriyle biçiliyor, doğranıyordu.

Şarapnel çukurunun kenarındaki ceset yığını darmadağın olmuş cephenin sınırını oluşturuyordu adeta. Tanklar tekrar tekrar geldiler ve güneye, Kalaç yönüne döndüler. Ve Don'dan kaçan sürüler de ölüme dikilmiş o anıtı geçemediler hemen hemen. Orada ve mezarın tüm çevresinde Rus süvarilerinin kılıçlarıyla biçildiler, sonra Rus suvarisi de güneye, Kalaç'a doğru döndü. Ama toprak bağlamış, keskin, tatlı kokulu yığın kimsenin dikkatini çekmedi; o ceset yığınını birdenbire önünde yükseliverir gibi gören bir tank sürücüsü direksiyon kırarak arabasının yönünü değiştirdi, Kazak süvarileri de yığının etrafından dolanarak geçtiler. Artık görünmeyen ereklere ateş etmiyordu Ruslar ve Gnotke'nin bir parçasını oluşturduğu bu ceset yığını ne bir tankın, ne bir piyadenin, ne de bir kılıç darbesinin hedefi oldu.

Gece indi. Gündoğusundan esen rüzgâr alçaklara kadar inmiş bulutları paraladı. Donmuş kış göğünün bir parçası biraz olsun açıldı ve ay göründü. Tüyler ürpertici bir ışık aydınlattı yöreyi. Gnotke'nin bakışı bir çalıya takıldı. Bel yüksekliğinde ve hâlâ ayakta duran bir çalıya.

Yalnız o çalı kalmıştı ayakta. Onun ötesinde, dümdüz bir yöre, sonra baltalığı andıran bir fundalık daha; ondan sonra da ışıkları insana bir şeyler yapan o garip ayın altında palet izleriyle berelenmiş karlarla örtülü dümdüz bir yöre daha. İnsanı ürpertici bir görünümdü bu. Deniz gibi, kükreyişlerle dolu bir görünüm.

Ama boşluğun kükremesiydi bu.

Alman ordusu doğuya doğru, Don'un ötesine çekildi. Rus tank ve süvari güçleri cepheyi yarmış, Kalaç'a doğru ilerlemiş ve orada Stalingrad'ın güneyinde Volga kıyısında kurulmuş ikinci bir köprübaşından ilerleyen birliklerle buluşmuş ve onlara katılarak Alman tümenlerinin etrafında sağlam bir çember oluşturmuştu. Alman ordusu Galubaya içinden geri çekildi.

Galubaya karayolunu, bir ikmal yolu olarak, doğal durumunda, Verhnaya Galubaya köyünü de geri çekilen birliklerin kargaşa seline gömülmeden önce son görenlerden biri Albay Vilshofen olmuştu. İlk kez arabayla Kletskaya'ya giderken görmüştü orasını. İkinci kez ise, etrafına toplanmış olduğu savaş birliği için erzak, cephane ve yakıt almaya geldiğinde görmüştü. İlk gezi cephenin, tümüyle, olduğu gibi çöküşünden bir hafta, ikinci ziyaret ise birkaç dakika önce olmuştu.

İlk kez sisli bir sabah geçmişti o yoldan ve köyden. Sakin kulübeleri, orada burada panjurları açık evleri ve ellerinde süpürgeleriyle köyün ana yolunu süpürmek için dışarı çıkmış köylülerle o köy caddesi uyanırken gözlerini ovuşturan güzel bir kadını anımsatmıştı kendisine. Bir bahçenin kapısı açılmış, sabah gezisine çıkan bir binici görünmüş, sırım gibi atının pırıl pırıl parlayan derisini gururla göstermişti bayağı. Sokağın sonuna doğru bir ikinci, bir üçüncü binici görünmüş, at kişnemeleri sabah havasını doldurmuştu. Stalingrad fabrikalarından yeni gelmiş olan Vilshofen, emir subayı Latte'ye, "Biliyor musun, Latte, kaç yıl oldu böylesine bir manzara görmeyeli," demişti.

Düğmeleri çözülmüş, yakaları açık temiz üniformalar giymiş, kurmay subaylarıyla beraber kahvaltı etmiş, sonra da kolordu komutanı ve topçu subayı Yarbay Unsclicht ve General Vennekohl ile durumu tartışmıştı. İyice dinlenmiş olan bu subayların iyimserliği son derece şaşırtmıştı kendisini.

İlk kez buradan yirmi sekiz tankıyla (ötekiler Stalingrad'da tamir ediliyordu) geçmişti. İkinci kez ise, Yarbay Unschlicht'in sabah jimnastiğini yarıda bıraktırmıştı. Vilshofen cephenin yarıldığını ona

haber verdiğinde Unschlicht çok ilgilenmişti. Yine de Genel Kurmaya mensup olduğu için haklıydı belki de- Vilshofen'in getirdiği habere dayanarak bundan birtakım sonuçlar çıkarmaya kalkışmamıştı. Yeni savunma hattının geçeceği Galubaya Tepelerinin düşman saldırısına dayanacağı kanısındaydı; 16. ve 24. tank tümenleri değiştirme ve yardım birlikleri olarak şimdiden yoldaydılar ve Unschlicht onların cephede yarılan yeri mühürlemeye yetip de artacak güçte olduklarını kanıtlayacaklarına inanıyordu. Topçu komutanı Vennekohl da aynı kanıdaydı. En katı Berlinli Almancasıyla , "Ama, neden kuşkulanıyorsunuz, dostum? On altıncı ve yirmi dördüncü tümenlerin gençleri buraya geldiklerinde cepheyi yaran Ruslar toz olacaklar," demişti.

Vilshofen aynı düşüncede olmadığını ona söylemişti ama kendi için daha önemli olan gerçek, derme çatma birliği için ne kumanya, ne de yakıt bulabilmiş olmasıydı, geriye, birliğine, elleri boş döndü. Geri dönerken gördüğü her şey, onu, Don Dirseği için bunun son fırsat olduğuna, saatin on biri çaldığına inandırdı. Altı tankıyla, perişan birliğine döndüğünde Napolyonunkini andırır geri çekilme sahnelerine tanık oldu. Silahlı silahsız, yaya ve binekli Romanyalılar, Alman piyadeleri, istihkamcıları, inşaat birlikleri, ambulans bölüklerinin dökümtüleri, lidersiz kaçan başıbozuk sürülerine karışmıştı. Bu sürü Galubaya Tepelerinden sel gibi vadiye indi, onu geçti ve çekilen ışe kollarıyla karıştı. Her yoldan, her vadiden gruplar, teketek insanlar, kitle halinde kalabalıklar çıkıyordu. Az zamanda, daracık geçitten, atlarla çekilen köylü arabalarından, zırhlı arabalardan, topçu ve piyade birlikleri, yoğun bir kitle, sıkışarak geçmişti. Olanağı yoktu bu akıntıya karşı durmanın. Vilshofen arabasını bırakmaya zorunlu kaldı, son birkaç kilometreyi Latte ile beraber yaya olarak geçti.

Galubaya vadisinden tembel bir akıntı gibi geçen bu insan nehrindeki canlılardan biri de, savaş tutsağı August Gnotke idi. Savaş tutsağı Gimpf de yanıbaşındaydı.

Bir hayal gibi, bir gün önce bir el görünmüştü August Gnotke'ye. O el, tabii, Pauline'e aitti, o beyaz yuva da Pauline'in yatağıydı. Gayet iyi biliyordu onu, yatağın durduğu Klein-Stepenitz'deki yatak odasının köşesini de biliyordu. Ama ne önemi kalmıştı artık bunun kendisi için? "Pauline, herhalde çoktan evlenmiş olmalıydı ötekiyle. Yine de, sislerin

arasında, el ordamıyla yol arayan bir kadın anımsıyordu. Bu da "yaşaması için bir neden, bir umut var," demekti. İlk adımlarını bu biçimde atmıştı yeniden yaşama dönüş için.

Gimpf'i kraterden sürüye sürüye çekip çıkarmış, sonra da onunla birlikte yola koyulmuştu. Yine de, Gimpf, son derece eylemsiz bir adamdı. Gnotke hiçbir şey öğrenemiyordu ondan. "Çavuş Aslang," diye haykırdı Gimpf'e. "Hubbe, Dinger," dedi. Ama ık bile dedirtmemişti ona. Arkadaşı, kendisine yalnızca ölü balık gözleriyle bakmış ve hiç ses çıkartmamıştı. Aslang, Hubbe, Dinger gerilerde kalmışlardı ve olası ölmüştüler...o nedenle ne önemi vardı artık onların da? İki adam, ayın aydınlattığı tarlalardan geçerek, rasgele yürüdüler. Bir kez, az ilerilerinden geçen Kazak süvarilerini görünce, kendilerini yere atmış, sonra da Kazaklar karların ufkunda bir kez daha kaybolup atlarının nal sesleri de duyulmaz hale gelene kadar gömüldükleri yerde kalmışlardı. Bir başka seferinde, karanlıkta yürüyen bir grup insan görmüşler ve onların Alman mı, Rus mu olduklarını kestiremediği için Gnotke uzandığı yerin yanıbaşına çekivermişti Gimpf'i. Defalarca yinelemişlerdi bunu. Ta bir yeraltı sığınağı bulup onun içine girerek bir köşeye büzülene kadar. Orada da öylesine deliksiz bir uykuya dalmışlardı ki, kendileri gibi oradan buradan gelmiş perişan adamlarla deliğin yavaş yavaş dolduğunun farkına bile varmamışlardı.

"Ruslar geliyor."

Gnotke ile Gimpf bu çığlık çınlayana kadar uyumuşlardı. Ama o çığlığı duyunca çevrelerinde ne kadar insan varsa hepsi de uyanarak doğrulmuş, kaçışmaya başlamışlardı. Yine de, ikisi, yerlerinde kalmışlardı. Gnotke bir süre sonra, kendileri gibi kaçmamış birinin daha bulunduğunu seçmişti yeraltı sığınağında. Karanlıkta yüzüne yaklaşan bir çift gözlük camının pırıltısından.

"Anladığım kadarına göre, sizin de olanlara metelik verdiğiniz yok!" demişti adam Gnotke'ye.

"Öyle gibi...yok, şu anda veriyorum..." diye yanıtlamıştı Gnotke.

'Şu anda'nın, hiçbir anlamı yoktu adam için. Gnotke'nin yüzünün dış çizgilerini, duvara sırtını verip çömelmiş durumda oturan Gimpf'in gölgesini az buçuk seçmişti, ama onların iki hükümlü olduklarını gösteren hiçbir şey fark etmemişti.

"Yine de ben veriyorum," dedi adam. "Bir gün evime dönmek istiyorum, siz istemiyor musunuz? "

"Evimiz!" diye yineledi Gnotke. O son rüyası kadar acı vermişti bu

sözcük kendisine. Evimiz. Ne demekti bu? "Var mı öyle bir yer hâlâ?" diye sordu.

"Olmaz olur mu? Tabii, var. Benim bir karım ve ufak bir de kızım var...beş yaşında kızım şimdi..." Değiştirdi konuyu. "Tüm taburumuz kaput...Beşinciden misiniz siz?"

"Yok, hababam taburundan."

"Ah, anladım. Neyse, pek önemi yok artık."

Gözlüklü adam Köln'lüydü ve genç de değildi. Gnotke'nin yaşındaydı. Arka çantasındaki bir parça sosisle biraz ekmeği Gnotke ve Gimpf ile bölüştü. Ruslardan hiçbir belirti yoktu, ama yeraltı sığınağına gelenlerin de arkası kesilmiyordu. Şafak söker sökmez, Gnotke ile Gimpf o adamla beraber yola koyuldular, kendilerinden önce kaçmış olanların izlerini sürdürmeye başladılar. Bir yamaçtan inerken, Galubaya vadisinin derin yarını ve hareket halindeki kamyon, at ve insan selini bir an görür gibi oldular. Kurumuş bir sel yatağına indiler. Kölnlü adam orada kendi takımından iki kişiye, geceleyin ayrı düşmüş olduğu iki arkadaşına rastladı. Onların da biri Köln'dendi ve Schorsch'tu adı; öteki ise Krefeld'li Hans Kettler'di. Gözlüklü adama Tunnes diyorlardı ikisi de. Bu üçü Gnotke ve Gimpf ile, bir süre bir arada kaldılar. Şimdi Verhnaya Galubaya'ya giden vadi yolunun üzerindeydiler. Ağır ilerliyorlardı; tekerlekler tekrar tekrar duruyor,insan selleri oldukları yerde kalıyordu. Tepenin yamaçlarında evler cayır cayır yanıyordu.

Bir patlama, ikinci, üçüncü bir patlama daha. "Rus tankları," diye bağırışmalar. Daracık geçitte tekerlek tekerleğe, insan insana rampa etmiş...dağılmak için en ufak bir fırsat bile yoktu. Gnotke, toz tabakası altında çevresindekilerin yüzlerinin kül rengine dönüştüğünü gördü. Gimpf'in sulu mavi gözleri, her zamanki gibi, donuk donuk boşluğa bakışını sürdürüyordu. Tünnes, ilerde söylendiği kadar çok sayıda tank olamayacağını ileri sürdü.

Bir patlama daha oldu ama belirti yoktu tanklardan. İlerde, bir duman kümeciği yükseldi. Sonunda oraya vardıklarında, mazotları olmadığı için yol kenarında kalmış Alman tanklarını, mürettebatının uçurmakta olduklarını gördüler. Gururlu bir panzer alayından geri kalan sadece dumanları tüten beş kalıntıydı.

Bütün gün boyunca ilerledi kol. Gnotke, tökezlemesine meydan vermeden Gimpf'i yürüttü, onu grupları içinde tuttu. Kursk Bozkırlarında ve Don Bozkırlarında mayın temizlemeleri boyunca, Kletskaya'nın düşüşü sırasında, yanında kalmış ve bir kez olsun duman,

ateş ve ölüm arasında yüzündeki kayıtsız ifade değişmemiş olan bu donuk yüz kaybedilemeyecek kadar değerliydi.

Verhnaya Galubaya'ya varmadan gece indi. Burada da kar, burada da o sonu olmayan, hareket halindeki tekerleklerden şerit...hovitzerler, sahra topları, piyade kolları, dağılmış Romanyalı asker, subay grupları. Karın üzerinde nazlı bir pastel pembesi göz kırpıştırıyordu yanan evlerden yansıyarak. İki ucundan da tutuşmuş yanıyordu köy. Yanlarından geçen atlarla araçlar dev gölgeler düşürüyordu karın üstüne. Köy meydanının ortasında büyük bir çoban ateşi yanıyordu. Gnotke, Gimpf ve Kölnlü iki adam ile Krefeld'li asker durup ısındılar biraz. Orada bir çavuş ellerinden tuttu, onları alıp bir kulübeye götürdü, her birine biraz sosisle birer parça ekmek verdi, sonra da bazı yeraltı sığınaklarını temizleme işine koştu.

Kolordu Karargâhlığı yapmış bir yerdi burası. Tünnes ile Schorsch, Gnotke ile Gimpf, bir inzibat amirinin, bir yönetim sekreterinin, bir çavuşun, bir adli subayın ve yönetim sekreterinin ve ötekilerin ellerine tutuşturmayı uygun gördükleri ne varsa hepsini yüklenip sokağa attılar. İnsanların toplu halde gömüldükleri bir mezardan doğruca bu dosya dolapları, kutular, korku içindeki memurlar, çığlık çığlığa bağırışan sivil personel ve yüzleri kireç gibi olmuş subaylar curcunasına gelmiş olan Gnotke ile Gimpf için akıllara durgunluk veren bir işti bu. Gerçekte de, olup bitenler gerçekten doruğuydu fantezinin. O yılın mayısından beri bu siviller, subaylar ve onlara bağlı personel, Belgorod'dan Dona dek devamlı hareket halinde olmuşlardı. Peşlerinde kamyonlardan oluşmuş bir kervan, komutan arabalarında ve otobüslerde, bir üsten ötekine, bir köyden diğerine giderek ele geçirilmiş topraklarda yedi yüz elli kilometre yol almışlardı. Birlikler yürür, yürürken de can verirken, bunlar, yığınlarla ölülere, su ve kan toplamış topuklara, terden kaskatı kesilmiş gömleklere yabancı kalmışlardı. Kurmay başkanlığına bağlı bir grup için Don kıyılarına yürüyüş yalnızca bir zafer geçitiydi. Nereye gittilerse hep evlere ya da yeraltı sığınaklarına yerleşmiş, savaş haftalarca sürüp ileri hareket sonunda Stalingrad'da durarak sokaklarda, yeraltı çıkmazlarında ufak birtakım çatışmalara dönüşüp kokuşur, kuzeydoğuya doğru Don nehrini geçme girişimi yalnız nehrin güneye sürüklediği ölülerin daha daha da artmasıyla sonuçlanırken bu insanlar boş saatlerini kitap okuyarak, iskambil oynayarak, yeraltı sığınaklarını döşeyerek, atlarını gezdirerek ve daha ileri gitmek için sabırsızlanarak

geçirmişlerdi. Çok geçmeden yeni hareket emirlerinin geleceğini ve bu emirden, "İleri! Doğru Baku'ya ve Hazer Denizi'ne doğru ileri!" ya da, "Sola dön, Saratov'a, Kazan'a ve Moskova'ya doğru ileri!" satırlarını okuyacaklarını ummuş, bu umutlarını da hiç yitirmemişlerdi. Böylesine haftalar gelip gitmiş, doğu'da savaşın ikinci kışı başlamıştı...O sabah bile kaçış düşüncesini bir olanak olarak geçirmemişlerdi kafalarından. Ama bir aksilik...olanak içiydi bu, o nedenle hoş görülebilirdi. Ama daha o sabah Galubaya Tepelerinin ve vadinin düşman saldırılarına karşı tutunacağına kesinlikle inanıyorlardı.

Ama bu gece...Bu gece düpedüz akıllara durgunluk vericiydi.

Alaylar alay değildi artık. Panzer alayları bildiriyorlardı: "Emirler yerine getirilmiş, son beş tankımız da uçurulmuştur." Motorlu toplarımızın geride bırakılması gerekiyor...Topçekerler için artık mazotumuz yok." Geri çekilen çeşitli karargâh gruplarını taşıyacak kamyonlar için bile yeterince yakıt yoktu. Ama Rusların Kalaç yönünde cepheyi yarmış olduklarını bildiren ürkütücü haber Don'un ötesine elden geldiği kadar hızla kaçmaları gerektiği demek oluyordu. Elde yakıt yok, arabaları çekecek at bile yokken ve çok uzaklardaki tavlalarda bile artık at kalmamışken yapılabilir miydi bu? Pek çok şeylerin geride bırakılması gerekecekti. Bu da, ayaküstü alelacele emirler verilecek, cephanelikler havaya uçurulacak, yüzler sararacak, gözlerde yabanıl bakışlar belirecek demekti. Karargâh gruplarının bireylerini delicesine bir yakıp yıkma humması sardı. Gnotke, tüm bu keşmekeşin ortasında duruyordu; rengi uçmuş yönetim sekreteri evdeki dosyaların hepsini onun uzatılmış kollarının arasına yığarken, Gnotke öylece duruyordu. O dosyaların hepsini, yapının önünde duran kamyona yığmasını söylemişti sekreter kendisine. Onun yanıbaşında da Gimpf duruyordu. Çavuş onun da kucağına gıcır gıcır yeni çizmeler yığıyordu. Tünnes'in kucağı süeterlerle doluydu; Schorsch yatak takımları ile çamaşırları, Kettler de üniformaları taşıyordu. Ama dışarıda, kamyonun yanındakiler onların getirdikleri şeyleri yüklemeyi reddediyorlardı. Bir teğmen yine de onları gönderdi, belgeler, dosyalar, süeterler, çamaşırlar, üniformalar, kitaplar ve daha binlerce şey dağlar gibi bir meydan ateşinin üzerine atıldı. Alevler gittikçe daha, daha da yukarılara yükseldi.

Sekreter, binadan çıktı, gözlerinde delice pırıltılar, etrafa baktı. "Teğmenim, kurallar...yakamam bunların hepsini. Başka hiç yer kalmadı mı kamyonunuzda? "

"Tüm yerebatası talimnamelerini...tüm yerebatası talimnamelerini mi taşıyayım, Tanrı aşkına? Çıldırdın mı sen? Talimnameler ha! Ostelik böyle bir zamanda?"

Birdenbire bir yarbay çıkageldi, sade yüz çizgileri her zamankinden daha gergin, yanakları da göçmüştü. "Ne oluyor bur'da?"

"Talimnameler, *Yarbayım*..."

"Boşaltın şu kamyonu! İçinde ne varsa atın tümünü ateşe! Yalnız cephane ve kumanya yüklenecek kamyona. Yaşam ölüm sorunu bu!"

İdare sekreteri, kolları iki yanına, başı önüne düşmüş, kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırarak binaya girdi, gözden kayboldu. Kıvılcımlar fışkırdı göklere. Geçen araçların dönen tekerlekleri ve yaya askerlerin ayakları seçilebiliyordu kıpkızıl parıltılarda.

"Ruslar Kalaç'a girdi!"

"Kara Kuvvetleri Karargâhı Galubinskaya'dan kaçtı, bir Stork uçağı ile uçtular."

Karargâh subayları arasına yayılan ve Gnotke'nin, Tünnes'in ve diğerlerinin de kulaklarına gelen daha sonraki alarm buydu. Evin önündeki teğmen kamyonunu erzak ve ufak ateşli silahların cephaneleriyle doldurmuştu. Şoför tam onun kaputunu giymesine yardım ediyordu ki, yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmiş bir çavuş koşa koşa geldi: "Komutanım...orada yatıyor boylu boyunca... büroda...Ulu Tanrım!.."

"Ne dedin? Kim yatıyor? Kendini toparla bakayım, oğlum."

"Büroda yatıyor, komutanım...sekreter...vurmuş kendini..."

Üç köprü geçiyordu Don'un üzerinden.

Perepolni'deki köprü, kuzeyden, Rus topçu ateşinin altındaydı; Luçenski'deki güneyden yaklaşan Rus zırhlısı birlikleriyle süvarilerinin tehdidi altındaydı. İlk ikisinin arasındaydı Akimovski'de bulunan üçüncü köprü ise. Ostelik ağır hasara uğramıştı. Köprü ortasından göçmüş ama istihkamcılar, dombazlar ve kalın kalaslarla tamir etmişlerdi onu.

Gnotke, Gimpf ve yol arkadaşları kolordu karargahının Verhnaya Galubaya'yı terkedişlerini seyretmiş, sonra da yeniden devam etmişlerdi yürüyüşlerine. Köprüye vardıklarında ay hâlâ gökte yükseklerdeydi. Buzlarla kaplı, karlı yüzeyinde şafağın söktüğünü gördüler nehrin. Alabildiğine geniş, hareket halinde, bomboş, bir yerdi. Nehrin öbür yakasında bataklıklar, kumbatakları ve dümdüz, açık bir bölge uzanıp

gidiyordu. Karşı kıyıdaki köyler, Vertiyaçi Peskovatka ve Sokarevka her türlü saldırıya açıktı.

Köprünün her iki yakasında, beri yanda nehre inen meyilli yamaçta, karşı yakada da doğudaki dümdüz bölge üzerinde kurşuni bir kitle bekliyordu... insanlardan, atlardan, araçlardan ve toplardan oluşmuş bir kitle. Tek hareket belirtisi köprünün üzerindeki daracık geçitte ve öbür ucunda ondan uzaklaşan kitledeydi. Ama köprü üzerindeki o daracık geçitteki akış bile sürekli değildi. Zaman zaman duruyor, kesiliyor, tıkanıyordu. Nehrin üzerini kaplamış buz katmanı, hâlâ o denli inceydi ki bir çocuğun ağırlığına bile dayanamazdı. Buzların üzerinden geçmeye kalkışan kamyonlar hemen batmış, butların üzerinden yürüyerek, karşıya geçmeyi deneyenler ise daha ilerde birden açılan deliklerden göçerek buzların altında kaybolmuşlardı. Sakalları uzamış, kirli, karınları aç subaylar ve inzibatlar trafiği yönetiyor, ellerini kollarını sallayarak bağrışıyor, zaman zaman da bir karargâh otomobilinin, bir tankın ya da içleri yüksek rütbeli subaylarla, tümen karargâh mensuplarıyla ya da bilmem hangi ikmal depolarının subayları ve sivil mensuplarıyla dolu bir otobüse yol vermek için arkalarındaki insan ve at baskısına karşı zorlanıyorlardı.

Sel, piyade, topçu, tanklar, uçaksavar birlikleri kuzu postundan yüksek kalpaklar giymiş süvariler -bu sonuncular Dördüncü ve Beşinci Romen Kolordularının subaylarıydı- akıp gidiyordu. Rus yarma harekatının olduğu bölgeden gelen piyadeler örgütsüz, dağınık sürüler halindeydi, topçularla tankçılar da yaya geliyorlardı. Tanklarıyla toplarını uçurduktan ya da uçuramadan bıraktıktan sonra yaya olarak çekilmeye başlamışlardı. Daha başkaları, silahlarını günlerdir kendileriyle birlikte çeke çeke getirdikten sonra köprü başında ya da bir civar yerede bırakmaya zorunlu kalmışlardı, orada birikmiş silahlar da trafiğe engel oluyordu. Tankların, topların personeli silahlarını beri kıyıda bırakıp tanksız, topsuz geçiyorlardı köprüyü. Uzun cephane konvoyları, sahra ve kumanya arabaları, sahra mutfakları ve ambülanslar tampon tampona, at ata geçiyordu köprüden. Sonra başta bir cip, ardında büyük sekiz tonluk kamyonlardan bir konvoyla geçti.

Piyade tümeninin komutanı olan general oturuyordu cipte. Birliklerinin büyük kısmıyla Perekopka içinden geçmişti. Tümeninin darmadağın olmuş birlikleri Galubaya karayolundan aşağı kopuk parçalar halinde iniyordu; ötekiler ise geride bırakılmışlardı. Generali

taşıyan cip yolunu sürdürdü. İlerde insanlardan ve araçlardan oluşmuş koca bir tıkanıklık vardı; onların ilerisinde de yine insanlardan, araçlardan oluşmuş bir başka düğüm. Selin geçtiği yolun iki yanında ise kurşun rengi asker suratlarından oluşmuş bir duvar. Bazıları tanıyordu generali, onu denetlemelerde görmüşlerdi ya da söz edildiğini duymuşlardı ondan. Gnotke ile Gimpf ise onu "sayısız ölüler yaratıcısı" diye biliyorlardı.

General!..

Yol uzundu, yük de ağır! El bombaları belde, kürekler kalçada, cepler mermi dolu...Flanders'ten, Arras'tan, Bailleul'den, Hazebrouck'tan, Poperinghe'den geçmişti yol; doğuda bataklıklardan, nehirlerden, duman içinden, bozkırların üzerinden geçmişti yol ve sonu gelmek bilmiyordu. Yüzler kir pas içinde, avurtlar göçmüş, çizmeler aşınmış, çorapsız.

Bugün bir kral, yarın ise bir ölü!

İki savaşın içinden geçti bu yol generalim. Göğsünüzdeki Demir Haç birinci savaştan kalma bir ödül, şerit ve Altın Haç ise bir ikinci savaşı gerektirdi. İlki kaybedildi savaşın; ikinci de kaybolacak mı? Şibikino'da, Oskol geçişinde yapılan onca özverliler, Kletskaya'nın kurbanları da bir hiç uğruna mı gitmiş olacaklar? Ne için ölüyoruz, generalim?

Karılarımız, çocuklarımız, evlatlarımız gözyaşlarını yengi sancaklarında mı kurulayacaklar? Yoksa hiç dinlenmeyecek mi gözyaşları! Haklı bir savaş mıydı bu? Ve de büyük, kutsal bir erek için mi? Oskol'da, Don boylarında, Volga boylarında mı savunmamız gerekli anavatanı?

Analar, 'Evladım ner'de? Çocuklarımın babası ner'de?' diye sorduklarında ne yanıt vereceksiniz analara?

Tümeniniz nerede, generalim? Bir kısmı boğuldu, bir kısmı Kletskaya'da göklere uçtu, bir kısmı Galubaya Tepelerinde kayboldu. Umutsuzcasına dağıldı bir kısmı da. Yola çıkarken on yedi bin kişiydik; şimdi ise bir avuç kaldık geriye Akimovski ile Vertiyaçi arasındaki tahta köprünün üzerinde.

Nereye götürüyorsunuz bizi, generalim?

Don'un ötesine; geri çekiliş doğuya!

Ama gerçekte hiçbir er konuşamazdı bu biçimde.

Askerler köprü korkuluklarının iç tarafında, sessizce sıralanmış, cipteki generalle sekiz tonluk kamyonlara doluşmuş yanındaki heyet geçip giderlerken seyrettl onlan. Gök yere kadar inmişti nehrin

ötesinde.Rüzgâr nehrin yüzeyinden buzları örten karı kırbaçlıyor, kar dalgalarını köprüye doğru sürüyor, askerlerin suratlarına avuç dolusu kar atıyor, atların yelelerini de karlıyordu savruntuyla. Karargâh araçları geçene kadar askerler oldukları yerde kaldılar; sonra bir kez daha sıraya girerek onları izlediler. Ama pek ileri gidemediler. Köprüyü geçip de öbür uçta yamaçtan inerken bir kontrol noktasında durduruldular. "Dur! Hangi birlik bu?" Bu soruya yanıt verdikleri zaman da,"Yola devam. Düzgün adım, marşl"

Ve ucu bucağı olmayan kol bir kez daha yürüdü.

Teneke armalarıyla, bir kez daha, askeri polis yol kesti;bir kez daha bir başka general ile zırhlı arabasına binmiş bir başka piyade tümeni komutanına yol verdiler. Orta boylu, gözleri soluk renkli ve kırmızımtrak saçlıydı clpteki general. Yukarı kaldırılmış kürklü yakası ile kasketinin geniş siperi arasında yarı yarıya gizlenmişti yüzü. Çılgınca sefahatle geçmiş geceler yıpratmıştı bu yüzü. Kletskaya'nın doğusundaki son birkaç gece, alarmlar, yukarıdan hiç emir gelmeyişi ya da birbirleriyle çelişen emirler, düşmanın tank birliklerinin yarma harekatına alt alınan haberler, cephaneliklerin bırakılması ve topların yokedilmesi, izini bırakmıştı generalin yüzünde. Ama zırhlı arabadaki general ufak tefek, tıknaz bir adamdı; güneş ve buzlu rüzgârlar kavurmuş esmerleştirmişti yüzünü; bir cüceninki gibi kırış kırış olmuştu. İlki ataklığı, atılganlığı ile ün yapmıştı; dolambaçlı hesaplardan hoşlanmazdı, pratik bir adamdı ve gerçekçiydi. Savaş Bakanlığı Tarih Bölümünden faal hizmete transfer edilmiş olan öteki ise dikkatli, önlemli idi, her şeyi dikkatle, inceden inceye hesaplardı; bir kuramcı ve Ideolojilere inanan bir insandı. İlki yeyip içmesini seven, kadınlara düşkün, çevresindeki dostlardan hoşlanan, savaş sırasında bile günlük yaşamını sürdürmenin yolunu bulan bir adamdı. Öteki ise kendi başına yaşamaktan hoşlanan bir Insandı ve harekat sırasında bile çalışmalarıyla edebiyat Incelemelerini sürdürmüştü. Orta Avrupa konusunda yıldırım savaşının sorunları ve güçlükleri üzerine makaleler yazmış, dergiler ve radyo için tatlı yazılar, askeri incelemeler kaleme almıştı. İlki, Kletskaya'nın doğusunda cephe çökerken, birkaç bin puro kurtarmayı başarmıştı, ikincisi Ise Hazer Denizine Giden Kuzey Yolunda adlı büyük bir eserin müsveddelerinl kurtarmıştı.

Birincisi Tümgeneral Damme, ikincisi ise Tuğbay Gönnern'di. Damme'in soluk gözleri yol boyundaki insanlardan birine takılıp parladığı zaman, dikkatle tüm ayrıntıları görürdü, askerin grileşmiş

yüzünü, pis kaputunu, paralanmış potinlerini, kaybolmuş silahları ya da battaniyeyl veya yemek araç gereçlerini fark ederdi. Bir grup askerin yakalarında bir ağır uçaksavar birliğinin kokartlarını gördü, hemen etrafa bakınarak topları aradı ama hiçbir top göremedi; topçuların, motosikletçilerin ve muharebe birliklerinin üniformaları ayrı ayrı dikkatini çekti ama etrafta hovitzerlerden, motosikletlerden ya da telsiz kamyonlarından en ufak bir belirti bile yoktu. Ve sonunda, "Berbat bir kargaşalık," sonucuna vardı.

Öteki subay, Tuğbay Gönnern ise, etrafına göz attığı zaman ayrıntıların hemen hiç farkında olmazdı ve hiçbir ayrı yüzün çizgileri yerleşmezdi belleğine. Bir üniformadaki düzensizliklerin, perişanlığın hiç farkında olmazdı ama plyadeden, topçulardan, muharebe birliklerinden oluşmuş bir kitle gördü. Bindirilmiş bir ambar, sahra fırıncıları, kasaplar, tamir ekiplerinden oluşmuş bir kitle, hepsi büyük bir karmaşa halinde birbirlerine karışmış bir kitle gördü. Sürüyen on bin ayağın sesini duydu, hafif ve ağır araçların oluşturduğu uzun konvoyların tekerlek seslerini duydu. Doludizgin bir ileri hareketin dolgun gürleyişi değildi bunlar da. Bir çift gözün bir bakışta kavrayabileceğinden daha fazlasını gördü; koyu bir tutkal gibi Galubaya vadisinden akan, yükseklerden dökülen ve Perekopkaya'yı doldurarak tahta köprüyü geçtiği yerde incelen, sonra karşı kıyıda yeniden çatallaşarak doğuya doğru yürüyüşe devam eden gri kitlenin tamamını gördü. Başların üzerindeki kurşun rengi göğü gördü, az sonra insanların ve hayvanların üzerine çökecek kar yığınını da hayalinden geçirdi. Bu geniş görünümü kavrıyordu ve duyulabilen binbir çeşit sesi ve görülebilecek ne varsa hepsini görüyordu. Binbir çeşit ses ve görünüm, denizin üzerini süpüren rüzgar gibi geçti gözlerinin önünden. Potinlerin, batak çamur içinde çıkardığı gıcırtıları, kar içinden bata çıka ilerleyen taburları, bağırışmaları, küfürleri, konuşma kırıntılarını, bir sahra mutfağından yükselen dumanı, bir ambülanstan dağılan antiseptik kokularını, koşumları içinde can veren bir atı...tüm bu görünümler ve sesler bin kez yine yinelendi yol boyunca. Sis, rüzgarla savrulan kar, ter, kan, çığlık, iki büklüm vücutlar, şaklayan kırbaçlar, atların bacaklarına inmiş beyaz köpükler ve sonu gelmeyen bezgin asker yüzlerinin selinden oluşmuş çok büyüz tekdüze bir sahneydi bu.

İki general de aynı karayolundan geçtiler. Birbirlerinden birkaç kilometre aralıkla yol alıyorlardı ve her ikisi için de görünümler hem aynıydı, hem de farklı. Gönnern zırhlı arabasının içinde kalın

kerestelerden yapılmış köprünün öbür ucundan indi doğu yakasına nehrin. Önde ağır bir kamyon bataklık bir yere batmıştı. Ağır kamyon, büküimüş insan belleri, inleyen vücutlar, inleyerek zorlanan vücutlar, paçavra gibi eller, kamyonun tekerleklerini ve yanlarını sımsıkı kavramıştı . (Batağa gömülmüş kamyonu elli savaş tutsağı itmeye çalışıyordu). Tüm bunlar büyük bir topyekün harekatın bir parçası ldi, o büyük görünümün bir çizgisiydi sadece. Gönem için. Ve Tuğbay Gönnern yalnız bir piyade tümenlnln komutanı değil, aynı zamanda bir askeri tarihçi olduğu için sadece Rusların bükülmüş zorlanan bellerini değil, Kartacalı, Makedonyalı, Etyopyalı sırtlarını da görüyordu. Yeni Batı İmparatorluğuna uzanan, Hazer kıyılarına ve Asyanın içerlerine giden yolun ele geçirilmiş yenik kölelerin kemikleriyle betonlaştırılması tamamen düzenin gereği görünüyordu kendisine. Yine de...yine de o anda ve yerde savaş tutsakları yengi ile ilerleyen bir arabayı itmiyorlardı batak içinden. Görünümün çarpık bir sahnesi, akortsuz bir notasıydı bu. Yine de bu sinir bozucu düşünceyi çıkarıp attı kafasından, "Haydi, sür ileri!" dedi şoförüne.

Damme de geçmişti batağa gömülmüş kamyonun ve onu kurtarmaya çalışan Rus tutsak kolunun yanından, ama hiçbir tarihi paralel gelmemişti aklına. Ne eski Roma İmparatorluğu'nu, ne yeni "Daha Büyük Almanya"yı, ne de Asya içlerine uzanan "Büyük Alman" yolu gelmişti aklına. Donuk bakışları, bir an, çiçek bozuğu bir yüze ve bir çift kurşun rengi göze takıldı ve düşündü: otuz yaşlarında kadar olmalıydı bu delikanlı; herhalde vaktiyle hoşça günler geçirmiş ve dünyanın sahibi gibi duymuş olmalıydı kendini, ama artık hiçbir kadeh şnaps içemeyecek ya da Maşa'sına kavuşamayacaktı.Birkaç haftaya kadar bir yere yüzükoyun kapanacak ve işi bitecekti. Gerçekten kötüydü bu, tabii, onun için hiç şaşmamak gerekti gözlerindeki o buzlu bakışa.

Damme'nin arabası durdu, atlar, arabalar, insanlar ve kızaklar birbirlerine girip tıkamışlardı yolu. General arabasından indi, köydeki piyade tümeninin karargahına gelmesi için şoförüne bir emir verdi, sonra yaya sürdürdü yolunu. Gönüllü askerlerden birini tersledi: "Adın ne senin? Hangi alaydansın? Asker gibi dimdik durmasını beceremiyor musun? Subay nasıl selamlanır, bilmez misin? "

Yolun üzerinde bir bastona dayanarak topallaya topallaya ilerleyen bir yüzbaşı gözüne ilişti. "Hey, buraya baksana, Tomas! Nereden geliyorsun böyle? "

"Sizin geldiğiniz yerden, generalim."

"Ne oldu ayağına? "

"Ruslar becerdi. Pek fena değil; yalnız bacağıma gömülmüş maden parçasını çıkartsam geçer." Yalnız değildi Tomas. Genç bir de teğmen vardı yanında. Vilshofen'in emir subayı. Tomas takdim etti onu: "Teğmen Latte."

"Peki, Vilshofen ner'de? " diye sordu general.

"Albay hâlâ orada adamlarıyla beraber." Teğmen Latte, Don nehrinden gerilere baktı. "Ben de kolorduyu arıyorum. Kurmay başkanı Yarbay Unsclicht'i arıyorum. Belki generalin bir fikri vardır nerede olduğuna dair? "

"Benim kanımca ya burada olmalı ya da Peskovatka'da. Evet, çok berbat bir durum bu! Ne diyor Vilshofen bu durum için? "

"Albay bu yönde değil, öbür yönde ilerlememiz gerektiği kanısında. Ordunun batıya dönerek Alman cephesiyle bağlantı kurması gerektiğine inanıyor. Stalingrad'ı bırakmak pahasına bile olsa!"

"Stalingrad'ı bırakmak mı? " diye bağırdı Tomas.

"Evet, çok acı bir ilaç bu!" dedi Damme. "Ama oldum olası öyledir Vilshofen...daima aşırıdır."

"Bu durumda yapabileceğimiz hemen hemen başka hiçbir şey olmadığını söylüyor Albay."

General Damme, "Çok acı bir ilaç bu!" diye yineledi, sonra çekip gitti. Az sonra da bir başka bildik yüz gördü önünde, birkaç gün evvel önden yollamış olduğu tümen papazını.

"Merhaba, papaz efendi. Eh, yeni ne var ne yok bakalım? Ne arıyorsun bu curcunada? "

"Bu sabah Vertiyaçi'de ayin düzenledim, generalim, sonra da Peskovatka'ya gittim. Ama arabadan indiğim zaman o kargaşa içinde ayin falan düzenlenemeyeceğini gördüm. Sahra hastanesinin avlusu tıklım tıklım ambülanslarla doluydu ve devamlı bir kitle halinde bir hicret sürüyordu. Hem güneyden, hem de Luçenski'deki köprüden akın akın insan geliyordu."

"Oradanda mı? "

"O güzel Peskovatkamız tanınmaz hale gelmiş, generalim. Peskovatka'yı anımsıyorsunuz değil mi? "

Tabii anımsıyordu Damme orasını. Tümen komutanlarının bir toplantısı için gitmişti oraya ve ne lüks bir karargâh düzeni kurulmuş olduğunu da görmüştü. Don'un ötekisindeki ya da Vertiyaçi'deki karargâhına zerre kadar benzer tarafı yoktu. Vertiyaçi'deki evler hâlâ

ayaktaydı ama tüm ambarlar, dış binalar ve çitler yıkılıp yeraltı sığınaklarında ve savaş mevzilerinde kullanılmak üzere sökülüp götürülmiş olduğu için binaların açık alanda birbirlerinden çok uzakta kurulmuş gibi bir halleri vardı. Oysa Peskovatka kolordu ve tümen karargâhları, büroları, denetim istasyonları, sahra hastaneleri, dinlenme kampı, bilardo salonları ve kumar masaları ile gazinosu, evlerin arkalarındaki bahçeleri, sokaklarını süsleyen ağaçları ve çiçekleri, fundalıkları ile...bambaşka bir yerdi...Peskovatka cepheden bin kilometre geride gibiydi sanki. Hâlâ her şey yerli yerindeydi; bahçelerdeki helalardan bir teki, ahırlardan biri bile sökülmemişti; kamış çitler bile hâlâ yerlerindeydi. Ve yaya birliklerinin köye girmesi yasak edilmiş olduğu için de, derin bir sessizlik alanıydı orası.

"Gerçekten değişmiş, ha? "

"Her taraf asker kaçaklarıyla dolu. Nehri geçerek gelenler, bazıları da Kalaç'tan gelme. Kamyonlarda ve araçlarda yer yer Romanyalılarla karışık halde subaylar. Peskovatka'dan otomobil ile bile geçmek olanağı yok hemen hemen."

"Ne biçim bir çingene oymağı bu? " General, etrafı araçlardan -köylü arabaları, kızaklar ve kamyonlardan- bir duvarla çevrilmiş bir çiftlik avlusunu işaret etti. Avlunun girişi bile ambülanslar ve kafaları sargılı, kolları, bacakları paçavralarla sarılı asker kalabalığı ile kapatılmıştı.

"Sahra hastanesi burası, generalim."

Geçerken, kamyonlardan iniltiler ve birkaç da sözcük geldi kulağına Damme'nin. "Kletskaya...Perelasovski...ekmek...bir kırıntı yiyecek üç gündür."

Biri seslendi: "Götürün şunu, götürün şunu, kucağımda yatıyor."

"Nedir o? Ne olmuş ona? " diye sordu Damme askere.

"Öldü, saatlerce önce."

Etrafta duran birkaç askere seslendi Damme. "Buraya gelin, kaldırın şu cesedi buradan."

Kamyonun iç tarafından sesler, "Başka ölüler de var burada," diye seslendi.

"Bir doktor ya da sıhhiyeci falan yok mu buralarda? "

Papaz bir doktorla geldi.

"Doktor, bu adamlar ta Perelasovski'den gelmişler. Günlerdir yolda imişler ve hiçbir şey de yememişler."

"Hiçbir şey yapacak halde değiliz generalim. Hiç beklenmedik bir

yaralı tufanına uğradık...hepsine burada bakabilmenin olanağı yok."

"Ama bir sahra hastanesinin eşiğinde ölmeye bırakamazsınız bu adamları..."

"Binanın içi, avlu, koridorlar, her santimetre kare yer yaralılarla dolu ağzına kadar."

"Peki, ne yapmalı bu durumda? "

"Daha ileride, doğuda, ilk yardım istasyonları kurma emrini aldık. Yaralıların büyük kısmının Dmitrevka'ya mı, Novo-Alekseyevka'ya mı, yoksa daha başka bir yere mi gönderileceğine karar verilmedi hâlâ."

"Ren bölgesindensiniz, değil mi? "

"*Jawohl, Herr General.* Aachen'liyim."

"Uzun zamandır mı bu tümendesin? "

"Hayır, bir dinlenme kampındaydım.Yeni geldim buraya."

"Pekâlâ, şimdi söyle bakayım bana, neden bütün bu adamlar,hiç olmazsa tehlikeli durumdaki yaralılar derhal uçakla gönderilmedi bur'dan? "

"Ordunun emri var: yalnız doğrulup oturabilecek derecede yaralı olanlar uçaklarla nakledilecek."

"Ya ötekiler? Onlar ne olacak? "

Yanıt vermedi doktor. Sadece baktı durdu generale. Damme durumu kavramıştı. Elini tez tutarak hemen tümen karargahına gitmeye ve kendisini ilgilendirmeyen ve alanı olmayan konularda soru sormamaya karar verdi.

Az sonra bir sürü kadın ve erkeğe rastladığı zaman yeniden durdu. Alman kadınlarıydı bunlar..."Bir kırlangıç sürüsünü andırıyorlar," diye düşündü Damme. Tümünün de yüzleri genç, az önce sudan çekip çıkarılmışlar gibi saçları başları dağınık, üstelik de bitkindiler. Kızıl Haç hemşirelerinin üniformaları vardı hepsinin de üzerlerinde. "Sizin için yapabileceğim bir şey var mı, bayanlar? Nereye gidiyorsunuz, nereden geliyorsunuz?

Hastabakıcılar Pitomnik havaalanına gitmek istiyorlardı; Kalaç'tan gelmişler, Rus tankları caddelerden geçmeye başladıktan sonra kaçmışlardı. Yolda kamyonlarının yakıtı bitmiş, onun üzerine sırtlarında beyazlı mavili çizgili üniformaları, paltosuz, donmuş, bitkin halde oraya kadar gelmişlerdi. Sırtlarında paltoları yoktu , donmuş, bitmiştiler. Damme papazı bulabilmek için etrafına bakındı, ama geride sahra hastanesinde kalmıştı papaz. Bunun üzerine, kadınları alıp piyade tümeninin karargahına götürme işi Damme'ye düştü.

Kuzeydoğu yönünde mevzilenmiş bu tümenin karargâhı, tımarhaneden farksızdı. Hiç olmazsa, komutanı ve kurmay subayları doğruladılar bunu. Kamyonların ve at arabalarının ardı arkası kesilmiyordu; karargâh, bozguna uğranıldıktan sonra köprüleri aşıp Don kıyısına geçerek kırlara dağılmış, en az yarım düzine tümenin subaylarıyla doluydu; Don'un öbür yakasından gelmiş birçok komutan ve yüksek rütbeli subay tümen komutanı General Geest'in bürosuna yerleşmişlerdi. General Gönnern ve General Damme de oradaydılar. Topçu komutanı General Vennekohl da...Bu subayların tümü, şu ya da bu biçimde yardım istiyor, kolordu karargâhlarıyla konuşmak (ki kolordular da yürüyüş halinde oldukları için çoğu kez buna olanak bulunamıyordu) ya da Ordu Karargâhı ile (Ordu Karargâhının yeni yeri de henüz bilinemediği için bu da aynı biçimde olanaksızdı) bağlantı kurmak istiyorlardı. Gereken erzak, yaralılar için sağlık bakımı, barınak, araçları için de yakıt gerekliydi. Özetle, her şeye gereksinmeleri vardı ve tüm istemleri de reddediliyordu.Tümenin zaten kendinin hepsi hepsi on günlük erzakı kalmıştı; yakıt dersen daha da azdı; gerek sahra hastanesi, gerek ilk yardım istasyonları ağızlarına kadar doluydu. Yalnız çok az birkaç olayda hastalara yer bulunabiliyordu. O zaman da sadece yaralı kurmay subayları için. General Vennekohl ile tümen karargâhı kasabanın doğusundaki bir domuz çiftliğine yerleştirilmişlerdi. General Gönnern ile kurmaylar için savaş tutsakları kampının yönetmenlerine ait iki oda ile nöbetçilere ait barakalardan biri boşaltılmıştı. Buna karşılık, nöbetçiler de tutsakları sığındıkları bazı yeraltı sığınaklarından çıkarmışlardı. Daha sonra da Damme gelip yer isteyince, Gönnern, kendisine verilmiş odalardan birini ona bırakmaya zorunlu kalmış, kamptaki ikinci nöbetçi barakası da boşaltılmıştı. Sonunda Savaş Tutsakları kampının hasta koğuşunun bile boşaltılması için emir verilmişti.

Bu yer sorununun yanısıra, Komutan Geest ile karargâhı, girtlaklarına kadar işe batmışlardı. Kendi tümenlerinin durumu da çok büyük bir dikkat gerektiriyordu. Çekilen bütün tümenlerin peşinden, ilerleyen Ruslar geliyordu. General Geest'in kendi kesiminde de Ruslar bazı sert saldırılara girişmişler gibi bazı noktalarda da cepheyi yarmışlardı. Bu noktalarda durdurulması gerekti Rusların; hemen her saat başı yeni önlemler alınması gerekiyordu. Aynı gün bir Rus tank saldırısı yenilerek geri sürülmüştü ama birkaç tank cepheyi yardıkları yerden ileri hareketlerini sürdürmüş Vertiyaçi'nin sokaklarına ve evlerine

kadar gelmişlerdi. Daha dün kadar cephe gerisinde sakin bir bölge olan batı bir gece içinde cephe oluvermişti. Don'un ötesinde, Perepolni'de yine çekilen tümenlerden bitişik biri, yan taraftaki tümen, hâlâ kuzeye doğru oynak bir hattı tutuyordu ve Geest'in kendi tümeni, Luçenski'de, düşman süvarilerinin güneyden bir saldırısına karşı hâlâ bir köprübaşını tutuyordu. Bu durum korunabildiği ve köprübaşı tutulabildiği sürece Don geçitleri, yenik düşmüş, çekilmekte olan birlikler için açık tutulabilecekti.

Kuzey doğuda da Ruslar bazı yerlerden sızmışlardı, batıda cephe tersine dönmüştü; Don'un öte yakasında bir istihkam taburu ile derme çatma bazı birlikler tankiara ve süvarilere karşı savaşıyorlardı; daha batıda Albay Vilshofen'inki gibi biraz daha düzenli savaş grupları vardı. Vilshofen bulunduğu yeri terkedip savaştan vazgeçerse barajın patlayacağını söyleyerek direniyordu. Vilshofen'in emir subayı o anda en yakındaki piyade tümeninden mazot, cephane, erzak ve yardım sağlamaya çalışıyordu. Hepsinin üzerine de güneyden gelmiş kaçaklar tüy dikiyordu, çünkü bunlar Kalaç sokaklarındaki Rus tankiarına dair çılgınca öyküler anlatıyorlardı. Komutanın gördüğü kadarına göre, durum buydu.

Birkaç oda ötede kurmay başkanı Yüzbaşı von Hollwitz de Kalaç'tan gelmiş asker kaçaklarının öykülerini düşünüyordu. Birbirleriyle çelişen düzinelerle emir, diye geçirdi kafasından. Sonra sivil halkın da Kalaç'daki savaşa baltalar, mutfak bıçakları ve kaynar sularla katıldıklarına dair öyküler...bunları tümü de Göbbels'in propagandalarını andırıyordu bayağı. Yine de, her şey olabilirdi artık.Hem yola çıkmanın da vakti gelmişti nasıl olsa. Böyle bir zamanda da insanın hafif yolculuk etmesi önerilirdi.

İdare memuru, sivil bir idare elemanı girdi içeri. Yemekhane subayını arıyordu. Yine de onu bulunca bir an için durdu, "Şimdi de un elden gitti, Yüzbaşım. Altmış ton un üstelik... düşünebiliyor musunuz? " dedi.

Yüzbaşı von Hollwvizt'in hiçbir şey düşündüğü yoktu. Erzak durumundan sorumlu memur bunu anladı, sonra gidip çavuş Pöhls'ü çağırdı. "Anlat un işinin nasıl olduğunu yüzbaşıya," dedi."Anlıyorsunuz ya, Yüzbaşım. Don'un ötesindeki depolardaydı un."

"Bir erzak konvoyu ile geliyordum. Kamp cayır cayır yanıyordu. Alevler yükselmeye başladı damdan; bir teğmen deponun ateşe verilmesini emretmiş. Başka bir şey öğrenemedim. "Çavuş Pöhls keskin

bir sesle konuştu.

İdare memuru," Anlıyorsunuz ya nasıl elden gitti, onca saf unumuz," dedi, sonra da başını alıp gitti.

Yüzbaşı von Hollwvizt uzun süre yalnız kalmadı. Bu kez kendisini ziyarete gelen birkaç gündür tümenin misafiri olan 376. tümenin papazıydı. Onun içeri girişi yüzbaşının son derece ivedi bir işini yarıda bıraktırmış gibiydi.

"Yeni ne var, ne yok, Herr von Hollwizt? " diye sordu papaz. "Kalıyor muyuz burada, yoksa gidiyor muyuz? " Von Hollwizt omuzlarını silkti. Elindeki işi bir an önce bitirmek istiyordu. Aralıksız, kağıtları, özel mektupları ve şıpsak fotoğrafları elden geçiriyordu. Papaz soba kapağının açık olduğunu farketti. Hollwizt'in özel belgelerini elden geçirdiğini ve mektuplarını yaktığını anlamıştı. O anda varlığının orada istenmediğini anlamıştı. Yine de, sinirli sinirli belgeleri karıştıran eller, bir bakıma askeri durum hakkında sorduğu soruya açık bir yanıttı.

Odadan çıktı papaz. Tümeninde kalırken kendini bayağı işe yarar bir insan haline getirmişti. Şimdi ise, kitle halinde ölülerin gömüleceği mezarları kazacak bir angarya birliği oluşturmak için emir subayının bir emri gerekiydi. Ayrıca sahra hastanesinin önündeki kamyonların içlerinde yatan yaralılara dağıtılmak üzere ekmek de isteyecekti. Koridorda ismen tanıdığı karargah ekibinden bir onbaşıya rasladı. Adam şimdi Don'un öbür yakasında alelacele oluşturulmuş bir savaş grubunun kuryeliğini yapıyordu.

"Eh, Riess nasıl görünüyor durum nehrin öte yakasında? "

"Kazaklar bize saldırıyorlar," diye yanıtladı onbaşı. "Takviye güçlerine gereksinmemiz var; onun dışında durumumuz iyi. Ama bizim gerimizde bir tank albayının savaş grubunun savaştığı yerde kızılca kıyamet kopuyor."

Papaz, emir subayı Binbaşı von Bauske'nin bürosuna girdi. Tümen komutanı da, Baron von Bauske'nin yanındaydı. Tümen komutanı da Gönnern, Damme ve Vennekhol'la birlikte sonu gelmeyen gidiş gelişlerden kurtulmak için odasından kaçıp oraya sığınmıştı.

Baron von Bauske konuşuyordu. Konu: umutsuz bir durum gelir çatarsa intihar etmekti. Kendi memleketi olan Courland'daki Rakwere'ye ait bir öykü anlatıyordu: 1625'te bir grup Alman orada Ruslar tarafından kuşatıldıkları zaman karıları ve çocuklarıyla birlikte havaya uçurmuşlardı kendilerini. Aynı türden daha başka pekçok hoş öykü biliyordu.

Telefon çaldı; aslına bakılırsa durmadan çalıyordu. Az önce Don'u geçmiş bir alay, komutanını arıyordu ve emir subayı birliklerini başını sokabileceği bir yeri nereden bulabileceğini soruyordu. Bauske, "Vertiyaçi'de artık bir adam, bir tek adam bile barındıramayız. Yapacak bir şey yok elimde," diye yanıt verdi ve derhal kapattı telefonu. Yarıda kalmış konuşmasını sürdürmeye ve, "Eh, başka ne yapabiliriz? " demeye başlamıştı ki bir kez daha çaldı telefon. Bauske yanıtladı. "Siz bana baksanıza, aldığımız emir öyle." Bu kez savaş tutsakları kampının komutanıydı arayan." Buraya bakın, aldığımız emir böyle. Rus yeraltı sığınakları boşaltılıp temizlenecek... hayır hayır, tavlaya değil , orası da gerekli.Eh, ne gelir benim elimden? Hiçbir şey yapamam. Evet, elindeki tutsakları sevkeder etmez..."

Von Bauske ötekilere döndü yeniden. Üstü General Geest'e baktı.

"İşte bu kadar. Ruslar bizi burada sararlarsa, başka ne yapabiliriz? "

Söylenecek hiçbir sözü yoktu Geest'in. Gönnern ise çok güç bir sorun üzerinde düşünüyormuş gibiydi. Damme ağır ağır yanan pürosunun ucundaki küle baktı. Vennekohl karısını, cebinde fotoğraflarını taşıdığı karısıyla sekiz yaşındaki kızını düşündü. "Evet," dedi," çok güzel bir fikir bu...insanın karısı ve yavrusuyla birlikte kendini uçurması."

Bauske, yetkili birinin edasıyla konuştu:" Slavlarla Tötonlar arasındaki her boğuşmada kaybeden daima kendini öldürür."

"Eh, papaz efendi, siz ne diyorsunuz bu konuda? " Bunu soran Vennekohl'du. Papazın intihara karşı bir sürü hazır görüşü vardı. Kendini öldürmeye karşı sıraladı bir sürü beylik görüşlerini yine de, bu nedenlerin tümünü de Bauske sadece hayırsever bir insanın gülümsemeslyle karşıladı. Daha başkaları da gülümsediler. Konuşma birdenbire kesildiğinde hepsi de rahatladılar. Harekat subayı, komutanı için cepheden gelmiş raporlarla içeri girmişti. O raporları okuduktan sonra, Geest, "Durum güç, ama dayanıyoruz ," dedi."Yine de, nehrin öbür yakasındaki durum, parlak değil. O tank albayı Vilshofen, Galubaya tepelerinde inatla direnmeseydi, köprübaşımız, kuşkusuz çökerdi."

G- 3 de Ordu Karargahından bir telsiz mesajı almıştı.Geest onu da okudu, sonra hiçbir şey demeden, mesajı, ötekilere geçirdi.Bu mesajın içeriği, Don'un ötesinde başkaldıran tehlikeyi unutturdu bir an onlara. Vennekohl da mesajı okuduktan sonra monoklunu dikkatle temizleyip parlattı, onu gözüne taktı, sonra sırayla birer birer Gönnern'e, Damme'ye, G-3'e, Bauske'ye ve papaza baktı.

Sözü argoyla sürdürerek, "Gönnern, sen içimizdeki tek tarihçisin, dedi ."Hiç böylesine çılgınca bir şey duydun mu? "

"Evet, Valdal ve Kholm."

"Yani, geçen kış orada takılıp kaldığımız zamanı mı demek istiyorsun? Eh, orası bu denli kötü değildi. Ama ben daha gerilerde, askeri tarihte görülmüş bir şey mi bu durum demek istedim? "

"Hayır, buna benzer hiçbir durum yok. Birkaç kale kuşatmasından başka daha doğrusu."

"Ben de öyle düşündüm. Bana öyle geliyor ki, kuşatıldığı zaman ilk yapılacak iş, daima, o çemberi yarıp kurtulmaya çalışmaktır."

"Evet. İlk yapılacak iş tuzaktan kurtulmaya çalışmaktır... açık bul" dedi Damme. Oysa ki, daha bir saat önce Vilshofen'in bu taktikleri önerdiğini duyduğu zaman, "Acı bir ilaç bul" dediğini unutuvermişti.

Geest, kapıyı açmış, özlü makamında mırıldanarak geri çekilmeye kalkışan Yarbay Unschlicht'e,"Girin, girin, Unschlicht," diye seslendi. Don'un karşı yakasındaki birliklerin kurmay başkanıydı Unschlicht.

"Etrafımızı çepeçevre takviye edecekler, ondan sonra da mevzilere girip direnecekmişiz. Ne dersin buna Unschlicht? "

Yarbay Unschlicht her şeyi, her zaman çok dikkatle biçimlendiren bir adamdı: yanıtladı: "Başkomutanın bu emirlerinin yerine getirilmesi sırasında karşılaşılacak güçlükleri hesapladığı söyleniyor. Önce, batı ve güney cephelerinin oluşturulması gereken yerlerde hazır durumda hiçbir savunma mevzii yok. Sonra, bu denli büyük bir ordunun ikmalinin havadan yapılması da olanaksızdır. Komutanlar duruma dair değerlendirmelerinde bu görüşte birleştiler. Bu kanılarını bildiren bir rapor da telsizle, Führer'e iletildi."

General Geest, Ordu Karargahından gelen mesajı Yarbaya uzatarak," "Yanıt burada, " dedi. Mesajda, mevzilere girerek savunmaya geçilmesi önerisinin ardından yeni savunma hatları da belirtilmişti.

Unschlicht mesajı okuduktan sonra, "Böyle bir emir verdiklerine göre, herhalde bu öneri lehinde güçlü bir takım nedenleri olmalı," dedi.

Vennekohl, "Ne de olsa, yukarıdakiler özel bazı şeyler düşünmüş olmalılar," dedi.

"Yardıma gelecek ordunun yola çıkmış olması bile olaşı," dedi Gönnern.

Bu konuşma sürer giderken bir cip girdi avluya. Albay Vilshofen fırladı cipten. Bir dakika geçmeden emir subayının odasına girmiş, toplu subayların önünde ayakta duruyordu.

"Baylar, 384. tümen artık dayanamıyor. Perepolni'dekl köprübaşı çöküyor. Birlikler, ne toparlayabilirsek hepsi, burada toplanmalı ve derhal nehrin öbür yakasına geçirilmeli. Sizden özür dilerim, generallm." Tanımadığı Geest'e takdim etti kendini. "Vilshofen." Geest başıyla selamladı onu.

Vilshofen, bağlı olduğu kolordu kurmay başkanı Unschlicht'e hitaben, "Benim grubuma gelince," dedi, Verkhnaya Galubaya'dan mandraya kadar çekildik, şimdi daha başka birliklerle-ne yazık ki çok zayıf durumları-beraber Luçenski ile Perepolni arasında direniyoruz. Çok acele cephaneye gereksinmemiz var."

Vennekohl'a baktı Unschlicht. General hiçbir şey demeyince, durumu o açıkladı: "Aldığımız emirler üzerine taşınmasına olanak bulunmayan tüm cephane stoklarını uçurduk."

"Uçurdunuz mu...? Ama baylar!" Vilshofen bu kez daha dikkatle baktı onların yüzlerine. 'Tümü birden mi kaybettikler akıllarını ?' diye sordu kendi kendine. Tümü birden mi akıllarını kaybetmişlerdi bunların? Sonra da içeri girdiği anda yarıda kesilmiş konuşma üzerinde düşünmeye başladı. Mevzilere girmek... ne demek istiyorlardı?

"Baylar, içeri girdiğim sırada mevzilere girmek sözü geldi kulağıma. Ne demek bu? Bol cephane, yakıt, erzak, ağır silahlarla falan dikkatle, önceden hazırlanmış bir plan mı bu ? Öyle olmadığı belli. Öyle bir şey de beklenmiyordu zaten. Aksine, bizim bulunduğumuz yerlerde mevzilenerek siperlere girmemiz bir kez olsun düşünülmedi. Elimizdeki erzak son derece az. O da çekilirken havaya uçurduklarımızın sadece bir kırıntısı. Ne olacak sonu bunun? Siper kazarak mevzilere girmek demek, açık konuşalım, tamamen kuşatıldık demektir. Zorla kabul ettirilmiş bir durum bu bize. Onun için elden geldiği kadar çabuk kurtulmaya çalışmalıyız bu durumdan..."

"Gitmeden önce oku şunu!" Ordu Karargahından gelen telsiz mesajını Vilshofen'e verdi Geest.

"Ne demek bu? "

"Führer olduğumuz yerde kalıp siper kazarak mevzilere girmemizi istiyor demek."

"Anlıyorum...eh, benim aldığım paralel emir de bur'da, söz arasında söyleyeyim, üslerimden aldığım yegane emir de bundan ibaret. Bugünden itibaren birliklerin tayınlarının yarıya indirileceğini bildiriyor. Mevziye girmek de böyle başlıyor, değil mi? "

"Evet, öyle başlıyor ve sonu da çok kötü olabilir," dedi Vennekohl.

"Neyse, ne olursa olsun, derhal nehri geçip geri dönmem gerekli. benim. Ayrıca 3.7 santimlik tanksavar, 5 santimlik havan mermileriyle makineli tüfek cephanesinde de gereksinmem var. Dediğim gibi, bazı birliklerin de hemen derlenip toparlanarak derhal bulunduğumuz yere sevki gerekli."

General Geest, G-3'ü ile görüştü. Vilshofen uçaksavar mermileriyle makineli tüfek cephanesini aldı. Sonra cipini cephaneliğe gönderdi, onu ağzına kadar cephaneyle yükletti, sonra emir subayıyla birlikte yola çıktı. Geest daha da fazlasını yaptı. Karargah bölüğünden, ikmal-iaşe birliklerinden ve oradan buradan topladığı kaçaklardan hemen oracıkta acil bir bölük oluşturdu, sonra onu kurmay yüzbaşısı von Hollwizt'in komutasında yola çıkararak nehrin karşı yakasına yolladı. Geest, Gönnern'e, Damme'ye ve diğerlerine veda için emir subayının odasına döndüğünde gece ufak ahşap evin pencelerini karartmaya başlamıştı bile.

Vennekohl ile Unschlicht birlikte yola çıktılar köyün doğu ucuna doğru. Gönnern ile Damme de köyün kuzey ucuna doğru gidiyorlardı, birlikte bir arabaya bindiler. Havada sis ve kar vardı. Yollar kalabalık asker gruplarıyla hâlâ tıkalıydı. İki general bindikleri arabayla nehir kıyısını izleyen karayolundan gidiyorlardı.Yol boyunca sağ taraflarında meyva bahçeleri uzanıyordu. Bir yıl önce gövdeleri badanalanmış ağaçlar gri hayaletler gibi hızla geriye kaçıyorlardı arabanın dışından. Sol taraflarında da nehire ve Perepolni köprüsüne doğru iniyordu bataklık arazi. İlerilerinde bir hareket– maden takırtıları, tencereler, yemek takımları ve kürekler– yürüyüş halinde bir birlik vardı. Yüzbaşı von Hollwitz'in köprüye doğru yol alan dermeçatma bölüğüydü bu. İnzibatların yakalamış oldukları kaçaklar, Köln'den iki maden işçisi, Scorsch ile Tünnes, Remscheid'li kesici Ketteler ile Çavuş Gnotke ve Er Gimpf de vardı bu bölük mevcudu arasında.

Gönnern ile Damme yanlarından geçtiler onların, yürüyüş halindeki kol duman gibi solup silindi gerilerinde. İki kilometre ileride nöbetçilerle ve uzun bir dikenli tel çitle karşılaştılar. Gönnern ile Damme inip çıplak toprak yığınlarına göz gezdirirlerken bir patlama yükseldi Don'dan. Aralıksız ateş yağdıran Rus topçusu tam bir isabet kaydetmişti köprüye.

"Eh, burada fazla kalmayacağız nasıl olsa," dedi Damme.

Sıhhiye birliklerinden Teğmen Viktor Huth, Don'un ötesindeki bir dinlenme bölgesinde nekahet devresindeydi. Cephedeki patırtıdan

uzaklarda, Galubaya vadisindeki ıssız bir köy evinde başını kaldırıp sonbahar göğüne bakmış, kışın giderek biraz daha yaklaşmasını seyretmiş ve pek çok şeyler düşünmüştü savaşa ve o savaşta kendinin yaptıklarına dair. Ordu, sürekli, böylesine gidemezdi tabii. Dün Don'u geçiş, yarın Volga'yı, sonra Uralları aşmak ve bir gün, belki de İndüs nehrini geçmek. Kendi ve sıhhiye bölüğü, daima, birliklerin ardından gelmişti. Erlere müshil ya da duruma göre, ishal durdurucu ilaçlar, kaşıntılar için Nitigal, kıl bitl için Guprex vererek, su çiçeği, dizanteri, tifo ve paratifoya karşı aşılar yaparak, yaralarını sarıp onları "*Tekrar hizmet görebilir*," diye birliklerine yollayarak ya da kendi usulünce gerekeni yapsın, bir mezarlık ötesinde bir başka mezarlık kursun, diye onları papaza teslim etmişlerdi. Papaz da bir mezarlık dolduktan sonra bir yenisine başlıyor, bu mezarlıklar hep, doğuya doğru birbirlerinden birkaç kilometre aralıkla dolduruluyordu. Ta ki papaz bir gün geriye, hayli kalabalık ormanlara, çöllere ve bozkır mezarlıklarına baksın diye... Yoksa, kuşkusuz ordu gidemezdi böyle; er geç bir şey tekleyecekti. Sıhhiye teğmeni bir felaket, bari da bir çatlak bekliyordu; ama beklediği şeyin bu denli çabuk ve selin tufan gibi batıdan geleceğini ve kendisini de önüne katarak daha doğuya sürükleyeceğini hayalinden bile geçirmemişti. Sonra da, dinlenme bölgesine, birdenbire Vertiyaçi'deki sahra hastanesindeki tümen operatörüne başvurması için emir almıştı. Oraya gidebilmesi için ise araç falan sağlanmamıştı ve Galubaya karayolu üzerinde de geçen bir kamyon bulup ona atlamayı başaramamıştı. Sonunda, eşyalarını geride bırakıp yaya yollara düşmüş ve Don köprüsünden geçen kurşuni insan selindeki binlerce insandan biri olmuştu.

Sadece bir gün ve bir gece geçirmişti Vertiyaçi hastanesinde. Çünkü hemen ertesi gün Yüzbaşı Baumler'in komutasındaki bir sıhhiye bölüğüne atanmıştı. Hemen Vertiyaçi'nin güneyindeki bir motorlu araçlar parkına yollandılar. Bir temizleme istasyonu kuracaklardı orada. Çiftliğe vardıklarında, yığınlarla yaralıyı oraya gelmiş buldular. Vertiyaçi'de olduğu gibi, yaralılar hâlâ kamyonlarda yatıyordu ve onları alıp uzatabilecekleri gibi bir yer de yoktu. Evler ve traktör garajları şimdiden askerlerle dolmuş, taşıyordu. Gece olmadan yeni bir emir geldi temizleme istasyonundan daha ileride bir yere Otorvanovka adında ufacık bir köyün kenar mahallelerine taşınacaktı.

Yüzbaşı Baumler ile Teğmen Huth, ertesi gün, sıhhiye bölükleriyle beraber atların çektiği köylü arabalarıyla hareket ettiler. Bölük, Huth'un

dışında, Don Dirseğinde darmadağın edilmiş bir sıhhiye bölüğünün kalıntısından ibarettl. Topu topu otuz kişiydiler.

Yol Peskovatka'dan derin bir sel yatağına indi, sonra da Peskovatka'dan gelen karayoluna çıktı. O yola çıktıktan sonra da artık yalnız değillerdi; devamlı akan piyade kolları, ambülanslar, cephane kamyonları, eşya taşıyıcıları, karargâh subaylarının arabaları, tayın ve giyecek ambarlarının araçlarından oluşmuş bir sel içinde ufak bir gruptular şimdi. Araçların tümü de Peskovatka'dan ve Vertiyaçi'den geliyordu; bazıları daha da uzaklardan geliyorlardı. Yürüyüş halindeki birliklerin ve uzun araç kollarının üzerine basık, kurşuni bir gök inmiş, insanların, hayvanların ve makinelerin üzerine ıslak ıslak kar serpiştiriyordu.

Yan yana yürüyorlardı Huth ile Baumler. İkisi de uykusuz geceler geçirmişlerdi ve konuşmaları – tanışıklığın başlangıcı olan nerelerden gelmiş olduklarıyla ilgiliydi – çok geçmeden son buldu. Baumler yirmi dokuz yaşındaydı, Huth ise otuz dört. Baumler Askeri Tıp Akademisinde okumuştu ve askeri doktor olmayı tasarlamıştı ilk başından. Huth ise, ancak savaş başladığında sıhhiye subayı olmuştu. Huth'un mesleği açıkça acayip geldi o ufak tefek Baumler'e.

Baumler kendilerini bekleyen o temizleme istasyonunu kurma işini düşünüyordu. Don'un ötesinden kurtarabilmiş oldukları ufak tefek teçhizatı, az buçuk ilacı, eldeki az sayıda personeli (sıhhiye bölüğünün daha önceleri altı doktoru, bir eczacısı, bir maaş katibi, yüz altmış beş (le adamı vardı) düşünüyordu. Neyse, bir yolunu bulup idare edeceklerdi; ellerinde ne varsa onunla işi yürütmeye çalışacaklardı. Başını çevirerek meslekdaşı Huth'a baktı. Huth gerilerde kalmıştı, köylü arabaları yanından geçip gitmiş ve yerdeki kar çok az olduğu için çok hafif yüklenmiş bir kızağın üzerine yığılmıştı. Baumler bunu hoşnutsuzlukla kaydetti, düşünceleri o anda rütbece kendinden küçük olan Huth'a gitti. Teğmen Huth ha? Tabii yorgundu adam, ama kim yorgun değildi ki? Böylesine gevşeklik için neden yoktu; gerçekten emir verip indirmesi gerekiyordu Huth'u kızaktan. Yine de, hiçbir şey demedi Yüzbaşı Baumler; yumuşak kar ve çamur içinden sürdürdü yürümesini kaşları çatılarak, öfkeyle.

Huth ise, zerre kadar düşünmüyordu kendilerini bekleyen işl. Oturmuş olduğu yerde hafif tertip kestiriyordu. Başını kaldırıp gözlerini açarak baktığı vakitler alabildiğine yüklenmiş bir kamyon, yürüyüş halindeki çamurlu asker ayakları görüyordu; bir defasında da bir

kolordu karargâhına alt bir sığır sürüsünü gördü. Her şeyi kökünden değiştirmişti savaş. Daha iki gün öncesi hayal bile edilmeyecek kadar garip şeyler olmaktaydı. Islak, soğuk ve karla dolu havayı ciğerlerine doldurarak yol alırken kendi kendine, "Ne garip şeyler!" diye söylenmişti. Ya dünkü o general? Yoksa generali evvelki gün mü görmüştü? "Ama burada böyle bırakamazsınız bu adamları... neden tümünü alıp götürmüyorlar buradan uçaklarla? "diyordu. Gayet doğaldı, götüremezdiniz. Ve gerçekten de kimse alıp götürmemişti o yaralıları... Ve masanın üzerine karın yarasıyla uzanmış birinin bir buçuk saat çekecek bir ameliyata gereksinmesi vardı da siz sadece o yaranın üstüne bir band çekmek için topu topu bir dakikacık harcadıysanız ve hasta da oradan kaldırılıp bir kenara uzatıldı ise bitmişti işi..hem de sonsuzluğa kadar. Yapamazdınız bunu, ama yaptınız; çünkü öyle yapmamış olsaydınız tedavi edilmesi gerekli yirmi, otuz yaralı bir buçuk saat bekleyeceklerdi ve o bekleyenlerin içlerinden bazıları da kamından yaralı er kadar kötü durumdaydılar. Elinden ne gelebilirse onu yapıyordu insan. Sırf her şey kendi yolunda doğal akışını sürdürebilsin diye. Garip şeyler!... İşte şimdi de Peskovatka'dan Otorvanovka'ya giden yolun üzerindeydi.

Lucia da garip birtakım yolları izliyordu. Berlin'deki Lucia. Nasyonal Sosyalist Kadınlar örgütüne üye olmuştu şimdi. *"Afrika, coğrafya açısından ve iklim açısından Avrupa'ya aittir,"* diye yazıyordu son mektubunda. Bu türden daha birçok şeyler. *"Güç alanı"*, *"Kilit durumu,"* gibi jeopolitik deyimler ve *"Eşsiz Führerimiz"*, *"her insan bir kale"* gibi bir takım cümleler de vardı yazılarında. *"Tüm kabahat Yahudilerindir,"* de besbelli yakında gelecek bir mektubunda yazılı olacaktı, ama herhalde o denli ileri gidemeyecekti;öz babası Yahudiydi çünkü. Talihine şükretsin ki, evlilik dışı doğmuştu da annesiyle babasının kimlikleri de açıklanmamıştı doğum belgelerinde. Ama son zamanlarda sigara bulunmaz hale gelmiş olduğu için, soya fasulyesi de ortadan kaybolduğundan, "iki büklümler"(dükkan sahipleri seçme müşterileri için gizledikleri şeyleri tezgah altından almak için eğilip ikibüklüm olduklarından onlara bu adı takmışlardı) den, tavukların çok pahalandığından ve hızla gelişen karaborsadan söz etmeye başlamıştı mektuplarında. Ayrıca, tabii, vatan cephesinin gerilerde memleketteki yiğit savaşçılarından da. Esnek (tıpkı Yüksek Komutanlığın bültenleri gibi) kalmış olduğu apaçık belliydi. Ah, o günler, arkaları kartonplakla kaplı mobilyalarla dolu tavan arasındaki o odada birlikte yaşadıkları ve

sabahları önce kimin yataktan kalkıp kahvaltıyı hazırlayarak getireceğini saptamak için domino oynadıkları geceler. Ne günlerdi o günleri Geri gelmeyeceklerdi bir daha! Ve eğer genç doktorlara ivedilikle gereksinme olduğu ve kimse tıp fakültelerinin imtihanlarında kalmayıp sınıf geçsin diye Hitler, Yahudileri üniversitelerden tekmeyle kovmamış olsaydı bu günleri görmeyecekti. Öğrencilik yılları boyunca memleketten gelen para kesilmemiş olsaydı yine de sonsuzluğa kadar öylesine yaşamını sürdürebilirdi.

Ne günlerdi o günleri Tıp öğrencisi Viktor Huth, daha başka pek çok şeyle de ilgilenmişti tıbbın yanında...yalnız edebiyatla, yağlıboya resimle, müzikle, politikayla ve sporla değil, bunlarla uğraşan kimselerle de ilgilenmişti. Yazarlarla, müzisyenlerle, ressamlarla, atletlerle ve politikacılarla da tanışmak için az mı çaba harcamıştı. Kahvelerde, stüdyolarında, maçlarının başlarında. Daha doğrusu, nerede bulabiidiyse bu kimseleri oralarda. Politikacılar arasında sağ kanada mensup olanlar kadar sol kanattan olanlarla da ilgilenmişti. Tümünün öz yapısını anlamaya ve bir bütün olarak toplum için taşıdıkları önemi kavramaya çalışmıştı. Rol kesen, bir şeyler yapan, konuşan, acı çeken canlıların bir sürü entrikalarla ve maceralarla ilgilenmelerine, hiç şaşmamak gerekirdi ve bunlar kendisinin anatomi odasındaki masanın üzerine uzatılmış bekleyen bir intihar olayından daha çok vaktini almıştı. Ne yazık ki, sömestrler bu, alanlarda yetişmesine olanak vermeyecek kadar kısaydı. Sonunda Hitler gelmişti ve Huth, boks ve cimnastik alanındaki dikkati çeken bazı başarılarının yardımıyla tıp imtihanlarını vermiş, fakülteden mezun olmuştu. Orduda bir yıl geçirmiş sonra da (ailesinin yüreğine adamakıllı su serperek) asistanlık dönemini tamamlamıştı. Lucia ile bağlarını koparmamıştı (bu da ailesinde hayal kırıklığına yol açmıştı), ama onunla beraberliğini sürdürmüştü. Bir süre büyük bir Berlin hastanesinde yatılı doktor olarak kalmış, sonra da savaş gelip çatmıştı

Şimdi de...şimdi...şimdi de, çoban köpeğinin postunu andıran tüylü derisiyle ağır ağır bir midilli bir köylü kızağını çekiyordu ve kendi de o kızakta oturmuş Otorvanovka'ya doğru yol alıyordu.

Kol Dmitrevka'ya vardığında alacakaranlık inmişti.

Uzun, dümdüz bir sokağa girdiler, iki yanlarında bir hayli boşluklar vardı yolun. Bazı evler, olduğu gibi, toptan götürülmüştü; diğerlerinin ambarları, çitleri yoktu; bazılarının verandaları sökülmüştü; daha başkalarının ise damları yoktu. Bir süre açık bir tarladan geçtiler, ereklerine vardıklarında ise hayli karanlık olmuştu ortalık. Yolun bir

tarafında beş ahşap ev vardı. Üç kerpiç kulübe öte yanında ise. İşte bu haldeydi Otorvanovka. Ki ilkyardım istasyonunu burada kuracaklardı. Vertiyaçi- Peskovatka- Don üzerinde kurulacak yeni cepheden gelecek yaralılar sözümona burada barındırılacak, tedavi edileceklerdi. Ama kimse söyleyemezdi "bir şeyler hazırlamakta" olmadıklarını, çünkü oraya kendilerinden önce gelip birikmiş kalabalığın yaralarını sarmak için saniye kaybetmeden kolları sıvamaları gerekiyordu. Yeni bir ilk yardım istasyonu kurulmakta olduğuna dair ortalıkta doşan söylentiler üzerine yüzlerce yaralı gelmiş ya da getirilmişti buraya. Ambülans otobüsleri, kamyonlar, at arabaları, kızaklarla ve yaya olarak akmışlardı Dmitrevka'ya. Şimdiden tıklım tıklım doluydu kerpiç kulübeler.

Sıhhıye bölüğünün jenaratörlü kamyonu geldi. Köy evlerinden birinin odası yaralılardan temizlendi, masaların üzerine iki kocaman ameliyat lambası asıldı. Yüzbaşı Baumler ile Teğmen Huth derhal, uzun bir yaralı dizisinin ilkini masaya yatırıp üzerine eğilerek yarası üzerinde sargı diye kullanılmış pis, kanlı bezleri sökmeye başladılar. Çalışma başladı, testereyi eline alan adam, Bavyera garnizonunda iken kışları, izinli günlerinde, kayak kaymaya, yazları da yüzmeye, yelkenle dolaşmaya ve rengini güneşte bronzlaştırmaya, geceleri de sevdiği kahveye giderek dostlarıyla kağıt oynayan askeri bir doktor olmaktan çıktı. Öteki doktor da Lucia adında bir kızla kahvede, domino ya da satranç oynamayı huy edinmiş, serbest gecelerini siyasal toplantılarda, konserlerde, atletizm karşılaşmalarında lirik Çin şiiri üzerinde tertiplenen tartışmalarda, psikanalizle ve Ari sanatının en yeni ürünlerine dair tartışmalarla geçiren başına buyruk bir bohem olmaktan çıktı. Kauçuk önlükler giymiş ve gömleklerinin kollarını alabildiğine yukarı kıvırmış iki adam, sözcüğün en bayağı anlamıyla birer doktor, birer pratisyen, birer operatör de değildiler artık. Neşter ve testere ile çalışan, turnike uygulayan, gacır gacır kemik kesen birer emekçiydiler.

Sıhhıye yardımcıları onlara destek oluyor, sargıları gevşetiyor, hastalara anestezi uyguluyor, ameliyat aletlerini sterlize ediyor, operatör testereyle biçer ya da neşterle keserken bir kolu tutuyor ya da bir bacağı hareketsiz hale getiriyorlardı. Baumler'in yardımcısı şefinin her hareketini bildiği için onun en ufak bir imasında gerekeni derhal yapıyordu. Huth'un yardımcısı ise, henüz acemilik dönemini tamamlamamıştı. İçerdeki hava bayatladı, yara kokularıyla alabildiğine yoğunlaştı. Strelize ocağından ve başlarının üzerindeki kocaman

lambalardan da etrafa çok sert bir sıcak yayılıyordu. Pencereleri açmak olanaksızdı. Doktorlarla yardımcılarının yüzlerinden şırıl şırıl ter süzülüyordu. Paralanmış vücutlardan oluşmuş kolun sonu gelmiyordu. Biri alınıp götürüldüğü anda arkasından bir diğeri uzatılıyordu masanın üzerine. Her taraf kana bulanmıştı.

Baş kaldırmaya vakit yok. Şafak söktü. Baumler ayakta bir kan gölü içinde duruyordu. Huth da bir kan gölü içinde ayaktaydı. Bir emireri elinde bir fincan koyu kahve ile geldi. Baumler o fincana uzandı, oturmadan içti onu. Huth da öyle yaptı. Bir an gözlerini yumdu, sonra tekrar eğildi kopmuş bir bacağın üzerine. Bir kalça yarası, çıkarılması gerekli bir şarapnel parçası. Tetanosa karşı iğne. Sonra sargılar. Ondan sonraki...Buttan vurulmuş. Yaralı masada yüzükoyun ve burnu eter koniği içinde yatıyor, ceketi başının üzerine çekilmiş, pantalonu indirilmiş, ayakları ağır ve çamur kaplı çizmeler içinde...yaraya yapışmış paçavralar kesildi, yaranın kenarları temizlendi; içine, iltihabını çekecek bir fitil yerleştirildi sonra. Ondan sonraki...Karın yarası, umut yok. Yaranın üzerine bir parça bant yapıştır, bırak yan tarafa.

Ondan sonraki!

Ondan sonra da hastalar. Neresi acıyor? Baş, mide, ayaklar, şişmiş, ayak bilekleri şişmiş, yan tarafında ağrı. Ve de hasta numarası yapanlar, başlarından ayaklarından, içlerinden dışlarına kadar ağrımayan yanları bulunmayanlar. Hangi alaydan? Falanca falanca alay.Peki, alayına dön bakayım. Yaralı, hasta, yalandan hastalar. İki doktor ve yardımcıları otuz sıhhiyeci "elden geçirdi," hastaların tümünü...Ama sabah olduğunda hâlâ yüzlerce insan vardı sırada. Yaralılarla, hastalarla yüklü kamyonlar, ambülanslar aralıksız geliyordu Vertiyaçi'den, Peskovatka'dan.

Ondan sonraki, ondan sonraki...

"Doktor, efendim, hiç yer kalmadı kulübelerde."

"Gönderin yerlerine. Yolda bir otobüsü durdurabilir, bir araç bulup binebilirler. Ambülanslık hastalar yürüyebilir, oturabilenler de oturur. Ondan sonraki kimse gelsin."

Hiç yer kalmamıştı evlerde. Cephane kamyonları yaralılarla dolu geliyorlardı cepheden; yarılarla dolu ambülanslar geliyordu Peskovatka'dan. Yaralıları getiren araçların şoförleri onları evin önünde bir yere uzatıyor, sonra da çekip gidiyorlardı. Kulübelerde oturabilecek halde olanlar duvar diplerine çömelip oturuyorlardı...devrilmesinler diye

sırtları duvarlara verilerek desteklenmiş olanların yanıbaşına. Umutsuz durumda olanlar ise, kulübeler içinde, yerde, taban tahtaları üzerinde ya da çıplak, ayaklar altında ezilmiş, çamur içindeki kulübelerde yatıyorlardı.

"Dört yüz," diye saydı çavuş, Arkası da gelmiyordu.

Ameliyatların yapıldığı evin yakınında bir at kesildi sahra mutfağı için. Evin arka tarafında da ölüleri gömmek için bir çukur kazıldı. İkinci bir çukur da kazıldı; aralıksız, kovalar dolusu taşınan kanı, et parçaları, ve irini dökmek için...

Ondan sonraki,...

Er morarmış, şiş ayağını gösterdi. Aşırı derecede donuk." Donuk merhemi sürün. Birliğine dönsün." Bir sıhhiyeci kahverengi bir merhemle sargı bezi verdi ere. Ayağını sardıktan sonra postalını giyebilsin diye. Ayağı donmuş olan er cepheye sevkedilebilecek durumda olanları toplayan bir çavuşa teslim edildi. Kulübelerin içine bir göz attıktan sonra orada kalmazsalar daha iyi olacağına karar verenler de gönüllü olarak geldiler. Bir onbaşı da onların başlarına geçti, alacakaranlıkta, dağınık durumda, Peskovatka'ya, cepheye doğru yollara düştü sürü.

Ondan sonraki...

Çamurlu, kan lekeli paçavralar, kabuk bağlamış yaralar, açık yaralar, Neşter altında taze taze fışkıran kan. Kapılar kapalı, pencereler kapalı, ceraliatlanmış yüz yaranın buğusu. Dışarıda buzlu bir gece varken içerde kırk bir dereceyi gösteriyor termometre. Koyu kahve. Kollodyum. Ondan sonraki. Eleyin şunları. Vertiyaçi'den gelen bir ambülans...tank topu yaraları ve uçak bomba parçalarıyla yaralanmış erler. Vertiyaçi'de ve Peskovatka'da da tanklar ve bombardımanlar; cephe yaklaşıyor, Don'un beri yakasına geçiyor.

Baumler'in yardımcısı olan sıhhiye eri olduğu yere yığıldı. Baumler'in çıplak kollarından, kanla yer yer lekelenmiş vücudundan ipincecik dereciklер halinde ter süzülüyor. "Baumler,...dinlen biraz...git, uzan bir kenara. Ben sürdürürüm sen dinlenene kadar..."

Baumler önlüğünü çıkarıp bir çiviye astı, bitişik odaya geçti. Huth sürdürdü onun işini, yırtılmış et kümeleri içinden şarapnel ve bomba parçalarını çıkarıp aldı, yaraların kenarlarını düzenledi, bacaklar kesti, kollar kesti. O bir gece içinde babasıyla, kızkardeşinin ve öteki hısım akrabalarının sonunda adam olup olmayacağı hakkındaki tüm kuşkularını yokedecek kadar hayır işledi; "ömrübillah öğrenci" diye ve tıptan başka her şeyle ilgilenen bir doktor olduğuna dair hakkında söylenmiş

tüm sözleri haksız çıkardı. O bir gecede verdi tüm sınavları. Hem de bir zamanlar yağlıboya resim yapmayı düşlemiş, canlı güzellik, kusursuzluk yaratma istemiyle yanıp tutuşmuş ellerle üstelik. Sinirli ama titremeyen ellerle, usta bir operatörünkileri andıran ellerle, yaya ya da akla gelebilecek her türlü araçla gelmiş kanlı ve bereli vücutlardan oluşmuş insan selinin üzerinde çalıştı. Baumler ölüme benzer bir uykudan uyanıp kalkıp odaya döndüğü ve önlüğünü çividen alıp tekrar onun yerini aldığı ana kadar sürdürdü çalışmasını.

İlk yaralının masanın üzerine yatırılmasının üzerinden kırk iki saat geçmişti.

Ve cephe doğuya doğru ilerledi. Geest'in tümenleri girdikleri rahat yeraltı sığınaklarından zorla çıkarılarak katı toprak yarılarak açılmış sığ deliklere sığınmak zorunda kaldı. Bu deliklerin her biri en çok üç kişi alıyordu. Geest, Rus savaş tutsaklarına açtırtmıştı alelacele bu delikleri. Geri çekilen öteki tümenlerin erlerinin ise içlerine sığınabilecekleri bu kadarcık boy siperleri bile yoktu; apaçık alanlarda barınaksız, sığınaksız halde buluvermişlerdi kendilerini. En yaşamsal silahları mavzerleri değil küreklerlydi şimdi. Arazi dümdüzdü. Arada bir yükselen ufak tepeciklerden başka Rossoşka Yaylasına giden yol üzerindeki kuru sel yatakları, boğazlar, küçük Karpovka Nehrine inen sarp kanyonlar ve ilkbaharda eriyen karların oluşturduğu küçük derecikierin yataklarından başka hiç bir engebe yoktu yörede. Kar yağdı, ısı derecesi sıfırın altında önce 4'ten 13'e daha sonra da sıfırın altında 18'e düştü.

Yüksek Komutanlık ve Führer tarafından saptanmış savunma hattı, Rossoşka'nın batısında işte buydu. *"Ne pahasına ve hangi koşullar altında olursa olsun"* tutulması gereken hat yani Balşaya Rossoska Baburkin, Novo-Aiekseyevka ve Karpovka (ki batısında Dmitrevka ile Otorvanovka'nın beş ahşap evi ve üç kerpiç kulübesi bulunuyordu) şimdi çeşitli karargahların kurmay kurullarının üsleriydi.

Kar, soğuk ve yerde bel derinliğinde kazılmış, üzeri de yarıyarıya örtülmüş bir de çukur. Yanlarında sobalar getirmiş askerler onları tutuşturmak için odun bulamadılar. Çavuş Gnotke, Er Gimpf ile Ottakring'li bir oğlan da böylesine bir deliğe sığınmışlardı. Birkaç metre ötede, bir başka delikte de tamirci Evald Stüve vardı. Delikteki ikinci adam Remscheid'li bıçakçı Georg Ketteler, üçüncü ise Erich Urbas'tı; onun ötesindeki delikte ise Südet'li bir ırgat, Westfalia'da Billerbeck'li bir er ve Meclenburg'dan bir çiftçi vardı. Yüzbaşı von Hollwitz'in imdat bölüğünde durum işte böyleydi. Tüm bu adamların tek düşü bir yeraltı

siperi, içinde sobası bulunan gerçek bir yeraltı sığınağıydı ve boş zamanlarının tümünü de öyle bir sığınak kazmak için harcıyorlardı. Tek umutları da çemberini yarmak için güneyden bir tank ordusuyla ilerleyen...ya da ilerlediği söylenen General Hooth'taydı.

Çok az konuşuyorlardı bu konuda. Kar ve soğuk dudaklarını mühürlemişti. Gimpf'e gelince, onu asık suratlı ve suskun yapan daha başka bir şeydi. Neydi bu? Gnotke, deliği biraz daha derinleştirmek için küreğini yere gömüp donmuş bir kürek dolusu toprak kaldırırken düşünüyordu bunu. Gimpf'e dair pek az şey biliyordu, ama yine de biliyordu birtakım şeyler. Sauerland'daki Alten-Alfeln'li bir çiftlik çocuğuydu Matt; ailenin sırada ikinci çocuğu olduğu için yeni toprak kanunu yüzünden kendisine hiç miras düşmüyordu, o yüzden de yakındaki Hagen kentindeki ortaokula yollamıştı babası kendisini. Savaş sırasında Gimpf, ki onbaşıydı o sırada, subay adayları okuluna devam için Münih'e gitme emri almıştı. Orada da başka bir erin karısıyla bir aşk macerası geçmişti arasında. Koca oturduğu dairede Gimpf'e ait bir battaniye ile bir siper örtüsü bulmuş, sonra da onu askeri eşya çalmak ve bu arada da zina ile suçlamıştı. Bunun üzerine Gimpf cepheye sevkedilmiş ve kış kampanyası sırasında, Şisdra yöresinde başına bir iş gelmişti. Ama bu sadece yarısıydı ya da önemsiz tarafıydı bu öykünün; çünkü Şisdra'dan da önce Vyazma'da ya da Vyazma yakınlarında başka bir şey daha olmuştu. Ne olmuştu, bilmiyordu bunu Gnotke ve Gimpf'ten de öğrenememişti ne yaptıysa. Gimpf reddetmişti o konuda tek sözcük bile söylemeyi. Ne olursa olsun. Zaten çok az konuşuyordu; çok zaman soğuk, açlık ya da başka bir fiziksel durum hakkında çok çok kısa bir hayret sözcüğü çıkardı ağzından. O kadar...

"Neydi adı kadının? Şu Münih'teki kadının canım? " diye sordu bir kez daha Gnotke.

Gimpf dalgın mavi gözlerle sadece baktı ona sonra yeniden işine eğildi.

"Liese değil miydi? "

"Evet, Liese'ydi."

"Sonra da bir gün ansızın izinli dönüverdi kocası..."

"Evet, eve döndü."

"Sonra ikinizin birlikte çekilmiş resimlerinizi, duvara asmış olduğunuz şipşak resimleri gördü!"

"Gördü."

"Sonra da başına tebelleş olup senden para istedi, değil mi? İtin

biri olmalı her halde? "

"Evet, hatta saatimi bile verdim kendisine."

"Evet, verdin, ama yine puştluk etti sana."

"Evet."

"Ondan sonra da cepheye sevkettiler seni ve subaylık mesleğine de veda ettin böylece."

"Doğru."

"Sonra da Vyazma'da iken..."

Gimpf'in sustuğu nokta bu noktaydı işte: Gnotke başka tek sözcük alamazdı onun ağzından. Kendi maceralarından söz etmeye başladı Gnotke. "Memlekette bir kız vardı, Pauline'di adı...bitişik evlerde büyümüştük..." Hiç kuşkusu yoktu artık, Pauline çoktan o eski SA'dan dostu Çavuş Riederhelm ile evlenmiş olmalıydı. Kendisini ceza taburuna yollatmış olan çavuşla. Uzun, karmakarışık bir öyküydü bu. Ama Gimpf'in onun öyküsüyle hiç ilgilenmediği belliydi. Gnotke öteki adamın da kendisini dinlemediğini anlayınca yarıda kesti öyküsünü. Hooth ile ilerleyen tank ordusu da ilgilendirmiyordu Gimpf'i. Her beş dakikada bir pantolonunu indirip küreğinin üzerine çömelen Ottakring'li oğlanla da ilgilendiği yoktu. Hiç bir şeyin önemi yoktu Gimpf için. İlk onbaşı Dmitrevka'dan yanında sadece yarım tayınla döndüğü zaman bile hiç umursamamıştı... Çünkü yarım tayın açlık demekti, ama açlık da her yerdeydi zaten ve ondan başka da ne beklenebilirdi? Gimpf böyleydi işte; hiç sesi çıkmayan kırık bir çandı adeta.

Sadece Ottakring'li oğlan değil, daha pek çoğu da ishal olmuşlardı; baş ağrıları, mide ağrıları ile kıvranıyorlardı ve o denli zayıflamışlardı ki kımıldamakta bile güçlük çekiyorlardı. En kötü durumda olan da Ketteler'di o gün.Duvar dibine çömelmiş, deliği derinleştirmeye çalışan öteki iki kişiye, Evald Stüve ile Onbaşı Urbas'a engel oluyordu.

Stüve neşelendirmeye çalıştı onu.

"Bizim Hooth çemberi yararsa kurtulacağız bu berbat durumdan," dedi. Ketteler başını bile kaldırmadı. "O zaman tümümüze birden memleket izni verecekler. Karnavala yetişmek için tam zamanında döneceğiz Köln'e." Bu kez Ketteler başını kaldırıp gülümsemeye çalıştı. Ama gülümseyeyim derken öylesine zorlanmıştı ki Stüve durumu kavradı; çünkü Ketteler için sona ermişti artık karnavallar.

O gün geç saatlerde Stüve, Ketteler'i gözlüyordu; Ketteler kolları iki yanına düşmüş, cephe gerisine doğru karlar içinden ayaklarını sürüyerek ağır ağır yürüyordu, sonunda bembeyaz tarlada gözden

kayboldu. Onunla sınırlardan Rusya'nın içerilerine kadar beraber yürümüştü Stüve. Bir seferinde birlikte memleket iznine gitmişler ve yine beraber dönmüşlerdi geriye. Yanyana (o anda Don'un öbür yakasında yatan Scorsch ile) bu noktaya kadar da beraber yürümüşlerdi. Silah arkadaşı gözden kaybolduktan sonra da Stüve daha bir süre onun ardından, tarlalar üzerinden bakmayı sürdürdü. "Tükür de kapat bu faslı," dedi Onbaşı Urbas. "Bir daha görmeyeceğiz onu."

Ketteler ise, öteki hasta erlerle birlikte, Dmitrevka'ya götürüldü. Orada hiç yer olmadığı için Otorvanovka'daki ilk yardım istasyonuna kadar yürümeye zorunlu kaldılar. Orada da her yer tıklım tıklımdı ve hasta kabul evinin önünde bir yığın asker oturuyordu. Ketteler de ötekilerle beraber karın içine oturdu. Kerpiç kulübeler yere gömülüp yerlerinde çok uzaklarda kalmış Remscheid'deki sokağın iki yanına sıralanmış, içlerinde birer ailenin oturduğu evler belirene kadar oturduğu yerde kaldı, yarı düş içinde uyuyakalmış halinden uyanana kadar aradan saatler geçmiş olduğunun farkına bile varmamıştı.

Bir sağlık erinin, sinirli sinirli, "Ondan sonraki," dediğini duydu, yanıbaşında oturan tüm hışmıyla dirsekiedi onu.

Teğmen rütbesindeki bir doktorun önünde ayakta durdu.

"Sen de mi dizanterisin? " diye sordu doktor.

Ketteler sadece alabildiğine açtı gözlerini...kocaman mavi gözlerin şimdi bulutlu ve son derece matemli bir görünüşü vardı.

"Beş numaralı odaya," dedi doktor.

O zaman iyice uyandı Ketteler. "Yine başımı bir çatı altına sokabileceğim, öyle mi yani? " diye sordu. "Sağolun, doktor."

"Sen Remscheid'li misin? " diye sordu Huth. Tanımıştı lehçeyi.

"Evet, komutanım."

"Peki, git o odaya da, ısın biraz Ketteler."

Ketteler kerpiç kulübelerden birine götürüldü, oraya girdiğinde sadece başının üstünde bir çatı bulmakla kalmadı, sıcak da buldu: odayı tıkabasa doldurmuş vücutların yumağı kusursuz bir soba gibi ısıtmıştı orasını.

Doktor Baumler ile Teğmen Huth şimdi, birazcık da olsa, daha rahat bir dönem* girmişlerdi. Aralık ayında her günün on beş, yirmi saatini ameliyat masasının başında geçirmişlerdi ve ayaklarının altındaki kan kurumak bilmemişti. Yaralı erlerden söktükleri yırtık sargılardan bitler önlükleriyle çıplak kollarına dizi dizi yürümüştü gri yollar halinde. Şimdi ise ilk yardım istasyonu tam anlamıyla kurulmuştu; sahra

mutfağı çalışıyordu; yeni gelen yaralılar ve hastalar derhal gereğince tedavi ediliyordu...bunlar için yapılan ufak yardıma "bakım" ya da "tedavi" denebilirse tabii. Ambülanslık olaylar en yakın yerel karargâha yollanıyor, orada kendilerini götürecek bir kamyon bekliyor, buldukları zaman da o kamyonla Stalingrad'daki Gumrak Hastanesine gidiyorlardı.

Baumler ile Huth cebin her yönünden oraya giden karıncalar kadar çok yaralı ve hastaların orada ne biçimde tedavi edildiklerini bilmiyorlardı, bilmek bir yana, düş bile edemiyorlardı onu. Onların işi değildi bu. Doğrulup oturabilenler kızaklarla Pitomnik hava alanına sevkediliyordu, bunların uçakla oradan alınarak cebin dışına çıkarılmaları gerekiyordu. Ağır yaralı olanlar sadece kulübelerde yatıyorlardı ve tedavileri için olanaklar kısıtlı olduğundan, büyük çoğunluğunun yazgısı oralarda mühürleniyordu.

Aralık ortalarında erzak daha da azalmaya, tayınlar ufalmaya başladı. İlk yardım istasyonuna verilen tayın genellikle cephede savaşan birliklere verilen tayının yarısı kadardı ve bu yüzden kızakları çeken atlar birbiri ardısıra kesilip yenilemeye başlandı. O günlerde gelen yaralıların sayısı pek azdı, tank ve roket silahlarının parça etkisiyle yara almışlar ise çok enderdi. Baumler bir defasında işaret etti: "Rusların artık yolun sonuna geldiklerine dair söylentilerin belki de aslı var." Huth ise tank ve topçu saldırıları yüzünden yaralıların çok azalarak arkasının kesilmesinin bambaşka bir nedeni olabileceği kanısındaydı. "Ruslar her tarafta harıl harıl savaşıyorlar," dedi. "Kotelnikovo'da bir şeyler oluyor Hooth'un tank ordusuna." Ancak bu denli ileri gidebiliyordu imalarıyla. Geceleri Baumler'le birlikte yeraltı sığınağında (arada geçen zaman içinde Rus savaş tutsakları tarafından yapılmıştı sığınak) bit ayıklıyor ve ordu radyosunu dinliyordu. Baumler'in varlığına karşın, kaç kez, Moskova'yı ya da Londra'yı dinlemek istedi, ama her defasında kendini tuttu.

Bu dönemde çok az yaralı olmasına karşın, her Allahın günü elden geçirilerek elenmesi gereken bir hayli hasta vardı. Yine de, sıkı bir muayeneye çok seyrek gerek duyuluyordu. Hasta erlere şöyle bir bakmak yeterliydi...avurtları göçmüş, yüzleri yuvalarına gömülmüş, soluk yüzlü, vücutları bir deri bir kemik kalmış, üzgün, kısılmış gözlerinde yalnız bir ifade bulunan hastalar. Gözlerinin açığa vurduğu utanç ve zayıf, ağlamaklı sesleri bir başka belirtisiydi dizanterinin. Gerek yoktu nabızlarını saymaya; koklanınca anlaşılıyordu illetleri. Hiç bir şey yoktu muayene edilecek. Ve adamların kendileri de bir delliğe sığınıp oracığa

büzülüvermek tiyorlardı; hele biraz ılık bir yer bulabilirlerse çok daha iyiydi. Ve sıcak yerlerde verilebilirdi onlara; ısıtılmış odalar değil ama kendi durumlarında olan başka insanların vücut buharlarıyla ısıtılmış odalar.

Temiz koğuşlar, düzgün bir havalandırma, dikkatli bir dezenfeksiyon, temiz çarşaflar...bunlardı gerekli olan. Ama bu adamlar karın içinde oyulmuş cephede, kar içinde oyulmuş çukurlarda yaşıyorlardı ve yeraltı sığınakları bulabilenler de onların içinde balık istifi üstüste yatıyorlardı. Ve ilk yardım istasyonlarını dolduran bu dermansız, cılız insanlar, bu vücutları kalakala bir tek deriyle kaplı iskeletler yere bile uzanmıyorlardı; ateşler içinde, çok kez sayıklayarak, çok zaman da duygusuz, cansız bir biçimde kulübelerde çömelmiş halde kalıveriyorlardı. Verilebildiği sürece sıcak çay veriliyordu kendilerine. Ama hiç bir şey yoktu çaydan başka. Ne glükoz, ne de peksimet. Yoğunlaştırılmış tiritler, çorbalar, şarap ve buna benzer şeyler olsa bu erlere tekrar güç kazandırmanın olasılığı vardı, ama zaten güçten düşmüş atların (üstelik sayıları da artık fazla değildi) etlerinden yapılmış çorbaların, tiritlerin hiç yağı yoktu. Dizanteriden, dermansızlıktan, açlıktan ilk ölümler başladı. Bunlar sade başlangıçtı.

Noel geldi.

Işıl ışıl Noel ağacı, acıbadem kurabiyeleri, fındıklar, cevizler, baharatlı kekler, altın kanatlarıyla teneke melekler, fırılanmış elmaların, fırında altın sarısı kızartılmış kazların, hediyeleri ve çam dikenleri ve çocuk kahkahalarıyla süslenen Noel. Yüzbaşı Baumler ile Teğmen Huth da günün bu özel tarafını düşündüler. Geri kalmış atlara gereksinme çok büyük olmasına karşın, hiç olmazsa böyle bir günde hastaların bomboş kursakları dolabilsin diye Baumler bir tanesini daha kestirtti onlardan. İkmal servisinden çikolata almıştı ve çikolata da her beş ere bir çubuk dağılabilecek kadardı.

Öğleden sonra kulübeleri ek olarak bir kez daha dolanmaya gitti. "Eh, durum nasıl? " diye sordu.

Hastaların hepsi de durumu dayanılabilir buldular.

"Memnun oldum buna." "Sıcak bir yerde olmak da iyi." "Çok daha iyi, Doktor." "Yakında iyi olacağız, Doktor." Acılarından, uzanabilecek gibi bir yer olmadığından ya da oradan alınıp uçakla cep dışına çıkarılmamış oldukları için yakınanlar hastalar değil, bedenen hâlâ güçlü olan yaralılardı. Hastalar yakınmıyorlardı. Sadece yarı uykulu kendilerinden geçmiş, düş görür halde, oturuyor, cılız seslerle vanıt

veriyor, parlayan gözlerinin bakışlarıyla yanıt verlyorlardı. .yileşiyorum, doktor," diye soludu ölmek üzere olan biri de.

Huth da dolaştı hastalarını.

Şimdiden karanlık olmuş ve her kulübeye birer Hindenburg lambası verilmişti. Odalardan birinin içine göz attı Huth. Lambanın loş, sisli, dumanlı alacasında tek bir yüzün çizgileri bile doğru dürüst seçilemiyordu; yalnız yeri kaplamış kurşuni bir insan kitlesi görülebiliyor, yalnız balgamla tıkalı genizlerin ve illetli akciğerlerin hırıltıları duyulabilliyordu. Hiç bir şey demeden vizitesini sürdürdü Huth. Ondan sonraki kulübede ve ondan sonrakinde de aynı buğu yüklü hava ve içlerinde insanların bulunduğu ancak tahmin edilebilirdi. Huth yerlerde yatan görünmez hayaletlerden bir ikisine seslendi, sorularına verdikleri yanıtları dinledi. Sonra da yoluna devam etti. Dışarı çıkınca soğuk kış havasını alabildiğine ciğerlerine çekti. Yolun karşı tarafına geçip kerpiç kulübelerden birine girdi. Yazları, boş koyun ağılı ile yarı açık bahçıvan kulübesi kullanılsa, kışları da herkes bir tek odaya doluşsa bu bina bir aileyi ya da bir düzine insanı alabilirdi. Öyleyken bile oda tıklım tıklım dolu sayılırdı. Oysa şimdi eliiye yakın kan kaybeden, can veren Alman askeri yatıyordu içerde. Ve Noel Gecesi olduğu için de bir Hindenburg lambası yakmışlardı. Kağıttan bir bardağın içine içyağı doldurulup onun da içine bir fitil konularak yapılıyordu. Hindenburg lambası ki bir saat kadar falan yanıyor, söndüğünde de karanlık daha da yoğunlaşmış gibi görünüyordu. Huth, Remscheid'li bıçakçı Georg Ketteler'i arıyordu. Ketteler pek genç değildi, ama düş kırıklığıyla dolduğu dönemde çocukluk ifadesi yüzüne geri dönmüş, insana güvenen, inanan bir çocuk yüzü meydana çıkmıştı. Huth kendisini hastaneye kabul ettikten sonra birçok kez görmüştü; bu kez ise onu geçirdiği bir nöbetten yeni kurtulmuş ama hâlâ onun etkisinde ter içinde buldu. "Doktor, doktor, hiç bir zaman beceremeyeceğim bir biçimde uçuyordum. İnsan uçmanın gizemine nasıl erebilir, biliyor musun doktor? " Evet, nasıl? Huth öğrendi bu sorunun yanıtını: ışık, hareket ve insan dolu büyük bir kentte, tabii, caddelerde büyülü yaratıklar vardı ve insan onlardan birine dokunabilirse uçmanın gizemine erişebilirdi; ne olursa olsun hastası böylesine edinmişti o yeteneği. Ve Ketteler dokunduğu, kendisine o gizemi vermiş olan perinin ne biçim bir şey olduğunu hatırladı (cılız bir sesle konuşuyordu ve gördüğü rüyanın örümcek ağlarını yeniden dikkatle derlemeye çalışıyordu); yırtık pırtık bir elbise giymiş, ufak bir kız biçimine

girmişti peri ve bir körü yediyordu. "Ama ne umurumda kimi yeddiği, uçmanın gizemini verdi bana ya," dedi. Kısılmış çocuk gözleriyle can veren bıçakçı Otorvanovka ile darmadağın olmuş ordunun öyküsünü bir kez daha anlatırken Huth dikkatle dinledi onu. Ketteler yüzmüştü, atmosferin en üst katmanında "kravl" yüzmüştü. Sonsuz bir hazdı bu, öyle anlattı. Altındaki hava denizi uçsuz bucaksız bir mavilikti; sarı bir leke vardı çok aşağılarda çölün başladığı yerde...Nehirler, ormanlar, çiftlikler, tarlalar, bozkırlar alabildiğine uzayıp gidiyordu altında; her şey onundu ve bir dev oyunuydu bu, kendi gücünün içinde hayal dünyasında yaşamak...anlayabiliyor musun, doktor? Anlıyordu Huth. Anlıyorsun değil mi, doktor, sonu iyi olmaz böyle şeylerin... Huth nicedir biliyordu bunu. Hayır, o kör adamı yeden fakir giysili peri kızı ve kendi sınır tanımayan çılgınca uçuşu yüzünden sonu hayra varmayacaktı bu gidişin. "Ama ne umurumda, o gizeme erdim ya." Sonra da olanlar oldu. Bir rastlantı sonucu, yüzen adam başını ışıl ışıl hava okyanusuna daldırdı, gözleri kamaştı, hiç bir şey göremez oldu. Uyuşukluk ve duygusuzluk bacaklarını kımıldayamaz hale getirmişti. Hızla, bir taş gibi daldı. Sonra da en kara karanlığın içine uzandı kaldı; bir mırıldanış, bir kıpırdanı vardı içinde, hemen yanıbaşındaki biri midesinde neler olduğunu söyledi ona...canlı, ufacık ufacık farelerle dolu bir yuvaydı midesi.

Huth nöbet içinde, narkoz altında yüzlerce insanın sayıklamalarını dinlemişti böylesine... Anlaşılmaz sözcükler konuşmalarını...iniltiler, çığlıklar, yakarışlar, küfürler, boş gururla ya da korkuyla söylenen sözcükler dinlemişti. Çok kez de kulaklarını tıkamıştı onlara; ama bu kez, dağılan bir beynin hem kendi kişisel varlığını, hem de çok büyük bir sosyal gelişmeyi olanca doğruluğuyla ifade edişine hayran kaldı. Bunları yansıtabildiği gibi, onları çözümlemek için insan hayalinin bulabileceği en basit formüllerini de sunabiliyordu. Çünkü gerçekti tümü...olağanüstü bir gizemin formülüne eriştiğine inanç bu yeni gücü hiç bir şeyi umursamazcasına kullanış, bir başkasına, kendisine o yeteneği verene karşı amansızca davranış. Tümü gerçekti bunların. Gücünün doruğuna ulaştığı anda onu bırakışı sonunda da o kaçınılmaz düşüş. Tümü doğruydu bunların. Karanlık ile midesindeki fareler de gerçekti...Korvanovka'daki o kulübede önündeki hasta ile hastalığın yarattığı kalınbağırsaktaki difteri tümörleri. Ama özü bu değildi işin. Huth, oturduğu yerde, Georg Ketteler'in terli elini tutmuş, kerpiç duvarlardaki bir rafa konulmuş sönmek üzere titreşen Hindenburg

fenerine, yalnız kendini aydınlatan ve altındaki sefalet yuvasını karanlıkta bırakan Hindenburg fenerine donuk gözlerle bakıyordu. Kulübenin üzerinden geçen bir Rus "dikiş makinesi" (eski model, ufak, yolsuz bir uçak)nin sesini duyduğu zaman da önünde yatan adamın elini bırakmadı. Bu uçaklar saksıdan büyük değildi ama yine de kar içindeki deliklerinde büzülmüş olanlar kadar Otorvanovka'da yer üstünde yatan yaralıları ürkütmeye yetecek kadar büyüktü.

Ama ne umurumda, gizeme erdim ya!

Huth, kerpiç kulübeler arasından geçerek, kendi yerlerine, duvar diplerine çömelmiş, dertli bakışlarla oturan sağlık bölüğünün üyeleri arasına dönene kadar bunu düşünmeyi sürdürdü. Daha sonraları yeraltı sığınağında Baumler'le otururken hâlâ aynı şeyi düşünüyordu. Baumler'in hâlâ bir şişe konyağı kalmıştı ve onu açma gecesinin de o gece olduğuna karar vermişti. Geçmiş Noellerden ve Baumler'in Harkov'da, Huth'un da izinliyken Berlin'de geçirmiş oldukları son Noel'den söz ettiler. Sonra da radyoyu açarak Berlin'den yapılan müzik yayımını dinlediler. Bir kez rahatsız edildiler, ama bu defa bir Rus "dikiş makinesi" tarafından değil de güneyin buzlu havasında açık bir biçimde duyulan boğuk bir topçu salvosuyla. Marinovka ile Karpovka üzerine bir topçu saldırısı başlamıştı, yeraltı sığınağının merdivenini tırmanıp yukarı çıktıklarında da güney ufkunda alevlerin ışığını gördüler. "Belki de Hooth'un tanklarının saldırısı bu," dedi Baumler. "Belki de etrafımızdaki çembere vardılar. Zaten Noel'e kadar çemberi yarmaları bekleniyordu."

"Ben inanmıyorum buna," dedi Huth.

Topçu baraj ateşi on dakika sürdü; sonra bir kez daha gecenin sessizliği indi her yere. Bir iki kez bir "dikiş makinesi" geçti üzerlerinden; ondan başka hiç bir şey duyulmadı. Baumler'le Huth konyak şişelerinin başına döndüler. Alman radyosu haberlerin bir özetini verdi: Berlin, Hamburg, Frankfurt-am-Main, Königsberg ve diğer kentler cephenin çeşitli yörelerine seslendi.Narvik denilen, Tunus denilen, Veliki Luki denilen, Stalingrad denilen yörelerine seslendiler.

"Stalingrad aranıyor...Seni dinliyoruz Stalingrad..."
"Harkov...Stalingrad konuşuyor..."

"Sayın bay ve bayan radyo dinleyicilerimiz, Stalingrad konuşuyor.

"Volga kıyılarından seslenlyorum size. Karla örtülü, gümüşlü gri şeridi uzanıp gidiyor önümüzde büyük nehrin. Stalingrad'ın erleri, Volga kıyısındaki Alman devriyeleri burada. Dinlediğiniz davul sesleri karşımızdaki siperlerden gelen Rus toplarının sesleriydi. Bir şeylere niyetleniyor Ruslar; Noel şenliklerimizi bozmak istiyorlar.

"Ama işte teğmeniniz geliyor. Olağanüstü yakışıklı bir erkek, yengiden yengiye koşan ordumuzun tipik bir eri. Başında çelik miğferi, belinde de el bombaları. Ama bir an önce, bu yeraltı sığınağının neşeli ve rahat atmosferinde, gözleri pırıl pırıl bir Noel ağacına dikilmişti. Şimdi ise karın süpürdüğü, uluyan, düşman bir kış gecesinin derinliklerini deliyor bu gözler. Teğmen çakı gibi dönüyor adamlarına. "Çene bağlarınızı sıkıştırın!" diye emrediyor. Ah, şu anda burada olmalı da görmelisiniz, baylar, bayanlar. Bu teğmenle erlerini, bu karışık Alman yüzlerini ve bir anda o yüzlerde beliren değişikliği bir görmelisiniz. Çelik miğferin çene bağlarını sıkıştırmak şaşırtacak bir etki yapıyor erlerin üzerinde. Çünkü onun sonunda, asker, düpedüz, nasıl diyelim, miğferiyle tek bir parça haline geliyor..."

İnledi Yüzbaşı Baumler.

"Neyin var, Baumler? "

"Kalıbımı basarım bu yayın Stalingrad'dan yapılmıyor!" "Evet, tabii yapılmıyor. Belki Harkov'dan, hatta belki de Berlin'den yapılıyor. Nereden yapılmakta olursa olsun, uydurma bir şey."

Radyo sürdürdü yayınını. Harkov'da mı, Berlin'de mi, her nerede ise, çene bağı üstüne konuştu durdu adam.

"...psikolojik bir hazırlık bu, bir zemberek gibi geriliyor içleri... burada olmalı da görmelisiniz bu erleri, sayın dinleyiciler...leri fırlamak için çömelmişler. Boşalmaya hazır birer zemberek gibi. Ve içlerinden birinin cesareti azıcık olsun gevşer gibi oldu mu, çene bağı dıştan yardıma uzanan bir elden farksız hale geliyor, çeneyi sert tutuyor, gergin tutuyor.."

"Gerisini de dinlemek ister misin Baumler? "

"Hayır, yeter bu kadarı. Kapat şunu!"

Ama kapatmadı Huth. Birçok istasyonların yayın saatlerini çok iyi

biliyordu. Düğmeleri çevirerek başka bir dalga uzunluğunu buldu, bir kez daha, yine Almanca bir yayın yakaladılar. Bu yayında Kotelnikovo'daki büyük Alman tank (Hooth'un tankları) kayıplarını, Morosovskaya'daki, Tatsinskaya'daki, Millerovo'daki (Tanrım, Millerovo ha; iyi ama cephe neredeydi Allah aşkına?) savaşları, Veliki Luki'deki Alman ordularının kuşatılmasını dinlediler...

"Açık bırakayım mı bu istasyonu, Baumler? "

"Evet, dinleyelim," diye cılız bir tonla yanıtladı Baumler. O günden sonra da ikisi, ne zaman yeraltı sığınıklarında yalnız kaldılarsa Rus savaş bildirilerini ve Londra radyosunun yayınlarını dinlediler.

Daha sonra da portatif karyolasına uzandı Baumler. Huth soğuk gece içinde bir kez daha dolaştı hastaları, hasta kabul odasıyla ameliyathanenin önünden geçti. Sağlık bölüğünün yarısı orada sedyelerin üzerinde uykuda öteki yarısı ise nöbetteydi Huth şimdi tamamen karanlıkta olan kulübelerin yanından geçti, bölüğün motorlu araçlar parkında birkaç kızak ile bir hayli tüylü, ufak tefek yapılı at duruyordu başlarını birbirlerine yaklaştırmış atlar karda, buz kapit, kürşüm bir yığındı, bu yığında yaşam olduğunu atların burun deliklerinden fırlayan beyaz solukları gösteriyordu yalnız.

Huth yeraltı barınağına dönerek uzandı Uykuya dalarken bir tek cümle geçiyordu kafasından: ne umurumda, gizemine erdim artık.

Toprak, doğanın elleriyle yaratıldığı ilk günkü biçimine, ateş, su ve buzun kendisine vermiş olduğu biçime dönmüştü. Don uzanıyordu batıda; doğuda Volga, güneyde de Karpovka; Don'a paralel olarak da küçük Rossoşka Nehrine doğru tatlı bir eyilimle inen Rossoşka tepeleri savunma hattı uzayıp gidiyordu; güneyde Karpovka'ya paralel uzanan ve Karpovka vadisine inen basık, alçak bir yayla vardı; doğuda Volga'yı omuziayan yöre de engebeliydi. Bu tepelerin arasında, birkaç yerinden yarlar ve vadilerle çatlamış parlak bir tabak gibi sık sık kar tipilerinin kırbaçladığı bozkır uzanıyordu. Bu büyük tabağın kenarları, doğuda, Volga dirseği ile Stalingrad'dı. Burada, karın silip süpürdüğü bu yerde mühürlendi Alman Altıncı Ordusu'nun yazgısı.

Yöre uçsuz bucaksız ve bomboştu.

Burada yaşamlarını sürdürmüş, burada evlerini kurmuş canlı yaratıkların izleri tamamen yokolmuştu. Karayolları karayolluktan çıkmış, demiryolları da kaybolmuştu. Köyler, koyun ve sığır çiftlikleri, topçu tarafından bombalanarak darmadağın edilmişti. Terkedilmiş

yıkıntılar kalmıştı yerlerinde yalnız. Buralarda oturmuş canlıların yerlerine gelen Alman askerleri ise başlarını sokacak hiç bir barınak bulamamışlardı. Kurmaylar köylerin yıkıntıları arasında açılmış yeraltı sığınaklarında yaşamlarını sürdürüyor, bayağı askerler ise cephenin ileri hatlarında yerdeki deliklerin içlerinde ya da çok kez açık göğün altında kar içinde açılmış deliklerde yaşıyorlardı. Don ile Volga'nın arasındaki yöre hiç bir zaman bu kadar büyük insan kalabalıkları tarafından işgal edilmemiş, bu yörede hiç bir zaman bu kadar çok insan ölmemişti.

Rossoşka tepelerinin yamacındaki bir yeraltı sığınağında buz tutmuş gri bir yüz yine öldürücü soğuğun izlerini tanıyan başka bir yüzün üzerine eğildi.

"Matt, uyukluyor musun? "

"Evet, August."

Matthias Gimpf bir portatif karyolanın üzerine uzanmış, yeraltı sığınağının tavanına bakıyordu. Kendi beylik karyolasının yanıbaşında ayakta duran August Gnotke ise onun üzerine bir avuç paçavra seriyordu. Başka bir şeyler de söylemek istermişçesine duraksadı bir an; sonra portatif karyolasına kaputu, kepi ve çizmeleriyle uzanmış, hareketsiz yatan Gimpf'ten öte yana döndü. Gnotke kaputunun düğmelerini ilikledi, ellerini, kulaklarını, gırtlağını örterek yeraltı sığınağından çıktı. Bir saat süreyle nöbet sırası kendisine gelmişti.

İki saat yeraltı sığınağı, bir saat de cephenin ileri hatlarındaki siperlerde nöbet Böyle bölünmüştü zaman şimdi. Yaşam bu denli normal düzeyine dönmüştü yeniden. Çavuşların da nöbet tutmaları gerekliydi. Gnotke'ye apuletleriyle yaka terfiyeleri yeniden verilmiş, hatta onları tekrar yakalarıyla omuzlarına dikmesi bile emrolunmuştu. Yine de, pek az bir anlamı vardı artık bunun. O da ötekiler kadar pejmürde haldeydi; ayakları da ötekiler gibi paçavralara sarılıydı. Bu koşullar altında bir terfiye parçasının ne önemi olurdu; çünkü çavuşlar da erlerle aynı işleri görüyor, görevleri yükleniyorlardı.

Noel çoktan gelip geçmiş, batıya doğru çemberi yararak kurtulmak üzere saptanmış tarih de, hiç bir şey olmadan, gerilerde kalmıştı. Noel gecesi karlar içindeki deliklerini terk edip yamacın biraz daha yakınına gitmişlerdi. Orada bir siper, siperin ardında da bir yeraltı sığınağı bulmuşlardı. Eski bir Rus yeraltı sığınağıydı bu; sonradan ikmal-taşe birliklerinin erleri tarafından genişletilmişti. Ve Georg Ketteler temizleme istasyonuna gitmiş, Ottokring'li oğlan ile Ostermiething'li, Billerbeck'li ve Hohengüstrowlu erlerle ötekiler daha batıda karlara

gömülmüş oldukları için şimdi hepsine de bol bol yer vardı yeraltı sığınağında. Burası kar içindeki daracık deliklerden de daha sonraları kazmış oldukları yer altındaki deliklerden de tamamen başkaydı. Daha önceki sığınaklarına, birkaç kişi, o da nöbetleşe inerek sığınabiliyorlardı.

Ocak gelmiştl ve şimdi doğuda Volga'dan, buz gibi, külrengi bir sis geliyordu. Rüzgar bulutların külrengi paçavralarıyla oynaşmayı bırakıp da yere daha yakın oyunlar oynamaya başladığında bozkırın yüzünü tertemiz silip süpürüyor,katı kar zerreciklerini insanların yüzlerine kırbaç gibi çarpıyordu. İşte öyle günlerden biriydi bu gün de; yer kardan temizlenmiş ve külrengine dönüşmüştü. Şimdi tüm kar havada, dümdüz çizgiler halinde uçuyordu. Rüzgârla savrulan karın içinde soluk beyaz bir top seçildi, o sonu gelmeyen hareket içinde yerinde duran tek nokta o soluk beyaz toptu. Güneştl o top da.

Birden bir yüz belirdi Gnotke'nin yanıbaşında. Morarmış dudaklar, koca bir burun ve burunun üzerinde de bir gözlük. Siperin öbür ucundaki nöbetçiydi bu.

"Tanrım...neydi bugünkü o çorba...yine yokluk tayınlarına döndük!"

Gnotke gözlerini kısarak camların ardındaki gözlere baktı. O gözlerdeki bakışı görünce kaçınılmaz sonucu da gördü; hemen olmasa bile yakında olacaktı kesinlikte. Önünde, başını omuzlarının arasına çekmiş duran adam bir resim öğretmenliydi bir zamanlar; bir daha hiç bir zaman öğretmenlik edemeyecektl.

"Çorbanın içindeki bezelyeleri saydım: Tam on dört taneydi, gerisi suydu düpedüz. Kesilmedik hiç at kalmadı mı ki? "

Adamın gözlerinin içine dimdik baktı Gnotke.

"Bir de o berbat bitler. Burası o kadar kötü değil, ama sıcak bir yere girmeye cesaret edemiyor insan." Aslında bambaşka bir şey söylemeye niyet etmiştl.

"Sen de benim kadar perişan mı duyuyorsun kendini? "

"Evet," dedi Gnotke.

Yanyana durarak hareket halindeki hava akımına baktılar. Kar yer yüzeyine çok yakın bir düzeyde yüzüyordu. Gözleri yerle bir düzeydeydl ve siperin ufacık toprak duvarındaki bir deliğe sokulmuş donla kaplı kuru dallardan oluşmuş bir ızgara bozuyordu görünümü.

"Ne hava. Kimse, bir Rus bile, gözlerini açık tutamaz böyle havada. Bugün başarıya ulaşmalı artık." Apaçık bir öneriydi bu ve öğretmen bir yanıt bekliyordu bu önerisine. Gnotke sadece uçuşan kar

savruntularının içine bakmayı sürdürdü donuk bakışlarla. Bunun üzerine, öteki nöbetçi dönüp uzaklaştı, yeniden nöbet yerine gitti.

Demek Mezarcı (böyle diyorlardı bölükte Gnotke'ye) yardım etmek istemiyordu. Öğretmen nöbet yerindeki kendi dikiz deliğinden ileri baktı. Bakışları uzun, düz bir çizgiyle bir kağıt parçasına bir sahneyi çizecek, hatta on planın eskizini, uzun, düz çizgilerle yapabilecek kadar sakin olduğu geçmiş günlerdeki kadar net değildi artık...ileride görünen o dümdüz çıplak alanın ortasındaki dikkati çeken tümsekti dikkatini çeken; artık tüm düşüncelerinin ereği olan ölü ata aitti o tümsek.

Gnotke bir süre sonra nöbet yerini bırakmış olduğunu fark etti öğretmenin. Adam siperinin dışına çıkmış, yere sürüne sürüne, her defasında iki santim kadar ilerleyerek gidiyordu. Gnotke neler olacağını biliyordu şimdi. Çünkü o yoldan gidenlerin ilki değildi öğretmen.

On beş gün evvel bu yöredeki bir grup mühendis sıska bir atı kovalamışlardı. Ne yazık ki, hayvan Alman hatlarıyla Rus hatlarının arasındaki bölgeye kaçmış, karşı taraftan atılan bir kurşun da işini bitirmişti. Atın ölüsü hâlâ iki taraf siperlerinin arasında, devrildiği yerde yatıyordu; şişmiş ve donarak kurşuni bir renk almıştı. O kurşuni tümseğin hemen yanında da üç kara leke vardı...açık havada bu lekelerin insan yücutları oldukları seçilebiliyordu. Lekelerin ikisi aviarını kaybetmek istemeyen mühendislere aitti, üçüncüsü ise Gnotke'nin bölüğünden birine. Yürekliliği ele alarak oraya kadar sokulmuştu ama bir Rus nişancısı tarafından vurulmuştu. Öğretmen gidiyordu şimdi de.

Gnotke adamın işinin bitik olduğunu demin onun gözlerinde okumuştu. Bugün ya da yarın, fark etmezdi artık. Ayaklarının altındaki karın içinde karda açılmış deliklerde de birtakım insanların yüzlerine, gözlerine bakarak kimsenin yazgısından kaçamayacağını kaç kez okumuştu o gözlerle yüzlerde. Pratik bir şey olsaydı, eski uğraşına dönmeyi yeğ tutardı. İnsanın günlük işi olarak ölülerle uğraşması şimdi daha kolay dayanılabilir gibi geliyordu ona. Ölüler kocaman yaralarını, donmuş buzlu gözlerini ve bağırsaklarını gösteriyorlardı; bazıları da Çavuş Aslang'ın yaptığı gibi, sırıtıyorlardı, ama ne olursa olsun konuşmuyorlardı ve hiç bir şey için de umutlanmıyorlardı artık.

Ama öte yanda, karın içindeki deliklerde hâlâ yaşamlarını sürdürenler...

Örneğin, burnu şimdiden kızarmış Ottakringli o oğlan. Tüm umutlarını memleketten gelecek bir Noel hediye paketine bağlamış,

sabahtan akşama hep çöreklerden, kara şekerlemelerden, pastalardan ve ıstakoz salatalarından söz eden oğlanın işi şimdiden bitikti. Açıktı bu. Gnotke onu can kulağıyle dinlemiş ve kızarmış burunla hergün gördüğü avurtları göçmüş yüzün uyandırdığı görüntüyü içinden çıkarıp atmaya çalışmıştı, ama boşuna. Sonra kendisine verilen ve başkalarından, şu ya da bu biçimde, takasla alabildiği tüm hapları yuttuğu halde bir türlü ishalinden kurtulamamış olan o Ostermiething'li çiftçi. Bir yandan hastalığından kurtulmak için her ilaca başvururken öte yandan tarlalarıyla atlarını düşünüyordu gece gündüz. Kısrakları yavrulayacak mıydı. Bilmek istiyordu bunu, yoksa yavru yapamamışlar mıydı? Aralıksız hep sığırlarını, ekinlerini, otları kimin biçeceğini, ahırlara kimin su taşıyacağını düşünüp dertlenen o çiftçinin ardında, onun ardında da görmüştü Gnotke şimdiden açılmış bir mezarı. Onları gözetlerken, o noktaya yavaş yavaş geldiklerini de görmüştü Gnotke...Ottakringli oğlan artık Noel'de çörek, pasta falan istemiyor, yalnız yarım somun kara ekmeğin özlemini çekiyordu. Ama veren kim? Yine de Gnotke, her hap için o günlere kadar sıkı sıkı pazarlık etmiş olan Ostermiething'li çiftçinin her gün biraz daha elden ayaktan düşmesini gözetlemişti. Sonunda, bir gün, çiftçi yatağında doğrulup oturmuş, soğuktan donmuş bir elle bir mektup yazmıştı. Postaya verilemeyecek bir mektuptu bu. Hiç bir zaman postalanamayacak bir mektup. *"Sevgili anneciğim, babacığım ve kardeşlerim,"* diye yazmıştı, *"benim için kilisede iki Mes düzenleyin, belki o zaman yarım da olsa sağ dönerim geriye. Bu Mesler kaça malolursa olsun aldırdığım yok..."*

Gnotke toprağın üzerinden kırbaç hışmıyla geçen kara bakarak orada ayakta dururken yanıbaşında olmuş da tekrar kaybolmuş insanların yüzlerini, ömürleri insanlarınkinden uzun olmuş umutları, şimdi de ölüme giden başka insanların kalplerini dolduran umutları düşündü. Tekrar öğretmeni aradı gözleri. Şimdi yerde yatan gri bir çizgi, kabaran kaos içinde yükselen tümsek içinde kuru bir daldı sadece. O denli dikkatle ilerliyordu ki hiç hareket etmiyor gibiydi adeta; ancak çok dikkatle bakan keskin gözlü biri onun yavaş yavaş ereğine yaklaştığını seçebilirdi. Bu öğretmenin bir karısı, çocukları, bir evi ve evinin arkasındaki bahçede de arı kovanları vardı; öyleyken şimdi şuracıkta karısını, evlatlarını ve tüm yaşamını bir parça at eti uğruna tehlikeye atıyordu. Ama ne yapılabilirdi ki? O duruma gelmiş bir adamı sözle yolundan caydırabilmenin olanağı yoktu. Binbir sözden ve parlak düşüncelerden çok daha göz alıcıydı ölü at.

Gnotke ayakları şişmiş ve Ketteler'in gidişinden bu yana hemen tek sözcük etmemiş olan Stüve'yi düşündü. Şimdi de, başına gelen onca şey yetmiyormuş gibi, gözlük camları kırılmıştı. Kimbilir hangi acayip hastalıktan portatif karyolasında yatan kızıl saçlı çavuşu, Urbas'ı düşündü. Kırık çanı, Gimpf'i de düşündü aynı zamanda. Gimpf, Vyazma'da cephedeki birliklerde değilmiş gibiydi, ama bir muhafız birliğiyle beraberdi, onlarla beraberken Gimpf'e bir şeyler olmuştu. Öyle cezalılar taburundan ve tüm diğer şeylerden daha yıkıcı, daha öldürücü bir şey. Bu kadarını öğrenmişti artık Gnotke, onun hakkında.

Dingelsted varmıştı ölü atın başına. Elini kaldırarak bıçağıyla bir parça et kesti ondan. Gnotke rüzgârın fırtınalı uluyuşundan başka hiç bir şey duymuyor, o bıçak tutan ellnkilerden başka da hiç bir hareket görmüyordu... burgulanan, yapraklanan kar perdelerinin kefenlediği o hareketlerden başka. Belki de adamın şansı yolunda gidecek, sağ dönebilecekti geriye. Gnotke böyle düşünürken bir silah patladı.

8 Ocak günü, Gnotke'nin sığındığı yerden yirmi beş kilometre kadar ötede, Alman savunma hattının kuzey ucunda da kar, bozkırı süpürüyor, güneşte kayan sis tabakalarının arasından soluk bir çember biçiminde görünüyordu. Ufak tefek, yüzü çiçek bozuğu bir adam olan üsteğmen Lawkow'un elinde bir telefon vardı ve onun içine heyecanla bağırıyordu: "Bana bakın, aklınızı mı kaybettiniz siz? Ellerinde beyaz bayrakla gelenlerin bizimle görüşmeye gelen delegeler olduğunu fark etmiyor musunuz?"

"Ne olursa olsun, gelenler Russa ateş ederiz," diye yanıtladı komşu siper.

Üsteğmen Lawkow tabur emir subayıydı, ama tabur komutanı hastalanıp yatağa düşerek cephe gerisine götürüldükten bu yana ona vekâlet ediyordu. Lawkow telefonu yerine astı, komşusuna bir küfür savurdu sonra yeniden baktı siperin kenarından uçuşan kara. Şimdi rüzgârda uçuşan beyaz bir bayrak görüyordu ve bir mavzer salvosu altında bayrak geri çekildi.

Üsteğmen Lawkow tümen karargâhına telefon etti, bitişik taburdaki teğmenin doğru hareket etmiş olduğu öbür uçtan kendisine bildirildi; çünkü ordu komutanlığından gelen emirlerde konuşmak üzere karşı taraftan gelenlerin ateş edilerek geri püskürtülmesi bildirilmişti. Sonra doğrudan doğruya tümen komutanı geldi telefona ve Lawkow'un raporunu dinledi. Yarım saat sonra da komutan Albay Lundt kendi

geldi ateş hattındakl sipere.

Ondan az sonra da bir kez daha göründü Rus delegeler. Yine rüzgârda dellcesine dalgalandı büyük beyaz bayrak. Yine bir boru sesi duyuldu karla örtülü arazinin üzerinde. Kimse ateş etmedi bu kez mavzerle. Rus görüşmecilerl karşılaması için Üsteğmen Lawkow'u yolladı Albay Lundt. Lawkow gelenleri karşılayıp sahipsiz bölgede, mayın döşenmemiş bir patikadan geçirerek Alman hatlarına getirdi. İki Rus subayı ile bir de borazancıdan oluşuyordu gelen grup. Gelenler, yanlarında Sovyet Yüksek Komutanlığı adına Alman Altıncı Ordusu komutanına verilecek bir belgeleri olduğunu bildirdiler.

Albay Lundt onların gözlerini bağladı, sonra grubun kendi arabasıyla tümen karargâhına götürdü. Oradan Ordu Genel Karargâhına telefon ederek kara kuvvetleri kurmay başkanıyla, sonra da baş komutanla konuştu. Sonra da getirdikleri belgeyi üstlerine ulaştırmak için kendisine vermelerini bildirdi Rus subaylarına. Kendi genelkarargâhtan dönene kadar da misafiri olduklarını bildirdi onlara.

Albay Lundt arabasına atladığı gibi onu Pitomnik havaalanına sürdü, sonra da Gumrak'a doğru yoldayken İniş alanının sonuna yakın bir yerde, eski bir Rus uçaksavar bataryasının bulunduğu ve şimdi Kara Kuvvetleri de yüksek komutanlığının yerleşmiş bulunduğu yeraltı siperlerine gelince durdu.

Baş komutana sunulan belgede şunlar yazılıydı:

"Alman Altıncı Ordusunun başkomutanı Tuğgeneral Paulus'a ya da temsilcisine ve Stalingrad'da kuşatılmış bulunan tüm subaylara ve erlere:

"Alman Altıncı Ordusuna ve Dördüncü Panzer Ordusuna mensup birlikler ve onların yardımlarına gönderilmiş bulunan takviye güçleri 23 Kasım 1942 gününden beri tamamen kuşatılmış bulunmaktadırlar.

"Kızılordu birlikleri bu Alman Ordu grubunun etrafını güçlü bir çembere almıştır. Birliklerinizin güneyden ve güneybatıdan gelecek bir Alman Ordusu tarafından kurtarılabileceği konusundaki tüm umutların boş olduğu meydana çıkmıştır; sizi kurtarmaya gelen Alman birlikleri Kızılordu tarafından bozguna uğratılmış, geri kalanlar da Rostov yönünde geri çekilmektedir.

"Size açlık tayınlarınızı, cephanenizi ve yakıtınızı havadan

sağlayan Alman hava taşıt filosu Kızılordu'nun hızlı ve başarılı ilerleyişi üzerine sık sık üslerini değiştirmek zorunluğunda kalmaktadır ve kuşatılmış bölgede ayrıca yeniden kuşatılmış küçük cepler içindeki birliklerinize erişebilmek için gittikçe daha uzun yollar üzerinden uçmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca, Alman hava ulaştırma filosu Rus Hava Kuvvetlerinin elinde uçak ve personel olarak çok büyük kayıplara uğramaktadır. Kuşatılmış birliklere dışarıdan yardım yavaş yavaş bir düş haline gelmektedir.

"Kuşatılmış birliklerinizin durumu umutsuzdur; çünkü birlikleriniz açlık, hastalık ve soğuktan acı çekmektedir. Oysa, çetin Rus kışı yeni başlamaktadır. Acı donlar, soğuk rüzgârlar ve kar fırtınaları daha başlamamıştır; ama askerleriniz hâlâ kışlıklarını almamıştır ve son derece sağlık dışı koşullar altında yaşamaktadırlar.

"Siz, komutan olarak ve sarılmış birliklerin tüm subayları, kuşatılmış cepleri yararak kurtulmak için elinizde gerçek anlamda hiç bir şey olmadığını çok iyi anlıyorsunuz. Durumunuz umutsuzdur ve daha fazla direnmek de anlamsızdır.

"Umutsuz durumunuz nedeniyle ve hiç gerek olmayan daha fazla kan dökülmesine engel olmak için, size aşağıda sıralanan teslim koşullarını kabulü öneririz: (1) Kuşatılmış tüm Alman birlikleri, başında siz ve kurmay subaylarınız olmak üzere, direnmekten vazgeçeceksiniz. (2) Tüm birlikleri, silahlarını, savaş araçlarını ve harp malzemesini el sürmeden bize devredeceksiniz.

"Direnmeyi bırakan tüm subaylara ve erlere can güvenliklerini garanti ediyoruz ve bu subaylar ve erler savaştan sonra, Almanya'ya ve savaş tutsağı olarak gitmeyi diledikleri ülkelere de nakledileceklerdir.

"Teslim olan tüm birliklerin sınıf işaretlerini, rütbe işaretlerini ve madalyalarıyla nişanlarını, kişisel eşyalarını ve değerli eşyalarını korumalarına izin verilecektir; yüksek rütbeli subaylar ayrıca kılıçlarını dilerlerse koruyabilirler.

"Tüm yaralı,hasta ve donuk olanların en gerekli tedavileri ve sağlık işlemleri yaptırtılacaktır.

"Yanıtınızı, 9 Ocak 1943 günü, Moskova saatiyle 10'da yazılı olarak bekliyoruz. Yanıtınız özel temsilciniz tarafından

bize getirilecektir. Temsilciniz beyaz gönder çekmiş bir yolcu otomobiliyle Konnl kavşağından Kotluban istasyonuna uzanan yoldan gelecektir. Temsilciniz, 9 Ocak 1943 günü, sabah saat 10'da 564 numaralı kavşağın bir buçuk kilometre güney doğusunda "B" bölgesinde tam yetkili Rus subayları tarafından karşılanacaktır.

"Teslîm önerimizi geri çevirdiğiniz takdirde, Kızılordu'nun ve Kızıl Hava Kuvvetlerinin kuşatılmış Alman Birliklerinin yokedilmesi işini sürdüreceklerini ve onların yokedilmesinin sorumluluğunun tarafınıza ait olacağını bildirerek sizi uyarmak isterlz.

(İmza) VORONOF
Kızılordu Yüksek Komutanlığı
Temsilcisi, Topçu Tuğgenerali
(İmza) ROKOSSOVSKİ
Tümgeneral
Don Cephesi Başkomutanı

Ne Çavuş Gnotke ne de Stalingrad'ın batı ve kuzey cephelerindeki subaylarla erlerden biri, ertesi sabah onda, yazgı kitaplarında bir karanlık sayfanın daha çevrileceğinin ve son yokedilme emirlerinin verileceğinden haberliydiler. O gün, Gnotke'nin nöbet tuttuğu siperde ve önünde uzanan alanda sadece bir tek silah sesi duyuldu. Kurşun ölü atın yattığı yerin yakınına isabet etti ve kar kaldırdı yerden biraz. Son derece ağır hareket eden kol ve ölmüş attan bir parça et kesmiş olan el, düştü. Ondan sonra da artık hiç bir hareket olmadı ve her şey eski biçimini aldı. Bir tek farkla. Ertesi sabah at ölüsüyle onun yakınındaki üç tümseğin yanında karla örtülmüş dördüncü bir hareketsiz vücut daha vardı ve çok geçmeden o da öteki üç tümsek gibi kar tipisinin içinde koyu bir noktaya dönüştü.

Yarım saat sonra Gnotke nöbeti devretti.

Gnotke'den nöbeti alan çılgınca desenli bir battaniyeye sarılmış, kamburu çıkmış, pamuklu kukuletesinin altından bezgin gözleri kırpışan biriydi. Onbaşı Liebich. Thüringia bölgesindeki Merseburg'lu bir memur olan Liebich, Vertiyaçi'deki karargahtandı ve o nedenle bu açlık ve karanlığa dalış ona herkesten daha acı ve ağır geliyordu. Nöbet yerinde her şeyin normal olduğunu ya da nelerin aksadığını nöbeti devrettiği kimseye bildirmek Gnotke'nin göreviydl. Ama Gnotke hiçbir şey demedi, sadece at

leşinin yanındaki üç cesedin yanıbaşında yatan dördüncü tümseği kısaca işaret etmekle yetindi.

Derhal anladı durumu Liebich. - "Dingelstedt mi? " diye sordu. Başıyla evetledi Gnotke.

Gnotke, yeraltı sığınağına dönmeden önce Onbaşı Dingelstedt'in kayboluşunu nöbetçi komutanına bildirmek ve gördüklerini rapor etmek zorundaydı. Nöbetçi komutanı, o daha üç beş gün öncesine dek karargâh bölüğünde mutfak çavuşu olan Karargâh Çavuşu Pöhls onu dinlerken hiç bir şey demedi, yalnız not defterine "Dingelstedt" diye yazdı. Ayrıntılarını dinlemek istemiyordu olayın ve onu bildirenin de başka biri değil, şu ağzı sıkı Gnotke olmasından da memnundu. At ölüsünden söz edildiğini duymak bile alnında boncuk gibi terler belirmesine neden oluyordu. Böyle zamanlarda bağırsaklarında duyduğu kaynaşma da hayal falan değildi. Otorvanovka'daki doktor ishalinin çok heyecanlanması, korkması, ürkmesi nedeniyle etkilenen merkezi sinir sisteminden ileri geldiğini söylediği halde. O yüzden doktor kendisini bulunduğu yerden alıp cepheye yollamanın belki de bağırsaklarına iyi geleceğini söylemişti.

Bölük komutanı Yüzbaşı von Hollwitz o günkü nöbet cetvelinden iki adamı çizip çıkarmak zorunda kaldı: biri geceleyin ölmüş ve o sabah kar içine gömülmüş olan bir er, öteki de onbaşı Dingelstedt'ti. Şimdi bölükten geriye sadece otuz iki adamı kalmıştı; subay, beş assubay, yirmi altı da er.

Yeni kurulmuş bölüğünün başına geçip de onu Don üzerinden geçirerek Vertiyaçi'ye getirdiği zaman von Lollwitz'in üç yüzü aşkın adamı vardı. Düşman harekâtı, açlık ve hastalık onda dokuzunu silip süpürmüştü bölüğün. Geriye eli silah tutabilecek bir tek adamın bile kalmayacağı gün artık uzakta değildi.

Von Hollwitz, kendi için yaşamın az çok normal olduğu son yeri, Vertiyaçi'yi düşündü. Kendilerini Vertiyaçi'ye getirmiş olan harekâtı, ondan az önce almış olduğu memleket iznini, evini, tarlaları ve ormanları, hâlâ evle çiftliği yöneten babasını, "ihtiyar"ı düşündü. Sonra İlse'sini düşündü bitişik çiftliğin. Yeraltı sığınağı en ileri mevzilerden olsun olsun da kırk, elli metre berideydi.Talihleri vardı ki burada eski Rus yeraltı sığınaklarını bulmuşlardı; çok ender bulunur şeylerdi böylesine barınaklar Stalingrad cephesinde. Ama ne kadar sürebilirdi ki bu? Daha ne kadar direnebilirlerdi burada? Masasının üzerinde bir gaz lambası yanıyordu, ama gaz da suyunu çekiyordu. Masanın üzerinde

Onbaşı Dingelstedt'in kişisel eşyaları duruyordu. Bir saat, bir alyans yüzük, içinde biraz para bulunan bir cüzdan, birkaç fotoğraf, bir deste de mektup. Hollwitz fotoğrafları inceledi bir bir...bir kulübe , bir arka bahçe, altı yüksek otlarla kaplı yıllanmış bir armut ağacı. Bir sıranın üzerinde oturan genç bir kadınla on yaşlarında kadar bir çocuğun resimleri. Yüzüne dallarla yaprakların gölgeleri düşmüş hasır şapkalı bir adam. Onbaşı Dingelstedt'in kendiydi bu adam. Hollwitz resimleri mektup paketinin yanına yerleştirdi. Bunu yaparken de çocuk eliyle yazılmış bir mektup çekti dikkatini. O mektubu alıp okudu.

"Sevgili Babacığım,

Yeni bir küçük kardeş geldi bize. Doktor ve onunla beraber gelen hanım -ebeymiş, öyle dediler- tıpkı sana benzediğini söylüyorlar yeni kardeşin. Frau Late onu alıp evine götürmek istedi ama kimseye vermeyeceğiz onu, çünkü annem neredeyse ölüyordu ve doktor da hâlâ her gün geliyor. Annem yatakta bile doğrulup oturamıyor, o çok hasta olduğu için bizim de çok uslu durmamız lazım. Ne yaparız yoksa annemiz ölüverirse? Babacığım, ne olur gel, annem, hiç durmadan, "Heinrich, bana gel," deyip ağlıyor. O zaman da Llese halam telefona gidip doktoru çağırıyor, ondan sonra da annemin bacağına bir iğne yapıyorlar; ondan sanra da yine uykuya dalıyor annem. Bebeğin adının ne olduğunu sordukları zaman da annem sadece bize bakıyor ve hiç bir şey söylemiyor, onun için ben de Heinz Viktor adını verdim ona.

Sevgiler ve öpücükler
Oğlun Walter'den."

"Devriye odası erin evidir ve mümkün olduğu kadar eve benzetilmelidir," diyordu kışlaların ve devriye odalarının bakımıyla ilgili içtüzük. Stalingrad'ın batısında karda bir delik, bir siper, çok ender olarak da bir yeraltı sığınağıydı erin evi. Bu anlamda da, en kıdemli Gnotke'nin sorumlu olduğu yeraltı sığınağı da ona göre donanmıştı. Kapılar ve pencereler, kapı ve pencere çerçeveleri etraf köylerinin kulübelerinden sökülüp getirildiği gibi masalar, sıralar ve diğer öteberi de yine aynı yerlerden alınmıştı. Bir kapı, yeraltı sığınağında kapı olarak

kullanılabileceği gibi bambaşka bir amaçla da kullanılabilirdi. Pencereler, çerçeveler ve oyma panjurlar yeraltı sığınaklarında dolap ve büfe olarak çok güzel iş görüyorlardı. Bu yeraltı sığınağında ilk oturanlar kapının üzerine KIŞ DİNLENME EVİ diye yazdıkları vakit kafalarında kesin birtakım düşünceler olmalıydı. Ama o erlerin düşünceleri de kendileri gibi yokolmuş, hiç bir iz kalmamıştı kendilerinden geriye. Gnotke'nin sığınağa indiği basamakların kenarları fena halde aşınmıştı; bir zamanlar kapının ahşap olan çerçevesi çıkarılıp sobalık odun olarak kullanılmıştı. Bir tek sıra dışında, tüm iskemleler, gömme dolaplar ve duvarların ahşap iç kaplamaları bir bir sökülerek o sobaya girmiş ve duman olmuştu. Ölen ikinci askerin beylik karyolası (eski bir köylü kulübesinin kapısı) da bir gece önce yakılmıştı. Gnotke yeraltı sığınağına inip de adamın eşyalarını toplamak için Dingelstedt'in portatif karyolasına gittiğinde sığınaktakiler başlarını kaldırıp baktılar, duvardaki bir çatlaktan sızan loş ışıkta onu seyre başladılar. Gnotke onbaşının eşyalarını alıp getirdikten sonra geri döndüğünde Dingelstedt'in ranzası da sökülmüş ve Er Altenhuden harıl harıl yatağın altına döşenmiş tahtaları kasaturasıyla sobalık odun haline getirmekteydi.

Gnotke henüz yanmamış sobanın yanına bağdaş kurdu. Gimpf'in hâlâ yatağının üzerinde hareketsiz yattığını bir bakışta görmüştü. Gimpf, Gnotke nöbet tutmak için kalkıp da sığınaktan çıkarken ne haldeyse hâlâ aynı haldeydi, ayağından postallarını çıkarmamış, yanıbaşında duran paçavralara el sürmemiş, gözleri hâlâ tavandaki bir kirişe dikilmiş olarak yatıyordu. Hafifçe donmuş olan ayağından çok merkezi sinir sisteminden dertliydi o da Çavuş Pöhl gibi. Ama korkunun ya da ürkütünün zerre kadar etkisi olamazdı Gimpf'e; cezalılar taburunda hizmete başlayalı beri tümden yokolmuştu böyle duygular onda.

Bir kucak odun getirdi sobaya Altenhuden.

"Sobalık odun. Oysa daha birkaç dakika öncesine dek bir ranzaydı. Neyse, ihtiyacı yok artık onun ranzaya."

"Evet, yok artık," dedi Gnotke.

Onbaşı Dingelstedt'in mezar taşı yazısı oldu bu.

"Sobaya atacak birkaç kucak daha odun bulabilmemiz iyi oldu," dedi tiz bir ses. Onbaşı Riess'ti bu.

"Kapat çeneni, Riess," dedi Gnotke sinirli sinirli. "Gidip biraz at eti getirseydin çok daha iyi ederdin."

Altenhuden sobayı yaktı, bir mazot tankından yapılmış olan demir

soba parlamaya, kızarmaya, eklemlerinden ve ateş kapağından duman kusmaya başladı. Yeraltı sığınağında yaşamı canlandırabilecek sadece iki şey vardı (üçüncüsü, yani doğru dürüst karın doyurmayı düşünen bile kalmamıştı artık): Sovyetlerin bir saldırıya geçmeleri ya da sobanın yakılması. Bir saldırı başladı mı kendilerini ne kadar berbat hissederlerse etsinler, hepsi de kalkarlardı. Yeraltı sığınağını kaybetmek demek her şeyi kaybetmek demekti çünkü. Yeraltı sığınağı dışında pusuda bekliyordu kar tipilerinin süpürdüğü çıplak bozkır çünkü. Kızgın bir sobaydı kendilerine gelmenin nedeni bu kez. Altenhuden de gözünün yaşına bakmıyordu odunun: Alabildiği kadar tahta tıkıştırıyordu sobanın içine. Acı göz yaşartıcı duman bile hoştu karın altındaki, killi ve kireçli toprağa gömülmüş, duvarları donmuş graniti andıran bu deliğin içinde. Sıcak insanı iyice sarar gibi olmamasına karşın duvarlar boyunca sürünerek çıkış yerine doğru süzülen duman, sıcaklığı ile sığınağı bir eve dönüştürüyordu; ranzalarının üstünde kurumuş sinekler gibi yatanlar birer ikişer kıpırdanmaya, canlanmaya başladılar. Önce Stüve kalktı ranzasından ve sobanın yanına çömeldi; bir ikinci, bir üçüncü, bir dördüncü izledi onu. Sonra dışarıdan Llebich'le nöbeti yenilere devretmiş diğer nöbetçiler de geldi. Gnotke bir çaydanlık su koydu sobanın üstüne, su kaynayınca çaydanlığı alıp Gimpf'in ranzasına götürdü. Sonra Gimpf'i dürttü. Gimpf, Gnotke'nin üzerine dikilmiş gözlerini görünce istemeye istemeye bacaklarına sarmış olduğu çaputları çözdü, Gnotke'nin verdiği sıcak paçavraları ayaklarına sarabilmek için çıkardığı bezleri verdi ona. Gnotke, ayaklarının sağlıklı olmasının kafanın sağlıklı olmasından çok daha önemli olduğunu kaç kez söylemişti ona. "Senin ayakların Stüve'ninkilerden çok daha iyi durumda, Kalbach'inkilerden ise daha da iyi," demişti. Çünkü açlık yüzünden ve kalp hareketlerinin zayıflamasından şişmişti Stüve'nin ayakları. Gimpf ayaklarını sıcak kompreslerle sarmış olarak ranzasında sırtüstü yatmayı sürdürdü. Gnotke bir çaydanlık daha sıcak su getirdi ona ve Gimpf'in nöbet sırası gelince onun nöbetini almadığı halde, sırf geç saatte dışarı çıkmaya zorunlu kalmasın diye kendi nöbetiyle onunkini değiştirdi.

Gnotke ikinci kez nöbeti devrettikten sonra sığınağa döndüğünde gece inmişti. Adamlardan birkaçı hâlâ sobanın çevresinde oturuyorlardı, ötekiler ise ranzalarına dönmüşlerdi. Alevlerin parıltıları sobanın etrafını almış erlerin yüzlerinde ürperiyor, tavanda ve yeraltı sığınağının duvarlarında ışık oyunları yapıyor, arada bir de ranzalarına tüneyip dizlerini göğüslerine çekmiş oturanları ya da duman ve karanlık içinde

yere uzanmış olanları aydınlatıyordu.

Gnotke, sığınağa girerken birinin, "Bu hallmizden de memnun olmalıyız, çünkü Ruslar niyetlendikleri şeyde başarılı olurlarsa..." dediğini duydu. Konuşan sözlerini yarıda kesti, sonra ufak bir duraklamanın ardından ekledi: "Hiç olmazsa hâlâ yaşıyoruz."

"Hiç olmazsa hâlâ yaşıyoruz!" diye tekrarladı biri karanlığın içinden.

Bir başkası konuştu: "Bizi burada kuşatan şeytanın ta kendi. Duadan başka hiç bir şeyin yararı olmaz artık bize."

Konuşmanın sonu oldu bu. Halinden memnun olmak gerektiğini ve "hâlâ yaşamakta oldukları"nı söyleyen kalbi zayıf ve ayakları şişmiş olan Kalbach'tı. Ruslar'a ya da bir Führer'e artık hiç bir biçimde inancı kalmamış ve yalnız duaya sığınan ise Onbaşı August Fell'di. Gnotke sobanın çevresini almış olanların arasında bir yer buldu. Otururken de kimse yerinden kımıldamadı. Hiç kımıldamadan oturuyorlardı; sakalları uzamış yüzleri omuzlarının üzerine yapıştırılmış gibi, gerçek değilmiş gibiydi adeta. Başları da önlerine düşüyordu. Ranzalarda oturanlar dizlerine bakıyorlardı; yere uzanmış olanlar ise tavandaki kızıl alev oyunlarını seyrediyorlardı.

Bir saattir burada canlanmış olan karnaval, âlem, sona ermişti. Bu sıcacık havayı bambaşka bir biçimde de kullanabilirlerdi isteselerdi. Er Altehuden gibi örneğin. Altehuden sırtından gömleğini çıkarıp sobanın ışığında iki yüz otuz tane bit ayıklayıp onları suyla dolu bir konserve kutusuna atmıştı. İsteselerdi ayaklarındaki paçavraları yıkar, çoraplarını da yamarlardı ya da Gnotke'nin önerisine uyarak Gimpf'in yapmış olduğu gibi çok geçmeden yaşamlarının ekseni olacak ayaklarını tedaviye çalışabilirlerdi. Ama yeraltı sığınağını dolduran sıcak ve cephenin o beklenmedik sessizliği böyle yararcı amaçlar uğrunda kullanılamayacak kadar değerliydi. Bambaşka bir zamanda ve yerde kocaman bir bardak dolusu viskiden zevk alabilecekleri gibi sapına kadar tadına bakmışlardı o anın da. Ve sonuç aynı olmuştu. Haftalardır unutmuş oldukları tüm sohbet malzemesini bir kez daha ortaya döküp bir kez daha gevelemişlerdi. Tabii, Hoot'un tanklarından artık söz edemezlerdi; çünkü artık hiç bir önemi kalmamıştı onların. Öte yandan, batıdaki ufku tutuşturan uçsuz bucaksız parıltıyı, tümü gözleriyle görmüşlerdi. Tümen tayın bürosundan at eti getirmek için harcadığı tüm çabalara karşın geriye elleri boş dönmüş olan Riess Onbaşı, hiç olmazsa o yangının ne anlama geldiğini açıklayan geniş bilgiler getirmişti.

"Anlıyorsunuz ya," demiştl, "duyduklarımız doğruymuş. Etrafımızı çeviren çemberin ötesinde savaş var. Ruslar hâlâ Kalaça hakim, ama koca bir SS ordusu orada üstlerine çullanıyor onların." İşte o zaman Urbas Çavuş bir söz sokuşturuvermiştl araya. O Urbas ki "kafadan rahatsız," o kimsenin kendisinden ne beklemek gerektiğini bilemediği Urbas zaman zaman ranzasının üzerinde sopa gibi kaskatı yatıyor, çevresinde olup bitenlerden hiç birini duymadan aptalcasına aralıksız parmaklarını sayıyordu. Kendisine bağırıldığı zaman bile hiç bir şey duymuyordu; ama daha başka zamanlarda da en hafif fısıltıya bile kulak kabartmış bir av hayvanı gibi dikkatle dinliyor, her şeye burnunu sokuyor, dellcesine krizler geçirdikten sonra, yüzü morarmış, tekrar sırtüstü ranzaya düşüyor, vücudu eski katılığını alıyordu. Öyle ki kaç kez etrafındakiler onun gerçekten öldüğünü sanmışlardı. Kaskatı, aynı durumda kalmıştı bütün gün. Ama Riess, Kalaç'taki SS ordusundan söz ettiği zaman, Urbas birden üstündeki beyliği, kaputu ve daha ne varsa hepsini birden yana fırlatmış, ayaklarını ranzasından aşağı sarkıttığı gibi yüzü mosmor ve şiş, avazı çıktığı kadar bağırmıştı: "Orası kesin, hiç kuşku yok buna! Ben biliyordum zaten. Daha şimdiden köprüyü geçtiler ve şu anda cayır cayır yol açıyorlar kendilerine."

Ötekiler Urbas'ın yüzüne bakmaktan ya da onu dinlemekten hoşlanmıyorlardı. Kırk yılda bir haklı bile olsa sözlerinde. O nedenle, Urbas, söylediklerine anlaşılmaz birtakım sözcükler daha ekledikten sonra yeniden ranzasının üzerine yığıldığında tümü de ferahladılar. Altenhuden onun ranzadan sarkan ayaklarını kaldırıp tekrar uzattı, üzerine beylik battaniyesini örttü. Urbas ondan sonra bir daha konuşmadı, Riess de tayın bürosunda duymuş olduklarına dair anlattıklarını yeniden sürdürdü. Konuşmasını bitirdiği zaman, August Fell ellerini birbirlerine kenetleyerek konuştu: "Tümünüz şimdi beni dinleyin. Şuracıkta bir ant içeceğim ve bu duyduklarımız gerçekse andımı tutacağım; memlekete sağsalim geri dönersem kilisenin iane çanağına yüz mark koyacağım."

Ötekiler, Kalbach, Liebich , Riess, Liebsch, Altenhuden ve Stüve, Gimpf bile, bu ortak umutları güçlendirecek bir şeyler söylediler. Öyle ki, yeraltı sığınağında, çok geçmeden o etrafiarına örülmüş demir çember yarıldı, paramparça edildi, Stalingrad ele geçirildi ve Ruslar nihayet Volga'ya sürüldü.

"Bunu Rusların ne biçim savaştıkiarına bakarak da görebilirsiniz...

inatla direnişleri apaçık gösteriyor durumu..."

"Stalingrad'ı teslim etmek istemiyorlar, ama er geç düşecek kent."

"Nihayet şehrin onda dokuzu elimizde; şimdi orada savaşan ufak tefek gruplardan başka hiç bir savaşçı yok. Sorun şu, Ruslar mevzilerini öylesine güçlendirmişler ki bulundukları yerleri ele geçirmek hemen hemen olanaksız."

"Dalgalar halinde saldırdıkları zaman bile, hep hükümlüleri öne sürüyorlar. Arkalarından gelen komiserler de askerleri durmadan kırbaçlıyorlar."

"Er ya da geç, Ruslar baskımızı hissedecekler; bu kadar büyük kayıplara dünyada böylesine dayanamazlar."

Rusların "korkunç kayıplar"ı, her nasılsa, onlara kendi kayıplarını daha hafif göstertiyordu ve "Rus cephesindeki açlık"tan dem vururken kendi karınlarının gurultularını gürültüye getirmeye çalışıyorlardı ama bunu pek beceremiyorlardı.

Yine de, Llebich, birden ayağa fırlayarak bağırdı: "Şimdiden farkına varabilirsiniz. Günlerdir bir tek silah sesi olsun duymadık bu yörede."

"Yok canım, günlerdir falan değil!" diye yanıt verdi Çavuş Maulhardt. Üç gün önce, siperlere bir saldırı sırasında budundan vurulmuştu ve şimdi ranzasında yüzükoyun, kımıldamadan yatıyor ve cephe gerisindeki bir ilk yardım istasyonuna götürülmeyi bekliyordu. Bir sıhhiye eri yarasının üzerine ayak üstünde bir band yapıştırmıştı ve şimdi yattığı yerde Maulhardt'ın ateşi sürekli yükseliyordu. Kendisine morfin yapılması gerekliydi ama morfin kalmamıştı; tek avuncu, sağlık erinin, kendisine aylar öncesi hafif yaralanmış olduğu bir sırada yapılmış tetanos aşısının hâlâ etkisini sürdürmekte olduğuna ve o aşının onu tetanosa karşı koruyacağına dair söylediği bir sözdü. Maulhardt da dört elle sarılmıştı o tek umuda. Ama Maulhardt'ın durumu da Urbas'ınkinden pek farklı değildi. Üstelik o sırada hepsi de biraz ısınmaya başlamış oldukları ve umutlanmak için geri kalmış nedenleri derleyip toparladıkları için Maulhardt'ın konuşmasını dinlemeye pek hevesli değildiler.

Ve Tümen Karargâhı'ndan başka ne gibi haberler getirmiş olduğunu öğrenmek için bir kez daha Riess Onbaşı'ya döndüler.

Ries de Llebich ve karargah çavuşu gibi karargah bölüğünden gelmeydi. Grubuna at eti verilmesi için tümen karargâhında, saatlerce boşu boşuna beklerken eski silah arkadaşlarıyla oturmuş,

onlarla "yirmi bir" oynamıştı. Sonradan at etl bile alamadan elleri boş döndüğünde de cephede olup bitenler hakkında hayli bilgi edinmiş bulunuyordu. Şimdi de, birbiri ardısıra, en yeni solaganları sıralayarak, içini boşalttı. Altenhuden sobayı bir kez daha öylesine doldurdu ki, etrafa kıvılcımlar saçıldı. Aynı anda yeraltı sığınağında bulunan bu adamlar elli gündür kuşatılmış bir cep içinde oldukları ve o elli günde umutları elli kez darmadağın olmuş bulunduğu halde yine de Riess Onbaşı'nın verdiği haberlerden kırıntıları elli birinci kez birleştirdiler. Demek ki bir haftaya kadar normal posta bağlantıları kurulmuş olacak her zamanki gibi memlekete, evlerine yine mektup gönderebileceklerdi. Ve beş güne kadar, diyelim, ocak ayının 15'inde yada 16'sında sorun çözümlenecekti; Hitler'in Führer olduğu ve Führer'in de verdiği sözü tuttuğu ne kadar kesin bir gerçek ise bu da o derece kesin bir gerçekti.

"Sadakat borcu sadakatle ödenir," demişti Riess.

"Durum kötü burada, ama ne olursa olsun, geçen kış Valdai kuşatılmasında durum çok daha kötüydü. Yine de çemberden kurtuldular," diye anımsadı Onbaşı Fell.

"Benim bilmek istediğim bambaşka bir nokta," dedi Altenhuden. "Ayın üçünde çemberi yaracaktık. Neden yaramadık? "

"Orası gereksiz," dedi Riess. "Bizim şu yerde kalmamız gerekiyor, dışarıdan yardıma gelenler çemberi yarıp buraya gelecekler. Genel karargâha göre, en geç ocak ayının 26'sında kuşatıldığımız bu cepten çıkmış olacağız. Ondan sonra da, tabii, memleket izinlerine sıra gelecek. Önce allesi kalabalık olanlara verilecek izinler, sonra da herkese."

"Führer öyle dedi."

"Demek ki ayağımız tökezlemez de bir adım bile geri çekilmezsek kurtarılacağımızdan emin olabiliriz."

"Emil, tüm izinler için bir plan hazırlanmış olduğu söyleniyor, doğru mu bu? " diye biri sordu Riess'e.

"Biliyorsun, çember yarılır yarılmaz tümümüzün uçakla memlekete götürülmemiz için planlar hazır..."

Doğruydu demek, hepsi de akla yakındı bunların.

Böylece, sobanın etrafında oturdular; saçları haftalardır makas yüzü görmemiş ve kirden keçeleşmişti; sakalları haftalardır tıraş edilmemişti, açlıktan gözlerinde parıltılar belirmişti yine de acılarının sona ermek üzere olduğunu, çekilen onca acı ve ölümün boşa gitmemiş olduğunu hissediyorlardı, çünkü Stalingrad kalesini "savunmuş" ve sonuna kadar dayatmışlardı, sonunda da kendilerini cepheden alarak

kurtaracaklardı; yarın yaşamları kökünden değişecekti; yarın bir taşıt uçağının yolcuları, yeniden birer ana baba evladı, birer insan haline dönüşecek ve eşleri, çocukları ve tüm bir millet tarafından sevecenlikle okşanacaklardı. Tümü gerçekti bunların. Tümü.

Tüm bunlar Gnotke'nin yeraltı sığınağına dönüşünden önce geçmiş ve Gnotke artık soğumaya yüz tutmuş sobanın etrafındaki yerini aldığında da konuşmalar sona ermişti. Sobanın yanıbaşında artık bir kıymık bile odun kalmamıştı, tümü yakılmıştı. Sobanın içindeki ateş köz olmuş, tavana vuran kızıl parıltılar da solmaya başlamıştı. Tek umut olarak duadan başka bir şey kalmamış bulunduğundan söz etmiş olan Fell, hâlâ yaşamlarını sürdürmekte olduklarını kahramancasına belirtmiş olan Kalbach ranzalarına dönmüşlerdi. Liebich ile Riess ise hâlâ sobanın başındaydılar; Gnotke'ye yer vermek için kımıldamamış olanlar da o ikisiydi Soğuk bakışlarına dayanamıyorlardı onun. Öte yandan Gnotke de, Liebich'in yüzündeki köse sakallarının mumdan yapılmış bir bebeğin yüzüne yapıştırılmış kıllar olduğu inancından kurtulamadığı gibi Riess'in o mavi gözlerinin bir gün ne kadar solacağını kesinlikle bilmekten de kendini kurtaramıyordu. İkisi az sonra kalkıp ranzalarına çıktılar. Geride sadece Altenhuden kaldı; o ve Gnotke sobanın başında uyuyakaldılar.

Gnotke bir kez daha uyanınca Stüve'nin konuştuğunu duydu: "O domuz Liebisch, yine yedi o boku..." diyordu. Bir başka ses, "Allahını seversen büyütme," diye seslendi karanlığın içinden."

Stüve yumuşamıyordu. "Tank gibi domuz kafalı! Üstelik de kalkıp dışarı çıkarak bir kenarda pantolon çözüp işemeyecek kadar da tembel pezevenk! Ranzasının altında yatıyorsan ayvayı yedin, hepsi üstüne akıyor," diye homurdandı. Yaktığı minicik gaz lambasından etrafa dağılan zavallı aydınlıkta doğrulup beylik battaniyesini silktiğini gördüler. Oysa, Liebisch'in ne bir şey duyduğu, ne de gördüğü vardı; kımıldamamıştı bile

Bu da hiç olağanüstü bir şey değildi; her Allahın günü oluyordu, Gnotke tekrar uykuya daldı.

19 Kasım 1942 günü,

Alman Altıncı Ordusu genelkurmay başkan yardımcısının, örgütüne ait masaların üzerinde 330.000 adamı vardı. 10 Ocak 1943'te ise -yani tam elli bir gün sonra- 140.000 asker ve subayını bir kalemde silmesi gerekti. Bunlar da Rus silahlarının, açlığın, soğuğun ve hastalığın temizlediği insanlardı. Geriye 190.000 kişi kalmıştı.

Kalanlar da, 10 Ocak 1943'te donmuş, bomboş bozkırlar üzerinden kaçışmaya başladılar. Bu kaçış 10 Ocak günü sabah onda, Sovyet Yüksek Komutanlığının ültimatomunun verdiği zaman çizgisinin sona erdiği noktada başladı.

Gnotke'nin yeraltı sığınağındaki genel çözülme ise on dakika daha önce başladı: Er Altenhuden parmağıyla şöyle bir dokununca kargaşa kapıları ardına kadar açıldı. Altenhuden sağ elinin şahadet parmağını kırmızı bir noktanın, Çavuş Urbas'ın boynundaki mercimek kadar ve mercimek biçiminde bir lekenin üzerine koydu. Parmağını geri çektiğinde, onun basıncı ile kaybolmuş olan kırmızı leke, yeniden belirdi. Altenhuden öbür eliyle Urbas'ın gömleğinin önünü açarken öteki elinin şahadet parmağının hâlâ havada olduğunun farkında değildi. Aynı kırmızı lekecikler Urbas'ın göğsünün üzerinde de vardı. O zaman Altenhuden şaşkın şaşkın havada tuttuğu şahadet parmağına bakakaldı. O kırmızı lekeden parmak ucuna bulaşmış kırmızılığı hiç bir zaman silip çıkaramayacakmış , şimdiden o leke kanının, vücudunun her tarafına yayılıyormuş, az sonra da beyniyle kalbine saldıracakmış gibi bir duygu içindeydi. Urbas'a, onun yarı kapalı gözlerinin kanlı beyazlarına, şişmiş yüzüne, iri siyah burun deliklerine, yine kararmış, aralanmış, gerilerinden dişler görünen kalın dudaklarına bakakaldı; adamın pis pis kokan, hırıltılı soluğunu duydu. Sonra da geri geri çekildi Altenhuden, parmağını koltuğunun altına sokup cansız bir sesle fısıldadı: "Tifüs!"

"Tifüs!" diye bir başkası yineledi.

"Orospu çocuğu!"

"Bir de başım ağrıyor diye zırlayıp duruyordu."

"Ağzına da bir lokma bir şey koymadı."

"Baş ağrısı ve ikide bir ürperme, tam belirtileri bunlar işte."

Hep birden rastgele konuşmaya başladılar; çaresiz, karmakarışık bir gevelemeydi bu. İşte bela gelmiş çatmıştı. Kuşatılmış kentlerin, yenik düşmüş orduların, darmadağın olmuş ülkelerin hastalığı. Üstelik hiçbiri de o anda ne yapmak gerektiğini bilemiyordu. Ona birkaç dakika kala olmuştu bu. Yeraltı sığınağına sızan ışık toprak gibi külrengiydi ve çavuşun ranzasının etrafında ayakta duran erlerin yüzleri de aynı renkteydi.

"Ne bok yiyeceğiz, şimdi? "

"Çıkarın şunu şuradan ...nerede sıhhiye? "

Ama onu oradan alıp çıkaracak sağlık ekibi neredeydi? Hem sonra onu nereye götürebilirlerdi? Otorvanovka'ya mı? But yarasıyla bile

Çavuş Maulhard'a günlerdir yer bulunamamıştı orada? Yoksa çember dışına uçurulmak için Pitomnik havaalanına mı? Yoksa hastaların sokaklarda yattıkları ve branda tenteler altında can verdikleri Gumrak'taki hastaneyi mi"

"Bu beyinsiz it!" diye yineledi Riess Onbaşı." Daha kafasızı olmaz adamın. Üstelik tamamen kendi hatasının sonucu bu; kaynatılmamış kar suyunu içmemeliydi. Kaynatmadan kar suyu içmeyin diye kaç kez emrettiler bize."

"Boş boş konuşmayı bırakın! Ne yapacağız şimdi? Buradan çıkarılması gerekli bunun."

Bir zamanlar işgal altındaki Polonya'da bir SS toplama kapmına bağlı olarak hizmet görmüş bir SS mensubu olan Riess Onbaşı tifüs olayları görüldüğünde alınan aşırı önlemleri bilirdi; enseye bir kurşun, üç buçuk metre derinliğinde bir çukura gömme, üstüne de bol bol kireç." Derhal durumu bildirip şimdilik onu tecrit edelim," dedi. "Şimdilik karların üzerine uzatabiliriz."

Ama Çavuş Urbas da, tifüs görüldüğünde uygulanan değişik uygulamalardan haberliydi. Evvelce bir iaşe konvoyunda görevli olan Çavuş Urbas orduyla birlikte Moskova yakınlarına kadar gelmiş, sonra Dinyesterden geçerek Kiev'i, Harkov'u, Rostov'u ve Kalaç'ı geçerek Don ve Volga bozkırlarına ulaşmış, ve yol boyunca çok şeyler görmüş, geçirmişti. Toplama kamplarının hasta tutuklulara ve hastalıklı sivillere uygulanan temizlik yöntemlerine bir gün kendinin de hedef olabileceği hiç aklına gelmemişti. Bundan başka, adamların hakkında söylediklerinden ne kadarını anladığı da açık değildi; yine de birden doğruldu, bir kez daha ayaklarını ranzasının kenarından aşağı sarkıttı ve gözlerini açarak hep birlikte kendisine bakan etrafındaki kurşun rengi gözleri gördü, birdenbire pekçok şeyi anladı. Ateşler içinde yandığı, o yüzden çok sarsılmış olduğu halde, başı uğuldadığı ve gözleri hemen hiç bir şey göremediği halde yine de kendisine bakan adamların neler düşündüklerini anladı. Bir kez daha gördü ve duydu. Riess'in söylediği sözün çarpık anlamını kavradı, etrafındakilerin yüzlerindeki perişanlığı ve gözlerinde çöreklenen dehşeti gördü.

"Urbas, buraya bak, ahbap!" diye Riess seslendi. Kendisine öyle ismiyle hitap edilmesi bile onu kendine getirmeye yetti, bir anda beynini kefenleyen tüm sisler dağıldı. Urbastı o. Bir erkek, zorlu yaşamış bir insan; bu etrafını sarmış açlıktan kıvrılan, çaresiz kıyıcı adamlar da düşmanlarıydı. Urbas'ın gözleri, o insanlar ve şeyler

karışımı içinde bir noktaya dikildi, sobaya çevrilmiş benzin tankına. Şimşek gibi ranzasından fırlayıp sobayı kavradı, onun içindeki kül yığınını Riess Onbaşı'nın kafasına boca etti, sonra iki yumruğunun güçlü birer darbesiyle sobayı, biçimsiz bir maden kitlesi haline getirdi. Borusu sobadan ayrılıp düştü, siyah is zerrecikleri odanın her tarafına saçıldı, Urbas iki büklüm geri masaya çekildi, iri yumruk darbeleri altında masa bir anda yok oldu. Urbas denilen adam şimdi sadece ellerden ayaklardan bir yumru haline gelmişti ve eline neyi geçirirse bir odun ya da füze haline geliyordu. Bu kudurmuş adama ötekilerden hangisi yaklaşırsa başına bir odun yiyor, üstelik tekmelenlyordu. Şiş yüzünün çevresinde sallanan uzun, yumuşak kır saçları çakmak çakmak gözlerinin üzerine dökülen, kısa boylu, tıknaz bir adamdı. Ambalajcıydı. Bir Leipzig firması için önceleri ambalajcılık yapmış, sonra da aynı ihracat firmasının ambar müdürü olmuştu; evinde kendisini bekleyen Brigitte adında bir karısı, ayrıca yine kendi mesleğinde çalışan bir oğlu vardı. Çekim ve denge kanunlarının dışındaymış gibi görünen ve bir ucundan ötekine tüm sığınağı dolduran, etten, adaleden bir karabasan haline gelmiş olan bu canavar şimdi hem görüyor, hem de işitiyordu. Erich Urbas kendisine yağdırılan lanetleri ve küfürleri duyuyordu; kafasından sobayı çıkarmış, yere diz çöküp, yüzünden gözlerinden, küllerini silen Riess'i gördü: Liebich ile Liebsch'in birbirlerinin üzerine yıkıldıklarını gördü. Bir kez daha kendisine saldıran, Stüve'yi, Fell'i ve Altenhuden'i gördü; Çavuş Maulhard'ın sargılar içinde ve kanlı pantalonuyla ranzasında doğrulup inerek eraltı sığınağından kaçtığını gördü. Gnotke'nin sığınağın toprak duvarlarının dibinde ayakta durarak olup bitenleri seyrettiğini gördü ve kapı hızla ardına kadar açılmadan önce Teknik Çavuş Pöhls'ün basamaklardan yeraltı sığınağına indiğini gördü; duvarların ötesini, sisin ötesini gördü. Doğaüstü keskin bir bakışla herşeyi gördü. Elinde ağır bir cisim vardı ve alabildiğine savurdu onu. Elindeki o şey de, kuşkusuz, kauçuk bir boru değildi. Birinin vücuduna vurmak için havada ıslıklar çalarak inen şey yani. Oysa, yine de, evinde hol kapısının ardında asılı aynı kalın, sağlam lastik boruydu o. Birdenbire bir kez daha gördü onu; bir pazar günü öğleden sonrası, kahve masasının üzerinde çiçekli fincanlar, dumanı tüten kahveyi fincanlara dolduran Brigitte, kendisi askıları üzerinde, pantalonunun en üst düğmeleri açık, kahve içtikten sonra uzandığı kanapede oturmuş ve daha henüz kalın bir pasta dilimini eline almıştı ki, bitişikte oturan komşu içeri girip, "Yukarıda çatı katı merdivenlerinde bir serseri var," demişti. Sonra kendini, Urbas'ı gördü,

kalın kauçuk hortumu kavramış, serserî de çatı katının merdivenleri yanında büzülmüş, "haklıların uykusu"nu uyuyordu (ama bir çatı katının kapısını açarak bir şeyler çalabilirdi. Her gün olan şeylerdendi bu.) Ağır kauçuk hortum hışımla birdenbire uyanan o zavallı yertsiz yurtsuzun yüzüne; dehşet dolu gözlerine indi. Hem sonra depo amiri Urbas doludizgin gidiyordu yaşamda; kauçuk bir hortumla savaşıyordu yoksullukla ve bahtsızlıkla; polisti, çiftlik sahibi, mülk sahibiydi, bir kanun ve düzen savunucusuydu. İki büklüm olmuş merdivenden aşağı yuvarlanan adamı dövdü; sonra dairesine döndü kauçuk hortumu yeniden kapının arkasına astı, tekrar kanapeye kuruldu. Brigitte ise o sırada soğumuş kahvesini bir kenara kaldırdı, sonra dumanı tüten çaydanlıktan taze bir fincan daha kahve doldurdu ona.

İşte Urbas böyleydi o zamanlar. Ve şimdi de böyleydi.

Ama şimdi elindeki bir kauçuk boru değil, menteşelerinden kopmuş bir kapı tahtasıydı ve hışımla döndürüyordu havada onu. Bu öldürücü silahın bir kenarı birine vuracak olursa ya öldürür ya da sakatlardı; tahta parçasının düz yanı vurduğu zaman indiği yeri bereliyor, saç ve et parçaları koparıyordu. Urbas yoksullukla savaşıyordu. Tüm yoksulluklara ve talihsizliklere vuruyordu. Ama, o elde kauçuk hortumlu Urbas değildi artık; çiftlik sahibi, mülk sahibi de değildi. Düzenin koruyucusu, savunucusu da değildi. Yeni Nizam'ın bir neferi bile değildi artık.

Yeraltı sığınağındaki bu Urbas artık bir karısı ile oğlu, üç odalı bir dairesi ve katı dışında sayfiyede bir bahçesiyle bir de kulübesi olan Leipzig'li Urbas değildi. Asılmış kadın ve erkeklerin sallandığı darağaçlarının önünden kılı bile kıpırdamadan geçebilen, içlerinin idam edilmiş siviller ve savaş tutsaklarıyla dolu olduklarını bildiği tanksavar hendeklerinden düşünmeden tankını sürebilen Urbas değildi. İndirdiği her darbeyi duyan, tümünü acıyla duyan bir Urbas'tı. Yeraltı sığınağındaki Urbas umutsuz, can çekişen bir adamdı; uluyor, tiz çığlıklar atıyordu; yüzünden terler boşanıyor, ağzı köpürüyordu. Sonunda gücünün tükenmesine engel olamadı. Tahta ya da ağır kapı parçası ellerinin arasından düştü. Ötekiler hemen üzerine çullandılar, onu yere yıkarak kollarıyla bacaklarını sıkısıkıya tuttular.

Yıkıldığı yerde kıvrandı durdu Urbas. Yarım düzine adam yatıyordu üstünde. Yeraltı sığınağında eşya yerine ne varsa hepsi oraya buraya dağılmıştı. Pöhl Çavuş'un sesi duyulabilir hale geldi: "Kafasız herifler! Tümünüz delirmiş birer budalasınız! Alarmı duymadınız mı? Ruslar saldırıya geçtil"

Bölük komutanı Yüzbaşı Von Hollwvizt de onunla beraber inmişti sığınağa. "Aklınızı mı kaçırdınız, ne oluyorsunuz böyle? Alarm! Çıkın dışarı!"

"Ruslar...!"

Sabahın tam 10'uydu. Urbas'ın üzerine çullanmış olanlar sadece altlarındaki Urbas'ın değil, ayaklarının altındaki topağın da sarsıldığını birdenbire farkettiler. Rus topçu ateşi başlamıştı; bir ilk ağır baraj ateşi, gümleyen bir yankı, sonra da ikinci bir gürleme sesi, sallanarak ayağa kalkan adamlar şimdiden bir dizi yeni ateşlemeleri duyuyorlardı; onun sonundaki yankı ve ardından ikinci bir yankı... Mermiler ve şarapneller hedeflerine gömülüp patlamaya başlayınca sarsıldılar. Ondan sonra da değirmen alabildiğine öğütmeye başladı.

Urbas'la boğuşmalarından yaralı bereli hale gelmiş olan Altenhuden, Fell, Gnotke, Gimpf ve Liebich ile gözlerine dolmuş küllerden hâlâ çevresini göremeyen Riess, sendeleyen Stüve, kalbi zayıf olan Kalbach ve dünyaya umursamayan Johannes Liebsch..tümü de apar topar kaputlarını ilikliediler, paçavralarla sarılı yüzleriyle başlarının üzerine çelik miğferlerini geçirdiler, hızla sığınak basamaklarından dışarı uğradılar ve bitişik bağlantı siperlerine koştular ve cephedeki, ateş hattındaki hareket mevzilerine geçtiler. Budundan yaralı Çavuş Maulhard bile seke seke, arkalarından geldi; nihayet makineli tüfeğin gerisinde de yatabilirdi ranzasındaki kadar.

Batı gökleri alev alevdi. Yarlar, Karpovka vadisine kadar uzanan şurada buradaki köyleriyle bozkır, karla kaplı görünen tüm yöre tutuşmuş yanıyordu adeta. Korkunç bir kargaşadan fışkırırcasına yükseliyordu duman. Tümen gözetleme mevziinden bakınca Rus topçusunun namlularından fışkıran alevler şurada burada tek tek görülüyordu, ama bir kalp biçimindeki cebin tüm batı yarısının, sert bir yumruk içinde sımsıkı sıkıldığını kavrayabilmek için birçok alayların ve bir dizi tümenin gözlemlerini derlemek, sonra da Genel Karargahtaki stratejik harita üzerinde bir bir işaretlemek gerekiyordu.

126. TEPE KAYBEDİLMİŞTİ.

"Derhal, Albayım!"

"Derhal, Generalim!"

"Acele arayın."

"Acele arayın."

'Kurmay başkanını mı, yoksa bizzat başkomutanı mı? "

"126.Tepe..."

G-3, kara kuvvetleri kurmay başkanının masası önünde duruyordu. Kurmay başkanı delici, donmuş bir bakışla baktı ona. Dışardan yardımcı kuvvet gönderip çemberi yararak kuşatılmış üsleri kurtarma girişiminin başarısızlığa uğramış olduğunu ikisi de biliyorlardı. Hooth'un tank ordusu Kotelnikovo'da yenilgiye uğratılmıştı ve Rostov yönünde geri çekiliyordu. Manstein komutasındaki ordulardan geri kalmış birlikler de aynı biçimde Rostov'a çekiliyordu. Alman Ordusu yenilgiye uğratılmış,Stalingrad Ordusu elden çıkarılmıştı. Kaybedilen ordunun elindeki malzeme de kurtarılamazdı, geri kalan ya da kalması gereken tek görev bu orduyu oluşturan canlıları koruyabilmekti.

Sonun başlangıcıydı bu. Kurmay başkanının rengi uçmuştu; gözleri doğru dürüst gizlenemeyen bir öfkeyle parlıyordu. "Orospu çocukları!" Stratejik ve taktik bilgileriyle düşüncelerinin özetiydi bu. 44. Piyade Tümeni tutunamıyordu. 376. Piyade Tümeni Kletskaya yöresindeki savaşlardan beri peşinden hep felaket getirmişti ve artık ona güvenilemezdi. 3. Piyade tümeni (Motorize) o yere batası geçitte öylesine tıkanmış kalmış, yeraltı sığınaklarına ve siperlerine o kadar uzun zaman, öylesine umutsuzcasına tutunmuştu ki, artık iş işten geçmişti ve o tümen de berbat durumdaydı.

"Üçüncünün o torbanın içinden çekip çıkarılması gerekli. Bu durumda tek çıkar yol çok hızlı bir geri çekilmedir. Kuşatılmış cebin burnunu tasfiye etmek suretiyle 29. Motorluyu serbest bırakacağız ve onu Damme'ye göndereceğiz. Geri kalanlar ise, tutunacak! 44. ve 376. tümenlerin tuttuğu hattakl yarmaların da yeniden temizlenerek o hattın tutulması gereklidir."

"Peki ya güney'de? "

"129.Tepeyi geri alıp, orada tutunmalıyız."

Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı, haritalarının üzerinde "Viole" koduyla işaretlediği bir geri savunma çizgisi işaretlemişti, onun çok daha gerisinde de "Ayçiçeği" adını verdiği bir diğer savunma çizgisi işaretlenmişti. Fakat, geriden saldırıya uğramış ve dağılarak kaçmakta olan 3. Tümen için verdiği emrin dışında hiçbir geri çekilme emri vermemişti. Ateş hattında yapılacak düzeltmelerin kanla çizilmesi gerekiyordu. Verilecek emirlerin artık orduya ya da ordunun erişebileceği herhangi bir hedefe yararı olamazdı... olsa olsa 190.000 insanın yaşamlarına bir yararı olabilirdi. Ama Kara Kuvvetleri karargahından Bolşaya'ya, Rossoşka'ya, Baburkin'e, Novo-Alekseyevka'ya, Karpovka'ya, Voroponava'ya ve Pestçanka'ya sel gibi akan bu emirler o sözü geçen iki yüz bine yakın insanın yaşamlarıyla değil ölümleriyle ilgiliydi.

Tümen komutanları yeraltı sığınaklarında oturmuş, masaların üzerine yayılmış haritalarına eğilmiş, radyo mesajlarıyla, telefonla, telekslerle gelen ve G-3'leri tarafından kendilerine iletilen emirleri alıyorlardı. Bu kumandanlardan biri başını yumrukları arasına almış, bir diğeri kollarını tüm gevşekliğiyle önündeki masaya bırakmış; bir üçüncüsü dişlerini gıcırdatıyordu; bir dördüncüsü ise...tümü de küfrediyor, tümü de görevlerini yerine getiriyor, tümü harekat subayları ile görüşüyor, emirler veriyor, emirlerini telsizle, telgrafla, özel görevli subaylarla, habercilerle, kamyon şoförleriyle, motosikletlilerle, tank sürücüleriyle cepheye iletiyorlardı. General Geest'ti bunlardan biri de...karargahı bir *'balka'* daydı. (Bolşaya Rossoşka yöresinde derin vadilere bu adı veriyorlardı) Burada cepheden çok uzakta ve tehlikeli durumda bulunan diğer karargahlara kıyasla çok daha uzaklardaydı. Yine de, yeraltı sığınağında bile kayışı sıkı sıkıya iliklenmiş çelik miğferini başından hiç çıkarmıyordu. Ve eğer düşman kuvvetleriyle ilişkiyi kesmek, geri çekilmek, hatta kaçmak gerekirse bu yine de harekatın iç yarım çemberi içinde olacaktı. Bu nedenle piyade ve tanksavar birliklerini

tümeninden çekerek onları hızla tehlikeli bir noktaya sevketmesi için emir almıştı. Yüzbaşı von Hollwitt'in komutası altında oluşturduğu acil bölük hâlâ kendi tümenine alt bölgenin dışında savaştığı için bir kez daha ikmal ve lâşe birliklerini, sıhhiye merkezlerini ve dağılmış askerleri toplama bölgelerini taradı, yeni bir acil bölük daha oluşturarak harekete geçirdi. Bu bölüğü de Wedderkop adında bir teğmenin komutasına vererek Baburkin'e doğru yolladı.

İkincinin, kuzeydeki değiştirme mevzilerindeki bir komutanın da batı cephesine takviye birlikleri göndermesi gerekiyordu. O da Albay Lundt'u gönderdi. Lundt'un beraberinde götürdüğü iki taburdan biri hâlâ geçici olarak yaver Teğmen Lawko'un komutasındaydı.

Üçüncü ise, General Gönnern'di. O sırada General o büyük Karpovka köyünde, çivilenerek sevke hazırlanan sandıkların, içleri doldurularak kilitlenen valizlerin, evlerden sokaklara taşınarak kamyonlara yüklenilen yaralıların hep birlikte oluşturduğu bir keşmekeşin tam göbeğindeydi. Kuzeyde ve güneyde cephenin yarılmış olduğunu bildiren haberler her iki Rus saldırısının da Karpovka yönünde yapıldığını açık açık ortaya koymuştu ve karargahı çok daha gerilere kaydırmanın zamanı gelmiş, neredeyse geçiyordu.

Dördüncüsü, Novo-Alekseyevka'daki General Damme idi. Generalin G-3'ü, başını bir haritanın üzerine eğmiş, sol eliyle kulağına bir telefon tutarken öbür eliyle de haritanın üzerine bir takım işaretler yapıyordu. Damme daracık sığınağın içinde bir ileri, bir geri gidip duruyordu. Bir keresinde duraladı, G-3'ünün omuzu üzerinden baktı, haritanın üzerindeki yeni işaretleri inceledi. Pürosundan bir nefes çekti, sönmüş olduğunu anlayınca onu yeniden yaktı, tekrar ileri geri volta, vuruşunu sürdürdü.

Emir subayı içeri girdi, arkasından da tepeden tırnağa çamura batmış, biri geliyordu; ikinci adamın yüzü bile toz ve kurumuş ter lekeleri içindeydi. Albay Vilshofen'di bu.

Damme, "Allaha şükür ki geldin!" diye bağırdı ve Vilshofen'in iki elini birden içtenlikle sıktı. " Nihayet bir tankçı göründü...yalnız, tank gerekli burada."

"Bir tek tankım bile kalmadı generalim."

"Ne... yok ha, anlıyorum, tabii, nasıl kalsın ki? "

"Elimde kalan tüm tank gücü dört tanktan ibaret."

Vilshofen düş kırıklığı yaratacak daha başka haberler de getirmişti, Kendisiyle savaş grubunu oluşturan dermeçatma birlikler Damme'nin yardımına gönderilmemiş, sağ kanadındaki Damme'nin tümenleriyle onun

yanındaki tümenin arasında bulunan boşluğu doldurmak üzere gönderilmişlerdi.

Bir kez daha haritaya gitti Damme. "Ne halt edeceğim ben şimdi? " diye inledi. "Kolordu bana yardım edeceğine söz vermişti. Bir saat önce iki yüz adamla birlikte Teğmen Wedderkop adında bir subay geçti buradan. Biriiğin halini görmeliydin... hastalar arasından derlenmiş adamlar. Asker denecek halleri yoktu, sakatlar birliği dense daha doğru olurdu. Hepsinin de ceplerinde onar mermi. Ne biçim yardım bu? "

Damme, Damme'nin harekat subayı ve Albay Vilshofen harita masasının başına geçip oturdular. Emir subayı telefonu alıp cepheden aralıksız gelen haberleri not etmeye başladı. Damme de durumu Vilshofen'e açıkladı. "Kasacı Tepeleri için haftalardır savaşıyoruz Bu tepeler defalarca el değiştirdi. Her el değiştirme kayıplardan başka bir şey sağlamadığı için sonunda iki taraf da o tepeleri kendi haline bıraktı. Ama bu kez de 126. Tepeyi kaybettik. Ne yapıp yapıp onu geri almalıyız, başka yol yok. "

Damme'nin elindeki kurşunkalem açılmış haritanın üzerinde süreli bir çizgi çizmekten çok bir sıra nokta koydu. Vilshofen'in menekşe mavisi gözleri o noktalı çizgiyi izledi. Kurşunkalemin ucu beş İskit gömü yeri ile üç yüksek tepeyi işaretleyen birkaç nokta daha kondurdu. "Diğer görevlerine ek olarak bu gömüyerlerini ve en kuzeydeki bu tepeyi de almalısın, Vilshofen."

"Pekala, efendim. Bu gece o tepeyi ele geçireceğim."

"Tepe, en azından yeni mevzilere yerleşene kadar elde tutulmalı. 3. Motorlu Piyade Tümeni cebin 'burnu'ndan geri çekiliyor. Yeni savunma hattı yol buyunu izleyecek, sonra da demiryoluna doğru güneye kıvrılacak. Aşağı yukarı Atamansk yönünde."

Vilshofen kalktı.

"Tepeyi al, Vilshofen," oldu ayrılırlarken Damme'nin son sözleri. Sonra tekrar G-3'üne döndü, ikmal ve iaşe depolarıyla birçok tamirhaneleri ve sıhhiye merkezlerini, oradan boşaltarak daha geriye taşınması üzerinde görüştü. G-3 bir kez daha telefona sarılarak cepheden gelen son raporları not etti. Yan taraflarındaki tümen ikinci telefondan onları aradı ve düşman safları arasındaki yarmayı derinleştirdiğini Damme'ye bildirdi.

Bu sırada Albay Vilshofen oradan çıktı, bir motosikletin yan tarafındaki sepete yerleşti, karanlıkta, buzla kaplı yoldan hızla kayboldu.

Vilshofen köylülerden alıp, kendine karargah yaptığı sığınak Dmitrevka yolundaydı ve eski bir kollektif çiftliğin patates ve daha başka sebzeler için ambar olarak kullandığı bir mahzendi. Ambarların duvarları ve tavanı topraktı ve yolun sağ tarafındaydı. Mahzene sekiz basamakla inilliyordu.Geri hatlara çekilen paletlerin maden gürültüleri, at arabaları tekerleklerinin gıcırtıları,yürüyüş halindeki birliklerin ayak sesleri, ikmal iaşe birliklerinin gürültüleriyle cepheye doğru akan takviye birliklerinin gürültüleri mahzenden duyuluyordu. Ağır kapı açılıp da içeri beyaz bir sis bulutu girdiği ve bir binbaşının, bir yüzbaşının ya da ateş hattından gelen bir başka subayın hayaleti o sisin içinden belirdiği zaman, mahzen aynı zamanda acı bir ter,kan,yıkanmamış vücutlar ve alabildiğine ölüm kokularıyla da doluyordu.

"Eh, baylar..."

Albay Vilshofen kalktı; üç subay da kalktılar, Vilshofen bir sosis fıçısının üzerinde oturuyordu: ötekiler bir yüzbaşı, bir teğmen, bir de teknik çavuş ise bir domuz yalağının üzerinde oturuyorlardı. Albay Vilshofen üç subayla el sıkıştı.

"Tanrı sizi korusun!"

Bu sözler üçüne birden söylenmiştil. Elinde olmadan çıkmıştı ağzından bu dilek Vilshofen'in. Ve üç adam da öyle bir anda bu dileğin tam yerinde bir söz olduğunu duyuyorlardı; o nedenle hiçbiri şaşkınlık belirtisi göstermediler. Başlıklarını giydiler, kaputlarının yakalarını kaldırdılar, yün eldivenlerini ellerine geçirdiler ve beyaz sislerin içinde kayıplara karıştılar.

Albay Vilshofen, kendi kendine, şaşkın halde, geride kaldı.

' Tanrı...

Ne demekti bu? Neden 'Heil Hitler!' değil ?Ve neden bir teki de çıkıp farketmemişti bu eksikliği?

Yüzbaşı Steiger de aynı cümleyi düşündü. Örneğin, bir tümen papazının ağzından değil de bir tümen komutanının ağzından duyulduğu zaman çok daha genlş bir anlam taşıyordu bu sözler. Yüzbaşı Steiger kırk kişilik ve on tanksavar topundan oluşmuş bir kolun başındaydı. Her dört kişilik grup bir hafif top çekiyordu. Göğü bulutlar kapladı ama bulutların arasında kalmış bir boşluktan görünen yıldızlar pırıl pırıldı. O berak gök parçası arazinin kahredici düzlüğü içinde bir kule gibi yükselen Dmitrevka kulübelerinin yakınında ufka dokundu.

Yürüyen kolun gerilerinde ufkun altına battı kulübeler. Ağır ağır

yol alıyorlardı. Top tekerlekleri çok ağır dönüyordu. Bir süre sonra daha da ağır yol almaya başladılar, dura kalka ilerliyorlardı. Çamurlu dönemde tankların paletleriyle altüst edilmiş, şurada burada bombalarla delik deşik edilmiş yöre şimdi önlerinde donmuş bir fırtınalı deniz gibi uzanıyordu. Tanksavar topu, insan traktörleriyle o donmuş fırtınalı denizin dalgalarını aşarak, çukurlarını geçerek yol alıyordu. Yol üzerinde lanetli ruhlar gibi çalışan piyadeleri geçtiler; bu piyadeler küreklerle, kazmalarla, baltalarla kendilerine toprağın içinde sığınaklar kazıyorlardı. Killi toprak donarak granit kadar sertleşmişti. Steiger'in kolunun gün sökmeden işgal edilmesi, işgalden sonra da elde tutulması gereken tepeye kadar daha dört kilometre yolu vardı. Ama adamlar şimdiden glysilerinin altında sırılsıklam ter kesilmiş, zorlanmadan ve bitkinlikten kan ter içinde kalmışlardı. Steiger'in yardım istemek için en yakın piyade bölüğüne yollamış olduğu bir onbaşı geriye tek başına döndü. Yardım istediği bölüğün kendinin yardıma gereksinmesi vardı; toprak o denli katıydı ki askerler siper kazamıyorlardı. Şafak söktüğünde bölük siperlere girememiş olacaktı ve çevrede de gizleme için ne bir ağaç, ne bir tümsek, ne de herhangi bir örtü vardı. Steiger'in birliği köleler gibi çalışarak yoluna devam etti. Adamlar inleyerek, küfrederek topları çekiyor ve ağır topları çekmek için kendilerine yardımı reddetmiş piyadelere de lanetler yağdırıyorlardı. O piyadeler ise, bir buçuk iki kilometre kadar geride baltalarıyla donmuş toprağı kesmeğe çalışırken yerden kıvılcımlar saçılıyor, erlerin avuç içleri patlayarak kan içinde kalıyordu; onlar da zorlanarak inliyor, küfür üstüne küfür savuruyorlardı. Tabur komutanlarına, alay komutanlarına küfrediyorlardı. İt oğlu itler buraya, cepheye gelsinler de donmuş toprakta siper kazmak ne demekmiş, görsünlerdi. Tabur komutanı ise, kendisinden istenen ve gereksinme duyulan olanaksız tüm şeyler yüzünden inliyordu; inliyor, ağız dolusu küfürler savuruyor, alay karargahlarına alelacele haberciler yolluyordu; alay komutanı ise aşılmaz güçlükler yüzünden inliyor ve planlanmış hattı tutmanın ne denli olanaksız bir şey olduğunu açıklamak ve daha geride, daha uygun bir bölgeye, örneğin Rossoşka Vadisi gibi bir yere çekilmenin gereğini belirtmek üzere tümen karargahlarına birbiri peşinden, subaylar yolluyordu. Tümen Komutanı Damme'ye gelince, tasarlanmış hattı tutmanın ne denli, akıl dışı olduğuna kesinlikle inanmış olarak kolordulara telefon ediyordu. Kolordu karargahı daha fazla sayıda uçaksavar ve tanksavar silahları vermeyi reddedince o zaman da nezaketle yakarmayı bırakıyor, "Ama

beni dinleyiniz, bize kulak veriniz, efendim, o halde bizim için hiçbir umut kalmamıştır," diyordu. O zaman da yalvarıp yakarmak yerine uluyor, haykırıyor, bağırıyor, köpürüyor ve şoför ağzıyla küfürler yağdırıyor, nihayet alıcıyı telefonun üzerine o kadar hışımla vurarak kapatıyordu ki masa sarsılıyordu.

O anda Stalingrad'da sarılmış cebin içinde bir yüz, bir general yüzü vardı ki, yarısı taşlaşmış, öbür yarısı ise durmadan seğiriyordu. Ağız, seğirerek sağa sola yazılar yazdırıyor, yarım yamalak bir takım sözler söylüyordu; bu sözler not ediliyor, şifreleniyor ve telsizle bildiriliyordu, bir bekleme süresinden sonra yanıt alınıyor, şifresi çözülüyordu, Yüz aynen olduğu gibi, bir yanı seğirirken öbür yanı kaskatı halde kalıyordu.

Yanıt okundu:

> Batıda Rossoşka Vadisinin batısındaki batı hattı, güneyde Karpovka vadisinin güneyindeki güney hattı ne pahasına olursa olsun, hangi koşullar altında olursa olsun tutulacaktır. Bundan başka, ordunun Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığından gerekli emir alınmadan Çlbenko ve Kravtsov'un nasıl olup da ordu tarafından terkedilmiş olunduğunu da açıklayan bir rapor bekliyoruz, beklenmektedir.

Bu yanıtı okuduklarında öfkeden yüzleri moraran generaller vardı. Emirleri bildirir ve alırken yüzleri kaskatı birer maske haline dönüşen kurmay subaylar vardı. Hiddetten bunalım geçirenler, bağırmaktan kısılmış seslerle haykıranlar, inatla susanlar, damarlarına morfin ve veronal sıkanlar, ık demeden ölüp geçenler vardı.

Ve itaat edenler, kıyıcı, kahredici bir itaat vardı...

Komutan Vilshofen komuta mevziini bıraktı. İlerlde cephede tüm savaş grubu can veriyordu; kendi de ölebilirdl, ama hâlâ kurtarılabilir durumda olan ne varsa onları kurtarabilirdi. Bir tankla cepheye ilerledi, buz gibi bir sisin içinde tanktan, karla kaplı bir tarlaya indl. Tarlanın üzerinde benek benek uzun bir çizgi oluşturmuş adamları, yanıbaşlarında mavzerleri, kazmalar, küreklerle siper kazmaya çalışıyorlardı. Ancak bel derinliğine kadar siper kazabilmiş, daha derine inemiyorlardı.

Gruplardan birine gitti Vilshofen.

"Ne kadar zamandır kazıyorsunuz? "

"Ortalık kararduğı andan beri," efendim."

"Kahvaltı ettiniz mi? "

"Hayır, efendim...sıcak su kahvaltı sayılmaz herhalde."

"Evet, tabii sayılmaz."

Sigaraları da yoktu adamların ayrıca. Vilshofen yanındaki sigaraları dağıttı onlara. Çanak yapmış olduğu avuçlarının içindeki yanan kibrili onların sigaralarına uzatırken ateşe eğilmiş adamların yüzlerine baktı birer birer Tümünü tanıyordu; birliği o kadar ufalmış ki bir zamanların tank alayının eski erlerinin isimlerini olduğu kadar yenilerinin de isimlerini biliyordu. İçlerinden biri tank alayından kalma Wilhelm Vogt'tu. Minden yakınlarından Weser yöresinden bir köylü çiftçiydi; geride memleketteki babası o denli dermansız ve halsiz düşmüştü ki, çiftliğin işleriyle doğru dürüst uğraşamıyordu; buna karşın Vilshofen, gencin, hiç olmazsa kısa bir süre tarlalarında çalışmak için istediği izni reddetmeye zorunlu kalmıştı. Üstelik memleket izinlerinin hâlâ mümkün olduğu bir sırada. Bir diğeri De Wede de çiftçiydi. Memlekette Celle'deki karısı çiftliklerini Rus ve Polonyalı savaş tutsaklarının yardımıyla sürdürüyordu. Üçüncü Crefeld'li genç bir memurdu; dördüncü, Vilsdruff, şimdi dağılmış bir onarım ekibinin başındaydı; Yukarı Silezyalı bir maden işçisi ve beş çocuk babasıydı. Dördünün de yüzlerindeki bakış aynıydı; aynı sakalları uzamış, avurtları göçmüş yüzler, aynı donuk bakışlı gözler.

Erlerle konuşurken Vilshofen de bir sigara yaktı. Hiçbir umut vermedi onlara; çünkü kendinin de artık inanmadığı şeylerden söz etmeyi istemiyordu onlara. De Wede," Hooth'un tank ordusunun yardımımıza gelmesi olasılığı hâlâ var mı, efendim? " diye sorduğunda Vilshofen derhal yanıt verdi:

"Öyle görünmüyor; korkarım, burada kendi başımıza kalmış bulunuyoruz."

"Öyleyse genç kocamızın karısının yanına dönebilmesi için bir fırsat belirene kadar hayli zaman geçecek. Oysa daha bir kez bile olsun görmedi karısını, " diye yanıt verdi De Wede. Bir süre önce savaş hattında iken yerine vekil tutarak gelini görmeden evlenmiş ve evlenme nedeniyle istediği memleket izni kendisine verilmemiş olan Crefeld'li genç memurdan söz ediyordu De Wede.

Vilshofen adama bir göz attı ve,"Onun yazgısı da karılarını yıllardır tanıdıkları halde hâlâ görmek isteyenlerin yazgısından farklı değil," dedi. Bakışlarını tekrar De Wede ile Vilsdruff'a çevirdi."Açık konuşayım, De Wede. Şu anda gönlünün dilediğini yapmak olanağı bulunsaydı ne

yapardın? "

"Şuracığa uzanır ve bir adım bile yerimden kımıldamazdım, komutanım."

"Ya sen, Vilsdruff? "

"Düşündüklerimi açıkça söyleyebilir miyim, komutanım? "

"Evet, tabii Vilsdruff."

Wilsdruff baş parmağıyla batı yönünü göstererek,"Kaçar ve belki de canımı kurtarırdım, efendim"

"Demek böyle yapardın ... Peki kendilerine teslim olduğun zaman Ruslar ne yapardı acaba?"

"Ne de olsa onlar da insan, komutanım."

Vilshofen düşünceli düşünceli baktı erin yüzüne. Son kez Kletskaya'da görmüştü o yüzü. Çok şeyler olmuştu o günden bu yana. "Eğer bunun işe yarar bir şey olacağını sanıyorsan, seni tutmam Vilsdruff, Başka birinin sana engel olmasına da meydan vermem ama bana sorarsan, teslim olmak gerektiği zaman bunu genel durumu bilerek hep birlikte yapmak gerekir."

Gün doğmamıştı daha. Vilshofen bir boğaza açılan bir çukura yürüdü. Boğazda bir grup adam bir arada duruyorlardı; yüzbaşı Tomas ile emir subayı Teğmen Latte; yine tabur komutanı vekilleri Yüzbaşı Runz ile Hedemann ile ötekiler de dört tankın mürettebatıydı; Vilshofen durumun ne olduğunu, neyle savaşmaları ve belki de ne uğruna ölmeleri gerektiğini bilmeleri için tümünü bir toplantıya davet etmişti.

"Düşman bu yörede, batı cephesinde ve aynı biçimde kuzey cephesinde cepheyi alabildiğine derinlemesine yarmayı başardı," dedi. "Cebin Marinovka'daki burnu şu anda boşaltılıyor. Bizim için büyük bir kapı değil bu. Cephe zaten orada gereğinden fazla uzamıştı; ancak orasını tutabilmek için büyük sayıda silah ve insan yığmak gerekiyordu. Orası çoktan boşaltılmalıydı. Ama çok sağlam yeraltı sığınakları bulunduğu ve iyi mevzilenmiş oldukları için, arkalarında da hiçbir düşman olmadığı için direndiler mevzilerinde. Eh,bu durumun bir yönü ama artık orayı boşaltmaları gerekli ve biz de burasını tutarak onların geri çekilişine yardım etmiş olacağız. Yerel görevimizin sadece bir parçası bu bizim tabii."

Vilshofen elini kaldırıp sislerin içinden, bir yerleri işaret etti.

"Şuradaki tepenin üzerinde Yüzbaşı Steiger bulunuyor; sağda ve solda her iki tümseğin üzerinde de birer tanksavar grubu var. Novo-

Alekseyevka'ya giden yolu tepe kapatıyor. Siz, arkadaşlar, tepedeki grubu desteklemeli ve ona karşı beklediğimiz saldırıyı püskürtmelisiniz.. hatta gerekirse düşmanı yoketmelisiniz. Şimdi gelelim..."

Neredeyse, bir kez daha, "Tanrı sizi korusun," diyecekti ..ama bu kez tam zamanında diline hakim oldu. Sonra bir kez daha göz gezdirdi gruba, sonra da çakı gibi,"Bu kadar,görevimiz bu İşte, "dedi.

Tomas ve Latte ile el sıkıştı; yaşlı adamın yaralı yüzü ile teğmenin yüzünün çocukca çizgileri zorlamıştı kendini bu jeste adeta. Sonra orada durarak Tomas'ı (daha önce de yaralanmış olduğu için topallıyordu yürürken), Latte'yi ve öteki adamların tankiarına binişlerini gözledi. Tankların kapaklarının kapatıldıklarını gördü. Sonra onların boğazdan aşağı inişlerini ve tekrar karşı yamacı tırmanışlarını gözledi. Dümdüz ovadaki İskit gömü yerlerinin etrafında dört parlak mavi böcek gibiydi tanklar. Sonra gözden kayboldular. Dört tanecik tank. ...daha kaç gün önce dünyayı kararlan, çelikten ve uğultulu bir mazot seliydi tank birliği; pek de gerilerle kalmamış bir geçmişte koca bir tank alayının komutanı idi Vilshofen.

"Eh, baylar, ben hazırım."

Bu sözler de, tabur komutanları Yüzbaşı Runz ile Hedemann'a söylenmişti. İki adam onu alıp o gece kendileri için kazılmış olan sığınağa götürdüler. Toprağın içinde bele kadar kazılmış bir çukurdan ibaretti bu sığınak; üzerine bir branda çekilmiş, brandanın üstüne de toprakla, çalı çırpıyla örtmüşlerdi. Üçü çukura inip oturduktan sonra ovadan yükselen İskit gömü yerlerinden birini görebilsinler diye brandanın etekleri hafifçe yukarı kaldırılmıştı. Şafak hâlâ sökmemişti, karanlık tüm siyahlığıyla vadiyi dolduruyordu ve buzlu topraklar üzerinden gelen sis de vadiye süzülüyordu. Gömü yerinin bulunduğu tepenin ötesinde sislerin içinde bir yıldız ışıyordu.

Subaylar cephane durumunu, tayınları, teknik yardımları ve takviyeleri tartıştılar aralarında. Ellerindeki uçaksavar topları yok denecek kadar azdı; tanksavar mermileri de hiç denecek kadardı; topların sadece üçer, beşer atımlık mermileri kalmıştı. Günlük iki yüz gram tayın yerine sadece yüz gramlık tayın alıyorlardı. Yapı işleri için ellerinde tek bir çivi bile kalmamıştı, ayrıca bir karışçık olsun dikenli telleri yoktu. Bölüklerin er mevcutları hayli azalmış, birlikler her gün biraz daha da kırılıyordu, gedikleri kapatacak adamları da yoktu. Vilshofen bunun çok iyi farkındaydı; sağındaki alayın durumunun da kendilerininkinden pek farklı olmadığını da biliyordu. Solundaki tümen

yokolmuştu; sağındaki tümen de kül olmuştu. Solundaki den -Damme'ninki- askerler arasında ÖT diye söz ediliyordu ki -ölü tümen" demekti. Bazan de erler, daha öncekl, bir nehir geçişi büyük sayıda kayıpla sonuçlandığı için ondan , "boğulmuş tümen", bazen de,"lanetli tümen" diye söz ediyorlardı. Tamamen dağılmış, paralanmış ve sonra da yeniden derlenmiş olan tümenin gedikleri baska savaşan birliklerin kalıntıları ya da savaşçı olmayan kalıntılarla kapatılmıştı; o kadar dermeçatma idi ki, düşmanla daha en ufak bir bağlantı anında çözülmeye başlıyordu. Ancak onun gerisinde toplanmış tank birlikleri tümene bir parçacık belkemiği oluyor ve onu dağılmaktan geçici olarak koruyordu.

"Ne olacak bunun sonu? "

"Bizi kendi başımıza mı bıraktılar? "

"Bu hat tutulamaz."

"Ama Führer elinden gelen her şeyi yapacaktır; biz de kendimiz yarmalıyız bu çemberi."

Runz ile Hedemann'ı dikkatli dinledi Vilshofen. Sonra da konuştu: "Bizi kıskaca alan çemberi henüz olanağı varken yarma girişimi önerildi. Ama önerimiz reddedildi; bugün ise artık çok geç kalınmış bulunuyor. Yarı aç, donanımı yarım yamalak bir haldeyiz. O nedenle, bu, çemberden kurtuluş çaresi yoktur."

"Ulu Tanrım ya Führer'in verdiği söz!"

"Neden reva gördüler bize bunu? Suçumuz ne? Terk mi ettiler bizi? "

Soğuktu, hava incecik yüzlerine batıp canları yakan toz halinde bir karla doluydu. Toprağın içindeki delik ise o denli ufaktı ki, dizleri dokunuyordu birbirlerine. Konuşanın ağzıyla burnundan fışkıran beyaz buğu ötekilerin yüzlerini yalıyordu. Topçu barajı ateşinin uğultusu duyuluyordu. Rüzgarla etekleri yapraklanan brandanın ötesindeki İskit tümeninin kırpışan, yeşilimtrak bir ışıkla çevrilmişti. Vilshofen iki subayına baktı.Runz kırk yaşında, eski bir devlet memuruydu. Birkaç gün önce on birinci evlenme yıldönümünü sığ bir siperde kutlamıştı. Çembere alındıkları güne kadar her gün ya da postanın dağıtıldığı günler iki üç mektup almıştı karısından.Hedemannda bir devlet memuru ve yedek subaydı; Letonya'da Dünaburg yakınlarında ufak bir çiftliği çok ucuza kapatmıştı ve Druja'nın yanında sessiz sedasız oturmak, ava gitmek, balık avlamak ve bataklık içi çiftlik faaliyetlerine girişmek için-ki bu konudaki denemelerinden Fransa savaşlarındaki denemeleri kadar heyecanla söz

ederdi- savaşın sona ermesini özlemle bekliyordu. İki adam hakkında Vilshofen'in tüm bildikleri bu kadardı. Bu sabah her iki adamın da perişan, yıkanmamış, bakımsız bir halleri vardı. Tıpkı daracık sığ siperlerde bekleşen bütün erler gibi. Karın içine bakarak patlayan madenlerin uluyuşlarını dinlerken ikisinin de gözlerinde donuk bakışlar vardı.

"Özetle," dedi Vilshofen, "cephaneyl çok idarell kullanmamız gerekiyor. Tayınlarımız ise daha da ufalacak. Kesip dağıtmak için artık elimizde fazladan bir tek bile at kalmadı. Dışarıdan gelecek herhangi bir yardıma da artık bel bağlayamayız. Kötü gerçekler bunlar işte. Kendi gücümüzle dayanmamız gerekiyor."

Runz'un ağzından burnundan bir puflamayla yoğun bir beyaz buhar bulutu çıktı. Hedemann başını önüne eğmiş, eldivenlerine bakıyordu. Dışarıdaki uğultu daha da gürleşti. Patlamalar çok daha yakına geliyordu.

Gün ağarmış, onunla beraber de saldırı başlamıştı. Tepe ateş altındaydı; yamacından duman yükseliyordu kurşuni göğe.Barajların su basıncı altında çöktüğü, tufanın başladığı, Stalingrad batı cephesinde toptan felaketin belirdiği andı bu. Vilshofen çadırın hemen dışında birtakım gürültüler duydu...ayak sesleri, birtakım konuşma parçacıkları, sonra da sakin bir sesin konuştuğunu duydu; ardından tam bir cümle kulağına geldi: "Tümen tamamen cehennemi boyladı."

Brandayı kaldırıp başının üzerinden geriye attığı gibi tökezlenerek çıktı delikten. Subaylarından birkaçı ile başka bir birlikten bir teğmen grup halinde toplanmışlardı; aralarında assubaylarla birkaç er de vardı. Teğmen bir şeyler anlatırken elleriyle kollarıyla hararetli hararetli işaretler yapıyordu; o kadar ince uzundu ki, hareketleri çok garip, sanki mafsalları çözülmüş gibiydi.

"Kime, ne olmuş, teğmen? " diye sordu Vilshofen.

"Tümen, komutanım...tümen bozguna uğratıldı; herkes kaçıyor. Sol kanadınız tamamen açık kaldı, komutanım."

"Hangi tümenden söz ediyorsun? Sonra sen kimsin? "

"Teğmen Wedderkop, komutanım."

Teğmen bir başka acil kurtarma bölüğünün başındaydı; tüm bölüğü dört rüzgâr önünde dağılmıştı. Birliğinin ezilerek yamyassı edilmiş olduğunu söylüyordu. Wedderkop oraya nefes nefese gelenlerin sadece ilkiydi. Bir saniye sonra, kesik kesik soluyarak daha başkaları da geldi. Sevinç çığlıkları atan beyaz kar pelerinleri giymiş Ruslar yaya

olarak kovalıyordu onları.

"Herkes burada toplansın...Runz, makineliyi...Hedemann, tanksavar topunu...Wedderkop el bombalarını...Demetle onları." Albay kendi de bir makinelinin gerisinde yere uzandı. Runz bir başka makinell tüfeğin, Hedemann da bir tanksavar topunun gerisinde mevzilendiler. Wedderkop elbombalarını bir araya bağlayarak toplu bir patlama sağlamanın yollarını bildiğini gösterdi. Vilshofen de ayrıca kaçan ufak bir grubu durdurup bir arada toplayarak ufak bir birlik oluşturmayı başardı. Piyade saldırısına karşı kendilerini savundular ve saldırının ilk dalgasını püskürtmeyi başardılar. Sonra bulundukları mevzilerden daha da ileriye geçtiler, tümülüsün siperinde yeni saldırı dalgasını beklemeye başladılar.

Suratı baruttan kapkara olmuş Vilshofen, Wedderkop'u yanına çağırdı: "Şimdi durumu ayrıntılarıyla bana anlat bakalım, Wedderkop."

Wedderkop'un raporundan ve diğerlerinin anlattıklarıyla gözlemlerinden ortaya çıkan görünüm şuydu: Kuzeyden, cepheyi yarıp derinlemesine girmişti Ruslar. 29. Plyade Tümeni (motorlu) yardımına koşmuş olduğu halde Damme'nin tümeni tutunamamıştı; her iki tümen de düşman saldırısıyla ezilmiş, bozguna uğratılmıştı, tümenlerin dökümtüleri Vilshofen'ln kendi savaş grubunun içine yangının fırlattığı parçalar gibi düşerek, bir çayır yangınından kaçışan sığırlar gibi paniği çevrelerine de bulaştırmışlardı.

Vilshofen, ufak grubu ile geride kalmıştı. O tümülüsün olduğu yerde uzun boylu kalamayacağı kesindi, yine de geri çekilmeye başlamadan tanklarla tepedeki grupları bir araya toplamak istiyordu. Kindt ve Bauer ile bağlantı kurmayı başardı ama Yüzbaşı Steiger yanıt vermiyordu. Vilshofen onun komuta mevziinden tarafa baktı. Tepenin başında bir duman bulutundan başka hiç bir şey görülmüyordu.

Yüzbaşı Steiger, karşıda, tepenin üzerinde yatıyordu. O da buzla kaplı çevrenin üzerine şafağın çöküşünü gözlemişti. Geçmişi ve bir gece öncesini düşünmüş, ayrıca Albayın ayrılırken söylediği sözlerin üzerinde derin derin düşünmüştü.

Tanrım! Hitler'in uğruna savaşmıyorlarsa kimin uğruna savaşıyorlardı? Dün, 126. Tepe ve doğu yamaçlarından geri çekilmişlerdi; sonra da kırk topçusunun yarı ölü öküzler gibi tanksavar toplarına bağlanıp onları çekişleri. Toplardan ancak ikisini dimdik yarlardan yukarı çekerek tepeye çıkarabilmişlerdl. Her biri yirmişer erden oluşmuş iki ekip burunlarından ter süzülerek, var güçleriyle, iki

topu tepeye kadar çekerek mevzilere sokmuşlardı.

İki top ve otuz iki mavzerle tutulması gerekiyordu tepenin. Adamları karın içindeki çukurlarda, oyuklarda tavşanlar gibi yatıyorlardı, tavşanlar gibi gözleri açık uyuyorlardı. Belki de düş görüyorlardı; belki de o anda dünün görüntüleri ve gürültüleriyle acı çekiyorlardı. Farkında olmadan tıkanmış kulaklarının ve donuk gözlerinin zaptettiği her tüyler ürpertici ayrıntının yeniden yaşanabilmesi için beyinlerine kazıdığı görüntülerin ve gürültülerin acısıyla perişandılar belki de.

Bir yıldız yükseldi, gök kırlaştı. Steiger'in gözleri şafaktan dönüp batıya çevrildi. Batıya doğru -Tanrı dilerse- yoksa Tanrının dileği miydi bu?

Boş yere gelmemişti köylü soyundan. Württemberg yöresindeki Bopfingen'li bir bakırcıydı Steiger. Kendisinden önce dedesi de, babası da o yörede toprağı işlemişlerdi. Waldenseeliler, İsveçliler, Bohemyalılar ve İsviçreliler tarafından yüzyıllardır sürülmüş, işlenmiş bir yöreydi burası. Kuzeyden ve güneyden gelen reformcular ülkeyi rüzgâr gibi süpürmüş ve "Tanrının buyruğu" diyerek yakmış, yıkmış, insanları çivilere çakmış, kafalarını uçurmuş, diri diri derilerini yüzmüş, kazanlarda kaynatmış, kazıklayarak ateşler üzerinde çevirmişlerdi. Steiger o anda çok ender rastlanır bir duygusallık içindeydi; sağlam bir düşünceyle kendini yaşamdan çok ölüme yakın duyuyordu ve normal olarak gizli kalması gereken içindeki o el değmemiş katmana girdi.

"Hiç kuşkusuz, dünya kuruldu kurulalı, yakanlar yakılanlardan daima daha becerikli çıkmışlardır..." Novo-Alekseyevka'nın batısındaki tepenin kaşında yatan bir adamın kafasından yıldırım hızıyla geçti bu cümle. Garip bir düşünceydi bu. O sözü daha önce nerede duymuş olduğunu ve o anda da onun nereden kafasına girmiş olduğunu bilemedi. İlk akla gelen şey Teğmen Kindt'in tuttuğu tepenin dumanlar içinde kayboluşu ve Çavuş Bauer'in makineli tüfeğinin takır takır son umutsuz mermileri yakışı oldu. Sonra da yıkıcı bir darbe yedi başına.

Steiger, uzun bir "Hurraaa!" uğultusu duydu...Duman bulutu içinden tüylü kalpaklar gİymiş kısa kürk ceketli insanlar çıktı. Mavzerlerinin namlularından incecik soluk mavi duman bulutçukları dağılıyor ve havada yüzüyordu. Patlayan el bombalarından ufak duman bulutçukları fırlıyordu. Bir tanksavar topu -Amberger, Schuster ve Nitschke'nin topu- ağır ağır, apar topar gürleyerek yaklaşan bir hedefe ateş ediyordu. Yarıklardan birden birtakım insanlar fırlıyor ya da

yarıklar içinde kayboluyorlardı. Ağır Rus tankı bir geyik kıvraklığıyla ilerledi, Schuster ve Nitschke ile toplarını boynuzlarına taktı, sonra üzerinden geri fırlattı. Steiger kıyıcı bir darbe ile olduğu yere çöktü. Yakanlarla yananlara ait cümle işte o anda geldi birden aklına. Ve buruk bir tonla arkası geldi cümlenin: "Bunun kanıtı da her mutfakta görülebilir, çünkü ahçı yaktığı odundan çok daha akıllıdır." Ama Steiger'in kalbi cellâtların değil, kurbanların safındaydı. Kimdi şimdi yakan... Kimdi yanan? Nihayet, burada olup bitenler yabancı bir ülkede, üstelik yüz kez ateşe verilmiş yabancı bir ülkede oluyordu. Kendi de buraya aşçılarla, her şeyi bilenlerle, burnu dudağı dünyaya kıvrılmış bakan kimselerle beraber gelmişti. Şimdi ahçı kimdi, odun kim? İnsan dedikleri yaratık eninde sonunda bir odundan başka bir şey değil miydi yoksa?

Artık böyle soruları yanıtlayabilecek durumda değildi Steiger. Kendinden geçti.

Rusların teslim olmaları için ileri sürdüğü koşullar reddedilmişti. Sonuç kuşatılmış cebin yok edilmesiydi.

Beş Alman tümeni doğru yönde kaçtı. Bazıları düzenli biçimde, bazıları darmadağın, bazıları hâlâ tayınları yanlarında, bazıları ise tüm ikmal laşe birliklerinden kopmuş durumda kaçıyorlardı. Zaman zaman birbirlerinden ayrılıp dağılıyor, sonra tekrar bir araya geliyorlar, toparlanıyorlardı. Dmitrevka alındı, ardından Karpovka, Novo-Alekseyevka ve Baburkin de Rusların eline geçti. Çeşitli karargâhlar küçük Rossoşka Nehri boyundaki yeraltı köylerini bozgun içinde boşalttılar.

Kar yağıyordu. Isı sıfırın altında on sekiz dereceydi.

Cepheden kopmuş başıbozuklar ve darmadağın askerler yaya olarak karargâh mensuplarını izledi. Geçtikleri her yerde aynı görüntülere tanık oluyorlardı. Devrilmiş toplar, terkedilmiş tanklar, yol dışına çıkıp çakılmış kamyonlar, yığınlarla mermi, hartuçlar, bomba ve mermi kovanı yığınları. Ateş hattından gelen birlikler bu "cephe gerisi" kentlerinde yeraltı sığınaklarına girdikleri zaman açık sandıklar; terkedilmiş, içleri sabun, konserve besinler, mumlar, çikolatalar, pastalar ve çivilerle dolu, yarıyarıya hazırlanmış valizler buluyorlardı. İç tüzük el kitapları ve muhasebe defterleri yerlerde yatıyordu. Ateş hatlarından gelmiş, canlarından bezmiş pis askerler bir an bu sandıklara, valizlere şaşkınlıkla bakıyor, sonra da ellerine geçenlerin bir kısmını ağızlarına atıyor, başkalarını da ceplerine dolduruyorlardı. Sonra da düşman

toplarının yaklaşan uğultusunu duyunca apartopar sığınak basamaklarından yukarı çıkıyor ve karın süpürdüğü bozkırda bir kez daha yola koyuluyorlardı. Kamyonlarla topçekerlerin yoğurdukları yolu izliyorlardı. Yenik düşmüş ordu çeşitli karargâhların izlerinden gidiyordu...Pitomnik'e, Gumrak'a, Stalingrad'a doğru. Stratejik haritalarda "Menekşe" diye kodlanmış hatta çekiliyorlardı.

Yol boyunda nihayet disiplin galip geldi, kargaşalık içinden bir düzen doğdu. Şurada ufak tefek, çiçek bozuğu bir teğmen dağılmış erleri etrafına topluyor, onları kardan yapılmış bir setin ardına yerleştiriyor, içi yiyecek dolu ve çamura batmış bir kamyondan aldığı erzakla karınlarını doyuruyor ve alay komutanını bulup bir kez daha ondan emir alana kadar haberci ardına haberci yolluyordu. Başka bir yerde batı cephesi çöktüğü zaman uçaksavar toplarının yarısını kaybetmiş olan bir uçaksavar birliği komutanı ile emir subayı yol kenarında terkedilmiş ve köylerde bırakılmış topları toplayarak onları personel taşıyıcısı kamyonlarla çekiyorlardı. Bu biçimde, hiç olmazsa, silah bakımından bölüklerini tam anlamıyla donatmayı başardılar. Böyle birçok teğmen Lawkowlar, Binbaşı Buchnerler, Teğmen Loosesler vardı...bu arada, kendilerini ve soğukkanlılıklarını kaybederek ta kaçış yolları üstünde durdurulana ya da Stalingrad'a varana kadar kaçan pek çok da insan vardı. Yine de grupların yenilden oluştuğu yerde kesin kararlı komutanın yanında bir başka çekirdek, bir sahra mutfağı, oluşuyordu. Gruplar kendi taburlarıyla, alaylarıyla yeniden bağlantı kurdular; alaylar kendi levazım birliklerini arayıp buldular. Bunlardan bazıları Pitomnik hava alanına varmışlardı. Karargâhlar Pitomnik ile Stalingrad arasındaki boğazlara ve Voroponova ile Stalingrad arasındaki boğazlara doluştular. Albay Vilshofen'in ateş hattındaki alayı fena halde doğranmıştı. Vilshofen'in Runz'la, Hedemann'la ve Wedderkop'la birlikte bir İskit tümülüsünün çevresinde bir arada tutmayı başardığı ufak birliğe birkaç erle Çavuş Bauer ve yine başka birkaç erle Teğmen Kindt katılmıştı. Dört tankından sadece biri ,Tomas, Latte ve Yaralı Yüzbaşı Steiger'le ve ayrıca tepenin üzerinde rastlayıp aldığı iki erle beraber dönmüştü.

Otuz saati geçti, otuz saat savaş geçti, düşmanla bağı koparamadan gömü yerinden ayrıldıktan sonra Otorvanovka'dan geçerek sonu gelmeyen bir yürüyüş sürdürdüler. Vilshofen tanka atlayıp önden gitmiş ve kendi alayının kaçan erlerine yetişmişti. Otorvanovka'nın dış kenarında bir sahra mutfağı kurdurmuştu; mutfağın dumanı dümdüz

bozkırda çok uzaklardan görülebiliyordu. Adamlarından bir kısmı o dumanın etrafına bir sancak etrafında toplanır gibi toplanmışlardı. Çok geçmeden Vilshofen'in iki tanksavarı, bir tankı, birkaç yüz mavzeri ve bir de ağır makineli takımı oluşmuştu. Yük kafilesini bıraktı, savaş ve ikmal-iaşe kervanlarını korudu. Ama arabaları artık atlar değil, Vertiyaçi'den çekilişlerinden beri yanında bir iş gücü olarak götürdüğü Rus savaş tutsakları çekiyordu. Sağ tarafındaki tümenle (Damme'nin tümeni) ya da solundaki tümenle bağlantı kurmak için çok çırpınmış ama şansı yaver gitmemişti. Ordunun geri kalan kısmıyla bağlantısı kesilmiş, elinde yalnızca çeşitli birliklerin doğranmış kalıntılarından oluşmuş küçük bir grupla -çoğu kayıptı, pek çoğu ölmüştü, birçokları başıbozuklardan oluşmuş ya da yollarını şaşırarak başka birliklere katılmışlardı- küçük Otorvanovka köyüne vardı. Bir kısmı oradan ayrılmış ufak bir ilk yardım merkezi buldular orada.

Vilshofen'in grubu o ana kadar Rus piyadelerini püskürtmeyi başarmıştı ama tüm yol boyunca topçu ateşi altındaydı. Yine de Rus piyadesi artık 'ö denli yakınlarına gelmişti ki artık orada durup direnmekten başka yol yoktu. Sonunda savaş hattı tam ilk yardım istasyonunun ortasından geçirildi, çok geçmeden de köyün kulübeleri yükselen alevlerle cayır cayır yanmaya başladı.

Askere yakışmayan, disiplinsiz görünümlü bir genç olan sıhhiye teğmeni birden yaklaştı ona. Genç doktor sözünü esirgemeden, tabur komutanlarından hiç olmazsa birinin, Yüzbaşı Runz'un son konferans sırasında değinmiş olduğu şeyi, yani beyaz bayrak çekilmesini istedi kabaca.

"Kesinlikle olmaz! Siz üzerinize düşmeyen böyle işlere karışmayın!" diye kabaca yanıt verdi Vilshofen.

Kulübelerin damları göçtü, duvarları dağıldı. Göçen damlarla kara kerpiçler yaralıların üstüne inmişti. Savaş hattı bir kez daha geri çekilince eski ilk yardım istasyonunun harabeleri altında yatan hâlâ canlı yaralılar bu kez iki ateş altında kaldılar. Bir kez daha göründü doktor. Bu kez öneride falan bulunmadı...artık çok geçti bunun için. Bu kez birtakım sorular sordu ve sorularına yanıt istedi. Bir teğmenin bir albaya meydan okuması...duyulmuş şey değildi bu.

Otorvanovka geçici bir bloktu boşluk içinde. Sol kanatta artık savaş hattı falan kalmamıştı, sağ yanda da artık bir savaş hattı yoktu. Oradaki askerler artık boşuboşuna ölüyorlardı...sıhhiye teğmeninin de üzerinde dura dura belirttiği buydu. Daha da ileri gitti: hükümlerini tüm

Stalingrad girişimine, hatta o muhteşem Stalingrad üzerine yürüyüşe bile yaydı. Oracıkta harp divanına verilerek kurşuna dizilmeyi haketmişti bu adam. Yine de, grupla beraber kaldı ve Vilshofen'in safları içinde doğuya doğru yürüdü. Ama sadece Vilshofen'in belki de bilinç altından geçirdiği düşünceleri yüksek sesle belirtmişti o kadar. Sırf bu kadarcık bir şey için de bir adam kurşuna dizilebilir miydi...O günlerde sırf o kadarcık şey için sayısız yiğit kurşuna dizildiği halde.

Otuz saat geçti. Vilshofen'in savaş grubu donmuş Rossoşka Nehrini geçti. Nehrin öbür yakasında derin bir boğazdan yürüdüler ve bozkırda perişan halde geçirdikleri nice saatlerden sonra Novo-Alekseyevka'nın kuzeyinde bir köye geldiler. Öğleden sonra üç sularıydı. Çok alçalmış bulutlardan kar yağmaya başladı. Çok uzaklardaki bu minicik köy bile ateş altındaydı. Kulübelerden çoğu yanıyordu; ötekilerden de duman sütunları yükselliyordu. Bir ambarın damı göçtü, geçen asker kolunun üzerine kıvılcımlarla tutuşmuş saman parçacıkları saçıldı.

Bir asker eli uzandı bir asker yüzüne...Rençber De Wede'nin eli ve yüzüydü bu. Pis, kıvrık parmaklarıyla yüzünü avuşturdu ve gözlerine dolan kurumları sildi.De Wede, adı Robert Brünner olan Crefeld'li adam ve Çavuş Matzke aynı sırada yürüyorlardı. İki gün önce küreklerini fırlatıp atmış, mavzerlerini bırakmış ve canlarını kurtarmak için, vargüçleriyle, tabana kuvvet kaçmışlardı. Sonra sahra mutfağını ve alayı bulmuşlardı. Otorvanovka'nın kerpiç duvar yıkıntıları dibinde birbirlerine sokulmuş, şimdi de yanan kulübelerden yüzlerine kıvılcımlar püskürten bir köyün içinden geçiyorlardı. Adamlar, ayaklarını sürüyerek, gözleri önlerindeki erlerin sırt çantaları ile yemek gereçlerine dikilmiş, paçavralara sarılı bacaklarını sürüye sürüye yol alıyorlardı. Ama öne dikili gözleri hiç bir şey görmüyordu; duyuları, kolla birlikte hareket eden pislik ve kokuşmuş havanın farkında bile değildi.

Köyün öbür ucunda mola verdiler. Konvoy da orada durmuştu. Kızaklar ve onları çeken Ruslar da orada durmuşlardı. Ruslar, şimdiden, donmuş yerde baltalarla bir çukur açmaya çalışıyorlardı. De Wede, Brünner ve Matzke yolun kenarına oturup dağılma ve kendilerine sığınacak birer yer aramaları için verilecek emri beklemeye başladılar. Burada siperler, yeraltı sığınakları ve ayrıca insanın kendini ısıtacağı ve havada uçuşan yanar parçalardan kendilerini koruyabilecekleri bir yer vadeden ahşap kaplama duvarları vardı.

"Hâlâ bir şeyler kalmış burada ayakta," dedi Çavuş Matzke.

"Evet, orası kesin," diye onayladı De Wede.

Brünner meraklıydı, "Kramer nerede acaba?" Köyü geçerlerken, Hermann Kramer'i, köyün etrafını dolanıp durumu kolaçan etmesi ve yeraltı sığınakları olup olmadığını araştırması için keşfe yollamışlardı. "Bir şey bulabilirsen hemen dön geri!" diye emretmişti Matzke ona.

Bir süre sonra döndü Kramer. Brünner gibi o da beyaz yakalı bir işçiydi, Magdeburg bankalarından birinde veznedardı sivilken. Ama partal üniformalı, sakalları uzamış bu adamın artık banka veznedarına benzer tarafı kalmamıştı; yuvaları içine göçmüş gözleriyle büzülmüş gözbebekleri de daha yirmi sekiz yaşında olduğuna dair en ufak bir belirti taşımıyordu.

"Hiç bir şey kalmamış, her şeyi temizlemişler," diye bildirdi Kramer. "Ama bir parça bir şeyler bulabildim. "Kaputunun cebinden çıkardı bulduğu hazineyi.

"Patates mi? "

"Evet, patates."

Donmuştu patatesler. Adam başına ikişer tane düştü.

"Sağlam şeyler, üstelik pişmiş. Bir domuz yalağında buldum onları."

"Domuz yalağında mı? "

"Evet, bir kolordu karargahı vardı burada. Karargâhın domuzları vardı, aşağı kurtarmaz, onları pişmiş patatesle beslerlerdi."

"Benim çiftliğimde son altı yıldır bir kerecik olsun patates vermedik domuzlara," dedi De Wede.

Donarak katılaşmış bir cesedi kızakların birinden kaldırdılar, onların önlerinden geçirerek götürdüler. "Vogt bu," dedi De Wede.

"Evet, Vogt," diye yineledi Brünner.

Katı, buz tutmuş patatesleri çiğnerlerken uzaklaşan Er Vogt'un ölüsüne baktılar. İki gün önce Vogt ile birlikte bir siper kazmışlardı. İskit tümülüsünde yaralanmış ve yolda gelirken de kızakta ölmüştü Vogt. İkinci, üçüncü bir donmuş ölü daha geçirdiler önlerinden. Üçüncü ölü tabur komutanı Yüzbaşı Hedemann'dı.

"Onun da çizmeleri yok ayaklarında."

"Evet. Ölünce ayaklarından çıkarıldı. Emir üzerine."

Wilsdruff geldi gruba. "Ne yiyorsunuz öyle? " diye sordu.

Brünner ağzı dolu, "Fransız usulü kızartılmış patates," dedi.

"Gerçek patates mi? "

"Evet. Bir domuz yalağında bulmuş Hermann."

"Ner'de o yalak? "

Kramer, "Başka patates kalmadı içinde," dedi.

Wilsdruff matemde gibi baş sallayıp, bir süre sonra da, "O yeni teğmen, şu Wedderkop, bizimle mi kalacak? " dedi.

Omuzlarını silkti Matzke.

"Başka nereye gidebilir ki?" dedi Brünner. "Tüm bölüğü ayvayı yemiş. Kasaturasıyla odun kestiği için bir eri ek ceza nöbetine yollamış. Erlerden biri söyledi."

"Her haltı yiyebilecek birine benziyor."

Dağıl emri verilmedi ve bir yeraltı sığınağından ya da bir kulübede uyumak için içlerini dolduran umut gerçekleşmedi. Yüzbaşı Tomas ile Teğmen Wedderkop'un kısa bir keşif turundan dönerek durumu Albaya bildirdiklerini gördü erler. Arkasından da der'hal yeniden yürüyüşe devam emri geldi. Ruslar mezar kazmayı bıraktılar. Ölüler -kızakta getirilen yaralılardan dokuz er daha ölmüştü Yüzbaşı Hermann'dan başka- kürekle kürenmiş karın üzerine uzatıldılar. Öbür tabur komutanı Yüzbaşı Runz'un can verdiği kızağın yanında duran Albayı beklediler. Çok geçmeden, Runz'un ölüsünü de alıp ötekilerin yanına uzattılar. Sırtlarından kaputları, üniformaları ve ayaklarından çizmeleri çıkarılmış on bir ölü yan yanaydılar şimdi. Basık gökten iri, etli kar taneleri dökülüyordu. Yakınlarda bir yere bir şarapnel düştü, dumandan, çamurdan ve kardan bir fıskıye yükseldi sisierin içinde. Yüzbaşı Tomas, Teğmen Wedderkop, Teğmen Kindt, üsteğmen Latte, Çavuş Bauer, Otorvanovka'dan aldıkları doktor, sıhhiye erleri ve gönüllü erler, ayakta bekleşiyorlardı. Az ötede ise, bir grup oluşturacak biçimde bir arada çekilen kızaklar bekliyordu. Onların yanıbaşlarında da perişan bir Rus savaş tutsakları grubu çömelmiş, bekleşiyordu.

İşte tam o noktada, o dekor içinde ve o saatte Albay Vilshofen akıllara durgunluk verecek bir karabasandan uyandı. O karabasan sadece yürüyüşle geçen şu son otuz saat boyunca değil, otuz yıl sürmüştü. Bir savaştan ötekine, Meuse kıyılarındaki bir Verdun'den Volga kıyılarındaki "Bir başka Verdun"e kadar.

Vilshofen etrafına bakındı ve kurşun rengi göğün altında pek çok şeyler gördü. Göğün altında yalnız o on bir cesedi değil, yalnız Rus savaş tutsaklarının oluşturduğu kolları değil, yalnız otomatik topların uğultularını değil, köyün içine değil, durdukları yerin yakınlarına kadar düşen şarapnellerin patlayışlarıyle göğe fırlayan şeyleri görmekle kalmadı. Aynı zamanda da kendini, kırk sekiz yaşındaki bir adamı ve

kanlı olaylarla bir hayli alelade, zararsız şeylerin de aynasını gördü. Öyle bir kap haline gelmişti ki, içine, birbiri üstüne birçok katman döşenmiş ve nihayet şimdi kap taşmaya, patlamaya başlamıştı. Gözlerinin önünden geçen yeni görünümleri artık geçmişteki görüntüler gibi kabul ederek içine gömüp unutamazdı; yalnız önündeki yüzleri değil, geçmişte kalmış pekçok anın da bir açıklanmaya gereksinmesi vardı artık.

Örneğin Hedemann. Bir karısı, hayli yaşını almış bir kızı bulunan, Orta Almanya'lı bir sulh hukuk mahkemesi yargıcıydı Hedemann. Günlüğünde, memleket izninde bulunduğu sırada bile değinmemişti ailesine. Ama izine çıkışını ve dönüşünü, yol boyunca durdukları yerleri ve oralara varışlarını saatine, dakikasına kadar titizlikle yazmıştı günlüğüne. Hedemann dakik bir insandı; düzenli yaşamının düzensiz tek hareketi ve biricik macerası karısının mirasını kullanarak Letonya'daki o ufak çiftliği satın alması olmuştu. Ama Yüzbaşı Hedemann artık hiç bir zaman emekli maaşıyla Letonya'da yaşayamayacak, elinde olta sazı, hiç bir zaman Druja kıyılarına oturarak balık avlayamayacaktı. Sonra bir lisede müdür yardımcılığı etmiş ve az önce de kendisine son arzusunu bildirmiş olan Yüzbaşı Runz vardı: "Çok rica ederim, komutanım, karıma sevgilerimi bildirin ve ona deyin ki, komutanım..." Sonra da sözlerini bitiremeden ölmüştü. Ne söyleyebilirdi Yüzbaşı Runz'un eşine? Ne diyebilirdi Çavuş Vogt'un babasına? "Bir İskit tümülüsünü savunurken öldü," diyebilir miydi? Henüz vakit varken kendisine memleket izni vermeyi reddettim, onun için Minden'deki çiftliğinde yaşamını sürdürmek yerine Otorvonovka'daki üç kerpiç duvar uğruna ölmesi çok daha önemliydi diyebilir miydi? Burada başka askerler de vardı; Stade, Brustedt, Scharrenbroich, onlar da rençperdirler ya da rençper evlatları.Onların da babaları, karıları, evlerinde görülecek işleri vardı; onlara da acele gereksinme vardı. Onlar da o yolu savunurken can vermişlerdi.

Öbür ucu Rusların elinde bulunan, Rusların durmadan bir oltanın misinasını sarar gibi kısalttıkları Pitomnik havaalanına uzanan ve Stalingrad denilen uçsuz bucaksız yıkıntı ve harabeliğe giden yolu. Hiçlikten başlayıp yine hiçliğe giden yolu savunurken can vermişlerdi tümü de. Bu ilerisi kesik yol, güneye inen demiryollarından daha önemli bir askeri konu değildi; o yolu tutmak için hiç bir askeri gereksinme yoktu, hiç bir askeri mantık ileri sürülemezdi. O gereksinme o askeri mantık neydi öyleyse bu özveriler için?

Düşman güçlerini oyalıyoruz, cephenin geri kalan kısımlarına yardım

ediyoruz, özverilerimizin kendi faaliyet çevremiz dışında büyük önemi var. Bu türden yanıtlar belki dün önerilebilirdi ama kolay çözümlerin bugün artık uygulanablimesi olanak dışıydı. Sorun o andaki sorundan çok daha uzaklara uzanıyordu. Vaktl saat gelmişti; elem çanağı dolmuş, taşıyordu.

İşte kurbanlar uzanmış yatıyordu, bu on birden çok, çok daha fazlaydılar. Sonu gelmeyen, bakışları donmuş, çamur rengi, toprak olmuş, sonu gelmeyen bir yüzler dizisi vardı. Ve yalnız bu savaşın değil, ama bir başka savaşın kurbanları da özverilerinin anlamını bilmek istiyorlardı. Üzerine gururlu bir yapı kurulacak temel taşlarını sıkısıkıya yerleştirmemişti bu adamlar... ne bunlar, ne de Birinci Dünya Savaşının ölüleri. O temel taşlarının dibinde yatıyorlardı terkedilmiş kalıntılar halinde...

Ve hâlâ ayakta olan canlılar da vardı; Latte ile Tomas, Bauer ile Kindt. Sonra da ilk başından beri Nazi eğitimi görmüş olan Teğmen Wedderkop vardı: daha ufak çocukken yetiştirildiği kampta şu yazıyı görmüştü: BİZ ÖLMEK İÇİN DOĞDUK. Sonra öteki genç adam vardı: insanın özlerinin ta içine bakan,dilini de esirgemeyen Otorvanovka'dan aldıkları doktor, Vilshofen onu ilk kez gördüğünde doktorun üzerinde kauçuk bir önlük vardı ve gömleğinin kollarını kıvırmıştı, elleri de dirseklerine kadar kan içindeydi. Tâ, dam kendisinin başına ve ameliyat masasının üzerinde yatan erin üzerine göçene kadar da amellyata devam etmişti. Adamın sinsice sorularını ciddiye alıp askeri kanunları uygulamadıysa bunun gerçek nedeni onun görevine o denli bağlı olmasıydı. Ve nihayet Vilshofen'in şimdi kendi kendine sorduğu soruları ilk kez soran o genç doktor olmamış mıydı?

Ne uğrunaydı tüm bunlar? Niçindi bütün bunlar?

Teğmen Wedderkop ağırlığını bir ayağından alıp ötekinin üzerine verdi; Çavuş Bauer eski tabur komutanı Runz'un çıplak ayaklarına donuk donuk baktı. Gözlerini dimdik albayın gözlerine dikmişti Latte ise. Teğmen Kindt ve tüm adamları Albaya ağızları açık bakıyorlardı. Ama Vilshofen bir direk gibi, dimdik, kaskatı duruyordu. Böyle durumları ifade için bir cümle vardı -Führer ve Rayş için. Ya da o türden bir şey- ama albay söylemedi o sözleri.

Vilshofen de bakıyordu...ölü vücutlar dizisine,er ve sıhhiye erleri saflarının ötesine, kızaklardan oluşturulmuş gurubun üzerinden, Rus otomatik silahlarının ateş püskürdüğü çukurun ötesine, geriye, karla dolu havanın içinden Otorvanovka'ya bakıyordu. Vücutlarından,kollarından,

ayaklarından sarkan çözülmüş, yırtık sargılarıyla ayağa kalkıp bir adım attıktan sonra devrilerek cayır cayır yanan kalasların altında hareketsiz kalanların hayaletlerine bakıyordu. Vilshofen oradan daha da gerilere baktı donuk, camlaşmış gözlerle, sonra bakışları ağır ağır uzaklardan geri döndü."Amin," dedi. O kadar.

Yerde yatan cesetlerin üzerine kar kürendi. Vilshofen subayları etrafına toplayarak yeniden yürüyüş emri verdi. Elde kalmış son tankın da uçurulması gerekiyordu. Önce tanklarındaki yakıt boşaltılacak ve o yakıt köyde bırakılmış iki kamyonu çalıştırmak için kullanılacaktı. Bacak yarası yüzünden artık yürüyemez hale gelmiş olan Yüzbaşı Tomas kamyonlardan birini alarak Stalingrad'a gidecek, karargaha varıp yeni görevler için emir bekleyecekti. Tomas doktorla, sıhhiye erlerini ve Otorvanovka'dan boşaltılmış ambülanslık yaralıları da beraberinde götürecekti. Teğmen Wedderkop alayın yaralılarını alıp ya Pitomnik hava alanına, yaralıları orada kabul etmedikleri takdirde Gumrak'taki hastaneye götürecekti. Wedderkop aynı zamanda tümen karargahının nerede olduğunu da arayıp bulacak, alayın yerini ve durumunu onlara bildirdikten sonra tayın, yakıt ve cephane sağlayacaktı. Teğmen Kindt, derhal doğuda, Pitomnik yolunda on iki kilometre ileride bir mevzie hareket emrini aldı. Çavuş Bauer artçı göreviyle geride kalacak; köyün doğu kenarında mevzie girerek olası piyade ve tank saldırılarına karşı birliğin güvenle geri çekilişini sağlamaya çalışacaktı. Tanksavar topları ve cephaneleri köyün dört bir yanına dağılmıştı; Bauer onları derleyip savunmada kullanacaktı.

Vilshofen kendi geçti ana savaş gurubunun başına.

Isı derecesi birdenbire düşmüştü. Oysa yola çıktıklarında zaten hava yeterince soğuk olduğu halde,-sıfırın altında on üç-ısı birdenbire çok daha düşmüştü. Gerilerinde yoğun bir topçu baraj ateşi sağanak gibi yağdı köyün üstüne; kulübelerin üzerine kalın bir sarımtrak bulut çöreklendi. Karanlık bastırdı. Şimdi her yer kardan oluşmuştu. Unutulmuş bir insan kafilesi yürüyüşe devam ediyordu. Bu kafileden biri de Er De Wede idi.

De Wede ne fazla uzun boylu, ne de fazla tıknaz yapılı bir adamdı; ama bir zamanlar gerçekten topaç gibi sağlıklı bir insandı. Göğsünde güçlü bir kalp çarpardı. Genellikle hareketleri ve konuşması ağırdı ama damarlarındaki kanın hızını hemen artırırdı. Çiftliğinde ekin ya da ot biçerken on dört yaşında bir gencin heyecanı ve gücüyle sallardı tırpanı; tırpana sabah sisinde sarılıp akşam olup da ilk yıldızlar

befirene kadar sallamaya devam ettiği çok olmuştu. Daha sonraları da, kır toplantılarındaki danslarda herkesle boy ölçüşmüş ve böyle eğlenceleri genellikle izleyen kavgalarda da hiç bir zaman mahçup olmamıştı. Civar köylerin birinden almış olduğu karısı Alwine yüzünden de bir hayli kavga yapmıştı. Yüreği görevini daima görmüş, acil durumlarda onu yarıda bırakmamıştı. Ve soğuk denen şey de onu zerre kadar etkilemezdi. Yaşamı boyunca eldiven giydiği pek ender olmuştu; memlekette iken en buzlu havalarda bile arabasında bir saat, hatta daha da fazla zaman dizginleri çıplak elleriyle tuttuğu olurdu. Acı soğuktan, tabii, elleri önce kızarır, sonra da morarırdı, ama hepsi o kadar; ısınmak için meyhaneye iner inmez, kan, buz kesmiş parmak uçlarına o kadar hızla dönerdi ki, parmakları karıncalanırdı. Bir yıl önce, Moskova önlerinde ilk kez yün eldiven giymiş, başına da paçavralar sarmıştı; ama orada bile kırk kez donup ölmesi gerekirken her seferinde, her badireden turp gibi sağlam çıkmıştı. Sıfırın altında kırk derecelerde, hatta daha bile düşük ısı derecelerinde gezilere çıkmış, en ufak bir donuk bile almamıştı bir yerinden. Üç kızı vardı, ama oğlu yoktu. Kırk bir yaşındaydı, normal koşullar altında daha ömrü olduğu kadar da yaşardı. Babası seksenini bulduğu halde hâlâ çiftlikte çalışıyordu ve seksen iki yaşında oğlunun birliği köyden geçerken ısı sıfırın altında eksi on beş derece olduğu halde köyün sonuna kadar izlemişti birliği. İhtiyar De Wede kiliseye kadar birliği izlemiş, sonra da meyhaneye dönmüştü. Ama genç De Wede şimdi hiç bir kilisesi, hiç bir meyhanesi, kardan başka hiç bir şeyi olmayan bir yolda yürüyordu. Kendi sırasının sağ başında yürüyordu. Yanında da Brünner ile Çavuş Matzke yürüyordu; ardında bir beyliği ikiye keserek sicimle bacaklarına dolamış biri ayaklarını sürüyerek yürüyordu. De Wede yorgun ve açtı; ötekiler de öyleydiler. Bir saatlik yürüyüşten sonra De Wede'nin yüzü morarmıştı; ötekilerin yüzleri de öyle! Ama aradaki farkı yapan yürekti. De Wede'nin kalbi zayıflamıştı. Düzgün adımla dağınık düzende, üçerle kolda, alay kızak konvoyundan çok gerilerde, alay karın içinden ilerliyordu.

Bulutlu bir geceydi, ama zifiri karanlık denemezdi. Kar ışıyordu. Alay ağır ağır ilerliyordu, ama konvoy daha da ağır ilerliyordu, ama yine de hayli önceden yola çıkıp arayı açmıştı kızaklar. İçleri mavzerler, cephane, çadırlar, gereçler ve binbir türlü ıvır zıvırla dolu kızaklardan oluşuyordu konvoy. Bu kızakları çekmek için atlar yerine insanlar bağlanmış önlerine. Her kızağın önünden bir ana ip geliyor, o

ipten de iki yana, sağlı sollu on beş, on altışar ip açılıyordu. O ipleri kavramış on beş, yirmi kadar Rus savaş tutsağı iplere sarılarak kızaklan çekiyordu. Küfürler ve arada bir dipçik darbeleri bile tutsakların yürüme temposunu değiştiremiyordu; dümdüz yolda da, kar tepelerinin arasından yol alırlarken de aynı ağır tempoyu koruyorlardı. Bazan -ki bu her yürüyüşte oluyordu- ipin ilmeği içinden biri olduğu yere yıkılıyordu. O zaman onun yanındaki adam boşalan ilmeği de kavrıyor ve ilerleyiş duraklamadan sürüyordu. Kızak kolunda tökezlenip geride kalanlara tutsaklar arasından bir isim veriliyor ve bu isim belleklere yazılıyordu; bir gün düşüp geride kalanın da defteri açılıp onun da hesabı sorulacaktı. Ama arkadan gelen alay saftan düşenin adına, geldiği yere ya da rütbesine dair hiçbir şey bilmiyordu. Yol kenarına devrilmiş öyle bir kurşuni yığıntı gördükleri zaman da çok vakit farkında bile olmuyorlardı. En çok biri ya da ikisi, "Rus sürüsünden biri," deyip geçiyordu.

De Wede o gece yol kenarında yatan böyle "Rus sürüsünden" üç kişi görmüştü. Birincisini ve ikincisini çok dikkatle gözlemişti karlar üstünde yatarken. Üçüncüyü belli belirsiz seçmişti; ortalık hiç fazla kararmamış ve ölü de hemen iki adım ötesinde olduğu halde...baştan başa karla örtülü alanda sadece gri bir benek halindeydi adam. De Wede ayrıca hiç duyamıyordu artık; sağır olmuştu. Ardındaki, önündeki adamlar ayaklarını yere vuruyor, sürüyor, karın içinden geçiriyor, ama De Wede onları duymuyordu. Sessiz hayaletlerin geçit resminde yürüyordu. Yine de nesi olduğunu ve o anda kendisini neyin kurtarabileceğini çok iyi biliyordu. Memlekette evindeki bir dolapda bırakmış olduğu yarım şişe konyağı düşündü. Ya da Alwine veya en büyük kızı Liese kendisine koyu kahve ya da sıcak bir çay hazırlayabilirlerdi.Elleri ve ayakları ağrımıyordu; her kemiğinin ağırlığını da eskisi gibi ayrı ayrı duymuyordu artık. Ama gayet kalın bir pamuk tabakasının üzerine basabasa yürüyordu. De Wede'nin yüzünde artık morluk falan da kalmamıştı. O yüze bir cep fenerinin ışığı sıkılsa çizgileri, kireç gibi bembeyaz görülecekti. Yanıbaşındaki Brünner hiç bir şeyin fırkanda değildi: De Wede'nin kar beyazı, donmuş burnu bu denli bulutlu bir gecede bile açık açık seçilebileceği halde yanıbaşındaki Vilsdruff da bir şey farketmedi. Herkes kendiyle uğraşıyordu; hepsi de kar içinde ayaklarını yere vurarak ya da sürüyerek yol alıyordu ve dışlarında değil, içlerindeki bir buğulu havanın içinden gidiyorlardı; De Wede pamuklar içinden yürüyordu ama kimse uzun boylu dayanamazdı bu gidişe. Birkaç adım daha yürüdü De Wede, sonra sıradan çıkıp yolun

kenarında ikl büklüm oldu. Dizlerine kadar kara gömülmüş halde bir an ayakta kaldı öylece. Brünner "Belki, de çişi gelmiştir," dedi. Arka tarafta bacaklarına sicimle beylik parçaları sarmış olan adam da önündeki adamın yerinin boşalmış olduğunu hayli sonra farkettl. De Wede yol kenarına oturdu, sonra tamamen yığıldı olduğu yere bir kar birikintisinin içine kıvrıldı. Bir an duyguları tamamen körlendi ve artık ne Alwine, ne de lepiska saçlı kızlarından biri yanındaydı. Yol kenarında yatan kurşuni bir tümsekti şimdi..dördüncü tümsek. Belki de arka sıradakilerden biri, "Rus sürüsünden," diye mırıldandı onu görünce. Ama olası böyle bir şey söylememişti, çünkü gece yürüyüşünün beşinci saatiydi ve tüm tümenin mensupları doğuya, yeni mevzilerine doğru karlar içinden yol alırken ayakta uyuyorlardı.

Aynı gece Teğmen Wedderkop kamyonla Pitomnik'e doğru yol alıyordu. Wedderkop henüz yirmi iki yaşında, sırım gibi, sarışın bir oğlandı. Komut verilse dudakları arasına bir sigara kıstırıp süngü takmış halde mevzilere yerleşmiş tüm bir alaya ya da hatta elli iki tonluk bir Rus tankına karşı koyardı. Böylesine bir yüreklilik göstermesi için de orduda değil, "Hitler Gençlik Örgütünün özel bir kampı"nda yetiştirilmiştl. İçinde bedenen ve moral olarak dikkatle öyle bir inanç yaratılmış ve kendini korumaktan çok karşıdaki düşmanı yoketmek amacıyla gözü kapalı bir yüreklilikle eğitilmiştl. SS subay adayı Wedderkop, yapay bir ürün olarak, yarı ham bir şey, sadece beyaz boyayla çizilmiş bir desen gibi başlamıştı yaşama. Yaşam onu öldürebilirdi; zaten sırf o amaçla yetiştirilmiştl. Ya da yaşam onu kendi fırınında eritip yeniden döverek biçimlendirmeye başlayabilirdi; ama o zaman da böylesine bir tipi yetiştirmek için harcanacak vakit ve emek boşuna harcanmış olacaktı. Çünkü o haliyle, yaşamın karşısına çıkabilmek yeteneğinden yoksun olmayacaktı. Dünyada, yürekliliğin yalnız efendilerle üstün insanlara alt olduğunu, bunların da dünyanın sahipleri olduğunu, öte yanda ise sadece hiç bir şeyleri olmayan kölelerin, insanaltı yaratıkların ve korkakların bulunduğuna inanıyordu. Böyle bir dünyanın ise gerçekte var olmadığı gerçeğini kabul edemez, bu gerçekle başa çıkamazdı. Yaşam her insanın ruhuna iyiliği de kötülüğü de, yeteneği de, yeteneksizliği de, yürekliliği de, zayıflığı da aynı dozda dağıtırdı ve Wedderkop'a da böylesine bir yaşamı kabul etmesi öğretilmemişti.

Ama Wedderkop şu anda yaşamın içine batmış, yaşamın kaynayan

bir potasına gömülmüştü. Bu gece bu yolun üzerinde çok acı bir ders bekliyordu onu; masallardaki çocuk gibi ne demek olduğunu öğrenecekti korkunun. Bu dersi de sonuna kadar dinlemesi, onu yaşaması gerekecekti; kötülükten kaçış yolu yoktu. Korkunun, mensup olduğu "Ari ırkına yabancı"bir şey olduğunu, "Yahudi ve karışık Yahudi ya da Yahudiliğin kokuşturmuş olduğu ırkların bir özelliği" olduğunu anımsaması da işine yaramayacaktı. Hiç bir kaçış yoktu bu dersten; kendi Ari kanı kulaklarının ucuna kadar dağıldı; bir elin kalbini sıkısıkı kavradığını duydu, kanı damarlarından çekildi; dehşete düşmüş bir hayvan gibi rengi soldu, tirili tirili titredi. Kamyonun şoför mahallinde solunda şoför, sağ tarafında da Yüzbaşı Steiger olmasa hemen bayılıp oracığa yığılıverecekti. Steiger'le diğer yaralıları ya Pitomnik'e ya da Gumrak'a bırakması için emir almıştı. Steiger de kendisinden rica ettiği zaman titredi ve ona yardım edemedi. Elleri emirlerini dinlemedi; şoförün yardımı gerekti. Wedderkop ağzını açtı, ama dudaklarının arasından bir sözcük olsun çıkarmayı başaramadı. Sorun Steiger değildi, daha doğrusu sadece Steiger ya da Steiger'in kucağına uzatmış olduğu ayak değildi. Sorun bir tek ayak değil, binlerce ayaktı ve sadece o kadardan da ibaret değildi. Dışarıda olup bitenler, farların aydınlattığı korkunç görünüm– ön cama uzanan yüzler, yan camları parçalamaya çalışan yüzler, kapıya yapışan eller, kapı tokmaklarına uzanan, şoför mahallinin basamaklarına, buzla kaplanmış tekerleklere uzanan eller; radyatörü kavrayan karmakarışık kollar ve vücutlar, kaputa sarılan karmakarışık eller ve vücutlar, tekrar karın içine devrilen insan vücutları– olağanüstüydü bu, doğal değildi bu, olamazdı böyle bir şey. Akıl sır alır şey değildi bu. "Efendim," demedi. "Tanrı aşkına, be adam, bağırıp durma; elimizden hiç bir şey gelemez," dedi.

Anımsadı Wedderkop. Bir zamanlar bir at devrilmiş ve tekrar ayağa kaldırılmıştı. Hayvanın sarkan, kırılmış ayağının çarpık haline dehşetle bakakalmıştı– beş yaşındaydı o sıralar– sonra da halası onu alıp eve götürmüş, yatağına yatırmıştı. Wedderkop günlerce orada, yatağında kalıp ağlamış ve günlerce sinir bunalımları geçirmişti. Bir zamanlar öyle duygulu bir çocuktu işte. Şimdi ise, SS olarak yetiştirilmek amacıyla seçilip Sonthofen'deki özel liderler okuluna gönderildikten, Brest yöresinde bazı cezalandırma seferlerine katıldıktan, siper ve müstahkem mevkii savaşlarından ve yirmi iki yaşına bastıktan sonra, çok, ama çok zayıf hissetmişti kendini. Ve Wedderkop–Steiger nihayet bir yerlere gelmekte olduğunu söyledi.–"Bağırmayı sürdür, bir yerlere geleceksin,"

Yüzbaşı Stelger'in yüzünün yarısı bir tank mermisinin parçasıyla yarılarak açılmış, sağ kolu da paralanmıştı ama ayaklarına bir zarar görmemişti. Hiç olmazsa, Tomas kendisini tepeden kurtardığı zaman bir şeyciği yoktu ayaklarının. Ama kızakla yaptığı yolculuktan sonra ayaklarına, daha doğrusu bir ayağına bir şeyler olmuştu. O yüzden de, kamyona bindirirken kendisini kucakta taşımışlardı. Ve bütün sorun da o ayak yüzünden çıkmıştı.

Üzerinde oldukları yol, kar olmasa bile, yeterince kötüydü, büyük kısmı genellikle düz olduğu halde, yol sık sık çukurlara iniyor, yarlara ya da kurumuş bir dere yatağına giriyor, sonra öbür baştan yükseliyordu. Bozkırın köyleri arasındaki en kısa yol olmaktan uzaktı; bir çok büklümler ve çemberler çiziyordu. Çağlar önce, açık ovada öküz arabalarının izledikleri yolu aşağıya yukarı aynen izliyordu. Özellikle bu gece çok ince, toz gibi bir kar yer yer birikerek kaskatı duvarlar halini almıştı. Yolun üzerindeki delikleri, rüzgarla yatan saz yığınlarıyla belirtmişlerdi. Wedderkop'un daha alınması gereken kırk küsur kilometre yolu vardı. hiç de küçümsenecek bir yol değildi bu. Ama akşam taburlar on kilometre alabilmek için bütün gece boğuştular ve çoğu hedeflerine varamadı. Çok kez yerlerde kıvranan Alman askerleri kendilerini almak için duran kamyonun basamaklarına, kar içinden sürüne sürüne bile olsa kendilerini çekemediler.

Wedderkop, koltuğunda geriye yaslanmış, kaputunun yakalarını kaldırmış, kürklü kepinin kulaklıklarını alnının üzerine çekmiş, dümdüz çevreye ön camın ardından gözlerini kırpıştırarak bakıyordu. Beyaz, kuru pudrayla, rüzgarın süpürdüğü buzlar, ince buz saçaklarından oluşmuş bir bozkırdı bu. Şoför tekrar vites koluna uzanıp, vitesi ikinciye, sonra birinciye geçiriyor; sonra önünü daha iyi görebilmek için farları yakıyor, motor gürlüyor, tekerlekler tekrar yolu kavrayana kadar karları havayı fırlatıyor, kamyon bir kez daha savrulan kar duvarının içinden yol almaya başlıyordu. Böyle zamanlarda birdenbire aydınlanan gecenin tüm dehşeti kamyonun şoför mahalline sızıyordu.

Radyatörüyle ön tekerleği şarampole girmiş koca bir kamyona rastladılar, Kamyonun arka tekerlekleri hâlâ yolun üzerindeydi. Yolun tam ortasında ayakta duran biri ile onun yanıbaşında yere çökmüş iki kişi daha vardı. Şoför arabayı durdurarak indi. Yolun ortasında ayakta duran adam konuşamıyordu; geçen kamyonlara ve ambülanslara bağıra bağıra tamamen kısılmıştı sesi; son kamyona ise kanlı sargılarla

sarılmış kollarını bir işaret flaması gibi kaldırabilmişti sadece. Çömelmiş iki adam anlaşılmaz bir şeyler geveledıler ağızlarında ama onlar da ayaklarını oynatamıyorlardı. Şoför, Wedderkop'un yardımıyla üç adamı kamyonun arkasına taşıdı,onları da öteki yaralıların yanlarına uzattı. Sonra da yol kenarındaki hendeğe girmiş ötekı kamyonun branda örtülü arka tarafına baktılar. Yirmi, otuz yaralının ölüleri kamyon hendeğe girerken ön tarafa kaymış ve üzerlerindeki beylik battaniyeler, kanlı iç çamaşırları ve sargılarıyla tümü de donarak yekpare bir kitle haline gelmişlerdi.

Yola devam ettiler. Bir ikinci, bir üçüncü ve bir dördüncü kamyonu geçtiler. O gün aynı yoldan yaralılarla dolu bir kamyon konvoyu geçmiş ve kamyonlardan bir kısmı arıza yapmıştı.

Şoför bir kez daha durdurdu kamyonlarını, sonra durmadan sürdü aracı.

Bir beşinci, bir altıncı, bir yedinci kamyon enkazını daha gördüler. Karda kamyon şoförlerini, ambülanscıları, donmuş yaralı yükleriyle kamyonlarını terkederek yollarına devama çalışan yaralı kafilelerini gördüler. Farların ışığını görünce yaralılar dönüp gerıye bakıyor,durması için ona el sallıyor, bir takım hareketler yapıyorlardı, yumruklarını sıkarak sallıyorlar ve son dakikada da üzerlerine gelen kamyonun önünden kaçıyorlardı.

Yüzbaşı Steiger'le ayağı ya da belki çizmesiyle etrafına sarılı paçavralar moturun ısısıyla buzlarından çözülmeye başladığı için daha sonra olanların nedeniydi. Dizine, hatta daha da yukarılara tırmanan acılarla korkunç ıstırap çeken yüzbaşı Steiger, ayağını kucağına uzatmak için izin istemişti Wedderkop'tan. Şoför mahalli kalabalık olduğundan, Wedderkop Stelger'in ayağını uzanıp kaldırarak kucağına aldı. Bir süre sonra da Steiger,paçavraları ve potininin bağlarını çözerek ayağını bir atkıya sarmasını istedi ondan.

Wedderkop, paçavraları açmaya, potinlerin de bağlarını çözmeye başladı. Yol, tam o noktada bir çukara indi, bir süre bir boğazın içinden yol aldı, sonra tekrar bayır tırmanmaya başladı. İki yanda dimdik duvarlarıyla o denli beyaz ve donmuş olan boğaz çekilen buzul suları ilk kez ovayı keserek Volga vadisine doğru uzun bir yatak açtığı Buzul Çağı'ndakinden adeta farksızdı. Kamyon karşı yamacı tırmanmaya başladı. Wedderkop, paçavraları sökmeyi ve potinin bağlarını çözmeyi başarmıştı. Stelger acıyla dişlerini sıktı; içini kemiren acı ayağında değil, daha yukarıdaydı; kesinlikle emindi bundan. "Lütfen, lütfen,

potini birdenbire çek!" dedi. Bunu yapibilmesi için ise daha geniş yere gereksinmesi vardı Wedderkop'un. Şoför, bu karlarla kaplı çorak diyarda hiç bir insanın yaşamadığından emin olabilmek İçin bir kez daha yaktı farları. Karla örtülü yörede hiç biri yoktu hayaletlerin bü gece. Sonra durdurdu aracı şoför.

Yine de karla örtülü hayaletler oradaydı.

Yol şöyle bir dolandıktan sonra bir yarın içinden batıya uzanarak düzlüğe çıktı. İşte orada, üzerinden geçtikleri yolun gözlerden gizlediği bir dönemeçte iki kamyon kara saplanmıştı. Hem de adamakıllı. İki kamyonun da tenteli arka taraflarına bindirilmiş yaralılar da, daha önce kazaya uğramış kamyonların yolcuları gibi, donarak ölmüşlerdi. Ama dönemeçte ve yolun yükselmesi nedeniyle araçların yavaşlamaya zorunlu kaldıkları yerde dişlerini sıkabilen tüm yaralılar birbirlerine sokularak toplanmışlardı. Boğazda karlardan oluşmuş setlerin ardına gizlenmişlerdi. Çünkü ölmek istemeyen ağır yaralı insanların umutsuzluğuyla doluydular ve o gece geçirdikleri, onları şimdiden tarih öncesi çağların, Buzul Çağı'nın avcıları kadar kurnaz yapmıştı.

Her şey birdenbire oldu!

Wedderkop alabildiğine güçle çekti potini ve potinle birlikte deri, paçavralar, ayağın derisi ve eti bir tek kitle halinde donarak çürümüş ayaktan çıktı. Wedderkop birdenbire Steiger'in ayağının, çok temiz bir biçimde sıyrılmış iskeletini buldu kucağında. O anda acıyla bağıranın Steiger olması gerekirdi, ama avazı çıktığı kadar bağıran, çığlıklar atarak olduğu yere büzülen Wedderkop oldu. O görüntüyü görmemek için dönmeye çalıştı, ama ön camdan başka bir yer yoktu bakışlarını çevirebileceği. Ön camın ilerisinde de, farların parlak ışıkları içinde yolun üzerinde kendisine doğru kayan bir insan vücudunu gördü. Ayakları camdan yapılmış gibi kırılıverince adamın yüzükoyun üstüne düştüğünü gördü. Ve o adam da tek değildi, benzer biçimlerde daha bir sürü adamdan oluşmuş bir kafile vardı önünde. Sargılı başları, alçıya alınıp askıya konulmuş kolları, battaniyeleri, paçavraları, vücutlarına sarılmış brandalarla bu adamlar sendeliyor, aksırıyor, düşüyor ve yere düşerken kemikleri kırılıyordu. Düşenlerden bazıları kendilerini zorlayarak bir kez daha doğruldular, sonra hepsi, yerde yatanlar bile, ellerinden geldiğince hızla kamyona doğru ilerlediler.

"Bir, iki, on," diye elinde olmadan saydı Wedderkop

Yerde sürünen, kıvranan, kurşuni renkte on insan solucanı hâlâ ayakları sağlam olanlar kadar hızla ilerliyorlardı. Karların içinden kanlı

bir baş doğruldu, sonra çaresiz, tekrar aşağı düştü. Bir başkası sivri uçlu bir şey, bir kamyon krikosunun sapını yere göme göme kendini ileri doğru çekiyordu. İlk olarak düşmüş olan kollarını, bacaklarını, kalçalarını havada alabildiğine saliayarak biraz daha yakına sokulmayı başardı. Hepsi de biraz daha yaklaştılar kamyona, hâlâ ayaklarını kullanabilenler de kendilerini kamyonun üstüne atmaya başladılar. Yine kamyonun kapı tokmaklarına uzanan, radyatörü, basamakları kavrayan, karosere yapışan eller görüldü; kayonun branda örtüsünü yırtan, yüzleri kavrayan ve kamyona binmiş olanları aşağı çeken eller görüldü. Geride, kamyonun arka tarafındaki yaralılar üzerlerine yüklenmiş olanların ağırlıkları altında, acıdan, ulumaya başladılar. Motor soludu, kamyon bir kez daha çalıştı, birinci viteste iki yana yalpalaya yalpalaya tırmandı yamacı. Yüksekte düzleşen yere varır varmaz, şoför vitesi ikinciye, sonra üçüncüye geçirdi daha sonra da var güçüyle bastı gaza. Tam gazla yol almaya başladılar; rüzgarda kaputu, basamakları ve karoseri kavramış eller ve kemikler bir kez daha boşandı, asılanlar yolun iki yanına döküldüler.

Gecenin karanlığında koşan bu şey ilkel bir insan tarafından kovalanan bir canavar, vücuduna taş baltalar gömülmüş, acıdan deliye dönmüş bir mamut değildi. Doksan beygir gücünde bir dizel motoruyla donanmış, üç akslı, önden arkadan çekişli bir Daimler- Benz kamyonuydu sadece. Uluyarak gecenin karanlıklarından kaçıyor, çukurlara giriyor, sarsılarak tümsekleri aşıyor ve ardında yüksek, su gibi bir kar bulutu bırakıyordu. Bütün bunlar çağımızdan üç yüz bin yıl önce değil, 12 Ocak 1942 gecesi, Karpovka-Pitomnik yolunun üzerinde geçiyordu.

Karpovka, Dmitrevka, Novo-Aiekseyevka ve Baburkin'deki sağlık merkezlerinin ilk yardım istasyonları 12 Ocak gecesi boşaltıldı. Bu merkezlerin herbirinden, sadece battaniyelere sarılı yüzlerce ağır yaralı açık kamyonlara dolduruldu. Kamyonlardan bazılarının yolda yakıtları tükenmişti; diğerleri kar yığınlarına saplanarak yolda kalmışlardı. Ağır yaralılarla dolu otuz kamyondan sadece beşi varabilmişti hedeflerine. Boşaltma emirlerine sadece bir tek doktor karşı gelmişti. O doktar da, zavallı, perişan kurbanların küfürlerini, hakaretlerini, ulumalarını, yakarmalarını hiç sesini çıkarmadan dinlemiş, elinde ne kadar uyuşturucu madde varsa yaralılar üzerinde tümünü kullanmış, yola çıkmayıp oldukları yerde kalırlarsa kendileri için daha iyi olacağını yaralılara söylemişti. Ama tüm diğer ilk yardım istasyonlarının yaralıları,

uçakla Stalingrad cebinden dışarı sevkedilebilecekleri Pitomnik hava alanına değil de, Gumrak ile Stalingrad arasındaki sahra hastanesine sevkedilmişlerdi. Bu sahra hastanesi ise artık Stalingrad mezarlıklarının en büyüklerinden birine bir ölü kabul istasyonundan başka bir şey değildi.

"Bağırmaya devam et..."

Ayağının derisi ve eti bir çorap gibi çıkarılmış ve çıplak kemiklerinin etrafına sadece bir battaniye parçası sarılmış, acıdan dizi kavrulan adam söylemişti bunu.

Odundan mı yapılmıştı insan?

Bu yalpalayan kamyondan iki yana fırlatılmış ve gerde bırakılmış karın içinde ezilmiş insanların da anaları vardı, kendilerini aşka vermiş annelerden doğmuşlardı ve o analar da kendilerini sevecek güçlü, hür evlatlar yetiştirmek istemişlerdi. Ama hepsi de güçlü doğmamıştı ve içlerinde hür olan ise bir tek kişi bile yoktu.

"Bağırmaya devam et; şimdi bir yerlere geliyorsun."

Nereye geliyordu ama? Wedderkop sormadı bu soruyu. Hâlâ o yüzleri görüyor, kırılan kemiklerin çatırtılarını duyuyordu; hâlâ dehşetten felce uğramış haldeydi ve hiç bir şey anlayamıyordu olup bitenlerden.

Steiger sürdürdü konuşmasını: "Bir elin nasırlı olması güçlü de olduğuna kanıt değildir. Nasırlı bir yürek ise çok kez bomboştur. Devam et bağırmaya; daha iyi bir şey yapamazsın."

İnsanın gücünden, özgürlükten, hatta Tanrıdan söz eden konuşmasını sürdürdü. Sonra da, acıdan tüm duyguları uyuşmuş halde, gözlerini yumdu, olduğu yere göçtü. Tekrar kendine geldiğinde, dışarıya, bembeyaz bir boşluğa bakıyordu ve yanıbaşında oturan adamın gözleri ise bomboştu. Başka insanların ölümlerine tanık olmuş kimselerin gözlerini düşündü. Bazıları odun gibi atılmışlardı ateşe ve yanarken bile insanların kendilerine saklamış, sonra da insanlığa rehberlik ederek ileriye götürmüş sözleri söylemişlerdi. Ama ya o gerde bıraktıkları, o yol üzerine terketmiş oldukları insanlar...

"Şu geride kalanlar, neden kuru dal parçaları gibi attık onları? Ne diye ölüyorlar? " diye sordu Wedderkop'a.

"Führer için," diye yanıt verdi şoför.

Wedderkop alnını uğuşturdu.

"Pisi pisine, bir hiç uğruna ölüyoruz hepimiz...çok korkunç bu!" dedi Yüzbaşı Stelger.

UFAK BİR ODA, çıplak duvarlar, beyaz perdeler, basit bir masa, masa lambasının ışığında iki adam. Biri Berlin'de Yüksek Komutanlık YAVER GENERALİ'NİN bürosunun emir subayı Albay Schuster'di. Öteki ise gecenin bu geç saatinde apartmanına telefon edilerek bu büroya gelmesi bildirilmiş olan Yarbay Carras'tı.

Henüz kırk sekizinde olmasına karşın, Yarbay Carras yaşını hiç göstermeyecek kadar genç yapılıydı. Bu konuda da, on dokuz yıl evlilikten sonra hâlâ yirmi sekizinde gösteren karısı ile yarışıyordu. Carras, üstelik keskin zekâlı bir adamdı; yine de o anda avurtları göçmüştü. Az önce almış olduğu emirler kendisini iyice şaşkına çevirmişti. Resmi yetkilerinin dışında çok yakından tanıdığı ve son derece yakın bir dostu olan öbür subaya tamamen, iyice saşalamış bir halde baktı.

Sonra kendini toparladı.

"*Heil*, ama teşekkür edemem," dedi. "Nereye gönderseler giderim, bilirsin bunu. El Alamein'e gönüllü gittim. Ve dünya umurumda değil, şu anda Trablus'a da giderim, Tunus'a, Irak'a da. Paraşütle Amerika'nın içine atlamaya bile hazırım. Akla yakın gelen her görevi almaya hazırım. Ama bu... çılgınlık! Düpedüz delilik bu! Tanrı bilir ya. Son derece saçma bir şey!"

Dostu Schuster resmi bir tonla konuşmaya başladı. Altıncı Orduya transferi için verilmiş emri bir kez daha okudu Carras'a. Son derece saçmaydı bu...Carras kanısında direndi. Altıncı Ordu bir fare kapanına girmişti. Ne şeytan, ne de Hitler kurtarabilirdi onu artık girdiği delikten. Bir emirle oraya yollamış oldukları genç yüzbaşıyı görmüştü; ama onun Yüksek Komutanlığı eleştirmekte hayli ileriye gitmiş bir amcası vardı. Öyle bir amcanın insana büyük zararı dokunabilirdi. Ama kendisinin Yarbay Carras'ın onu bunu eleştiren bir amcası falan da

yoktu. Bağlılığı ve gördüğü hizmetler çok iyi biliniyordu, yarınını da garantilemişti; Tanrım, yerin dibine batsındı bu emril Olanaksız bir şeydi, zerre kadar akıl almaz, düpedüz saçma bir şeydi...

Ama bir kere kesinleşmişti atama.

Schuster şefini görmeye yolladı onu. Carras tekrar dışarı çıkıp ölüm sessizliğine gömülmüş koridordan merdiven başına doğru yürüdüğünde, artık Yarbay Carras değil, Albay Carras'tı. Terfi etmiş ve terfiiyle birlikte de Altıncı Ordu'ya transfer edildiği bildirilmişti kendisine. Normal olarak Altıncı Ordu'ya transferi bir topçu komutanlığının günlük çalışmalarıyla aşina olması içindi. Bununla birlikte, ek olarak, kendisine son derece nazik ve hayli gurur okşayıcı özel bir görev de verilmişti; bu konudaki emirler doğrudan doğruya Führer'in kendisinden gelmişti. Ama asıl önemli olan nokta, hemen ertesi gün bir uçakla hareket etmesi gerektiğiydi.

Albay Carras evine döndü.

Berlin'in eski Batı Yakası'nda, Spree yakınlarında, daha önceleri ünlü bir Yahudi doktorunun oturmuş olduğu bir dairede oturuyordu. Odalardaki madeni eşyalar -nikelajlı borularla camdan yapılmış mobilyalar- Carras tarafından satın alınmıştı; geri kalanları, çalışma odasındaki büyük yazı masası, kalın ve ağır kitap rafları sıra sıra kitaplar, raflardaki Buda heykelleri ve Çin tanrıları, duvarlardaki gravürler eski sahibinin elinden alınmıştı. Bunlar da daireye her nasılsa eski bir hava veriyordu, ama Carras soğan gibi iri burunla yüzün üst yarısını askeri bir kasketin geniş siperinin gölgelediği, tamamen altın renginin tonlarından yapılmış, güneşli bir tanrının gölgeleriyle bezenmiş Hitler'in "sevimli" bir portresiyle tüm daireye çağdaş bir hava vermişti.

Bu terfiin kutlanması gerekirdi ve ayrıca veda etmesi gerekiyordu. Karısına söz etmedi Doğu Cephesine transfer edildiğinden; birlikte geçirecekleri son geceyi o acı hapın bozmasını istemiyordu. Karısı, "Schultes'lere ya da başka birilerine telefon etsek daha iyi olmaz mı? " diye sorduğunda da, Carras, sadece, "Hayır, gerek yok. Geceyi seninle baş başa geçirmeyi yeğ tutarım. Sen giyin sadece," demişti.

Biraz sonra da karısının köstebek derisi kabını omuzları etrafına yerleştirdi. İkisi de yatak odası gardrobunun aynası önünde duruyorlardı; gecenin erken bir saati olmasına karşın, Carras karısının yüzünün, saçlarının ve omuzlarının aynadaki aksine bakarken sırrını ele verdi. Yine de oynamayı sürdürdü rolünü. Sonu belli olmayan bir hareketi değil de terfiini kutluyordu. O yol da, Tanrım, belki de sonu olmayacaktı. Asansör, her zamanki gibi, çalışmıyordu. Karanlık

merdivenden el yordamıyle yollarını bularak indiler. Tramvayla iki istasyon ileri gittiler, sonra inip yollarına yaya olarak devam ettiler.

Savaşın dördüncü kışında hava nemli ve soğuktu. Dün çok çılgınca söylentiler dolaşmıştı başkentte ve havada ezici bir hal vardı. Hayvanat Bahçesi Durağı ile Wittenbergplatz arasındakl karanlık bölgeden geçerlerken Margot ürperdl.

Carras, "Bu karartma kalktığı zaman yolumuzu şaşıracağız," diye bir espri yaptı.

Lutherstrasse'deki Horcher'in Yerl'ne girdiklerinde hiç bir şey değişmemlşti. Sıcaklık, ışık, sessizce işlerini gören becerikll garsonlar. Yalnız yer barış zamanınınkinden biraz daha yaşlanmış glblydi. Yakın masalardan blrinde bir havacı binbaşı blr artlstle beraber oturuyordu.

"Afrika'da mı Idinlz? "

"Evet, slze ne öyküler anlatabillrim..."

Birkaç sözcük kulağına geldi Carras'ın..."Girit, Sicilya." Demek orada da bir başka hatta çekillyorlardı. Biraz ilerde hâlâ genç blr adam olan bir panzer generali oturuyordu; dedikleri gibi mesleğine bağlı bir asker olmalıydı. Carras'ın Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığından tanıdığı birkaç subay daha vardı, geri kalanı ise slvillerdi.

Carras yemeği ısmarlayıp da bu yemeğin en azından maaşının yarısına mal olacağını bildiği halde Margot hlç ilgilenmedi. Genellikle, birlikte çıktıklarında Kempinski'ye ya da Rösch'e giderlerdi. İkisinin de yemekleri iyi, üstelik fiyatları da o kadar pahalı değildi. Margot için fark etmezdi, paraları azsa "Wurstmax"ta bir iki sosisle yetinebilirlerdi...ama gün gelmiş, sosis falan da kalmamıştı. Yine de bu gece Horcher'de havyar ve votka, kaplumbağa çorbası, Mosel'le şarabı ile balık, sülünle nefis bir şişe Bordeaux şarabı ve tatlı, soğukluk olarak da meyva ile peynir vardı. Bıraksalar ne hoş bir yaşam sürdürebilirdi insan! Kadehleri nazlı nazlı birbirlerine dokunup çıngırdadı. Bir an sonsuz derinlikler içinde yüzerek birbirlerinin gözlerine baktılar.

"Şerefine, Margot!"

"Şerefine, Hans!"

Hepsi bu kadar! 'Albay'lık tek bir sözcükle olsun konu edilmedi. Margot bu gece bambaşka bir şeyi kutlamakta olduklarını anlamıştı. Yirmi yıl bir nefes gibi geçmişti. Gözlerinde aynı parıltıyla bakıyordu erkeğine. Bu hulyalı dalgınlıkla putperest açıksözlülüğünden oluşmuş karışıma başka hiç bir erkekte rastlamamıştı. Yirmi yıl önce...hâlâ kızdı o zamanlar ve bir gece şafakta sessizce kaçmışlardı evden. Sonra da

sabah sisinin içinden yürümüş ve bir Friesia çiftliğinde durarak daha ineğin sıcaklığını taşıyan süt içmiş ve şöminenin önünde de yere oturmuşlardı. Çarpık çurpuk dumanları tüten bir ağaç kökünün ateşinde çiyden ıslanmış ayaklarıyle çoraplarını kurutmuştu. Gerçek anlamda evlenmiş oldukları gün o gün değil miydi? Yirmi yıl ve Führer ile Rayş uğrunda Velikie Luki'de can vermiş Hans Otfried adında on sekiz yaşında bir evlat anası olduğunu kimse kestiremezdi ona bakarak. Bu gece, kederiyle gururlu, oğlunun kendisine getirmiş olduğu o hoş, Paris kolyesini takmıştı.

Zarif havası ve yabancılara bir daha oraya dönmeleri için içlerinde zerre kadar heves bırakmayacak kadar tepeden bakan havalı garsonlarıyla Horsher'den sonra, Hans ile Margot "halka" indiler, Hayvanat Bahçesi yakınındaki Frasquite gazinosunda oturdular; burası sabaha kadar açıktı ve Carras hep orasının nasıl bir yer olduğunu merak ederdi. İzine gelmiş erler, pahalı evleri bombardımanlarda yıkılmış paralı kimseler burada oturup çene çalar, ertesi günü ve ertesi gün olacakları merakla beklerlerdi.

Kabare. "Hans Moser ve Paul Hörbiger takdim eder..." Böyle saçmalıklara dayanabilecek halde olmamasına karşın, oturup Moser'in gevezeliklerini dinlemesi gerekti. Biraz sonra da bara kaçtılar, orada gayet hoş bir saat daha geçirdiler, ikisi onca keşmekeş içinde kendine yeterli bir ada gibiydiler. Sonunda eve dönmeye karar verdiklerinde, trenler artık çalışmıyordu, etrafta tek bir taksi ve otobüs de kalmamıştı. Tiergarten'in ortasından yürüyerek geçmek zorunda kaldılar. Margot siyah saten iskarpinler giymişti; onlar da berbat oldu tabii. Ama sonunda evlerine döndüler.

Carras o gece sadece genç bir âşık rolü oynamakla kalmamıştı. Ama gerçekten aşklarının ilk günlerindeki gibi sevişttiler, Margot'un elleri de gençliğin tüm sevecenliğiyle okşadı onu.

Hans Carras uyandığında gündüz olmuştu ve bir an kim olduğundan emin olamadı; on sekiz yaşındaki Otfried mi, yoksa kırk sekiz yaşındaki Hans Carras mı? Stalingrad cephesine atanmış olduğunu karısına söylemiş olup olmadığından da emin değildi.

Ama Margot anlamıştı durumu.

Carras kalkıp banyo yaptı, giyindi; kahvaltı sofrasına oturduğunda her şey hazırdı. Valizi hazırlanmıştı. Unutulmuş bir şey falan var mı diye bakmasına hiç bir gerek yoktu; hiç bir şeyin unutulmamış bulunduğundan emin olabilirdi.

"Demek alingrad'al"

"Hansl"

"Margot!"

Daire kapısı arkasından kapandı Albay Carras'ın. Bunun alelade bir kapı kapanmasından çok daha fazla bir şey olduğunu biliyordu Carras; yaşama açılan bir kapıydı o. Bir daha hiç bir zaman açılmayabilirdi kendisi için.

Bir saat sonra da uçaktaydı Carras.

Junkers uçağının kanatlarının altında Berlin denilen gri taş deniz uzanıyordu. Carras hızla etrafına bir göz attı, çeşitli araçlarla gereçlerle oyalanan pilota ve uçağın ardındaki anteni çıkartan telsizciye baktı yolcu mahalliyle pilot mahalli arasındaki pencereden. Pencereden bir kez daha aşağı baktığında Berlin gerilerde kalmıştı, Carras artık Adlersdorf'a ve doğudaki bütün sanayi mahallelerine giden tren yolunu görebiliyordu. Sonra çıplak, rüzgârlı tarlalar, Spree üzerinden, Oder nehrinin üstünden geçtiler ve başkentten her an biraz daha uzaklaşmaya başladılar.

Carras'la birlikte, özel görevi nedeniyle yanına verilmiş bir hayli kimse daha vardı uçakta. Yüzbaşı Döllwang da uçaktaydı. Şu amcası general olan, şu amcasının ileri geri konuşmaları yüzünden ölüm cezasına çarptırılmış olan genç adam. Döllwang yirmi dört yaşındaydı ve az bulunur türden, son derece yetenekli bir delikanlıydı. Carras gibi o da genel karargâhta çalışırken "komuta tecrübesi edinmek amacıyla" Altıncı Ordu'ya atanmıştı.

İlk iniş noktaları Lvov oldu. Ardı arkası gelmeyen uçaklar Lvov'a iniyor, kalkıyorlardı. "Ne trafik keşmekeşil" diye bağırdı Yüzbaşı Döllwang. Carras ile Döllwang uçaktan inip hava üssünün uçuş müdürünü aramaya gittiler. Alanda yürürlerken bir filo Junkers indi alana, uçaklar alandan bir hayli ilerlediler, sonra da kar içinde durarak parkettiler. Önlerinden geçtikleri sırada bir uçağın yolcu kapısı açıldı, bir karbolik buğusu yaladı genizlerini. Uçakların tümü de doğudan gellyorlardı ve tümünün de içieri yaralılarla doluydu.

Uçuş müdürünü savaş uçakları filosundan bir grup pilot tarafından kuşatılmış halde buldular; uçaklar Sicilya'dan kalktıktan sonra Münih ve Krakov'dan geçerek gelmişlerdi ve pilotlar geceyi orada geçirmek istiyorlardı.

"Kesinlikle olmaz...İki bin kilometreden fazla uçuş yaptık ve iki saate kadar da ortalık kararacak," dediğini duydu Carras filo komutanının.

"Size hiç bir biçimde yardım edemem, komutanım," diye yanıt verdi alan direktörü. "Bizzat Mareşal Göring'den geldi bu emir; uçuşu sırasında geçici olarak buraya iniş yapmış hiç bir uçak bakım ve yakıt ikmali için gereken süreden daha fazla kalamaz burada. Cephede hizmete hazır durumdaki uçakların herhangi bir biçimde burada oyalanması derhal harp divanı ile cezalandırılacak." Savaş pilotlarının hava kararmadan bir kez daha havalanmaları gerekti. Carras'ın Junkers'inin uçuşuna da devam emri verildi. Ukrayna'daki Kallnovka'ya gittiler. Orada yakıt ikmali yaptıktan sonra Vinnitsa'ya uçtular.

Ertesi gün Mariupol'a vardılar, ikinci geceyi orada geçirdiler. Carras daha Berlin'de iken "savunma savaşları" ve "planlı çekilmeler" gibi son zamanlarda savaş bültenlerinde sık rastlanmaya başlanan cümlelerin kendine göre yorumlarını yapmaya başlamıştı. Ama Mariupol'da dinlediği öyküler ve pilotların söz arasında, Rus malzemesiyle değil, Alman malzemesiyle, Alman teçhizatıyla dolu istasyonları ve trenleri -falanca yerde yirmi tren; filanca yerde otuz tren; bir kerde kırk yük vagonu; başka yerlerde elli, altmış vagon- bombalamış olduklarına değinen sözleri...tüm bunlar bir delinin fantezileri gibi geldi kendisine. Önceleri bu üsteki tüm filonun pilotlarının ve geri kalan personelin düpedüz tımarhaneiik olduklarına hükmetmek istemişti.

Cephenin çok gerilerinde olduğu zannedilen kentlerin isimlerini duydu. "Tanrı aşkına, gerçek cephe çizgisi ner'de, söyler misiniz bana?" diye sordu Döllwang.

Bir havacı yüzbaşı, "Az sonra göreceksiniz," diye yanıtladı.

Bir yolcu daha katıldı onlara Mariupol'da. Harkov'da askeri bir matbaayı çalıştıran bir bölüğe komuta etmiş bir yedek subay, Yüzbaşı Henkel'dl bu. Kendi ifadesiyle, sırf bir kerecik olsun savaşın göbeğinde olmak istediği için Stalingrad cephesinde savaşmak üzere gönüllü olmuştu.

Ertesi gün, uçuşlarının son kademesinde de, gördüler. Önceleri yere yakın, çok kez otuz metreden bile daha alçaktan uçtular. Carras pencerenin hemen yanında oturuyordu. Taganrog'dan sonra Don nehri ağzının üzerinden geçtiler. Nehrin donmuş mavi parmakları askeri yollara dönüşmüştü. Aralarında sığırların, köylülerin, köylü kadınlarının, atla çekilen araçların ve kızakların da bulunduğu yürüyüş halindeki askeri birlikler Azak'a ve denize doğru sürüne sürüne ilerleyen karınca dizilerini andırıyorlardı.

Kaçan birliklerin üzerinden geçtiler. İnanılmaz bir şeydi bu...ama

yanılmadıkları da kesindi. Alman birlikleriydi bunlar; bunu açıkça görmelerine yetecek kadar alçaktan uçuyorlardı. Yere yakin uçuşlarını sürdürdüler. Solda donmuş Don uzanıp gidiyordu. Çok daha ilerde, bozkırın üzerinde, karlar içinde birbirlerine yetişip geçmeye çalışan hafif ve ağır motorlu araç kolları vardı. Sonra harap olmuş araçlar ve yılankavi bir yol izleyerek giden piyade birlikleri ufkun altında kaldı. Uçsuz bucaksız beyaz bozkır at leşleri ve tersine dönmüş toplar. Bir grup orta çaplı top bomboş bir tarlanın ortasında terkedilmişti. Atlar bir yerlere bağlanmış, dizginler birbirlerine karışmıştı, ama hiç bir sürücü yoktu etrafta. Koskoca yörede tek insan görünmüyordu. Neredeydi bu cephe? Birdenbire uçaksavar bataryaları ateşe başladı üzerlerine, yine de cephenin nerede olduğu belli değildi. Uçak fırladı bulutların arasından bir mermi gibi. İki bin metre kadar sollarında bir başka Junkers vardı, o da doğuya doğru uçuyordu. Başka hiç bir şey yoktu görünürlerde. Bir saat daha uçtuktan sonra motorlar durdu, planör gibi sessizce aşağı kaydılar, bulutları deldiler ve uçsuz bucaksız, dikdörtgen biçiminde bir kentin üzerinde olduklarını gördüler...yoksa bir şehir değil de bir taş ocağı mıydı burası? Her yerde damsız evler, içleri bomboş beton iskeletler, yıkılmış bina cepheleri, dev yapılı kürdanları andıran taş pilonlar vardı. Stalingrad'dı burası. Havada bir çember yaparak geriye uçtular ve Pitomnik hava alanına çok düzgün bir iniş yaptılar.

Beyazın ne denli uçsuz bucaksız olduğu o zaman anlaşıldı...daha Junkers şehre yaklaşırken belli olmuştu bu. Birden sendeleyerek topallayarak yürüyen ve havaalanının üzerinde tökezlenerek koşuşan yaralı sürüleri sardı uçağı. Derhal etrafı çevrildi uçağın. Kabin kapısı, sargılı başlar, kollar, perişan krlıklı yaralılar ve donuk yemiş mor yüzlerle tıkanmıştı. Bagajları uçaktan çıkarmak hemen hemen olanaksızdı. Bir nöbetçinin yolcuların inebilmeleri için daracık bir yol açması gerekti, sonra da daha ağır yaralıların uçağa sedye ile bindirilebilmeleri için yaralılarla boğuşması gerekti. Uçak yarım saat içinde de dönüş yolculuğuna başlayacaktı. Ama Marlupol'dan erzakla dolu olarak yola çıkan ikinci Junkers'e ne olmuştu? Ona dair hiç bir şey görmenin olanağı bulunmadığı gibi hakkında bir şey öğrenmenin de olanağı yoktu.

Carras valizini, daha doğrusu ezilerek perişan hale gelmiş valizini aldı. "Güç belâ bu biçimde kurtarabildim onu," diye bildirdi emireri. "Sürü olduğu gibi üstünden geçti. Tam o sırada da açıldı."

Emireri kilidi kopup düşmüş bulunan valizin kapağını kaldırdı. Carras durumu gördü. Her şey birbirlerine karışmıştı, pijamaları, tıraş takımı, yerden valize girmiş kar, bir fotoğraf albümü, kısacası daha kırk sekiz saat önce Margot'un düzenle tertiplemiş olduğu ne varsa hepsi birbirine girmişti. Ama Carras'ın şimdi böyle şeyler üzerinde durup düşünecek, derhal emir erine ya da etrafındaki çıldırmış yabanıllara emirler savuracak durumu yoktu. Sırtına bir kürk, başına da yine kürklü bir şapka giymiş bir subay, bir ikinci, bir üçüncü, bir dördüncü subay kendisinden bilgi bekliyorlardı. Erzak, petrol, yakıt, ekmek, bir denizaltı radyosunu içeren bir valiz, çok kısa dalgalı bir telsiz alıcısı getirmiş miydi? Carras'ın bunlardan bilgisi olmadığı için hepsi de çılgına döndüler, sonra çarçabuk uzaklaştılar. Carras'ın onlara sorduğu sorular da yanıtsız kaldı.

Nihayet ağır yaralı yüklerlyle birlikte Junkers'ler karın içinde koşarak ağır ağır havalandılar, göğe yükseldiler. Sadece birkaç ağır yaralı uçaklara taşınabilmiş, ötekiler sırf bilek gücüyle uçağa dalarak kendilerine yer bulmuşlardı. Carras, aksayan, tökezlenerek yürüyen bir güruhla (yüzlerce kişilik bu yaralı kalabalığını ifade için başka bir terim bulamıyordu) yalnız başına kaldı, şimdi o yaralı kalabalığı bin güçlükle havaalanının kenarına dönüyordu. Havaalanı kontrol subayının ve havalanı komutanının kimler olduklarını öğrendi... alan komutanı artık aklını hiç bir biçimde kullanamayacak hale gelmiş bir yüzbaşıydı. Carras, Ordu Karargâhının artık Gumrak'ta olmayıp çok daha batıdaki bir boğazda bulunduğunu öğrendi. Kendisini almak üzere bir zırhlı araç gönderilmezse -ki orası da kuşkuluydu- karargâha gidebilmesi için hiç bir taşıt aracı yoktu.

Saat öğleden sonranın 3'ünü 10 geçmiş ve ortalık kararmıştı ki, nihayet Carras'ın beklediği mağaranın önünde bir kamyon durdu. Carras ön tarafa binerek şoförün yanında bir yere yerleşti; Yüzbaşı Döllwang ile Yüzbaşı Henkel'in ise erlerle birlikte kamyonun arka tarafına binmeleri gerekti. Gumrak'a ve Stalingrad'a doğru hareket ettiler. Hava savrulan kar zerreleriyle doluydu. Ön cam silicisi aralıksız çalışıyordu. Carras etrafta hiç bir şey göremiyordu. Yalnız kar savruntuları yükseliyordu ince uzun ağaçlar gibi göğe doğru. Carras, havalanmış da bir kez daha uçuyormuş gibiydi sanki, ama bu kez inanılmayacak kadar ağır uçuyordu. Şoför ikinci vitese bir türlü geçiremiyordu kamyonu ve yolun büyük bir kısmında düşük vitesle yol aldılar.

Nihayet durdu kamyon. Yüzbaşı Döllwang'ın atandığı yere

gelmişlerdi Döllwang'ın yüzü belirdi şoför mahallinin camı dışında. Şoför kapıyı açtı.

"Nereye gideceğim şimdi?" diye sordu Döllwang.

"Şuraya; o yönde giderseniz katiyen şaşmazsınız gideceğiniz yeri yüzbaşım," diye bağırdı şoför. Bu arada yolun karşı tarafında ucu bucağı görünmeyen kardan hortumlarla kaplanmış bir yönü işaretlemişti. "Dosdoğru iki kilometre kadar gidin, onun sonunda bir arazinin meyille alçaldığını göreceksiniz, karşınıza bir boğaz gelecek. Tümen dünden beri o boğazda bulunuyor."

"Sür tarif ettiğin yere," diye emretti Carras.

"Peki, komutanım...yalnız oraya gidersek dönüş için yeterince yakıtımız kalmayacak, hele bir yerde kara falan da saplanırsak da bizi çekip kurtaracak kimse bulamayız."

Yüzbaşı Döllwang veda etti. Carras, onun elinde ufak bir valizle baldırlarına, hatta kısa kürk ceketinin eteklerine kadar kara gömülerek yürümeye başladığını gördü. Onun izinde de, gri bir hayalet gibi Henkel gidiyordu.

Döllwang hiç kuşkusuz, cebinde bir ölüm emri taşıyordu. Ama ya kendi, Carras ne taşıyordu cebinde? Ne işi vardı *burada!* Neydi *görevi?* Topçu komutanlığı apaçık gerçeği gizlemek için bir kamuflajdı hiç kuşkusuz. Kendisine en yüksek yetkili tarafından verilmiş olan son derece özel ve şerefli görev, isimlerini yanında taşıdığı bir sürü ciğersiz, yüreksiz subayı hizaya getirmekti. Onları yola getirecek, tüm ordunun subaylarıyla erlerinin moralini yükseltmek için, yumuşak ya da sert, tüm olanakları ve yöntemleri kullanacaktı. Tümünün cesaretini toplamaları için, gerekirse en sert yöntemlere baş vuracaktı. Çünkü bir kilit noktasıydı Stalingrad.

Hepsi hoş, güzeldi...ama daha kırk sekiz saat önce Berlin'de olduğunu düşününce tümüyle saçma, son derece saçma geliyordu bütün bunlar kendisine.

Bir mağara, bir masa, masanın üzerinde de bir harekât haritası. O haritanın üzerine birçok baş eğilmişti...General Gönnern'in güneş yanığı, dazlak başı, G-3'ünün, kolordu topçu komutanı General Vennekohl'un ve kolordu kurmay başkanı Yarbay Unschlicht'in başları. Masanın yanıbaşında da yeni gelenler, Döllwang ile Henkel duruyorlardı.

Masanın üzerinde de Teğmen Wedderkop'un az önce getirmiş olduğu Vilshofen'in durum muhakemesi yapılmış haritası duruyordu.

Subayların tüm dikkatleri o eskize dikilmişti. Durumu çok açık olarak ortaya koyuyordu harita kuşkusuz.

Harita müsveddesi Volga ile Don arasındaki bölgeyi ve Volga dirseğinin ucundaki Stalingrad kentini gösteriyordu. Stalingrad'ın kuzey ucundan başlayıp batıya doğru uzanan cephe hattı sonra tekrar geriye Volga'ya doğru dönüyordu ve bu arada insan kalbine benzer bir biçimin etrafını çeviriyordu. İşte evvelki günkü ve dünkü cephe hattı buydu.

Pitomnik köyüne ve havaalanına karşı üç düşman ileri hareketi vardı. Haritaya bakanlar etrafı düşman kuvvetlerince çevrilmiş kalbin şimdiden ikiye kesilmiş olduğunu açıkça görebiliyorlardı. Sorun şuydu: böylesine ikiye kesilmiş bir yürek yaşayabilir miydi? Kanayan yarayı bir kez daha tedavi etmenin olanağı var mıydı? Vilshofen eskizine iliştirmiş olduğu bir pusulayla aynen şu soruyu sormuştu: "Menekşe" hattı nasıl kurulabilirdi ve "Menekşe" kurulamazsa, bundan ne gibi bir sonuç çıkarmak gerekecekti? "Genel Kurmay mensubu baylar, bir karara vardınız mı bu konuda? "

Üzerine "Menekşe" yazılı savunma çizgisi, Pitomnik hava alanını da içine alacak biçimde çizilmişti. Ama o konuda gelen haberlerin tümü kötüydü: düşman, kuzeyde, güneyde ve batıda Alman savunma mevzilerini derinlemesine yarmış, üstelik hayli ilerlemişti; batıdan geri çekilen tümenler kendilerine ayrılmış bölgelerin ancak birer kısmını işgal edebilmişlerdi ve bu tümenlerden ikisi de artık mevcut değildi. Bir üçüncüsünün ise, sadece ufak bir kısmı kalmıştı. (Bununla birlikte, Gönnern,Vennekohl ve Unschlicht henüz bu son gerçeği yutabilecek, kavrayabilecek durumda değildiler.) Bu savunma çizgisinin, kağıt parçası üstündeki bir çizgiden başka bir şey olmadığını, dışarıda karla örtülü savaş meydanlarında hâlâ tutunan birkaç kuvvetli mevzin geçici koruması altında karmakarışık bir halde, aralıksız, doğuya doğru kaçan yenilmiş ve kanlı sürülerden başka bir şey bulunmadığını açık açık anlamaları gerekirdi.

Ötekiler Unschlicht'e döndüler... kolordu kurmay başkanı olarak durumu kendilerinden çok daha geniş bir biçimde kavraması gerekirdi. Ama Unschlicht omuzlarını silkti: "Haberalma kaynakları ve gelen raporlar o kadar kıt ki ve daha o kadar öğrenmemiz gereken şey var ki, durumu tümüyle değerlendirmek son derece güç."

"Öyleyse bu kadar karamsar, bu denli kötü sonuçlara nereden varıyor Vilshofen? " diye sordu Gönnern.

Vennekohl, "Ah, Vilshofen durumu biraz fazlaca büyütüyor," dedi.

"Yine de, tüm bölgede sizin sadece pek az askerinizi görüyorum, Gönnem... topu topu kendi birliğiniz, Lundt'un alayı ve bir de Vilshofen'in savaş grubu tabii. O kadar"

"113.nün 76.nın ve 44.nün bir kısmının çekildikleri görülüyor," diye kabul etti Unschlicht.

"Ne kadar güneydeyseler eksenin dış ucundan o kadar uzun bir mesafe boyunca çekilmeleri gerekecek. Bunu kıvırabileceklerini sanmıyordum," dedi Vennekohl" Bana soracak olursanız, Vilshofen'in şu harita taslağı, hedefi tam göbeğinden vuruyor. 'Menekşe' tutulamaz artık bana sorarsanız. Ben 'Ayçiçeği' üzerine iddiaya girerim." Ayçiçeği" daha da geride tutulmak üzere kararlaştırılmış savunma çizgisiydi. Pitomnik hava alanı bu savunma hattının dışında kalıyor ve kuzeydeki Borodkim öresinden başlayarak dar hatlı demiryolu boyunca güneye inerek Voroponova istasyonuna varıyor, sonra dönüp bizzat Stalingrad'ın güneyindeki dış savunma mevzilerine ulaşıyordu.

"Ama ya tümenler bu geri hatta kadar çekilmeye ve 'Ayçiçeği' hattındaki mevzilerine bile yerleşmeyi başaramazlarsa? "

"Böylesine geniş kapsamlı sorulara yanıt vermek bizim görevimiz değili" diye bağırdı Gönnern. "Hayır, bize ait değil bu! Değil." Gerçekte değildi. Evet, "Lider"lerini terkedip adamlarıyla beraber kendi başlarının çaresine bakmaya kesin karar verdilerse öyleydi.

Bir duraklama izledi bunu. Birkaç dakikalık kara kara bir sessizlikten sonra Gönnern konuştu:

"Her şey Pitomnik'e bağlı, kullanılabilir durumda tek hava alanımız orası. Pitomnikle batacak, ya da bellmlzi doğrultacağız. Oraya giden yolu kesmeliyiz. Şimdiki görevimiz bu. "Saçma sapan konuştuğunun tümüyle, farkındaydı, ama konuyu değiştirmek için böyle bir fırsat çıkmış olmasından da memnundu. Genç yüzbaşıya dönerek, "Bu konu özellikle sizi ilgilendirlyor, azizlm Döllwang," dedi. Eski dost Döllwang'ı tanıyordu, yıllardır tanıyordu. "Sana bir tabur gerekli, ama benim de artık alayım yok elimde, taburlarımız falan da yok. Tüm kalıntıları bir araya getirerek bir takım birlikler oluşturmaya çalışıyoruz. Şu anda çeşitli birliklerden ayakta kalmış olanları bir araya toplayarak savaş grupları oluşturuyoruz. Seni Vilshofen'e yollayacağız sanırım. Uygun mu bu? "

Kolordu kurmay başkanına sorulmuştu bu son soru. Kurmay başkanı olumlu bir işaret yaptı başıyla.

"Wedderkop'u geri göndermedim," dedi G-3. "Yeniden cepheye

dönerken Döllwang'ı alıp götürebilir."

"Yüzbaşı Henkel'i de götürmesin mi? "

"Yüzbaşı Henkel,Lundt'un alayına verildi."

"Peki öyleyse, öyle olsun. Şansınız açık olsun."

Yanında G-3'le beraber, Döllwang, yeraltı sığınağından çıkarken, Gönnern donuk bakışlarla baktı onların ardından. Yüzbaşı gözden kaybolduktan sonra da daha bir süre boşluğa dikti gözlerini. Bir saat içinde üçüncü kezdir ki aynı düşünce geçiyordu kafasından. Önce kendisiyle ve kendi durumuyla ilgili olarak aklına gelmişti o düşünce; sonra da eski yoldaşı General Döllwang'la ilgili olarak. Şimdi ise, generalin yeğeninl, bu yirmi dört yaşındaki yüzbaşıyı da katmıştı o düşünceye. Bu kez, tekrar kendi sorunlarıyla uğraşmak üzere başını çevirmeden kafasından geçen düşünceyi açıkça bildirdi:

"Hepimiz harcanabiliriz."

İkisi de genç, üstelik aynı askeri düzenle eğitilmiş Döllwang ile Wedderkop birbirlerinden çok farklıydılar. Eğitim durumlarında farklar vardı. Döllwang'a açık gerçekleri ve gerçek olanakları değerlendirilmesi öğretilirken Wedderkop'un yetiştirilmesinde mantık dışı ve olanaksız şeyler üzerinde durması ve aynı zamanda da katı bir biçimciliğe uyması öğretilmişti. Bu farklar ise, çevresel ve soydan gelen özelliklerini meydana çıkarmıştı iki adamın. Döllwang'ın müziği sevmesi ve bir melodiye ya da çavlanlar gibi dökülen bir bestenin uyumlu, delice seline kendini unutabilecek kadar kaptırması bir rastlantı değildi. Çetrefil bir sorunu, örneğin diyelim, bin tonluk bir yükü yüzlerce kilometre uzakta bir yere taşıma işini halletmesi gerektiğinde, bu sorun onun için beygir güçleri , koşullar, karşılaşılması olası güçlükler ve o güçlükleri yenme olanakları ile ilgili gerçeklerin tümü demekti. Kumlu yoldan geçen bir arabanın tekerleklerinin şosede yol alan arabanın tekerleklerinden daha ağır döndüğüne daha küçük bir çocukken dikkat etmişti. Bir arabaya koşularak tüm bir gün yük çektirilmiş bir ineğin dinlenmiş bir ineğe kıyasla çok daha az süt verdiğini de daha amcasının çiftliğinde öğrenmişti. İçtenlik, başkalarına bağlılık, sessizlik, en özlü biçimlerinde bildikti ona... bir yuva dolusu kuş yavrusu, bir atın kadife yumuşaklığındaki burnuyla insana sokuluşu, bir köpeğin sıvrı burnunun avuçlar içine girişi, ağır ağır geviş getiren bir ineğin büyük sükuneti.

Wedderkop'un da ataları ve ailesi vardı herkes gibi, ama, allesi hakkındaki tüm bilgisi bir albümdeki fotoğraflardan geliyordu. Siyah

cüppeli ve yüzü mühürlüymüş gibi bir görünümü olan diyakon babasıydı; gözlerinin arasında dimdik bir çizgi olan kadın ise annesi; sofu, boynu bükük öteki kadın ise yine kendi-evlerinde yaşamış halasıydı. Bu Potsdamlı diyakon ile karısı birlikte dünyaya getirmişlerdi kendisini ve bir hayli yıl da bakmışlardı ona; ama ona yabancı kalmışlardı ve o da en sosyal düşüncelere nasıl sırt çevirdiyse onlara da öylesine sırt çevirmişti. Annesiyle babası kendisine sadece lekesiz bir soy ve bir sürü hayalet atalar bırakmışlardı.

Bu ikisi, Döllwang, ile Wedderkop, Wedderkop'un bir gece önce geçmiş olduğu yolu bu kez birlikte geçmek zorunda kaldılar. Pitomnik'e gelince, erzak debboyunda durdular, ama erzak getiren hiç bir yeni uçak gelmemişti ve oradan alınabilecek de bir avuç bile yiyecek yoktu. (Bir gün önce de Wedderkop bölüğün güvendiği insan başına, üç, dört tayın yerine sadece yarım tayın alabilmişti. Sonra da dağılmış askerleri toplama merkezine sürdüler arabalarını,darmadağın edilip doğranmış bir liklerinin savaş. grupları için gerekli elemanları oradan alacaklardı. Wedderkop indi arabadan ve az sonra da bir çavuş ve sekiz erle döndü. Hepsini de kamyonun önüne dizerek bir bir isimlerini sordu. Çavuşun adı August Gnotke idi; ötekiler ise Onbaşı Riess ile er Altenhuden, Gimpf, Fell, Liebsch, Stüve ve Kalabach'tı. Grup, kamyonun arka tarafına tırmanıp. bindi, Wedderkop tekrar şoför mahalline geçti, yollarına devam ettiler.

"Acayip görünümlü bir grup," dedi Wedderkop. "Öyle birliklerini terkedip kaçmış erlere benzemiyorlar; ama acil bir bölüğün kalıntıları. Yanlarında teknik bir de çavuş varmış, ama bu sabah vurmuş kendini."

Tümü de acayip görünümlü bir gruptular; Döllwang böyle düşünüyordu. Tayın debboyunun önünde bekleşen adamlar, debboyun bulunduğu boğazda bulunan karargah bölüğünden gelme erler, hatta şu kamyonda bulunan teğmen ile şoför bile. Vaktiyle, Almanya'da, bazan memleket iznine gelmiş trenler dolusu insan görmüş ve hepsinin de canlarından bezmis, yorgun yüzleri dikkatini çekmişti. Yine trenler dolusu da yaralı görmüştü. Ama burada hava sonu gelmez bir bezginlikle yüklü, pis kokulu bir yaraydı. Durumun umutsuzluğunu ta içinde duyan elli günlük çözülme ve kokuşma olayına adım adım katılmış olan savaş hattı subayı Wedderkop değil, daha iki gün öncesine kadar Stalingrad'ı sadece haritada kırmızı ve mavi çizgilerden oluşmuş bir yer diye bilen genç kurmay subayı Döllwang olmuştu. Çembere alınmış birliklerin arasına karışalı topu topu. dört saat olmuştu, ama

buradakinin artık bir ordu değil, savaştan bezmiş, bitkin düşmüş, bitlenmiş, kansız ve aç bir insan kitlesi olduğu şimdiden açıktı. Yeniden bir ordu haline gelebilirdi belki, ama ancak dinlenir, gereken bakımı görebilirse, sonra da birleşik bir eğitim görür ve tepeden tırnağa yeniden gerekli silahlarla donatılırsa. Ama kendi buraya ordunun gereksinmeleri için gelmemişti; ufak bir birlikte çalışmak ve birlikleri yönetmek için gerekli tecrübeyi edinmek için gelmişti.

Yolları karla örtülüydü. Hareket ettikleri zaman kar birçok araçların tekerlekleriyle basılmıştı, ama ilerledikçe karın üzerindeki tekerlek izleri seyrekleşti. Yol kenarında kamyonlar yatıyordu. Uzaklardan bakınca ayın ışıkları altında kocaman kaya parçalarını andırıyorlardı, ama yanlarından geçerlerken, Döllwang, tümünün de üzerlerine toz gibi kar serpiştirilmiş kamyon enkazlarından başka bir şey olmadıklarını gördü. Yolun ortasında, ya da hemen kenarında kurşuni renkli tümsekler yatıyordu. Paçavralara sarılı. Önceleri bunlar sadece üç, beş tane ve birbirlerinden hayli aralıklıydı, yol boyuna sağlı sollu serpiştirilmiş gibiydiler; bir süre sonra yolun iki tarafında da birbirlerini izleyen, araçların enkazları gibi üzerleri toz halinde karla kaplı, kiminden bir bacak, kiminden bir el havaya kalkmış bir hayli tümsek görülmeye başlandı. Yol bir boğaza iniyordu. Kazaya uğramış iki kamyon vardı burada ve bir savaş geçmiş gibiydi burada... Wedderkop, inledi. Şoför onun sesini duyunca başını çevirerek önce Wedderkop'a, sonra da Döllwang'a baktı.

"Evet, çok şeylar kaynadı gitti, çok şeyler cehennemlik oldu, çok şeyler..." dedi.

Sesi kurşun gibiydi şoförün, özel bir şeylere değindiği belliydi, ama bunun ne olduğunu bilmiyordu Döllwang. Sözün açıklanmasını bekledi. Ama Wedderkop değiştirdi konuyu.

"Ne olursa olsun, Steiger'i benim ellerimden almaları gerekti," dedi. "Kasacı Tepelerinin savunucusu Yüzbaşı Steiger'i. Tabii, kimsenin umurunda değildi Pitomnik'te; onun yapmış oldukları, demek istiyorum. Hava alanındaki kuş beyinliler onun neler başarmış olduğunun zerre kadar farkında değildiler. Sadece durmadan kesiyor, biçiyorlardı; başka bir şey de gördükleri, duydukları yoktu. Steiger'i benden teslim almak istemediler. Ama ben burunlarının önünde ameliyat masasına yatırdım onu. Sözün yeri geldi, söyleyeyim, Yüzbaşım, yerine atandığınız, kimseydi Steiger..."

Bir sessizlik oldu. Bir süre sonra, Döllwang," Eh, şoför," dedi," bir

an önce gideceğimiz yere varsak daha iyi ederiz, yoksa neredeyse Rusların kucağına düşeceğiz."

Gerçekte, daha uzun boylu gitmelerine gerek yoktu. Yol üstünde duran bir nöbetçiye sürdüler kamyonu.

"Vilshofen Savaş Grubunu arıyoruz."

"Yolun karşı tarafında."

Vilshofen'in savaş grubu, Baburkin-Pitomnik yolunun kuzeyinde o zamana kadar işgal edilmemiş bir takım mağaralara yerleşmişti. Hemen karayolunun öbür tarafındaki bir diğer savaş grubuyla birlikte Pitomnik'e giden yolu kesmişti grup. Bu iki grup birlikte "Menekşe" diye bilinen savunma çizgisiydi. Gündüzleri erler mevzilerinde bulundukları yere uzanıp can veriyorlardı; geceleri ise mecburi yürüyüşlerle geçiyor ve yol boyunca can veriyorlardı. Her yerde toptan temizlenme tehlikesiyle yüzyüze oldukları için, düşmanla yakın savaşa girişmekten kaçınıyor ya sadece artçı savaşları veriyor ya da buzlu rüzgârın içinde kar üzerine uzanıp titreşiyorlardı. Kendilerine siper kazıp o siğere sığınmaktan vazgeçmişlerdi artık. Yeni mevzilerine disiplinli bir biçimde çekiliyorlardı. Yeni çekildikleri yerde de eski müstahkem mevziler ya da yeraltı sığınakları bulamazlarsa demiryolunun kenarına bir yarığın içine ya da açıklık bir yerdeyseler kardan bir duvarın ardına çömelip büzülüyorlardı. Dövüle dövüle incelmiş ve çeliği yanmış olan bu piyade halkası hâlâ bozkırın dört yüz kilometre kareden geniş bir alanını çeviriyordu. Bu da gerilde topçu ve tank birlikleri, atelyeler, tamirhaneler, karargâhlar, hastaneler, debboylar için yeterince bir alan bırakıyordu; dağılan un ufak olmuş ordunun umutsuzluk için, felç için, panik için, hastalık ve ölüm için yeterince yeri vardı yani.

Bu incecik piyade çemberinin tutunması gerekliydi. Bir yumurta kabuğununkinden farksızdı görevi; bu kabuk kırılacak olursa içindekiler derhal dökülecek ve geriye cerahat, kan ve yara kokusundan başka bir şey kalmayacaktı, çürümüştü çünkü yumurta.

Böyle görüyordu bir adamın kafası durumu. Ama ürettiği tüm hayaller gibi, bir zamanki halini andırıyordu, ama çok büyütülmüş, delicesine hareket halinde, şişmiş, kabarmış olarak masmavi bir gök ve gökten yere doğru dalan simsiyah bir top. Ama topun pençeleri, kanatları, üstelik de kabarmış tüyleri vardı. Birdenbire tüyler havaya uçuşacak, sonra da her şey bitecekti. Gökten inen top bölünebilirdi ve bölündü, yeniden iki ayrı yaratık oldu. Işık yine dünyayı aydınlatmayı sürdürecek yine neşe ve bereket olacaktı sonu gelmeyen. Yaratılışın bir

hayaliydi bu.

Ama burada olanlar yaratılış değildi. Hiç bir fırtına devi can üfürmemişti insanoğluna. Bomboş bir körük sancıyla çalışarak hava üflüyor ve bir milleti rezil ediyordu. Hiç bir şey çıkmayacaktı bu gidişin sonundan. Ne ışık, ne mutluluk, ne de bereket.

"Biz harcanabiliriz!" diye ifade etmişti durumu General Gönnern Tümü haberli değildi bundan, ama tümü de perişan, çıplaktı ve hepsinin birden başına gelliyordu gelenler.

Albay Vilshofen'di mavi gökleri ve gökten inecek kartalı düşünen. Üreme olayı onun hayalinden geçmişti ve onunla birlikte o anda durumu düşünerek o olayın tersliği de. Bir yığın eski elbisenin üzerine uzanmıştı boylu boyunca çizmeleri ayağında,kürklü paltosu sırtında, vizörü indirilmiş kürklü şapkası da başındaydı. O gece için birliklerinin dağılış biçimleri hakkında emirler verirken birden kendinden geçmişti bitkinlikten. İki dakika sonra da tekrar kendisini uyandırmasını istemişti emir erinden. Emir eri bir sandığın üzerinde oturuyordu. Hava soğuktu, bulundukları yerin kapısı falan da yoktu. Bir saat önce bomboş bir mağaraydı burası. Toprak duvarda yarık bir ocaktı; o yarığın içinde bir arabanın enkazı, ayrıca lastiklerden kesilmiş birkaç parça da yanıyordu. Duman burkula burkula yükseliyor ve ağır ağır mağaranın kapısına doğru gidiyordu. Tavandan siyah, pul pul iri kurumlar dökülüyordu.

Siyah pullar döküldü Vilshofen'in yüzüne.Siyah pullar... bir kamyon leşi üzerine siyah pullar gibi doluşmuş ve tek başına yanlarından geçtiği sırada da tünedikleri yerden havalanmayan kargalar görmüştü. Arkasından gelen birliğinin baş kısmı nihayet aynı noktaya geldiğinde havalanmıştı kargalar. Vilshofen onların çığlık çığlığa dağılışlarını görmüştü.

Daha önce de yol üstünde ölü atlar görmüşlerdi, leşlerlyle besleniyorlardı kargalar onların; şimdi ise kargalar için kamyonlar dolusu donmuş insan eti vardı. Kanatlarını hızla çırpan kargalar havalandılar; o kadar çoktular ki, simsiyah bir duman gibi kapladılar göğü.

İniedi Albay Vilshofen. Elinde saat, üzerine eğilmiş olan emir erinin içinden bir an hemen onu uyandırmak geldi, yine de geri kalan yarım dakikayı daha bekledi. Vilshofen omuzunda bir el duydu, bir çiviye asılmış is çıkaran lambaya, sonra da genç Teğmen Latte'nin yüzünün çizgilerine baktı. Hâlâ gördüğü düşün etkisi altındaydı Ama bu seferki bir düş değildi...toprak duvar, duvardaki bir çiviye asılı lamba, Teğmen Latte birer gerçektiler. Kanatlarını çırparak havalanmaya çalışan

bir canavar...korkunç bir can çekişme ve korkunç bir şey doğdu ortada... pis kokulu, içindekiler etrafa damlayan bir yumurta kabuğunun...karın içinde etrafa leş kokuları saçan bir pislik... Ve Gönnern, Damme ve başkomutan...ne ilgileri vardı onların bununla, ne ilgisi vardı kendisinin de bununla? Kimdi o zonklayan, kısır dev körükler ve kimlerdi o acı çeken, zorunlu ve bin kez ölen zorunlu kuklalar... ve kim kaybetmişti şerefini ve yaşamını bu hareket sırasında?

Albay Vilshofen sallanarak kalktı. Sonra da sendeledi geri geri. Döllwang dimdik duruyordu önünde, traş olmuş, yıkanmış, giyimi çok tertipli, gözleri ışıl ışıl ve zekice pırıltılarla doluydu. Bir başka hayalet daha! Ama hâlâ sinirlerini titreştiren dehşet kadar gerçekti bu hayalet de.

Walter Döllwang bir adım öne çıktı.

"Savaş grubunuza atandım, komutanım..."Vilshofen yüzbaşının sözlerini duydu ve uzattığı eli de gördü. Hayır, son damlaydı bu bardağı taşıran. Döllwang ise, öte yandan, karşısında avurtları çökmüş bir yüz, meşaleler gibi yanan gözler görmüştü. Bir zamanlar kendisine hemen hemen baba olmuş bu eski dostun çok değişmiş hali yüzünden duyduğu şaşkınlığı belli etmemek için birden topladı kendini.

Buna karşın, derhal dağıldı Vilshofen'in dikkati. Taşıt görevinden dönen Wedderkop rapor verdi kendisine hemen. Yüzbaşı Stelger'i Pitomnik'teki sahra hastanesine bırakmıştı. İkisi dışında, öteki on sekiz yaralıyı da Gumrak sahra hastanesinde değil, Gumrak mezarlığında bırakmıştı. Dönerken de erler için yarım günlük tayın-Vilshofen'i en çok etkileyen bu oldu-getirmişti.

Yarım günlük tayın. Elli gram peksimet (daha doğrusu bir buçuk dilim bisküvi), sekiz gram öğle tayını (yedi tane fasulye), yirmi beş gram süper tayın (bir parçacık et) ve beş gram da içecek o sıralarda tam bir günlük tayındı; Wedderkop da o miktarın yarısını getirmişti! Döllwang, Vilshofen'in yanıbaşında duruyordu, Vilshofen derhal tayınları dağıttırdı (fasulyeler dışında) ve dağıtıma da bizzat nezaret etti. Her er gelip de elini uzatınca Vilshofen ona ya bir söz söylüyor ya da bir kez bakıyordu. Ama kimseyi teselliye kalkışmadı; adamlarını yüreklendirmek için söylediği sözler apaçık ürkütücüydü. Döllwang, her sözü tartarak söyleyen, cümlelerini dikkatle derleyen, sert bir insan olarak tanımıştı Vilshofen'i; yine de şimdi konuşan acılı, çok darbe yemiş adamı derhal tanıdı.

Vilshofen bir parça katı peksimetle başparmak iriliğinde bir

konserve et parçasını kavrayan kirli asker eline baktı, "Çok ufaldı, değil mi, Hannes? " dedi. Bir diğerine de, "Biraz idare edersen kahvaltıya da bir şeyler kalacak herhalde," dedi. Bir üçüncüsüne: "Senin ihtiyarın memleketteki ahırında kaç domuzu var, Vogt? " "Bir tanecik efendim." "Eh, gördün mü, gerlde memlekettekiler de tayından yana bolluk içinde değil." Bir dördüncüsüne, eski bir okul müdürüne: "Uzun uzun çiğnemeyi unutma," dedi. "fazla çiğnersen biraz daha uzar yemek." Beşinciye: "Kaç çocuğun var. Vilsdruff? " "Biliyorsunuz, efendim, beş tane." "Şansın varmış ki bu yemeği onlarla paylaşmaya zorunlu değilsin." Altıncıya:"Eh, Matzke, zavallı şeytan. Darağacına yollasalardı son yemeğin bundan zengin olurdul"

Kimseyi lafsız bırakmadı.

"Masa ne güzel tertiplenmiş gördün mü? "..."Şimdi cephede soğukluk olarak bir Strauss valsi dinleyeceksin. "(Rus mevzilerinden her gece Alman mevzilerine yapılan propaganda yayınları daima bir müzik parçasıyla başlıyordu.) "Neydi o dün gece çaldıkları? " diye sordu bir sonraki adama. "Rigoletto' dan bir parça, komutanım." "Dün Stalin orguyla, (Rus tipi bir havan topuna bu adı vermişlerdi) bir senfoni dinledik." İvan'ın safına kaç.. ' Bir kez daha söylemiştim bunu ben size."..."Mevzilerinizi terkedin, kaçın, İvan'a koşun; bulunduğunuz yerde açlıktan gebereceksiniz. Kimseyi durdurmaya kalkışmayacağım."

Ve böyle sürdürdü konuşmasını. İster bir adamını yüreklendirmeye,ister ölümün eşliğinde bulunan bir diğerine veda etmeye, ister vatana ihanet denebilecek sözler söylemeye çalışsın, son derece içtenlikte konuşuyordu Vilshofen. O iç kanatıcı geçit sürdü gitti, insan enkazları, isimlerini kestirmenin olanağı bulunmayan o insan enkazları geçti bir bir önünden Vilshofen'in.

Herkese şahsen hitap ediyordu Vilshofen: Hiç olmazsa bir kere süzmeden, dudaklarında acı bir gülümseme belirmeden bir tek kişiyi geçirmiyordu önünden ve onun karşısına geldiği anda, bir an olsun, canlılık eseri göstermeyen tek donuk yüz bile geçmedi önünden.

Pitomnik'ten aldıkları yeni adamlar geldi.

"Adın ne senin, çavuş? "

"Gnotke, komutanım"

"Daha önce, neredeydin? "

"Dmitrevka'da, komutanım"

"Ondan önce? "

"Moskova önlerinde, komutanım."

"Ondan da önce, askere gelmeden önce? "

"SA'da, komutanım."

"Ondan da önce, Çavuş Gnotke? "

"Pomeranla'daki Klein-Stepenitz'de evimde, komutanım."

"Herhalde en hoşlandığın yer orasıydı, değil mi? "

"Evet, komutanım, en iyi yer orasıydı, komutanım."

"Eh, umarım, bir gün gelir yine oraya dönersin, Gnotke."

Ama göndermedi Gnotke'yi o anda.

"Eh, anlat bakalım adamlarını bana? Kim bu arkadaş? "

"Onbaşı Riess, komutanım."

"Pekala, daha başka? Riess hakkında başka bir şey yok mu bana söyleyeceğin? "

"Riess sağlıklıdır; Dmitrevka'da daima o gidip getirirdi tayınları. Daha evvel de SS birliklerindeymiş. Görevini yapıyor. Boş zamanlarında da kağıt oynar."

"Öyle mi, Riess"

"Evet, komutanım."

"Peki ondan sonraki? "

"Er Altenhuden. O da benim gibi Pomeranyalı, komutanım."

"Çok iyi, Ondan sonraki? "

"Er Gimpf, komutanım."

"Çok iyi, ondan sonraki," demedi bu kez Vilshofen. Gözlerini dikti...bir kaç gün önce menekşe mavisi rengindeydi bu gözler ve birkaç dakika önce de Döllwanger'e parlayan meşaleler gibi görünmüştü; arayan bakışlarını Gnotke'nin gözlerine dikti. Gnotke'nin ağır ağır, için için bir takım huzur kaçırıcı düşüncelerle kıvrandığı belliydi.

"Vallahi, bilmiyorum, komutanım..pek bir derdi yok gibi kendisinin. Kletskaya'daki yarma harekatı esnasında bir deliğin dibine uzanıp yattı ve orada kalmak istedi. Vertiyaçi'de de dünyaya metelik vermedi. Dmitrevka'da hâlâ hiç bir şey umurunda değildi.. ."

"Öyleyse çok uzun bir zamandır berabersiniz? "

"Evet, daha önceki cezalılar taburunda da beraberdik."

"Anlıyorum. Gimpf nereli? "

"Aiten-Affeln'li Orada memleketinde bir annesi var. Annesi onun iyi bir evlat olduğuna, er geç bir gün geri dönüp yine topraklarını işlemeyi sürdüreceğine inanıyor olmalı herhalde..."

Gnotke duraladı yine. Bir yıldır bu denli uzun konuşmamıştı.

"Bana Kletskaya'dan ve oradaki delikten söz et bakayım."

"Peki komutanım. Çavuş Aslang deliğin kenarına illşmiştl..hâlâ orada oturuyordu ve ötekiler de sinmiş yatıyorlardı. Delliğin içi de yarı yarıya doluydu, ben etrafa bakınmadım,sonra da çekip çıkardım onu; (Gnotke, Gimpf'e baktı.) delikten dışarı ve yol boyunca hep dürterek yürütmeye çalıştım. Vertiyaçi'de de aynı durumdaydı, Dmltrevka'da da. Bazen onu iterek zorla yürütmem gerektl;oysa hiç bir olağanüstü derdi yok gibi görünüyor, onun için neden?.. "

"Evet, neden, Gnotke? Daha birçok anaların da evlatları var bur'da, öyle değil mi? "

"Evet, komutanım, pek çok;bu sabah Çavuş Pöhls kendini vurdu.Yıllardır mutfakta çalışırmış, sürekli açlığa dayanamadı. Dün çavuş Maulhard'ı karda bıraktık; daha fazla sürükleyemedik kendisini. Ve Dmltrevka'da da Çavuş Urbas'ı bıraktık yeraltı sığınağında. Ama zaten artık işi bitmiş gibiydi.."

Evet, neden bu denli ilgileniyordu Gnotke bu bir tek adamla? Bu soru gerçekten ciddi biçimde ilgilendirmişti Vilshofen'l. Çok fazla ölüm görmeden katılaşarak hareketsiz hale gelmiş olan Gnotke'nin bu sorunu düşünürken yüzünde hafif bir hareket olduğu ve bunun da o katı maskenin altında gerçek bir yüz bulunduğunu nasıl açığa vurduğu kaçmamıştı Vilshofen'in gözünden. "Taşlı bir çöle güneş yaşam veremez, ama bir insan çölünden her an ışık fışkırabilir," diye karar verdi Vilshofen. Ne denli ezilmiş, ne utanmazcasına kullanılmış olursa olsun, ne kadar kör bir kukla haline gelmiş olursa olsun, solumayı sürdürdüğü hemcinslerini hâlâ düşünmeyi sürdürdüğü, hatta sadece bir tek silah arkadaşını bile düşündüğü sürece umutsuz sayılamazdı insan. Kendisinin, Vilshofen'in gerçekte anlatmak istemiş olduğu şey neydi? Kendinden de umudu kesmemiş miydi tümüyle?...

Karmakarışık girdaplarını kim anlayabilirdi düşüncenin? Gnotke, Döllwang, Wedderkop ya da orada ayakta duranlardan hangisi? Hiç biri bilmiyordu nedenini, ama etki meydandaydı. O boğazın dibinde, kış göğü orada kar tepelerinin arasındaki daracık cepte başlarının üzerinde durmuş, Gnotke, Döllwang, Wedderkop ve ötekiler albaylarının yüzünde bir gülümseme gördüler; onun gözlerinde gördüler bu gülümsemeyi, sonra avurtları göçmüş yüzünün çizgilerinden kıpkızıl bir şimşek gibi geçti. Vilshofen gözlerini Gimpf'e dikmişti, konuştuğu zaman da o panltı kaldı gözlerinde. "Demek Gimpf'in öyküsü bu? Onu gözümüzden uzak tutmamak isteriz. Ama ondan başkaları da var, Gnotke...hiç olmazsa ayakları. Kim o....şu nalları berbat halde olan? "

"Er Kalbach, komutanım. Başına bir şey gelirse karısıyla çocuklarının durumu çok kötü olacak. Ayakları şiş, kalbi de zayıf."

"Peki, şu adam kim? Şu, şu? "

"Er Stüve, komutanım. Kendini çok kötü hissediyor, çünkü üç hemşerisi vardı birliğimizde. Er Liebich, hep vergiler yüzünden üzülüp durur; Thuringiya'da Masserberg'de ufak bir evi var. Sonra Er August Fell var, hep dua eder. Er Liebsch ise çişini tutamıyor, ranza bulabildiğimiz zaman en altta yatırıyoruz kendisini."

"Pekala. Riess, Stüve, Liebsch ve Liebich şu anda görevli değiller ve bulabildikleri mağaraya girip bir kenara kıvrılabilirler. Bir daha kendinize bir yeraltı sığınağı ve ranza bulabilirseniz, Liebesch en alt ranzada yatacak, tabii. Çavuş Gnotke, Gimpf, Fell ve Altenhuden ise cephedeki mevzilere gidecekler."

Oradan ayrılırlarken Vilshofen adamların ardından baktı ve iki kez gördü onları; bir zamanlar olduğu gibi dolgun, sağlıklı yüzleri ve dimdik başları ile, sonra da gerçekte oldukları gibi, yanakları çukurlaşmış, boyunları yaşlı insanlarınki gibi kırışmış, gözleri de donuk halleriyle.

İki saat kadar sonra "karargâh" önündeki nöbetçi Vilshofen'in mağarasından bir ıslık sesi duydu. Nöbetçi daha iyi duyabilmek için indirdiği kulaklıklarını kaldırdı; sonra omuz silkti. Hiç kuşkusu kalmamıştı şimdi; neşeli, dünyayı umursamayan bir melodiydi ıslıkla çalınan. Nöbetçileri kontrola çıkmış olan Teğmen Latte de mağaraya döndüğü vakit daha az şaşırmadı nöbetçiden. Adımını mağaradan içeriye atarken Vilshofen'i gördü, ateş yanan mağara duvarındaki yarığın önünde durmuş, uzun boylu, avurtları göçmüş, sırtında partal bir kaput, atkısının uçları aşağıya sarkmış, başındaki kürkü sapkanın da kulaklıkları havaya kalkmıştı. Ateşin titreşen ışıkları içinde Latte'ye *Don Kişot*'tan bir sahneyi anımsattı.

Carmen'den den bir parçayı ıslıklıyordu Vilshofen.

Vilshofen, Latte'ye hafiften bir bakışla, "Yaşam büyük şey," dedi. Latte Çavuş Matzke'nin az önce ölüp de kara gömülmüş olduğu ateş hattından dönüyordu.

"Yaşam mı, komutanım?.. " diye kekeledi..

"Gördün mü o adamı?.. Gnotke adındaki çavuşu. Maaş cüzdanını alıp daha önce nerelerde bulunduğunu ve başından geçenleri inceledim. Öyle bir adamın burasının çoktan ölmüş olması gerekirdi. -Vilshofen bomboş göğsünü yumrukladı.- Öyle ki, ne top, ne mayın, ne idam

mangalarına gerek yoktur artık. Askeri kuramlar öyle istiyor...bilirim ben onları.Ama mayın tarlalarını temizliyor, sayısız ölü gömüyor, Don Dirseği'nde ter dökiiyor, Vertiyaçi'de anası gevriyor, Stalingrad cebinde cayır cayır yanıyor, en azından on kez sakat kalabilirdi, ama kalsa bile nihayet dışından bir yara olacaktı bu. Sorun şu, kendine bir Gimpf buluyor, çaresiz bir bebek bulup onu korumasına alıyor; elinden hiç bir şey gelmeyen birini kanadının altına alıyor. Bir düşün, ölü gömmek yanında hayırlı bir şeye de yarıyor elleri. Yaşamı idare edebiliyor ve zaten onun için yaşıyor ve son saatine kadar da yaşayacak. Bir zafer bu. Kendine bir Gimpf bul, Latte, ölmeyeceksin. Bizim için, öyle sanırım ki, bu Gimpf dışarıdaki tüm birlik olacak; ondan da fazla, tüm milletimizi düşünmeliyiz. Ama sonra da sormalıyız kendi kendimize: nereye götürüyoruz adamlarımızı ve sonunda, nereye götürülüyor milletimiz? Nereye, Latte, nereye? "

"Ne demek istiyorsunuz, komutanım? "

"Ölüme, Latte. Üstelik bir hiç uğruna. Daha da kötü bir şey olamaz bundan."

"Yine de Toreador şarkısını ıslıkla çalabiliyorsunuz komutanım."

"Evet, Latte. Dün teslim olmak istedim. Bugün ise...bugün ne yapmak istiyorum? Çok küçük düşürülmüş, kendini sırtüstü devrilmiş yerde yatar bulan adam için ne kalmıştır yapılacak? Bir şok biriiği saldırısına girişmek ve her şeyi bitirmek istedim dün; ama onu bile düşünmek olasılığı yok artık. Stalingrad hâlâ bir hedefken bambaşka bir şeydi bu. Ama bir ölüm tuzağı haline geldi, bizler de tam ortasında oturuyoruz o tuzağın..tam ortasında..Güçlüler yeyip yutacak zayıfları; zayıflar devrilecek; hastalar yol kenarına uzanacak ve terkedilecekler arkada. Tümü de mantığa uygun. Bir adam hasta düşer de artık sürünerek bile yem yalağına gidemezse, kötü bir soydan, düyük bir ırktan geliyor demektir bu. Ama başkalarından çalıp da karınlarını doyurabilenler birkaç dakika daha fazla yaşayacaklar. Yani daha soylu bir kandan geliyorlar demektir. Kafatasları yarılıp beyinleri yenilmiş ölüleri görmek fırsatını bulabiidin mi Latte? "

"Ne dediniz!"

"Evet Latte, ben gördüm hepsini... ve bunu yapabilen insanlar bu ölüm tuzağına girmiş seçkin insanlar ve bunlar belki kurtulacak."

"İzin verir misiniz, bir noktaya değinmek istiyorum, komutanım..."

"Bunlar Romanyalıların işleridir demeye kalkışma. Tüm kendi pisliklerimizi onların üstüne attık yeterince. Hem sonra, Romenler

uydurmadı o büyük lafları, üstün ırk hakkında. Gözlerimle gördüm diyorum sana. Yol üstünde birçok yarılmış ve beyinleri yenmiş kafalar gördüm. Bu da mantıklı bir sonuç, yürüdüğümüz hedef de bu. Sadece dünden beri değil. Sadece Don'u ve Kalmuk Bozkırlarını geçip Stalingrad'ın fabrikalar bölgesine girdiğimiz günden beri de değil. Üstün ırklar felsefesinin en mantıklı sonucu bu...bir takım çığlıklar duyuyor musun, Latte? "

"Hayır, özür dilerim, komutanım."

"Eh, nedir bu Latte?" Vilshofen'in eli birden uzandı, parmağı Latte'nin üniformasındaki kartala, Adolf Hitler'in yeni Alman Rayş'ının milli alametine dokundu.

"Bunun yerinde bir leş kargası daha uygun arma olurdu," dedi Vilshofen. "Gerçekte de öyle; oturmuş, semirmiş, her yanı şişmiş, kanatlarını çırpıyor ölüm tuzağımızın kenarında. Hiç bırakmıyor yakamızı. Nereye gidersek gidelim."Tırnağını geçirdi kumaşla armanın kenarı arasına. Sonra, "Bundan ayrılmamız lâzım, Latte; bunu fırlatıp atmamız lâzım!" dedi.

"Özür dilerim, komutanım. Artık gidebilir miyim? "

"Evet, gidebilirsin, Latte. Dediklerimi düşünerek uyu, yarın bir kez daha konuşacağız bu konuda."

Emir subayı mağaradan çıkıp giderken onu gözleyen Vilshofen, hepimiz gırtlağımıza kadar bu bokun içindeyiz, diye düşündü. Şok birliği saldırıları ve benzeri kaçamakların hiç bir hayrı olmayacak; daha doğrusu artık bir hayrı olmayacak. Şimdi hiç kımıldamadan oturup kentlere, memleketlere, insanlara neler yaptığımızı düşünmeli, anlamalıyız. Çok uzun bir yoldan geldik ve binlerce köy ve de pek çok insan duman oldu geçtiğimiz yerlerde... birer damızlık boğa gibi yetiştirdiler bu adamları; karınlarını iyice doyurdular, usturaları ve traş takımları da yanlarındaydı; her türlü eşyayı taşıdık yanımızda ve bizler için birer ev, birer yuva olan bu tankların içleri her türlü talan eşyasıyla doldu. Küstahlık ve ayaklarımızın altından geçen dünya da bizimdi dilediğimiz anda. Önümüze çıkıp da vaktinde kenara kaçamayan pek çok iyi insan can verdi paletlerimizin altında. Bazan koca koca takımlar ezilip kaldı yengili paletlerimizin altında.

Şimdi de aylardan ocak'tı. Eylül ayında kendi, Menfred Vilshofen'di tanktaki adam. Stalingrad'ın fabrika mahallesini ele geçiren adam.

Ya şimdi?.. Kaçan sürüler, canını kurtarmak için kaçışanlar ve ölümü çok daha yakına getirenler. Bozkırın terkedilmiş köylerinde yol

kenarına atılivermiş toplar, rahat yeraltı sığınaklarındaki yağmalar, domuz yalaklarında bırakılmış patatesler. Bir ana ilk yardım istasyonundan geçen savunma hattı, iki kez topçu ateşi, şarapnel parçaları ve kerpiç bloklarıyla üstleri örtülmüş, dehşetten felce uğramış halde kulübelerde bırakılmış yaralılar. Geceleri karlara saplanıp kalmış kamyonlar; yerde yatan erler ve bir tekini olsun yerden kaldırmak için uzanmıyordu bir el. Önceden düzenlenip inşa edilmemiş mevzileri olmadan planlanan bir geri çekilme. Döllwang'ın uçakla cebe yollanışı ve işi bitmiş ihtiyar Döllwang da geride, memlekette...

Neydi tüm bunlar ve ne anlama geliyordu?

Şok birliği saldırısı...başından sonuna sürdürülemeyen düşüncelerin sonu bu mu olmalıydı? Ama başkaları bazı düşünceleri başından sonuna sürdürüyorlardı; o doktor, örneğin, artık genç olmayan ama genç görünen o doktor. Düşünmüş ve düşündüğünü de aynen söylemişti, kendi için çizilmiş çizgilerin ötesine geçmiş, bir albayın bile değinme yürekliliği gösteremediği temel kuramlarla alay etmişti. Sonra o çavuş cehennemin bile yakıp kavuramadığı, ezemediği o çavuş. Hâlâ arkadaşları için bir silah arkadaşlığı duygusunu taşıyordu. (hem de sadece Gimpf için değildi bu; çünkü başkalarını da kurnazca anlıyordu ve kimin ayağını, nerede potininin vurduğunu biliyordu.) Korkusuz düşünce ve kesin, içten gelen bir yaşam istemiydi bu. Yani yaşam için böylesine kesin ve içten gelen bir istem burada, bu ölüm tuzağında bile varolabiliyordu; demek yaşam hâlâ büyük bir şeydi ve uğrunda savaşmaya da hâlâ değerdi.

Ama neye karşı, kime karşı savaş?

Vilshofen bir boğazın yan tarafına kazılmış mağarada ayakta duruyor ve mağaranın toprak duvarını görmüyordu. Bakışları bir zamanlar tankının gözetleme yarığından dört yanlarındaki deliklerden, duman ve alev fışkıran yar gibi harabelere ve fabrika bacalarına bakmış gözler bir kez daha uzaklara dikilmişti. Ama gördüğü yöreler şimdi yoğun bir lav akıntısı gibi bir araya gelmiş kentin ötesini görüyordu. Hedef Stalingrad değildi artık. Birkaç adım ötede de Latte'nin albayını ziyaret ettikten sonra gidip içine girdiği mağara vardı. Bu mağaraları yazın levazım konvoyuna bağlı Hırvatlar kazmışlardı; hepsi birbirlerine yakın ve dağlar içine kazılmış evciklerden kurulu kızılderili pueblolarını andırıyordu bu mağaralar. Vilshofen'inki gibi, Latte'nin mağarası da kapısız, penceresiz bir

yerdi. Bir yerde tavan göçmüştü ve oradan açılmış delik de, girişte olduğu gibi brandalarla doluydu. Burada da, toprak duvara, ocak olarak kullanılmak üzere kazmalarla bir oyuk oyulmuştu ve o deliğe atılmış her şey de çok yoğun bir duman çıkararak yanıyordu. Şurada da duman, burgulanarak tavana doğru yükseliyor ve yarıyarıya yıkılmış bir duvardan, erlerin birbirlerine sokulmuş halde yattıkları bitişik mağaraya süzülüyordu.

Latte ile, Teğmen Wedderkop, Teğmen Kindt ve Yüzbaşı Döllwang aynı mağarayı paylaşıyorlardı. Sırtlarında üniformaları, ayaklarında da çizmeleri mağara içindeki bir setin yarısı üzerine uzanmışlardı. Üzerlerine örtmüş oldukları kaputlar yapış yapış olmuştu ve kaputlarının üzerine çekmiş oldukları branda da buz tutarak katılaşmıştı. Tayınların dağıtılmasından sonra doğru buraya gelmiş ve fazla konuşmadan yatıp uyumuşlardı. Yine de, Wedderkop, önce karargahtan getirdiği haberleri vererek rahatlamıştı."İçinde bulunduğumuz cep batıda ve güneyde, çok daha darlaşmış bulunuyor," demişti. "Darala darala yarısı kadar kaldı. Karargah bir kez daha yer değiştirdi, Gumrak'ın ötesindeki bir boğaza taşındı. General Hartmann ile tüm karargahını kovalamışlar or'dan. Hartman'ın Köyü dedikleri yerden yani. Harikulade bir karargahları vardı or'da. Onlar da Stalingrad'a taşınmaya zorunlu kaldılar..." Kindt bu konuda tek söz edemeyecek kadar bitkindi, Döllwang da çok meşguldü kendi düşünceleriyle. "Stalingrad içinde oturan karargahlarıyla başı bu işin. Bizler de ishalimizle kuyruğuyuz herhalde. Pitomnik de, hava alanıyla bizi besleyen göbek düğümü. Bizi ona bağlayan bel kopana kadar böylece sürüp gidebilir bu iş. Wedderkop oldukça çirkin tasvirle durum raporunu tamamladı. Sonra kürklü kepini gözlerinin üzerine çektiği gibi yatıp uykuya daldı.

Bir süre o ışıltılı, küf kırmızısı dumana bakarak yattığı yerde kalmış ve duvarın ötesinde yatanları dinleyerek Berlin'deki sakin, temiz odasını, halasının o her şeyi tertipleyip düzenleyen, koruyan, hiç bir şeyi bozmayan çalışkan ellerini düşünmüştü. Ayrıca buraya kadar yaptığı uçak yolculuğunu,kaçan orduyu, Pitomnik'e inişi,sonra da karargahı, cepheyi, tayın dağıtımını ve Vilshofen'i düşünmüştü. Hepsinden çok Vilshofen'e takılıp kalmıştı düşünceleri.

Saatler geçmişti. Şimdi de Latte duruyordu uyuyanların başucunda. Kendi yerine nöbete çıkacak Wedderkop'u uyandırmış, sonra da Wedderkop kalkar kalkmaz onun yerine uzanmıştı. Ama Latte de hemen uyuyamadı. Duvarın ötesinde nöbetten gelen devriyelerin dönüşlerini duydu. Gelenlerden biri Magdeburg'lu banka memuru Wilsdruff'tu.

Dönenlerden bir başkası da yeni erlerden biri, ayağından yaralı olan Kalbach'tı,

"Biz vaktile buraya gelmiştik," dedi adamlardan biri. Ötekiler de Stalingrad'a karşı sürdürülen yüz günlük saldırı sırasında dinlenmiş olduklarını yöreyi tanımışlardı. "Hırvatlar buraya, boğaza yerleşmişlerdi," diye anımsadı Kramer. "Çok hoşça vakit geçirlyorlardı. Kaçırdıkları Rus kadınlarıyla doluydu burası. Kadınlar su taşıyor, çamaşırları yıkıyor, çorapları yamıyorlardı, geceleri de erkeklerle ranzalarını paylaşıyorlardı."

"Yok canım, öyle şeyler olmadı bizim ordumuzda," diye Kalbach haykırdı.

"Öyle mi sanıyorsun?" dedi Vilsdruff. "Bu boğazda, tankçıların dinlenme kampı varken, her taraf kız silmek için kullanılmış Fransız mektuplarıyla doluydu. İlerledlğimiz günlerde bir süre böyleydi bur'da işler."

Latte, yattığı yerde kımıldamadan, erlerin konuşmalarını dinledi, sonunda konuşmalar kesildi, her yere sessizlik çöktü. Ama o zaman bile uyuyamadı. Vilshofen aklından çıkmıyordu hiç... Harkov'daki Vilshofen. Mius'taki Don Bozkırındaki Vilshofen. Tsimla'yı ve Don'u geçen, hışımla tank birliklerini Stalingrad'ın içine süren Vilshofen . Vilshofen'l düşündü. Tank alayı darmadağın olmuş, sonunda basit bir savaş grubunun komutanı haline gelmişti. Sonra o gece nasıl konuşmuş olduğunu düşündü onun. Yalnız buz kesilmekle kalmadı vücudu, ta yüreğine kadar buz kesildi.

Bitişik birliğin komutanı çıldırmıştı; bir başkası kendini vurmuştu. Her gün biri vuruyordu kendini, biri de aklını kaybediyordu. Ya Vilshofen? Her şeyi sona erdirmek için bir şok grubu saldırısını düşündüğünü söylemişti. Daha başka bir çok şeyler de söylemişti ama sonuncusu yapmıştı Latte üzerinde en büyük etkiyi.Latte hâlâ gençti, ama gün de ölüm günüydü.

O noktada nihayet uyuyakaldı Latte. Daracık mağaranın içinde güm güm yankılar yapan kırrak bir kahkahayla uyandı. Başını kaldırıp bakınca Wedderkop'u gördü başucunda, sonra onun konuştuğunu duydu.

"Eh, şimdi de bizim ihtiyar oynattı."

"Ne var, ne oldu?"

"Oynatan kim?"

"Hemen oracıkta kurşuna dizilmeleri gerekirdi. Hep öyle yaptık biz bu insanaltı yaratıklara. Bir kızağı tutuşturup işaret verdiler."

"Ne demek o? Kim ateşe verdi?"

"Konvoydaki Ruslar. Ama tümünü yakıp yoketmek yerine, gelecek sefere buradan çekildiğimiz zaman Rusların gerlde bırakılmaları için emir verdi İhtiyar. "

"Şimdi kim çekecek kızakları? " diye sordu Kindt.

"Kızakların atlar tarafından çekilmesi gerekli," dedi. "Ama elimizde at olmadığı için, şimdl kızakların ardımızda bırakılması lazım. Herkes kendl techizatını taşıyacak. Cephane ve diğer techizat el kızaklarına yüklenecek ve birlik tarafından taşınacak."

"Olanağı yok bunun!" dedi Teğmen Kindt.

Teğmen Latte'nin gözlerindeki bakışlar bomboştu; ağzı seğirlyordu ve ağlamak üzereymlş gibiydi.

"Herif oynattı, diyorum, size" diye direndi Wedderkop."Eiimizde bir tek at bile yok, Ayrıca atları besieyecek yemimiz de yok. Tutsaklara verecek erzakımız yok, onları besleyecek, onları geriye götürecek fazlaca bir tek adamımız da yok. O yüzden Rusları gerlde bırakmak gerekiyor."

"Delilik falan değil, düpedüz akılcı bir sonuç bu," dedi Döllwang.

Kindt olumsuz biçimde salladı başını, Latte de birinden ötekine şaşkın şaşkın bakakaldı. Ama Wedderkop direniyordu: "Tümünü kurşunlamak en akılcı yol olacaktı."

"Karınlarını doyurmayacaksın diye, başlarına dikecek nöbetçi yok diye insanı kurşunlamak düpedüz cinayettir."

"Affınızı dilerim ama, yüzbaşım," dedl Wedderkop. "Doğu Cephesinde bir günlük olduğunuz belli."

Açlık, soğuk ve karın içinde öbek öbek bir araya gelip birbirlerine sokulmuş erler; geri ile hiçbir muhabere olanağı bulunmaması, gruplar arasında muhabere olanağı yokluğu..."Menekşe" diye bilinen savunma çizgisi bu durumdaydı. Öteki birlikler ise kaçıyor, oradan batıya varmaya çabalıyorlardı. Bir kısmı o savunma çizgisine hiçbir zaman varamadı; başkaları vardı ama, orada mevzilenmediler, yeniden yürümelerini sürdürdüler. Mevzilere girmiş pek az gruptan biri Vilshofen'in savaş grubuydu, bir diğeri Keil'in savaş grubu; bir diğeri Lundt'un alayı; bir başkası da Buchner'in uçaksavar taburuydu.

Vilshofen'in grubunun karşısında yolun öbür tarafında Keil'in savaş grubu bulunuyordu. Binbaşı Keil batı cephesi çöktüğü zaman kendini vuran bir alay komutanının yerini almıştı. Tümüyle öteki birliklerden koparak dağılmış erlerden oluşuyordu savaş grubu; yine de, birliğin çekirdeği Dokuzuncu Doğu Prusya Makineli Tüfek Taburu idi.

Kıdem nedeniyle terfi ettirilmiş genç bir subay olan Keil de bir Doğu Prusyalıydı; önceleri oto tamircisiyken sonradan Königsberg ile Cranz arasındaki karayolu üzerinde bir garaj ile bir benzin istasyonu sahibi olmuş bir adamın oğluydu.

Keil, o yörede, Vilshofen'den yarım gün önce mevzie girmiş ve cepheye de şimdiden bir telefon hattı çektirmişti.

Keil telefon alıcısını kulağına tutuyordu.

"Kim var or'da? ..Ah, merhaba, Vierkant. Dinle beni Vierkant. Buraya gelirken bir karargah sığınağında biraz konyak bulduk. Hayır, iki kasa değil; ne yazık ki sadece iki şişe. Ne yapayım o şişeleri ? Dağıtmaya kalksam, insan başına bir yüksük dolusu konyak düşecek. O zaman bile herkese dağıtmaya yetmeyecek."

Cephedeki makineli topçu eri Vierkant,"Binbaşının yerinde ben olsam tümünü kendim içer, bunu da kendime dert edinmezdim," diye yanıtladı.

"Ben de öyle düşünüyorum," diye konuştu Keil. "Pekâlâ, hepinizin adına içeceğimi düşünerek devireceğim şişeleri. Hemen burada, karargâhta bölüşeceğiz şişeleri. Bir nokta daha var, Vierkant. Kulaklarını aç da dinle, anlatacağım şeyin hiçbir ilgisi yok konyakla falan. Sağ kanadımızda Vilshofen'in savaş grubu ile bağlantı kurduk ama sol kanadımızda hiçbir şey yok. Bomboş. Schwand'ın alayı buralara yakın bir yerlerde dolaşıp duruyor olmalı. Başçavuşa söyle, bir devriye çıkarsın, oralarda olup bitenleri öğrenene kadar da etrafı kolaçan etsin. Tamam mı? "

Vierkant emri yeneledi, Keil telefonu astı.

Sonra karargah mensuplarına döndü. Karargah kendisiyle aynı mağarayı paylaşan ve yıllardır Keil'in emir erliği ile haberciliğini yapan birliğin ahçısı Heinrich Halluweit'le makineli tüfekçi Karl Wischwil'den ve eski bir kasaba okul müdürü olan Teknik Çavuş Göritt'ten oluşuyordu.

"Pekâlâ, haydi devirelim şunu Heinrich."

Halluveit iki şişeden birincisini açtı.

"Konyakla beraber birkaç lokma bir şeyler de çok uygun düşerdi, ama zırnık yok."

Gerçekte bir şeyler atıştırmanın zerre olanağı yoktu, çünkü burada da tayın insan başına yedi fasuyle ile yirmi beş gram etten ibaretti; karargah mensupları fazladan bir fasulye ya da bir kırıntı et almazlardı. Keil'in savaş grubunda olmazdı böyle şeyler.

Keil henüz otuzuna bile basmamıştı. Yüzünde uzun bir yara izi sol gözünden ağzına kadar inliyordu. Bir şarapnel parçası Belgorod'da yüzünü yarıp açmıştı. O zamandan bu yana yara iyileşmiş; yara izi ise çarçabuk

belirmişti. Ama daha önce 1941 kışında Moskova önlerinde almış olduğu bir yaranın iyileşmesi o denli çabuk olmamıştı ve uzun yürüyüşlerde belli belirsiz topallıyordu. Yürüyüşler çok uzun olunca el kızaklarından birine oturuyor ve Doğu Prusyalı erleri nöbetleşe çekiyorlardı onu.

Bu gece dördü iki şişe konyağı içtiler. Yine de, içki faslından sonra, Keil ileri mevzileri bile gezebilecek haldeydi; sol kanattaki boşluğu kapatabilmek için birliğinin sola doğru ne derece açılabileceğini gözleriyle görmek istiyordu.

"Menekşe" diye bilinen savunma çizgisinin bir başka noktasında Bucher'in uçaksavar taburu yer almıştı. Bu tabur birinci kez Verhnaya Businovka'da, ikinci kez de Kasacı Tepelerinde yok edilmiş ama her defasından yeniden bir yaşam bulmuştu. Taburun yeniden dirilişi ise büyük çapta Stampfer adında genç, enerjik bir teğmenle Teknik Çavuş Minz sayesinde olmuştu; bu ikisi her zaman yeterli yakıt stokları bulmuş ve o yedek stokların da dalma cepheden emin bir uzaklıkta depolanmasını, sağlamışlardı. Bunun sonucu olarak da, tabur iki kez kaybetmiş olduğu topları çekilen diğer birlikler tarafından yol kenarlarına bırakılmış toplarla tamamlayarak eksiklerini gidermişti. Buchner personel taşıyıcıları içinde getirilmiş 2 cm.'lik toplara ilave olarak tam bir batarya yeni 8.8 cm.'lik uçaksavar topları getirmeyi de başarmıştı.

Binbaşı Buchner, Üsteğmen Stampfer ve Teknik Çavuş Minz yeraltı sığınaklarında oturuyorlardı. Önlerinde de Çavuş Januscheck ayakta duruyordu. Januscheck alay karargâhı ile Pitomnik'teki levazım bürosundan yeni dönmüştü ve orada komutan ile yaverleri üzerinde öylesine bir etki yapmıştı ki şaşırıp kalmışlardı.

Çavuş Januscheck karşılarında, durmuş, sırıtıyordu. "Ne diye öyle pişmiş kelle gibi sırıtıp duruyorsun, hergele? " dedi Buchner.

"Affınızı dilerim ama komutanım, ben Welisch'ten duydum, o da işaret bölüğündeki Sepp Reisinger'den duymuş, Reisinger ise gözleriyle görmüş. Alay komutanı haberi aldığı zaman tıpkı sizin şu anda olduğunuz gibi şapa oturmuş kalmış, karargâh yüzbaşısı ile emir subayı ise ne diyeceklerini bilememişler. Batan gemilerden, o gemileri terkeden farelerden söz etmeye başlamışlar. Üstelik söz konusu olan bir gemi değil de sadece bir Junkers taşıt uçağı olduğu ve uçakta da fareler olmadığı, içine sadece bir general binmiş olduğu halde."

"Kapat çeneni, Januscheck!" dedi Buchner.

Ama Januscheck'in anlatacakları bitmemişti. "Ayrıca albay da bu işe çok bozulmuş. Daha açık söyleyeyim, bir tekmeyle paramparça

etmiş masasını."

Etrafa birtakım söylentiler yaydığı için Januscheck'i yakalayıp oraya getirmiş olan Çavuş Minz, yüzünde çok donuk bir ifade, yan tarafta duruyordu. Binbaşı Buchner sabırsızlanarak, "Nerede kaldı şu Loose? " dedi.

Emir subayı olan Teğmen Loose, Januscheck'in duyduğu dedikodunun aslı esası olup olmadığını anlamak için alay komutanına telefon etmeye gönderilmişti. Öykü de şuydu: Uçaksavar tümenlerinin komutanı General Pickert bir rapor vermek bahanesiyle uçağa atlayıp cepten çıkmış ve bir daha da geri dönmemişti. General geri dönmeye çalışmış ama başaramamış olduğunu bildirmişti. Yolladığı telsiz mesajında, "Uçakla geri dönmeye çalıştım. Ne yazık ki, güçlü düşman saldırıları nedeniyle olanak bulamadım," diyordu. Januscheck konuyu dikkatle soruşturmuştu; Pitomnik havaalanındaki uçaksavarcılar söz konusu gece yirmiden fazla Junkers uçağının hiç bir güçlük çekmeden alana iniş yapmış olduğunu söylemişlerdi kendisine.

Nihayet döndüğünde, Teğmen Loose, Januscheck'in tüm söylediklerini doğruladı; ayrıca General Pickert'ten gelen ve tüm birliklere günlük emir olarak okunması emredilmiş ikinci telsiz mesajı da getirdi. Mesajın metni şuydu: "Richtofen bundan böyle tüm uçuşları yasakladı. Yeni bir Dokuzuncu Uçaksavar Tümeni oluşturuyorum. Stalingrad'ın intikamını alacağız!"

"Ulu Tanrım..."

"Yeni bir Dokuzuncu mu kuruyormuş...Ne demek bu? "

"Uzaktan alay komutanını deli eden de bu olmuş ya. Emir subayından duyduklarımı söylüyorum," dedi Teğmen Loose. "Bu mesaja karşılık alay komutanı General Pickert'e öyle bir yanıt yollamış ki ağza alınır gibi değilmiş."

"Neymiş yanıt? "

"Dokuzuncu Uçaksavar Tümeni Stalingrad harabeleri arasında her zamanki kadar canlabaşla savaşıyor."

"Allah kahretsin, hâlâ bir şey anlayamadım bu işten. Sizi artık defterden sildim deseydi çok daha iyi ederdi. Başka bir anlama gelmiyor bu çünkü."

"Doğru, defterden silmişler."

"Fare de bir uçağa atlayıp kaçıyor."

"Januscheck, lütfen şu çeneni kapatır mısın? "

"Vallahi görüyorsunuz ya komutanım, bir adam defterden silinmişse, yani demek istiyorum ki, artık mezardan konuşuyormuş

giblyse, ne düşündüğünü açık açık söylemeli bari."

"Hayır, mezarda bile çenesini tutmayı bilmeli insan. Şimdi çık git bur'dan. Bir daha da böyle dedikoduculuk medikoduculuk falan duymayayım. Anlaşıldı mı? "

Jawohl. Sayın Binbaşım."

Januscheck ile Minz çıkıp gittikten sonra, Binbaşı Buchner, Loose ile Stampfer'e döndü: "Baylar, ne diyeceğimi bilemiyorum. Hiç duyulmuş, işitilmiş bir şey değil bu. Gerçekten General bizi terketmiş, bizi uçurumun dibinde bırakmış kaçmış. Moral bakımından zaten çoktan gömülmüş bulunuyoruz. Ama albay haklı; hâlâ buradayız ve bizim için de harabeler arasında savaşı sürdürmekten başka yapılacak hiç bir şey yok."

"Ben hâlâ anlayamıyorum bu işi, komutanım," dedi Teğmen Loose. "Komuta mevkiinde bulunan ve bizim bu felâketin içine girmemize neden olmuş biri nasıl olup da soğukkanlılıkla bir uçağa binip bizi burada yazgımızla baş başa bırakabilir? Ne biçim bir moral yapı bu?"

"Ulu Tanrım, moral yapı hal" Binbaşı Buchner'in yanıtı bundan ibaret kaldı.

"Menekşe" çizgisi boyundaki bir başka grup da sadece bir boğazdaki bir karargâh ile iki, üç kilometre ileride bir hat boyuna dağılmış birkaç birlikten oluşmuş Lundt'un alayıydı. Bu alay bir tabur kadar küçülmüştü. Batı cephesinden çekilişten bu yana bu birliğe tabur emir subayı Teğmen Lawkow komutanlık etmişti. Ama, yeni bir tabur komutanı geliyordu şimdi Carras ve Döllwang ile uçakta birlikte yolculuk etmiş olan Yüzbaşı Henkel.

Mazot tasarrufu için Yüzbaşı Henkel'i Albay Lundt'un karargâhının bulunduğu boğaza değil de doğruca Teğmen Lawkow'un karargâhını kurmuş olduğu karlı çölün tam ortasındaki bir noktaya, doğru cepheye götürdüler.

Yüzbaşı Henkel apartopar indi kamyonun şoför mahallinden. Şoför de izledi onu. İkisi, yüzbaşı ile Henkel'in iki valizini taşıyan şoför durdular oldukları yerde. Önlerinde uçsuz bucaksız bir beyazlık, başlarının üstünde de çakılı yıldızlar vardı. Etrafa bakındı Henkel.

Şoför, "Buralarda bir yerde, komutanım," dedi. Sonra karda çiğnenmiş bir patikadan öne düşüp yürümeye başladı. Patika bayır aşağı bir yara inliyordu, yol orada bir adam boyundan yüksek olmayan yar

dibini izliyordu, sonra kar birikintilerinin arasından geçtiler, nihayet dağın duvarında oyulmuş bir mağara önünde durdular.

"İşte burası efendim."

"Ne demek burası? Her halde bir yeraltı sığınağı falan olmalı..."

"İşte burası, efendim," diye şoför yineledi sözlerini.

Bir adım daha ileri attı, ama Henkel, hâlâ ayakları alabildiğine kara gömülü, hâlâ soğuk yıldızların altında duruyordu; ama şimdi kardan duvarın içinde bir delik görebiliyordu. Yerde küllenmiş bir ateş vardı ve son derece pis kokulu bir is ona doğru burgulanıyordu. Bir elin uzanarak ateşi yelpazelediğini gördü; ateşin kızıl yalazında bir an mağaranın içi aydınlandı. Kaputlardan, paçavralardan yapılmış bir yataktan, bir ateşten, birkaç çanak çömlek ile onların etrafında birkaç konserveden, ateşle yatak arasında da üzerinde telefon duran bir sandıktan başka hiç bir şey yoktu mağarada. Yatağın üzerinde de ayaklarını altına almış, kaputunu omuzlarına örtmüş, başının üzerinde de ince çubuklar üzerine gerilmiş, tenteyi andırır bir branda vardı çopur yüzlü adamın.

Adam doğrulup kalktı, sonra kendini, "Tabur komutan vekili Teğmen Lawkow," diye tanıttı.

Yüzbaşı Henkel ilk şaşkınlığı geçer geçmez sordu: "Böyle gecenin orta yerinde, açıkta oturmak da ne oluyor? Yeraltı sığınağınız ner'de teğmen? "

"Tabur savaş mevzii burası, komutanım."

"Ne demek? Böyle şey olmaz! Peki, benim yatıp kalkacağım yer ner'de? "

"Biraz kımıldanıp size de bir yer açmam gerekecek. Şu kaputun altında yer var yeterince!"

"Ama bu çok korkunç bir şey! Hem şu koşullara bakınız..hiç bir şey yok burada. Hiç bir şey. Öteki subaylar ner'de kalıyorlar peki? "

"Benden başka subay yok taburda."

"Hey Ulu Tanrım!" diye birden kendini tutamayarak bağırdı Henkel.

"Oturmaz mısınız, komutanım? "

"Oturmak mı? " Ama Yüzbaşı Henkel'in yapabileceği başka bir şey de yoktu oturmaktan başka. O da kendine yer açılan kaputun altındaki yere girdi. Lawkow da yeniden eski yerine oturdu, bir kez daha altına aldı ayaklarını. "Korunmanın en iyi çaresi bu soğuğa karşı, ayakları altına almak," dedi.

"Ne demek yani? "

"Bacakların donmasına karşı en iyi korunma yöntemi bu...onları vücuda elden geldigi kadar yakın tutmak gerekiyor, demek istiyorum."

'Tanrım, ne haltettim ben? ' diye geçirdi Henkel kafasından. Harkov'da kara kuvvetleri matbaası gibi sessiz, tertemiz bir görevde lken rahat batmış, terfi olanağı bulunmadığı için gereğinden fazla sakin bir yer sayarak Stalingrad'a gönüllü gitmeye karar vermişti. Onun üzerine, kendisine derhal bir tabur komutanlığı verileceğini söyledikleri için ilk fırsatı kaçırmayıp Stalingrad'a gelmişti.

Şimdi de almıştı taburu. Ama Tanrım, gerçek olamazdı bul Gerçek değildi bul Olamazdı. Böylesine bir tabur karargâhı kimsenin düşünemeyeceği bir şeydi, duyulmamış bir şeydi; nasıl olmuştu da bu hale gelebilmişti işler? Tez elden tabur ve durumu hakkında ne öğrenmek gerekiyorsa öğrenilmellydi.

"Şu anda tabur nerede üslenmiş bulunuyor, Teğmen Lawkow? " diye sordu.

Lawkow, kar savruntularının birikmiş olduğu yarın üzerinden ileriyi göstererek, "Burada," dedi. Tabii, gerçekte, o kar yığıntısının ötesindeki bozkırı ima etmiş olduğu için, başıyla aydınlık, bulutsuz, yıldızların aydınlattığı göğü göstermişti.

"Şurada delikierin içlerlnde...her dellkte de iki, üç, beş adam var. Balşaya Rossoşka 'dan gelen karayolunun iki yanını tutuyoruz.Adamlara yiyecek hiç bir şey veremedik. O yüzden çiğneyecek bir şeyler vermem gerekti hiç olmazsa. "

"Çiğneyecek bir şeyler mi...ne demek o? "

"Komutanım, adamların yiyecek hiç bir şeyleri olmadığı için, onlara beyinlerini çalıştıracak bir şeyler vermek gerekir hiç olmazsa. Ben de ne zaman yiyecek bir şey yoksa, hep böyle yaptım."

Yüzbaşı Henkel sivil yaşamda katı ve titiz, ölçülü, mütevazi bir yaşama ve konuşmada da titizliğe ve tarafsızlığa alışmış Bautzenll bir avukattı. Şimdi ayaklarını altına almış, yüzü çiçek bozuklarıyla bozulmuş ve düpeduz pislik içinde olan bu ufak tefek teğmenden kuşkulanmaya başlamıştı. Bu denli üstü örtülü, yarım yamalak cümlelerle konuşmaya dayanamazdı. Bunu da söyledi. Gerçekte hiç bir kesin ya da belirli fikrl ifade etmeyen, ama buna karşın resmi bir raporda ve bir taburun devir tesliminde özellikle -son derece densizlikti- ve bunu da açık açık belirtti Henkel. Teğmen Lawkow derhal resmi bir tonla konuşmaya başladı ve cephedeki birliklerln üç gündür sıcak yemek

görmemiş olduğunu ve o gün sıcak ya da soğuk bir lokma bile yememiş olduklarını resmi bir ifadeyle bildirdi.

Yüzbaşı Henkel ayağa kalktı. "O zaman sahra mutfağı derhal kurulmalı orada."

"Elimizde sahra mutfağı falan yok, komutanım. Olsa da, kazana konabilecek gibi bir lokma bile erzak yok. Alay bugün yine tayın ve erzak çıkaramadı bize."

"Ama korkunç bu! Dayanılır koşullar değil bunlar! Derhal alay komutanına telefon edeceğim."

Jawohl, derhal sizi kendisine bağlayacağım, komutanım."

Lawkow telefona uzandı, sandığı biraz daha yatağın yakınına çekti, sonra Yüzbaşı Henkel'i alay komutanı Albay Lundt'a bağladı. Dakikalarca sürdü konuşma. Teğmen Lawkow, sarındığı beyliik, kaput, atkılar ve tüm diğer paçavralar yüzünden hayli şişmiş bir halde hemen yanıbaşında oturuyordu yeni komutanının. Yüzbaşının yüzünü gözlüyordu; sonra tüm kanın çekildiğini gördü onun yüzünden.

Henkel, eli ayağı kesilmiş halde, alıcıyı koydu yerine. Hiç bir şey demedi bir süre. Sadece ateşin loş aydınlığında bir süre dalgın dalgın baktı Lawkow'un yüzüne. İlk kez görüyormuş gibiydi onu. Bir süre sonra da, "Son derece sinirli bir adama benziyor, bizim albay, öyle değil mi? " dedi.

Albay Lundt onun tayınlar hakkındaki sorularına şöyle yanıt vermişti: "Size en uygun önlem neyse öyle hareket ediniz; hiç bir biçimde yardım edemem size. Genel olarak teğmeninize güvenin; bu konularda ne yapmak gerektiğini bilir. Her şeyden çok, eldeki tüm olanakları kullanarak mevzilerinizi güçlendirin ve hiç vakit kaybetmeyin bu konuda."

Bu emre uyarak Yüzbaşı Henkel derhal en ileri mevzileri hemen denetlemek istedi. Lawkow en ileri mevzileri kendisine göstermesi için yerinden kalkmadan önce, bir kez daha döndü tayın konusuna. "Albay sizin durumu bildiğinizi ve gereken önlemleri de bildiğinizi söyledi. Böyle âcil durumlarda ne yapmak gerektiğini de bilirmişsin. Askerin erzak ve tayın durumu kesinlikle garanti altına alınmalı; yani yiyecek, içecek sorunu sağlam bir esasa bağlanmalı."

"Komutanım, burada hiç bir şeyin sağlam bir esasa bağlanmasına olanak yok. Düzenli olarak ne erzak geliyor, ne cephane, ne de başka bir şey."

"Eh, peki ne yaptınız yiyecek konusunda? "

"Her şey tesadüfe, şansa bağlı, komutanım. Yürüyüş halinde levazım servislerinin kaçarken sağda solda bıraktıklarını, yol kenarına attıklarını topladık. Tüm karargâh doğuya doğru hareket ettiğinde de bazan atları ya da bir sığır sürüsünü de beraberlerinde götürüyorlardı. O zaman da pusu kurup bir at ya da bir sığır yakalıyorduk. Hemen boynuna bir ip bağlayıp çekerek bir arabanın arkasına sürükleyip orada kesiyorduk. Tabii, böylesine bir yaşama; günden güne, saatten saate bir yaşama daha doğrusu."

"Ama düpedüz korkunç bul Çok korkunç bir şey bul"

"Yol kenarında yiyecek bir şeyler bulabildiğimiz sürece o denli korkunç değildi, komutanım. Ama hemen hemen yiyecek hiç bir şey, bir lokma bile yenecek şey kalmadığı bu zamanda..."

"Yiyecek bir lokma bile şey yok ha...Hiç bir insan dayanamaz buna!"

Sırıttı teğmen. Sırıtması o kadar anlaşılmaz ve bu ciddi durumda o denli anlaşılmaz, o kadar tiksindirici bir şeydi ki, çabucak konuyu değiştirdi Yüzbaşı Henkel. "Neyse, gidip mevzileri denetleyelim."

Duvardaki yarığın içinden çıktıktan sonra bir kez daha duyuldu yüzbaşının sesi. Bu kez, karanlıktan dem vurarak, burnunun dibini göremediğini belirterek yüksek sesle dert yandı. Ateşin başına çömelmiş olan şoför dalgın dalgın başını salladı onu duyunca. Düşünüyordu; çok kalmazdı bu adam burada. Hemen şuracıkta bir yere gömseler daha iyi ederlerdi.

Saatler geçti. Henkel'in sızlanan sesiyle bir kez daha uyandı şoför. Henkel ve Lawkow denetim turlarından dönmüşlerdi; aynı sözleri bir kez daha dinledi şoför.

"Ama düpedüz olamaz böyle bir şey. Ne ağır silahlar için mevziler, ne yeraltı sığınakları, ne siperler, ne dikenli tel! Cephe mephe yok burada. Olamaz böyle şey!"

Sonra Henkel konuştu:

"Size şu kadarını söyleyebilirim. Teğmen Lawkow, ben haris bir insan değilim. Hiç bir zaman da heves etmedim bir tabur komutanlığına."

Ve bir süre sonra da:

"Harkov'dayken buradaki ordunun yardımına gelineceğini yüzdeyüz kesinlikle söylemişlerdi."

"Ben bu ordunun yardımına gelineceğine falan inanmıyorum artık," dedi Lawkow.

Her gün biri kendini vuruyordu; her gün biri aklını oynatıyordu. Ama bu sözler en az cephe için değil, cephe gerisi için geçerliydi. Cephe denilen incecik çember ise her gün biraz daha inceliyordu. Çember boyunca insanlar tamamen duygusuz hale gelip oldukları yerde kalabiliyorlardı ama ölüm normal biçimde, akciğerlerin çalışmamasından, bitkinlikten, donmadan ya da yaralardan oluyordu. Ama çemberin iç kısmında, karargâh sığınaklarında, garnizonlarda, levazım ve idari bürolarda, tamir ve bakım bölüklerinde ve diğer geri hizmet servislerinde, intihar ve çıldırma temposu günden güne hızlanıyordu. Burada konferansların ardı arkası gelmiyor, planlar düzenleniyor, çemberi yararak kaçmak için, çemberi yarmak için planlar yapılıyor, bu türden tasarılarla üzerinde duruluyordu; burada insanlar kağıt oynuyor, uyumuyor ya da yarım yamalak uyuyorlardı; nazarlıklar, değiştokuşlar yapılıyor, kazanılıyor, kaybediliyor, öfkeden deliye dönülüyor, yeminler ediliyor, dualar ediliyor, ilahiler söyleniyor, her türlü intihar biçimleri tartışılıyor, şakaklara tabanca namluları dayanıyordu. Bir tek söz tüm kargaşayı kaynama noktasına getiriyor, insan denilen yaratıkları boynuzlu, kuyruklu, dört tırnaklı canavarlar haline dönüştürüyordu...tüm diğer canlıları ayaklar altına alıp mantığın ve kanunun koymuş olduğu çizgileri ezip geçecek kör, çıldırmış bir sürü haline dönüştürüyordu.

"Tanklar!" bu sözcüklerden biriydi.

Bölge Pitomnik'in önündeki geniş havaalanının güney kenarıydı. Ordu Karargâhının planlarına göre, 376. Piyade Tümeni ile 29. Haberleşme Tümeni (motorlu) burada mevzi alacaklardı; fakat her iki tümen de Dmitrevka ile Novo-Aiekseyevka arasındaki bölgede bozguna uğratılmış, ikisi de kendilerine ait mevzileri tutmamıştı. Kurşuni sürüler karların içinde beliriyor ve geçip gidiyordu. Kamyonlar da karları iki yana fırlatarak karlı bozkırlardan geçiyordu, ama ne kamyonlar, ne de yayalar duruyorlardı; hepsi havaalanının içinden, Pitomnik'ten geçerek yollarını sürdürüyorlardı.

Belki bu sürülerin içinden birinin çığlığıydı bu; belki de günlerdir tankların önünden kaçan, bitmiş tükenmiş, bezginlikle ayak sürüyerek günlerdir yolda olan bu sürülerin haline bakan birinin, belki de bambaşka birinin çığlığıydı bu. Kim söyleyebilirdi o çığlığın ilk kez kimin gırtlağından fırladığını? Bir kuduz köpek sürüsü ovaların kızgın tozlarından fırlayıp köyün içinden sel gibi akarken kim söyleyebilirdi hangi köpeğin başı çektiğini?

"Tanklar geliyor!" sözü alabildiğine yayılmış Pitomnik'te yankılar

yaptı.

"Tanklar. diye biri bağırdı havaalanında. Trafik kontrol odasına, havaalanı komutanının yeraltı sığınağına koştu bu söz; çığlık çığlığa geçti sargı istasyonunun tenteleri arasından, birliklerinden ayrı düşüp dağılmış erleri toplama merkezinden geçti; karayolunda atlarla çekilen arabalarla motorlu araçların oluşturduğu keşmekeşe vardı; at nalı biçimindeki yoldan ayrılan ve içleri peksimet, et, fasulye, bezelye, kahve, kakao stoklarıyla dolu mağaralar ve yeraltı sığınaklarından geçti. Levazım dağıtım bürosu burada idi. Kurumuş gevrek odunların arasından kıvılcım gibi geçerek üç kilometreden uzakta bulunan Pitomnik köyüne koştu çığlık.

Operatörün elindeki kemik testeresi titredi. Trafik kontrol kulesindeki telsizci kulaklıklarını çektiği gibi fırlatıp attı. Mezarlıktaki mezarcı elindeki küreğini bıraktı; havaalanı komutanı şoförüne bağırdı. Zaten dağılmış olan birlikler bir kez daha dağıldı. Sargı merkezindeki yaralılar sedyelerinde kıvrandılar. Levazım debboyundaki komutan ekmeğini, etini ve içeceklerini bıraktı. Öyle ya da böyle bir araç bulabilenler hızla hareket ettiler, koşabilenler can havliyle koştular. Pitomnik'ten karayoluna doğru hızla koşuşan sürü -kl binlerceydi- pırtılar içinde, iki ayaklı yaratıklardan oluşmuş bir sürüydü. Yön önceden tarif edilmişti; zaferle ilerledikleri günlerden beri tek bir yön vardı bu taraflarda, kaçış yolu da o yöndeydi demek? Yengiyi ölüme çeviren bir tersiikti bu. Hiç değişmemiş bu yön de Stalingrad'a doğruydu.

Kurşun gibi bir gök gün boyunca kar yükünü boşaltmış durmuştu; şimdi alacakaranlığa doğru Volga'dan sisler yükselliyordu. İniş alanı hâlâ yer sisinden uzak, açıktı. Pitomnik'e yaklaşan iki Junkers trafik kontrol subayı ile az önce bağlantı kurmuşlardı. Taşıt uçakları yanlarında koruyucu savaş uçakları olmadan havaalanı üzerinde göründüler, defalarca alan üzerinde tur attılar, sonra da sis parçalarını delerek indiler.

Ambülans erleri kırktan fazla ciddi yaralıyı inlş alanına taşımaya başladılar. Günlerdir her uçağın gelişinde olduğu gibi, öteki yaralılar için de bir işaretti bu. Yüzlerce yaralı bekledikleri çadırlardan fırladılar, güçlerinin yettiği kadar, topallayarak, sekerek uçağa doğru ilerlemeye başladılar.

Junkerslerden biri pistinin sonuna kadar gelmişti. Pervaneleri hâlâ dönüyordu, ama uçak olduğu yerde duruyordu. Uçağın kabin kapısı açıldı, boşaltma işlemi başladı. İkinci Junkers'in tekerlekleri bembeyaz alanın pistine dokundu. iniş takımları havaya karlar sıçratmaya başladı. Bu

İkinci uçağın yaklaşışı beyaz sargılar altında, hâlâ görebilecek durumda tüm ağır yaralılar tarafından hummalı bir ilgiyle gözleniyordu. Ağır yaralılardan otuz sekizi göğüslerinde üzerine künyeleri yazılmış birer mukavva parçası, karların üzerine bırakılmış sedyelerinde yatıyorlardı. Sedyeler üzerinde yatan, uçakla çember dışına çıkarılacak otuz sekiz ağır yaralıdan biri de Yüzbaşı Steiger'di.

Yüzbaşı Steiger'in sol bacağı dizinden kesilmişti. Kolundaki şarapnel parçasını ise doktorlar çıkaramamışlardı; başındaki yaranın ise sanıldığı kadar ciddi olmadığı anlaşılmıştı. Almanya'da bir hastaneye kadar varabileceğini oradan da Bopfingen'e gönderileceğini umuyordu ve bu umudu da yersiz değildi. Her ne kadar artık bir bacağının ucunda ayak yerine çelik bir takma ayak bulunacaktı ama yine de o küçük krallığına, işle kararmış döküm hanesine, körüklerine, örsüne, kerpetenine, balyozlarına, çekiçlerine ve matkaplarına kavuşacaktı. Üzerinde yattığı sedye, göğsündeki karton etiket, dönüş yolu Bopfingen, demirhanesi Untere Kochengasse'deki ufak fakirhanesi, evinin mutfağında çalışan karısı, günlük işin sona erişinden sonra birahanede içtiği bir duble birası, Hartfeld'li bir arabacıyla ya da bir çiftçiyle söyleşi–başından geçmiş onca şeyden sonra tüm bunlar o kadar büyük bir mutluluk vadediyordu ki bunu kavrayamıyordu ve kendisini alıp öylesine güzel, öylesine yalın ve doğal bir yaşama götürecek bu kocaman, kanatları enli kuşlar düpedüz bir fantezi gibi görünüyordu. İnanamıyordu buna; şimdi yaşamını düzenleyen kaskatı kanunlara düpedüz karşı geliyordu. Günlerdir biliyordu bunu.

Ve tümü bir fantezi'di bunun.

Şimdi sanık olduklarını başından sonuna kavrayabilen, bu binbir ayaklı, baş kaldırmış canavarı bir bakışta görebilen belki de tek insandı bunca kalabalık içinde. Gördü anladı ve yazgısına boyun eğdi. Çünkü göğsünü çiğnedikleri, kaburgaları akciğerlerini yırtıp paraladığı ve dudaklarında kanlı bir köpük belirdiği zaman sadece kısa bir cümle fısıldadı: "Amin, amin."

Uçaksavar alayı gerekirse kalabalık sürülerin üzerine ateş açmak için aldığı emirle günlerdir bekliyordu. Oysa, şimdi topların namlularını sürüler üzerine ateş açmak için eğdikleri zaman ateş açmadı topçular. Kar yüzlerce ayağın altında çiğneniyordu; paçavralara, battaniyelere, beyliklere, branda parçalarına sarılmıştı bu ayaklar. Daha da hızlı hareket edenleri, ayakları ve bacakları yaralı olanların saflarını yarıp geçerek, gözleri çizgileşmiş, ağızları açılmış, burun delikleri irileşmiş halde, soluk

soluğa uçağa koşanlar vardı. Havayı dolduran çığlıklar; devriimiş, yerde yatanların gırtlaklarından çıkmıyordu çığlıkları -devrilenler yerde yüzleri kara gömülü kımıldamadan yatıyorlardı- çok ağır yürüdükleri için gerlde kalmış olanlardan geliyordu.

Fasulye, çikolata, ekmek, yuvarlak viski galonları ayaklar altında kalarak paramparça, darmadağın oldu; er cesetleri yere yıkılıp kalmış çiğnenmiş askerlerin yüzleri bu şeylerin arasında, çuvallardan zerre kadar farksızdı. Tökezlenenler, itillp düşenler bir daha ayağa kalkmadılar; keçelere sarılı, şişmiş ayaklar tarafından tekrar tekrar tekmelendiler, yekpare bir ölü kümesi haline gelip uçağın kabin kapısına çıkan ve uçağa tırmananlara bir rampa görevi gördüler. Rampa büyüdü ve o denli yükseldi ki "güçlüler, galipler, kazananlar" uçağa girebilmek için iki büklüm eğilmek zorunda kaldılar. Kulakları delici çığlıklar duyan koruma birliğinin erieri donakaldılar ve hava ölümle doldu. Erler mavzerlerinin dipçiklerini kullanarak uçağın girişine uzanan bir patika açtılar ama insan yığınının tepesine vardıklarında ellerindeki mavzerleri fırlatıp attıkları gibi itekaka, sıkışa sıkışa uçağa girdiler. Birliklerinden ayrı düşmüş erler, yaralılar, sedyeciler, askerler ve subaylar var hınçlarıyla saldırarak, önlerindekileri iterek, bilek güçleriyle uçağa daldılar. Kabinin içinde topu topu yirmi kişiilk yer vardı ve uçak da getirdiği tayın yüklünün ancak yarısını boşaltabilmişti. Motor ve pervane gürledi, kar havaya savruldu, sürü çığlık çığlığa geri çekildi. Kabin kapısı hâlâ açıktı. Kollar, bacaklar, vücutlar sarkıyordu kapının ağzından. Uçak iki kez havalanıp tekrar yere vurdu, sonra hantal hantal güçbelâ havalandı.

İkinci Junkers havalanmaya kalkıştığı zaman da aynı şey oldu.

Yine ağzına kadar insanla dolu uçak gürleyerek ileri doğru hareket ettl. Uçağa saldıran kalabalıktan arta kalanlar iki büklüm geri geri çekildiler ve çok ağır yaralıların yattığı sedye sırasının üzerinden geçtiler. Yaralılardan bazıları öldürüldü. Steiger'dl bunlardan biri de. Oracıkta hemen ölmedi; bir kez daha kaldırdı başını yattığı sedyeden. Karın içinden sekerek koşan kocaman kuşu gördü; onun kanatlarına, gövdesine yapışmış lekeler biçimindeki insanları silktiğini gördü. Geride, havaalanında bırakılan lanetli sürüsünü gördü.

Son nefesini verirken bir soru sordu Steiger kendine. Ve onun yanıtını verdi. Hiç ev kundakladım mı? Hayır. Bir tek köylünün olsun ineğine el sürdüm mü? Hayır. Gerekli miydi Volga bana? Hayır, hayır, hayır. Ama başkalanna gerekliydi. O başkaları da evleri ateşe verdiler, inekleri çaldılar, dulların dolaplarındaki sütleri yürüttüler. Ve kadınlarla çocukların

da alınıp götürüldüklerini de gördüm. Yüzbaşı Steiger, Bakırcı Steiger, sen de o sürünün peşine takılıp gittin...Artık döküm hanene, körüklerine, Untere Kochengasse'deki evine dönüş yok. Öllüyorsun... Bopfingen için, Almanya için değil hem de, Kalmuklar diyarı için öllüyorsun. İşte suçun bu.

Bir kez daha baktı feri sönen gözlerle. Geniş, bembeyaz havaalanı daralmıştı. Bitkin, doğuya yürümeye çalışan, uluyan, umutsuz insan kütleleri ile, bembeyaz bir pota, üstü gri köpük balonlarıyla dolu bembeyaz bir pota haline gelmişti. Gerçek bir potaydı bu...ve potanın üzerinde kabarmış kef de alınıp çöp yığınına atılıyordu.

"Ve yoldan çıkmış olanlar yola getirilecek. Amin. Amin."

Böyle öldü Yüzbaşı Steiger.

Karanlık bastırdı Pitomnik'i. Karanlığın ortasında makineli tüfek yuvalarıyla kuşatılmış geniş havaalanı bulunuyordu. Tahrip edilmiş tanklar, kamyon leşleri, üzerleri branda örtülü arabalar, sıra sıra her yöne çevrilmiş yüzlerce tank, kamyon, araba, üzerleri kalın kar tabakalarıyla örtülü yakıtsız, cansız duruyordu. Araç sıraları arasında ıssız bir kentin sokaklarını andıran yollar vardı ve birkaç kilometre güneyde Pitomnik köyü (ki bombardımanlarla hallaç pamuğu gibi atılmıştı; hâlâ ayakta durabilen sadece birkaç kulübe kalmıştı, yaşam çoktan yerüstünden yeraltına, beton sığınaklara inmişti) birkaç kilometre güneyinde ıssız, terkedilmişti. Kapılar ardına kadar açıktı ve rüzgârda bir içeri bir dışarı vuruyordu. Bir zamanlar yaralıları barındırmış çadırlardan rüzgârla branda parçaları savruluyordu. Yeraltı sığınaklarının kapılarıyla duvarları üzerinde yazılar vardı: "Garnizon Komuta Mevkii... Karakuvvetleri Postanesi... Cephane Deposu... Silahlık...Etüv İstasyonu...Tayınlar... Havaalanı Komutanlığı...Birliklerin Dağılmış Olanları Toplama Merkezi..." Ama kimseler yoktu görünürlerde. Tek bir adam bile. Çılgına dönmüş sürü, kamyonlara, at arabalarına, öküz arabalarına, kızaklara dolarak ya da asılarak, zaman zaman araçlardan düşüp yollarına seke seke yaya devam ederek, tekrar dağılarak, araçların altında kalıp ezilerek ya da arkadan gelen at arabalarından oluşmuş konvoylar tarafından tekmelenerek doğuya kaymıştı. Bazıları Gumrak'a kadar varmıştı, bazıları Stalingradski'ye, bazıları ise Stalingrad'a kadar varmışlardı.

Jeriko'nun borazanları! Bir tek tank topu olsun patlamamış, bir tek tank bile olsun görülmemişti, ama bir tek insanın korku çığlığı dehşet içindeki bin insan tarafından bir uçtan ötekine taşınmış ve bu akıllara

durgunluk verici kaçışa yol açmıştı. Ve şimdi de Pitomnik boşalmış, terkedilmiş, arkada bırakılmıştı. Uçsuz bucaksız araç mezarlığının ve evlerle sığınakların kalıntıları üzerinden yalnız Volga'nın buzlu soluğu geçiyordu Sislerin içinden gelen yegâne sesler can çekişenlerin iniltilerinden oluşmuştu ve sislerin derinliklerinde bir yerlerden tekdüze sorular geliyor ve onlara verilen hıçkırıklı yanıtlar duyuluyordu. Sislerin içinde biri, diz çökerek yere uzatılmış bir sedyenin üzerine eğilmiş ve üniformadan ucunda haç bulunan pırıl pırıl gümüş bir zincir sarkıyordu.

"Hayır, İstemiyorum...bir kerecik olsun istiyorum..."

"Nedir o bir kerecik olsun istediğin, oğlum? "

"Sekiz yıl Hitler Gençlik'te, sonra işçi servisinde, sonra çiftlik servisinde, sonra da nefer...bir kez, papaz efendi, üniforma denetimi olmadan hizaya gelmeden yaşamak istiyorum; bir kez olsun bir süre yalnız kalmak istiyorum, sonra istemiyorum...İstemiyorum."

"Bebekler uyumak istemezler, evladım. Ama anne elini onların gözlerinin üzerine koyar koymaz, kendiliğinden kapanır gözleri..."

Ölen adamın gırtlağı hırıldadı, vücudu sarsıldı.

"Sen Göklerde Olan Babamız..."

Papazın parmakları uzanıp erin gözlerini kapadı. Erin göğüs cebinden maaş cüzdanını aldı, künyenin (sırf bu amaçla yapılmış) çizik alt kısmını koparıp cebine koydu. Parmakları yüzlerce kez yinelediği bir hareketi mekanik bir biçimde yapıyordu. Dudaklarında bir mırıltı belirdi: "..Babamız, sonsuz huzur ver ona. Ve ölümsüz ışığı görsün..."

Papaz doğrulup ağır ağır yürüdü. Ordu Papazı Kaiser, Pitomnik'ten Stalingrad'a dönüyordu. Bir zamanlar Weser boylarındaki Höxter'de köy papazlığı yapmıştı. Westphalya kömür bölgesindendi ve bir madencinin oğluydu. Bir gün ya bir toplama kampına atılmak ya da ordu papazı olmak arasında seçim yapması gerekmiş, o da orduyu seçmişti.

Yol üstünde kalmış yatanlardan birinin yanıbaşında diz çöktüğü zaman, "Ben 376. Piyade Tümeninin papazıyım," diye tanıtıyordu kendini. 376. Piyade Tümeni, elli altı gün önce Don'un öte yakasında tamamen yokedilmişti. Tümen komutanı tümenini Don'un beri yakasında yeniden kurmuş, sonra tümen Kasaçi tepelerinde bir kez daha yenilgiye ve bozguna uğratılmıştı. Başsız kafileler, ufak gruplar., bu tümenden kalmış yegane kalıntılardı ve bunlar da kar içinden kümecikler halinde batıya doğru yol alıyorlardı. Papaz tümen karargahına katılarak kaçmamıştı. İnsanların can verdikleri yerde kalmış, sonra da, Protestan meslek arkadaşı Martin Koog ve zangocu Hans Schellenberg ile bu

gruplardan birini izlemişti. Eşyalarını nöbetleşe çektikleri ufak bir kızağın üzerinde taşıyorlardı. Şimdi de, ortada görünür hiç bir neden yokken, o darmadağın gruplar da rüzgarın önünde dağılmıştı Koog, Schellenberg ve kızak kaybolmuş, Kalser ise tek başına sürdürmüştü yolunu. Ve Protestanların, Katoliklerin, Almanların, Rusların gözlerini kapadı yolunun üstünde. Şarapnel parçalarıyla, roket parçalarıyla paralanmış kimseler değildi o gece can verenler; bu insanlar ayaklar altında kalarak ezilmiş, araçlardan düşmüş, arabaların altında kalmış, sekiz tonluk kamyonların altında pestile dönmüş; donarak ölen kimselerdi. Pansuman merkezlerinden kaçmış ama karın içinde yollarına devam edemeyerek donmaya başlamış yaralılardı bu sonuncular.

Hava değişmişti, gün boyunca kum gibi kuru bir kar yağmış, gece de sis bastırmıştı, ama şimdi ısı derecesi birdenbire düştü, gök açıldı ve öldürücü bir soğuk indi.

Rahip Kalser önündeki adamın üzerine eğildi.

Adamın rahibe minnetle bakışından, Kalser onun bir Katolik olduğunu anladı. Üzerinde OI- *oleum infirmorum*-harfleri işlemeli ufak bir kese çıkardı. İçinde, şimdiden yüzlerce insanın alnına dokunmuş bir parça pamuk ile kutsal yağı içeren paşparmak kadar ufak bir şişe vardı. Soğuktan da bayağı katılaşmıştı yağ.

"Kurtarıcımız duasını ister misin? "

"Evet!" Sisin içinde gözleri donuk donuk ışıyan adam yanıtladı soruyu. Ufak keseye uzanan el o hareketi tamamlayamadı. Alnına dokunan hayırlı parmakların, yatıştırıcı elin altında son nefesini veren adamın hırıltıları gitgide hafifledi. Küçük köyünün kilisesindeki o Sonsuz Işığı bir kez daha gördü belki de, Belki de bir kez daha içine çekti kendi memleketinin havasını, bir kez daha evindeki anasını ve karısını gördü. Sonra gözler kısıldı, vücut son can çekişmesiyle burkuldu, sonra her şey bitti.

"Rahip Efendi, ne olur yanımda kal!" diye yalvardı ondan sonraki.

Yalvarırım şu mektubu alın, yalvarırım karıma bir mektup yazın, diye yakardı ötekileri. Hemen hepsi de oradan alınıp taşınmalarını istediler. Çoğu son nefesinde bir sigara istedi, pek çoğu da ekmek istedi son demlerinde.

Bir sigara içmek isteyen son nefesindeki insanları Öllürken kutsal ekmeği değil, bir lokmacık alelade kara ekmek lokması isteyen insanları Rahibin ise ne sigarası vardı, ne de ekmeği. Yanında kalakala sadece beş tanecik ince bisküvi kalmıştı ve daha can çekişen kaç insana da

talkın vereceğini bilmiyordu. Sonra donmaması için kutsal yağı cebinin en derinlerinde saklaması, son merasimde ölenleri kutsamak ve gerekli bazı hareketleri yapabilmek için de hiç olmazsa bir elini soğuktan koruması gerekiyordu.

Karın içinde bir yüz. Kar beyaz, yüz sarı.

"İsmin ne bakayım, evladım? "

"Hollwitzl"

"Nasıl bir yardımda bulunabilirim sana...376.nın rahibiyim ben."

"Bir sigaracık...başka hiç bir şey istemem."

Von Hollwizt tanımıştı rahibi. Kaiser de, Vertiyaçl'de kurulmuş dermeçatma bir acil bölüğün komutanı Karargah Yüzbaşısı Hollwizt'i tanımıştı. Rahib onun öyküsünü dinledi..yüzbaşının artık tıkleyen akciğerlerinden bin güçlükle çıkıyordu sözcükler. Von Hollwizt yaralanmış, sonra da uçakla geriye memlekete götürülmek üzere Pitomnik havaalanına getirilmişti. Korkunç bir gece(kar rüzgarla çadırın içine dolmuş, ve doktor ya da sağlık neferleri falan olmadığı için, yaralılar sessiz sedasız birer birer can vermişlerdi) beylik karyolasından kalkıp doktorların bulundukları sipere gitmiş ve uçaklar gelip de onları götürene kadar yaşayabilmeleri için mümkün olduğu kadar çok sayıda yaralının çadırlardan siperlere taşınmalarını istemişti. Ama kimse bunun için parmağını kımıldatmamıştı; istediğini yapmak yerine sağlık bölüğünün komutanı kendisine şöyle demişti: "Önce sizin uçakla taşınmanız için hazırlanmış evrakı göreyim bir yüzbaşım; çünkü bir kez daha gözden geçirilmesi gerekli. "Ama verdiği taşıt izni kağıdı kendisine iade ediimemişti. O yüzden de uçakla götürülmemiş ve ölüme mahkum edilmişti.

Ve şimdi de: karlı bir gece, içe ürperti verici bir gök, bir de rahip.

Kaba bir köylü rahip..Von Hollwizt mektuplarını yaktığı gün bu rahibi son kez görüşünü çok iyi anımsıyordu.Tanrım, yok...o anının tüm zavallılığı birden sardı genç Hollwizt'i .Kendini tutamaz hale geldi; hıçkırdı, kırmızı, köpüklü bir kan geldi dudaklarından. Kolu ve göğsünün bir yanı tamamen sargılar içindeydi. Kaputu da omuzlarının üzerine atılmıştı. Hâlâ yürüyebilecek durumdaki tüm yaralılar gibi o da çadırdan kaçmıştı. Yol üstünde durup kendini almaları için birçok arabalara el sallamama, boşuna. Bir tanesi bile durmamıştı. Yolun tam orta yerine dikilerek, araçlardan birini durmaya zorlamıştı; ama araba durmamış, ona çarparak yere yıkmış, o da yıkıldığı yerde kalmıştı. Daha yirmi yaşındaydı. Cebinde babasından gelmiş son mektup, yakmayıp sakladığı

tek mektup vardı"... *Dün. tam bizim atış gümemizin karşısında bir sülün gördüm. Tam nişan almıştım ona...ama tetiği çekemedim, senin dönüşüne saklıyorum onu. O senin.*" Bir fourteen pointer...sonra İlse, Tanrım...adl bir sağlık bölüğü komutanı ile orospu çocuğu bir şoför,kar, gece ve gecenin karanlığında bir rahip..Tanrım olamazdı böyle şey, olamazdı!

Ama kaba köylünün eli bir insan sıcaklığı taşıyordu, son can çekişme anında yüreğe su serpen bir güvenlik veriyordu. Hollwizt ölüme karşı kıyasıya savaşmayı bıraktı, inlemeleri hafiften bir sızlanışa dönüştü. Rahip Kalser bir süre sonra genç subayın gözlerini kapadı, ellerini göğsü üstünde çaprazladı ve künye plakasının alt parçasını kırıp cebine koydu.

Yol önünde uzayıp gidiyordu. Yer bembeyaz, üzerindeki gök ise kurşuni renkteydl. Ölüler, son nefesinde can çekişenler ve canlılar kar içinde yatıyorlardı. Yine yolda kara saplanmış otomobillerle durmadan küfürler savuran şoförleri de kar içindeydiler. Tekerlekleri saplandığı buzlu kardan kurtarıp yolu açmak için insanlar çelik mığferlerini ve çıplak ellerini kürek gibi kullanıyorlardı. Ter içinde kalmış alınlar, motor çevirmek için kol çevirmekten sakatlanmış kollar, bir türlü almayan donmuş motorlar, kayarak yan dönmüş kızaklar, tepetaklak olmuş arabalar, kar içinde yorgun ağır ağır yol alan ve yol kenarında gecenin karanlığında kaybolan bağlarını koparmış atlar.

Sendeleyen insanlardan oluşmuş gruplar ağır ağır ilerliyordu.

"Nereye, çocuklar? "

"Stalingrad'a."

"Ne yaran var Stalingrad'a gitmenin? "

Anlayamayan bakışlar , aptalca kahkahalarla gülmeye başlayanlar. Kar gıcır gıcır ezlliyor ayakların altında. Yol kenarında koyu renkli bir üçgen belirlverdi birden; can çekişen bir at ön ayakları üstünde doğrulup kalkmaya çalıştı, başaramayıp yine göçtü.

Stalingradl

Başka gidecek neresi vardı ki? Bu soğuk beyaz kaosta gerçek olan başka ne vardı ki ondan başka? Kar gacırdadı, dizler sarsıldı, yorgun, bitkin ayaklar tükenmiş vücutların yükünü sürükledi gitti. Soğuktan bembeyaz kesilmiş burunlar. Soğuktan donup düşen kulaklar. Gözlerde donan yaş taneleri. Kalın, anlamsız bir takım gevelemeler.

"Nereye? "

"Stalingrad'a!"

"Neyin var senin, evladım? " "Oturmam gerekli..kalbim..." "Otur

da hiç kımıldama, ben yanında kalacağım." "Kalbim ve ayaklarım da...o it oğlu it Wedderkop."

"Wedderkop kim? "

"Pitomnik'te..."

Teğmen Wedderkop, şoförüyle onun arkadaşını Pitomnikte bırakıp Stalingrad'a sürmüştü kamyonu.

"İsmin ne senin? "

"Kalbach, Rahib efendi."

"Şimdi biraz daha iyi duyuyor musun kendini? "

"Aksine, daha kötüyüm..Şuraya uzanmam gerekli."

"Durma, uzan. Şu torbanı başının altına yastık yapayım, beyliğini de örteyim üzerine. Ben burada kalacağım. Nerelisin bakayım? "

"Thüringia'da Urbach'tanım..."

Yüz dağıldı; değişmiş, uzaklardan gelen bir sesle konuşmaya başladı adam: "Martha böyle ağır şeyleri kaldırmamalısın artık. Artık harmanı siz kaldırmaya bakmalısınız, efendim, çünkü Martha çalışamaz artık. Sonra böylesine soğukda ben de çalışamam... Hayır, beni de ayakta tutan sadece iradem. Yoksa çoktan olduğum yere yığılacağım...bir ton çavdar, yüz elli kilo yulaf, bir ton saman, beş ton da patates götürüp teslim etmem gerekiyor..ama çok bu..."

Sayıklayan adamın sesi zayıflayarak bir mırıltıya dönüştü.

"Yarın buğdayın son harmanını da tamamlayacağım, ardından da götürüp samanı teslim edeceğim...ama neden Stalingrad'a Pekala ama ya beni yalnız bırakacak olurlarsa...Yine ot yüklüyorlar trenlere istasyonda... ama biz onlara hiçbir şey vermeyeceğiz, biz onlara bir tutam bile ot vermeyeceğiz. Beni duyuyor musun, Martha...Martha, ha anımsar mısın?.. "

Bir kar tanesi düştü Kalbach'ın burnuna. Bir diğeri de dudaklarına. Ve erimedi tanecikler. Bir kez daha künye plakasının altı kısmı koparıldı ve rahibin paltosunun cebindeki öteki künye parçacıklarının yanına konuldu.

Protestanlar, Katolikler, dinsizler...

Tümünü kutsadı rahip. İsteyenlere son dinsel ayini yaptırttı: son nefeslerinde yardım istemeyenlere de merasim yapmadı. Sözcükler bayağılaşmış, güçleri kalmamıştı. Korkanların ellerini tuttu, ölenlerin alınlarına parmak uçlarıyla dokundu ve öldükleri zaman da alınlarının üzerine bir annenin öpücüğünü kondurdu. Nefes gibi. Ölen her insanla birlikte o da öldü, her acı çekenle de kendi suçunun büyüdüğünü

duydu.

Oberhausen'li bir madencinin oğlu olan 376. Piyade tümeninin rahibi ilahiyet fakültesinden mezun olmamıştı ve din kitapları konusunda da pek bilgisi yoktu; ama rahmet sembolü içindeydi ve o duygunun karın içinden doğarak göklere yükseldiğini gördü. Bunun sadece bir sembol olması ve insanlığın başka coğrafyasal ve ruhsal bölgelerinde Tao gibi, Adalet gibi, Mantık gibi daha başka sembollerin bulunması gibi daha başka sembollerin bulunması hiç ilgilendirmiyordu onu, çünkü kendi basit bir evlâdıydı Kilisenin.

Birçok sembol... ne olursa olsun aynı şeyi simgelemiyorlar mıydı? Birbir çeşit sembol vardı ama gerçek birdi. Ne var ki, o gerçeğin tahtı yoktu artık. Tahtından indirilmişti, insanlık bağları da paramparça olmuştu. Doğruyu söylemek için, doğru olanı yapmak için artık hiçbir zorunluluk yoktu. Sözcükler basit şeylerdi. Doğru olabilirlerdi belki. Hitler'in ordusundaki katiller sonunda sapıtıp çıldırmışlardı; Hitler ordusunun rahipleri de o noktaya gelmişlerdi. Bazıları dinlerini değiştirerek, bazıları bir kısım suçlarının yükü altında ezilerek girdabın göbeğine sürüklenmişlerdi.

Günah, pişmanlık. Neden etkisiz kalınca, günah pişmanlıkla sonuçlanmayınca, allak bullak olacaktı dünyanın dengesi. Hiçbir düzen olamazdı; tüm insanlar sırt çevireceklerdi Tanrı'ya.

Ama olanağı yoktu bunun.

Elbiseleri yararak dışarı fırlamış kemikler, karınların ortasından ağır ağır dışarı boşalan bağırsaklar, delirişle aydınlanmış gözler, çukurlarda ayaklar altında kırık porselen takımlarına dönmüş insanlar. Can çekişenlerin başında diz çöken rahip kimseye sormuyordu artık günahlarını. Hiçbir şey sormuyordu, hiçbir şey duymak, kimsenin itirafını dinlemek istemiyordu artık. Kalbach, ya da o genç Yüzbaşı von Hollwizt, bir kerecik olsun yalnız kalmak isteyen o burnu bembeyaz kesilmiş çocuk...ne gibi bir itirafta bulunabilirlerdi? Tırnak kadar katkıları bile gazap ölçüsünü daha yükseklere kaldıramazdı; Rossoşka kavşağından Pitomnik'e kadar tüm pişmanlıklarını saymış ve Pitomnik'ten sonra da Gumrak'a ve ta Stalingrad'a kadar sürünmüş olanlar da hiçbir zaman yalnız kendi günahlarının pişmanlıklarını ifade etmiyorlardı.

✝ Rahip karların içinden baş kaldırarak göklere yükselen bu sembolü gördü. İşte yine, bir kez daha, meydan okuyarak yol gösteriyor, karmaşanın içinden bir düzen oluşturuyor, tüm kırılmışları tamir ediyor,

çarpılmışları düzeltiyordu. Rahip karın içinden o işarete doğru yürüdü. Can verenleri de kutsamadı artık. Parmakları donmuş, kutsal yağı sımsıkı kavrayan eli de odun gibi katılaşmıştı. Ve başını da doğudan esen buz gibi rüzgar nedeniyle eğmiyordu artık.

Vahiyler diyarında başıboş ilerliyordu artık.

General Vennekohl haklı çıkmıştı.

"Menekşe hattı tutulamaz artık, ben tüm gücümle Ay Çiçeği'ne oynanırım, demişti. Ve "Menekşe de artık tutulamazdı. Kocaman bir gedik açılmıştı bu savunma hattında. 376. Piyade Tümenlerinin kalıntılarıyla batı cephesinde bozguna uğratılmış 29. Motorlu Tümenin kalıntıları hiç durmadan, sel gibi Pitomnik'ten geçerek çekilmişti. Silahsız ve yol kenarında can verenlerden oluşmuş bir sürüydü artık bu kalıntı. 3. Piyade Tümeni (motorlu) Marinovka burnundan çıkarken kar fırtınası ve panikle yokedilmiştl; kendi araçlarının tekerlekleri ve paletleri altında ezilmişti erlerin çoğu. Bu tümene ayrılmış savunma bölgesi tutulamamış, boş bırakılmıştı. Yol üzerinde durdurularak yeniden cepheye sevkedilen birliklerle bu gediği kapamanın olanağı yoktu. Hattın geri kalan bölgelerindeki birlikler de çekilmek zorunda kalmışlardı; Kell'in birlikleriyle Vilshofen'in savaş grubu ve Lundt'un alayı da, bunların arasındaydı.

Savunma hattı verilen emirlere meydan okurcasına geri çekilmekte olmasına karşın, generaller ne pahasına olursa olsun Pitomnik'in elde tutulması konusunda kararlıydılar. Hiç olmazsa daha iki, üç gün için elde tutulmalıydı hava alanı. Ta oradaki tayın ambarları tümüyle boşaltılana kadar. Vilshofen'in, Lundt'un, Kell grupları da Pitomnik havaalanıyla Pitomnik köyü etrafında geniş bir çember oluşturması emrini almış çekilen birliklerin arasındaydı. Ayrıca Schwandt'ın alayı deniken bir birlik de bunların arasındaydı.

Aynı zamanda Pitomnik panik içinde boşaltılıyordu. Tuğgeneral Gönnern, Tulevoy sel yatağından ayrılan bir çukurdaki sığınağında oturuyordu; tam karşısında da, kaputu hâlâ sırtında, etrafında valizler, uyku tulumları ve şoförler tarafından durmadan taşınıp getirilen diğer eşyalar arasında, az önce gelmiş olan Tümgeneral Damme oturuyordu. Erlerin Üç D Tümeni dedikleri sevilen tümeni ise artık mevcut değildi. Tok sözlü bir gerçek olarak ifade edilirse, tümeni ölmüş, boğulmuş, kahrolmuştu. Ve hâlâ yanında sağ kalmış olan erleri ise komutanları için aynı sözleri aynen olduğu gibi kullanıyorlardı. Damme, çenesi

sarkmış, mavi gözleri ölü bir balığınkini andırır halde, orada dururken ölmüş, boğulmuş, kahrolmuş gibiydi düpedüz.

Gönern'in tümenine ait bir sorusuna, "Bir şeyler kaldı gene de geriye," diye yanıt verdi. "Steinle, Albay Steinle, dışarıda elinden geldiğince derleyebildiği adamı bir araya topluyor. Her şeye karşın yine de bir savaş grubu oluşturabileceğiz belki de geri kalanlardan."

Emir erine dönerek sert bir komut verdi "Haydi, elinizi tez tutun da açın şu şeyleri bakalım. Hayır, hayır, onu değil. Pürolar şu kahverengi valizde olmalı. "İlk kez yeraltı sığınağında etrafına bakındı. "Fena değil burası. Her tarafta duvarların kaymaması için destek duvarlar yapılmış, yeraltına gömülmüş sığınaklar, perdeli de üstelik, üstelik duvarları resimlerle, çıplak resimlerle süslü falan. Birinci sınıf!"

"Bir İnzibat birliği üslenmişti burada," dedi Gönnern. Evli bir erkek ve üç kız babası olduğu için yeraltı sığınağının duvarlarını çıplak kız resimleriyle ve resimli dergilerden koparılmış sayfalarla süslemek töhmetinin altında kalmaktan hoşlanmıyordu.

"Kuşkusuz, kuşkusuz, Gönnern!" diye yanıtladı Damme.

Emir eri bulmuştu püroları. Kutuyu Damme'ye teslim etti, Damme onu Gönnern'e sundu, sonra kendi de bir tane aldı. İlk birkaç nefesi çektikten sonra biraz daha canlanmaya başladı.

"Evet Gönnern, berbat bir durum! Her şey, hemen herşey, allak bullak oldu Kletskaya zaten yeterince kötüydü." Kletskaya sanki bambaşka bir yaşama ait bir yermiş gibi konuşmuştu. "Ama şimdi...Kasaçi tepelerinde iki saatlik bir topçu baraj ateşi herşeyi berbat etti En ufak bir olanak dahi yoktu orada tutunabilmek için."

Bir puf daha pürodan.

"Hube'yi dinlemeliydin..." Tank ordusu komutanı General Hube, Dmitrevka'da Damme'nin en yakın komşusu olmuştu. "Evet konuşmaya başladıktan sonra onun ağzından çıkanları duymalıydın. Ve konuştuğu sürece de ne biçimde eridiğimizi biliyordu. Bir uçağa atlayarak durumu Führer'e anlatmaya gitti.Bir dinlesen burada direnmeyi sürdürmemizin delilik olduğunu, intihardan başka bir şey olmadığını söyleyecek sanırdın. Ama geri döndüğünde; "Dayanmamız gerekli," diye konuştu. Ve geri gelirken getirdiği tüm şey de bu laftan ibaret oldu. Ne bir tank, ne de bir tek nefer getirdi, laftan. Dubininski'de kendine bir siper kazdırttı kendi için. Yakın mesafeden savunma için. "Burada durduracağız onları," diye pöppöhlendi. Sonra ne oldu onca böbürlenmenin sonucu biliyor musun? Bir kez daha bir uçağa atlayıp

gitti ve bu kez geri de dönmedi. Tüm derdi başımıza yıkıp gitti."

"Ne, Hube de mi kaçtı? "

"Başka biri daha mı kaçtı yoksa? "

"Pickert de birkaç gün evvel uçakla gitti." Gönnern onun uçakla nasıl geri dönmüş olduğunu havaalanının üzerinde dönüp telsizle inemeyeceği için nasıl özür dilediğini, sonra da tekrar uçağıyla nasıl geri dönmüş olduğunu anlattı ona." Uçaksavar tümenini şaşkına çevirdi," dedi Gönnern. "Herkes şaşladı, tümünün cesareti kırıldı, çılgına döndü tümen mensupları öfkeden."

"Kuşkusuz, kuşkusuz."

"Şimdi de Bar geri döndü."

"O da mı gitmişti? "

"Evet, Führer'e durumu bildirmek için."

"Peki, ne getirdi geriye? "

"İkmal ve iaşe konularında kesin vaatler, duyduğuma göre. Şimdi Rayş Mareşali Göring kendi meşgul olacakmış bu durumla."

"Kendi gelsin buraya da Pitomnik'te ne bombok olduğunu görsün durumun."

"Hiç olmazsa Şaçti ve Mariupol'daki üs alanlarını denetlemesi gerekir."

"Ne... Şaçti ve Mariupol mu? Morosevski ve Salsk değil miydi bizim üs alanlarımız? "

"O geçmişte kaldı, Damme. Kimse bilmiyor bugün artık cephenin nerede olduğunu."

"Tam zamanında kaçıp, paçasını kurtardı Pickert. Ama bizler hâlâ burada tuzağın göbeğindeyiz. Üstelik çevremizdeki her şey de darmadağın oluyor. Düpedüz budalalığın daniskası burada tutunmayı sürdürmek. Bunu kabul etmem gerekli, Gönnern. Şu andaki durumumuza bakarsak teslim olmaktan başka çıkar yol yok."

"Öyle şey yok. Bar'ın getirdiği bir başka mesaj da bu. Führer çok sert önlemlerin alınmasını emretmiş söylenenlere göre. Teslim olmak diye bir şey yok," dedi "Kendimize onu örnek alacakmışsınız"

"Ne demek oluyor bu, Gönnern? "

Omuz silkti Gönnern. "Yani ben de içkiden falan vaz mı geçeceğim yani? Onun gibi, ben de zaten artık içkiyi düpedüz bıraktım aslına bakarsan. Püro falan bulmak güçleşti bir hayli; ulu Tanrım, yoksa hepimizin karların üzerine uzanıp can vermesini beklemiyor Führer herhalde."

"İçki içmemekten söz ettin de, hâlâ bir şişe konyağım var," dedi

Gönnem Gerçekte, daha çok şişe içki vardı elinde. Koşulların kötüleşmesi nedeniyle daha hesaplı içmeye başlamıştı konyağı; çoğunlukla sadece yatmadan önce bir kadeh içiyordu. Uyuyabilmek için. Ama bu kez, şişeyi açtırttı,iki de kadeh getirtti. Daha kadehleri doldurmamıştı ki top gibi G-3'ü girdi içeri. Ardında emir subayı, levazımdan bir tayın subayıyla laşe yönetiminden de bir sivil memur getirmişlerdi.

"Pitomnik düştü, efendim!"

"Ne? Nasıl oldu bu iş? Ama olanağı yok bunun."

G-3 ikmal subayını itti ileri. Diriden çok ölüyü andırıyordu adam; az önce çıkarılmış da ayağa kaldırılmış gibiydi karın içinden. Kaputunun önü açık, düğmeleri kopmuş; tersine çevrilmiş, sökülüp atılmıştı cepleri de. Yara bere içindeydi yüzü.

"Bir tank saldırısı!"

Adam anlaşılmaz cümleler geveliyordu ...tanklar...! Hava alanında tayın bürosunda, Pitomnik köyünde... her yerde birbirlerine girip kalmıştı araçlar...yalnız yükleme yöresinde kırk dört kamyon..akıl alır şey değil, komutanım....kaçan birlikler. Anlatılması olanaksız sahneler...

Ama saldırının, ne taraftan geldiği ya da ona karşı direnen birlikler olup olmadığı konusunda kesin bilgi almak mümkün olmadı yüzbaşıdan.

Telefon çaldı. G-3 telefonu kaldırıp ordu karargahının G-3'ü ile konuştu. Birlikler batı cephesinden çekilerek güneye nakledilecekti. Karargah, Vilshofen'in grubunu da tümenin savunma hattından geri çekmeyi düşünüyordu.

Gönnem parladı.

"Kesinlikle olamaz!" diye bağırdı. "Zaten hiçbir noktanın tutunduğu yok cephede. Vilshofen'in geri çekilmesi de..."Birden bir şey geldi aklına. "Ama Pitomnik düştüyse Vilshofen nerede..." Vilshofen'in savaş grubu Pitomnik'in çok daha batısında bulunuyordu.

Yumruğunu indirdi masaya Gönnem. Gözleri alev alev parlayarak baktı ikmal subayına.

"Tank falan gördünüz mü hiç Yüzbaşı Wenzel? "

"Hayır, komutanım."

Sonra G-3'üne sordu: "Vilshofen'le bağlantı kurmak için herhangi bir girişim de bulunuldu mu? "

"Henüz bulunulmadı, komutanım."

"Hemen harekete geçin!Hemen!"

Her zamanki gibi yanıt verdi Vilshofen'in grubu. Vilshofen, on gündür yaptığı gibi hâlâ batıya doğru cephe tutuyor, savunma savaşları veriyor ve artçı birlik olarak çatışmaları sürdürüyordu. Grup o anda tanklarla piyadelere karşı ağır bir savaş sürdürüyordu, ama düşmanın gerilerine derinlemesine sarkmış olduğuna dair Vilshofen'e hiç bilgi verilmemişti.

Bundan başka telefon hattı da düpedüz Pitomnik'in içinden geçiyordu

"Neler dönüyor buralarda? Bu pis savaşın başından beri böylesine berbat bir durum görmedim. Neler oluyor, Yüzbaşı Wenzel? Tayınları boşalttınız mı debboylardan? "

"Hayır komutanım."

"Ama neden? İzin verirseniz, neden, bilmek isterim lütfen? "

"Tayın bürosu, bürosu..."

"Ne olmuş tayın bürosuna? "

"Tasfiye edildi, komutanım."

Ordu karargahı yine aradı telefonla. "Ordu komutanı tümeniniz yöresinde ne haltlar karıştırıldığını bilmek istiyor. Ve derhal bir rapor istiyor sizden."

Gönnern, G-3'üne, "Derhal bir soruşturmaya girişiyorum ve durum aydınlanır aydınlanmaz rapor vereceğim," diye bağırdı.

G-3'te mesajı geçirdi hattın öbür ucuna.

Tümgeneral Damme konyak şişesine uzanmıştı bu arada. Yalnız başını sallamakla yetindi ve etrafındaki heyecanlı adamlara birer birer baktı.

"Tıpkı Novo-Alekseyevka'da başladığı gibi," diye işaret etti. "Koca ordu, tümüyle, timarhaneye sevke hazır."

Aynı anda tabur komutan vekili Teğmen Lawkow, gecenin içinden, karda ayağını yere vura vura yol alıyordu. Kar ayaklarının altında devamlı yer değiştiriyor, kayıyordu. Bitkindi Lawkow; tüm kemikleri ağrıyordu ve omuzları da taşıdığı dayanılmaz yükün altında göçmüştü. Başı önüne eğik halde yürüyordu; kaputunun etekleri karda sürünüyordu ve donmuş karla adamakıllı ağırlaşmıştı. Yürümekte olduğunun bile doğru dürüst farkında değildi, yine de bembeyaz boşluktan, Albay Lundt ile, alay karargahının bulunduğunu bildiği bir derin sel yatağına doğru yol alıyordu.

Yüzbaşı Henkel taburuyla yalnız bir gececik dayanabilmişti. Saldırı başlayıp da bir havan mermisi "savaş komuta mevkii"nin bulunduğu

yara düştüğü anda, Henkel deliğin kapıya en uzak olan köşesine sığınıp büzülmüştü. Bu da o kadar kötü bir hareket sayılmazdı; Lawkow da yanı biçimde davranmıştı. Ama Henkel büzüldüğü köşeye ölü gibi uzanmış, tek bir komut veremeyecek, yayınlayamayacak halde dilsiz kalmıştı. Sonra da, saldırıya geçmiş Rusların *"Hurraaa"*ları havada çınlayınca yerinden fırladığı gibi kaçmaya başlamıştı. Bir daha da kendisini gören olmamış ve Lawkov da taburunun komutanlığını yeniden ele almıştı.

Lawkow gecenin karanlığında ayaklarını güçle yere vurarak ilerliyordu. Kar çevresinde fırıl fırıl dönüyor, otomatik silahlar çakıyor, havan mermileri kar içine düşünce havaya gayserler fışkırıyorlardı. Lawkow gerisinde ne kadar adamın yürümekte olduğunu düşünmemeye çalıştı. Kuzey değiştirme mevzilerinden geri çekildiği zaman tabur mevcudu hemen hemen bine yakındı; Yüzbaşı Henkel komutayı eline almak üzere geldiğinde o binden aşağı yukarı dört yüz kişi kalmıştı. Lawkow bunu düşünmemeye çalıştı, ama kurşun gibi ağır bitkinliğine karşın, sahneler, yüzler göründü kendisine. Sesler yansıdı kulaklarında. Dünün yüzleriydi bunlar ve bir daha da hiçbir zaman konuşmayacak insanların sesleriydi duydukları da.

Sel yatağına vardı Teğmen Lawkow. Nöbetciyi geçti, doğru yeraltı sığınağının dış odasından geçti, duvarları kalaslarla kaplanmış sığınağın ana bölümüne girdi. Alay komutanı, orada, bir lambanın soluk ışığında oturuyordu.

Komutan başını kaldırarak baktı, sonra o anda savaş hattında bulunması gereken ufak tefek teğmeni karşısında görünce masanın kenarını iki eliyle kavradı.

Geçmişin görünümleri bir kez daha Lawkow'la kendini belirtti ve Teğmen," işte buradayım, Tanrım yardımcım olsun," dedi.

Bir harbi gibi dimdik duruyordu. Albay Lundt ayağa fırladı; yüzü kireç gibi, sesi de titriyordu. "Nedir sorun, Lawkow ? Taburun ner'de? "

Aynı anda Albay Carras yerleşmiş olduğu "döşeli kürdan' da oturuyordu. Stalingradski yakınlarındaki bir sel yatağına kurulmuş Ordu Karargahından döneli çok az olmuştu; kendisini Stalingrad'a yollamışlardı, orada büyük bir mağazanın yıkıntıları içinde karargah kurmasını söylemişlerdi. Bir alay komutanının komuta mevkii olacaktı orası. Aralıksız geliş gidişlerden bunaltmıştı ve o yüzden yıkıntıların üzerindeki geçici bir konak yerine taşınmıştı. Bir topçu gözetleme yerinin de hemen yanıbaşındaydı burası. Tüm gün boyunca Stalingrad'ın

kalıntılarını, donmuş Volga'nın öbür kıyısındaki geniş, dümdüz bölgeyi, tepeden seyretmişti. Döküntüler arasında bir koltuk bulmuştu kendine. Bir kitaplıkta da bir kültablası ile işe yarayacak birkaç şey vardı. Pencere boşluğu tahta parçaları ve paçavralarla tıkanmıştı. Ve şimdi de sırtında kaputu, ayaklarında da kürklü potinleri oturmuş, dizlerinin üzerindeki bir not defterine Stalingrad cebine ait ilk izlenimlerini yazıyordu.

"En belirgin olan ikmal ve iaşenin tam anlamıyla çöküşü. Her şeyin eksikliği. Birliklerin savaş gücünün hızla yokolması. Gevşeklik, disiplin yokluğu, alabildiğine dedikodu. Tüm karargahlarda kargaşa, tehlikeli bir yaygın sinirlilik havası var. Dışardan yardım umudu ile kendi gücümüze olan güven yokluğu yanyana..."

Bu notlar Berlin'deki Yüksek Komutanlığa hitaben kaleme alınan yazılı (daha iyisi, sözlü) bir raporun ana hatlarıydı. Tabii, Carras durumun resmi görünüşünden pek fazla ayrılmaya izin vermezdi kendine, ama şimdiden duruma bakarak kendi sonuçlarını çıkarmıştı ve raporun kendi çizgisinden çok daha ileri gitmişti. Pitomnik'te bulunmuştu, Gumrak'ı görmüştü, kuzey değiştirme yöresini gezmişti. Üstelik güney cephesini de gezmişti. Kuşatılmış cebe ineli birkaç gün olmasına karşın, düzinelerle subayla, kurmay başkanlarıyla, komutanlarla, hatta iki kolordu komutanıyla bile konuşmuştu. Tüm kalın kafalığa karşın şaşalamıştı. Cebin dışında bulunan herkes, yurt içi görevdeki her yüzbaşı,bir hafta önce Münih'le Berlin arasındaki trenin yataklı vagonunda tanıştığı adam gibi, Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı subayları bir tarafa, durum hakkında kuşatılmış ordu mensuplarından daha fazlasını biliyorlardı. Başkomutanlık Karargahında artık Altıncı Ordu'nun yazgısı konusunda kimse hayal beslemiyordu; çembere alınmış olanların sayısını, cephe içindeki 300.000'e yakın askere dikkati çekenler ve bu sayı üzerine iyimser bir takım görüşler yürüten subaylar bunu sırf resmi görüş böyle olduğu için böyle konuşuyorlardı. Gerçekte, artık o sayının anlamsız olduğunu hepsi biliyordu ve askeri günahların cezasız kalmayacağını ve bu durumda da bir felaketin çok daha yıkıcı olacağını hepsi de teker teker biliyorlardı.

Birlik komutanlarının, gerçekleri, soğukkanlılıkla değerlendirdikleri takdirde yerinde ve doğru karar verecekleri kabul ediliyordu. Yine de bunlar, durumla en yakından ilgili olanlar,durumu kendi kişisel sorunları haline gelmiş olanlar, her şeyden habersizdiler. Carras, o andaki durumda, sinirlilliğe, paniğe ve umutsuzluğa tamamen doğal bir olay

gözüyle bakıyordu. Ama sarkacın öbür tarafa kaydığını görmek ve alay, tümen, hatta koca kolordu komutanlarının, yirmi, otuz yıllık askeri bir deney devresi bulunan kırk, elli yaşlarındaki adamların böyle tecrübeli sayılan kimselerin, "Führer'in vaatlerine", böylesine günahsız, çocukca, hemen hemen mistik bir inanca bağlandıklarını görmek Carras için bir şok oldu. Nihayet, bu adamlar, görevleri binlerce, on binlerce insana kılavuzluk etmek olan generaller, albaylardı. Çemberi yarıp kurtulmak ve ordunun "dönüş yolculuğu"nda beraber, götüremeyecekleri cephane ve malzemeyi uçurmaya (Gökgörültüsü Herakatın'da planlanmış olduğu gibi) kadar gidiyorlardı düşlerinde. Sonra da, ertesi gün, bu planı bozuyor, kendilerini bir gün öncekinden de güçsüz durumda en bayağı gereksinmelerden bile yoksun buluyorlardı. Yine de, derhal yeni birtakım harekat planlamaya başlıyorlardı. O planlar da uygulanamayınca ya da Führer'in karargahı tarafından yasaklanınca, "Pekâlâ, öyleyse olduğumuz yerde kalacağız. Onlar dıştan çemberi yararak bizi kurtaracaklar", diyorlardı. Kim yaracaktı çemberi de gelip kurtaracaktı onları... Japonlar mı? Çünkü Mareşal Manstein ve yenilgiye uğratılmış Don orduları grubu Hooth'un tanklarının yokedilişinden ve cephesinin çöküşünden sonra bir daha kendilerine gelememişlerdi? Tümü de Altıncı Ordunun (ki Manstein'in ordu grubuna dahildi) acıklı durumundan tatlı sözlerle bahsediyorlardı, ama bir teki olsun onun kurtulma şansı için tırnak kadar umut beslemiyorlardı.

Carras birini , elini hastanın nabzına koymuş ve yapının tümüyle ilerleyen bir felce uğradığını görecek kadar gözleri açık, eski Prusyalı bir asker ailesine mensup bir adam tanımıştı. Adamın,sinirlerinin bozulmuş, rahatının da fena halde kaçmış olmasına hiç şaşmamalıydı adamın. Çünkü adamın kendi de, kolordusu da, tüm askerleri de o organizmanın birer parçasıydılar; kendi nihayet bir tek hücreydi bu organizmanın içinde; tüm görünümlerin ve bilirtilerin de hastanın yaklaşan ölümünü işaret ettiklerini görmemezlikten gelemezdi.

Böyle bir tek insan tanımıştı; daha başka bir yerlerde bir, iki kişi daha vardı belki. Ama geri kalanların çoğu yarım yamalak umutlardan, belli belirsiz kararlardan, uyuşmuş iradelerden başka hiçbir şey belli etmiyorlardı. Carras, düşmanla çevrili bu cep bir psikiyatrist için gerçekten eşsiz bir inceleme alanı olurdu, diye düşündü. İşte gözlem için masanın üzerine yatırılmış bir nümune ortadaydı; tarihte eşi benzeri olmayan bir kitle psikozu sergisiydi bu. Bedensel direnişin körlenmesi; kafaca, moral bakımından ve bedensel direnmenin

körlenmesi, ve kitle halinde ölümlerle sonuçlanan bir salgın olan yeni "cep hastalığı"nın patolojisi üzerine yazılacak bir tez için ne zengin notlar tutulabilirdi burada. Ama bir psikiyatrist rolü oynamaya gönderilmemişti buraya; Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı ve Führer'in karargahı işin bu tarafıyla ilgili değildi. Hastalığın belirtilerini gözetlemesi için hiçbir gerek yoktu. Ve, Tanrı yardımcısı olsun, sadece baş komutan, sadece Pitomnik havaalanında yatan yaralılar değil, o kokuşma kendisine de bulaşmıştı; şimdiden onun bir parçası, bir ünitesi olmuştu. O da ölüm kıvranışlarıyla burkulan organizmanın bir hücresiydi artık.

Aynı anda haberleşme alayından Teğmen Stetten, Gumrak'taki karla örtülü telsiz istasyonundan mesajlar gönderiyor ve mesajlar alıyordu. Bulin'deki Genel Karargahta bulunan Genel Kurmay Başkanına yolladığı bir mesajda General Zeitzler şöyle diyordu:*"Burada felaketle burun buruna bulunuyoruz. Elimizde hemen hiç yiyecek kalmadı, cephanemiz az, yakıtımız da tükenmek üzere."* Soru: *Führer bu duruma ne diyor?* "

Gelen mesajların içeriği ise şöyleydi: *Büyük savunma hareketinizin başarısından dolayı komuta heyetini ve birlikleri tebrik ederiz. Madalyalar için tekliflerinizi bekliyorum"* İmza: *von Manstein. "2.El bombacıları Alayı 134'e minnet ve hayranlıklarımı iletiniz. İmza: von Manstein.* (Kime iletilebilirdi bu minnet ve hayranlık? Alay artık mevcut değildi kil *"Vilshofen savaş grubuna minnet ve tebriklerimi sunarım. Albay Vilshofen 11/1/43 tarihinden geçerli olmak üzere tuğgeneralliğe terfi ettirilmiştir.* İmza:*von Manstein."*

Aynı anda ,tam Stalingrad dışındaki ilk evlerin önünde büyük bir kamyon dimdik, buzlu bir yolda kaydı. Şoför kamyon sürücülüğünde acemiydi ve kayarken frenlere bastı. Kamyon hızla ekseni etrafında döndü, yol dışına kaydı, şarampole girdi, tepetaklak oldu. Teğmen Wedderkop, kamyon enkazının, Pitomnik'ten yüklemiş olduğu kamyon yedek parçalarının ve bir hayli erzağın ortasında doğrulup oturdu. Orada öylece ertesi güne dek, donarak ölene kadar kalabilirdi ya da bir devriye tarafından görülüp oradan alınarak kent askeri hükümet karargahına teslim edilebilirdi. Ama bambaşka biçim bir devriye tarafından, etrafta yağma edecek bir şeyler arayan Lachman adında bir çavuş tarafından kamyon, enkazı arasından çıkarıldı. Lachman devrilmiş kamyon mahallinde dimdik oturan teğmeni görüp de onunla birkaç

sözcük konuşunca olanları kavramıştı.

Wedderkop, açık açık, yüzünde hiçbir ifade belirmeden, "Pitomnik düştüğüne göre göbek bağımızın kesilmiş olduğu belli," dedi.

Lachman da, "Evet," diye yanıt verdi. "Ben de bunun çok iyi farkındayım Teğmenim."

"Ama asıl sorun savaş azmimiz! O yerinde"

"Kuşkusuz, göbek bağımız kesilmiş olsa bile o yerinde"

"Savaş azmimiz, doğayla elele verişimiz, doğanın düpedüz bir parçası haline gelmemiz, işte bizim mesleğimizin temeli bu. Sırası gelmişken sorayım, genel durum hakkında ne düşünüyorsunuz? "

"Biraz karanlık," diye yanıt verdi Lachman," ama ben yine de ufukta bir aydınlık görür gibiyim. "Sonra da gördüklerini bir bir saydı: Fasulye, çikolata, ekmek, sığır eti. Sonra burada Snaps da var, öyle değil mi? "

"Evet, grup için tam bir günlük tayın var."

"Çok güzel. Yalnız artık oturduğunuz yerden ayağa kalksanız nasıl olur? Oturduğunuz yerde bacaklarınız donmaya başlamış olmalı."

"Evet, oldukça soğuk."

Lachman iyice kavramıştı durumu. Teğmen koca bir kamyon dolusu tayınla birlikte voltasını almıştı, sonra da onunla, şarampola kaymış, şimdi de bir beyin kanaması falandan acı çekiyordu. Ama ne yapacaktı şimdi bu adamı? Teğmeni orada öylesine bırakamazdı, bu zengin hazineye başkalarının dikkatini çekebilirdi o zaman. Wedderkop'u elinden çekerek ayağa kaldırdı. Teğmenin ayakları sağlamdı; yalnız kafadan yaralanmıştı. Yine de, disiplinli bir adam olduğu kesenkesti. Lachman onu bir yük katırı gibi yükledi, kendi de taşıyabileceği kadar yiyecek aldı. Ondan sonra da nöbetçi mevzilerinin açığından geçerek dolambaçlı bir patikadan Stalingrad'ın içlerine doğru yola çıktılar. Tarlaların içinden, yapı döküntülerinin arasından, dikenli tel engellerin içinden, binaların duvarlarındaki deliklerden geçtiler, sonunda basamaklardan bir binanın bodrum katına indiler. Wedderkop, böylece, "Stalingrad yeraltısı'nın inlerinden birine, sayıları gittikçe artan soyguncuların alt gizlenme yerlerinden birine girmiş oldu.

Güneyden geldi ÖLDÜRÜCÜ DARBE

Sovyet Yüksek Komutanlığının teslim koşullarını bildirişinin üzerinden yedi gün geçmişti. Yedi gündür de batıdan ve güneybatıdan gelen baskı kafilesine Cep içindekilerin oluşturduğu savunma halkasında gedikler açılmıştı; bunun üzerine savunanlar geri çekilmiş ve bu gedikleri yeniden kapatmışlardı. Ama bu kez çember yeni yerlerden yarılmış, savunma hatları bir kez daha batıdan Pitomnik yönünde, demiryoluna, güneybatıdan da yine demiryoluna doğru çekilmişti ki artık son savunma hattıydı bu.

Pitomnik panik içinde bırakılmıştı. Ordu Karargahı, levazım servislerine, bir kez daha Pitomnik'e dönüp orada bırakılmış malzemeyle yiyeceği alıp getirmeleri emrini vermişti. Vakit hayli geç, sabahın onbirine yakındı (saat üçten sonra hızla karanlık bastırıyordu)ki mallye subayları yanlarında levazım çavuşları, onbaşıları ve uzun bir kamyon konvoyuyla birlikte Pitomnik hava alanına vardılar. Birçok kamyonlar ayrıca uçuş kontrol subaylarıyla hava alanı yer mürettabını taşıyordu. Kaçarken yol üzerinde durduralarak geri getirilmişti bunlar. Artık alana dönmelerinin de vakti gelmiş geçiyordu bu sonuncuların. İki Junkers ve muazzam bir dört motorlu Kondor uçağı terkedilmiş yuvanın üzerinde tur atan şaşkın kuşlar gibi havada dönüp duruyorlardı. Yerden işaret ya da yönerge gelmedikçe, bu uçsuz bucaksız araç mezarlığında ne bulacaklarını bilmeden inişe geçmeye cesaret edemiyorlardı.

Havada dönen uçaklara iniş işaretleri verildi, uçaklar indiler. Pilotlar yerlerinden kalktılar, uçaklardan inerek bacaklarını gerdiler. Uçaklarının motorlarını çalışır, pervanelerini de döner halde bırakmışlardı; yükleme işinin on beş yirmi dakika içinde bitirilerek derhal havalanmaları gerekiyordu. Etraflarına bakındı pilotlar: buraya birçok kez gelmiş Junkers pilotlarından biri burnunu kırıştırarak kuşkuşla havayı kokladı. Bir şeyler olmuştu bu'da, değişik bir hava vardı Pitomnik'te. Her zaman telaşe müdürü olan uçuş müdürü heyecanlı değildi artık; yüzü kül

rengiydi ve hiç konuşmamıştı.Pilot en yakındaki Stork uçağına baktı. Bir otobüs uçağa toslamış ve pilot kabinini hasara uğratmıştı. Alanda daha başka çarpışmış araçlar da vardı. Parkedilmiş uçakların bir grubundan ötekine giden ve her uçağın yanında kısaca duran bir clp gözüne ilişti. Sonra dönüp hava alanının üzerinden bambaşka bir yöne baktı. Kar içinde her tarafta ölüler yatıyordu. Pilot öteki pilota baktı, birlikte ölülere doğru yürüdüler. Bir sıra sedyenin üzerinde başları, kolları ya da bacakları sargılı, kolları alçıya alınmış, yüzleri kaskatı insanlar yatıyordu. Tümü oracıkta donarak can vermişlerdi.

"Tam yirmi sekiz kişi," diye saydı pilotlardan biri.

"Hiç böyle şey görmedim."

Ambülansçılar neredeydi? Yaralılar neredeydi uçaklarla alınıp götürülecek? Hoş, yolcu bakımından sıkıntı çektikleri yoktu: hepsi de yaralıydılar ya da gözlerinde delice pırıltılar yanıyordu; ama bu kez yaralıların tümü de kendi ayaklarıyla yürüyerek geldiler uçaklara.

Pilotlardan biri, geniş, karlı alanı ayaklarını yere vura vura geçen, başında yüksek kürklü kalpaklı birini gösterdi: "Şuradaki adamın," dedi, "elinde yedi kuponluk mavi kumaş vardı ve kendisini uçağa alırsam onları bana vermeyi teklif etti."

Kürk kalpaklı adam Kondor uçağına gidiyordu.

Pilotlar, Kondor'un parketmiş olduğu yere yürüdüler. Uçak çok geniş kanatları ve dört pervanesi ile kış göğüne karşı duruyordu. Pervaneler hareketsizdi. Kondor pilotu pervaneleri durdurmuştu; Uçağının yanıbaşında duruyordu, omuzlarını kaldırıp başını içeri çekmiş, soğuktan titriyordu. Kaşları buz tutarak bembeyaz olmuş, beti benzi kül gibiydi; çok ince giyinmiş olduğu belliydi.

"Hey baksana, neden durdurdun motorlarını? Motorlar donacak, bir daha da çalıştıramayacaksın."

"Motorlarım mı donacak? "

Bu konudan hiç haberi yoktu pilotun. Ya da aklına gelmemişti bu olasılık. Atlantik uçucusuydu ve daha bir gün önce gelmişti Mariupol'a Bordeaux'dan. Hemen pilot mahalline sıçradı, motorları çalıştırmayı denedi. Pervaneler döndü, tekrar durdu, ikinci, üçüncü bir kez daha motorlar çalıştı, pervaneler döndü, sonra her şey bitti. Marş yanmıştı.

Şimdi nereden bulacaktı bir marş takımı? Kondor'a göre bir marş takımı falan yoktu.

Kondor pilotu birkaç dakika bu durum üzerinde hiç düşünmedi. Ama uçuş müdürüne geldiği zaman bir şokla karşılaştı. "Ruslar

Pitomnik üzerine yürüyor... roketleri buradan altı kilometre uzakta ateş ediyor," dediğini duydu birinin.

"Ya benim Kondor'um n'olacak peki?"

"Kondor'un yere batsın!" Uçuş müdürü dev uçağı süzdü, sonra bakışları havaalanında kalmış, yakıtları bulunmayan, ama marş takımları sağlam yüz elli kadar uçağa baktı. Bakışları, "Böyle bir uçak mezarlığında bir Kondor'a da bol bol yer var," der gibiydi.

Hâlâ hava alanında turlar atan cip, uçuş müdürünün önünde durdu. Yüzünde yara izleri bulunan bir yüzbaşı indi aşağı.

"Çok üzgünüm, Yüzbaşı Tomas," diye karşıladı uçuş müdürü onu. "Tel çekmediğim yer kalmadı, ama kimsenin bir şey bildiği yok. En ufak bir iz yok kendisinden."

Yüzbaşı Tomas tekrar cibe binip hızla hareket etti. Ordu Karargahı kendisini Albay Schwandt adında birini bulmaya yollamıştı oraya. Albayın birliğinin ertesi sabah dokuzda tüm erzak deposu boşaltılana kadar Pitomnik köyünü elde tutması gerekiyordu.

İki Junkers havalanmak üzere hareket ettiler. Kondor pilotu onların havalanışlarını seyretti, sonra hava alanına üzgün gözlerle baktı. Askeri birlikler geçiyordu az ileriden. Duman gibi dimdik karların içinden çıkıyor sonra alanı enine geçerek uzaklaşıyorlardı. Atlantik pilotu soğuktan titremeyi de unuttu. Mavzerler, hatta makineli tüfekler nasıl düşebilirdi böylesine çetelerin, insan müsveddelerinin ellerine? Ayakları yoktu bu adamların, bacaklarına ve ayaklarına sardıkları çuvallarla, paçavralarla yürüyorlardı. Belki sırtlarındaki paçavralar bir zamanlar gerçekten kaputtu; ama şimdi içleri doldurulmuş birer çuvaldan farksızdı. Bu yaratıkların sırtlarında beylik battaniyeleri, yemek takımları, bazen parlak renkli yorganlar ve gelecek siperde yakmak için toplanmış tahta parçaları vardı. Her tarafları paçavralar, paçavralarla doluydu. Çamur, sakal ve kumaş parçalarından oluşmuş bir karmaşanın içinden yüzler, gözler, şakak kemikleri ve burunlar görünüyordu.

Bu adamlardan biri pilota gidip, elini uzattı, sonra pilotun içmekte olduğu ağzındaki sigarayı işaret etti. Adamın cebinden çıkarmış olduğu el, mafsallarına kadar sargılar içindeydi; tırnaklar bu sargılardan cilalı siyah parçalar gibi çıkıyordu. Miyop ela gözler kavrulmuş bir yüze gömülüydü. Bu adam bir zamanlar herhalde gözlük kullanıyordu, gözlük çerçevelerinin bir zamanlar dokunduğu yerlerde yuvarlak kabuklu yaralar ve burun kemeri üzerinde de kabuklu bir şişlik vardı. Pilot sigarasından nefes çekmeyi bıraktı, adama bakakaldı.

"Müttefiklerden falan mısınız? " diye sordu.

Adam pilotun konuşmasından bir şey çıkaramamıştı.

Pilot, "Hırvat ya da onun gibi bir şey olmalısınız, öyle değil mi? " diye merakla sordu.

"Sen de kendini şakacı biri falan sanıyorsun, öyle mi? Ver şu izmariti bana," dedi asker.

Yarım sigara kendisine verildi, hırsla bir iki nefes çekti er sigaradan. Bu adam Er Evald Stüve idi. İzmaritten bir nefes daha çekti, sonra izmaritten geri kalanı August Fell'e geçirdi. Liebchen'e bir nefes çekti ondan. Sonra da adamlar ayaklarını vura vura yürümeyi sürdürdüler. Sırtlarındaki tabaklar, çanaklar takırdıyor, battaniyeler, kilimler, öteberi bir o yana bir bu yana sallanıyordu. Ateş hattının Alman askerleriydi bunlar. Pilot birden bunun farkına vardı. İşte ne kadar üşümüş olduğunu o anda unuttu.

Hava alanının dış kenarında durdu cip. Yüzbaşı Tomas cipten dışarı atladı, bir adama gitti, onun yüzüne dikkatle baktıktan sonra iki adamın sıkıca omuzlarını kavradı. "Latte, oğlum!"

"Hannes...Yüzbaşı Tomas!"

"Hannes de, Hannes. Ne arıyorsun burada? "

"Geri çekiliyoruz...Voroşonova'ya."

"Ne haber bizimkinden? "

"Vilshofenden mi...? "

Latte'nin gencecik yüzünde bir değişiklik olduğunu gören Tomas,

"Ne var, bir şey mi oldu yoksa? " diye sordu çabucak.

"Hayır, hiçbir şey olmadı. Herşey yolunda, iyidir."

"Ama bir şeyler olmuş olmalı," diye geçirdi aklından.Tomas. Vilshofen'i son kez, Runz ile Hedemann'ı karlar içine uzattıkları zaman görmüştü. Nesi vardı Vilshofen'in, ne olmuştu? Şimdi Latte'yi konuşturmaya kalkarak ağzından laf alacak kadar vakti yoktu. Bozkırda makineli tüfekler takır takır çalışıyordu; rüzgar onların seslerini olduğu kadar roketatarların seslerini de uzaklardan getiriyordu. Alman hattı boyunca çamur ve kar dev mantarlar gibi havaya yükseldi, beyaz ışıklar kırpıştı.

İki adam da cepheden tarafa baktılar.

"O Allahın belası roket rampalarını tanklarına monte etmişler, alabildiğine, yaklaştırıyorlar onları," dedi Latte.

Tomas, "Schwandt'ın savaş grubu orada mı acaba, bir şey biliyor musun? " diye sordu.

"Hayır, gördüğümüz sadece Keil'in grubu, eski tanışlar. Bu Doğu Prusyalıları bilirsiniz, değil mi, efendim ? Makineli tüfek Taburu. Komutanları da şurada boğazda, efendim."

"Bırak artık canım! Hannes de bana."

"Pekala Hannes."

El sıkıştılar. Latte adamlarının peşinden uzaklaştı. Tomas da cipine döndü. Arabayı boğaza sürüp Komutan Keil ile konuşmaya karar vermişti Boğaz atnalı biçiminde bir koyaktı ve levazım bürosunun debboy olarak kullandığı yeraltı sığınakları da buradaydı. Evvelce de olduğu gibi koyakın giriş kısmı tıklım tıklım araçla doluydu; bu defakiler erzak taşımak için levazım servisleri tarafından seferber edilmiş araçlardı. Kamyonlar birbirleri ardından boğaza giriyor, yeraltı sığınaklarına yaklaşıyor ve atnalının öbür ucundaki yola iyice yüklerini almış olarak dönüyorlardı. Tomas arabasına binmek üzereydi ki, ileriden bir çatırtıdır koptu. Bir makinelitüfek ateş ediyordu. Daha ilerilerde de bir tanksavar topu. Gür, son derece tiz bir patlama oldu, boğazın üzerinde çok ince tozdan bir bulut yükseldi ve saniyelerce olduğu yerde kaldıktan sonra kum rengi göğe dağıldı.

Bir aradan sonra birçok tank mermileri daha patladı. Bu patlamalar bir işaret görevi gördü. Gürültü maaş katipleriyle yardımcılarının sinirlerine fazla geldi, Pitomnik bir kez daha bir gün önceki anları yaşamaya başladı. Yüklü, yüksüz, insanlı insansız (kamyonlara yetişemeyenler bağırıp çağırıyor, lanetler, küfürler savuruyor ve kamyonlarının peşinden koşup onlara yetişmeye çalışıyorlardı) kamyonlar harekete başladı. Tomas hava alanında, yol dışında olduğuna memnundu. Kamyonların gürleyerek, kendisine doğru hızla geldiklerini gördü, önce bir kamyon geçti; sonra ikişer ikişer; aynı dizgide üçer üçer geçmeye başladı kamyonlar sonra da, Tüm bir grup yolun bir başından ötekine kadar yayıldı. Sonra da birbirleriyle yarışmaya başladı pek çok kamyon. Korkuyla kaçışan kamyonlar birbirlerinin çamurluklarını, tamponlarını koparıyor,yanlarını çiziyordu; enkaz ve döküntüler geride kaldı...Yolun kenarına zorlanarak şarampola düşmüş, baştan hendeklere girmiş ya da derinlemesine kara girerek batmış araçların enkazlarıydı bunlar. Bu kamyonların direksiyonları başında oturanlar düpedüz deliydiler. Gazlayıp durmadan vites değiştiren delller. Onların yanlarında ya da arkalarında oturan ya da onlara sarılmış olanlar da tamamen akıllarını kaybetmişlerdi ve tekerlekler bir an için olsun yavaşladı mı

titremeye başlıyorlardı.

Bu kolu ikinci kez dağıtan da Rus tankları olmadı. Savunma hatlarını yarmış bir tek tankın ateşlediği mermiler boğazın üst başında patlamıştı. Ama bir gece öncekinden baskın çılgınca bir kaçış için yeterliydi bu. Keil'in grubu hâlâ roketatarların ve Rus tanklarının topçu ateşleri altındaydı ama hatlarını tuttu. Binbaşı Keil şeytan gibi bir adamdı ve müthiş yürekliydi; aldığı görevlerde, onları yerine getirir, çok hızla terfi eder, nerede olursa olsun kendine rahat bir yer yaratırken talih daima yüzüne gülmüştü. Bu boğazı savunmakla görevlendirilmişti ve boğazda gördüğü durum (ekmek, et, çikolata ve çeşitli içkilerle dolu olduklarını gösterir biçimde ardına kadar açık bırakılmış kapılar) bu hayal aleminin tek sahibi olması gerçeği şans dolu uzun meslek yaşamının bir başka olumlu noktasıydı. Belki de son kez gülmekte olabilirdi şans kendisine...o nedenle vakit varken durumdan yararlanmaya bakmalıydı. Hiç bilinmezdi. Yoksa maaş katiplerini ve adamlarının akıllarını başlarına getirmek için ne yapılabilirse tümünü yapmıştı Keil. "Ama onlara bir şey anlatabilmenin olanağı yok; hiçbir sözümü dinlemek, istemediler," dedi kendisini temizlenmiş bir sığınak debboyda telefon başında oturur halde bulmuş olan Tomas'a.

Keil, teğmenlerine yönergeler veriyor ve karanlık bastırır bastırmaz çekilecekleri savunma hattını tarif ediyordu. Sonra da ekledi: "Bu akşama söğüş sığır eti var...daha başka ne var, Heinrich? " diye az önce içeri girmiş mutfak çavuşuna sordu. "Arpa şehriyeli imiş hem de, duyuyor musun? ... Hayır, şaka filan etmiyorum. Mutfak güldür güldür çalışıyor Şöyle bir göz atsana etrafına; boğazdan yukarı yükselen mutfak bacasının dumanını görceksin herhalde."

Gerçekten şaka etmiyordu Keil. Ahçının kazanlarını doldurması için karın içine doğru şöyle bir uzanmasından başka bir şey yapması gerekmiyordu. Kaçan kamyonlardan dökülmüş etrafa saçılmış erzak-lahanalar, et,un çuvalları-kar üzerinde yığınlar halinde duruyordu. Her tarafta dağlar gibi sandıklar yığılıydı...Giysiler, kamuflaj elbiseleri, makine parçaları, kolalı içkiler, sigaralar, diş tozları, kantin malzemeleri...

Keil, "Tank mermisi boğazın üst başında patladığında," diye sürdürdü konuşmasını," hepsi de biri kafalarına vurmuş gibi kalakaldılar oldukları yerlerde. Sonra da bizim çavuşlardan biri yüzü kan içinde yarın üst başından aşağıya kaya kaya indiği vakit, artık hiçbir şey durduramadı onları." Keil, Yüksek Teknik Okul'da okumuştu ve

mühendis olmaya niyetlenmişti ama mecburi askerlik konulduğunda okulu yarıda bırakıp orduya girmişti. Savaş patlak verdiğinde babası Königsberg Cranz karayolu üzerindeki bir benzin istasyonu ile garajı çalıştırıyordu. '41 kışında, Keil yaralanıp da, nekahat izniyle evine döndüğünde benzin istasyonuyla garajın yanında yeni iki büyük baraka bulmuştu. Abartarak "üretim üniteleri" dediği bu barakalarda, babası, yedek parça üretimine girişmişti. Almanya genişliyordu, tabii gayretli, çalışkan, Führer'e ve Rayş'a da sadık iseler özel kişiler de işlerini büyütebilirlerdi pekâlâ... Keil'in savaşa basit bakışı böyleydi işte. Doğal olarak birtakım güçlükler çıkıyor, ham madde darlığı, işçi sıkıntısı falan çekiliyordu, tek başlarına çalışmakta güçlük çektikleri için bazı fabrikalar da birleştiriliyordu. Ama Keil'in babası iyi bir Parti üyesiydi, ham madde ve işçi sıkıntısını çözmek için kendisine bazı öncelikler tanınmıştı. Bundan başka, 1943 yılının ilk yarısını dolduracak kadar da sipariş almıştı. Şimdilik işler biraz çetindi, insanın savaşarak sürdürmesi gerekiyordu işini. Stalingrad'da da işler çetindi, orada da canını dişine takarak dertlerini çözümlemesi gerekiyordu milletin.

"Bu boğazın tutulması gerekli ," dedi Keil, Tomas'a." Ta bu debboyların içinde yenecek bir tek kırıntı kalmayana ya da Kıyamet Günü'ne kadar.Hangisi önce gelirse tabii." Genel siyasal ve askeri durum hakkındaki görüşlerini anlatmayı sürdürdü Tomas'a. Afrika'da durumun hayli kötü olduğunu kabul gerekirdi. Doğu Cephesinde de bu sonu gelmez çekilmeler yeterdi artık. Führer'in otoritesini hissettirmesinin zamanı gelmiş, geçiyordu. Alman denizaltıları İngiltere'yle Amerika'nın icabına bakacak ve onları biçimine sokacaktı. Ruslara gelince...evet, Ruslar kırılması güç bir çetin cevizdi, ama onlar da kan kaybından öleceklerdi; saldırılarının fanatikliği bile artık elden ayaktan kesilmeye başlamış olduklarının açık belirtisiydi.

"Asıl sorun şu..Stalingrad düşmelll Stalingrad elimize geçerse Japonlar da yavaş yavaş saldırıya geçeçeklerdir. Bu arada da Tiflis alınacaktır. O zaman arkamızı Türklere vermiş olacağız; Türkler de safımızda savaşa girecekler. Ondan sonra da doruğu aşmış olacağız. İçimizdeki boktan heriflerin sayısı bu denli çok olmasaydı, cephedeki durum da, genel durum da çok daha iyi olacaktı. Yakında çok kelleler yuvarlanmaya başlayacak."

Bu arada Keil, Tomas'a Albay Schwandt'ın kendi güneyinde, sol kanatta saptanmış olduğunu ve hayli geri sürülmüş olduğu için o sırada olasılıkla Pitomnik köyünün yakınlarında bir yerde olacağını bildirdi. Tomas ona veda etti ve derhal köye doğru yola çıktı. Tiflis, Türkler,

Japonlar ve Alman denizaltıları....işte iyimserlik buna denirdi. Ama tabii başka türlü bakmaya da olanak yoktu durama; hiç olmazsa durumu böyle görmek için insan zorlamalıydı biraz kendini. Yine de, Schwandt, Pitomnik köyündeyse Keil'in sol kanadı açık demekti ve belki de Kıyamet Günü onun için de, Doğu Prusyalıları için de çok yakında geliverecekti.

Tomas aradığı Albay Schwandt'ı Pitomnik yakınlarındaki bir yeraltı sığınağında buldu. Albay başını iki ellerinin arasına almış, bir gaz lambasının önünde oturuyordu; masasının üzerinde de bir tabanca yatıyordu. Misafirlerine sanki bir hayaletmiş gibi baktı Schwandt.

"Yüzbaşı Tomas," diye tanıttı kendini ona Tomas. "Size iletilecek bir emir getiriyorum Ordu karargahından, efendim. Pitomnik köyü hava alanının boşaltılabilmesi için ne pahasına olursa olsun yarın sabah dokuza kadar elde tutulacak."

Albay Schwandt ne yerinden kımıldadı, ne de yüzbaşıyı oturmaya davet etti. Tomas getirdiği mesajı onun duymuş olduğundan bile emin değildi. Besbelli Schwandt'ın düşünceleri çok uzaklardaydı.

Bir süre sonra cevap verdi Albay. Sanki konu geçmişin çok uzak bir köşesinde yatan, o nedenle de güçlükle anımsayabildiği bir şeymiş gibi konuşuyordu. "Pitomnik köyü şu anda açık bir kapıdır. Çünkü kimse kalmadı içinde."

Yüzbaşı Tomas getirdiği mesajı yineledi. Schwandt da az önce açık kapı konusunda söylemiş olduğu sözleri yineledi. O kadar. Tomas başka bir cümle alamadı ondan. Açıkcası, albayın içine tökezlenmiş olduğu durum yaşayanların dünyasıyla ilgili bir şey değildi artık. Albay yeniden iş çıkararak yanan gaz lambasına çevirdi bakışlarını; Tomas'ı dinlemekten de vazgeçti. Avurtları göçmüş, kır sakalları uzamış, o uyuşuk yüze ve açık, bomboş gözlere bir kez daha baktı Tomas: masanın üzerinde duran mat kahverengi tabancaya da bir kez daha göz attı, sonra da yeraltı sığınağının basamaklarından geceye çıktı.

Bir başka yeraltı sığınağında, Tomas, iki er buldu; içeri girdiği sırada erler ayağa kalktılar. Yemek yiyorlardı; önlerinde ekmekleri ve konserve et vardı; Eti parmaklarıyla bir konservenin içinden çıkarıp donmuş halde yiyorlardı. Tomas'ın sorularına yanıt verirken de çiğnemeyi sürdürdüler.

Bir tanesi," Ah, yok, savaş falan kalmadı artık! Cephaneler havaya uçuruldu," dedi. Havaya uçurulan kamyonlara yüklenmiş mühimmattı. Başlarına gelenlerden birazını ikl er Tomas'a anlattılar; Albay

Schwandt'ın elinde artık hiçbir birlik kalmamış olduğunu öğrendi o zaman Yüzbaşı Tomas. Yedi gündür kar içinde Karpovka vadisinden kaçmaktaydılar. Schwandt, alayının kalıntıları ile, Pitomnik köyüne varmıştı; erleri orada Pitomnik'ten ve batıdan kaçan araçlarla karşılaştıklarında Schwandt birliklerinin üzerindeki tüm kontrolunu kaybetmişti. Alaydan geri kalanlar da delicesine doğuya doğru birbirleriyle yarışarak kaçan gruplara karışıp dağılmıştı.

Keil'in çok büyük bir tehdit altında bulunduğunu düşündü Tomas. Yeniden albayın yeraltı sığınağına döndü: Adam hâlâ bıraktığı gibi duruyordu ve yüzbaşı onun telefonunu aldığı zaman da kımıldamadı. Ama Tomas hava alanıyla, levazım debboyuyla ya da Keil'le bağlantı kurmayı başaramadı. Onun üzerine bir kez daha çıktı oradan.

Kendisine verilen görevi yerine getirmiş olduğu için Stalingrad'a dönmek üzere yola çıktı. Yol köyün içinden geçiyor, orada, batıdan gelip Gumrak'tan, Stalingrad'dan geçen geniş karayoluyla birleşiyordu. Karayolunun üzeri ayın ışıkları altında ışıl ışıldı ve üstü sayısız tekerlek izleri ve derin çukurlarla doluydu. Mavzerler, makineli tüfekler, sırt çantaları, cephane sandıkları ve ölüler yatıyordu karın içinde. Tahrip olmuş bir otobüs simsiyah bir yar gibi yükselliyordu yolun ortasında. Ardından birbirlerine girerek parçalanmış iki araç, onlardan sonra da birbirlerine girmiş bir sürü araç çıktı önüne. Onların etraflarından dolanmak zorunda kaldı. Batıdan hâlâ yaya olarak gelen birkaç asker gördü. İkişer üçer, beşer altışar birdenbire karların içinden çıkıyorlardı bu erler. Köyün en uzak köşesine, yolun birdenbire baca gibi darlaştığı, terkedilmiş yüzlerce aracın tekerlek tekerleğe, radyatör radyatöre, tampon tampona girerek korkunç bir trafik yumağı yarattıkları yere doğru ilerlemeye çalışıyorlardı.

Tomas kestirmeye çalıştı. Dört, belki de beş bin araç vardı bu karmaşanın içinde. Uçaksavar ve tanksavar topları, kamyonlar, personel taşıyıcıları, motosikletler, motorlu top yatakları, komutan otobüsleri, ambülanslar, roketatarlar, telsizli arabalar, hovitzer topları ve topçekerler, Ayrıca birkaç kilometre ötedeki hava alanında da buna benzer bir durum vardı! Ama daha önce Marinovka'da, Dmitrevka'da, Novo- Alekseyevka'da da durum daha mı farklı olmuştu sanki? Can çekişen ordu, üzerinden kaçmış olduğu yollar üzerinde, kaç hurda mezarlığı bırakmıştı böylesine?

Bu araç mezarlıkları terkedilmişti ama tamamen ıssız da değildi. Dalga gelip de üzerlerinden geçmeden önce, bir kez daha, yaşam

kıvranmış ve yumaklanmıştı içlerinde. Sefil, umutsuz, çirkin, yapışkan bir yaşam. Bu mezarlıklarda ateşler yanıyor, benzin tankları ve cephane sandıkları patlıyordu; yaralı ve son nefeslerini veren insanlar vardı buralarda. Ve de, uyuyan, karın doyuran, içenler de vardı. Yağmacılar da.

Tomas daha ileri gidemedi. Burada kalabilirdi. Ruslar en geç şafakta geleceklerdi. Kendisinden önce yüzlerce kişinin yaptığı gibi yaya olarak da sürdürebilirdi yolculuğunu. Ama küçücük arabası başkalarının yapamadığını da yapabilirdi; arabasını bu uçsuz bucaksız park yerinin dış kenarından geçirerek yoluna devamı deneyebilirdi. Önden arkadan çekişli cip geri geri basmaya başladı karın içine, geri geri gittikten sonra bir kez daha ileri fırladı. Tomas arabadan indi, şoförü arabayı zorlayarak adım adım sürmeye çalışırken Tomas, terkedilmiş araçlardan kalaslar kaputlar, brandalar bulup getirerek bir yol döşemek için onları karın üzerine serdi.

O biçimde Tomas o kitlenin içinden bir yol açtı kendine. Bu uçsuz bucaksız araç kalabalığının, kamyon karoserlerinin ve karla örtülmüş arabaların dış kenarında kaldığı ve tüm sırları bilmesine olanak bulunmadığı ve bu garip tünelde süren tüm acıları bilmediği halde çok şey gördü.

Gördüklerinden bazılarını geçmiş haftadan biliyordu. Vilshofen'in grubundan ayrılıp Stalingrad'a dönerken panik içinde boşaltılmış Karpovka'yı ve Dmitrevka'yı görmüştü. Araç depolarındaki yakıtın son damlasına kadar çekilerek sadece savaş araçlarında kullanılması için verilmiş bir ordu emrinden de haberi vardı. Ama Dmitrevka'daki ve Stalingrad'ın batı cephesindeki geride kalmış köylerin boşaltılması emri verilip kaçış başladığı zaman her tarafta birdenbire ortaya bol miktarda yakıt çıkmış ve insan aklının alamayacağı kadar çeşitli araçlar, spor arabaları, çift kapılı lüks arabalar, limuzinler, ağır kamyonlar ve kocaman otobüsler çıkarılmıştı çiftliklerden. Devlet memurlarından, haritacılardan, ekonomik savaş birliklerinden, tamir bölüklerinden ve levazım birliklerinde oluşmuş koca bir ordu harekete geçmişti. Ve bu araçlara da insanın aklını durduracak türden şeyler yüklenerek götürülmüştü. Ne var ki, bu şeyler yol boyunca arabalardan düşmüş veya kaymıştı. Tomas baltalarla parçalanmış telsizler, arazi inceleme gereçleri ve dakik aletler görmüştü; buna karşılık, yataklar, mobilyalar, valizler, resimler, tablolar, yağma edilmiş eşyalar, bira fıçıları ve çuval çuval un yüklenmiş olduğunu görmüştü bu araçlara.

Savaş hattının, tam yaralıların pansumanlarının yapıldığı sağlık merkezindeki sıra sıra çadırların arasından geçtiği Dmitrevka'da üst rütbeli bir maaş katibinin bir tek yaralı alacak yeri yoktu ama arabasına semirtilmiş, kocaman iki domuz yüklenmişti. Üstelik bu domuzlar adamlarını beslemek için değildi. Tomas ufak bir soruşturma yapmış ve domuzların adamın "özel malı" olduğunu öğrenmişti. Bir başka aracın, ufak bir otobüsün de yaralıları alacak yeri yoktu ama üç Rus kadınına yeri vardı; ahçılık, çamaşırcılık ve orta hizmeti yapan üç Rus kadınına. Üstelik yaralılar oradan uzaklaşmak isterlerken, bu kadınlar gitmemek, geride kalmak istiyorlardı ama yine de erzak çuvallarının arasına oturtuldular.

Tomas, karmakarışık araçlar arasından kendine yol açarken, etrafta terkedilmiş vagonlarda ya da Stalingrad'da Stalingrad'ın yeraltında yaşayan insanların gizlenme yerlerine yapılan baskınlarda gördüklerinden farklı bir şey görmedi. Kamyonlardan birinde yırtılmış bir çuvalın üzerine eğilmiş bir adam gördü; adam iki eliyle çuvaldan, aldığı kurumuş meyvaları aralıksız, ağzına tıkıyordu. Bir başkasında, elleriyle yüzleri yapışkan kırmızı bir maddeye bulanmış üç adam bir kovadan avuç avuç reçel alıp ağızlarına dolduruyorlardı. Bir başka kamyonun içinde ise, yumuşacık battaniyelerler örtülmüş mobilyalarla oradan buradan derlenmiş paçavralar arasında beş kişilik bir grubun tam bir ziyafet sofrası başına geçmiş, tıkındıklarını gördü. Bol ekmekleri, salamları ve konserve sosisleri olduğu gibi çikolataları ve viskileri de vardı.

Ordu emri, *"Yağmacılar yakalanışlarını izleyen yirmi dört saat içinde kurşuna dizilecektir,"* diyordu ama Tomas hiçbir şey yapmaya kalkışmadı. Anlamı neydi ki? Şimdi tıkabasa karnını doyuran adam yarın sabah bağırsak kolitiyle at gibi debelencekti yerlerde. Bir kova reçeli yutanlar da yemekten düpedüz öldüreceklerdi kendilerini.

İnancından çok huyu gereği ve gördüklerinden dolayı duyduğu tiksintiden, oturmuş kendilerine ziyafet çeken beş adama sadece homurdanmakla yetindi. Ne olursa olsun, o andaki koşullar altında bir kez olsun karınlarını doyurup ondan sonra da bir iki bardak içki içmekten başka ne yapabilirlerdi ki?

"Çıkın buradan da gidip katılın birliklerinize!" diye emretti.

Beş adam sadece, ağızları açık bakakaldılar ona, sonra da tıkınmalarını sürdürdüler. Tomas bir an direndi, erlerden üçünün o anda Pitomnik köyünü savunduğuna inanılan Albay Schwandt'ın alayına

mensup olduklarını öğrendi. Öteki ikisi ise bozguna uğratılmış ve bir haftadır yollarda olan 29. Motorlu Tümendendiler.

Tomas yoluna devam etti. Bir kamyonun içinde bir hışırtı duydu. El fenerini yakıp kamyonun içine sıktığında, zorla açmış olduğu bir subay valizinin üzerine eğilmiş birini gördü. Elinde gümüş bir sigara tabakası vardı adamın.

Tomas, "Domuz!" dedi, tekrar karanlığa gömdü sahneyi.

Kendi kendine içki içen birini gördü, adam Tomas'ın farkına bile varmamıştı; kendi kendine konuşmayı sürdürüyordu. Başka hışırtılar. Tomas bir kamyonun içinde inleyen yaralıların seslerini duymuştu. Yaralılardan biri cılız bir sesle," Neredesin, yoldaş? Neler yapıyorsun? Yardım geliyor mu? Yeni baştan başlayacak mıyız savaşa? " diye sordu. Kimse yanıt vermedi adama. Duyulan biricik sesler kilitleri kırılan bir valizin gürültüsüyle valizin içini karıştırırken hırıltıyla soluyan bir yağmacının nefesiydi.

Sessizce uzaklaştı oradan Tomas.

Başka hışırtılar, başka inildiler ve başka soran sesler. Delicesine sayıklıyordu son nefesini veren biri. Başkaları yardım,bir matra su için yakardılar, yağmacılar ise, izne gitmiş olanların, can çekişenlerin, ölülerin bagajlarını yağmalamayı sürdürüyorlardı ve dünya umurlarında değildi.

Bir silah patladı, sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü. Bir şarapnel patladı bir yerlerde. Yanıt olarak birçok sesler yükseldi. Kana bulanmış bir er, "Etrafımız çevrildi, beyaz kar pelerinli Ruslar geliyor!" diye bağırarak geçti yanından.

Tomas arabasına vardı, şoförün yanındaki yerine geçti. Cip karın en berbat olduğu yöreden kendini alabildiğine zorlayarak geçti. Zaman zaman geri basarak, sonra yeniden ileri fırlayarak ağır ağır yol alıyordu. Cephane yüklü kamyonlar patlıyor, her yana fıskiye gibi ateş ve parçalar saçılıyordu. Koca araç parkı terleyerek insan kusuyordu; siyah ter damlacıkları gibi tek tek insanlar ve ufak gruplar karlar içinden tökezlene, tökezlene, doğuya doğru kaçıyorlardı.

Gök şimdiden ağarmaya başlamıştı.

Tomas sonunda açık yola vardı, yol üzerinde kaçan insanlardan oluşmuş kalabalıkların arasından geçti. Cip derin bir boğaza indi, tekrar yol düzlüğüne tırmandığında Tomas uzun bir asker kolu gördü önünde. Kolları kopmuş, kaputları yırtılmış, paçavralarla sarılı ayakları üstünde koltuk değneklerine dayanarak sendeleyen ve yürürken sağa sola yalpa

vuran bir kı Koldakilerin çoğu ellerini kaldırarak, bağırarak durup kendilerini alması için seslendiler; tümü de arabaya binmek, tümü de Stalingrad'a gitmek istiyorlardı. Tomas yüzünde koca bir yara deliği bulunan, başı açık, kır saçlı bir çavuşu aldı aralarından götürmek için.

Pitomnik hava alanıyla köyüne girdi Ruslar o gece. Kısmen çekilen birliklerin mensuplarından, kısmen de bir kuru ekmek parçası için çektikleri acı uğruna yeniden ateş hattına sürülmeyi göze alan dağılmış, aç askerlerden oluşturulmuş yeni bir savunma hattı kuruldu. Yeni savunma hattı tramvay yolunun, birkaç kilometre ötesinde oluşturuldu. Hat güneye dönüyor, Stalingrad-Marinovka demiryolunu geçiyor, Pestçanka'da keskin bir açı yapıyor, oradan da doğru Volga'ya iniyordu. Şimdi savaşın merkezi haline gelmiş güneybatı ve güney cephelerini göğüsleyen cephe kesiminin merkezi Voroponova idi. Ordu Karargahı alelacele derlenip oluşturulmuş birliklerin Voropnova'ya gönderilmesini zorunlu bulmuştu. Bu Vilshofen'in savaş grubu, Steinle'nin savaş grubu ki Damme'nin tümeninden geriye sadece o kalmıştı ve yine bir zamanlar Damme'nin emrinde bulunan Koll'in savaş grubu da bunların arasındaydı.

Vilshofen öğle üzeri vardı Voroponava'ya ve daha önce levazım bürosuna ait olmuş boş bir yeraltı sığınağına yerleşti. Çevrede daha başka yeraltı sığınakları ve bir de çiftliğe ait yapılar vardı. Vilshofen adamlarını yerleştirmek için tüm yapıların boşaltılmasını emretti. Dertli ev sahibi, Porto şarabına meraklı, gül yanaklı bir adam olan maaş katibi (vaktin öğleyi geçmiş olmasına karşın) ayaklarında terlikle geldi.

Maaş katibi Zabel'in dertli olması için nedenler vardı. Memlekette Braunschweig'deki "Bernhard Zabel, Toptan ve Perekende Lüks Yiyecekler" mağazasının sahibiydi. Alman ilerleyişi sırasında bu çiftliğe atandığında bir hayli yayılmış ve orada uzun süre kalacak biçimde hazırlık yapmıştı. İki atı, bir at arabası, kış için bir kızağı, inekleri, domuzları ve ambarda da çeşit çeşit kümes hayvanları vardı. Büyük 'Ana ev'de tandırın üzerinde Ruslann bu rahat geleneğinden zevk almayı öğrenmişti; tüm gece ısıtılmış bir yatakta yatmak gibi bir şeydi bu) yatıyordu. İşler için iki köylü tutmuştu. Kadınlar evin tüm işlerini görüyorlardı ve onlardan başka ne kadar insan varsa hepsi uzaklaştırılmıştı oradan. Bir başçavuş tutuyordu muhasebe defterlerini; baş yardımcısı Çavuş Kuliçke ile sekiz er de diğer işleri çeviriyorlardı. Dikkatle örgütlenmiş kendi kendine yeterli (ya da yarı yeterli, çünkü

dışardan gelen bir takım şeylere de gereksinmeleri var: ı) düzen son zamanlarda pasaklılık şeytanın saldırısına uğramıştı. Zabel atlarını, hatta son ineğini bile vermeye zorunlu kalmıştı. Şimdi de kümes hayvanlarının yemleri tükenmeye yüz tutmuştu ve çok güzel bir biçimde düzenlenmiş sistemi darmadağın oluyordu. Ya da olmuştu bile. Döküntüler kalmıştı geri sadece; birkaç salam, çömleklere bastırılmış domuz yağları ve bir çift de ördek. Cephedeki birliklerin mutfak subaylarından dinlediği öyküler ise hoş olmaktan çok uzaktı; gerçekte tüyler ürperticiydi. Kendisine haber getirenlerin güvenilir kimseler olduklarına inanıyordu; çoğu vaktiyle bir geceliğine ona misafir olmuşlardı; yan taraftaki evde oturan veteriner teğmen ve o misafirlerle birlikte çok tatlı saatler geçirmişlerdi Yakındaki Voroponova tren istasyonunda olup bitenleri hiç bilmemezlikten gelmek, kuşkusuz en akıllıca tutum olacaktı, çünkü normal trafik sona ermişti ve artık her türlü başıbozuk ve serseri toplanıyordu orada. Kendi payına, doğrudan doğruya hiçbir ilintisi yoktu onlarla; istasyona hiç gitmez ve başçavuş, veteriner ya da sağ kolu olan Kullcke'nin oraya dair anlattıklarıyla yetinirdi. Bu kadarı da yeterliydi kuşkusuz. Zabel ihmalkarlığın ve kargaşanın evini allak bullak etmesini önlemek için elinden geleni yapmıştı. Ne de olsa, bu kargaşa son bulacaktı; eninde sonunda bu cebin yeniden açılması gerekliydi. Yine de, son birkaç gündür gözlerini gerçeklere yummayı başaramamıştı ve gelecek günlerin çok çetin geçeceğine dair bir duygu vardı içinde.

Sonra da, o sabah kurşun rengi öğle sıralarında, bir tahta perde kadar zayıf, kirli, pis birl belirivermişti birden avlusunda, gelen pis herif albay ve yabancı bir alayın komutanı olduğunu açıklamıştı. Ve Zabel'in de ayağında terlikleriyle evden çıkıp o hayalete çevreyi gezdirmesi gerekmişti. Maaş katibi için gayyanın içine atılan ilk adımdı bu. İki saat sonra çiftliğin dış kapısı önünde boy gösteren birlik ise sonun başlangıcıydı. O andan başlayarak, ne zaman evin içine ya da çevredeki barakalardan birine girse ya da bahçeye adımını atsa o yaratıklardan biriyle yüzyüze geliyordu; balçık içinden yürüyormuş gibi bir his duymaya başlamıştı. Yine de, birkaç saatlik dinlendikten sonra bu yaratıkların çoğu oradan uzaklaşıyorlardı. Belki kendileri buna "dinlenme" diyorlardı; ama, oraya buraya uzanıp ve ağızları açık uykuya daldıklarından katip için hiç de dinlenme değildi bu. Komutasındaki adamlar hakkındaki düşündüklerini yüzbaşıya iletmeden yapamadı. Yüzbaşı, bu kalabalığın en uygar insanı izlenimini bırakmıştı

onun üstünde. O dertli yüzlü, tahta perde, o kunduz bakışlı, gözleri alev alev yanan yüzbaşı. Yine de yüzbaşıya giderek konuşmak yürekliliğini göstermişti; palaskasını takmış şapkasını başına geçirmiş ve adama giderek, "Yüzbaşım," demişti," efendim, ne zamandır bu çiftlikte baktığım iki ördek adamlarınız tarafından çalındı." Ve böyle zamanlarda bir çift ördeğin pek önemli bir şey olmadığı gibi bir düşünceye Yüzbaşı kendini kaptırmasın diye de eklemişti: "Ne zamandır onları semirtip duruyordum. Her pazar öğle yemeğinde bir ördek pişirtirdim."

O anda Çavuş Kullcke İçeri girip onun kulağına daha başka kötü haberler fısıldadı. Zabel yakınmasına bu en son haberi de ekledi: "Az önce öğrendiğime göre uzun ve zorlu yolculuklardan sonra buraya geldiklerinde bir lokma bir şey ikram edeyim diyerek mutfak subayları için sakladığım özel bazı yiyeceklerin debboyuna da kapısı kırılarak girilmiş. Beş kiloluk bir reçel kovası çalınmış."

Yüzbaşı bu yakınmalardan etkilenmiş göründü. Önceleri. Sonra da az önce sıraya girmiş adamlarına gitti ve, "Beni dinleyin, içinizden biri semiz iki ördek yedlyse maaş katibinin pazar öğle yemeğini yemiş olduğunu bildirmek isterim," demişti. Sonra da yüzünde çilek reçeli izleri bulunan bir ere dönmüştü: "Er Stüve, çavuşunuza sorun, özel koşullar altında bir neferin yüzünü sadece yemekten önce değil, yemekten sonra da yıkaması gerektiğini söyleyecektir."

Sözün kısası, rezillikti bu, düpedüz alay etmekti adamla; maaş katibi bu durumu başka biçimde yorumlayamıyordu.

"Sola dön, uygun adım, marşi" diye komut verdiğini duydu yüzbaşının. Zabel, palaskası tokalanmış, başında en yeni kasketi, kalakaldı orada. Ne yapacağını bilemiyordu. Kendisine bakan sırıtmış yüzler gördü, erlerin ayak seslerini duydu. Bu iş öyle iki ördekle bir kova reçelden ibaret değildi; çok daha ciddiydi durum. İlkeler ayaklar altında çiğneniyordu...hem de ne biçim ayaklar altında. Paçavralara ve deri şeritlerine sarılı ayaklar. Maaş katibi kafası ve dünyası karışmış halde döndü "ana ev"e girdi.

Maaş katibi Zabel sezgilerinde yanılmamıştı; Vilshofen'in savaş grubu görününce onların yeraltından çıkmış olduklarına ve artık dünyanın sonunun gelmiş olduğuna inanmıştı ki bu sezişlerinde de yanılmamıştı. Çünkü, kırk sekiz saat geçememişti ki ana savunma hattı enlemesine çiftliğinin içinden geçmekteydi. Vilshofen'in savaş grubu şimdi ikiye ayrılıyordu: biri Döllwang'm, öteki de Latte'nin komutasında olarak. Döllwang emrine verilen grupla çiftlikten çıkıp gittiğinde

ortalık kararmaya başlamıştı bile; Latte'nin grubu yola çıktığında ise(ki aynı saatte yüzbaşı Tomas Albay Schwandt'ın yeraltı sığınağına yaklaşıyordu) gece olmuştu. Latte'nin grubu da, Döllwang'inki de demiryolunu geçtiler, cansız marşandiz vagonlarından oluşmuş bazılarında cılız ışıklar vardı. Muazzam kolleksiyonu gerilerinde bıraktılar, donmuş bozkır karının üzerinden güneydoğuya döndüler.

Birkaç adamıyla birlikte geride kaldı Vilshofen. Cepheye sevkettiği iki grubuyla bağlantıyı kuryeler aracılığıyla sürdürüyordu. Bir telefon hattı da Çaritsa boğazındaki karargaha uzanıyordu; Albay Enders adındaki komutanı cebe üç gün önce yollanmış bitişik alayla da kırların ortasından uzayıp giden bir sahra telefonuyla bağlantısı vardı Vilshofen'in Endres'in karargahı bir tuğla fabrikasının içindeydi ve Enders kendi de bir bacanın içinde yaşıyordu! Vilshofen onunla yaptığı telefon konuşmasından sonra adamın acayip birl olduğuna hükmetmişti. Takviye kuvvetlerinin getirilmekte olduğu düşünülecek olursa Voroponova çevresindeki kutu çok yakında havaya uçurulacaktı. Oysa, Enders gecenin yarısını Lao-tse'yi okuyarak geçirmişti. Ayrıca savaş grubunda bir papaz olup olmadığını da sormuştu Vllshofen'e. "Katoliklik olsun, Protestan olsun, önemi yok, " diye de eklemiştl. Varsa, onunla konuşmak istiyordu. Vilshofen, lütfen, onu kendisine kadar gönderebilir miydi?

Vilshofen sabahın üçünde savaş gruplarından ikisinin de yeni mevzilerine girmiş olduklarını karargaha bildirdi. Yorgundu, ama yine de uykuya dalmanın hiç de kolay olmadığını anladı. Binbaşı Hedemann, Binbaşı Runz, Yüzbaşı Stelger, Tomas(Latte o gün erken saatlerde onunla görüşmüş olduğundan söz etmişti) Er De Wede, Gnüssel, Wahler, Dusch ve gerilerde karların içinde kalmış ne kadar adamı varsa. Gözlerinin önünden bir an için geçip kaybolan o sonu gelmez bir yüzler geçidi, birbirini kovalayan bir sürü düşünceler. Lao-tse'nin felsefesi...görevini yerine getirirken zerre kadar şaşmayan, dikkatli ve aklıbaşında bir subay olan Yarbay Unschlicht..şimdi etrafına acayip bir dörtlü toplamış, onlara "Tanrımız Güçlü Kaledir" ilahisini ve daha başka ilahileri söyletiyor, kendi de flütle bu ilahilere refakat ediyordu... Voroponova'ya gelince, binlerce yolcu ve marşandiz vagonunun toplanmış olduğu o yer yorgun ya da yağmacı erlerle doluydu..kendi de, karınları aç ama yine de disiplinli, hâlâ savaşçı askerlerden oluşmuş bir grubu bir bütün halinde bir arada tutuyordu; onların yanında da çocukluğundan beri tanıdığı, kendisine içtenlikle bağlı, güvenilir bir subayı

vardı. Döllwang'ın amcasının, oğlanı, ilk kez çift sürmede kullandığı atın sırtına kaldırıp oturttuğu günü hatırladı. Şimdi ise, artık büyümüş olan Döllwang kendisine bağlanan tüm umutları haklı çıkarmıştı ve Vilshofen ona öz oğlu gözüyle bakıyordu. Ama ne yapıyordu? Bu grubu korumak yerine, bu ölüm cebinin ötesinde kendilerini bekleyen akıbet ne ise -kuşkusuz bir şeyler olacaktı, bir şeyler olması gerekliydi, bu gidişin bir sonucu olacaktı- onun için tümünü canlı tutmak yerine, adamlarının hepsini o yazgının ötesindeki şey için, daha iyi bir amaç için saklamak yerine, bir kez daha onları cepheye sürüyor, bu irin bağlamış çıbanı korumak için, onun birkaç gün daha olgunlaşması için, bir kez daha tümünü ateş hattına yolluyordu. Oysa, geride, o çıbanın iğrenç kokusu şimdiden yeri göğü sarmıştı...Ne diye yolluyorlardı Albay Enders gibi, Yüzbaşı Döllwang gibi subayları bu cebin içine? Üstelik cebe yollananlar bu ikisinden de ibaret değildi. Yoksa Stalingrad ideal bir idam yeri mi seçilmişti şimdiden?

"Stallngrad'ın ötesi...." Otorvanovka'dakl doktorun böyle bir cümle kullanmış olduğunu anımsadı. Stalingrad'ın ötesi, ne demekti bu?.. Bu konuda karar vermek için nerede durmalıydı insan?.. Zaten elleri, ayakları bağlanmış, utanç verici bir kurbanlık hayvan gibi başı cellat kütüğü üzerine uzatılmış yatarken ne yapabilirdi insan? Sonra baş komutan ne yapıyordu? Neden generaller aralarında konuşarak durum hakkındaki fikirlerini açıklamıyorlardı? Bu kalp tahminler, boş kibir ve gurur ve insanların yaşamlarını hiçe sayan dünyadan kaçabilmek için nerede durmalıydı insan?

Stalingrad'ın ötesi şu demekti; askeri çılgınlığa karşı direnmek, askeri (sadece askeri değil, kuşkusuz) cinayete karşı direnmek.

Ama, Tanrım, nereye varırdı bunun sonu...

Birinci Dünya Savaşından İkinci Dünya savaşına kadar otuz yıl geçmişti. İki savaşa da hazırlanmış değiller miydi? Tüm şanslarını bir tek iskambil kağıdının üzerinde tehlikeye atmamış mıydılar?

Yengiyle yürümemişler miydi Volga'ya doğru? Silahlarının başarısıyla tek taraflı bir hakkın doğacağına inanmamış mıydılar?

Tek taraflı bir görüş! Öldürücü inanç!

Gönüllü olarak, seve seve yapmış oldukları şeyi kim yaptırtmış olabilirdi onlara; kısa görüşlü hizmet, aç gözlü çıkarlar, insan yaşamlarını, halkın yarınını, sağlığını ve refahını kim feda ettirtmişti onlara? Stalingrad gerekliydi ama bir yengi kazanmaları için değil, Alman milletinin bir ders alması için. Stalingrad'ın ötesi demek askerliğe

sadece askerliğe de değil caniliğe karşı savaşmak demekti. Üzerinde yürümekte oldukları yanlış, uzun yoldan dönüp uzaklaşmak, kendi hatalarından uzaklaşmak ve hepsinden çok kendi gerçek kişiliklerine karşı işlemiş oldukları hatalardan uzaklaşmak demekti.

Savaşmak...neden başlamamalıydı...

Sonra bitkinliği kendisine hakim oldu. Vilshofen ilk kez sırtında kaputuyla, ceketi, ayaklarında çizmeleri olmadan uzandı ve nice günlerdir ilk kez gerçek bir damın altında deliksiz bir uykuya daldı.

Şafaktan önce, telefon telleri ve başlarına kulaklık geçirmiş adamların, arasında, Voroponova'daki ünlü su terazisinin setine çıkarak ağarmaya başlamış göğe baktı. Gece boyunca gelen haberlerde Pitomnik hava alanının ve Pitomnik köyünün terkedilmiş olduğu, savunma hattının da demiryolu boyuna çekildiği bildirilmişti. Latte, Döllwang ve Albay Enders Rus mevzilerinde bir takım kaynaşmalar görmüşlerdi. Büyük bir Sovyet saldırısının başlamak üzere olduğu belliydi. Vilshofen, karla kaplı bozkırın üzerinden güneybatıya doğru baktı. Saldırının şuradan başlaması gerekliydi; Rus tanklarının şuranın ötesinde sıralandıkları kesindi. Kar ve sis içinde, geniş bir yarım daire biçiminde sıralanmış olduklarını görüyormuş gibiydi Vilshofen.

Uçaksavar komutanı Buchner yanıbaşında duruyordu. Vilshofen onu Kletskaya'dan anımsadı; Buchner'le aynı yeraltı sığınağında uyumuştu bir gece.

Yakıttan söz ediyordu Buchner.

"Buradan da ayrılıp geri çekilmemiz gerekecekse, çok güçlük çekeceğiz, komutanım," diyordu bir teğmen ona. "Çekilecek olursak, ağır uçaksavar toplarını bıraksak daha iyi ederiz."

"Olamaz böyle şey! Stampfer!Atla arabaya, Verhnaya Yelsanka'ya, Minina'ya git! Ne kadar boğaz varsa dolaş, tüm karargahları silkele. Giderken Januscheck'i de al yanına; böyle şeylerin kokusunu o iyi alır. Bir yerde yakıt varsa burnu mutlaka kokusunu alır. Yakıt bulmamız gerek, yoksa işimiz bitiktir!"

Teğmen Stampfer çıkıp gittikten sonra Buchner, Vilshofen'e döndü: "Bizi buraya ne diye gönderdiler, bilmek isterdim," dedi. "Bizi aldıkları yerde batı cephesinde bir gedik bıraktık. Burada da herhangi bir gediği kapatabileceğimizi hiç ummuyorum. Elimizdeki yakıtın hemen hemen tümünü de gelirken yolda harcadık, başka hiç bir işe hayrı olacağı da yok yer değiştirmemizin... Ne var, Loos? "

Buchner'in yaveri Teğmen Loose çıkagelmişti. "Affınızı dilerim

binbaşım. Kolordudan bazı emirler geldi Sayın Binbaşım. Durumumuzda değişiklik yapmışlar; bataryalarımızın daha ileri sürülmesi isteniyor."

Binbaşı Buchner telefona uzandı.

"Evet..ne dediniz?...kurmay başkanına bağlayın beni..G-3'üne bağlayın başkanın öyleyse...Yakın mesafeden uçaksavar toplarıyla ateş mi? Delirdiniz mi siz? Ellerimizdeki toplar ancak iki bin metre uzaktan sağlıklı atış yapabilir...Ama, efendim, yaklaşırsak keklik gibi avlarlar toplarımı..."

Telefonda neler döndüğünü Vilshofen kestirmişti. Adamlarının oluşturduğu inceclik savunma çizgisinin yardıma gereksinmesi vardı, kuşkusuz. Ama uçaksavar toplarının düşmanın ön mevzilerine ateş fırsatını bir dakika için bile olsun bulamayacakları da kesindi. Bu nedenle savunma hattına dişe dokunur bir yardımları olamazdı.

Buchner'in "Pekala, efendim," diyerek konuşmayı bağladığını duydu. Sesinin tonuna bakılırsa, "Sen benim kıçımı yel'der gibiydi.

Askeri çılgınlığa karşı direnmek! Ama tüm gece düşünüp durmuş olduğu türden bir direnme değildi bu. Ner'deydi bu utanç verici görünüme son verecek, herkesin başına buyruk olduğu işaretini verecek baş komutan ner'deydi o general, ner'deydi o subay, Ulu Tanrım ? Hem bir baş kaldırma bir itaatsizlik de olmayacaktı bu artık: o saatte verilmesi gerekli bir emir daha yüksek bir göreve baş eğmek olacaktı bu. Ve, o işaret gelmeyecek olursa, kalp liderlerini bir yana fırlatıp kendi başlarına harekete geçecek halk neredeydi. insanlar ner'deydi? Neredeydi baş kaldırma belirtileri, bağımsızlık, öfke, başına buyrukluk belirtileri? Ne olmuştu halka?

Yoksa onları öylesine ezdik, ruhlarını öylesine yakıp kavurduk ki, bir kıvılcım bile mi kalmadı içlerinde diye sordu Vilshofen kendi kendine. Kafasından bir bir geçirdi adamlarının yüzlerini. Yüzlerin tümü de bomboştu, içlerinde en ufak bir ışık, en ufak bir umut, en ufak bir umutsuzluk bile kalmamıştı. Hiçlikten başka.

Hiçlik.

Kurşun rengi bir gün. Güneydoğuda bozkırdan ve Volga Dirseğinden hafif bir meltem esiyordu. Bozkırın üzerinde bir yalazı, kırmızımtrak sarı bir pırıltı yükseldi, sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü. Bu işaret fişekleri Binbaşı Buchner'i toplarını cepheye sürmesi zorunluğundan kurtardı. Oldukları yerde kalacaklardı artık.

Vilshofen için gökte patlayan işaret fişekleri ve onu izleyen top namlularının çakışları beynini burgulayan bilinmezden bir kurtuluştu. Harekete geçen kuruluş birden onu sardı; artık her şeyden,tecrübelerinden yararlanması, kararlar vermesi, tüm dikkatini harekat üzerine toplaması gerekiyordu. Sorulara en ufak bir yer kalmamıştı artık; hiçbir şey yoktu artık savaştan başka.

Rölantide iken, gücünden hiçbir biçimde yararlanılmadığı zaman bile çalışır bir motor. Uzaklık ölçeri uzaklıkları bulup okudu, düşman birlikleriyle savaşmak için gerekli cephanesi olmadığı ve hiçbir zaman da olmayacağı halde topçu mevzilerini haritası üzerinde işaretledi. Ancak kitle halinde tank saldırılarına ya da piyade saldırılarına karşı ateşlenmeye yetecek kadar mermi vardı ellerinde.

Dakikalar geçti. Rus topçusunun gürültüleri uzun bir gökgürültüsü dizisine dönüştü. Duman ve karlı çukurlardan fırlayan roketlerin peşlerinde bıraktıkları eğri büğrü duman izleri ve bataryaların namlularından fışkıran alevler birleşip tek bir bulut halini aldı ve bu bulut Alman mevzilerine doğru bembeyaz karların üzerine yayıldı.

Vilshofen batarya komutanının teleskopundan bakarken kar içinde kımıldayan bir şeyler farketti. Beyaz üzerinde beyaz olan, dönen ve dönerken etrafa kar savuran bir şeyler. Saldırı mevzilerine giren tankiardı bunlar.

"Binbaşım, görmüyor musunuz...? "

"Gördüm bile."

"Dağıtamaz mısınız onların saflarını? "

"Dağıtamam...cephanem yok elimde."

Birkaç dakika daha geçti. Rus savaş uçakları. Filolar hep birlikte pikeye geçerlerken paramparça dağılan silmsiyah bir gezegeni andırıyorlardı. Motorlar uluyor, bombalar gümbürdüyor ve yerden göğe toprak, kalıntı ve marşandiz vagonlarının uçuşan parçaları fıskiye gibi yükseliyordu. Son derece kızışmış bir hava dalgası paralandı, su terazisinin üzerindeki adamların yüzlerini yaladı.

Ateş açmadı uçaksavar. Silahların namluları havaya dönük değildi çünkü; uçaksavar topları tanklara karşı kullanılmak üzere yer ateşine göre mevzilendirilmişlerdi. Başka hiçbir şey için de yeterli cephane yoktu elde. Çaresiz bir güçsüzlüğün içinde eli ayağı kesilmiş olan öfkeli uçaksavar birliği komutanı gözetleme mevziinin önündeki korkulukları kavradı, duman ve ateşten oluşmuş uçsuz bucaksız kazanın içine bakakaldı.

Gözetleme yeri; ama orada bulunanların gözetleyebildikleri tek şey kendi yengilgilerinden oluşuyordu. Duman yoğunlaştı, bozkırdan yükselen duman burguları kuleyi avuçlarının içine aldı, dolana dolana yükseldi ve her yeri kapladı. Su kulesinin üst kısmındaki set karanlık ve kaba dalgalı bir denizin üzerinde yüzen bir gemi gibiydi şimdi. Voroponova'da paralanmış maden parçaları çığlıklar atarak dört yana dağılıyor ve gök gürültüsünden farksız patlamalar köyü, hallaç pamuğu gibi atıyordu. Su terazisinin kulesi kasırgaya yakalanmış bir gemi direği gibi sallanıyordu. Su kulesinin beton sıvaları birdenbire dağılarak döküldü; uzun demir ayakları üzerinde çırılçıplak kalıverdi kule.

"Yelşanka ateş altında."

"Stalingrad da ateş altında."

"Volga'nın karşı yakasından ağır topçu ateş ediyor."

Gerileri de tutuşmuştu. Tümen karargahı ile, kolordu karargahı ile, Yelşanka üzerinden, Volga üzerindeki yerlebir olmuş kentin üzerinden de duman bulutları yükseliyordu. Patlamalar onlarca kilometre uzaklardan duyuluyordu. Kuşatılmış tüm çevre fokur fokur kaynayan bir kazandan farksızdı. Cep boyunca, sayısız yangınlardan ve patlamalardan simsiyah bir duman denizi göğe yükseliyordu. Ve bu yoğun simsiyah duman örtüsü içinde binlerce şey toprak, barikatlar, kaldırım taşlarından duvarlar, torna tezgahları, fabrika kazanları, gösterge levhaları patlamalarla paramparça oluyordu... Garajlar, cephane depoları ve bataryalar tümüyle havaya fırlıyordu; bacakları kopmuş, başsız insanlar da vardı bunların arasında. Parçalar göğe doğru kırk metreye kadar yükseliyor, tekrar yere dökülüyor, bir kez daha göğe fışkırarak toz haline geliyor, dağılıyordu.

Verhnaya Yelşanka'da bir sığınakta büzülmüş olan güney cephesinin kolordu komutanı General Janicke o anda kendini dağıtmıştı. Sığınak dışarda patlayan mermiler ve şarapnellerle devamlı sarsılıyordu. Ardından bir mermi düştü yakınlarına. Sığınağın kapıları birden ardına kadar açıldı toz, kar ve iri tahta parçaları uçuştu havada. General yanağına el attı, sonra yanağına giden elin kanlanmış olduğunu gördü. Hiç vakit kaybetmedi, şaşılacak bir hızla harekete geçti. Derhal doktoru çağırttı, piyade tümen komutanını istetti, emir erini istetti, sonra da telefonla Ordu Karargâhı ile bağlantı kurdu. Doktor gelip onun başını sardı. Emir eri komutanın çantalarını hazırladı. İki saat sonra general harekete hazırdı.

Janicke'nin yaralanmış olduğuna dair telsizle yolladığı rapor

Berlin'deki Ordu Yüksek Komutanlığı Personel Bürosuna telsizle vardı. Janlcke'nin eski dostu olan Personel Bürosu başkanı hiç vakit kaybetmedi, Janlcke'nin derhal bir uçakla alınarak cep dışına çıkartılması emrini verdi.Piyade tümeninin komutanı Janlcke'nin yeraltı sığınağına girdi, komutanı olan generalin söylediği şeyleri donuk bir yüzle dinledi. Sonra kolordunun yönetimini eline aldı. Daha doğrusu yenik düşmüş iki piyade tümeniyle, toplarını kaybetmiş birçok topçu taburunun ve yalnız uçaksavar ve tanksavar topları değil erlerinin çoğunluğunda mavzer ya da kasatura bulunmayan bir Romanya tümeninden oluşmuş bir güruhun komutasını aldı yani. General Janlcke derhal, Gumrak'a hareket etti, oradan uçakla cep dışına çıkarılacaktı. Karargahının subayları onun ardından başlarını salliayarak anlamlı anlamlı bakıştılar birbirlerine.

"Tehlikeli mi yarası, ne oldu Allah aşkına? "

"Bir tahta parçası kafasını sıyırdı."

"Çok usta bir dümen, değil mi? Janlcke ile Personel Dairesi başkanı bir zamanlar aynı alaydaymışlar."

Albay Carras yerlebir olmuş Stalingrad'daki büyük bir mağazada bulunan odasına henüz girmişti. Az önce yıkanmış, traş olmuştu(bu iş için gerekli su, keskin nişancı Rus askerlerinin ateşi altında bulunan yakın bir caddedeki bir su çukurundan getirilmişti.) Bu fabrikaya ve donmuş Volga'ya bir kere daha-"Son bir kez," diye geçirdi içinden-bakacak kadar vakti vardı. Ondan sonra da Gumrak hava alınana hareket edecekti. Durum hakkındaki raporunu bildirmek üzere derhal uçakla Genel Karargaha gelmesi için emir almıştı bir saat önce. Nehrin üzerinden karşı yakaya bakarken öbür kıyıdan yükselen işaret fişeklerinin çakışlarını ve uzun menzilli topların namlularından fışkıran alevleri gördü. Alevi gördükten sonra ona kadar saymak gerekliydi-o denli uzaktaydı toplar.-Ona kadar saydınız mı mermi hedifine düşüp patlıyor, bir saniye önce koca bir yapı olan yeri havaya fışkıran bir beton fıskiyesi, düşen kalaslardan ve madenlerden oluşmuş bir toz yığını haline getiriveriyordu. O patlama sırasında da herşey bir hayal oldu;yani otomobille Gumrak'a, oradan uçakla Berlin'e, oradan genel karargaha gidiş ve durum hakkında rapor veriş yani. Carras şaşkınlıktan açılmış ağzını tekrar kapadığı, titreyen dizlerine de yeniden hakim olduğu ve karşıda, içinde bulunduğu bir başka "kürdan gibi"yüksek yapının toz haline geldiğini gördüğünde, başına gelecekleri görme gücü de yine

yerine gelmişti. O yapının toz oluşuyla birlikte her şeyin alacağı biçimi de gördü -havaalanına gidiş, uçak yolculuğu, genel karargâha vereceği rapor, Margot, derinlerine bakacağı gözler. "Hülyalı bir soyutlama ve bir putnerest içtenliği" taşıyan gözler değil, ama iri iri, patlıcan gibi bir burnun üzerinden donuk bakışlarla bakan gözler (Genel Karargâha gidip rapor vermek, O'na rapor vermek demekti)- gözlerinin önüne geldi. O anda, yeni mermiler yakınlara düştüğü ve yer ayaklarının altında sallanır, duman yükselir ve tozların içinden potrelleri fırlamış kocaman bir taş bloktan, katların kalıntıları açık havada sallanan, sarkan mobilyalardan, demir bir direğe şişe geçirilir gibi geçirilmiş bir adamın gövdesi üçüncü kat yüksekliğine kadar fırlayıp binanın yan duvarına çarparken -az önce binanın önünden yürüyerek geçen bir piyade erinin kalıntısıydı bu- Albay Carras, Führer'in gözlerinin içine her zamankinden daha dikkatle baktı.

Büyük mağazanın yıkıntılarından pek de uzak olmayan bir yerdeydiler Teğmen Wedderkop ile Çavuş Lachmann. Stalingrad'ın ana kanalizasyon kanalının daracık oval bir geçidinde, bir grup ne idüğü belirsiz adamla birlikte birbirlerine sokulmuş, sıkışmışlardı. Çetedekiler beylik gece yağma gezilerinin birinden az önce dönmüşlerdi. Yemiş, kafaları çekmişlerdi ve yemeklerinden arta kalanlar da hâlâ önlerine yayılmış bir halde duruyordu. Bombardıman başladığında topların seslerini bastırmak için avazı çıktığı kadar bağırmışlardı. Bir maşrapa viski elden ele dolaştı. Biri bir ağız armonikası çaldı, bir diğeri elindeki tarağı dişleyerek ona eşlik etti, geri kalanlar da sözümona bir melodiye benzer bir şey tutturarak uludular. Wedderkop beyin sarsıntısının etkisinden kurtulup kendine gelmişti, ama tümüyle sorumsuz bir insan olup çıkmıştı; üyesi olduğu bu gruptan ayrılmayı artık istemediği gibi, ayrılmak istese bile bunu nasıl gerçekleştirebileceğini bilmiyordu. Onlarla birlikte içti, bağırdı, hatta tümünün sesini bastırdı sesi. Bu minval üzere içip bağırışırlarken korkunç bir patlama yeri göğü sarstı. Toprak duman, toz her yeri doldurdu. Ortalık açıldığı zaman kanalizasyondakilerden sadece ikisi, Wedderkop ile Lachmann sürüne sürüne yerüstüne çıkıp ışığı görebildiler.

Dayanıklılıkları ve yüreklilikleri nedeniyle seçilmiş ufak bir birlikçe korunan bir bölge içinde çok sağlam bir yeraltı sığınağı vardı. Bu yeraltı sığınağında da, etrafı generallerle, albaylarla çevrilmiş, avurtları çöçmüş bir subay oturuyordu; yüksek rütbeli bu subayın göğsü Birinci

ve İkinci Dünya Savaşlarında almış olduğu nişanlarla, madalyalarla doluydu. Yüksek rütbeli subayın yüzünün yarısı bir tikle oynayıp duruyordu.

Masanın üzerindeki su bardağı yerinden sıçradı. Tavandan aşağı toz süzülüyordu. Konuşmakta olan general durdu, istihkamın dış kaplaması içinden akan kumun sesini dinledi, sonra sürdürdü konuşmasını: "Bence cephenin çöküşünü daha fazla uzatamayız. Tüm gece boyunca bir tek Heinkel III inebildi cebe. Direnmek için harcanan çabalar tümüyle gülünçtür Her şeyden çok ağır silah cephanesine ve yakıta gereksinmemiz var...oysa, elimizde kalmış çok kısıtlı yakıtı kolordulara ve tümeniere göndermek için bile yakıtımız yok. " Bir kez daha yakınlarda bir yere bir mermi düştü, uğultular izledi bunu. Masanın üzerindeki su bardağı bir kez daha sıçradı yerlnden, duvarların arkalarından toprak döküldü Avurtları göçük ve yüzünün yarısı seğiren subay umutsuz bir hareketle kurmay başkanına döndü, telsizle göndermesi gereken bir bildiri yazdırdı:

"Kale artık daha fazla dayanamaz. Yol boyları, açlıktan can veren, yaralı ve ölü Alman askerleriyle dolu(I) Bu nedenle, güney batıya doğru cepheyi yarmak için düzenli bir yarma girişimi hazırladım.(2) Uzmanları (gidecek subayların isimleri tarafımdan önerilecektir) alıp vakit varken cepten çıkarıp uzaklaştırmak için uçaklar gönderilmesini rica ediyorum. Kendim bu subayların arasında olmayacağım."

İmza

Von Paulus

Ateş hattı kuzeye ve Volga'ya dönük olan kolordu komutanı da, aynı dumanlı göğün altında, kar içinde, huzursuz, volta vurup duruyordu. Çenesindeki sakalları uzamış, beyaz saçları taranmamış, şık süvari üniforması da rüzgarla yapraklanan bir kamuflaj pelerini altında görünmüyordu. Aslında bir topçu generaliydi ama topları susmuştu. Yeraltı sığınağından yola kadar uzanan ayaklar altında ezilmiş patikadan yürüdü, sonra aynı patikadan tekrar geri döndü. Bir zamanlar, Stalingrad'ı kuşatan ordudaki beş komutan generalden biri iken, siper kazılarak mevzilere girilmesi için Berlin'den gelen emre karşı çıkmış, Yüksek Komutanlıktan gelen emirlere karşı bile olsa yine de batı yönünde bir yarma hareketine girişmesi için ordu komutanına önerlde bulunmuştu. O emrin üzerinden bu yana hemen hemen altmış gün

geçmişti ve şimdi yürürken, tarlalarda, soldaki sağdaki yeraltı sığınaklarının önlerinde ve boğazda kimsenin gömmeye bile gerek görmemiş olduğu asker ölüleri yatıyordu. Ana boğaza bağlı ve kendi yeraltı sığınağının bulunduğu yan boğaza saptığı sırada iki piyade eriyle karşılaştı. İkisi de diz çökmüşlerdi erierin yere; biri ötekinin belinden kavramış, başını tutuyordu. "Sakın yatayım deme August, bir daha kalkamazsın, yoksa! Bir kez yatarsan işin bitiktir." Yine de çöktüğü yere uzandı öteki adam. Az önce konuşan er ise yere uzanan arkadaşının yanında kaldı; diz çökmüş, kendini kar içine bastırdığı elleriyle destekliyordu.

Dişlerini gıcırdattı general. Ve birdenbire o koca gözlü, iri burunlu suratı düşündü o da. Altmış yaşında bir adam olan general, genç bir bölük komutanı iken kendisine hakaret etmiş bir albaya babasının birliklerin önünde saldırmış olduğu günleri düşündü.

Gönnern ile Damme, Tülevoy boğazındaki yeraltı sığınaklarında oturdukları sırada yakınlarındaki bir 15 'lik batarya dört topuyla birden ateş ediyordu. Albay Lundt da generallerin yanındaydı; Ruslar onu birlikleriyle oraya kadar geri sürmüşlerdi ve o yüzden kendi sığınaklarında ona yatacak bir yer ayarlamaya zorunlu kalmışlardı. Üç adam, bir masanın etrafına geçmişler, başlarının üzerinde de bir branda parçası tente gibi gerillydi; çünkü burada tavandan aşağı durmadan toprak dökülmekle kalmıyordu; koca koca topaklar da kopuyor, yere ya da brandanın üzerine tok seslerle düşüyordu.

"Az önce geldim kolordu karargahından ; Unschlicht or'da oturmuş, flüt çalıyordu," dedi Damme. "Gözlerimle gördüm. 'Dikkat isteyen ve sinirleri yatıştıran hayli güç bir parçayı prova ediyorum,' dedi. 'Zaten Rus topçu barajı devam ettiği sürece nasıl olsa yapılabilecek başka bir şey yok,' diye de ekledi."

"Çalmasını bileydim ben de flüt çalardım," dedi Gönnern.

Lundt, "Evet, yavaş yavaş tümümüz fırttırıyoruz," dedi, sonra çabucak ekledi. "Tabii albaydan aşağı rütbedekiler için sözüm. Hah hatırıma gelmişken söyleyeyim, o yeni gelen adam, Yüzbaşı Henkel bulundu."

"Ya! Neredeymiş? "

"Tatar Duvarı'nda. Teğmenlerimden biri oradaki sürünün içinden çekip çıkardı onu."

"Duyduklarıma göre hayli karışık bir kalabalık varmış or'da."

"Ben gözden geçirdim Henkel'i buldukları yeri. Basit bir çukur

işte, otuzdan fazla insan vardı içinde. Subaylar ve sivil memurlar. Tümü de yaşlı kimseler. Kırk yaşından aşağı adam yok gibi. Üniformaları ilme lime, sırtlarında asker gömlekleri, şoför kaputları var. Cebin her köşesinden gelmiş oraya hepsi de. Ben o deliğe girdiğim sırada biri kızgın bir demir şişe geçirilmiş, kızarmış bir at ciğeri getirmişti." 'Baylar burasını biraz daha temiz tutamaz mısınız? ' dedim onlara. 'Artık hiç işe yaramaz, temiz tutsak da efendim,' dedi biri. Eh, ne denir böyle söze? "

"Evet, korkunç koşullar!" diye onayladı Gönnern.

"Eh, ne olmuş Henkel'e ? "

"Kendisini oradan alınca tekrar cepheye yolladım. Ama cepheye gelmemiş, bir kez daha kayıplara karışmış. Bir daha görmesem de zerre kadar umurumda değil . Benim bilmek istediğim su, ne diye böyle bir adamı cebe gönderdiler? Yaşamı boyunca bir kez olsun savaş görmemiş, savaş başlayalıberi matbaasında çalışmış, form basıp durmuş."

Gönern, Damme ve Lundt bir süre sessiz sessiz oturdular ve birkaç gün önce generalliğe terfi ettirilmiş Vilshofen'i beklediler.

"Vilshofen de fazla uzattı."

"Bilinmez, belki de buraya gelirken yolda bir deliğe sığınmak zorunda kalmış olabilir."

Bataryanın topları bir kez daha sarsıldı dışarda.

"O baraj ateşini dünyada böyle mantar tabancalarıyla durduramayız. Ateşi kesip cephaneyi piyade saldırıya geçtiğinde kullansalar daha iyi ederler. " Ötekilerden hiçbiri yanıt vermeyince Damme konuşmasını sürdürdü. "Neyse ya burada kalacağız ya da başımızı dışarı çıkardığımız anda kafamız kopacak. Ama hiç olmazsa bilmemiz gerekir ne uğruna dövüştüğümüzü değil mi? Sen ne dersin, Gönnern, ne uğruna değil mi? "

"Savaşa mı? Ben de bilmiyorum ne uğruna? "

"Söylesene bana, Gönnern, şu geçen gün sözü geçen yaşlı kolordu komutanı Blücher ne yapmıştı Radkau'da? "

"Ne ekmeği kalmıştı, ne de cephanesi, o da teslim oldu."

"Hay bin yaşa, ben de onu demek istedim."

Rus mermilerinin patlamaları daha yakına geliyordu.

"Şu yere batası oyuncak toplar Rus baraj ateşini tepemize çekiyor! Nerede kaldı şu Vilshofen de? Burada olsaydı hiç olmazsa sinirlerimizi yatıştırmak için bir el briç çevirirdik"

Kapı nihayet açıldığında, içeri giren Vilshofen değil, Damme'nin

tümeninin prostestan papazı Koog idi. "Eh, Kalser yine mi geldi? ...Kalser bizim Katolik papazımızdır." Son cümleyi Gönnern ile Lundt'a açıklama yapmak için söylemişti Damme.

"Kendisini Voroponova'da görmüşler. Ama ben onun için değil, başka bir şey için geldim. Er Kramer'in durumuyla ilgili olarak."

Er Kramer nöbet yerini terketmiş, nöbet tuttuğu harap çiftlik binasına girip bir köşeye uzanmış ve otuz altı saat aralıksız uyumuştu. O yüzden de ölüme mahkum edilmişti.

"Kesinlikle olanaksız bu; ben kendisiyle konuştum ve o hüküm yerine getirilmemeli efendim." Dışarda batarya gümbür gümbür atışa devam ettiği ve cephenin uğultusu da bir an olsun dinmediği için, Papaz Koog komutanın kulağına bağırarak konuşmuştu. Yeraltı sığınağında yer sarsıldı, tavandan parçalar düştü.

"O adam davranışlarından sorumlu tutulamaz; ne konuştuğu anlaşılmıyor, çocuk gibi saçmasapan bir şeyler geveleyip duruyor...Hayır, daha önce nöbet yerini terkettiği zaman da kendinde değildi. Durumu tamamen 51.maddeye girer. Deli düpedüz...kurşuna dizemezsiniz onu."

Damme omuzlarını silkti. O konuda yapabileceği hiçbir şey olmadığını da ekledi.

"Kramer tanksavar topçusuydu. Birliğinin büyük kısmını Ruslar batıya, Kletskaya'ya sürdü. Kramer'le birlikten birkaç kişi yolunu bulup doğuya geçmişler, bizim tarafımıza geldiler, cebe girdiler. Adam düşman hatları içinden elinde sadece bir tabanca, ayaklarında da bir çift lastik pabuçla gelmiş. Bu soğukta ayağında bir çift lastikten başka bir şey olmadığı için de ayakları dondu. O sırada da bir savaş grubuna dahildi."

"Evet, o birlikten de kaçmıştı."

"Bu işi resmi yollara dökebilirim. Hakkında idam kararı verilen er bizim tümenimize mensup bile değil..."

"Kendisini firardayken derleyip tümenimize verdiler."

"Generalim, bu işte üzerinde durulması gereken nokta şu: aklı başında değil bu adamın; o nedenle yargılanamayacağı gibi, yasal olarak idam da edilemez. Nihayet, bu adam, bir aile babası; evli ve iki de çocuğu var. Üstelik hâlâ genç, günün birinde iyi olacaktır. Tüm bir ailenin yazgısı bu adamın yaşamına bağlı."

"Elimde hiçbir şey yok. hiçbir şey yapamam. Onunki gibi yüzlerce olay var, yani nöbeti bırakıp kaçmak Hiçbir işe yaramaz bu adamlar ve artık burada aklı başında bir tek adam da kalmadı. Kolordu bu

olayın üzerinde özellikle duruyor ve ibret olsun diye bu idam kararının yerine getirilmesinde diretiyor."

Bir şeyler yapabilmek için vakti yoktu Koog'un. İdam mangası kararın yerine getirileceği yere gitmek üzere yola çıkmıştı bile. Koog alelacele boğazın öbür ucuna yürüdü, orada kolordu kurmay başkanı Yarbay Unschlicht'i buldu.Unschlicht, flütünü indirdi ama bir yere bırakmadı, dudakları flüt çalmaya hazır biçimde, gözleri de bir nota sayfasında,on yedinci yüzyıldan kalma bir ilahinin üzerine dikilmiş halde kaldı. Koog'un idamlık erin ölümden kurtarılması için ileri sürdüğü nedenleri dalgın dalgın dinledi. Sonra, "Otuz altı saat, hatta daha da fazla uyumak istemeyen tek kişi yok bu orduda, "dedi. "Sırf o nedenle bu kararın yerine getirilmesi askeri bir gereksinmeydi." Bu konuda Koog'a söyleyecek başka hiçbir sözü yoktu.

İdam mangası infaz yerine vardı. Koog da idam yerine Kramer'le birlikte yürüdü. Çavuş, üç adamı ve adli subay onları izliyordu. Partal kaputu, ayakları ve başı paçavralarla sarılmış, seyrek bir sakalın çevrelediği avurtları göçmüş yüz, ışıl ışıl parlayan, bebekleri yassılmış gözleriyle yaşamını, çalışma masasını, vezne penceresini yansıtan hiçbir şey yoktu bu adamda; masasının üzerinde bir lambası, bir divanı, duvarlarında da resimleriyle bir evi anımsatan hiçbir şey de yoktu.

"Bundan sonraki tayın dağıtımına kadar beklemeyi ne kadar isterdim... Ama bana söyleyin. Papaz efendi insan öldükten sonra doğru cennete mi gider? Yoksa arada bir geçit yeri var mıdır? Ya orada da yenecek bir şey bulmanın olanağı yoksa? "

Papaz Koog son derece çaresizdi; ere söylenebilecek hiçbir şey gelmiyordu aklına, onu yatıştırmak için bir söz de bulamıyordu,bereket versin ki, kendisinden öyle bir şey beklenmiyordu. Kekeleyerek kendisine verilecek bir sözü falan olup olmadığını sordu Kramer'e. Kramer'in karısına ve çocuklarına verecek bir mektubu ya da haberi var mıydı?

"Karımın adı İlse, kızımın ki de İlse, evet , oğlanın ki de Gustav," dedi Kramer. Bunları söylerken bir yandan da kuputunun düğmelerini çözerek okuna okuna parçalanmış bir deste mektup çıkarıyordu cebinden. "İşte bunları, bunları geri yollayın ve lütfen karıma da bir mektup yazın. Böyle olmasa da, nasıl olsa yakında yine de ölcektim, bunu da yazın. Bir deri bir kemikten başka neyim ki? Kırk kilo bile çekmiyorum..."

Adli subay sabırsızlanmaya başlamıştı; bir adım önce çıkarak bir

sayfa yazıyı gözlerinin önünde yukarıya doğru kaldırdı, idam kararını okuyacaktı. Boğazın üzerinden siyah bir duman parçası geçti. Tüyler ürperticiydi tüm görünüş; adamların hareketleri kuklalarınkini anımsatıyordu. Adli subay kararın yazılı olduğu kağıdı bir kez daha katladı. Üç asker- onların da kaputları partal yüzleri de kurşun rengiydi, göz bebekleri irileşmiş ve açlıktan parlıyordu- mavzerlerini kaldırdılar. Mavzer namlularından minicik duman parçacıkları fışkırdı, ama silah sesleri duyulmadı; cephenin uğultusu ve top seslerinden başka hiçbir şey duyulmuyordu. Askerler mavzerlerini yeniden omuzlarına kaldırıp uygun adımlarla çavuşun peşinden yürüdüler. Papaz Koog karlar içinde yatan ölünün gözlerini kapadı. Artık kimse ilgilenmiyordu yerdekiyle, niteklm kimse de ardına dönüp bakmadı.

Koog arka çantasını toplatıp uyku tulumunu da onun üzerine geçirdikten sonra tümen komutanın yanına döndü. "Steinle'nin savaş grubuna verilmek istiyorum, efendim," dedi.

"Harekatın en civcivli yerine gitmek için direniyorsan seni tutacak değilim Koog," diye yanıtladı Damme.

Bütün bunlar, Rus topçusu, etrafı çevrilmiş cebin içine binlerce ton kızgın maden yağdırır ve bütün cephe cayır cayır tutuşurken oluyordu. Rus mermileri altında insanlar ezildiler, kızardılar, boğularak havasızlıktan öldüler, paramparça oldular, yerin altına gömüldüler ya da kırk metre havaya fırlatıldılar. Yapılar olduğu gibi çöktü, yer haşlandı. Telsiz mesajları yazılıp yollandı. Can çekişen insanlarla dolu müstahkem mevkilerden toplanmış erlerle yeni yeni taburlar oluşturuldu. Bir flüt çalındı. Bir adam kurşuna dizildi. Savaş grupları son nefere kadar yokoldu ve diğerleri-yarıklara büzülmüş, yüzlerini yere gömmüş olanlar- ise canlarını kurtardılar ve topçu baraj ateşinin sona ermesini beklediler.

Otuz dakika sürdü topçu barajı. Ardından üç buçuk saat süren yoğun bir havan ve roket ateşi başladı. Sonra da karanlığın çökmesine üç saat kaldı; piyade ve tank saldırısıyla dolu üç saat. Döllwang'ın adamlarıyla Latte'nin savaş grupları Don Dirseğinde, Kasaçi Tepelerinde ve Rossoşka vadii yakınlarında o korkunç baraj ateşini görmüş, tecrübe edinmişlerdi. Siperlerin ve takviyeli savunma hatlarının ne demek olduğunu çok iyi bilirlerdi böyle zamanlarda. O nedenle, işaret fişekleri göğe fırlayıp yandığı ve topçu baraj ateşi de herşeyi yoketme harekatına başladığı zaman, gece boyunca girmiş oldukları mevzileri terkettiler ve geridcki yarıklara, deliklere sığındılar. Ve yeraltı

sığınaklarının damlarının, müstahkem mevzilerin , güçlendirilmiş mevkilerin ve dikenli tel engellerin havaya uçuşlarını o deliklerden gördüler. Topçu baraj ateşinden kendileri çok az kayıp verdiler. Fakat havan ve roket ateşi çok daha pahalıya maloldu; mevcutlarının hemen hemen yarısını kaybettiler. Öyle olmasına karşın, topçu ateşinden can verenlerin hemen hemen tamamı savaşın acemisiydiler , Pitomnikten Voroponova'ya yürüyüş sırasında, tamir ekipleri personeli ve levazım birlikleri arasından derlenmiş askerlerdi.

Üç buçuk saat havan ateşi!

Döllwang bunun ne demek olduğunu kuramsal olarak biliyordu. Havan mermilerinin parçalarının dinmek bilmeyen çığlıklarına, ıslıklarına ve tıslamalarına ve gök gürlemesi gibi patlayan mermilerin yere yağdırdığı parça bulutlarına daha fazla dayanamayıp da sığındıkları yerden duman denizinin içine doğru fırlayanların durmadan yağan daha başka mermilerin ortasında can verdiklerini biliyordu....yerinde kalamayıp meydana fırlayanların onda dokuzu ya hemen ölüyor ya yaralanıyor ya da birliği için artık kayboluyordu. Havan ateşi altında sinirleri bozulan taburların kayıpları yüzde doksanı buluyordu; aynı bombardıman sırasında dişlerini sıkıp da sığındıkları delliklerde, yarıklarda, sarapnel çukurlarında dayananlar ise sadece yüzde üç kayıp vermişlerdi. Döllwang kuramsal olarak biliyordu bunu. Uzun bir mermi barajı altında gizlendiği yerden dışarı fırlama çılgınlığını yenmek için de yere kapanıp tüm gücüyle toprağı kavraması gerektiğini biliyordu. Şimdi böyle dinmeyen bir bombardımanın kendi üzerindeki yıkıcı, sinir bozucu etkilerini küçük parmağının seğirmesinden, tüm sinir sisteminin olduğu gibi bozulmasına, paniğe kapılıp sığındığı delikten fırlamak için duyduğu çılgınca arzuya kadar ilk kez kendi üzerinde izlemek fırsatını eline geçiriyordu. Büzüldüğü delikten beş yüz metre kadar ilerde karın içindeki çukuru göremiyordu,ama o çukurdan tombul başlı ve ışıl ışıl balık kuyruklu yunusları andıran bir sıra mermirin aynı anda havaya yükselişlerini görebiliyordu, sonra da onların yükselip yavaşlayışlarını ve alçalmaya başlayarak sağda solda kendi adamlarının arasına düşüşlerini iyice görebiliyordu.

Dinmek bilmeyen, kulakları sağır edici, sinir paralayıcı sel donmuş toprağın üzerine yağmaya devam etti. Döllwang o kadar ufak bir deliğe çömelmişti ki omuzları iki yanda siperin duvarlarına değiyordu. Bir başka insanla, Çavuş Gnotke ile gözgöze, dizdize oturuyordu çukurda. Zaman durdu, küçük parmağı da artık beynin komutlarını dinlemez

oldu. Peki, ya ötekiler? Neredeydiler? Beş, on, on beş, yüz metre uzaklardaki başka başka deliklerde. Onları birbirlerine bağlayan hiçbir siper yoktu. Onları görmenin de hiç yolu yoktu. İçinde yaşanılmasına ve aşılmasına olanak bulunmayan dünyanın sınırını bu daracık siperin üst kenarı oluşturuyordu. Küçük parmağı çekildi. Aşılmaz çizgiyi aşmış birinin çığlığı yükseldi yakınlarından."Akciğeri paralanmış," diye soludu Gnotke; çığlığın türüne göre hangi yaradan ileri geldiğini görmeden saptamayı öğrenmişti çok iyi. Yaralı adamın uluması son nefesteki bir adamın çene vurmasına dönüşünce, Gnotke'nin anlık gerginliği de sona erdi.Ellerini kaputunun geniş yenleri içinde gizliyor ve en ufak bir adalesi bile kımıldamıyordu. Soluğu düzgün ve sessizdi Kıpkızıl mermi parçacıkları uçarak düştü deliğin içine. Yazları böyle şarapnel parçaları yere o kadar yakın uçardı ve öylesine keskindi ki çimler biçilirdi. Mermi parçalarından biri deliğin içine düştü, Döllwang'ın kaputunu delerek bir delik açtı. Gnotke derhal gözlerini açtı, kızıl kor halindeki şarapnel parçasını parmak uçlarıyla alarak karlar içine fiskeledi. Ve Gnotke yüzbaşının durumunu işte o anda farketti. Şimdi yalnız parmağı değil, tüm kolu sarsılıyordu Döllwang'ın. Gnotke yüzbaşının elinden yüzüne ve gözlerine çevirdi bakışlarını. Döllwang'ın dudakları aralandı , düzgün bir sıra dişleri göründü. Son derece gergin bir durumun belirtisiydi bu ama yine de o kadar kötü sayılmazdı. Ama subayın elleri ve gözleri alabildiğine açılmış ve boşluğa bakan gözleri düpedüz tehlike belirtileriydi bunlar. En ağır türünden yarım saat baraj ateşi, ardından saatlerce süren havan ve roket bombardımanı, bu işin sona ereceğine dair hiçbir belirti olmaması zaten bunun sona erebileceğine de insanın bir türlü inanamaması; geriye, görünüşe bakılırsa, sadece ya ölmek ya da çıldırmak seçeneklerinden biri kalıyordu. Ama doğru değildi bu; gerçeğin düpedüz güzel bir biçimde değiştirilmesiydi bu. Gerçekte çok değişik kademeler biçiminde tepkiler gösterirdi insan; tiril tiril titreme, duyuların donması uyuşukluk, çığlık çığlığa bağırma, dua etme ve elinde olmadan bulunduğu yeri terketme gibi. Ve Döllwang'la Gnotke'yi çevreleyen tüm yarıklarda ve deliklerde oluyordu bunlar; sürveyanlar, tamirciler ve daha düne kadar cephe gerisinde çalışan öteki askerler arasında olduğu gibi savaşta yoğrulmuş en gözü pek erler arasında da aynıydı durum. En kötüsü bu türden tepkiler değildi. Gnotke, başlarını birden ölüm kusan, patlayan şarapnellere çevirip sonra da birdenbire kendilerini saran bir dehşetle boyun adalelerini hile oynatamayan insanlar görmüştü; bu durumdaki insanların çaresiz kalarak

süngülenmeye boyun eğdiklerini görmüştü. Biliyordu ki o anda önünde çömelmiş bulunan yüzbaşı bir hafta öncesine kadar Berlin'deki bir büroda oturuyordu. Ve Gnotke, kendi de Dingelstedt'in niyetini gözlerinden okuyup öğretmeni kurtarmak için parmağını bile kımıldatmamış o kayıtsız gözlemci değildi artık. Gimpf'i sığındığı ölülerle dolu çukurdan çekip çıkaran Gnotke'ydi şimdi...ama o zaman da amacı farklıydı. Gimpf'i çekip kurtardığı zaman korkunç bir yalnız kalma korkusunun pençesindeydi; burada ise bambaşka bir duyguyla, gerçek bir insancıl içtenlik duygusuyla hareket ediyordu.

Sağırlaşmış, hemen hemen duygusuz bir hale gelmiş olduğundan, çevresindeki hiçbir şeyi seçemez durumda olduğunu bilmiyordu Döllwang. Elinin üzerinde başka bir elin basıncını duyduğu ve karşısında yavaş yavaş bir insan yüzü biçimlenmeye başladığı vakit ağır ağır durumunu anlamaya başladı. Gariptir, aynı anda hem karşısındaki erin toz toprak içindeki yüzünü, hem de halasının yüzünü gördü. Hem Gnotke'nin gri gözleri, hem de halasınınkiler birdenbire kahvaltı masasında dikilmişti üzerine. Öyle ki, "Özür dilerim, halacığım, bambaşka bir şey düşünüyordum ve söylediklerini işitmedim," demeye zorunlu kaldı. Ama burada kafasını kurcalayan başka şey bir matematik ya da fizik problemi değildi; burada o öldürücü bombardıman uğultusu tamamen kendisini sarmıştı, bacakları da dehşetle titriyordu. Birden bunun farkına vardı ve varırken de kendisine birazcık hakim oldu. Gnotke kendisine bir şeyler söylüyordu, herhalde bir hayli zamandır konuşuyordu. Oysa Döllwang onun ancak son birkaç cümlesini duyabilmişti.

"Evet, hepsi de yeni adamlar herhalde, sığındıkları çukurlardan dışarı fırlayanlar," diye yanıt verdi Döllwang nihayet.

"Evet, hepsi de yeni adamlar. Cephe gerisinde oldukları için hiçbir zaman böyle bir şeye tanık olmadılar."

Döllwang, "Eh, gerçekten son derece sinir bozucu," dedi ve Gnotke nezaketle çekti elini onun elinden.

"Sığındığı çukurdan dışarı fırlayanın işi bitiktir," dedi.

Konuşma dinmek bilmeyen uğultu içinde yarım yamalaktı. Ama yine de insancıl bir ilişkiydi; Döllwang kendini tamamen paniğe kaptırmak üzere iken uzanıp kendisini tutmak için bir el uzanmıştı.

Birkaç metre ötede Stüve o kadar dar bir deliğin içinde oturuyordu ki dizlerini bükerek göğsüne çekmek ve başını önüne eğmek zorunda kalmıştı. Onun derdi sinir sistemi değildi; dinmek bilmeyen uğultuya ve binlerce şarapnel patlamasına dayanabilirdi. Ama adaleleri bir türlü dayanamıyordu buna. Bacaklarını uzatamadığı için başını

durmadan öne geri, öne geri sallayıp duruyordu. Sonra da potinleri içinde ayak parmaklarını oynatmaya başladı; bu arada elleri de durmadan bilekleri etrafında dönüyordu, çünkü hava içe ürküntü verecek kadar soğuktu. Bu işin sonunda Rus piyadesinin saldırıya geçeceğini ve piyade saldırısını donmuş ayaklarla ve uyuşmuş bacaklarla karşılamak zorunda kalacağını, ondan sonra da karşı saldırıya geçmek zorunda kalacağını biliyordu.

Birkaç adım daha ötede August Fell bir çukur içinde çömelmişti. Dua etmiyordu artık, killsenin iane çanağına para koymayı da artık düşünmüyordu; duyuları uyuşmuş, sağır olmuştu, bedenen ve kafaca uyuşmuş, hiçbir şey duymaz olmuştu. Bir başka delikte de Liebsch, şu çişini tutamayan er bulunuyordu. O da duyguları uyuşmuş, sağırlaşmıştı, hiçbir şey duymaz olmuştu; Tanrı'ya dair, yazgıya dair hiçbir soru, hiçbir yanıtla ilgilenmiyordu artık; bir zamanlar kafasına zorla sokulmuş ve orada kalmış bir tek düşünce vardı beyninde. Yalnız o tek düşünce kurcalıyordu kafasını; bırakmamalı, mevzii elde tutmalıyız. Dördüncü bir delikte de gerçekte asker olmayan yenilerden biri çömelmişti. O da o güne kadar devamlı Dubininski'deki bir garajda çalışmış, Berlin'in Öberschönweider yöresinde bir tamirci olan Robert Rebstock'tu. Kaçan bir askeri birlikle beraber Yeşovka'ya gitmişti; orada kaçanları karşılayan bir komando grubu tarafından yakalanmış ve Vilshofen'in savaş grubuna verilmişti. Şimdi de bacaklarının arasında bir mavzer, ceplerinde mermi bağları, dünya dışarda ulur, gürler ve paramparça olurken kımıldamaya bile kalkışamıyordu. Batan geminin güvertesinde koşuşan fareler türünden düşünceler gelip geçiyordu kafasından. Bir Hans'ı düşündü, bir Lisbeth'i düşündü, bir Hitler'i düşündü, "Ruski'leri ve bir Lotte'yi düşündü. Sonunda haklı çıkmıştı Hans; Oberschönweider'de evde kalmıştı ve şimdi de bir fabrikada ustabaşı, üstelik bir Rus savaş tutsağına da efendilik ediyordu. Lisbeth kızkardeşiydi Rebstock'un. Yehova Şahitlerindendi ve onun yinelediği savaş aleyhindeki cümlelere kahkahayla gülmüştü; ama her şey gerçekti işte şimdi, "o cam gibi deniz",dişlerin gacırtısı ve gucurtusu; burada gerçekti savaşa karşın olan Lisbeth'in sözleri, artık sadece kağıt üzerinde bir takım satırlar değildi. Ve Hitler... deli edici bir şeydi bu insanı. Yiyecek bir lokma bir şey yokken ve burada karlar içinde bir delikte, mavzeri dizlerinin arasında ölümü beklerken Hitler'in, "Sizi o çemberden çıkarıp kurtaracağım," demesi. Ellerini kollarını bağlamış, hiçbir şey yapmadan dururken, "Beni örnek alın kendinize," demesi. Her taraf

ölülerle doluydu; kendide bir zamanlar SA birliklerinde iken işte böyle seyler için, savaş için hurralar çekip durmuştu; hem zaten biri çıkıp da ileri geri konuşsa ya da eleştirse kendisini bir toplama kampına itiveriyorlardı. Ve Lotte (karısı) da, Ulu Tanrım, Lotte de; şimdi herkes gibi kendi de burada ölecek olursa, herhalde Hans ile evlenecekti Lotte. Belki de hakkı vardı karısının, belki Lisbeth de haklıydı; belki de arada bir Rus savaş tutsaklarına bir dilim ekmek ya da bir sigara vermeliydi. Kendi hatasının sonucuydu bu; o kadar kafasız olduğu, gerçekten bu şeyleri bir zamanlar istemiş olduğu için şimdi burada şarapnel parçalarıyla biçilerek yokedlliyordu.

Daha ileride, başka deliklerde, gruba mensup daha başka kimseler birbirlerine sokulmuşlardı. Altenhuden, Gimpf, Liebich, Vilsdruff, Riess bir başka yeni adam, daha başka yeni adamlar. Yirmi altı yaşında olan ama şimdiden bin yıl yaşamış kadar ezilmiş olan Altenhuden. Artık bir adım daha atmamaya kesinlikle karar vermiş olan Gimpf; bu deliğin içinde kalacak ve buraya gömülecekti. Liebich direncinin sınırına gelmişti; başını iki ellerinin arasından geçirdi, parmaklarını kukuletasının altından geçirdi, sonra da parmaklarının arasında kalan saç tellerine baktı Vilsdruff kim olduğunu, nerede olduğunu unutmuştu; bir karısı ve çocukları olduğunun da farkında değildi artık; bir kil topağından başka bir şey değildi, öylesine duygusuzlaşmıştı. Riess ise bir ağlıyor bir küfürler yağdırıyordu ve bunun son topççu barajı son havan saldırısı olduğuna ve artık hiçbir baraj ateşi açmayacağına, hiçbir havan saldırısına kalkışmayacağına yeminler ediyordu. Bu saldırılarla bir ilgisi kalmamıştı artık. Bu Allahın belası pislikten bıkmıştı; başını alıp tepeyi aşacak, kendisinden evvel binlercesi nasıl başlarını almış, çekip gitmişlerse kendi de onlar gibi yapacaktı. Bir insanın yaşamasına yetecek kadar yiyecek vardı yol boylarında.

Altenhuden, Gimpf'le payiaşıyordu bir çukuru. "Nereden aldın bu içi kürk astarlı çizmeleri? " diye sordu. "Çok güzel şeyler."

"Ayaklarım donduğu için Gnotke verdi onları bana," diye yanıtladı Gimpf.

"Nereden "tüydürmüş" onları? "

"Tüydürmüş falan değil. Albay vermiş bunları ona. Albay da onları Gnotke'ye verdiği için keçe çizme giyiyor şimdi kendi."

"Bu işin sonu gelmeyecek bur'da hiç," dedi bir süre sonra Altenhuden. "Dünya umurumda değil, isterse bir şarapnel gömsün bizi buraya. Bu sonu gelmez yolculuğu sürdürmeye gerek kalmayacak o

zaman."

"Sen ne dersen de, benim umurumda. Bir gün yine Nemitz'e, evime dönmek, bir kez daha bir kadınla yatmak istiyorum. Sen hiç düşünmüyor musun memleketi? "

"Memleket..." dedi Gimpf. Çıplak göğün altında ve tüm çevrelerindeki uğultulu ve kaynaşmanın içinde cılız, kaybolmuş bir soluktu bu sözcük.

İri bir donmuş kil topağı düştü deliğe. Altenhuden uzanıp aldı onu. Bir kağıt parçası bağlanmıştı topağa. Kağıdın üzerinde de kocaman harflerle bir bildiri vardı: " Ateş sona erince kımıldamayın. Tanklar üzerinize gelince de kımıldamayın; bırakın üzerlerinizden geçsin. Ateş etmeyin. Elinizdeki cephaneyi tanklardan sonra gelecek piyadeye saklayın. Bırakın iyice yaklaşsınlar. Emir gelmeden ateşe başlamayın."

Altenhuden kil topağını bitişik delikteki Liebich'e fırlattı; kil parçası öylece elden ele geçerek Fell'e , Vilsdruff'a ve ötekilerine ulaştı. Emir Döllwang'dan geliyordu. Ona da Voroponova'daki su kulesinde bulunan Vishofen'den gelmişti. Bir haberci, emiri bir boğazdan geçerek, bir bağlantı siperini izleyerek getirmiş, sonra da o biçimde havadan bir deliğe fırlatarak en öndeki hatta kadar iletmişti.

Altenhuden, Gnotke, Fell ve bilmem yüz kaç kişi, yani Döllwang'ın komutasındaki "eskiler" ve "yeniler" ile Latte'nin yüz adamı tam üç buçuk saat bu havan ateşinin altında deliklerinde büzülüp kaldılar. Azar azar tüm duyu alma yeteneğini kaybetti vücutları. Önceleri açlıktan balonlar gibi şişmiş mideleri şimdi boş birer torba gibi büzülmüş, ufalmıştı. Mesaneleri artık dertlendirmiyordu kendilerini; ellerinde olmadan altlarına işemişlerdi. Çukurların içinde yan gelmiş ya da yer yoksa oldukları yere çömelmişlerdi. Beyinleri çalışmaz olmuştu. Geçmişteki yaşamlarını ya da tüm bu olup bitenlerden Hitler'in sorumlu olduğunu ya da karılarını da düşünenler olmuştu aralarında. Onlar da, Rebstock gibi, çoktan sığındıkları çukurlardan fırlayıp meydana çıkmış, binlerce ufak şarapnel ve mermi parçacıklarıyla kalbura çevrilmişlerdi. Tropik sulara atılmış bir et parçasının binlerce minik balık tarafından derhal yutulup yokedilmesi gibi.

Demir ve duman seli tam üç buçuk saat gökten yağmayı sürdürdü. Bu ateş sona erdiğinde çevreye çöken sessizlik savaşın sonuna alamet değildi; dehşet cetvelinin doruğuydu daha doğrusu. Yer ve gök uyuştu; insanlar soluk almaya bile cesaret edemediler, ellerinden geldiği kadar ufalmaya çalıştılar. Çömeldiler, diz çöktüler, yüzükoyun yatarak

yüzlerini toprağa gömdüler.

Ondan sonra da duydular bekledikleri sesi; çelik şangırtıları, palet takırtıları, donmuş toprağın çatırtısı, egzozların sıcaklığı ve sanki gökten bir gölge gelip geçivermiş gibi aniden beliren karanlık ve çukurların içine dökülen yerlerinden kopmuş kar parçaları. Doğruca içlerine insanların çömelmiş olduğu o çukurların üzerlerinden geçti tanklar. Tanklar o deliklerin yalnız büyük olanlarında oyalandılar bir an; eksenleri üzerinde dönüp altlarındaki çukurları, insanları ve karı ezerek çirkin bir külçe haline getirdiler.

Topçu, havanlar, tanklar, Alman tekniği tarafından geliştirilmiş Alman işgücü tarafından alabildiğine üretilmiş, Alman generalleri tarafından başka milletleri ezmek için kötü kullanılmış tüm mekanizma, araçlar, gereçler, silahlar...işte tüm bunlar burada harekete karşı hareketin ve o harekete karşı tepkinin meydana getirdiği oranda belirdi. tümü de çukurların içinde yatan, korkudan taşlaşmış ve mumyalar gibi ufalmış, yere yapışmış Alman askerlerinin üzerinden geçti.

Sonra da tankların geçişi sona erdi.

Yeni bir sessizlik dalgası. Topçu ateşi şimdi daha gerilere yöneltilmişti. Sessizlik, insanlara ait bir takım ufak gürültüler seçilebilir hale gelene kadar sürdü; askerlerin beylik yemek gereçleriyle küreklerin gıcırtılarından, tıkırtılarından, dişlerin gıcırdatılmasından, homurtulardan, ulumalardan, hayvanca çığlıklardan oluşmuş seslerdi bunlar da. Saldırı birliklerinin bir dalgası. Fırla şimdi! Uyuşup katılaşmış bacaklar kımıldadı, insanlar uyuşmuş bacaklarının üzerinde doğruldular, karıncalaşmış ayaklarla koştular...El bombaları, hafif makineliler, pantalon paçalarında donmuş idrar, ama bağır, bağır gücünün yetebildiği kadar!

"Hurraa!"

"Urraa!"

Gnotke, Gimpf, Döllwang, Ukraynalılar, Kazaklar... Fell ve bir Özbek... Altenhuden, Lieblsch, Riess, Kalmuklar, Sibiryalılar, Ruslar, Beyaz Ruslar...

"Urraaa, "Mermiler gözlere sıkıldı, kafatasları yumurta kabuğu gibi kırıldı, Ruslar ellerindeki tomsonları midelere ve palaskalara dayayarak şarjörleri boşalana kadar ateş ettiler; sonra da silahlarını fırlatıp bıcaklarıyla saldırdılar. Ağır biçimde yaralanmış Teğmen Latte karlar içinde yatıyordu. Voroponova tarafından bir 8.8'lik bataryanın ateşe başladığını duydu. Vilshofen olmalıydı bu; cepheyi yarmış tanklara bir

karşılama töreni düzenliyordu.

Latte'nin başı yan tarafa döndü ve öldü.

Ağır top ateşi Vilshofen'den gelmiyordu, Binbaşı Buchner'den geliyordu. 15'lik bir batarya da ona yardım ediyordu. Aynı batarya, aynı noktadan, bir zamanlar rasgele cephane yakmış, tek hedeflere bile mermi tasarrufunu düşünmeden küstahça, ateş etmişti; bir zamanlar erler toplarıyla siperlerine yaklaşan tek tük askerlere bile alay edercesine toplarla ateş etmişlerdi. Şimdi ise batarya son mermilerini de yaktı ve sonsuzluğa kadar sustu.

Vilshofen su kulesinin tepesindeki terasta duruyordu. Gece nihayet sürüne sürüne bozkırı kapladığı zaman da hâlâ oradaydı. Savunma hattı tutunmuş ama karanlıktan yararlanılarak hemen terkedilmişti. Ertesi gün artık öyle bir savunma hattı olmayacaktı. Latte ölmüş,savaş grubunu yarısı yokolmuş, öteki yarısı da tutsak düşmüş ya da dağılmıştı. Ufak, kan içinde bir grup bozkırdan döndü.

Savunma hattı böyle tutulmuştu işte.

Yüzbaşı Döllwang, Başçavuş Hanke, Çavuş Gnotke...yarasız beresiz kırk iki adam ve yoldaşlarına yaslanarak yürüyebilen birkaç kişi daha. Bu birlik karanlığın içinden sendeleyerek, tökezlenerek, Voroponova'ya yürüdü. Enders'in alayının hali de Vilshofen'in savaş grubununkinden pek iyi değildi; Steinle'nin savaş grubuyla Keil'in savaş grubu da kayıplarda adeta silinmiş gitmişlerdi. Gece boyunca tümü de demiryolu boyuna çekilerek oradaki yeni mevzilerine girdiler. Bu kez oluşturulan yeni savunma hattı ince bir çelik halka değildi; bu defaki dövüle dövüle o kadar yumuşamış bir teneke halkaydı ki ilk darbede çökecek, darmadağın olacaktı.

Döllwang'ın birliği, duyuları körlenmiş, bezgin ve son derece ağır yükler altında gece boyunca kar içinden yürüdü. Yol, üzerinden yürüne yürüne basılmış, düzlenmiş, üzerine tekrar kar yağmış, yeniden ayaklar altında ezilmiş, yeniden kar yağmıştı üzerine. Yol çukurlara iniyor, kar duvarlarını dosdoğru yarıp gidiyordu. Bu mavi gecede hiçbir şey görülmüyordu. Voroponva'daki o yüksek su terazisi bile. Yol boyunda hâlâ bir takım yol işaretleri vardı, ama artık yere çakılmış işaret direkleri değildi bunlar. İşaret direklerinin hepsini sobalık odun olarak kullanmışlardı. Ve şimdi de her yirmi, otuz ya da kırk adımda bir kar yığınına dikilmiş ama yine de hafif yanlamış, yeni yol işaretleri görülüyordu. Üstlerindeki etler çiğ çiğ kemirilerek yenilmiş at

bacaklarından oluşuyordu bu işaret direkleri. Bazıları tırnakları ve nalları göğe çevrilmiş biçimde sokulmuştu kar tepelerine. Daha başkaları ise kasık ve geniş pelvis kemikleri yukarı doğru olarak. Döllwang'ın grubu yürüyüşünü sürdürdü ve onun peşinden de Enders'in alayının kalıntıları yılankavi biçimde geliyordu. İleride Voroponova uzanıyordu; artlarında ise, sahipsiz bölge (gerçekten bu gece henüz sahipsiz bölgeydi) ve şurası burası hâlâ otomatik topların ateşi altında bulunan terkedilmiş savaş alanı vardı.

Cepheden ve siperlerden, işaretli karayoluna lylce çlğnenmiş birçok patikalar uzanıyordu; göğüs göğüse savaşlar sırasında dağılmış ya da dehşetten bir süre sonra son derece duygusuz hale gelip yerlerinden kımıldayamamış olanların içleri ısınıyordu bir at ayağı gördükleri zaman. O zaman bir an kendilerine hakim oluyor, yazgının ipini yine ellerine almış gibi oluyorlar ve yeniden birliklerini bulup onlara dönebileceklerini umuyorlardı. Er Evald Stüve idi bu" tallhll" erlerden biri de; bir diğeri de, Enders'in alayından Onbaşı Hans Daussig'di. Stüve, çömelmiş, yolun öbür yakasını dinleyen (çünkü Rusların cepheye derinlemesine ne denli sızmış oldukları kestirmenin olanağı yoktu) Daussig'i gördüğü zaman kımıldamadı, hareketsiz kaldı ve öteki adamın hareketlerini izlemeye başladı. Ondan sonra olanlar iki kurt arasındaki bir gece boğuşmasından biraz farklı oldu. Uzun bir süre birbirlerini kokladılar ve nihayet birlikte yola koyuldukları ve bir süre sonra da dinlenmek için oturdukları zaman, mavi kar üzerine düşen gölgeleri, peşlerine avcı düşmüş, iki kurt enceğininkine şaşılacak kadar benziyordu.

"Neyin var senin? " diye sordu Daüssig.

"Kolum...süngü yarası. Ya senin?''

"Yan tarafım...tomson kurşunu galiba."

"Tümü yokoldu mu sizinkilerin? " diye sordu Stüve.

"Bilmem. Gözlerimi açıp baktım ki karların içinde yatıyorum. Az önce de bir süngü savaşı olmuştu ama sonra herkes kayboldu."

İki adam da sustular. Daussig birdenbire neşeyle kahkahalar savurmaya başladı. Kuşkuyla baktı ona Stüve. "Kafandan da bir kurşun falan yedin herhalde? "

"Yok canım, bambaşka bir şey düşünüyordum."

"Gülünç bir şey olmalı."

"Evi düşünüyordum." Anımsadığı şey hiç de gülünç değil, gerçekte tüyler ürperticiydi. Ama hiçbir şey üzemezdi artık kendisini; bir şakaydı bu, insanın birdenbire öylesine bir şeyi düşünebilmesi.

"Nerelisin? " diye sordu Stüve.

"Berlin'li."

"Ben Köln'lüyüm çeneyle vakit kaybedeceğimize bir an önce Voroponova'ya yollansak daha iyi ederiz."

Voroponova'ya ulaşmaları gerekliydi; o ereğin ötesinde kendilerini nelerin beklediğini düşünmediler. Çok geçmeden de artık hiçbir şey düşünmüyorlardı. Kar gözlerini peçeledi; Stüve Köln'ü unuttu, Tilla adında bir kadının üzüntülerini, sekiz yıldır kafasını kurcalayan kendine ait sorunları unuttu. Daussig'e gelince...Daussig müzisyendi bir zamanlar, bir iş güç sahibiydi, kiralık piyanosuyla bir evi ve delicesine kıskandığı bir karısı vardı. Ama tümü de artık çok uzaklarda kalmıştı; "sevgilisi'nin hâlâ "cokeysiz bir at" olup olmadığını, yoksa o günlerden sonra durumunun değişip değişmediği umurunda değildi artık. Stüve ile Daussig birbirlerine yaslandılar; birbirlerini dik tutmaya çalıştılar ve böylece ikisi de kafalarında içine sığınıp büzülecek bir delik bulmaktan başka hiçbir şey arzulamadan yollarına devam ettiler.

Önlerinde sadece birkaç bin metre yol kalmıştı ama o kısmı aşma saatler aldı. Yolları üstünde, bir üçüncü, bir dördüncü, bir beşinci yolunu şaşırmış insana rasladılar. Bir süre sonra hayli büyük bir grup oluşturmuşlardı. Sonra istasyona vardılar ve karanlık marşandiz vagonlarını sıra sıra geçerek el yordamıyla yollarını araştırdılar. Acil yaralılara hizmet eden bir hastane treni arıyorlardı ve onu buldular. Yolda gelirken erlerden biri bu trenden söz etmişti ve trende herkesini alacak kadar yer bulunacağını belirtmişti. Ama bu trende tümüne yetecek kadar yer var mıydı acaba? Ancak trenin çıplak vagon basamaklarında ya da karda yer kalmış olabilirdi. Hiçbiri kendi kendine kabul etmek istemedi bunu. Dışları Kızıl Haçlı, içleri düzenli vagonlar iyice yer etmişti acılı beyinlerine. Altları tekerlekli vagonlarda yataklar, battaniyeler ve sobalar...Belki de o vagonların altında raylar üzerine oturmuş bu tekerlekler bir gün eninde sonunda dönmeye başlayacak...belki ancak Stalingrad'a gidebilecektl, belki de...Ölmek o kadar kolay bir işti ki; neden yaşam da o denli olası olmasın? Ve işte gelmişlerdi, vagonlar boyunca, sendeleyerek ilerliyorlardı. Üzerlerini yarıyarıya örtmüş kara karşın Kızıl Haçları açıkca görebiliyorlardı. Vagonlar kapıları sürgülü ve pencereli yük vagonlarıydı. Bir vagonun camının gerisinde loş bir ışık gördüler. Öteki vagonların damlarından çıkan demir soba borularından dumanlar yükseliyordu. Bu vagonlarda insanlar vardı ama tahta duvarlara ne zaman vurdularsa, ne zaman onları yumrukladılarsa yanıt alamadılar, hiçbir kapı açılmadı ve hiçbir

şeyde hareket görülmedi. Erler yürümeyi sürdürdüler. Yolları üzerinde donmuş insan vücutlarına takıldı ayakları, tüm tren boyunca oraya buraya düşüp donmuş insanların kalıntılarıydı bunlar. Bir seksen boyundaki o nesnelere dikkatle bakmadılar; görmek istemiyorlardı onları çünkü Tüm istedikleri beylik bir karyola ya da bu içleri sıcak vagonlardan birinde şöyle uzanıverecek kadar bir yer bulabilmekti.

Sonunda kapısı çekince açılan bir vagon buldular. İçi boştu vagonun ya da içindekiler tarafından dışardan gelenlere karşı savunulumuyordu. Bu vagonda da beylik demir karyolalar ve bir soba vardı ve her şey yolundaydı. Beylik karyolalarda yatanlar artık kımıldamıyorlardı; kaskatı kesilmiş birer ölüydüler. Yeni gelenler onları karyolalarından alıp sürgüili kapıya sürüklediler, oradan da dışarı attılar. Herkese yetecek kadar yer açılmıştı şimdi; gerçekte herkese yeterli karyola vardı içeride. Ama vagon kapısının eşiği çok yüksekte ve tek basamağı da çok aşağıda olduğu için etraflarına bakındılar, nihayet oradan buradan bulup aldıkları donmuş kütükleri getirdiler vagon kapısının önüne. İlk basamak genişletildi, üzerine bir ikinci basamak oluşturuldu. Bacak yaraları olanlar bile bu kez vagonun içine girebilirdiler. Ama o donmuş kütükleri basamakların (öteki vagonların önlerinde de benzeri basamaklar vardı) üzerlerine yerleştirenler kütüklerin bir uçlarında kaskatı kesilmiş bir çift insan bacağı ile öteki ucunda donmuş bir insan kafası olduğunu görmezlikten gelemiyorlardı.

Stüve dışarda, ayaktaydı. Daussig'in emekleyerek vagonlardan birinin içine uzandığını gördü. Önünde birdenbire kocaman bir burunla ve soluk mavi gözleriyle bir surat belirdi. Gerilerde kalmış August Fell'in suratıydı bu. Stüve sağlam koluyla August Fell'e uzanarak onu yanına çekti. "Gel, buradan gidelim," dedi. "Ötekiler belki tayın bürosundadır."

"Evet herhalde orada olmalılar," diye yanıtladı Fell.

İkisi hastane trenlerini ve istasyonu terkettiler.

Ertesi gün, Voroponova istasyonunu da içeren ve harita üzerindeki bir kavramdan başka bir şey olmayan ana savunma hattı enlemesine tayın bürosunun da bulunduğu çiftliğin içinden geçiyor, oradan kuzeye dönerek Keil grubunun bulunduğu 44 numaralı yan demiryolu hattına geliyor,oradan Gumrak'ı dolanarak Gumrak'ın doğusuna doğru uzuyordu.

Yeni gün gri bir duman gibi, donuk bir aydınlıkla söktü. O sabah tayın bürosunun avlusunda ayağa kalkanların da gri dumandan oluşmuş

biçimlerden pek bir farkları yoktu. Çavuş Hanke, Çavuş Gnotke birkaç sözcük konuştular, bir grup ya da birkaç grup hareket ederek bir kulübeye, bir kulübenin damına ya da bir yeraltı sığınağına yerleştiler. "Yeni savunma hattı oluşturuldu böylece. Son derece biçimsiz ve askerlikle ilişkisi olmayan bir işti bu. Askere benzeyen tek grup- çakı gibi, gerçekten ciddi görünümlüydü- maaş katibinin savaş grubuydu ki, bu grup da kendi başçavusundan, Çavuş Kulicke'den ve tayın bürosu kararghına mensup erlerden oluşuyordu. Bu gruptakilerin başlarında çelik miğferleri vardı; çene bağları ve palaskaları gıcır gıcırdı ve bellerinden tabancaları sarkıyordu. Giriş kapısında bir nöbetçi bekliyordu, tayın debboyunun önünde bir ikincisi, bir diğer odanın önünde bir üçüncüsü. Ve bu nöbetçilerin her biri alacakları emirlerin gerektirdiği gibi bir teneke gazla hazır bekliyorlardı; öyle ki, Ruslar gelecek olurlarsa odaları ve debboyları tutuşturacaklardı. Baş çavuş vızır vızır ortalıkta dolaşarak nöbetçileri kontrol ediyordu. Her üç beş dakikada bir maaş katibinin kulübesine gidip, nöbetçiye, "Başkan ner'de?" diye soruyordu, sonra da,"Her şey yolunda," diye rapor veriyordu.

Cephedeki gök gürültüsü duraklayıp sığınmış olduğu yeraltı sığınağından meydana çıktığı bir gece öncesinden beri, maaş katibi, tamamen "ayakta" sayılmazdı, ama devamlı sıkıntılı, bir hareket içindeydi. Bekliyordu; kendisi için yapılacak başka hiçbir şey yoktu. Tümen, tayın bürosunun boşaltılmasını bildirmiş ve bunun için de bir sürü kamyon yollamıştı. Gelmeleri gereken zamanın üzerinden saatler geçmiş olduğu halde kamyonlar görünmemişti ve hâlâ da en ufak bir belirti yoktu onlardan. Maaş katibi bir yerde uzun boylu kalamazdı. Tekrar tekrar kulübesinden bahçeye fırlıyor ve önce yolun nihayetine doğru, sonra da göğe bakıyordu. Tren istasyonundan gelen mavzer seslerine de devamlı kulak kabartıyordu.

Bir ara Yüzbaşı Döllwang'ın el koymuş olduğu odaya girdi. "Yüzbaşım

Döllwang ona güven verircesine el salladı. "Her şey yolunda, maaş katibi."

"Ama, yüzbaşım, acaba, sizce daha uygun değil mi..." Konuşmasını birdenbire yarıda kesti. Maaş katibinin çelik miğferin altındaki yüzü kireç gibi kesildi. Dışarda sanki havadan ufak bir kuş sürüsü geçiyormuş gibi, vızıltılı bir ses vardı.

"Birkaç serseri kurşunun vızıltısı, maaş katibi."

Maaş katibi odasına dönüp komşusuna telefon etmek niyetiyle odadan çıktı; bir veteriner teğmeni olan komşusunun bir yerlerden bir araba bulmuş, harıl harıl ona bir teneke benzin aradığını biliyordu. Odasına giderken yolda avluda yatan birini gördü. Bir çavuştu bu, kendi Çavuşu Kulicke.

Bakakaldı yerde yatan adama. "Çavuş...Kulicke!"

Çavuş kımıldamadı. Yüzü mosmordu; şakağında incecik kırmızı bir iplik belirdi.

"Ulu Tanrım ölmüş mü? "

Maaş katibi Zabel kaç kez ölü görmüş olmalıydı. Bundan başka, basamak diye kullanılan ölüleri görmesi için istasyona kadar uzanıvermesi yeterliydi.Ama ölüler ve arada bir, yol kenarında gördükleri direk gibi kaskatı kesilmiş, üstleri kir pas içinde, tanınmaz, yüzleri birer buzdan maskeye dönüşmüş ölülerdi. Ama Çavuş Kulicke...bir adam yanıbaşında devrilsin... bir daha kımıldamasın! Bir türlü bu olasılığı almıyordu aklı; hiç düşünmemişti bu olasılık üzerinde. Çelik miğferini, gıcır gıcır palaskasını ve belindeki tabancayı, tüm ciddi giyimini unuttu. Kulicke'nin kolunu kaldırdı, sonra onu yeniden bıraktı. Şaşalamış kalmıştı, ellerini kenetledi; gözleri iri iri oldu.

"Ulu Tanrım, ölmüş mü!.. Ölmüş mü? "

"Ölmüş...kafasından vurulmuş, ölmüş gitmiş,tahta gibi cansız!"

Çevresinde koro halinde yükselen binbir eşit ses duydu, acayip yüzler, meraklı yüzler, sırıtan çehreler gördü. Fell kahkahalarla gülmeye başlamamak için bir eliyle ağzını kapattı. Ama ötekiler kendilerini tutmadılar. Fell, Altenhuden, Liebisch, Gimpf ve Gnotke maaş katibinin etrafını almışlardı.

Bir saat sonra, Maaş Katibi Zabel, başçavuş ve veteriner, bir personel taşıyıcısına yerleşmişlerdi. Araba çiftliğin kapısından tam zamanında çıktı. Ama artık sadece serseri kurşunlar değil, hedefini çok iyi bulan havan ateşi de çiftliğin üzerine yağmur gibi yağıyordu ve daha araba Çaritsa vadisine giden yola sapmadan çiftlik binaları cayır cayır tutuştu. Sadece o çiftlik binaları değil, etraftaki kulübeler, kalıntılar ve Voroponova tren istasyonu da şimdi Sovyet saldırısına hedefti. Saldırı tüm cepheyi sarıyordu ve bir tek yer bile uzun süre dayanamadı.

Yıkım saati gelmişti.

Voroponova, istasyonu, içleri donmuş insan etleriyle dolu, vagonlarla tıklım tıklımdı. Otuz iki yaşındaki müzisyen Hans Daüssig de o vagonlardan birinde yatıyordu. Kendi vagonuyla diğer vagonların

içlerindeki kulağa gelebilen tüm ölüm seslerini-balgamla dolu gırtlakların hırıltılarını, paralanmış akciğerlerin ıslıklarını, bir dilim ekmek için, bir bardak su için dilenen cılız sesleri, nöbet geçirenlerin ulamalarını, ölenlerin çırpınışlarını - dinlemişti. Sonra vagonların iç duvarlarındaki kırağının gittikçe daha, daha kalın bir tabaka haline gelişini izledi. Kırağı parçacıkları duvarlardan battaniyelerin üzerine, insanların yüzlerine dökülmüştü, ondan sonra da uzun bir sessizlik. Soba karanlık ve soğuk kalmıştı; ona odun atacak eller, ateşi üfleyip güçlendirecek ya da öksürecek ciğerler kalmamıştı; dişlerin takırtısı, inlemeler, sızlanmalar da duyulmuyordu artık. Daüssig karnında bir kurşun taşıyordu ve yarasının iltihaplanması vücudunu ısıtarak çabucak donarak ölmesini engelledi. Sessizlik uzun zaman sürdü; sonra bambaşka türden bir ses, 12.7'lik mermilerin patlamaları geldi. Daüssig'in kulakları bu patlamaları sadece hafif birer çatırdı gibi duydu. Bir şarapnel parçası vagonun duvarında bir delik açtı ve delikten giren gün ışığı bu kardan adamlarla dolu mağarının içine vurdu. Bu kez kapı yana sürülerek açıldı, bir yaratık, artık Onbaşı olmayan, müzisyen Daüssig olmayan, şöyle böyle yaşayan bir yaratık sallanarak ayağa kalktı ve bir Kızıl Ordu erinin kolları arasına düştü. Kendisini bir kızağa uzattılar ve cephe gerisine götürdüler. Kıpkızıl bir sobanın etrafa sıcaklık saçtığı bir yeraltı sığınağında Daüssig'in kaputunun üzerindeki donmuş kan eriyip çözüldü. Elinde bir dilim ekmek vardı ve sıcak bir fincan çayı yudumluyordu. Arayan bir neşter karnına daldı ve bir hafif makineli kurşunu çıkardı. Ameliyat yerine içerdeki kanı süzmek için bir ince boru yerleştirildi ve o borudan koyu bir su halinde irin akmaya başladı. Daüssig bir süre sonra kendine geldiğinde, karanlıkta bir ışık ilişti gözüne, gün ışığını süzen minicik bir çatlaktı bu. O yarık genişletilebilirdi; yeterince güçü olursa belki tüm gün ışığını göreceği günlere çıkabilirdi.

Bu yalnız Daüssig'in başına değil, sadece Voroponova tren istasyonundaki sekiz vagonda sağ kalmayı başarmış olanların başlarına değil, böyle trenlerin raylar üstünde sıra sıra durdukları Basargino'daki başka vagonlarda bulunan adamların, Gumrak'taki sahra hastanesi yakınlarında bulunan insanların da başlarına geliyordu.

Kravtsov'da, Pestçanka'da, Voroponova'da, Teşovka'da, Gumrak'ta, Stalingradski'de, içleri kendi hallerine bırakılmış yaralılarla dolu bir sürü harap ev vardı...Alman ordusunun Stalingrad'a doğru kaçarken geçtiği anayol boyundaydı sıra sıra bu kentler. Er Stüve, Voroponova'dan Yeşovka'ya giden yol üstündeki bir ilk yardım istasyonuna girmek için

izin istedi..Kapıdan geri çevirdiler. İlk yardım istasyonunun sadece pansuman için altmış kişiyi alacak kadar yeri vardı, ama şimdiden dört yüz elli kişiyi barındırıyordu. Sargı bulabilmek için kaputunun astarından bir kısmını gözden çıkardı. Bir sağlık eri onun koğuşlardan birine şöyle bir göz atmasına izin verdi. Çıplak yerlerde üstleri sadece birer battaniye ile örtülmüş, yüzleri toprak renginde yaralılar yatıyordu. Birbirlerine öylesine yakın yatıyorlardı ki, içlerinden biri kımıldadı mı inilti bir uçtan ötekine uzuyordu. Yaralıların gömlek yakaları adeta kırağı bağlamış gibiydi ama gerçekte kırağıyı andıran şey dikişler boyunca gidip gelen bitlerdi. Stüve tayın istedi. Sağlık eri," Yarım porsiyon at eti," diye yanıtladı. Stüve'ye bir dilim peksimet vererek ondan sonraki ilk yardım istasyonuna yolladılar. Hâlâ yürüyebilen ve haç seferi hiç son bulmayacakmış gibi görünen binlerce yaralıdan biri, yoluna devam etti. Karşısına gelen her ilk yardım istasyonunun kapısından geri çevrildi Stüve. Yol boylarına işaret için konulmuş at kemiklerini kemirdi, karargah birlikleri ve geri hizmek ekipleri tarafından kullanılmış mağaralarda, yeraltı sığınaklarında dinlendi. Bir yeraltı sığınağına geldiğinde çoğu kez, kendine o gecelik yer bulabilmek için içerdeki ölülerden birini kaldırıp dışarı atmak zorunda kalıyordu. Sonra da açılan yere paçavralarını sererek uzanıyordu. Bir konserve kutusunu yere koyuyor, bir komşusundan kıvılcım ödünç alıyor, bir muhasebe defterinden kopardığı sayfaları, yol boyunda toplamış olduğu tahta kıymıklarını ya da otomobil lastikleri parçaları yakarak minicik bir ateş oluşturuyordu. Bu kadarçık bir ateş bile katılaşmış parmaklarıyla burnunu ısıtmaya yetiyordu. Daha başkalarının da böylesine sobaları vardı; yere o denli yakın uzanmışlardı ki duman başlarının üzerine yükseliyordu. Bazan da Stüve ile ötekiler ayağa fırladıkları gibi derhal sığınaklardan karanlığa çıkıyor ve karla örtülü arizide çil yavrusu gibi dağılıyorlardı. Alçaktan uçan bir uçağın sesi kulaklarına geldiği vakit yapıyorlardı bunu. İçleri ekmek, çikolata ve konserve et dolu yüklerini paraşütle atacakları indirme noktasını sisten ve kar tipisi içinde bulamadıkları için başlarının üzerinde tur atıp duruyordu bu uçaklar. Taşıdığı yükleri uçaktan rasgele bir yere atıyorlardı; o zaman sığınaklardan fırlamış insanlar boyunlarına kadar kar birikintilerine bata çıka koşuşuyorlardı. Nihayet yorgunluktan bitkin halde, yeniden tökezlenerek sığınaklarına dönüyorlardı. Arada bir içlerinden biri, otuz beş kilo erzakla dolu o tayın kutularından birini bulup ceplerini yiyecekle dolduruyordu. Sonra da, o gece, bir köşeye uzanıp sabaha dek

durmadan tık. ıan biri oluyordu; daha sonra da aç mide üstüne çok fazla yediği için küfürlerle, inlemelerle sığınaktakl herkesi rahatsız ediyordu.

Stalingrad caddeleri boyundaki evlerin bodrumları, dehlizleri, kentin göbeğine kadar, hiçbir bakım görmemiş yaralı erlerle doluydu. Ve her gün bu mahzenleri tarayıp yeniden ateş hattına atılacak kadar güçlü olanları topluyorlardı.

Tüm bir ordu can çekişiyordu. Ordu dağılıyordu; o çok büyük organizmanın merkezi uyuşmuş, haberleşme sistemi de artık çalışmıyordu; çevredeki organlar da felce uğramıştı. İnsan ölüyor ve artık ölüler gömülmüyordu. Stalingrad caddelerinde, boğazlarda ve bozkırın üzerinde, cesetler odun kütükleri gibi yatıyor ve devamlı üstlerine yağan karın altında biçimleriyle kayın tomruklarına dönüşüyorlardı.

Bir delikanlı-daha kısa süre önce Breslav'daki bir okulda okuyordu-Çibenko'yu, Kravtsov'u, ve Pestçanka'yı geçerek geldi. Yolda ölülerini gördükleri insanlar gibi yüz kez kurşun a da şarapnel parçası yemesi gerekirdi; Kalmuk Bozkırlarında kopar kızılca kıyamette en doğal olaydı bu. Ama yine de her nasılsa daha önce Pestçanka'ya vardığı gibi, Voroponova'ya da vardı. Burada da, tren istasyonundan ve evlerden göğe simsiyah duman sütunları burgulanıyordu; burada da düşen mermilerden havaya kar fışkırıyordu ve insanlar acıyla uluyorlardı(bu sesler kendisine hayvan ulumalarını anımsatıyordu). Burada da ellerindeki mavzerlerini, sırt çantalarını, battaniyelerini -hatta bazıları çizmelerini bile atmışlardı-fırıatıp kaçan insan sürüleri vardı. Bu Alman ve Romen asker sürüleriyle birlikte kaça kaça nihayet tayın bürosuna giden bildik bir patikaya varmıştı.

Tayın bürolarının bulunduğu binalar yanıyordu. Maaş katibinin kulübesinin kapılarından ve damından alevler fışkırıyordu. Genç adamın bir ara kendinin de kalmış olduğu bitişik ev enkaz yığını halindeydi, damı da o yığının üzerine göçmüştü. Vaktiyle kalmış olduğu kendi odasının eşiğini ve kapının rezesini tanıdı, ama odanın kendinden yerde sadece eçiş büçüş bir delik kalmıştı, o delikte de bir yüzbaşı bir sahra telefonunun üzerine eğilmiş konuşuyordu.

"Evet, generalim.Ruslar Voroponova'dalar. Bir saattir sol kanadımdaki tuğla fabrikasıyla hiçbir bağlantı kuramadım. Takviyeler geldi. Adamlardan bir kısmı hasta; tayınlarını vermeden yollamışlar. Ben de onlara bir şeyler veremedim; biz kendimiz de iki gündür burada bir

şey yemedik. Binalardaki tayınlar ve diğer yiyecekler maaş katibinin yönergelerine göre, gaza bulanarak tutuşturulmuş,maaş katibi bu emirleri bağlı olduğu tümenden ya da kolordudan almış. Burada komuta zinciri öylesine karmakarışık bir biçimde ki kimse içinden çıkamaz!" Gerçekten de böyleydi durum ve son dakikada, güney cephesi çökerken, Vilshofen'in (şimdi Döllwang'ın komutasındaydı) savaş grubu bir kez daha Gönnern'in emrine verilirken, Enders'in alayı ile Keil'in savaş grubu da tank kolordusunun emrinde kalmıştı. Bu değişiklikler ve gerçek anlamda bir değişiklik yapılamaması İşleri arap saçına dönüştürmüştü.

"Evet, efendim. Takviyeler ve maaş katibinin karargahıyla birlikte yüz on sekiz adam var elimde. Ama sizden çok rica ederim, düşününüz bu çiftlik avlusu savunmaya hiç uygun değil. General Vilshofen de iki yüz metre kadar gerimizde demiryolu boyunda bulunan toprak setin savunma için çok daha uygun olduğuna İşaret etti...Evet efendim, Ruslar havanlarla, otomatik toplarla ve tek tek tanklarla saldırıyorlar...Evet, generalim. Evet, efendim..."

Patlayan şarapnellerin ve otomatik topların gürültüsü içinde sürdürülüyordu bu konuşma. Yüzbaşı Döllwang alıcıyı yerine koydu ve telefonda konuşurken gelmiş, yüzünde şaşkın bir ifade bulunan delikanlıya baktı. Garip bir hali vardı gencin...başında şapkası yoktu, kaputunun düğmeleri iliklenmemiş, palaskasız, tabancasızdı ve saçları da karmakarışık yüzüne dökülmüştü.

"Dur bakalım hele delikanlı, topla şöyle kendini.Hem neyin var senin? Nereden geliyorsun? "

Genç adam yutkundu." Her tarafta...Ruslar yardılar cepheyi... Çibenko da, Kravtsov da düştü."

"Tabii, düştü. Pestçanka da düştü, Voroponova' da."

Hâlâ bir simle gencin omuzundan sarkan gümüş apulet dikkatini çekti Yüzbaşı Döllwang'ın. "Sen maaş katibinin yardımcısısın, değil mi? ..Buradaki tayın bürosuna bağlısın yanılmıyorsam? "

"Evet, efendim öyleydim; alayımla, bombacı alayıyla, cepheye gittim."

"Peki, ner'de şimdi alayın? "

"Yok oldu. her şey yok oldu! Darmadağın oldu, tanklar darmadağın ettiler. Tanrım, hâlâ peşimde gürültülerini duyuyorum onların."

"Otur da biraz sakin ol, bakayım. Sen nasıl gelebildin oralardan

buraya kadar? Çibenko on altı kilometre uzakta buradan."

"Bilmiyorum; hâlâ kulaklarımda çığlıklar. Peşlerinden de Ruslar geldi...."

"Otur bakayım, delikanlı."

Düşmüş kalaslardan birinin üzerine oturdu Schweidnitz. Başını kaldırıp etrafına göz gezdirecek kadar bile hali yoktu. Bir barış adası olarak bulacağını umduğu evdi burası. Bu yanık kokusuyla kekremsi kokan bu oda da kendi odası. Duvarlardakl kocaman deliklerden patlayan mermilerin çakışları geliyordu; uluyuşlarla, ıslıklarla doluydu hava. Bir haberci girdi. August Fell'di bu. "İstasyon yönünden altı tank geliyor, komutanım."

Döllwang dışarı fırladı.

Geri döndüğünde bir saat geçmişti; onunla birlikte külle, kardan ve kükürtlü dumanlardan bir dalga doldu içeri. Altenhuden'le Gimpf de peşinden girdiler, bir yaralı taşıyorlardı. Teğmen Kindt'ti bu. Onu yere uzatmadan önce Schweidnitz'i bir yana ittiler; kurşun gibi uykusundan uyandıramamışlardı onu.

Döllwang telefonu kaldırdı. Hırıltılı bir sesle, "Acil durum, acil durum!" diye seslendi. "G-3'ün kendisiyle görüşmek istiyorum."

Tulevoy vadisindeki bir yeraltı sığınağında bir telefon çaldı. Melek yüzlü genç bir yüzbaşı olan Dr. Weichbrot-Gönnern'in emir subayı-açtı telefonu. G-3 o an için orada bulunmuyordu, bunu söyledikten sonra komutanın başka bir acil telefonla meşgul olduğunu ekledi emir subayı sözlerine. "Evet, haberinizi komutana ileteceğim; binalar yıkıntı halinde, cephane yeterli değil, her makineli tüfeğin sadece bir şerit, her mavzerin yirmişer, her havanın da beşer mermisi kaldı diyorsunuz. Çiftliğin tutulamayacağını bildiriyorsunuz. Yüzbaşı da iki yüz metre geride demiryolu kenarındaki set gerisine çekilmeyi öneriyor."

Bitişik sığınağın kapısı ardına kadar açıldı, general Gönnem abajursuz iki elektrik ampulünün aydınlattığı bir harita masasının başında oturuyordu. General Vilshofen, onun yakınında, sırtını duvara vermiş, kaputu ve manevra şapkası başında, ayakta duruyordu. Gönnem kulak misafiri olmuştu yandaki odadan gelen telefon konuşmasına. Bir el hareketiyle emir subayını uzaklaştırdı yanından. Telefon kulağındaydı ve o anda kolordu ile Döllwang'ın durumunu tartışıyordu.

"...ama çiftlik miftlik diye bir şey yok artık. Söyleyin bunu komutana Hayır, çiftlik artık mevcut değil, bir yığıntıdan, yıkıntıdan başka bir şey değil artık, anlıyor musunuz, Unschlicht? İki yüz metre

geriye.. Yüksek Komutanlık ısrar mı ediyor.. ama her şeyin sonu demek bu..."

Gönnern alıcıyı bıraktı ve duvarın önünde sessizce ayakta duran Vilshofen'e baktı. Ampullerin ışığı haritanın üzerine düşüyordu; o ışık çemberinin dışı tamamen gece karanlığıydı. Dışarda bir kar tipisi, otomatik toplar ve cepheyi yarmış tanklar vardı. Ama işte harita burada, Yüksek Komutanlığın çizmiş olduğu savunma hattı da o haritanın üzerindeydi. Voroponova, demiryolu ilerisindeki bir tuğla fabrikası ve bir çiftlik de önceden saptanmış o savunma hattının içinde kalıyordu. Daha düne kadar Pestçanka, Çibenko ve Kravtsov o çizginin içindeydiler. Ama o çizgi Yüksek Komutanlıktan ya da Führer'in karargâhından gelen emirle değil, kanla silinmişti ve daha evvelki gün de, ondan önceki gün de daha başka hatlar olmuştu, başka noktalar, başka çiftlikler olmuştu. Onlar da Yüksek Komutanlıktan ya da Führer'in karargâhından gelen emirlerle değil, yine kanla silinmiş yokolmuştu. Yüksek Komutanlık, altmış, yetmiş gün önce savunma çizgisini Volga üzerinde kuzeydoğudaki Lataşanka'da, batıda Rossoşka yaylalarında ve güneyde küçük Karpovka Irmağının ötesinden geçirmişti ama birlikler o noktalardan, o savunma hatlarından geri çekildiklerinde Yüksek Komutanlık şaşkın şaşkın birtakım soruşturmalar açmış, Führer'in karargâhından öfkeli sorular gelmişti ve bizzat Führer "saatin gereksinmeleri" üzerine birtakım yazıtlar ve ağıtlar yakmıştı.

"Ama neden, batıda Kasaçi Tepelerinde ve Rossoşka vadisinde durum kötüleşmeye başladığı zaman..."

Derhal karşı çıktı Vilshofen. "Kötüleşme... Asıl söylenmesi gereken sözcüğü söylemek istemiyoruz, biliyorum. Ama çekinmeyip söyleyelim artık; 126. Tepe düpedüz bir ölüler tepesi, Rossoşka vadisi de bir ölüm vadisine dönüştüğü zaman..."

"Pekala, nasıl istersen öyle ifade et. Ordu geri çekilmeye başlayınca bir sürü soruşturmalar, emirler, sızlanmalar, ağıtlar, tehditler ve sadece suçlu görüleceklerin harp divanlarına verilecekleri tehditlerinden ibaret kalmadı olaylar, gerçekten harp divanları kuruldu..."

"Şu anda ve şu betonarme sığınak içinde Döllwang'ın savaş grubunun yazgısı tehlikede. Bu durumu komutandan başka kimse değerlendiremez ve durumun nasıl bir tutum gereksindirdiğine de ancak o karar verebilir.

"Ama kolordunun ve ordunun da ne yanıt verdiklerini duydun. Yüksek Komutanlık çizgiyi çizdi. Yüksek Komutanlığın açık izni

olmadıkça bir tek birlik bile o çizgiden geri çekilemez."

"Demek yerel emirleri de Yüksek Komutanlık vermeye başladı artık. Ordunun bağımsızlığından, savaş alanındaki komutanın durum değerlendirmesine göre gereken savaş emirlerini verme hakkından ne kaldı geriye?" diye sordu Vilshofen.

"Bu çok sorulmuş bir soru, azizim Vilshofen."

"Bu azizim Vilshofen'in bir sorusu değil. İnsanlar için bir yaşam, ölüm sorusu. Sorun şu: bu adamların ölmelerinin bir kimseye hayrı olacak mı yoksa pisi pisine, saçma sapan bir emirle mi ölüyorlar?"

Gönnern, donuk bakışlarla baktı haritaya, demiryolunu simgeleyen kırık çizgiye Voroponova'nın yerini işaretleyen siyah çembere ve bir çiftlik yerini gösteren bir haça.

Rus topçusunun değirmeni, aralıksız öğütüyordu. Kalın duvarlar dışarıdan gelen tüm sesleri boğduğu halde. Gönnern'in masasının üzerindeki branda tente tavandan dökülmüş topakların ağırlığıyla ortasından bel vermişti. Masanın üzerinde toz ve yerde masanın etrafında da irili ufaklı toprak parçaları vardı.

"Neden bu kadar uzun süre tuttular bizi burada?" diye Gönnern inledi. "O kadar çok şey insanı rahatsız ediyor ki! Doğru dürüst iş görmenin, serinkanlılıkla karar vermenin olanağı yok."

"Gerçekten doğru dürüst iş görmek ve serinkanlılıkla karar vermek! Sana ancak daha sağlıklı rahatsızlıklar dileyebilirim Gönnern. Bu sorunun hemen, şuracıkta çözümlenmesi gerekli; bu sorunla karşı karşıya bulunan sadece biz değiliz, tüm Almanya aynı durumda ve bu sorunun yanıtı hemen, şuracıkta topçu baraj ateşlerinin uğultusu içinde verilmeli."

Gönnern perişan bir bakışla baktı ona.

Vilshofen sürdürdü konuşmasını. "Hooth'un, Manstein'in ve ordu grubunun çemberi yarıp yardımımıza geleceklerini söylediler bize, yaramadılar çemberi. Ve bize yardım da edemediler. Özverilerimizin ordu grubuna yardım demek olduğunu, ordunun yeni bir cephe oluşturmasına yardımcı olacağını söylediler ardından. Ama cephe daha da geri çekildi. Demek ordu grubuna da yardım edemedik. Şimdi ise elimizde çok az bir şey kalmışken birliklerimizin döküntüleri tutulmasına olanak bulunmayan hatlara çekiliyorlar. Kime yardım ediyoruz şimdi? Kim yararlanıyor özverilerimizden? Bütün bunlar ne demek oluyor, bana açıklamayacak mısın, Gönnern?"

Gönnern eliyle dazlak kafasını ovuşturdu. Damme ile ve ötekilerle

konuşmanın olanağı vardı. Ama her şeyde daima çizgiyi geçen (ah, ordu ilerlerken harikulade bir subaydı Vilshofen) bu delifişekle konuşsa bile insanın bir şey elde edebilmesine olanak yoktu.

"Şu anda sorun Döllwang'ın grubuyla Enders'in, Steiner'in ve Keil'in savaş gruplarının yazgısı. Bu kadarla kalsa yine de iyi; bir ordunun, koca bir ordunun, koca bir orduyu oluşturan insanların yaşamı ve ölümü söz konusu, sorun şu: bu adamların canlarını feda etmeleri gerekli mi, yoksa kökünden saçma bir şey mi? "

"Eh, bir kez daha 'Azizim Vilshofen' diye söz edeceğim. Bu işin akıllıca ya da saçma bir şey olup olmamasını yargılamak bizim yetkimizde değil; bu soruyu yanıtlamaya kalkışmak yetkilerimizin sınırlarını aşmak olur. Ne de olsa emir kuluyuz, Vilshofen. Aldığımız emirlere de bağlı kalmamız gerek."

Acı acı güldü Vilshofen; gerçekte, tamamen kendinde değildi.

"Ve unutma, herkese de örnek olmamız gerekir," diye Gönnern kendini zorlayarak son bir laf etti.

"Hooth çemberi yarıp bizi bu cepten kurtaramadı ama adamlarının ölülerini Kotelnikovo'da üst üste dizerek bir tepe yaptı, bu bir örnektir. Baş komutanımız geleceğe dair karanlık birtakım kehanetlerde bulundu ve Yüksek Komutanlık ile Hitler'e mesaj üstüne mesajlar yolladı; bu arada hareket özgürlüğü istedi. Ve bir kez daha Stalingrad'da ölüleri üst üste yığılarak tepeler oluşturdu. Bu da bir başka örnek Sana söylüyorum, bu kadar örnek yeter de artar bize. Almanya'nın şu anda gereksinmesi olan şey pisi pisine ölüm örnekleri değil. Aksine yaşam örnekleri, gereken şeyi gerektiği anda yapmak ve gerekirse bunu emirlere bile karşı gelerek yapmak...Yok, diyeceklerim bitmedi daha, Gönnern. Uydurma birtakım tahminler, karşımızdakileri küçük görmek, kendimizi de gereğinden daha büyük, daha güçlü görmek, bunların tümü amatör düşüncelerin sonucu ve bu kafalar yüzünden tüm cephemiz darmadağın oluyor. Ve ilk darmadağın olacak olanlar da, burda Stalingrad'da bulunan bizleriz. Ve böyle sürüp gidecek bu Stalingrad'dan sonra; cephelerde böyle yarıklar ölülerle dikilip tamir edilemez, Gönnern. Büyük bir amaç uğruna ise ölmekte büyüklük vardır. Vatanın tümü için de yararlı olmalı o amaç üstelik. Ama binlerce, on binlerce insan geçmişin hatalarını örtbas etmek için ölürse, insanlar yarıkları, gedikleri, cephedeki yırtıkları yamamak için didinirken ölürlerse...yok, gitme, beni dinle, Gönnern... katliamın tek amacı arabayı biraz daha batağa gömmek içinse, o zaman artık o amaçta büyüklük kalmamış

demektir. O zaman da bayağı, sefil, yüz kızartıcı bir şey olur..."

Gönnern tam onun konuşmasını kesmek üzereydi ki, bir kez daha telefon çaldı bitişik odada. Emir subayı aldığı mesajı yinelerken Vilshofen ile Gönnern kulak kesilerek dinlediler: "Yüzbaşı Döllwang yaralandı... ,Teğmen Kindt öldü...yalnız bir çavuş ve otuz sekiz er...iki yüz metre..."

İnledi Gönnern. Askeri olmayan ve emir verme gücü de kalmamış bir generaldi artık Vilshofen. Telefona uzandı Gönnern. "Acil durum, acil durum..." Orduyu aradı, başkomutanı değil, "başkomutanın cin fikirli dehası" denilen kurmay başkanını aradı. Gönnern Vilshofen'le konuşmayı sürdürmektense azgın bir aslanı traş etmeyi yeğlerdi.

İki telefon vardı kurmay başkanının önünde. Bir tanesinden, Enders'in savaş grubunun geri çekmek isteyen Damme ile konuşuyordu; öteki telefondan ise Gönnern arıyordu ve herhalde Damme'ninkiler gibi isteklerde bulunmak amacıyla görüşmek istiyordu. Kurmay başkanının emir subayının telefonunda ise tank kolordusu komutanı konuşuyordu; uçaksavar ve tanksavar toplarının Voroponova'da demiryolu boyundaki mevzilerin gerisine çekilmesine itiraz ediyordu. Kurmay başkanı, bir yandan konuşurken bir yandan da serbest olan eliyle bir yığın evrakı adli amire doğru sürdü. İnceleyip onayladığı idam cezalarına aitti bu evrakların tümü. Korkaklık, firar, hırsızlık ve yağma suçları nedeniyle verilmişti bu idam cezaları... Bu arada içeri girmiş birini de, başını sallayarak selamladı. Gelen günlerce evvel bir uçakla cepten uçurularak çıkarılmış ve az önce Gumrak'a inen son uçakla geri dönmüş olan Albay Carras'tı. "Acaba ne getirdi geri gelirken? " diye geçirdi Kurmay başkanı içinden. Hasta gibi bir hali vardı Carras'ın; yüzünde... o,cepten ayrılırken,"Şan olsun sancağımızal" diyen ifade yoktu yüzünde..."Hayır Berlin'e uçarken yüzünde görülen ifadenin kırıntısı bile yok şimdi yüzünde," diye düşündü kurmay başkanı. Bu sırada da Damme'yi yanıtlıyordu: "Elimden gelebilecek bir şey yok. Yüksek Komutanlıktan geliyor emir. Bir adım bile geri çekilinmeyecek. Ve sen beni dinlesene, Damme, senin şu Keil'in grubun nesi var, neler oluyor orada? O herif demiryolunun gerisine kadar sürülmesine izin verdi düşman tarafından. Oradaki göçme derhal düzeltilmeli. Cephe çizgisinin eski çizgi üzerine getirilmesi gerekli..."Sonra Gönnern'le konuştu. "İki yüz metre çekilmek mi...? Ne demek! Olmaz, on adım bile geri çekilinemez. Ne yapayım, elimde değil Söz konusu birkaç metre ya da birkaç adım değil. Çok

daha büyük şeyler tehlikede. Durum ciddi. Altıncı Ordu'nın yazgısının tamamen kendilerine bağlı olduğunu yüzbaşına bildir, adamlarına da bildir. Emir açık: bir adım geri çekilmek yok."

Emir subayı tank kolordusu komutanıyla konuşabilmesi için telefon alıcısını uzattı ona. Kurmay başkanı tek söz etmesine bile fırsat vermedi komutanın. "Uçaksavar topları oldukları yerde kalacak!" diye komutanı tersledi. "Uçaksavar, tanksavar birlikleri piyadenin belkemiğidir. Tabur komutanının kafasına sok bunu...neydi ismi?.. tamam, Buchner, anlat bunu Buchner'e. Bir adım geri çekilmek yok!"

Buydu emir: bir adım bile geri çekilinmeyecekti. Damme, Enders'e geçirdi bu emri, sonra da Keil'e. Enders ile konuşurken konuşmasına bir de özür ekledi Damme; Binbaşı Keil ile konuşmasının sonunda da Yüksek Komutanlık aleyhine, 'omuzu kalabalıklar'a ve yazgıya karşı ağız dolusu küfürler savurdu. Enders telefonu kapatarak yanıt verdi ona, sonra çöp tenekesine attı telefonu. Keil derhal karşı saldırıya geçti; bu kez daha da gerilere sürüldü. Ondan sonra da Yeşovka yolu üstündeki bir delikten bir kez daha telefon etti. General Damme bu kez yukarıdan gelen emirleri çirkin küfürlerle suçlayarak yanıtlamadı onu; soğuk, resmi bir tonla konuştu ve azarlarcasına konuştu. Binbaşı Keil kıpkırmızı kesildi onun azarlamasını duyunca. Binbaşı Keil, Mius cephesindeki savaştan bu yana bir Şövalye Nişanı taşıyordu göğsünde. Damme'nin acı sözleri ona Cranz ikentini, babasını, genç karısını, bir zamanlar yönetmeyi tasarladığı fabrikayı unutturdu. Kendini bile unuttu. Uluyan kar tipisiyle dolu geceye çıktı siperden, sonra seslendi adamlarına "Hans, Heinrich, Georg..benimle gelen var mı? Şok birliği saldırısına kalkıyoruz."

Albay Enders üslendiği tuğla fabrikasına gelen telefon hattını kestikten sonra başka şeyler de yaptı. Gerçekte birkaç gün önce Vilshofen'e söylediği gibi, fabrika bacası içinde oturmuyordu, tuğla fabrikasının fırınlarından birini kendine sığınak yapmıştı. Fırının içinde bir masa, birkaç iskemle, valizleri, kitapları ve çeşitli günlük aygıtlarını alacak kadar yer vardı ve oturduğu yeri de bir sera kadar ısıtmıştı.

Alayına bir günlük emir yazdı Enders. Son emriydi bu. Sonra üniformasını çıkarıp pijamalarını giydi , ceketiyle pantalonunu düzenli bir biçimde bir askıya astı, emir eriyle bir masa donatacak kadar beyaz peçete getirtti. (kuşatılmış cebe uçakla ineli daha iki hafta olmuştu ve elinin altında hâlâ masa düzenlemek için gerekli şeyler vardı) sonra emir

erine bir gümüş sigara tabakası hediye ederek onu gönderdi.

Papaz Koog birkaç saat sonra onu o halde buldu. Enders'in kuzeyinde bulunan Albay Steiner ile telefon bağlantısı kesildikten sonra Steiner neler olup bittiğini anlamak için Koog'u göndermişti ona. İki kadeh vardı masanın üzerinde, ikincisi doluydu ama el sürülmemişti ona. Ayrıca yarım şişe içki ile açık bir kitap vardı masanın üzerinde. Albay Enders ipek pijamalarını giyniş, beylik karyolasında yatıyordu. Yatağın yanıbaşında, bir valizin üzerinde, bir su bardağı ve üzerinde *Veronal* yazılı boş bir karton ilaç kutusu vardı.

Alayına yolladığı son günlük emrinde Albay Enders şöyle yazmıştı: *"Bu durum karşısında herkes dilediği biçimde* hareket etmekte özgürdür. Canını kurtarmak için teslim olmak isteyene ya da bu durumda uygun gördüğü biçimde hareket etmesi için, görevini, özellikle ailesine karşı görev saydığı şeyi yapmak için herkesi dilediği biçimde davranma konusunda *özgür bırakıyorum."*

Bir zamanki çalışma arkadaşı olan ve Pitomnik'teki panik sırasında kaybettiği Katolik Papazı Kaiser'i bir kez daha buldu tuğla fabrikasında.

Uçaksavar birliği komutanı Buchner, tuğla fabrikasıyla tayın bürosu arasındaki mevzileri tutmayı başardı. Sağ tarafındaki tuğla fabrikası şarapnel ateşiyle isabet almış yanıyordu. Sol tarafındaki levazım bürosu bir meydan ateşinden farksızdı ve çöküyordu. Demiryolu ötesindeki toprak set ilerisindeydi ve aldıkları emirlere göre, taburun elinde kalmış 8.8'lik toplar ve tüm ağır uçak savar toplarını o toprak setin gerisinde mevzilendirmeye çalışıyorlardı.

Buchner kar içinde ayaktaydı ve emir subayı Teğmen Loose ile kol komutanı Teğmen Stampfer de yanıbaşındaydı. Rus baraj ateşlerinin parıltısında uçaksavar toplarının mevzilendiğini gördüler; o küküft rengi ışıklar içinde Rusların da topların mevziye girdiklerini görmüş oldukları kesindi.

Buchner'in tüm önerilerine, yakarılarına karşı kurmay başkanı yanıt olarak, "Uçaksavar piyadenin belkemiğidir," demişti hareket subayı, kurmay başkanı ve tank kolordusu komutanı.

Buchner, "Ama bu delilik, düpedüz delilik!" diye bağırdı birden. Yine de yukarıdan aldığı emirleri tersine döndürecek emri vermedi. Bataryalar aldıkları görevi henüz tamamlamadan kıyamet koptu... aynı anda otomatik silahlarla, toplarla havan baraj başladı. Demiryolu

kenarındaki toprak set bembeyaz oldu, sonra sarıya, yeşile dönüştü; parçalar, topçekerler, top yatakları, tekerlekler, variller, çelik çubuklar kapkara göğe fırladı, sonra yağmur gibi yere indi. Havaya uçan ağır uçaksavar birliği,kendi bataryasıydı.

"Ulu Tanrım!..Loose, Loose, Loose!"

Buchner ağlıyordu; emir subayının kolunu kavradı. Loose ile Stampfer'in yüzleri patlayan mermilerin yalazalarından kıpkızıldı. Çavuş Januschek yüzünün kanını sildi," Şimdi her şeyi berbat ettiniz, efendim," dedi.

Buchner'den altı kilometre ötede ve ondan sadece bir tepeyle ayrılan bir bölgede Binbaşı Keil demiryolu boyundaki toprak sete doğru ilerliyordu.Peşinden emrindeki Doğu Prusyalılardan bir birlik geliyordu. Bir salvo yakınlarına düştüğü zaman, Doğu Prusyalılar kendilerini yere attılar. Ahçı Heinrich Halluwelt başını kaldırıp bakınca Keil'i gördü; Binbaşı, yaralı ayağının üzerinde topallayarak yürüyüşünü sürdürüyordu, gizlenmeye de zerre kadar niyeti olmadığı belliydi. Halluweit, "Çavuş, nesi var bunun? " diye seslendi. Çavuş Göritt omuzlarını silkerek anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

Öteki erler, "Binbaşım, binbaşım!.. diye seslendiler. Hiçbirine aldırış etmedi Keil. Derin karın içinden duraklamadan yolunu sürdürüyordu.

Halluweit, Vierkant'a döndü. "Nesi var binbaşının dersin? "

"Delirmiş, oynatmış düpedüz! Karl ne yapıp yapıp onunla konuşmanın yolunu bulmalı."

Yıllardır Keil'in emir erliğini yapmış olan Karl Winschwill komutanının babasıyla karısını tanır,Cranz'daki atelyeyi de bilirdi, hemen Binbaşının peşinden koştu, yolda bir kez daha kendini karların içine attı ... ama sonunda Binbaşısına yetişti.

"Binbaşım, Sayın Binbaşım..." Hiç etkisi olmadı bu sözlerin.

Keil kısaca başını çevirip ardına baktı. Askerlerinden hiçbirinin kendisini izlemediğini gördü.

"Kahrolası itleri" Başka bir şey demedi.

Ardındaki erler onun sözlerini duymuşlardı ama oldukları yerde hareketsiz kaldılar. "Oynatmış düpedüz!"

"Hayır, henüz o denli oynatmadık..."

"Henüz intihar edecek duruma gelmedik.Hazır değiliz daha..."

"Binbaşım, binbaşım..."

Binbaşı Keil artık hiçbir şey duymuyordu, etrafına da bakmıyordu. Demiryolu boyunca uzanan toprak setin ağır makinelilerle dolu bir kısmına tırmandı. Bir anlık çapraz ateş ikiye biçti birden onu.

"Hiçbir istisna yapılamaz! Bir adım geri çekilmek yok!" Lider başı çeker..hem de tüm alayları birer birer çeker... Enders'in alayını da Keil'in taburunu da, Döllwang'ın savaş grubunu da ardından çekti.

Bir kez daha telefon vızıldadı Gönnern'in yeraltı sığınağında. Emir subayı alıcıyı kaldırdı, kulağına yasladı. Yüzü artık o meleklerinkinden farksız yüz değil, bir kocakarı yüzüydü. Söylemesi gereken, "Bir adım geri çekilmek yok , bulunduğunuz mevzileri tutacaksınız!" sözlerini yinelemek istedi ama yapamadı. Sinirleri bozuldu birden; masanın üzerine bıraktı alıcıyı. Bir kez daha vızıldadı telefon; ama alıcı bırakıldığı yerde kaldı ve çok uzaklardan gelen çıtırtılı sözler duyuldu alıcıdan. Çok hafifti bu sözcükler, yine de odayı ve yan tarafta Gönnern ile Vilshofen'in bulundukları bitişik odayı doldurdu. Telefondaki ses, "Ölüm derecesinde yaralandım," diyordu. "Daha fazla tutunamam burada, topu topu yirmi adamım kaldı sağ; çok rica ediyorum..."

Yeniden bir zil çaldı ve alıcıdan parazitli sözler duyuldu. Bu kez, alıcıdan gelen sözler şöyleydi: "Emir yerine getirildi; savaş grubundan tek kişi bile sağ kalmadı."

Gönnern masanın başına oturup başını ellerinin arasına almış avuçlarıyla şakaklarını ovuşturuyordu. Sıkılı dişlerinin arasından iniltiden farksız sözcükler duyuldu: "Feci kararsızlık..." Bir gölge düştü masanın üzerine. Vilshofen'in gölgesiydi bu. Burada emirler vermeye de başka herhangi bir şey yapmaya da yetkisi yoktu Vilshofen'in. Yine de telefonla arayanı emir subayının telefonundan Gönnern'in telefonuna bağladı, sonra alıcıyı kaldırıp Gönnern'e uzattı. Gönnern telefonu almak istemedi, onun üzerine Vilshofen onu kulağına dayayarak seslendi: "Döllwang..Hans...Hans! Siz kimsiniz, yüzbaşı ner'de?

Yanıtı dinledi: "Ben Schweidnitz'im, komutanım. Maaş katibinin yardımcısı. Yüzbaşım..Tanrım, Ulu Tanrım!.."

Alıcı tok bir sesle düştü masanın üzerine. Vilshofen'in yüzü buz kesilmiş; kalbi, kanı, kara dönüşmüştü. Ardında iniltiler duydu, sonra dönerken, bir şeyler söyleyen Gönnern'in ifadeye çalıştığı şeyleri kavradı. Hızla arkasına döndü. "Şimdi sen de söylüyorsun! Demek sen de duydun nihayet, sen de biliyordun, Gönnern. Sen savaş için verilmiş bir emri yerine getirmedin Gönnern. Bir ölüm cezasını

yerine getirdin. Döllwang, Hans Döllwang, yüzbaşım.. üstelik o bir kişi de değil, onun gibi pek çok kimse vardı, koca bir ordu. Ve sen de, Gönnem, tek adam değilsin idam kararlarını yerine getiren. Belki vicdanın biraz olsun yatışır bu sözümle. Sen tek değilsin! Ulu Tanrım, kendi ordularının cellatlığını, kendi adamlarının cellatlığını yapıyor generaller!"

Vilshofen sendeleyerek kapıya yürüdü.

"Deli herif!" diye haykırdı Gönnem onun arkasından.

Bir kez daha geri döndü Vilshofen. "Almanya..." dedi. "Basit bir sözcükten ibaret değildir. Su üstüne ya da kanla yazılmış bir sözcükten. Yüzbaşı Döllwang, Teğmen Latte, Er Fell, Er Altenhuden, Çavuş Gnotke..burada ne zaman bir insan pisi pisine ölürse, Almanya da onunla beraber ölür!"

Gönnern'in dudaklarından bir tek söz bile çıkamadı. Çenesi düştü, ağzı alabildiğine açıldı, yüzü mucundan farksızdı.

Kalser'e Koog tuğla fabrikasından çıktılar. Yolları demiryolu boyundakl toprak setin iç kısmından uzanıp gidiyordu. Buchner'in uçaksvar bataryasının havaya uçtuğu ve araç parçaları altında karın ezilmiş olduğu yere vardılar. Yollarına devamla Döllwagn'ın savaş grubunun yaralı, kaçan ve canveren kalıntılarının toprak seti geçtikleri, karlar içinde kaldıkları ya da hızla yollarını sürdürmüş oldukları yere geldiler.

Yüzbaşı Kalser karlar içinde yatan birinin üzerine eğildi.

Kar içinde yatan, bir mermi patlamasıyla sersemlemiş olan Er Altenhuden'di; birden bir elin boynunda asılı künye plakasına uzandığını farketti. "Ben 376'nın papazıyım. Nerenden yaralısın bakayım, oğlum?" Altenhuden savaşın başındanberi hiç yapmadığı kadar hızla seyirterek kalktı. "Oh, yok, Tanrım, yok canım, korktum sadecel Şeytan gırtlağıma sarıldı sanki. Yok, yok, sağolun papaz efendi, yine de çok insanca davrandınız. Hiçbir şeylm yok, hiçbir şeye de gereksinmem yok. Ah, evet, bir taşıt bulabilsem çok iyi olurdu, tabii; çünkü ayağımın bir derdi var, bir kaba et yarası."

"Korkarım buralarda taşıt falan bulamayacaksın, şu yönü tut ve o yönde yürü. Çok geçmeden Yeşovka yoluna varırsın."

"Çok teşekkür ederim, papaz efendi." Altenhuden, Papaz Koog'un sunduğu bir dilim ekmekle üzerine konulmuş sardalyayı aldı. Bu yiyecekler Albay Enders'in odasından geliyordu; cepheye gelirken

Enders'in Almanya'dan getirdiği yiyecekleri onun odasından çıkmadan önce ceplerine doldurmuştu.

Rus baraj ateşi gökte ışıl ışıl örümcek ağları örmeyi sürdürüyordu. Toprak setin üzerinde tayın bürosunun kalıntıları yükseliyordu; yalazalanan ufka karşı siyah köpekbalıklarının yüzgeçleri gibiydi kalıntıların uçları. Papaz Koog'un eğildiği can veren adamın yüzünde patlamaların alevleri yeşil yeşil yanıp sönüyordu.

Can çekişen adamın sesi, "Papaz efendi, gerçekten artık saldıramam!" diye fısıldadı.

"Senin için artık saldırıya geçmenin hiç gereği yok, oğlum. Senin için bitti savaş."

"Bacaklar, bacaklar, bacaklar, biraz daha kaldırın bacakları..." Bir başkası çok tutulan bir şarkıyı havlar gibi söylüyor, yeşil ışık fıskiyelerine çılgın gözlerle donuk donuk bakıyordu, sonra delicesine kavramak istedi üzerine eğilmiş papazı. Adam hareketsiz kalana kadar hiç kımıldamadı papaz, sonra adamın gözlerini kapattı ve ellerini de göğsünün üzerinde çaprazladı.

Bir sonraki er August Fell'di. Fell berbat biçimde yaralanmıştı ama kendindeydi. Bağırsakları ceketiyle pantalonunun arasından dışarı uğramıştı. Papaz Kalser kocaman karın yarasını cübbesinin ucuyla örttü. Son nefesini veren adam yarasını görmesin diye yapmıştı bunu. Ama Fell ne durumda olduğunu biliyordu. Son üzüntüsü papazın kendisine vereceği kutsal bisküviyi yutamamaktı. Yutkunamıyordu artık ve ağzından şimdiden pislik kokuları gelmeye başlamıştı. Papaz bisküviden ufak bir parçayı kırdı ve matarasından akıttığı suyla Fell'in boğazından aşağı yolladı onu. Çok geçmeden August Fell de ölmüştü.

Koog ile Kalser, Fell'in ölüsü başında birbirlerinden ayrıldılar.

Koog demiryolu yanındaki toprak set boyunca yolunu sürdürdü ve daha ileride Çaritsa vadisine indi. Kalser ise kuzeye, Yeşovka'ya giden yoldan tarafa döndü. Etrafına bir sürü birliklerinden ayrı düşmüş, sendeleyerek yürüyen, bitkin asker topladı. Gnotke, Gimpf, Altenhuden ve Maaş Katibinin yardımcısı Schweldnitz de Kalser'in toparladığı bu grubun içindeydiler.

Gece yarısına yakın beyaz kamuflaj pelerini giymiş biri karşıladı bu grubu Ellerinde, *ateşe hazır durumda* hafif makineliler bulunan daha başkaları da rüzgarla savrulan karların içinde duruyorlardı. Komutlar çınladı: "Olduğunuz yerde kalın. Bir adım bile atmak yok. Gelin bu tarafa, hepiniz. "Schweidnitz o kadar bitkin, öylesine tükenmişti ve

öylesine şaşkın haldeydi ki üstü Maaş Katibi Zabel'i de ve onun komşuları olan çavuşla veteriner teğmeni de tanımadı. Ötekiler de o kadar bitkin haldeydiler ki tek bir sözcükle olsun karşı çıkmadan karşılama komandosunun kendilerini yeni bir savunma hattına götürmesine boyun eğdiler. Getirildikleri savunma hattında kendileri gibi oradan buradan toplanmış erlerle cephe savunmaya sürülmüş levazım birliklerinin yanında yer aldılar.

Gnotke ertesi gün gözlerini açtığında karların üzerinde yatıyordu. Başının üzerinde bir siper seti vardı ve set karla örtülüydü. Gnotke sığ bir çukurda yatıyordu; etrafı battaniyeler, kaputlar ve paçavralarla doluydu. Paçavraların altında bir şeyler kımıldandı, Gür saçlı, siyah kafa Altenhuden'e aitti. Gimpf de onun yanındaydı ve yeni erlerden biriydi. Gnotke kalktı, tenteyi kaldırıp etrafa bakındı. İlerde üzerinden buzlu bir sis yükselen bir açıklık uzanıyordu: ne tarafa baktıysa hep tertemiz açık tarlalar gördü alabildiğine uzanan. Burada, açıklığın kenarında da çadırlar ve bacası tüten bir sahra mutfağı vardı.

"Hem de apaçık bir yerde!" dedi Gnotke

"Demek yeni savunma hattı bu!"diye ekledi Altenhuden. Bir süre sonra da elini kaldırıp şehadet parmağıyla alnına vurdu! "Deli bu herifler" demek istiyordu. "Bu herifler" sözüyle de Çaritsa vadisinde, Stalingrad'da, Berlin'de, daha doğrusu böyle bir yerde hâlâ savaşın sürdürülmesini savunanların tümünü ima ediyordu.

Sonra içinden geçenleri açıkça bildirdi: "Deli bu herifler!"

"Ben de aynı kanıdayım," dedi Çavuş Gnotke.

Altenhuden, Gimpf ve Franz Schiele adında bir yeni gelenden oluşmuş grubun komutanı Gnotke'ydi. Gnotke grubunun başına düşerek onları sahra mutfağına götürdü. Her birine birer dilim peksimetle ağzına kadar at etinden yapılmış çorbayla dolu birer kase verildi. Çorbadan çok içinde at kemikleri kaynatılmış sıcak suydu bu. Daha sonraları savaş grubunun komutanı olan bir bakım başçavuşu Gnotke'ye gidip bir emir verdi: "Birkaç adam al da araziyi keşfe çık."

Başçavuş eliyle ratgele, Rusların bulunduklarına inanılan yönü gösterdi. "Peki, efendim," diye yanıtladı Gnotke onu; keşif görevine kendisiyle birlikte gitmek üzere, Altenhuden'i, Gimpf'i ve yeni adamı seçti. Yola çıkmadan önce sahra mutfağına gidip her adamına birer dilim peksimet ile birer çanak et suyu aldı. Sonra da yola çıktılar dört adam. Yüksek kar tepeciklerinin arasından yükselen ilerdeki bazı ev iskeletlerine doğru yürüdüler. Orada ondüleli, uzun bir saç parçası

buldular. Saçın bir kenarını kıvırıp bellerindeki ipin bir ucunu oraya düğümlediler. Kızakları olacaktı bu saç parçası. Aynı yerde bir sürü kısmen yanmış döşeme tahtası da buldular, onları da kızaklarına yüklediler. Ondan sonra arka çantalarını da kızağın üstüne yükleyip onu sırayla çekmeye başladılar. Karlar içinden böylesine yollarına devam ettiler. Savaşın son günlerinde akıbetlerini bekleyerek başıboş dolanıp duran yüzlerce gruptan biri olmuşlardı. Gidecekleri yön açıktı, gittikçe ateş çemberinden uzağa, Çaritsa vadisiyle Stalingrad'a doğru.

Kızıl Ordu birlikleri güneyde demiryolu boyundaki toprak seti geçtiler. Bu seti batıdan da geçtiler (set Stalingrad'dan başlayıp geniş bir halka biçiminde açılarak ilerliyor, sonra tekrar kente dönüyordu) ve Yeşovka'yı, Tulevoy vadisini aştılar; kuzeyden sel gibi Gumrak havaalanına aktılar, eski komutanlarının adıyla anılarak Hartmann'ın Köyü denilen yeraltı sığınaklarına vardılar. Karargâhını orada kurmuş olan başkomutan telâş içinde kaçmak zorunda kaldı. Kendi ve karargâhının mensupları Çaritsa vadisine taşındılar ve orada kendilerini bozguna uğramış güney cephesinden kaçmış sürülerin ortasında buldular; yeni karargâhlarında yalnız bir gün kaldılar. Sonra da başkomutan tekrar yola koyuldu, karargâhını Stalingrad'ın ortasında "Vatan İçin Ölenler Meydanı" diye bilinen yerde çok büyük bir mağazanın harabeleri içinde kurdu.

Kızıl Ordu çemberi biraz daha daralttı. Rus tankları Stalingrad havaalanını çevreleyen müstahkem mevkilere saldırısını sürdürdü. Bu bölgede saldırılar cepheden çekilmiş ya da hâlâ batıdan çekilen tümenlerle alaylara yöneltiliyordu. Havaalanının kenarında ve 102. ile 107. Tepelerde Alman topçusu, roket topları ve havanları mevzie girmişti bile. Binbaşı Holmers'in topçu taburu da oradaydı.

Emir, "Direnin! Bir adım bile çekilmek yok!"tu. Bu yöre için saptanmış ana savunma çizgisi "Tatar Duvarı" idi. Binbaşı Holmers, Tatar Duvarı'ndan sekiz yüz metre uzaklıktaki yerleşme yerindeydi. Bir zamanlar namluları Stalingrad'a ve Volga'ya çevrilmiş topların namluları şimdi bir topyekün savunma çizgisi üzerinde çember biçiminde mevzilendirilmişti; bu nedenle Holmers toplarını güneye ve güney batıya yöneltebildi. Buna ek olarak, kendi önlemleri sayesinde, yeterince cephanesi de vardı. Kuşatıldıkları ilk günlerde, çemberi yararak kurtulma planı öylesine ilerlemişti ki, elinde bulunan cephaneyi havaya uçurma emrini almış ama yine de dikkatli davranarak cephane stokunun sadece yarısını uçurmuştu. Elinde kalmış cephane sayesinde şimdi herkes kendisine akıllı bir komutan gözüyle bakıyordu; Belgorod'dan

yola çıkarıp Volga'ya kadar sürükleyip getirdiği 15'lik hovitzerler şimdi bir kez daha kızışmak fırsatını bulacaklardı.

Gün iç karartıcıydı. Volga'dan yoğun bir buğu yükselip Stalingrad'ın derin boğazlarına ve darmadağın kalıntılarının üzerine yayılıyor, hava alanı üstünden geçiyor, sonra da, batıdan esen rüzgarla karşılaşıp Tatar Duvarı'nın gerisinde kirli mavi aşılmaz bir yar duvarı gibi birikiyordu.

Holmers sisin derinliklerine baktı. "Beton Duvar", "Kocakarı", "Teneke Asker" ve "Tenis Raketi" ilerde yükseliyordu; bunlar karakteristik biçimleri nedeniyle ilerdeki bir fabrikaya, bir demiryolu semafor kulesine bir hava gözetleme kulesine ve demiryolundaki bir direğe verilmiş isimlerdi. Bunlardan başka "Çiçek Saksısı" denilen ve dümdüz bir yöreden yükselen ufak bir grup ağaç da vardı ötekilerin açığında.

Holmers'in gerisinde Stalingrad'ın fabrikalar mahallesi bulunuyordu gerçekte bu mahalle, duvar kalıntılarından, enkaz yığınlarından, yapıların çelik iskeletlerinden, İşçi Mahallelerinin bombalanmış evlerinden, dibi ve ortası kalbura dönmüş, üst başı da uçmuş, buna karşın inanılmaz bir biçimde hâlâ ayakta duran bir fabrika bacasından ibaretti. Holmers'in sol tarafındaki karla örtülü geniş dümdüz alan devamlı ateş altında bulunan, o nedenle hiç kullanılmamış Rus hava-alanıydı "Teneke Asker" adı verilmiş bir hava gözetleme kulesinin yanıp yıkılmış kalıntısı bu hava alanının hemen dış kenarındaydı. Onun yanıbaşındaki kalıntılar ise eski Havacılık Akademisi'nin kalıntısıydı. İki general, karargah personelinden geri kalmış olanlarla birlikte o iki enkaz yığını arasına yerleşmişlerdi. "Çiçek Saksısı" ise dümdüz alanın ortasındaydı. O ufacık koru topçu bataryaları, roket topları ve havanlarla doluydu; sözün kısası , savunma sisteminin çekirdeğini oluşturuyordu burası. O enkaz kalıntıları, kıvrım kıvrım olmuş demir iskeletler ve fabrika harabeleriyle dolu tüm bölgenin çevresi de hayli uzun bir sığ yarım daire biçiminde uzun bir toprak setle çevrilliydi. "Tatar Duvarı" buydu işte.

Tatar Duvarı o anda, Holmers'in o anda hayretler içinde baktığı yerdi ve yanıbaşındaki çavuş da onun kadar şaşkındı. Gariplik bu toprak setin biçiminde değildi; traktörlerini ve hovitzerlerini üzerinden aşırıp adamlarının sığınmaları için yeraltı sığınakları yapmak üzere kilometrelerce uzanan bir kısmını ele geçirdikleri günden beri çok iyi biliyorlardı bu duvarı. Topçuları çekilip yeni sakinleri geleli beri bu

duvarın ne kadar değişmiş olduğunu da biliyorlardı. Sonra da duvar, ordunun bırakılmış, açlıktan ve yaralarından can veren kalıntısının barınağı haline gelmişti..sessiz sedasız bu dünyayı terkeden insanların karargahı haline gelmişti burası; çünkü açlıktan ve donarak ölenler artık eskisi gibi çığlık çığlığa bağırmıyor, sızlanmıyorlardı.

Dünden beri yeni savunma çizgisi olmuştu bu duvar. Sakinleri en iyi zamanlarında bile emekleyerek yürüyebildikleri ve bu çizgiyi savunamayacakları için birliklere orasını işgal emri verilmişti. 76. Piyade Tümeni 113. Piyade Tümeni ve 60. Motorlu Tümen bu yöreye verilmişti ama gece boyunca batıdan gelen birlikler değil bir tümen kuruluşunda olmak, bir tümenin kalıntıları bile değildi.

İşte Holmers'le çavuşu da bu nedenle duvara ve onun ötesindeki yoğun sis setine hayretle bakıyorlardı. Gumrak'tan Gorodişke'ye ve Stalingrad'a giden karayolu duvarın ötesinden geçiyordu. Daha dün o yol motor uğultuları, at arabalarının tekerlek gıcırtıları, traktör paletlerinin şakırtıları ve bu türden yürüyüş halindeki birliklere ait seslerle doluydu. Ellerinde hâlâ biraz yakıtları olan levazım kervanlarına, batıdaki şehirlerden kaçan karagah birliklerine, baş komutanlık karargâhlarına Gumrak yakınlarındaki boğazlardan gelen karargah birliklerine ve karargahlarını boşaltıp Stalingrad'a taşınan sağlık, tayın ve idari birliklere ait araçların gürültüleriydi bunlar. Ama şimdi Tatar Duvarı'nın ötesinde sadece sessizlik vardı. Arada bir, duvarın ötesinden motor uğultuları geliyor ve havaya karlar fışkırıyordu. Rus tanklarının duvarın öbür tarafına mevzilendikleri anlaşılıyordu. Duvar ötesinden böyle tank gürültüleri geldiği vakit binbaşı çavuşuna bakıyor, çavuşu ise omuz silkiyordu.

Yapabilecekleri hiçbir şey yoktu bu konuda. Cephanenin hesapla kullanılması gerekiyordu; ancak kesin, gözle görülebilen hedeflere ateş etmeye yetecek kadar mermileri vardı.

Holmers'in cepheye yollamış olduğu bir er dönüp geldi. "Tam ilerimizde karşımızda, hiç ama hiçbir şey yok," diye bildirdi.

"Ne yapalım, kendi adamlarımızdan birkaçını mı gönderelim oraya? '

"Zaten kaç kişi kaldı ki elimizde? ..." diye yanıtladı çavuş.

"Kim kullanacak topları? "

Batı yönünde çok daha ileri bir noktada bulunan bir gözlemci telsizle bildirdi: "Burada olması gereken birlik yok yerinde."

"Neden? 60. Motorluya ayrılmış bölge orası."

Yine omuzların silkti çavuş.

İleride, cephedeki gözlemci yine bildirdi telsizle: "Sağ tarafımda askerler görüyorum. Kente doğru gidiyorlar. Ne yapayım? "

"Sen de onlarla birlikte git," diye Holmers yanıtladı gözlemcisini.

Başka ne yapabilirdi? Duvar kısmen korunuyordu, uzun bazı kesimlerinde ise bir tek er yoktu; tümen kalıntısı birlikler bu duvar boyunda kendilerine verilmiş mevzileri bulamayıp çevrelerinde dönüp durur ya da mevzilerini işgal etseler bile iki kanatlarının tamamen açık olduğunu ve kendilerini destekleyecek hiçbir birlik bulunmadığını görürlerken, komuta zinciri tamamen paralanmış ve çevreleri hep "hayalet birlikler"le kuşatılmışken ...bu koşullar altında gözlemcisini daha fazla gözlem yerinde bırakamazdı Holmers.

Birden kızılca kıyamet koptu ilerden; ağır makineliler ve tank topları koyu bir sis perdesi gerisinde duvarın öbür tarafından baraj ateşine başladılar. Topçu taburları olup bitenlere bir anlam veremediler. 102. Tepe ateş açmadı. "Çiçek Saksı"sı da ateş açmadı. Holmers de kendi toplarını ateşlemedi.

Ateş Keil'in savaş grubuna yöneltilmişti...Çavuş Göritt de Yeşovka'da vurularak ölmüş olduğu için sekiz saattir başsızdı 9. grup. Makineli tüfek birliğine bağlı Doğu Prusyalılar bu duvara kadar geçtikleri uzun boy yol boyunca kara bata çıka gelmişlerdi ve duvarın ötesinde yardım bulacaklarını ummuşlardı. Ama birlikten geri kalmış, üç, beş adam da arkalarında tank paletlerinin uğultularını ve düz alandan V biçiminde harekete geçmiş Rus tanklarını gördükleri zaman komutayı ele almış bulunan Heinrich Halluweit derhal ağır makinellilerin mevzilere sokulması komutunu verdi. Ama çevrelerinde mevzie girebilecekleri gibi bir yer yoktu, her yer dümdüzdü ve silahları derinlemesine kara gömüldü. Ağır makinelilerin namlularından fışkıran mermiler tankların çelik duvarları üzerinde bir kar topları kadar etkisiz kaldı. Tanklardan sekerek gitti mermiler. O kadar. Makineli tüfekçiler bunu beklemişlerdi, ama yine de ateşlerinin duvarı savunanları harekete geçirecek bir işaret olacağını ummuşlardı. Ama duvar, sessiz kaldı ve en ufak bir hareket de görülmedi. Terkedilmiş yeraltı sığınaklarına ölmek için uzanmış, ama şimdi sendeleyerek ayağa kalkan ve kente doğru kaçışan bitkin insanlardan başka.

Biraz daha yaklaştı tanklar. Halluweit'in başında bulunduğu makineli grubu bir tankın paletleri altında kaldı, kar içine ezildi. Ötekiler ayağa fırlayıp duvara varmak için kaçıştılar. Sağ taraflarında

bir sıra tank, sol taraflarında da başka bir sıra tank vardı. Kaçanlar tankların birbirlerinin üzerine ateş etmeyeceklerini düşünerek bir sıra tankların yanlarından seğirterek sığınabilecekleri bir yere varmaya çalıştılar. Paletlerin iki yanlarından havaya fırlattığı kar gayzerleri içinden hareket halindeki ejderlerin yanıbaşlarında koştular. Ama tanklar makinelilerini birbirlerine doğru çevirdiler, direk ateşle ölmeyen Doğu Prusyalılar da tanklardan seken mermilerle can verdiler.

Duvarın beri yanındaki topların başlarında bekleşenler makinelitüfek seslerini duydular ve neler olup bittiğini anlamak için beklediler; görebildikleri alan içinde hiçbir şey olmadı. Terkedilmiş yeraltı sığınaklarından çıkarak karın içinden tökezlenerek koşmaya çalışan hayaletleri gördüler; o kadar.

Kaputunun bir kolu başıboş sallanan bir adam geniş karlı alanı geçti. Tank toplarının uluyuşlarını duydu ve sislerin içine fışkıran ateşten topları da gördü. Ama sis sardı onu, hem sonra bir tek adamla ilgilendikleri yoktu tankların. O tek adam boğazı, Holmers'in birkaç gün önce yarılmış batı cephesinden kaçanların sel gibi Stalingrad'a aktıklarını gördüğü aynı Kalka Krutaya boğazını geçti. Pek derin değildi bu boğaz, ama bir sürü irili ufaklı boğaz bu boğazdan çılgınca desenlerle dört bir yana açılıyordu. Bir zamanlar bir köprü vardı bu boğazın üzerinde. O köprü hâlâ, yerinde duruyordu, daha doğrusu birkaç parçası ayakta duruyordu. Öteki kısımları ve döşemesi sökülüp götürülmüştü; döşemede açılan delikler donmuş karla ve at kemikleriyle tıkanmıştı, buna karşın köprü hâlâ üzerinden geçen yayaları çekiyordu. Tek adam dikkatle yürüyerek köprüyü geçti, karlar içinden yolunu sürdürdü, duvarı tırmanıp aştı ve Binbaşı Holmers'in mevzilendiği yere geldi orada durdu. Bir teğmen, ufak tefek ve hâlâ genç bir adamdı ama yüzü çizgi çizgi ve yıllanmış bir ağacın kabuğu kadar da kırış kırıştı.

Sonra tanıttı kendini: "Lawkow."

Lundt'un alayının emir subayı ve alaya komutanlık etmiş son subaydı... Hayır, nerede olduğunu bilmiyordu alayının.Tulevoy vadisinde mevzilenmeleri gerektiği bildirilmiş, buraya gelirken de yolda yaralanmıştı.

"Kolum, evet, gitti kol. Biraz uçuruldu bir kısmı, efendim."

Teğmen Lawkow etrafına bakındı, gözleri faltaşı kadar açıldı. Kendisine merakla bakan gözlerin önünde burun deliklerini dolduran kokuyla neredeyse bayılacaktı. Örneğin şu çavuş, cayır cayır yanan bir ateşin üzerine eğilmiş, son derece basit bir hareketmiş gibi, elinde uzun

saplı bir tava tutuyordu. Tavanın içinde de -kocaman ve ağzına kadar doluydu- yağda cızırdayan sosis dilimleri vardı. Lawkow adamakıllı şaşalamıştı ama yine de kendine hakimdi. Sonra toparlandı ve kendisine sorulan soruları yanıtladı. "Tümenimiz, hayır, bilmiyorum nerede olduğunu...Evet, doğru, Gorodişke'de generalimizi yol üstünde gördüm. Şimdi neler olacağını bilmiyor, ben de bilmiyorum." Sonra ekledi:" Tüm bildiğim son günler boyunca iştahımın adamakıllı açıldığından ibaret."

"Eh, öyleyse sen de bizimle birlikte otur sofraya, Lawkow."

Lawkow, Holmers ve çavuş birinci sınıf bir kahvaltıya oturdular. Üstelik elleriyle falan da yemiyorlardı; bıcakları, çatalları vardı ve insan başına birer bardak da vardı, üçü de birer viski içtiler.

"Binbir Gece Masallarındayım herhalde!" dedi Lawkow. "Bir gün Doğu Prusya'daki Pellningken'e gelecek olursanız, bir domuz keseceğim ve domuzdan geriye hiçbir şey kalmayana kadar yeyip içeceğiz, komutanım," dedi. "Kabul mü? "

'Kabul," dedi Holmers.

"Şimdi de bir parçacık uyuyabilsem ne iyi olurdu."

"Uzan şuraya bakayım."

Holmers'le çavuş mevzilerine döndüler.

Ötekiler yanlarından geçip gittiler. Adamlarını Stalingrad'a yollamış olan Binbaşı Buchner'di bunlardan biri. Kendi adamlarından birini, tüm iaşe ve levazım koluyla birlikte kaybolmuş Teğmen Stampfer'i arıyordu.

Savaşın gürültüleri birçok kez daha duyuldu; Rus birlikleriyle Alman birlikleri arasındaki geçici anlık karşılaşmalardı bunlar. Saldırılar geri çekilen birlikleri ve Tatar Duvarı'nın önündeki bölgede bulunan birliklerden bazı grupları eziyordu. Düşman piyadesinin bir dalgası birkaç tankla birlikte toprak seti aştı, 102. ve 107. tepedeki bataryalar ateşe başladı. Ama genellikle mevzilerin durumunda fazla bir değişiklik olmadı o gün.

Değişiklik ertesi gün, havanın ansızın değişmesiyle oldu. Geceleyin çok sert bir rüzgar, uluyan bir poyraz çıkmıştı. Bulutlar temizlenmişti; ertesi gün güneş açık bir gökte parlıyordu; hava o denli soğuktu ki, havada oluşmuş kar kristalleri göz kamaştırıyordu. Holmers'in nihayet duvara yollamış olduğu birkaç er rüzgar altında açıkta yatmış oldukları yerlerde donarak ölmüşlerdi.

Rus saldırısı "Çiçek Saksısı"ndaki topçu yuvası üzerine kümelendi. "Çiçek Saksısı" içindeki topçuları koruyan bir piyade gücü yoktu.

Orada bulunması ve acil bir durumda savaşa atılması gereken birlik de yerinde yoktu. Holmers savaşı tüm ayrıntılarıyla izledi mevzilendiği yerden. Dürbüne bile gerek yoktu; çıplak gözle görebiliyordu her şeyi. Ağaçlar topçu ateşi altında bir bambu korusundaki kamışlar gibi sallanarak yatıyorlardı. Tanklar ağaçları devirerek üstleri örtülü mevzileri geçtiler, altlarında kalan karları, insanları ve toprağı bir arada ezerek hamur ettiler. Tanklar yollarına devamla başka ereklere döndüler. Koruluktan panik içinde kaçıp fırlayanlar da makinelitüfek ateşiyle biçildiler. "Çiçek Saksısı" ezildi, yerle bir edildi, yok oldu.

"Çiçek Saksısı"nın yokoluşu savunucuları ikiye böldü. Orta Stalingrad Kuzey Stalingrad'dan ayrı düştü. Ayrıca Stalingrad'daki Alman ordusu iki ayrı cep içine kilitlendi. Komutan Holmers şimdi ayrı cephe karşısında bulunduğunun farkındaydı ve bu yetmiyormuş gibi üçüncü bir cephe de yuvarlana yuvarlana kendisine yaklaşıyordu.

Doldur...ateş!

Doldur...ateş!

Ta bataryalar, "Cephanemiz kalmadı!"diye bildirene kadar.

Topları uçurun! Topçekerleri uçurun! Ondan sonra da kaçmaktan, elden geldiği kadar hızla Stalingrad'a kaçmaktan başka yapılabilecek bir şey kalmadı...

Ertesi gün, Stalingrad'daki bir bodrum katında uyandığında, Holmers, hâlâ şaşkın, hâlâ bir gün önceki savaşı yaşıyordu; hâlâ barut kokuları genzini yalıyordu; hâlâ ışıyan, koyu kırmızı duman duvarları içinde duruyor , hâlâ gözlerinin önünde "Çiçek Saksısı'nın darmaduman edilişini görüyor, hâlâ o saldırıdan sonra belirmiş genel bozgunu sürdürüyordu. 107. Tepe...onunla hiçbir ilişkisi kalmamıştı artık. Toplar uçurulmuş, Rus savaş tutsaklarından oluşmuş işçi birlikleri geride bırakılmıştı. İyi de olmuştu; ne hayırları olabilirdi artık kendilerine? Tayınlar da kayıplara karışmıştı ("Çavuş, tayınlar dağıtıldı, değil mi?) (Evet, omutanım, yiyecek ne varsa tümü, birlik mensupları arasında paylaşıldı.")

Demek hiçbir şey kalmamıştı geriye?

"Kahve durumu nasıl, çavuş?"

"Derhal icabına bakarım, komutanım."

Geri çekiliş ...daha doğrusu kente doğru genel bir kaçış. Kamyonlar, komuta arabaları, topçekerler, askerler, generaller, hortlaklar. Ve patlayan mermilerden onların arasına saçılan ışıklar. Madenden,

demirden kirişler, başlarının üzerinde yükselen duvarlar...Stalingrad'ın kenar mahalleleri roketlerin ışığında gün gibi aydınlanmıştı; bu ışığın üzeri ise mürekkep gibi siyahtı. Güneyden bir birlik kuzeye kaçıyordu, kuzeyden bir başka birlik de güneye. 107. Tepe'nin, 102. Tepenin büyük kısmı ve İşçi Mahalleleri (bunların her birini almak için nehirler gibi Alman kanı akıtılmıştı) ve hava alanı Rusların eline geçmişti. O anda saldırı kentin batı kıyısına ve Havacılık Akademisinin yanından Orta Stalingrad'a doğru dalgalar halinde sürdürülüyordu.

Çavuş döndü. Binbaşının kahvaltısı pek fena sayılmazdı. Bununla beraber, yıkanmak için hiç su olmadığı gibi, kar eritip biraz su elde etmek için odun falan da yoktu. Ayrıca, elinde topu bulunmayan bir topçu komutanı olarak Holmers işsizdi, Stalingrad'ı sel gibi doldurmuş birçok diğer subay ve karargahların çoğu gibi.

Yine de bir görev verildi kendisine; ama bir savaş görevi değildi bu seferki. Tümen özel bir görev yüklemişti kendisine; kentin bu yöresindeki bina kalıntılarıyla mahzenleri, dehlizleri tarayarak hâlâ çarpışmayı sürdürebilecek durumdaki kaçakları bulup toplayacaktı. Bugün sözümona, "beyaz evler" denilen bölgeden geçmesi gerekiyordu. Yanında çavuşu ve tabur yazıcısı ile yola çıktı. Yolu karda ayaklar altında ezilmiş bir patikayı izleyerek binaların avlularından ve düpedüz bir sıra yapının içinden geçtiler. Ayakta kalmış ama yanmış tüm yapılar penceresiz, kapısız, döşemesiz taş iskeletlerden ibaretti, insan başını kaldırıp yukarı baktığında sadece dört beş kat yukarıdaki göğü ve yukarıdan aşağı yağan karı görüyordu.

"Yalnız kalıntıdan ibaret."

"İnanılır gibi değil, ne kadar çok çelik atılmış mermi biçiminde bu kente? "

"Peki şimdi ne olacak? " diye sordu memur.

"Nereden bilirim, sevgili çocuğum ? Görüyorsun ya şurada bir cephe var ki dünyada geçemeyiz."

Duvardaki kocaman bir deliğin ötesinde, dimdik bir yardan aşağıda, birdenbire donmuş Volga'yı gördüler bir an.

Kalıntılarla dolu tarlalardan yürüdüler. Koca koca caddeler ucu bucağı olmayan taş ocaklarına dönmüştü ve darmadağın olmuş kocaman yapı kalıntısı taşların arasında da cesetler yatıyordu. Üçü, kıvrım kıvrım bir sokaktan nihayet açık havaya çıktıklarında önlerinde bir sıra yüksek yapıların kalıntılarını gördüler. Bir zamanların çok güzel olan yüksek yapılarıydı bunlar, ama şimdi tahrip bombalarıyla içleri dışlarına

çıkmış" beyaz evler" di,

Yapıların avluları ve bodrumları boş değildi. Pencere boşlukları kum torbalarıyla tıkanmış, bodrumlarda karargahlar ve karargah subayları bulunuyordu. Bu yapı grubundaki diğer dehlizlerden ise birliklerinden kopup dağılmış erler, kimbilir ner'de araçları yolda batıp kalmış araçların sürücüleriyle, hastalarla, nalbant birlikleri mensuplarıyla ve dağılmış veteriner bölüklerinin kalıntılarıyla doluydu. Bodrum girişlerine barikatlar yapılmıştı. Girişleri yığınla kaldırım taşları, mağaza tabelaları, demir karyolalar, elektrik direkleri ve akla gelebilecek her türlü ıvır zıvırla tıkamışlardı...sadece Rıslara karşı değil, yeni gelenlere ve belalı devriye subaylarına da karşı. Holmers az çok gizli çıkış ve giriş yerlerini aramak zorunda kaldı. Kendi ve adamları iki büklüm olup sürünerek bir mahzene girdiler, ondan sonra da uzun bir koridordan ileri yürüdüler. Koridor bir buçuk metre enindeydi; burada bile, iki yandaki duvarların önünde şurada burada kurşun rengi insan yüzleri görülüyordu. Minicik ateşlerin yakılmış olduğu konserve kutularındaki sobalarından insanın genzini kavuran acı bir koku yükseliyordu. Her iki adamın arasına ya da her iki adam arasındaki bir boşluğa bu konserve kutulardan biri konulmuş, içlerinde bir şeyler yanıyordu. Koridor insanın ayakta durmasına izin verecek kadar yüksekti ama duman yüzünden Holmers çavuş ve memur başlarını eğerek yürümek zorunda kaldılar; öyle olmasına karşın acı dumandan neredeyse boğulacaklardı. Bu mahzenlerin en uzak köşelerine, en gizli yerlerine varabilmelerine olanak yoktu. Duvar diplerine oturmuş insan dökün tülerinin ayaklarına takılarak kaç kez tökezlediler. Koridora girer girmez ve girdikleri delikten içeri sızan ışığı kapar kapamaz feryatlarla karşılandılar:" Çık dışarı! Dolu burası!" Koridordan yollarını sürdürürken de yine aynı biçimde karşılandılar. "Alın voltanızı! Ne işiniz var burada? Önüne bak, ayağıma basayım deme!" Yarım yamalak bir kahvaltıdan sonra, kir pas içinde olan Holmers normal düzenli yaşamından koparılıp birden bu karanlık uçuruma fırlatıldığı zaman tam patlamak ve böylesine bir luabaliliğe, laçkalığa son verecek ruh hali içindeydi. Ama burada, bu mağaralar içinde, bir türlü kendini toparlayarak öfkelenemedi. Çavuşunu dirsekle dürttü,bu maymunları bağırarak yola getirmenin yolu yoktu. Yapılacak en uygun şey bu vebalı yerden bir an önce çıkıp kurtulmaktı.

"Dinleyin hepiniz beni," diye Holmers bağırdı, " Hâlâ savaşabilecek durumda olanlar için dışarıda avluda bekleyen bir sahra mutfağı var. Kahve ve ekmek de veriliyor, ayrıca gelecek sağlam durumdaki her ere

de yol tayınları verilecek."

Kimse yerinden kalkmadığı gibi hiç birinin de öyle bir şeye niyetli olmadığı belliydi.

Holmers başını eğerek dumanın gizlemediği birsıra insanın yüzlerine baktı. Bakışları bir adamın mavi gözleriyle karşılaştı. "Bir yardım gelmesi olasılığı var mı, efendim?" "Evet, Hooth gelebilseydi durum bambaşka olurdu," dedi bir diğeri. Tank generali Hooth'ın adı duyulunca bir kahkaha yükseldi; bu tepki Holmers'e ötekilerin donuk, bomboş bakışlarından çok daha iyi, çok daha insanca geldi.

Topukları üzerinde döndü. Erlerden birine, "Maaş cüzdanını göster bakayım bana," dedi. Cüzdanı alınca içindekileri okudu: *Er Evald Stüve. Doğumu. 28 Aralık 1911. Doğum yeri: Köln; mesleği: tamirci Karısının kızlık adı: Mathilde Rautenberg. Adresi: Köln, Geronswall 5 C.* "Ne diye birliğine dönüp de normal tayınına kavuşmak istemiyor da burada böylesine çürüyorsun, Stüve?" Stüve kaputunun ve ceketinin üst kısmını geri çekip omuzunu örten paçavraları kaldırdı. Holmers bir yığın cerahatın arkasından bir kemik gördü. Yaradan yükselen kokuyla burnu kavrulunca geri çekildi. Sırf bir şey söylemiş olmak için, "Tedavi görmedin mi?" diye sordu.

Stüve, "Hiç görmedim," diye yanıtladı.

Holmers başka soru sormadı o mahzende. Yarım çuval unun üzerine oturmuş, donuk bakışlarla bakan adamı da rahatsız etmedi. Birkaç adamın bir ateşin çevresini almış, un ve suyla yaptıkları hamurları pişirdikleri bitişik dehlize de girmedi. Gelirken içeri girmiş oldukları pencere açıklığından tırmanıp tekrar sokağa çıktı. Yine de dört adam, son derece aç oldukları için sırf dört yüz gramlık at etiyle iki yüz gramlık ekmekten oluşan yol tayını uğruna bir kez daha cepheye yollanmaya hazır dört adam izledi kendisini.

Holmers başka bir mahzenden de birkaç adam derledi. Topladığı erleri gördüğü zaman tümen karargahındaki emir subayı güldü. Holmers ona baktı. Nesi vardı bu adamın? Tümenin adama gereksinmesi vardı, birinci sınıf savaşçı arayacak zamanda da değildiler. Yok, Tanrı tanık ya palaskası bir eri ayakta dik tutabildiği sürece, o adam cephe için uygun demekti.

Düpedüz bir azardı bu, Holmers emir subayına ve odada oturmuş kendisine şöyle bir bakan ve sanki onunla duvar arasında fark görmüyormuş gibi bir tavır takınan yarbaya müthiş içerledi. Sığınacak bir yer bulmuşlar, karınları da toktu, ama gezdi dehlizlerdeki insanların

ne halde olduklarına dair zerre kadar fikirleri yoktu. Konuşmak çok kolaydı onlar için.

Yine de Holmers, "Peki efendim," dedi ve adam toplamak için yeniden yola çıktı.

Mahzenden mahzene geçti ve bu kez gördüğü adamların gözlerini yummalarına, kulaklarını tıkamalarına da izin vermedi: laubaliliğe ve laçkalağa da fırsat vermedi. Mahzenlerde ne kadar adam varsa, ayırmadan, hepsini topladı...bitkin, iskelet halindekileri, leş gibi kokan dizanteri hastalarını, bir deri bir kemik kalmış gencecik erleri. Ama yere batsınlardı, polis mi zannediyorlardı kendisini bu subaylar? "Bu, koşullar altında bu görevi yetkili kimseler üzerlerine almalı." Böyle demişti o orospu çocuğunal Bir de o bodrumdaki odada oturmuş, kendisine öbür tarafı görünen bir camdan bakıyormuş gibi bakan öteki ile..! Savaş boyunca bu kurmay subaylarının yüzlerini bir kerecik olsun görmemişti. O günlere dek, Yeşovka'da kalıp sefa yapmışlardı; cephe ise doğuda, yirmi kilometre gerilerindeydi. Öyle olunca da cephede neler olup bittiğini nereden bilebilirlerdi? Şu anda da ne biliyorlardı sanki, o dehlizlere kendileri gitsinler de o canlı ölüleri kendileri toplasınlardı.

Peşinden gelen soluk yüzlü, cılız, zavallı adamları bir bir bulup toparlayan yine Holmers olmuştu. Erlerden bazıları ayaklarını güçlükle sürükleyebiliyorlardı, bazıları can vermek üzereydiler; öteklerin gözlerinde ise açlıktan delirme pırıltıları yanıp sönüyordu. Holmers içinden küfürler savurarak dişlerini sıktı, bitişik mahzene indi. Dört yüz gram etle, iki yüz gram ekmek büyük şeydi; yol tayını olarak da gerçekten yeterliydi, çünkü erler hepsi, kentin dış kenarına gideceklerdi; çoğu için de o çizgi yaşamlarının son noktasıydı. Kentin dış mahallelerine yönelmiş mızrakbaşı durmadan insan yiyordu ve sağlıklı insanlar kadar iskelet haline gelmiş insanlarla, bağırsakları kokuşmuş kangrenli hastalarla da beslenebilirdi; erişebileceği yere kadar gelebilmiş, pörsümüş insan etlerini de Rus saldırısı yıkıp ezebiliyordu.

Binbaşı Holmers şimdi mahzenlerden er toplayan bir subaydı. Daha düne kadar çatal bıçakla yemek yiyen uygar bir insandı. Bir zamanlar yemekten sonra bir küçük fincan kahve ile bir de püro içerdi. Her mahzenden çıkıp bir sonraki mahzene girerken, "Neden bunca insan içinden benim başıma indi bu lânet?" diye soruyordu kendi kendine. Artık başını kaldırıp göğe de bakmıyordu, kentin dış çizgisinden gelen top seslerini de duymuyordu artık, bulunduğu sokağa düşen bombaların patlamalarını bile duymuyordu.

Bezgin, manen tükenmiş, mahzenleri dolduran havayla ve gün boyunca taradığı sefaletle zehirlenmiş halde kendi mahzenine yığıldı o gece. Başını ellerinin arasına almış, kaba masanın başına oturup titrek mumun alevine baktı...ve kendisiyle birlikte başka üç Holmers de oturdu orada: babası, dedesi ve dedesinin babası.

Babası konuştu: ben de insan topladım; benim askerliğimde erlere salamura domuz eti, fırında patates ve fasulye verirlerdi, günde üç öğün sıcak yemek. Denizde altı hafta kaldıktan sonra da bolca miktarda şekerle limon suyu da verirlerdi; yine de bin güçlükle idare edebiliyordum, çünkü gemicilik eskisi kadar kârlı olmaktan çıkmıştı.

Büyükbabası konuştu: ben de Doğu Galiçya'dan, Letonya'dan,Polonyadan, Sırbistandan ve Bukovina'dan erkek, kadın ve çocuk topladım. Topladığım insanlar okyanusun öbür yakasında ne oldular bilmiyorum. Ama benim adam toplamamın bir anlamı vardı; bir gereksinimi karşılıyordu ve üstelik de kârlı bir işti. Ayrıca o zamanlar göçmen yollayan ortaklıklar zamanla çok büyüdüler.

Stalingrad'daki topçu subayının dedesinin babası konuştu: ailelerimizde köleliğin kaldırılmasından sonra da zenci köle ticaretini sürdürmüş şerefli insanlar gelip geçmiştir. Ama ben o ticareti yasal ve sağlam bir temel üzerine oturttum: insan toplayıp onları Hawai'de çalıştırmak üzere anlaşmalar yaptım, sonra da oraya gönderdim gemilerle onları. Azor adalar grubundaki Flores adasının insanlarının tamamını işçi olarak yolladıktan sonra ada boşaldı; ondan sonra Pico adasının insanlarını yollamaya başladım ve uzun, çok çetin bir çalışmayla geçen yıllardan sonra tartılmış, ve titizlikle gemici sandığıma yerleştirilmiş çil çil altın paralarla vatanıma döndüm, firmamızı ve ailemizi kurdum.

Titrek mum ışığına gözlerini dikmiş, donuk donuk bakan torun, kesinlikle Stalingrad'ın mahzenlerini boşaltmamıştı, çünkü yenik birlikler hâlâ batıdan akın akın geliyordu ve tıpkı bir zamanlar Flores ve Pico adalarının sakinleri adalarını bir kez daha insanla doldurmak için nasıl artmış, çoğalmışlarsa dehlizlerdeki yüzülmüş cesetlerin sayıları da öylece arttı, kat kat oldu. Ama, o bir tek gün içinde dedesinin babasının çift direkli uskunasıyla Azorlardan Hawai adalarına bir seferde götürmüş olabileceğinden daha fazla insan toplamış olduğuna hiç kuşku yoktu.

Ama anlamı neydi bunun? Buydu sorun işte.

Bir ses,'onlara verilecek salamura domuz etinin, patatesin ve limon suyunun parasını cebimden ödemem gerekliydi, ama onlar da benim gemilerimi yürttüler,'dedi.

'Erkek olsun, kadın olsun, çocuk olsun, göçmen başına tüm masraflar çıktıktan sonra beş dolar kar sağlıyordum,' dedi ikinci bir ses.

'Tüm yaşamım boyunca bir depremin bir saatte yapabileceğinden fazlasını yapamadım ama yine de evime ağzına kadar altın dolu bir sandıkla döndüm,' diye yanıtladı bir üçüncü ses.

Ama burada ne yük, ne de beş dolar gibi bir sorun vardı; burada işten çıkar sağlama diye bir şey yoktu.

Bizler yalnız kendi canlarımızı düşünüyor değildik. Para kazanıp de paramızla büyük gemiler yaptığımız zaman gerçekte büyük Almanyayı kuruyorduk. Bizim gemicilik alanımız yaşam alanımızdı, gerçek, elle tutulur bir *Yaşam Alanı.*

Sizler insanları toplayıp onları gemilerle Amerikaya yolladınız. Ne olmuş ben de insan topladım, gemim su alıp da batar ve bu adamlar boğulurlarsa sigortadan paramı alırdım; ne olursa olsun, gemicilikten de, insan toplayıp yollamaktan da mümkün olduğu kadar para çıkartırdım.

Ben de adam toplayıp Amerika'ya yolladım. Yolladıklarım Amerika'da kayboldular; belki mezbahalarda çalıştılar; belki eninde sonunda bir baltaya sap oldular...bu kendilerinin bileceği iş. Ama ben yol paralarını topladım ve bu işten ne kadar kâr sağlanabilirse o kadar sağladım.

Ben de adam toplayıp gemilerle Hawai'ye yolladım; oralarda şekerkamışı çiftliklerinde çalıştılar, sert rom çektiler ve ben de acente olarak yüzdemi aldım. Ticaretin özü budur: ben kazanacağım, başkaları da kazanacak. İş denilen şey budur ve çok taraflı bir istemin karşılanması demektir, daima bu.

Ama barış döneminin kuramları aynı zamanda savaşa da uygulanabilir mi? Şurası açıktı, sağ duyunun belirtileri gerekliydi burada ve bunlar da bireylerin işlerine olduğu kadar milletlerin işlerine de, barışa da, savaşa da uygulanabilirdi.

Büyük Almanya...denizaşırı ticaret istemi gibi, Swift'in ambalaj kuruluşlarına insan gerektiği, pamuk ve şeker kamışı tarlalarına emekçi gerektiği gibi, büyük bir Almanyaya da istem var mıydı? İnsan topluyorsun... sonunda ne oluyor topladığın adamlar ? Ne biçime sokuyorsun onları?

Herşeyden önce ve tamamen açık biçimde birer cesete dönüştürüyorsun onları...daha kötüsü, başında birer sağlam insan da değil onlar, mideleri açlıktan büzülmüş, bağırsakları kokuşmuş, çoğu yaralı. Ayakları donmuş sakatlardan başka bir şey değil hiçbiri de.

Ama niçin? Büyük Almanya için. Volga boylarındaki Büyük Almanya... İyi bir ticaret mi bu? Gerek var mı buna? O da karşılıyor mu çok yönlü bir istemi? Volga'ya kadar uzanan Büyük Almanya...Kimsenin istediği yok bunu, kimsenin de gereksinmesi yok buna; çok yönlü bir istem değil. Tek yanlı bir istem bile değil. Almanyanın bile gereksinmesi yok buna.

Öyleyse hiçbir zorlayıcı gereksinme olmadan, gerçek hiçbir neden olmadan mı yapıldı bu iş? Hayalden, delilikten, cinayetten başka bir şey değil mi yoksa? Bir fikir bile değil, bir karabasan..

Bir karabasan! Ve işte darmadağın oluyor o karabasan burada. Onu düşleyen insanlar da darmadağın oluyorlar onunla birlikte. Holmers de darmadağın oluyor onunla birlikte. Holmers de darmadağın oluyor onunla birlikte.

Topçu subayı Binbaşı Holmers var gücüyle haykırdı bu cümleyi. Nefes nefese daldı çavuş içeri. "Binbaşım, efendim..."

"Gereksinmem var mıydı, var mıydı, sana soruyorum? " Holmers ayağa fırladı. Normal olarak sakin bir insandı, çok konuşmaktansa az konuşmayı yeğlerdi. Ama bu kez koyverdi kendini; bir fil gibi kükredi: "Yok sömürge imparatorluğu kuracakmışız. Dev, dev ama ayakları kerpiçten Bir kere üfleyiversek borazanları oracığa yığılıverecek.Gerçekten başımıza onu diktiler..."

Gümmmm!

Islıklar. Sarsılan toprak. Yıkıntıların uğultusu. Yakına bir bomba düşmüştü. Bitişik binanın çökmekte olduğu belliydi. Holmers'in odası ekseni çevresinde defalarca döndü sanki. Holmers beyaz badana tozundan bir sütunun ortasında durarak avazı çıktığı kadar bağırdı: "Delilik, megalomani, haddini bilmezlik...başımıza yıkılıyor kendi pisliklerimiz...!"

Çavuş birkaç subayla geri döndü, yarbay da o subayların arasındaydı.

"Holmers, buraya bak, oğlum,sen aklını mı kaçırdın ne? "

"Büyük Almanya darmadağın oluyor!"

"Ulu Tanrım, zaten yeterince zor bir gün geçirdik. Bilmiyor musun ki tümümüz çıldırmak üzereyiz."

"Bizler çok zaman önce çıldırdık. Yoksa Rusya'ya bakıp onu da Azor adalarından biri mi sandınız? "

'Ulu Tanrım gerçekten oynatmış bu adamı!"

"Şimdi beni dinle Holmers. Güney cephesinde kıyamet koptu, güney

cebi de düştü mü, sıra buraya, kuzeydeki bizim cebe gelecek. Çünkü bizim cebimizde de Ruslar birçok yerde derinlemesine ilerilyorlar. Derhal tümenine git. Bir kez daha, üstelik vakit kaybetmeden taramalısın takviye bulmak için o mahzenleri."

"Böyle bir emri yerine getiremem, efendim..."

"Efendim? "

"Mahzenler, yok efendim, kırk katırla çekip götüremezsiniz beni bir daha o mahzenlere. Çok rica ederim komutanım, beni cepheye yollayınız."

"Bir tek adama değil, yüzlerce, binlerce adama gerek var orada,"dedi. yarbay. "Ve kimse de senin kadar becerikli değil bu işte, bugün kanıtladın ne kadar iyi asker topladığını..."

"Yüzlerce, binlerce... iki yüz biner, yirmi iki tümen gitti şimdiden, efendim . Mahzenlerde kalanlar dışında. Ulu İsa, siz de sinekkaydı traş olmuş, bana nutuk çekiyorsunuz, komutanım. O mahzenlere kendiniz gidin; burnunuzu o kokuşmuş yaralardan birine sokun da..."

"Efendim..!"

Yarbayın bu sözü bir kırbaç gibi şakladı havadan, ama Holmers aldırış etmedi; zerrece etki yapmamıştı bu söz üzerinde.

"Leş gibi kokan yaralar, her tarafları ülserli yaralarla dolu insanlar, bacakları katılaşmış, son derece perişan insanlar...Sizin istediğiniz yaratıklar bunlari Onları gerçekten istiyorsanız kendi cephanelerinizi gidin kendiniz toplayın..."

Holmers'i durdurmanın olanağı yoktu. "Stalingrad...elimizin altındaki adamların onda dokuzunu yitirdik, şimdi de kalanları topluyoruz. Zavallı, bitkin, perişan, son nefeslerini verenlerden geri kalanları...bu da bugünün emri. Ne anlamı var bunun? Savaşamaz artık bu adamlar. Yerlebir olacaklar! Artık bizim yok benim bu tarakta. Ben polis değilim, mezarcı da değilim. Yarı ölü insanlarla savaşı sürdürmek, buna buna..."

Yumruğunu indirdi Holmers birden masanın üzerine. Kendini tamamen kaybetmişti. Yarbayın sinekkaydı traşlı yüzü gözlerinin önünde yüzüyordu ve öteki subayların da neler dediklerini duymuyordu. Çılgınca etrafına bir göz attı. Bir şeyler yapması gerekiyordu.

Ama ne de olsa bir subaydı, sözlerini bağladı: "Bu sorumsuzca bir davranıştır, baylar."

Sonra da kapıyı hızla arkasından vurarak çıktı.

Başlarını salladı subaylar. İçlerinden biri, "Gerçekten, bu kadarı

yeterli insanı çıldırtmaya," dedi.Yarbay ekledi: "Cepheye gitmek istiyor, biz de kendisini kentin kenarına yollayacağız."

Holmers dışarıda yerlebir olmuş caddede enkaz yığınları arasında bir yere oturdu. Başının üzerindeki yıldızlı gök kristal gibiydi. Güneyde, Orta Stalingrad'ın üzerinde çarpışmalar korkunç bir tempoyla sürüyordu ve yoğun duman sütunları göğe doğru burgulanıyordu. Kendi de buradaydı işte; bu günleri görmek için gelmişti buralara. Babası haklı çıkmıştı; tüm aile geleneğinden ayrılmıştı. Soydan kalma ağırbaşlılığın, sağlamlığın, köklü bir nefse güvenin kabaca ezilişi, darmadağın edilişiydi bu. Daima hesaplarını dikkatle yapmış, ancak erişebilecek ereklere yönelmek istemiş ve bu ereklere erişmiş dört, beş kuşaktan beri tacir bir ailenin oğlunun subay oluşu...sanki onların yapmaktan kaçınmış oldukları bin tane aptalca hayatı hep birden yapabilmek, sanki kamyonlarla, hovitzerlerle koca koca ülkeleri geçip on iki topu birden aya - erişilemeyecek bir ereke - çevirip ateş etmek için sanki. Trinitrosellölozla, çelikle ve kekremsi kordit kokularıyla kendisine kuşaktan kuşağa geçerek gelmiş tüm geleneklerinin, bütün değer ve mantık hükümlerinin altına kalın bir çizgi çekmişti. Toplam ezici bir rakamı buluyordu ki sakin bir adamın bile kendini kaybetmesi için yeterliydi bu.

Stalingrad'ın üzerindeki gök yoğun kar bulutlarıyla kaplıydı. O kar yığınlarının göbeğinde patlayan mermilerden kızıl kızıl çakan bir kama biçimindeydi. Göğe alevler yükseliyor ve kırmızı kıvılcım kümeleri eğri büğrü sokakların üzerine yağıyor ve karla örtülü enkaz yığınlarının üzerine dökülüyordu. İki cebin arasına giren kama gittikçe ilerleyip genişliyordu, ama kanat birlikleri - mahzenlerden derlenip getirilmiş, aralıksız yenilenen erlerden oluşmuş birlikler - hâlâ direnmeyi sürdürüyorlardı. Stalingrad'ın içindeki alevden kama ve onun gökteki yansıması çok uzaklardan bile görülebilen bir işaretti; erler, subaylar ve baş komutan bu işaretin ne anlama geldiğini biliyorlardı. Yaklaşan sonun simgesiydi bu.

Baş komutanın konferans masasının yanında Gumrak boğazından gelen, şu yolda Gnotke ile Gimpf'e raslamış general duruyordu. Ak saçlı, ince uzun boylu, şık giyimli, gözlerinin altında koyu halkalar bulunan generalin yüzü son birkaç günde o kadar zayıflamıştı ki, cildinin altından tüm sinirleri görünüyordu adeta.

Yüzü, sesi titriyordu: "Buraya gelirken," dedi,"anlatılmaz sahnelere

tanık oldum. Savaşın sürdürülmesini istemenin, emretmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz sizler...? Üstelik, anlamsız, saçma bir savaşın? " General masadaki subaylardan birinin karşı çıkmasını yanıtlamak üzere döndü."Hayır, artık burada görev mörev yaptığımız yok! Yeni bir cephenin kurulmasına da yardım falan ettiğimiz yok. Ne Rostov'da, ne de başka bir yerde. Hiç olmazsa cebin alabildiğine daraltılmış, Rusların da buradan güçlerini çektikleri günden beri doğru bu. Cep ufak ufak parçalara bölündüğü andan beri daha da doğru bu. Yapmakta olduğumuz sadece korkunç bir katliamı uzatmaktan ibaret! O kadar."

Başka bir general kalkarak konuştu:" Bakım görmeyen on altı bin yaralı. Tayınımız, yakıtımız ve cephanemiz tükenmiş durumda. Sığınabilecek yer yok, barınak yok, yakacak odun da yok. Ordunun her tarafında dağılma belirtileri görülüyor. Durumun aynen böylece tarifi telsizle dört gün önce Führer'e bildirildi. Gelen yanıtı biliyorsunuz, baylar."

Bir kez daha yineledi yanıtı kurmay başkanı." Teslim söz konusu olamaz."

Ak saçlı general masanın çevresinde oturanların yüzlerine baktı bir bir, Başkomutan oradaydı, yüzünün sol yarısı durmadan seğiriyor, kaşları da ayrıca seğiriyordu. İki komutan general de oradaydılar (kendi üçüncü komutandı; beşinci bir general bir tahta parçasıyla sıyrık alır almaz bir uçağa atlayıp cebin dışına çıkmıştı). Toplantıda birçok albay da hazırdı: Berlin'den en son direktiflerle yeni gelmiş olan Albay Carras da onların arasındaydı. Generalin gözleri kurmay başkanının bir atınkini andıran yüzünde uzun zaman oyalandı. Başkomutanın "şeytan dehası" kurmay başkanı direnmek için durmadan ayak diretmişti, ama sonra da cepten kaçmak ve durumu "Führer'e bildirmek" için son uçakla cepten çıkıp uzaklaşmak istemişti. O konuda çirkin bir de sahne geçmişti; son uçağı bütün bir gece Gumrak hava alanında bekletmiş ve o geceyi savunduğu planı benimsemesi için baş komutanı inandırmaya çalışarak geçirmişti. Kurmay başkanının uçakla cep dışına kaçmasını önlemek bayağı bir saray devrimini gerektirmişti... G-3 öfkeyle buna karşı çıkmış ve başkomutanın emir subayı da kurmay başkanı uçakla gidecek olursa kendini oracıkta vuracağını bildirmişti.

"Teslim söz konusu olamaz!" sözünü şimdi aynı kurmay başkanı söylüyordu.

"Bu sözler konferans masasının bulunduğu bodrum katının

tavanında askıda duruyordu. Yüzleri külrengine dönüşmüş, uykusuzluktan sinirleri son derece gergin ve bitkin olan, kendileriyle ve başkalarıyla geçinemeyen, aralıksız bombardımanlardan sinirleri ürperen, kendilerini beklediğini bildikleri korkunç yazgıdan duyguları uyuşmuş ve Führerleri tarafından sonuna kadar direnmeye mahkum edilmiş ve bu cezayı emirlerindeki adamlarına da uygulamaya zorlanmış olan bu subaylar... bu adamlar içlerinden yarım yamalak, topuk vurdular ve her biri kendi içlerinden o sadık cümleyi yineleediler: Emir yerine getirilecektir.

Emir yerine getirilecekti...hem de sağ duyuya tamamen aykırı düşmesine karşın, vicdan ve şeref dürtülerine karşın. Gumrak'tan gelen ak saçlı general-otuz yıllık askerdi ve ailesinin geçmişinde yüz yıllık şerefli bir askerlik yaşamı vardı-sendeledi. Emirle şerefin birbirlerine denk düşmesinin olanağı var mıydı? Evet, olasıydı bu; kanıtı da gözlerinin önünde sergileniyordu. Başkomutanın görgülü yüzü, kurmay başkanının at suratı, Albay Carras'ın yeşil gözlü kedi yüzü, bütün bir oda dolusu yüzler, apuletler, nişanlar, madalyalar fırıl fırıl döndü etrafında.

"Üç düğüm noktası var... bir kez daha durumu özetleyelim baylar.22 Kasım 1942 günü, olduğumuz yerlerde kalmak, siper kazıp o siperlere girmek emrini aldık. Tüm savaş tarihinde görülmemiş, duyulmamış bir şeydi bu.Özellikle bu denli büyük bir ordu için... yirmi iki tümen, üç yüz bin adamdan oluşan bir orduya veriliyordu bu emir. İkmal ve lâşesi nasıl yapılabilirdi bu ordunun? Kuşkularımızı açıkça belirttik. Bugün biliyoruz ki, Feld Mareşal von Manstein, Feld Mareşal von Wieghts, Hava kuvvetleri generalleri, Führer'in kendine kurmay başkanı olarak seçmiş olduğu General Zeitzler bile... tüm bu subaylar bize yeterince yiyecek, içecek ve cephane gönderilebileceğinden kuşkuluydular. Kötü hava koşulları, uçakların ikmal nedeniyle aşmaları goreken alanın uzunluğu-üstelik cephe hızla geri çekildiği için bu hava yolu da her gün biraz daha uzuyordu-üzerinde bir tek ağaç, bir tek fundalık bulunmayan, özellikle taşıt uçaklarının yerden mevzilenmiş silahlara karşı tamamen açık bulunduğu geniş, çıplak ovalar... herkesi düşündüren bu özelliklerdi. Ama, ne olursa olsun, aynı şey altı tümenin kuşatıldığı Valdai yaylalarında da olmuştu; neden yirmi iki tümenin kuşatılmış olduğu burada da aynı şey yapılmasındı... Kanı buydu; yalnız bu girişimin çapı bile aldatıcıydı. Bugün biliyoruz ki, bir tek adam, Rayş Mareşali Göring genel karargahtaki toplantıda kalkıp, 'Führerim, Altıncı Ordunun lâşe ve ikmal sorumluluğunu ben üzerime

alıyorum,' de. Bir tek adamın sesi...Üstelik iki ordu komutanının, iki Hava generalinin ve genelkurmay başkanının kuşkuları kıymet taşımıyordu; durum hakkındaki bizim kanımız ve kuşkularımız ise onların umurlarında bile değildi. Gerekli emri aldık ve durum hakkında kendi aramızda değişik fikirler taşıdığımız halde o emre boyun eğdik. Bu anlattıklarım 22 Kasım 1942 günü oldu.

"Öteki önemli gün, teslim olmamız için Rusların bize koşullarını sundukları 10 Ocak günüydü. Eh, baylar, son kurtuluş kapısını da o gün kapattık. Ordu dizanterden kırılıyordu; birliklerimiz yorgunluktan, bitkinlikten can veriyordu. Havadan ikmalin tamamen yetersiz oluşu da adamlarımızdan yüz binlerin açlıktan can vermesiyle kanıtlandı. Bu kadar ders yeterli olmak gerekirdi. Başkomutana önerilerimizi sunduk, teslim olmak için değilse bile etrafımızdaki çemberi yarıp batıya kaçmak için, umutsuz da olsa, girişimlerde bulunmak amacıyla hareket özgürlüğü istedik. İsteklerimiz tekrar tekrar reddedildi. Bulunduğumuz yerde kalıp direnmemiz emredildi. Üstümüzde Hube vardı ve emirler ondan geliyordu; Berlin'den de yeni gelmişti. Sonra da ikmal ve lâşe servislerini örgütlemek bahanesiyle bir uçağa atladı çekti gitti buradan. Özür dilerim, hiç böyle saçma bir iş görmedim ben; örgütlenecek ne kaldı ki cephe gerisinde? Oradaki son günlerimiz içinde Gumrak'ta etrafıma bakındım. Kargaşadan başka hiçbir şey yoktu ortada...Üstelik bu kargaşayı da biz düzenlemiyoruz, gözlerimiz açık balıklama dalıyoruz onun içine. Sonra da Hube karşımıza dikilip bizlere, 'Sonunda burada tıpkı Alkazar'daki gibi bir direnme yapmalıyız, öyle ki burada aylarca tutunabilelim,' diyor. Berlin'den getirdiği emir de aslında buydu zaten ve...Berlin'deki kurmay subayları değil, durumu çok daha iyi bilen bizler adamlarımız gözlerimiz önünde can verirken... o emirlere boyun eğdik!"

Bir duraklama oldu. Konuşan alnının terini sildi, sonra, "Baylar, bunu protesto ediyorum!" dedi.

Başkomutan oturdu, bu protestosunu telsizle Berlin'e geçirmeyip bir dosyaya koymaya karar vermiş olduğu için, perişandı. Komutan generaller ayakta anlayışla duruyorlardı. Kurmay başkanı çirkin bir merakla kulak kabartıyordu. Albay Carras dinliyor, anlayışla dinliyor ve kendisinin böyle açığa vurmaya cesaret edemeyeceği o sözcüğü ,dobra dobra ifade ettiği için başkomutana hayranlık duyuyordu.

"Üçüncü önemli gün, 22 Ocak'tı. Bir kez daha hareket özgürlüğü istedik. Birliklerimizin tamamen dağılmasını önlemek istiyorduk. Aldığımız yanıt, 'Teslim söz konusu olamaz!' oldu. Yani 'Nerede

iseniz, orada geberin!' dendi bize. Durum o günden bu yana ne biçimde değişti? Tedavi edilemeyen ve kendilerine en bayağı tayınları bile veremediğimiz yaralıların sayıları kat kat arttı. Adamlarımız ,pisipisine can veriyor ya donarak ya da açlıktan ölüyorlar. Topçu birliklerinden, iletişim servislerinden ve levazım birliklerinden toparlayarak oluşturduğumuz piyade yedekleri hemen hemen son neferine kadar kullanıldı. Savaşı şimdi ya yarı ölü ya da can çekişen erlerle sürdürüyoruz. Hem ne uğruna? Sırf toptan bir kargaşa oluşsun diye. Aldığımız emirler vicdana aykırı.İşte ben buna karşı ptorestoda bulunuyorum ve protestomun yazılarak gerekli üst makamlara geçirilmesini istiyorum."

Bodrumdaki subay grubu birer hayaletti sanki.

"Baylar, sonumuz ne olacak dersiniz? "

Hayal gücünden ötürü ötekilerin tümünden daha ağır bir yük altında bulunan başkomutan artık hiçbir şey düşünmek istemediği gibi, ötekilerin neler düşlediklerini de dinlemek istemiyordu.

"Emirlere boyun eğeceğim," dedi başkomutan.

Konferans bu sözlerle son buldu. Danışmanlar yerlerine gönderildi. Kalktılar, alelacele oradan ayrıldılar. Birbirlerinden kaçtılar adeta. Albay Carras yüzünde kaybolmuş bir çocuğun ifadesiyle, mahzen koridorunda ayakta kaldı. Başkomutan onun önünden geçti...uzun boylu, ince yapılı bir askerdi. Birinci Dünya Savaşında bile kurmay subay olarak hizmet görmüştü; ondan sonra Askeri Akademide hocalık etmiş, Yüksek Komutanlıkta Kara Kuvvetleri Komutanı olarak harekat planlamalarında sivrilmişti. Hepsi çok güzeldi, ama burada...burada planlama ve düşünme yeteneklerinin yanıbaşında başka şeylere de gerek vardı; burada kendi başına sadece düşünmekle yetinmeyip harekete de geçebilecek ve güç dönemlerde tüm sorumlulukları üzerine alabilecek bir komutanın sert yönetimine gerek vardı. Carras, 'Ama Paulus bunu yapamaz, dünyada yapamaz!' diye düşündü. Carras.

"Haça gerilmiş İsa gibi acı çekiyor ama yine de verilen emri yerine getirecektir," dedi Carras kendi gibi koridordan ileriye yürüyen başkomutanı izeleyen kolordu kurmay başkanı Yarbay Unschlicht'e. Unschlicht sadece Carras'a bakmakla yetindi, sonra paltosunun yakasını kaldırdığı gibi mahzenden çıktı. Bu subaylar bir daha hiçbir zaman aynı konferans masasının başında toplanamayacaklardı. Birbirlerinden uzaklaşan bir grup hayalettiler sadece.

Ve protesto da bir protesto gölgesinden başka bir şey değildi

gerçekte. Ak saçlı general kendi de biliyordu bunu. Burada ve uzaklarda olup biten her şey, o andan itibaren Stalingrad'da olabilecek her şey şimdiden böyle insanların iradeleri dışındaydı; hâlâ hareket halinde olan ve görebilenler ise şimdiden birer hayalet olmuşlardı. Harap yapının dış kapısından çıkar, kendisini selamlayan nöbetçiyi, orada mevzilenmiş 10.5 luk hovitzeri geçer ve havada dolanan uçakların peksimet, et, konserve tayın olarak getirdikleri yükleri boşaltabilmeleri için projektörlerin ışığında havada döndükleri gündüz gibi aydınlatılmış geniş meydana çıkarken başkomutan da bunları söyledi kendi kendine.

General yürüyüp barikatları, kum torbalarını ve dikenli tel çitleri geçti. Orada burada bekleyen nöbetçileri gördü, meydanın üzerinden geçen karabina mermilerinin kırbacı andıran seslerini duydu. Hiçbirine aldırış etmedi, karargahının bulunduğu Volga'ya ve o taraftaki harabeliğe yöneldi. Kendisine refakat eden subaya, "Ne olursa olsun kentin dışına gideceğim," dedi. "Lütfen üç beş parça eşyamızı oraya göndertir misin?" Sonra döndü ve "Vatan İçin Ölenler Meydanı"nı geçti yeniden.

Ulumalar, küfürler, Bir generalin protestosu. Bir binbaşının verilen emri yerine getirmeyi reddedişi. Emirleri yerlerine getiremeyen teğmenler. Ama ölümün akışını durdurmazdı bunlar. Kentin kenarında ve kentin merkezine giden caddeler boyunda insanlar can vermeyi sürdürüyorlardı. Kabul komandoları sağa sola dağılmış erleri toplamayı sürdürüyorlardı. Subaylardan oluşmuş devriyeler yapıların bodrum katlarını ve dehlizlerini tarayarak buldukları yaralıları, hastaları ve çeşitli yerleri donmuş insanları toplayarak yeniden cepheye yollama işini sürdürüyorlardı. Alman askerleri Stalingrad ölüm çiftliklerinde açlıktan, bitkinlikten ölmeyi sürdürüyorlardı. Uçaklardan bırakılan erzak kutularını toplamakla görevlendirilmiş birlikler eşkiyalığı sürdüren askerlere karşı erzakı korumak için ateş açmak zorunda kalıyorlardı; idam mangaları her yanda, yaylım ateşlerini sürdürüyorlardı.

"Vatan İçin Ölenler Meydanı'ndan ve ordu karargahından yüz adım ötede eski kent tiyatrosunun yüksek kalıntıları vardı. Yapının meydana bakan tarafı karanlıktı, öteki yüzü ise yangınların yansılarıyla kırmızı köpüğe boyanmıştı. Yüksek yapının damı yoktu, yanmıştı; duvarlar tamamen enkaz yığınlarının olduğu bölgeyi çeviriyordu, Ama enkaz altındaki dehlizlerde insanlar vardı ve bu dehlizlerden çıkan koridorlar bitişik yapıların dehlizlerine, oralardan da daha başka bitişik

yapıların dehlizlerine uzanıyordu. Yüzbaşı Tomas, başında bir parça yarası, bir buçuk gün önce, kurtuluşu oraya sığınmakta bulmuştu. Acı çığlıklarla, nöbet geçirenlerin bağırışlarıyla ve ölümle karşılanmıştı o dehlizde. Bu ölüm kazanında dışarıda uğuldayan dünyayı hemen hemen unutmuştu. Her şey bir tül ardında kalmıştı...dışarıdaki toplar ateş ediyor mu, gündüz mü, gece mi, kar mı yağıyor, yoksa bir fırtına sokakları kasıp kavuruyor mu, böyle şeyler hiç etkilemiyordu artık kendini ve ötekileri, ancak bir bomba ya da şarapnel yeraltındaki mağaralarını birdenbire yırtıverirse belki böyle şeyler tekrar etkileyecekti kendilerini.

Yerin birkaç basamak daha aşağısında ameliyat odası vardı. Üç doktor burada nöbetleşe sekiz yüz küsur yaralıyı tedaviye çalışıyorlardı. Ameliyat masasından geçen yaralı dizisi gece, gündüz aralıksız sürüyordu. Doktor Teğmen Huth için Otorvanovka'dan beri sürüyordu bu akın; tam altmış gündür yani. O gün ile bugün arasındaki tek başkalık şuydu; artık elinde ne sargı, ne antiseptik, ne de herhangi bir tetanos aşısı, ne eter, ne de morfin kalmıştı. Elinde kalmış aygıtlar sadece kendi aygıtlarından, neşter, destere makaslar ve sterilize işlemleri için kaynatmak üzere bir güğümden ve başının üzerinde sallanan çok güçlü parlak ameliyat lambasından oluşuyordu. Geriye kalmış biricik uyuşturucu, acı, dayanılmaz acıydı ve doktor desterisinin altında acıdan kendilerini kaybeden hastalarını tallhil sayıyordu. Otorvanovka'daki günlerle bugün arasındaki bir diğer başkalık da kendisine yardım eden sağlık erlerinin bitkin, çok zayıflamış olmalarıydı; yorgunluktan ve nice haftalardır soludukları buharlardan gittikçe daha, daha sık bayılmaya başlamışlardı ameliyat sırasında.

"Sıradaki..."

Sıradaki Yüzbaşı Tomas'tı.

Bir bataklık, tropik bir bataklıktı Yüzbaşının girdiği yer. Tahta masanın üzerinde kendisine yer gösteren iskelet gibi birlydi, kaynar su dolu güğümün içinden ameliyat araçlarını çıkarıp kaldıran öteki hayaletler de sağlık erlerlydi. Yukarıdan aşağı giydiği, muşambanın altında vücudu terden sırılsıklam kesilmiş adam da doktordu. Yardımcılar, doktor, hatta duvarlar bile terliyordu. Doktor, ayaklarını bir kan seli içinde açmış, ayaktaydı. Güğümün içinden havaya yoğun buhar yükselliyordu. Kocaman ameliyat lambasından aşağıya keskin bir sıcak dökülüyordu. Odada bir pencere olmadığı gibi havalandırmayı sağlayacak delikler falan da yoktu. Tomas enli bir talpa tahtasından

başka bir şey olmayan ameliyat masasına baş koyarken kocaman bir kova ilişti gözüne. İçi et parçalarıyla doluydu kovanın ve hepsinin üstünde de kesilmiş bir kol yatıyordu. "Ne zarif bir el, bir aydının eli," diye geçirdi Tomas kafasından. Kovadan havaya yoğun cerahat buğuları burgulanıyordu. Sıcak, bir çürüme soluğuydu bu ve doktorun başının üzerinde sallanan lamba da yakıcı bir tropik güneşiydi.

"Başınızı kımıldatmayın, hareketsiz tutun, yüzbaşı."

Doktorun yardımcılığını yapan er yüzbaşının başını ellerıyle kavradı, kafatasıyla çenesini sanki megeneyle kıstırdı. Basit bir yaraydı. Yüzbaşı Tomas'ınkı.Doktor yaranın kenarlarını kesip düzeltti, yanaktan ve boğazdan yırtılmış kir lekeli derileri kesti, sonra kullanılmış, kan pıhtıları bağlanmış sargıyı tekrar bastırdı yaranın üzerine.

"Sıradaki..."

Bir sağlık eri Tomas'ın kaputuyla arka çantasını aldı, önüne düşüp onu geniş bir dehlizden geçirdi, ufak bir odada ona yer verdi. Yirmi dört saat geçirdi orada Yüzbaşı Tomas. Yirmi dört saati tamamlayınca da, artık oraya daha fazla dayanamadı; odanın sessizliğine, odada oturmuş ya da yatan iki düzine adamın arasındaki sessizliğe dayanamadı daha fazla. Bataklıktan bile beterdi burası; can verenlerin hırıltılarının gece gündüz aralıksız sürdüğü az ötedeki dehlizden bile daha beterdi burası. Neydi sorun? Bu odanın, büyük dehlizdeki gibi, bir misafiri vardı...14. Tank Tümeni... odayı dolduranlar da bir sahra mutfağına verilmişlerdi. O nedenle, Stalingrad'da yaralanmış büyük kitlenin aksine, sahra mutfağı görevlileri sabahları mis gibi kahveler içmiş, öğle yemeklerinde at tiriti, geceleri de ince birer dilim ekmek almışlardı. Kimsenin tedaviye kalkışmadığı yaralılar gibi değildiler; yaşamla bağları kesilmemiş ama burada her zamankinden daha incelmişti ve burada mum alevi diğer yerlerde olduğundan daha çılız titriyordu. İki düzine insan birbirlerine karşı çömelerek oturmuşlardı ama yüksek sesle bir tek cümle bile geçmiyordu aralarında. Bir okuma salonu gibiydi burası; okuma odasında da başlar böylesine ellerin arasına alınmıştı, orada da bir hışırtı ve arada bir bir öksürük sesi duyulur. Ama okuma salonu değildi burası, bir dehlizdi ve sakinleri de çavuşlar, sivil memurlar, yüzbaşılar, binbaşılardı; bir yarbay bile vardı aralarında. Adamlardan birinin bir ayağı donmuştu, öteki zatürreeye yakalanmıştı ve erler terden sırılsıklamdı, bir diğeri durmadan düşünmekten büyük baş ağrıları geçiriyordu, bir ötekinin siyatiği vardı

ve ikinci, üçüncü derecede donuktu bazı yerleri. Hiç konuşmuyor, hiçbir şey de duymuyorlardı duvarlardan dökülen badana parçacıklarının tıkırtıları dışında. Arada bir içlerinden biri doğrulup kalkıyor, uyuşmuş kaskatı bacaklarla yürüyerek dehlizden çıkıyor, bir daha da geri dönmüyordu. Yüzbaşı Tomas'ın o odada geçirdiği süre içinde iki kişi böyle yapmışlardı; bir uçaksavar topu yüzbaşısı, bir de eczacı. Yüzbaşı rütbesinde, bir birlik komutanı olan üçüncüsü de kalkıp aynı katı ayak hareketleriyle çıkıp gittiği zaman Tomas da eşyalarını topladı. Kaputu ile çantası kolunda, diğer eşyaları da öteki elinde, el yordamıyla yolunu bularak uzun koridordan ileri yürüdü. Koridorda iki eli de donmuş bir tank teğmeniyle tanıştı; kolları dirseklerine kadar kalın sargılar içindeydi teğmenin.

"Nereye gidiyorsunuz, komutanım? "

"Daha fazla dayanamadım. Hiç oda var mı buralarda? "

"Yer açarız."

Yüzbaşı Tomas geniş dehlize taşındı. Öteki yüzbaşı yıpranmış basamakları tırmanarak açık havaya çıktı. Kentin merkezi üzerinde gök yangınlardan kıpkızıldı ama yüzbaşı başını kaldırıp bakmadı "Vatan İçin Ölenler Meydanı"nın üzerinde pervanelerin uğultusu duyuluyordu, yüzbaşı o uğultuyu da duymadı; hiçbir şey umurunda değildi artık. Karlı havada, başı dimdik yürüyor, ne sağına ne soluna bakıyordu; sonra tabancasına uzandı. Gecenin içinde bir patlama duyuldu, kol komutanı olduğu yere yığıldı. Onun yığıldığı yerden uzak olmayan bir noktada da bir uçaksavar topçu yüzbaşısıyle bir eczacının ölüleri yatıyordu. Kalıntıların ve onların arasında yatan ölülerin üzerinde birikmeye başladı kar.

"Vatan İçin Ölenler Meydanı" tiyatro mahzeninden pek uzakta değildi; etrafı da Stalingrad'ın en yüksek yapılarının kalıntılarıyla çevriliydi. Tiyatronun dehlizlerinde de yaralılar, topçu ve tank alaylarından, alay karargahlarından ve sahra mutfaklarından erler yatıyorlardı. Şimdi hem 71. Piyade Tümeninin savaş komuta mevkii, hem de baş komutanın karargahı büyük Stalingrad süpermarketinin kalıntıları arasındaydı.

Meydana giriş yerleri barikatlarla- kum torbaları, elektrik direkleri, balkonlardan sökülmüş korkuluklar, makine parçaları, T demirleri, parçalanmış tanklar, demir korkuluklarla...ki hepsinin etrafına da fırdolayı dikenli teller sarılmıştı-kapatılmıştı. Dikenli tellerden donmuş

ölüler sarkıyordu. Kolları alabildiğine iki yana açılmış, elleri tellerin dikenlerine geçmiş halde. Meydanın alt ucunda düşerek parçalanmış bir Alman uçağı görülüyordu. Meydanın üzerinde turlar atan uçakların motor gürültülerinin başlama zamanıydı, bölge komutanının tomsonlarla ya da karabinalarla silahlandırılmış adamlarını meydanda devriyeye çıkardığı ya da duvar kalıntılarının gerisinde pusuya yatmak üzere yolladığı zamandı.

Bir pervane gürledi. Karanlık göklerden bir uçak alçaldı. Yükünü bıraktı, tekrar yükseklere dikildi. Bir başkası daha gürledi; uçak motorlarının gürültüsü çok uzaklardan duyulabiliyordu. Bir uçak meydanın üstünde bir tur attı, yine erzak ve malzeme bıraktı. Uçaklardan atılan sandıklar paraşütlere bağlı değildi; et konserveleri, çikolatalar salamlar ve ekmekler tok gürültülerle yere düşüyordu. Üstelik uçakların bıraktığı şeylerin hepsi de meydana düşmüyordu; yükün bir kısmı meydanın yakınlarına, yıkılmış yapıların arasındaki yollara ve patikalara düşüyordu.

Bir er yatıyordu şurada...ama kim koparacaktı artık onun boynundaki künye plakasının yarısını? Cebinden maaş cüzdanını almak zahmetini kim gösterip de orada yazılı kimliği okuyacaktı: *Franz Liebich; ayakkabı numarası: 42. Mesleği: memur; Doğum yeri: Thüringia; Evli; iki çocuk babası;* bir gün kim dolduracaktı ölüm kayıtlarını:*..ölmüş...gömülmüştür.* Ya da kim okuyacaktı şunları: *Savaşa hizmeti: 1 Eylül 1939'dan 5 Eylül 1939'a kadar Batı Prusya'da savaş; 15 Eylül 1939'da Doğu Polonya yönünde izleme harekâtı; daha sonraları da: 11 Mayıs 1940, Meuse nehrini geçiş; 17 Mayıs 1940'dan 28 Mayıs 1940'a kadar izleme savaşlarıyla Manş Denizi kıyılarına geliş, Dunquerque savaşı; nihayet 22 Haziran 1941: Doğuda görev...* Kimin umurundaydı bunlar ve kim sorup oruşturacaktı o sisli, karlı gece "Vatan İçin Ölenler Meydanı"nda yatan o ölünün öyküsünü? Ak saçlı general yıkılmış büyük mağazadan çıkarken duydu karabina seslerini ama etrafına bakınmadı. Karabinasının namlusunu barikatların birinde kum torbalarının arasından çıkarmış olan nöbetçi, o eri yaşarken gören son insandı, o da zaten nişangâhının üzerinde kaputunun etekleri tebeşir beyazı meydanda uçuşan partallar içinde birini görmüştü o kadar... O durmadan yuvalarında dönüp duran dertli gözlerdeki çılgınca bakışı da görmemişti; yalnız adamın kaputunun göğüs kemiği üzerindeki düğmesini görmüş ve o düğmeye nişan almıştı. Çünkü, "İhtarsız ateş et!" emri almıştı. O nedenle de tetiğe asılmıştı ve ilerden geçen er de uzanıp almaya çalıştığı tayından birkaç adım beride yüzükoyun karlara

yapışmıştı. Bir süre sonra meydanın bir başka tarafından bir ikinci silah sesi geldi.

Kuzey Stalingrad'da da durum aynıydı. Orada da "beyaz evler"den uzak olmayan yerde projektörlerle ışıl ışıl aydınlatılmış geniş bir meydan vardı. Orada da uçakların attığı yiyecek ve diğer malzemeyi toplayan bir birlik vardı ve bölgeyi bir bölük koruyordu; orada da tomsonlu bir er nişangahında gördüğü adama adının Evald Stüve olup olmadığını, karısı Mathilde Stüve'nin gecelerini parlak bir ışığın altında savaş malzemesi yapan bir fabrikada çalışarak geçirip geçirmediğini sormadı. Bunlardan haberi yoktu ve nişangahında görünen erin de daha birkaç gün önce Voroponova'da bir şarapnel yağmuru altında yatarak beklemiş, göğüs göğüse savaşlara katılıp kolundan yaralanmış olup olmadığını, yaralı koluyla bir ilk yardım istasyonundan başka yardım istasyonuna dolaşıp durmakta olduğunu ve günlerdir, gecelerdir bir lokma ekmek yüzü görmeden Stalingrad yıkıntılarının dehlizlerinde yaşamış olup olmadığını da bilmek istemiyordu. Er elindeki hafif makinelinin namlusunu kaldırdı, tetiğe asıldı. Mermiler Stüve'nin karaciğeriyle böbreklerini paraladı ve Evald Stüve kuzey cebindeki meydanda olduğu yere yığılıverdi. Tıpkı Franz Liebich'in "Vatan İçin Ölenler Meydanı'nda devrilmiş olduğu gibi.

Taşıt uçaklarının getirip havadan bıraktığı tayınlar savaş bölgelerine de, Rus mevzilerine de, iki tarafın mevzileri arasındaki yıkıntı yerlere de düşüyordu; tayınlar yapıların arka avlularına ve yapılar arasındaki eğri büğrü patikaların arasına da düşüyordu. İşte buralarda, kolları beyaz bantlı nöbetçilerin yerine, İnzibatlar pusuda bekliyorlardı. Ekmeklerin, sosislerin yapılar arasındaki geçitlere düştüğü ve gece karanlığında daha koyu lekelerin bir an belirip bir saniye sonra da sayısız deliklerden birine dalarak kayboldukları bu yerler... İşte İnzibatların avlanma bölgesiydi burası. Bu yöredeki yapıların dehlizlerini ikişer kişilik kollar ya da dörderlik devriyelerle her saat başı tarıyorlardı. İşleri nedeniyle karınları toktu; yüzleri yüzlerce savaştan grileşmiş ateş hattındaki erlere kıyasla, bu İnzibatların ensleri katmer katmerdi ve hafif tertip göbek salmışlardı. Duruşlarında zerrece gevşeklik yoktu, açlıktan gözleri donuklaşmamıştı ve verdikleri emirler de kısaydı, kesindi. Kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: "İşte onlardan biri daha. Gel bakalım, kalk bakalım. Ne var elindeki o kutunun içinde bakayım? Selofan kağıdına sarılı un ve ekmek ha? Hele bir bakalım şu ceketinin altında neler var? Bir sosis, bir de salam. Ne güzel, değil mi? Yürü

bakalım."..."Ya sen, dostum? Hamile falan mısın? Aptal aptal bakıp durma. Kül yutmam, karnının halinden söz ediyorum. Neler tıktın palaskanın altına bakayım? Çabuk ol, uzatma, biraz daha hızlı çöz düğmelerini. Vay vay, hamile falan değil mişsin yani, sadece bir salam varmış palaskanın altında. Bu da ne... tanksavar birliklerinde hizmet gördün, ha, Onbaşı Riess'sin demek, eski bir SS birliği onbaşısı, Polonya'da da hizmet gördün...kimin umurunda bunlar? Hayır, kan grubun ilgilendirmiyor bizi, can kurtarma sertifikan da, ırk sertifikan da ilgilendirmiyor. Yürü bakalım, çık dışarı! Dışarı, hepiniz çıkın dışarı!" Karların içine çıktıklarında da fazla ileri gitmediler. Başka bir dehlizden bir ikinci inzibat ekibi çıktı. Onların da önlerinde tutuklanmış bir sürü adam yürüyordu. Öteki birlikten biri, "Bayağı kalabalık olduk, değil mi?" dedi. "Bir görmeliydiniz bodrumun hâlini. Cephane sandıklarından uydurma bir duvar yapmış, sonra da arkasına gizlenmişler. Uydurma duvarın arkasının bir debboydan farkı yoktu, kahveleri bile vardı. Tamam, başka bir yere gitmeye gerek yok, burada da görebiliriz işimizi."

Kar dökülüyordu karanlık gökten. Bir tarafta bir çit vardı, öte yana da ise bir evin camsız penceresi. İdam meydanıydı burası. *"Yağmacılar yirmi dört saat içinde kurşuna dizileceklerdir,"* diyordu bir ordu emri: oysa yirmi dört dakika bile geçmemişti daha. Bir hafif makineli takırdamaya başladı, ardından birkaç tabanca ateşi, sekiz adam karlar üzerine serildi. İntihar edenlerin ölüleriyle idam edilenlerin ölülerinin üzerlerini kar örttü. Kar önceleri hemen hemen dimdik yağıyordu, etli, kocaman tanecikler halinde. Sonra sert bir rüzgar çıktı, düşen kar kristallerini dağıttı, devrilmiş duvarlar, taş ve potrel yığınlarının üzerinden bayağı yanlamasına sürmeye başladı karı. Rüzgar hızını arttırdı. Ucu bucağı olmayan bozkırdan geliyordu, kabara kabara uluyan bir fırtınaya dönüşüyordu.

İnsan yapısının çok zor dayanabildiği türden bir bozkır tipisiydi bu. Böyle bir kar fırtınasına yakalanmış bir Kalmuk gözlerini yumar, sırtındaki koyun postunun içine biraz daha büzülür, sonra altındaki midillinin dizginlerini bırakırdı; o tüylü ufacık at da kar içinden hiçbir hata yapmadan yolunu sürdürerek hedefine ulaşırdı.

Maaş katibinin yardımcısı ve bozkırda başıboş dolaşıp duran Schweidnitz de o yöreyi bilmiyordu, yaşamı boyunca da hiçbir zaman görmemişti etrafında böylesine kudurmuş bir kar fırtınasını. Verhnaya Yelşankaya yolu üstündeki küçük kulübeye de nasıl olup varabilmişti,

bilmiyordu. Bereket versin ki, arazi meyilliydi de, yamaçtan aşağı kartopu gibi yuvarlanmış; yüz kez düşmüş, yüz kez doğrulmuştu o beyazlık denizinin içinden.Böylece Çaritsa boğazının ortasına vardı,rüzgar orada kendisini yakalayıp kökü sökülmüş bir adamotu gibi fırıl fırıl döndürdü, onu sürdü, sürdü, ta bir çalı parçası gibi bir direğe çarpana kadar. Schweidnitz sarıldığı gibi can havliyle sarıldı o direğe. Çevresinde korkunç bir sesle uluyan şeyin rüzgar mı, yoksa topçu barajı mı olduğunu bilemiyordu artık, bir şarapnelin patlaması kendisine kar dolu havada açılmış bir pencere gibi geliyordu.

İki koluyla bir ağaç direğe sıkı sıkı sarılmış o zavallı, şaşkın yaratığı bir er buldu; direğe sarılmış zavallının adını, rütbesini öğrendi, sonra onu bir maaş katibiyle, bir veterinerin ve birçok sivil memurun kalmakta olduklarını bildiği bir kulübeye götürdü, Schweidnitz başı göğsüne düşmüş, bitkin, omuzları kalkık kalakaldı orada. En sonunda başını doğrultarak etrafına göz gezdirdi, şefi maaş katibini tanıdı, veteriner yarbayını ve komşuları veteriner teğmenini (Papaz Koog'u tanımıyordu), tanıdı ve gülümsedi. Bir kez daha evine dönmüştü. Schweidnitz on dokuz yaşındaydı.

Bir konuşma sürüp gidiyordu.

"Neler öğrenebildiniz? "

"Hiçbir şey."

"Silahlarınız ner'de? "

"Rusların elinde."

Yardımcı maaş katibi Schweidnitz'i bu konuşmaları, bir duvarın ardından geliyormuş gibi, hayal meyal duydu. Maaş katibinin, veteriner yarbayının, veteriner teğmeninin, adli amirin ve papazın kürk paltolarını giyip palaskalarını taktıklarını, sonra da tomsonlarını alıp kulübeden çıkıp gittiklerini duydu.

Saatler geçtikten sonra döndü gidenler. Dışarda hiç boş durmayıp kaçan erleri durdurmuş, derlemişlerdi. (Tümenin karargah subayları güneyden Çaritsa boğazına gelen öteki yolları kesmişlerdi bu sırada). Geri döndüklerinde, Schweidnitz'i, beylik karyolalardan birine uzanmış, derin bir uykuda buldular.

Subaylardan ve memurlardan kurulu bu karşılama komandosu gerçekte bir artçı birliği değildi ama aşağı yukarı tümen karargâhının artçısı sayılabilirdi. Daha doğrusu, tümen karargâhı ile daha önceleri bu kulübelere yerleşmiş ve az zaman önce Stalingrad'ın güney banliyösüne kaymış bir kolordu karargâhının artçı birliğiydiler. Kurmay ve karargâh subayları kaçakları

durdurmak için son bir çaba daha harcadıktan sonra oradan ayrılmışlardı ve şimdi geride kalanlar kendilerini alıp oradan götürecek son personel kariyerini bekliyorlardı. Çizmelerlyle kürklü pantolarına bulaşmış karları sıklktiler, paltolarını çıkardılar, sonra bir kez daha oturdular. Masanın üzerinde bir Hindenburg lambası vardı. İçi mumla dolu minicik bir karton kutudan çıkan bir fitilln ucundaki alev aydınlatmaya çalışıyordu ortalığı. Yüzleri dertliydi; fitilln ucundaki alevin her titreyişinde yaşamlarının son nefesini vermek üzereymiş gibiydiler adeta. Birer birer masanın başından uzaklaşıp beylik karyolalarının kenarlarına iliştiler. Kendilerini alıp götürecek personel karlyerini ve onlarla birlikte geri dönmemiş olan Papaz Koog'u bekliyorlardı.

"Koog çok uzattı bu işi," dedi veteriner teğmeni.

Adli amir, "Albayı görmeye gitti," dedi.

"Hımm, kolay değil öyleyse işi, herkesi intihardan vazgeçirmeye çalışmak zor iş," dedi Maaş Katibi Zabel.

"Rica ederim yine başlamayın bu fasla," diye terslendi veteriner yarbayı.

"Ben bir şey falan söylemiş değilim ama herkes kafasına bunu takmış, bir kere bu konuda konuşmaya başladılar mı sonu gelmiyor, insan intihar etmeli mi etmemeli mi, etmeye karar verirse bu işi nasıl yapmalı, başka şey konuştukları yok .Böyle bir şey yapmaya niyeti olmasa bile insan yine de bu konuda düşünmeden edemiyor, üstelik bir kere de bunu düşünmeye başladı mı sonu gelmiyor..."

Yarbay inledl. Bu konuda daha fazla bir şey duymak istemiyordu o yüzden beylik karyolasına uzandı, kürk paltosunun yakalarını çekerek kulaklarını örttü. Veteriner teğmeni de uzanıp yattı. Karyolası papazın beyliğinin üzerindekiydi.

"Bayağı uzattı o araba da işl."

"Güney Çaritsa'ya telefon etmeliyiz."

Telefon ettiler ama kendilerine sadece hareketə hazır olmaları bildirildi. Kendilerini alıp götürecek personel kariyeri için gerekli yakıtın sağlanması gerekiyordu ve aracın bir sefer daha yapması gerekiyordu.

Bir süre sonra Papaz Koog içeri girdi, masanın başına çöktü, donuk bakışlarla Hindenburg lambasının alevine bakmaya başladı. Odanın karanlıkları içinden dört çift gözün üzerine dikilmiş, yüzündeki ifadeyi okumaya çalıştığının farkında bile değildi.

Bezgindi ve uykuda konuşur gibi ağır ağır bir şeyler söylemeye başladı.

"Şimdi de albay...ve anlıyorum bunu, böyle bir zamanda insanın nasıl kendisini kaybederek canına kıyabileceğini anlayabiliyorum..."

Beylik karyolalardan biri gıcırdadı. Veteriner yarbayı birden doğrulup oturdu ranzasında. Uzun boylu, sağlıklı bir köylü yüzü taşıyan, geniş omuzlu bir adamdı. Ama yüzünün elmacık kemiklerinin üzerindeki deri külrengi olmuş ve gözleri de yuvalarında göçmüştü. İndi, masaya gitti ve yüzünü papazın yüzüne o denli yaklaştırdı ki burnu neredeyse mum alevine değecekti. Boğuk bir sesle: "Bir kez daha söyler misin az evvel dediğini Papaz efendi? Benim aklım dünyada almıyor bunu..."

"Çok sevgili komutanım..." diye yanıt verdi papaz. Sesinde bir şeyler söylemek istiyormuş gibi sızlanan, arayan bir eda vardı; 'lütfen birkaç dakikacık beni yalnız bırakın ve siz de başlamayın,' der gibiydi Veteriner yarbayı topuklarının üzerinde döndü, tekrar gidip beylik karyolasına yığıldı. Bir süre sonra papaz da uzandı. Masanın üzerindeki ışık söndü, karanlıkta uyku bastırdı tümünü de.

Korkunç bir patlamayla uyandılar. Bu kez Maaş Katibinin yardımcısı da uyandı. Zabel bağırdı: "Tanklar geliyor. "Hemen ardından bir silah sesi duyuldu. Hemen ardından bir silah sesi daha duyuldu ve veteriner yarbayının beylik karyolasından bir ölü yuvarlanarak küt diye yere düştü.

"Ulu Tanrım, bu kez de yarbay vurdu kendini!" diye haykırdı papaz. Daha bu sözler ağzından yeni çıkmıştı ki bir silâh daha patladı ve ıslak bir şamar indi adeta yüzüne papazın.

Parmaklarını kaldırıp alnıyla gözlerine götürdü, parmak uçları yumuşak, ılık bir kitleye gömüldü; veteriner yarbayın beyniydi yüzüne çarpan. Schweidnitz bir kibrit çakmıştı ve o kibrit alevinin aydınlığında görmüştü olup bitenleri. "Yarbay ağzından vurmuş kendini!" dedi o çocukca sesiyle.

"Hiç olmazsa herkes gibi dışarı çıkıp da usulüyle yapsaydı bu işi. Çevremizdekilerden bu kadarcık olsun bir dürüstlük istemeye hakkımız var." Maaş Katibi Zabel'di bunu söyleyen ve iyi yetişmiş bir insanın meydan okuyuşunu andırıyordu bu. Aynı zamanda arkadaşının düş kırıklığını taşıyordu Zabel'in sesinin tonu. Ama Papaz Koog'un kulakları keskindi; onun ses tonundaki sertlik dikkatini çekmişti. Ve sönmek üzere olan kibrit alevinin aydınlığında Zabel'e bakarken, Maaş Katibinin elini kürk paltosunun içine atıp arka cebine uzandığını sonra da onun hızla kapıya doğru seyirttiğini gördü. Koog hiç vakit kaybetmedi; kürklü kalpağına el attı, onu bulamayınca kalpağını almadan dışarı

fırladı. Koridorda tökezlendi, kendini toparlayıp açık dış kapıya vardı, etrafına bakıp yolunu kestirince yoğun yoğun yağan karın içinde tam zamanında bir kez daha gördü Maaş Katibini ileride. Kooga ona yetiştiği gibi, Zabel'in kürklü paltosunun eteğini yakaladı, parmaklarını Zabel'in bileğine geçirdiği gibi bir büküşte aldı tabancayı elinden onun. Karların içine fırlattı onu. "Zabel, Zabel," diyerek azarladı onu. "Koskoca bir adam, kırk yaşına gelmiş,iki kızıyla karısı evinde bekliyor kendisini. Karısı dükkanı yürütüyor, vesikalar, vergiler ve daha yüzlerce masraf kapısını nasıl karşılayacağını düşünerek, üzüntüden kendini yiyor...ama burada Zabel'in başına bir şey gelecek, bu korkak sefil kendini öldürecek olursa, o kadıncağızın başına taş yağacak. Dükkanı kapatması gerekecek, ondan sonra da intihar etsin daha iyi. İki kızını da kendisiyle birlikte öldürürse daha da iyi...neydi o iki küçük kızın isimleri...İrmgard ve Hanne yanılmıyorsam... karın havağazının musluğunu açarak öldürebilir kendini. Ya da iple veya baltayla sona erdirebilir kızlarının da yaşamlarını. Ama tabii, bu onun kendi bileceği iş, çünkü Maaş Katibi Zabel'i ilgilendirmeyecek artık bu. Ne de olsa, kendi gösterdi kurtuluş yolunu karısına. Yok, Zabel, olmaz böyle şey, kimse böylesine sürünerek kurtulamaz bu işin içinden! Maaş Katibi! Buraya bak! Zabel...!"

Papaz Koog, Zabel'i ardından bahçe kapısına doğru sürükledi. Onu nihayet yeniden içeri soktuğunda, artık sıfırı tüketmişti . Parmağını kımıldatacak hali kalmamıştı. Daha fazla sürdüremezdi bu gidişi; sabahtan beri herkesin kendini öldürdüğü bir evde yaşamıştı. Üstelik bu intiharlar sadece o günün işi de değildi; geçmiş günlerde de sabahın erken saatlerinden gece karanlığı ortalığı basana kadar hep bir sürü insanın bozulan morallerini düzeltmeye, bir sürü insanda yaşama kıvılcımı uyandırmaya çalışmıştı. Ama nihayet işte kendi sinirleri de alabildiğine bozulmuştu; kulübenin eşiğine oturdu, üstelik kendisini yatıştırmaya çalışacak biri de yoktu. Oturdu, çocuk gibi ağlamaya başladı.

Gerçekte hiçbir Rus tankı yaklaşmadı kulübeye. Başka bir nedeni vardı patlamanın. Bir istihkam birliği yarın iki yakasını birbirlerine bağlayan yakın bir köprüyü uçurmuştu. Daha sonraları istihkam grubundan bir çavuş geldi kulübeye. Zabel, adli amir, papaz ve Schweidnitz(iki veteriner subayı için artık üzülmelerine gerek kalmamıştı) tümen personel kariyerini daha fazla beklememeye karar verdiler. Çavuşla istihkamcılar kafilesine katıldılar ve güney Çaritsa'ya doğru yola koyuldular.

Yol boğazdan ileri gidiyordu. Boğazın duvarlarına çullanan çok sert rüzgar sağanakları bir süre kesildi, ama sürekli hava akıntısı yere yakın bir düzeyden uğulduyordu ve kendisiyle birlikte dümdüz bir kar savruntusunu da getiriyordu. Bir kar deresi akıyordu dizleri hizasından; insan birkaç dakikacık olsun gözlerini açık tutabilirse yalnız kar görüyordu, kardan duvarlar ve yavaş yavaş yolun üzerinde ağır ağır burgulanarak yükselen kar görüyordu. Yarın duvarlarında kar ışıyor, dimdik yarların üst başlarından kar bir dam biçiminde ileri uzanıyor, rüzgardan korunan köşelerde de ve başlar üzerinde çelenkler gibi taş uçlarından başka taş uçlarına uzanıyordu. Ama sonra fırtınanın gücü bir kez daha kendini gösterdi, beyaz çelenkleri paraladı, artık hiçbir şey göremez oldular. Birbirlerine sarılarak, kar tepelerinin arasından, bu beyaz kar selinin üzerinde Güney Çaritsa'ya ve Stalingrad'a doğru yüzen her yerini buzlar kaplamış bir gemi gibi ilerlediler.

Şimdilik kendilerini ne biçim bir limanın beklediğini bilmiyorlardı ama eninde sonunda limanlarına varacaklardı. Voroponova ile Stalingrad arasındaki ana yoldaki kar çukurunda bir grup asker, daha doğrusu bir yığın kaput, battaniye, paçavra, yün eldivenli eller, yüzler, burunlar, bir çift buz tutmuş kaş buldular. Adamlardan biri yün eldivenini çıkarmış, ısıtabilmek için parmak uçlarını hohluyordu.

"Yeni savunma hattı ner'de? " diye sordu Papaz Koog.

Parmak uçlarını hohlamayı sürdürdü adam. "Savunma hattı falan yok artık," dedi.

"Karargahlar ner'de? "

"Kolordu karargahı voltasını aldı bildiğim kadarına göre. 297. Tümenin karargahı ise hâlâ burada."

"Nerede yeri? "

"Yüz metre kadar geride, sol tarafında yolun."

İstihkamcılar kafilesi geride kaldı. Papaz, adli amir, maaş katibi ve maaş katibi yardımcısı ayaklarını vura vura karlar içinden yollarını sürdürdüler. Yüz metre geride bir yeraltı sığınağı buldular. Kendilerini birden, tüyler ürperticl bir sessizlik içinde buldular. Kar fırtınasının uluması bir süre önce hafifleyerek kesilmişti. Alçak, yere yakın bir sis tabakası geceyi aydınlatıyordu. Yeraltı sığınağının yanında mavzerli bir nöbetçi bekliyordu.

"297'nin karargahı burası mı? "

"Ni panimayu," diye yanıtladı nöbetçi kılı bile kıpırdamadan.

Ni panimayu.. anlamıyorum." Papaz ile üç yol arkadaşı bir şey çıkaramamışlardı bundan. Nöbetçi elini kaldırarak sisin içinde bir yerleri gösterdi. O zaman biraz daha anladılar ve oldukları yerde kalakaldılar. Kardan dört adam gibi taş kesilmişlerdi.

Bir birlik yürüyordu. Erlerin üstleri başları paçavlar içindeydi ama çok dikkatle, asker yürüyüşüyle yürüyorlardı...çoktan görmedikleri bir görünümdü bu. Birliğin başında subaylar yürüyordu ve en önden de general gidiyordu.

"Bölük, dur! Silah om'za! Dikkat. Sağa bak!"

Bir binbaşı tekmil verdi. General teşekkür etti ona.

Acayip bir şeyler dönüyordu burada; bir şeyler eksikti bu görünümde; er eğitiminde duyulmamış bir cümle söylenmiş gibi. Binbaşı topukları üzerinde döndü. "Rahat." Sonra da askerce olmayan, eksik cümleyi rastgele ekledi: "Ateşli silahlarınızı karların üzerine bırakın."

Emir yerine getirildi. Tekrar seslendi binbaşı:" Dikkat!"

Üç yüz kadar asker ve subay vardı; o yöreden toplanabilmiş subaylar da buradaydı. Binbaşı papaza, adli amire, Zabel'e ve Schweidnitz'e bir baş işareti yaptı. Papaz kımıldamadı; sonra döndü, oradan uzaklaştı. Maaş Katibinin yardımcısı Schweidnitz de onu izledi. Kimse rahatsız etmedi onları. Adli amir ile maaş katibi kol başındaki subayların önünde yerlerini aldılar.

General bembeyaz karla kaplı olan alanı tek başına geçti.

Sonra bir noktaya gelince durup selam verdi. Tam karşısında başında gümüşümsü gri kalpaklı bir Rus subayı duruyordu. 38. Rus Muhafız Tümeninin komutanıydı bu Rus subayı. Rus subayı generalin selamına karşılık verdi. Bir an, durduğu yerde hiç kımıldamadan, generale ve bir sıra halinde onun gerisinde bekleyen adamlara baktı. Paçavralara sarılı kulaklara, külrengi yüzlere, soğuktan donmuş burunlara, açlıktan bir deri bir kemik kalmış, hastalıklı vücutlara baktı. Bir veba kokusuyla doluvermişti hava birdenbire.

"Alaylarınız ner'de, general? " diye sordu Rus.

"Gerek var mı bu soruya? "

Gereği yoktu bu sorunun. Çibenko'da, Kravtsov'da, Pestçanka'da ve Voroponova'da bu tümen onunla savaşmıştı. Alman generalinin alaylarının nerede olduklarını çok iyi biliyordu. Formaliteler tamamlandı. Teslim olanlar için yiyecek ve barınak, yaralılar için de sağlık ekipleriyle tedavi olanakları hazırdı. Bunlar Alman generaline bildirildi. Kendi tabancasını, subayları da kılıçlarını muhafaza

edebilirlerdi. Karargah subayları bir arabaya bindiler. Maaş katibi Zabel bölükle kalarak arabayı yaya olarak izledi. Voroponova'ya doğru yürürlerken bir hayli harap kamyonu geçtiler, sonra da ufak bir üçgen biçiminde ufak bir koruyu.

Zabel'in yanında yürüyen bir er, "Üç yüz kişi," dedi. "Tümenimiz ilk yola çıktığında on yedi bin kişiydik."

29. PİYADE TÜMENİ, generali ve subayları ile teslim oldu. Bu olay cebin en güney ucundan geçti. Çaritsa'dan dağılmış başı bozuklar bu teslim olayının söylentisini her tarafa yaydılar. Binlerce söylenti içinde bir yenisiydi bu ve diğer tümenlerle tümen karargahları üzerinde öteki söylentilerden fazla bir etki yapmadı. Stalingrad caddelerinde, yapıların harabeleri etrafında ve kentin dehlizlerinde sürdü gitti savaş. Ama işaret gece gündüz Stalingrad üzerindeki göklerde duruyordu. Geceleri ateşten bir kama, gündüzleri ise cayır cayır yanan yapıların burgulanarak yükselen ve rüzgarın yakalayıp simsiyah bir bataklık sisi gibi araziye yaydığı duman sütunuydu bu.

Stalingrad'dakilerin hepsi göremediler o işareti. Ölüm plantasyonlarındakiler yalnız dehlizlerin duvarlarını ve minicik sobalarından yükselen is çizgilerini ya da yanıbaşlarında can veren adamın yüzünü görebildiler. Hepsi göremediler o işareti ama tümünün üzerinde yükseklerde duruyordu o işaret. Ve bu yazı yangınlardan, dumanlardan, harabelerden ve göçen evlerden çok uzakta yazılmıştı, çöken cepheden çok uzaklarda, geceden ve kar savruntularından çok uzaklarda yazılmıştı.

Gazeteler kocaman başlıklarla yayınladılar haberi.

EŞSİZ BİR ÖRNEK. STALİNGRAD ÇEVRESİNDE DAR BİR BÖLGEDE YOĞUN SAVAŞLAR. STALİNGRAD SAVAŞÇILARININ ÖLÜMSÜZ ŞEREFİ. SON DAMLA KANA KADAR YÜREKLİ VE SADIK. FÜHRER. HALKIMIZ VE ANAVATAN UĞRUNA. GENERALLER VE ERLER OMUZ OMUZA BÖYLESİNE DÖVÜŞTÜLER, BÖYLESİNE ÖLDÜLER. ALMAN SİLAH ARKADAŞLIĞI DEHŞETİ VE SEFALETİ YENDİ. SON MERMİYE KADAR ÖLÜM ARKADAŞLIĞI. ALMANYA YAŞASIN DİYE. ÖZVERİLERİ BOŞUNA OLMADI.

Bu manşetlerin ne anlama geldiğini tüm millet biliyordu ve bu boş övünmelerin ardındaki korkunç, sırıtan maske de görünüyordu.

Kurumuş, ihtiyar bir kadın önündeki masanın üzerinde açılmış bir gazete ile duruyordu. Gözlüğü burnunun ucuna kaymıştı ve köy evinin

penceresinden, ceranyum saksılarının üzerinden, tertemiz tül perdenin ardından ıssız köy sokağına baktı. Bu köy Doğu Prusya'daki Pelleningken köyüydü ve yaşlı kadın da, masa başında, gözlerinde dalgın bir bakış, kaba, çalışmaktan yıpranmış elleri kucağında, hareketsiz oturuyordu; Lawkow'un annesiydi. Oğlu Hans'ı düşündü, sokaktan eve yaklaşır ve bir dakika sonra da kapıya varırken gördü hayalinde onu. Becerikli, zorlu bir oğlandı Hans. Fransa'da bulunmuştu, Polonya'da savaşmış ve Moskova savaşında da subay olmuştu, son mektubuna göre Stalingrad'da savaşırken 261. Tümen tabur emir subayı olmuştu. Oğlunun hayali gözlerinin önünde belirdi: ufak tefek yapılı ama güçlü, böcek gibi, yüzü yıllanmış bir ağacın kabuğu gibi yaralı bereli, pürüzlüydü sanki, ama gözleri ışıl ışıl, bakışları da gençti. Böyleydi işte oğlu Hans; yaşlı kadının cılız yanaklarından bir damla gözyaşı süzülerek bağıran, bomboş sözlerle dolu gazete sayfasının üzerine düştü.

Pelleningken köyünden pek de uzakta olmayan Kraupischken köyünde de Heinrich Halluweit'ın çiftliği vardı. O gün Frau Wischwill ile Frau Göritt kara haberlerle dolu gazete ellerinde, Frau Halluweit'ı ziyarete gelmişlerdi. Frau Halluweit ile Frau Wischwill henüz otuzuna gelmemişlerdi; Frau Göritt'in sarı saçları arasındaki beyaz tellerse üç beş taneydi. Üçünün de kocaları aynı birlikteydiler; Heinrich 9. Doğu Prusya Makineli Tüfek Taburunun ahçısı, Karl ile Johan ise makineli tüfekçiydiler. Üç kadın oturdular, Frau Halluweit'ın hazırlamış olduğu kahveye el bile sürmediler. Evde tıpkı bir ölü evinde cenaze kaldırılışından sonraki hava vardı; hiçbir şey anlaşılır gibi değildi ve üç kadının kendi kendilerine ve birbirlerine sordukları tüm sorular yanıtsız kalıyordu. Böyle mi sonuçlanması gerekirdi? Ne gereği vardı ta Volga'ya kadar gitmelerine? Ne olacaktı şimdi? Hem bir daha göremeyecek miydi Heinrich'ini? Yok, yok, olanağı yok bunun. Ben de bir daha göremeyecek miyim Karl'ımı? Tek başıma nasıl sürdürebilirim bu çiftliğin işlerini? Hem de Polonyalı ve Rus savaş tutsağı işçilerle bir arada? Üstelik yaşamımın sonuna kadar? Hayır, Karl geri dönmezse kıyıveririm canıma.

Viyana'daki Himmelpfortgasse'de oturuyordu Frau Charlotte Buchner Apartman kapısındaki pirinç plakanın üzerinde *FRİTZ BUCHNER—Kimyager"* sözleri yazılıydı. Kocası şimdi karakuvvetlerinde binbaşı ve Stalingrad'daki bir uçaksavar birliğinin komutanıydı. Frau

Buchner ertesi günün yemeklerini hazırlamıştı bile ve mutfağı da toplamıştı. Ardından eski şipşak fotoğraflara bir bir bakmış ve bu da çok dertlendirmişti onu. Fritz masasının başında, Fritz içi dokuma tezgâhları ve kadın işçilerle dolu bir odada...Bu fotoğraf Fritz'in müdürlüğünü yaptığı ve ilk kez tanışmış oldukları bir fabrikada çekilmişti. Fritz yine dokuma tezgâhları ve kadınlarla çevrilmiş halde Bu kez kara gözlü ve siyah saçlıydı kadınlar. Fritz üzeri bambuyla kaplı bir verandanın altında masa başında. Fritz beyaz elbiseler giymiş, başında beyaz panama şapkasıyla deniz kıyısında. Fritz'in yine bir dokuma fabrikasının müdürlüğünü yapmış olduğu ve tam beş yıl kalmış oldukları Şili'de Vina del Mar'da çekilmişti bu sonuncusu. Oradan geriye dört yaşında bir kız çocuğu ile dönmüşlerdi.

Şu sefil savaş, üstelik Stalingrad'da da başka kimse kalmamış gibi kocası Fritz'in kapana kısılmış olması. Frau Buchner ikidebir çekmeceleri çekip duruyordu ama ne yararı vardı? Her şey muntazam, güller gibiydi çekmecelerin içinde, üstelik kendinin de herhangi belirli bir şeyi aradığı yoktu. Ama yine de çekmecelerin birinden bir şal, bir şapka ve daha başka birkaç şey çekip aldı, sonra tekrar yerlerine yerleştirdi onları. Elini sürdüğü her şey kendisine kocasıyla beraber geçirmiş oldukları bir günü, bir olayı anımsatıyordu. Nihayet uzun beyaz bir elbiseyi alıp şöyle yukarı kaldırdı. İpektendi bu elbise; çok hafif, saf ipekten. Hiçbir zaman öyle mağazalarda alınıp satılan türden bir şey de değildi. Macar Dışişleri Bakanının karısı bile bulamamıştı böyle bir elbiseyi. Fritz'in patronunun bir hediyesiydi bu. Kendi gelinliği. O elbiseyi şöyle kaldırıp baktığı anda, tüm kapıları açılıverdi barajın. Şu son günlerde komşu kadınlardan kulağına gelmiş şeyler, sokaklarda hiç tanımadığı kimselerin söylediklerini duyduğu, olup bitenler tüm dehşetiyle birden kucaklayıverdi Frau Charlotte Buchner'i. Elindeki saf ipekten gelinliği rasgele bir iskemlenin arkalığına bıraktı. Evim dediği bu dört duvar arasında bir dakika daha fazla kalmaya tahammülü yoktu. Kendini sokağa nasıl attığını bilemiyordu. Seilerstatte'den ileri yürüdü, Kartnerstrasse'den sürdürdü yolunu, Karnter Ring'e döndü ve Ferdinand Köprüsünde yolu son buldu.Ve ne zaman kafa kafaya vermiş iki kadın gördüyse aynı sözleri duydu: "Onun da kocası Stalingrad'daydı."

Berlin-Dahlem'de bir ailelik bir evin, ses geçirmesin diye takviyeli kapısı olan, sessiz bir odasında, bir kadın oturuyordu. Duvar dibindeki bir iskemlede oturuyordu kadın. İnce, narin elleri de koltuğun kolları

üzerinde duruyordu. Kadının bakışları son derece temiz masanın üzerine dikilmişti. Masanın üzerinde yazı malzemesi, bir sümen, bir kurutmalık, bir takvim, bir de camlatılmış çerçeveli bir fotoğraf vardı. Kadının kendi fotoğrafı. Artık büyümüş olan kızının fotoğrafı ve bir de Ulm kentinin fotoğrafı. Katedraliyle Ulm'u gösteren bir fotoğraf. Orada doğmuştu kocası. Ellerinde şu ya da bu, kaç kez gecenin geç saatlerine kadar bu masanın başında oturmuştu ve ne zaman burada otururken başını kaldırıp baksa, başı kağıtların üzerine eğilmiş ve koyu bir puro dumanı bulutu içinde kocasının ensesini görmüştü. Ama şimdi o yer boştu ve sanki tüm yaşamı boyunca da daima boş kalmış gibi geliyordu orası kendisine. Ama yaşamının yarısını da gerçekten yapayalnız, tek başına geçirmiş olduğu da gerçekti. Hem öylesine garip, öylesine akıllara durgunluk verecek yollarda yürüyen kocasını beklemişti böyle yalnız başına. Ama neydi aslında kocası? Asker mi? Diplomat mı? İki kıta üstünde gizli tertipler peşinde koşan bir kışkırtıcı mı yoksa?

Kuşkusuz hâlâ sevgili, hâlâ çılgın bir çocuk, üstelik de alabildiğine yüksek oynayan ve en büyük vurgunu vurmak için oynayan -hiç kuşkusuz kendi için değildi bu çok kazanma arzusu, kendi için büyük bir vurgun söz konusu değildi-. Kendisinin ve karısının mutluluğunu pervasızca kumar konusu yapmıştı. Ama bu 'oyun' şimdi iyi sonuçlanmayacak olursa -gerçekten de iyi sonuçlanmayacağına dair bazı kara belirtiler görünmüştü- o zaman sadece onun değil, ama kendisinin de yazgısı belirlenmiş olacaktı. O zaman, Ulu Tanrım, durum gerçekten korkunç olacaktı o kadar çok, insanın hayal bile edemeyeceği kadar çok insanın mutlulukları ve yaşamları...

Frau Vilshofen oturduğu yerde donuk bakışlarla boşluğa bakıyordu. Gerçek değildi bu, duvarları mantar lambri bu ev. Gerçek değildi bu sessizlik; o sessizliğin altında binlerce top gürlüyordu; onun altında, kendisini az zaman önce ziyarete gelmiş bakanlık müşavirinin açık açık tanımlamış olduğu sözlerinin altında o harabelik yatıyordu. Ama yine de her şey gerçekti bir zamanlar ve Manfred eve geldiğinde -bazan yıllarca süren uzun aralıklarla- yeniden yaşamaya başlıyordu; o zaman bir kez daha güneşin ışıkları evi doldurmaya başlıyordu ve sabah akşam dostları evi ziyarete geliyorlardı; misafirsiz bir tek yemek olsun yenilmiyordu evde; öyle zamanlarda evi yaşam yolundan çok uzaklarda kalmış gibi bir his duymuyordu içinde. Evet, yalnızlıklarla geçen uzun ayları öylesine kısa haftalar dengelemişti.

Ondan sonra da savaş patlamıştı. Fransa, ardından Rusya. Genel karargâhtaki görevinden alınıp savaş birliklerine verilmesi için ayak diremişti Manfred. Arada bir mektupları geliyordu. Savaştan hiç söz etmiyordu bu mektuplar; Manfred bu mektuplarında manzaradan, bozkırdan, kum fırtınalarından, köylerden, insanlardan söz ediyordu. Bir izin, sonra yine Doğu Cephesi ve uzun, can sıkıcı bir sessizlik, yaşayıp yaşamadığını belirten en ufak bir söz bile gelmemişti ondan. Ardından da büyük 'mistik ırmak ve fantastik kent' -Volga ve Stalingrad- ten söz eden bir mektup. Sonra da ondan gelen son mektup, büyük bir şaşkınlık ifade eden mektup. Manfred'in içinde büyük bir deprem olmuştu adeta.

Onun üzerinden üç hafta geçmişti; sonra ufak bir selamı gelmişti, ondan sonra ise bir tek sözcük bile duyulmamıştı. Bugün de bakanlık danışmanı telefon etmiş, sonra da bizzat ziyarete gelmişti. Propaganda Bakanlığından gelen danışman ile bu odada ayakta karşılaşmış ve konuşmuştu. Ona o sözleri içinden birdenbire gelen hangi dürtüyle söylemişti, bunu kendi de bilmiyordu; birdenbire gelivermişti işte. Danışman hazırlanan son derece görkemli cenaze merasiminden söz ettiği zaman, daha fazla tutamamıştı kendini. Yok! "Ulu Tanrım, o hâlâ yaşıyor!" diye bağırmıştı. "Hayır, yapamam bunu. Söz veremem o törene katılacağıma daha önceden." Belki yanlış bir davranıştı bu; nihayet sadece Manfred değildi söz konusu olan. "Tüm Altıncı Ordu için düzenlenen sembolik bir cenaze töreni olacak bu, madam," diye yanıtlamıştı danışman. "Hayır, hayır, katılmam!" diye bağırmıştı bir kez daha. Tamamen hakimdi kendine; ne bir ordu için, ne de Manfred için matem tutamazdı. Söz konusu olamazdı böyle bir şey. Hâlâ yaşıyordu Manfred, ordu da hâlâ dipdiri bir şeydi; buydu durum, apaçık. Herkes için. Hem sonra daha yeni generalliğe yükselmişti Manfred; şimdi kalkıp onun için mateme başlayacaksa ne anlamı vardı generalliğe yükselmiş olmasının?

Odaya giren ak saçlı yaşlı hanıma, Vilshofen'in annesine, "Belki yanlış hareket ettim," dedi.

Yaşlı kadın kendini bir koltuğa bırakıp elleriyle yüzünü örttü, "Hayır, tamamiyle doğru hareke ettin, Irene," dedi. Sonra da yeniden başını kaldırdı: "Ulu Tanrım, neler geldi başımıza, böylesine sonuçlanacaktı demek; bu Führer'imizin emrinde yaşayanlar için bile mezarlar kazılıyor..."

Bakanlık danışmanı başını alıp gideceği yere gitmişti.

Vilshofen'in karısını ziyaret ettikten sonra o anda Stalingrad'da Üçüncü Motorlu Tümende bulunan bir teğmen olan bir parti yönetmeninin karısını görmeye gitti. Stalingrad'da teslim olan Altıncı Ordu için düzenlenecek büyük sembolik cenaze törenine katılmayı o kadın da reddetti. Ama sonunda Doğu Berlin'de bulunan bir Frau Lilly Daussig'i nihayet iknayı başardı danışman. Böylece büyük cenaze törenine katılacak bir 'gerçek asker karısı' buldu. Görevinden geri döndüğünde Sayın Bakan'ın yeni başbakanlık binasının mozaikli salonunda bulunduğunu öğrendi. Bakanı orada salona kağıtlar asan bir sürü insanın arasında, Altıncı Ordu için siyah satenden perdeler asılması, siyah bayraklar çekilmesi, şamdanlar yerleştirilmesi ve sembolik bir katafalk ve tabut düzenlenmesi için sağa sola emirler verirken buldu.

Propaganda Bakanı yardımcısının anlattıklarını yarım kulakla dinledi. İşi başından aşkındı; tam hızla çalışan bir gazete rotatifinden farkı yoktu. Toplantılar, gazetecilerle , muhabirlerle, röportajcılarla, fotoğrafçılarla, sanatçılarla toplantılar, konferanslar. Altıncı Ordu komutanlarının, subaylarının ve erlerinin yaşam öyküleri, savaşlardan parçalar, kahramanca ölümlere dair örnek olacak olaylar, tüm millete karşı söylenmiş son sözler ve vasiyetler. Tümünün düşünülmesi, bunların ana hatlarının belirlenmesi, bunlara esin verilmesi ve bol bol yazılması gerekiyordu bu tür şeylerin. Hem de on binlerce, yüz binlerce basılmak üzere. Bakanın her zamankinden kat kat fazla çalışması, kendi rekorlarını bile kırması gerekiyordu bu nedenle. Bu kez Kanlı Temizlik bunalımı boyunca olduğu gibi öldürülmüş birkaç SA'nın ünlerini karalamak gibi bir sorun da söz konusu değildi. Bu kez, tüm Nazi İmparatorluğunun üzerine kara bir bulut inerken, koca bir ordunun leşiyle ilgilenmesi gerekiyordu. Yirmi dört general, on bin subay ve üç yüz bin erin bu tabutun büyük simsiyah rahminde simgelendirilmesi gerekiyordu. Üstelik de 'yakışıklı bir ceset' olmalıydı bu seferki; zaten Altıncı Ordunun komutanını son dakikada feldmareşalliğe, albaylarını generalliğe terfi ettirerek ve Şövalye nişanlarını, Meşe Yaprakları'nı, birinci ve ikinci dereceden Demir Haçları bol keseden dağıtarak bunu önceden hazırlamışlardı.

Ama ölmesi gerekmişti bunun için ordunun. Ta feldmareşalinden son neferine kadar. (Ama belki de o konuda istedikleri kadar titiz davranamamışlardı. Böylesine bir işi çok uzaklardan çözümlemenin çaresi yoktu ve uçakla son dakikada Stalingrad'a yollanmış birkaç

yardımcının da bu konuda fazla bir yararı olmamıştı kendilerine.) Cesedin gerçek bir ceset olması gerekliydi. Tamamen ölmemiş ve halâ yarı diri olan bir ceset üzerine politika yapılamazdı. Bir sıçan deliği bulup içine büzülüverenler ya da ölmeyip sağ kalanlar (tabii rütbelerine kadar yüksekse durum o denli kötüleşiyordu) tüm bir milleti son bir dev çaplı çaba safretmeye zorlama işine ket veriyordu. Ölmesi gerekiyordu tüm ordunun. Ölmeliydi ne kadar insan varsa Altıncı Ordu'da! Propaganda Bakanı, birçok üzüntülerini açığa vuran bir ifadeyle mozaikli salonda topallaya topallaya oradan oraya gidiyordu.

Büyük bir kalabalık, -anneler, eşler, çocuklar- kendilerini tüm umutlarından yoksun bırakan, kocalarının, evlatlarının, babalarının günlerce süren ağır ağır can çekiştiklerini seyrettiren bir propaganda bombardımanı altında yaşamaya zorunlu bırakıldılar. Ama gerçekte pek çok insan hâlâ yaşıyordu ve bu nedenle hasta hâlâ yatağında acılar içinde kıvranırken terziyi eve çağırıp matem elbisesi yaptırmak için ölçü vermek her türlü ahlak kuramlarını çiğnemekten başka bir şey değildi. Oysa propaganda Stalingrad'daki askerler ve bu askerlerin aileleri için düpedüz bunu yaptırtıyordu. Çünkü hâlâ yaşıyordu erkekleri! Uçaksavar birliğinin komutanı Binbaşı Buchner hâlâ konvoyla birlikte kaybolmuş olan Teğmeni Stampfer'i arıyordu. 261. Bombacı Alayının tabur emir subayı Teğmen Lawkow ise, yarısı kopmuş kolunun parçası bir paçavrayla vücuduna sıkı sıkı bağlanmış halde Havacılık Akademisine varmış, yavaş yavaş Stalingrad kentinin içlerine doğru ilerliyordu.

Sağlık birliklerinde binbaşı olan Doktor Simmering izinden kasım ayında Stalingrad cephesine dönmüştü. Dört gün geç gelmişti Vertiyaçi'ye . Bu dört günlük gecikme süresince -küçük tren istasyonlarının yan hatlarında beklerken- edinmiş olduğu izlenimler, yapmış olduğu gözlemler kendi sağlık birliğinin durumu hakkında da, Stalingrad'ın tüm kuzey cephesi hakkında da yeterince fikir vermişti ona.

Cephede hiçbir zaman yeterince cephane bulunmamıştı. Cephaneyi izleyen diğer her türlü malzemenin taşıtı da cephane taşınmasından sonra geliyordu; yaralıların taşınması ise çok daha arkadan. Çir'e kadar, yol boyunca, demiryolu hiçbir zaman hastane trenlerine açık tutulmuyordu. O nedenle hafif ve ağır yaralıların nakli (ki bunların arasında hiçbir ayrıntı yapılmıyordu) Çir'e, hatta ta Donetz yöresine kadar boş marşandiz vagonlarıyla yapılıyordu. Simmering, her küçük

istasyonda tüm rayların tıklım tıklım asker yüklü trenlerle dolu olduğunu ve üstü açık bütün vagonların da tanklarla, toplarla, araçlarla, yedek parçalarla yüklü olduğunu gördüğü zaman hastalar için bunun ne demek olduğunu anlamıştı. Bu keşmekeş içinde içleri hastalarla dolu üç beş vagon da gördü, bu vagonlar her yerde saatlerce, bazan koca bir gün bekletildikten sonra harekete geçiriliyor ama bir sonraki istasyonda yeniden saatlerce beklemek üzere bir yan hatta alınıyorlardı. Üstelik bunları gördüğünde aylardan kasımdı ve hasta taşınan o yük vagonlarında soba da yoktu; bu vagonlar ancak yardımcı hastane vagonu olarak yaralı taşımaya ayrılmıştı. Sobasız -o sıralarda toprak soğuktan katılaşarak granit gibi sertleşmiş, termometre de sıfırın altında, on beş, yirmi dereceye düşmüştü. Yaralıların bu biçimde taşınması yüzünden kimbilir ne kadar insan ölmüş, ne kadarı sakat kalmış, ne kadarının elleri ayakları yollarda donmuştu? Daha o zaman bile Binbaşı Simmering insan yaşamlarının burada ne korkunç biçimde ve ne kadar düşüncesizcesine harcandığını düşünmüştü. Üstelik bütün bunlar Altıncı Ordunun kuşatılmasından önce, normal askeri harekât sırasında olmuştu. Ve memleket izninden dönerken gördükleri de, ordunun etrafındaki çember kapandıktan sonra yaralıları bekleyen korkunç yazgının ufak bir hazırlığı olmuştu.

Binbaşı Simmering uzun bir yaralı kolunu götürüyordu. Hastalar ve yaralılar yolu izleyebilsinler diye kol ağır ağır ilerliyordu. Binbaşı Simmering'in ayaklarında keçe çizmeler vardı. Peşinden gelen yaralıların çoğunun ayaklarında ise sarılı paçavralardan başka hiçbir şey yoktu. Hasta kolundaki yaralıların birer ikişer oldukları yere yığılarak geride kaldıklarını ve kolun gittikçe inceldiğini görmek için dönüp ardına bakmasına gerek yoktu. Ardında yaralıların üç yudumluk tayınlarını taşıyarak gelen kızaklarla birlikte zaten yeterince uzundu kol. Yürüyüşe dayanamayarak koldan ayrılıp karın üzerine oturan yaralıların geride bırakılması gerekiyordu. Onlar için yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Arkada bıraktıkları adamlarla son olarak konuşmak ya da onların yakınlarına, hısım akrabalarına iletecek bir haberleri varsa onları not etmek görevini Simmering bir çavuşla daha küçük rütbeli bir assubaya bırakmıştı. Kendisinin, binbaşının yani, kolu terketmeyip onun başında yürümekten ve hâlâ içlerinde birer yaşam kıvılcımı kalmış olanlara birazcık umut aşılamaktan başka yapılabilecek bir şeyi yoktu.

Ama ne biçim bir umuttu bu aslına bakarsanız? Hem sonra nereye götürüyordu bu yaralı ve hasta kolunu? Gumrak'tan gelmişti ve

peşindekiler de Gumrak hastanelerinden toplanmış eski hastalardı. "Tatar Duvarı"nda tank ateşiyle karşılaşmış ve o yüzden güneye doğru inmek zorunda kalmıştı. Mağaralarda geçirilen bir geceden sonra bir kez daha yola koyulmuştu. Taş yığınları, paramparça olmuş çatılar ve pencerelerinin yerlerinde kör gözler gibi boşluklar kalmış yapı cepheleri...Stalingrad'dı burası işte.

Başlarına geçmiş, nereye götürüyordu bu insanları? Garnizon karargâhına...her nasılsa kendisine kadar erişmiş emir böyleydi. Sağlık birliklerinin kalıntıları ve Stalingrad'a akan sel gibi yaralı kafileleri bir zamanlar Orta Stalingrad garnizon komutanlığının bulunduğu yapıda toplanacaktı. Orada bakılacaktı yaralılar.

Toplanacak ve tedavileri yapılacak...emir böyle diyordu kağıt üzerinde. Ama, Ulu Tanrım, tam yetmiş gündür, Vertiyaçi'de, Baburkin'de, Bolşaya Rossoşka'da ve Gumrak'ta 'toplanıp tedavi edilen' yaralıların başlarına neler geldiğini görmüştü. Bu perişan kentin önünde, buracıkta durup toplanan tüm bu adamları dört yana dağıtmak çok daha insanca bir davranış olmaz mıydı?

Ama sağlık birliklerine mensup bir binbaşı topladığı yaralıları dağıtmazdı; başka yapılacak hiçbir iş yoksa bile o insanları derleyip toplar, örgütler, bir kol oluşturur ve onun başına geçirdi.

Ama nereye? Garnizon karargâhına, diyordu ordu emri. Binbaşının yanıtı da buydu. Ama üniformanın altındaki insan soru sormayı sürdürüyordu. Nereye? ..Bir vicdan sorusuydu bu.

Gök bulutsuzdu, hava da o denli soğuktu ki burnun içinde kristal habbecikleri oluşuyor, sulanan gözlerden akan yaş aynı anda buz kesiliyordu. Gök temiz, açık; hava yüksek ve güneş de ışıl ışıldı. Stalingrad'ın kenarı biraz daha, biraz daha yakına geliyordu; çok geçmeden, kolun başında geçmeleri gerekecek taş boğaza varmış olacaktı. Nereye? ... Güpegündüz bir hayalet birliği değil miydi bu? Ve daha evvel de görmemiş miydi bunu? Otuz yaşındaydı -o anda sadece otuz altı yaşında olduğunu düşünmek- üstelik de balayındaydı. Nasıl o anda Stalingrad'ın taş yıkıntılarının üstünde parlıyorsa, güneş Frauenkloster'in yaşlı duvarları üzerinde de aynı biçimde ışıyordu ve duvar resmi de manastırda, solmuş ve badana ile şap ile çizgi çizgi olmuştu. Basel'deydiler. Bir kafilenin başına geçmiş onu götüren Azrail figürünü ve kilisenin buzlu havasında kefenler giymiş Azraili izleyen sayısız soluk benizli iskeleti gördüğü zaman yeni karısı biraz daha sokulmuştu kendisine. Charlotte ürpermişti ve kendi de onun ürperen sıcaklığını duymuştu ama o ürpermemişti, çünkü bunun bir resimden

fazla bir şey olduğunu, o anda kendi geleceğinin aynasına bakmakta olduğunu nereden, nasıl bilebilirdi?

Kol başında giden Azrail resmi; onun peşinden giden hayaletler ve sarınmış oldukları kefenler...bu sahnede bir eksik vardı ama neydi? Resimdeki Azrail flüt çalıyordu. Ve kendi de burada, başı öylesine dik ve güçlü adımlarla yürüyen ve peşinden gelenler için bir umut heykeli olan, kendisini izleyenlere az sonra tedavi edilecekleri bir yere varıp orada bir kez daha başlarını dik tutabileceklerine, ondan sonra da artık acı çekmeden yürüyebilecekleri inancını veren doktor...kendi de flüt çalıyordu.

Ben bir flütçüyüm. Tanrım, durup arkama dönmem, bakmam, uzun bir arabacı kamçısı alıp peşimden gelen bu yaralıları, veremlileri, tifüslüleri, böbrek hastalarını kıyasıya kırbaçtan geçirmem, umut dolu ve bana güvenenlerin tümünü kovalamam, kaçırtmam gerekli. Öyle ki koşarak kaçışsınlar, kaçarken yüzükoyun düşsünler, sonra tekrar toparlanıp nefesleri kesilene dek kaçsınlar. Ondan sonra, belki de içlerinden yüz tanesi ya da yirmi tanesi ya da on tanesi Rus hatlarına varıp canlarını kurtarabilirlerdi. Ama yok, sağlık birliklerinde bir binbaşı böyle hareket etmezdi ve çılgınca bir davranış bir an için ona ahlâklı bir zorunluluk gibi görünse bile, böylesine topyekun bir psikolojik dönüş yapamazdı.

Yine garnizon karargâhına doğru yolda olan ufak tefek Teğmen Lawkow da kentin kıyısına varmıştı ama oraya güneyden ve bir yarım daire çizerek gelmiş olan Simmering'in yaralı kolunun tersine, dümdüz bir çizgi izleyerek gelmişti. Şimdi kendisiyle büyük külrengi yapıdan, bakım ve tedaviden ve orada içeceği at etinden yapılmış çorbadan sadece iki bin metre -binaların güdük kalıntıları; dökütülerle, yıkıntılarla dolu meydanlar; gemi direkleri gibi dimdik yükselen bacalar; Rus havanlarıyla Alman uçaksavar toplarından fışkıran alevler- ayırıyordu.

Duruma bakılırsa çok berbat bir şey olacaktı oraya kadar gidiş. Ama ne yapıp yapıp aradaki iki kilometrelik uzaklığı geçerek oraya varmaktan başka yapılacak şey yoktu. "Her kurşun hedefini bulmaz," diye sürüp gidiyordu şarkı. Ve insan da o kadar ufak bir toz tanesiydi ki, insanların tümünü yok etmeye yetecek kadar barut ve çelik yoktu. Bazıları vuruluyor, bazıları da yollarını sürdürüyorlardı. Tulevoy boğazından oraya kadar gelirken bu ders iyice yerleşmişti kafasına Lawkow'un. Yolunu bulabilmek için karların içinde uzanıp bakınmıştı;

izleyeceği yolu önceden saptamak istiyordu; ama bunu yapmadan önce kimin kime ateş ettiğini öğrenmesi gerekiyordu. Ama insanın bir toz zerresinden başka bir şey olmadığını, hiçbir şeyi önceden saptayamayacağını, insanın ancak şansına güvenebileceğini de tekrar tekrar denemeyle öğrenmişti. En geç, Gumrak'a varınca bir sağlık merkezinde gerekli bakımı ve tedaviyi göreceğine inanmıştı. Nihayet Gumrak kocaman bir hastaneden başka neydi? Ama kenti ancak tren istasyonunu dolduran kendi gibi insanların omuzlarının üzerinden uzaktan görebilmişti; kalabalık arasından ilerleyerek yeterince yol alıp burnunu bir cama bastırarak bir yapının içine bakabilecek kadar ileri gitmişti. Ama o camdan baktığında içeride birbirlerinin üstüne yedi, sekiz kat halinde yığılmış, perişan, bakımsız yaralılardan başka şey görmemişti. Yine de hiç olmazsa içerde bir soba vardı ve soğuktan yaralıların bacakları donup dökülmüyordu. Ne yapabilirdi? Ezilmiş kolunun sancısı bileğinden boynuna kadar tüm vücuduna vuruyordu. Boynu ve başı şimdiden şişmiş, kütük gibi olmuştu, daha doğrusu öyle geliyordu kendisine. Ne yapabilirdi, iş işten geçmeden ve bir doktor eliyle tedavi için geç kalmadan bu güzelim hastaneye girebilmek için nasıl bir numara çevirebilirdi? Rus saldırısı ve bu saldırı üzerine birden başlayan doğuya doğru kaçış onu bu konuda daha fazla kafa yormaktan kurtardı. O da Gorodiske yönünde kaçmış, daha doğrusu tökezlene tökezlene koşmuştu ve artık kolunun acısını da duymuyordu; ama boynu ve kafası korkunç ağırlaşmış, hemen hemen taşınılmaz hale gelmişti. Gorodiske'de her şey son derece basit biçimde yoluna girmişti. İşte üzerinden uçaksavar toplarının ve kamyonların katar katar geçtiği yol. Hatta üzerleri subayların valizleriyle dolu kamyonlar (ama neden, kendi valizini daha Kasaçi tepelerindeyken fırlatıp atmıştı!) ve o yere batası kamyonlardan bir tanesinde bile kendisini alacak kadar yer yoktu. Sonra yol boyunda silahlı ve silahsız insanlar yürüyordu. Sonra da birden, generalle yüz yüze gelmişti. Yol kenarında durmuş, alt dudağı ileri fırlamış, yoldan geçen sirk geçidine kahırlı kahırlı bakan generalle. Lawkow kendi generalini hayretle tanımıştı. 113. Piyade Tümeninin komutanıydı karşısındaki. "Ee, neyin var bakayım senin, Lawkow? " diye sormuştu generali. "Şurası biraz ezik durumda, komutanım." "Tedavi ettirdin mi yaranı? " "Hayır, efendim, Tulevoy'dan ayrılalı beri bir ilk yardım istasyonu bulup tedavi ettirmeye çalışıyorum." "Eh, şuradan gir, yeraltı sığınağına in de tümen operatörümüze bir görün bakayım." "Emredersinlz, komutanım. Bir soru sorabilir miyim

komutanım: Şu anda neler olup bitiyor, söyleyebilir misiniz bana? " Ama general bu soru üzerine canından bezmiş halde el sallamış, sonra da soluk soluğa, tepeleme yüklü bir kamyona, peşinde topallayarak gelen adamlara, daha doğrusu Napoleonumsu bir bozgunun binbir ıvır zıvırının geçişini donuk bir ifadeyle seyre koyulmuştu.

Lawkow'un kolunu Gorodiske'de kesmişlerdi, ondan sonra biraz daha kolaylaşmıştı durumu. Kesik kolunun ucunu doğru dürüst sardırtmıştı ve başı da şimdi daha iyiceydi, artık omuzlarının üzerine kondurulmuş koçaman bir balon gibi hissetmiyordu onu. Ondan sonraki kademe "Tatar Duvarı" ve Rus tankları olmuştu. Tankların bir insan grubunu -Binbaşı Keil'in taburunun kalıntılarını- ezip geçtiklerini görmüştü. Ama Lawkow, o toz tanesi, o sırada duvara yakındı ve tam zamanında toprak seti tırmanıp öbür tarafına geçmişti. Sonra da sanki bir kayak yerinin eteğindeki sakin bir düzlükteymiş gibi koca havaalanını bir ucundan ötekine tek başına yürüyerek geçmiş, Buchner'in misafiri olarak birinci sınıf bir kahvaltı etmiş,ordan sonra da günlerden beri ilk kez doğru dürüst bir uyku uyumuştu.

Ertesi gün o sakin kayak yeri Rus tanklarının kaynaştığı bir harekât alanı haline gelmişti; yükseklerde ve ufak koruluk içinde bir cayırtı kopmuş ve ateş başlamıştı; Lawkow bir toz zerresinden başka şey olmadığını bir kez daha anlamıştı. Ama o toz tanesinin şansı yerindeydi; ikinci kez Tatar Duvarı'nı aşmıştı ve yeniden o bildik kargaşanın göbeğine girmişti...topları, topallayan insan sürülerini, kamyonları ve valizleri, çığlık çığlığa bağırışan bir insan grubunu ezerek geçen ve başka bir grubu da ateşle biçen daha çok ağır Rus tankları. Geniş karlık alanda beş, altı Rus tankı vardı. Tankların üst kapakları açılmıştı ve birinci ikinci, üçüncü tankların üzerinde elinde birer makineli tüfekle Rus subayları belirdi birden. Yükselmiş, aydınlık göğün altında, karlar üzerindeki tanklar tıpkı denize ağlarını atmış balıkçı teknelerini andırıyordu. Bir subay elindeki hafif makineliyle bir hareket yaparak namluyu gerilere doğru salladı ve tekrar tekrar, *"Davay! Davay!"* diye bağırdı. Bu da galiba, "Eh, artık zamanıdır, biraz daha hızlı yürüyün bakayım," demekti herhalde. Hâlâ ayakları olanlar onları kullanıp deli gibi koşarak kaçıştılar. Ama Lawkow adındaki toz tanesi bu uçsuz bucaksız ağın kenarındaydı ve gittikçe daralan, soluk soluğa, nefes nefeşe koşuşan kalabalıkla dolu bölgenin dışında kaldı. O da koştu tabii, o da kaçtı soluk soluğa ama ötekilerin gittikleri yönde değil de tam aksi yönde. Sağına soluna düşen tank mermileri havaya

kar fışkırtıyordu ve birkaç kez sağında solunda düşenler bir daha yerlerinden kalkmayıp düştükleri yerlerde kaldılar. Ama toz tanesi önce tenekeden bir askeri andıran bir kuleye vardı, sonra da harap bir yapıya sığındı.

Daha sonraları da bir sıra yeraltı sığınağının kapıları önüne geldi. Bu sığınaklarda oturmuş olanlar harıl harıl oraları boşaltmakla meşguldüler. Üstelik ahçıları, berberleri ve kauçuktan banyo küvetleriyle birlikte taşınıyorlardı! Sanki feldmareşal kalmıştı burada. Aslında burası sadece bir alay komutanının ve alay karargâhının konma yeriydi. 100. Tanksavar Alayının karargâhı. Bu subayların da sinirlerini geçekten takdir etmek lazımdı, bu kadarını hiç olmazsa teslim etmeliydi insan. Emirlerinde koca bir kamyon parkı vardı ve kamyonlar yine bavullarla, telsizlerle, ordu arşivleriyle doluydu, hatta bu kamyonlara yetecek kadar mazotları bile vardı. Tanklara karşı savunma amacıyla mevzilendirilmiş uçaksavar topları vardi Tatar Duvarı'nda. Ama yakıt olmadığı için oldukları yerde terkedilmişti toplar. Burada ise taşınmak için yetip de artacak kadar yakıt vardı. Lawkow yanlış bir yere yerleşmiş olmasaydı- yani en sonra hareket eden ordu arşiviyle dolu kamyona binmemiş olsaydı- karargâh subaylarıyla birlikte Stalingrad'a bayağı saltanatlı bir biçimde gidecekti.

Yine de yeni bir deneme oldu bu. Bir kez az zaman önce boşaltılmış bu karargâhlardan birine, isterse, her zaman için yerleşebilirdi insan. Ertesi güne kadar rahatça kaldı orada, sonra da dikkatle yeraltı sığınağından yukarı çıktı. Yani o anda bulunmakta olduğu yere.Şimdi de karlar içinde bir çukurda yatmış"yön saptamaya" çalışıyordu. Artık sadece garnizon karargâhına varması yeterliydi, orası da şimdilik bir erek olarak kendisine yeterdi, çünkü Volga topu topu iki bin metre ötedeydi. Nehrin üzeri buzlarla kaplı olduğu ve isteyen yaya karşı yakaya geçebileceği halde, ne kendi ne de başka bir Alman o andaki koşullar altında böyle bir şeye kalkışmıyordu.

Lawkow çok dikkatle incelemişti yöreyi; havan mermilerinin nereye düştüklerini ve mavzer ateşlerinin hangi bölgeye ateş yoğunlaştırdığını gözlemişti. Burada neler olup bittiğine, ne diye burada savaşıldığına akıl erdirememişti. Nihayet doğrulup yola koyuldu. Beş yüz metre kadar gittikten sonra harap bir yapıyı dolanıp daracık bir sokağa girdi. Birkaç dakika için kızılca kıyamet koptu o dar sokakta. Ruslar ateş ediyor, Almanlar ateş ediyorlardı ve iki taraf da doğrudan doğruya kendisine ateş ediyorlardı sanki. İki tarafın ateş açtığı bölgenin ortasına düşen

havan mermileri de kocaman kırmızı lahanalardan farksızdı patladıkları zaman. Kendini yere atmak o anda en doğal şey olarak görünüyordu..ama, yok, bu kez öylesine hareket yanlış olacaktı; burada yanlış olan doğru hareket tarzıydı. Doğrulduğu gibi koştu, çok uzun sıçramalarla harabeliğe daldı. Burası çevresi duvarlarla çevrili, üstü açık ve süt rengi göğe bakan ve ilk cılız yıldızın belirdiği bir kalıntıdan ibaretti. Sonra iniltiler duydu Lawkow ve enkaz yığınının üzerinde yatana birini gördü.

Lawkow adamın yanına gitti, belki burada neden savaşıldığını ve hangi yöne gitmesi gerektiğini ondan öğrenebilirdi. Ama adamın yüzünü gördüğü zaman ondan hiçbir şey öğrenemeyeceğini anladı. Pis askerin eli de yüzü kadar kansızdı. El bir işaret yaptı, Lawkow yaralının yanıbaşında diz çöküp erin kaputunu kavradı, sonra çekerek onu ayağa kaldırdı, sonra bir kez daha olduğu yere bırakıverdi onu. Erin iki ayağı da ezilmiş, parçalanmıştı; bacaklardan biri, hem ayak, hem de çizme tersine dönmüş biçimde, öteki ayağın üzerinde yatıyordu. Lawkow ancak bu hali gördükten sonra adamın gözlerinin içine baktı, er durumunun farkındaydı, apaçıktı bu. Lawkow onun cılız bir sesle fısıldadığını duydu: "Arkadaş, sen sağ kalırsan..." "Evet, sağ kalırsam, tabii sana bir yardımım olabilirse..." Bir kağıt parçası vardı erin elinde ve onun üzerine bir şeyler çiziktiriyordu. Yazıyı yazan el çâresizlikle aşağı düştü, Lawkow kağıt parçasını aldı, cebine tıktı, sonra dışarda her şey birdenbire yatışmış, etrafı bir sessizlik kaplamış olduğu için yoluna devam etti. Garnizon karargâhına olan yolun yarı yerinde geçilmesi gerekli açık bir meydan vardı. Lawkow, meydanı geçmeden önce her tarafı iyice gözden geçirmek istiyordu. O nedenle bir taş yığınının gerisine çömeldi, sonra cebine tıktığı kağıt parçasını çıkardı. "Sevgili Louise, benim işim bitik, son düşündüğüm sensin, beni unutma..." diye yazılıydı kağıtta. Ama bu Louise de kimdi Tanrı aşkına? Ve nerede oturuyordu? Aptalca bir iş yapmıştı; adamdan bu pusulayı aldıktan sonra onun künye plakasının yarısını da kopartmalıydı. Neyse, ne olursa olsun, ne fark ederdi artık? Fark ederdi belki...Söz vermişti ere. İleride meydan derin bir sessizlik içindeydi; gerisinde ise bir yerlerde toplar yeniden çakıştırmaya başlamıştı. Lawkow kendi kendisiyle mücadele etti. "Ne aptal adamsın! Şuralarda bir yerde bir kurşun ya da bir şarapnel parçası yiyerek yüzüstü devriliverirsen, oh olsun, layıktır sana. Ne olursa olsun, kalıntıların arasından emin bir yol bulmuştun kendine."

Bunun üzerine, geri dönüp dönmemenin koşullarını tarttı enine boyuna.

Nihayet doğruldu, kalıntılara giden yoldan geri döndü. Ortalık adamakıllı kararmıştı artık ve harabeler üzerinde ikinci bir ölü daha vardı. Lawkow aradığı ölüyü buldu, adamın boynundan künye plakasını çıkarırken ceset bir an memnunlukla göz kırptı gibi geldi kendisine. Lawkow ayrıca onun yarı aralık göz kapaklarını da kapadı; ne de olsa eski tanıştılar. Tamam, bu iş de bitmişti. Ama artık geldiği yol üzerinde o kadar çok mermi patlıyor, o kadar çok ışık yanıp sönüyordu ki bir süre bu kalın duvarların ardında beklemek çok daha akıllıca bir hareket gibi göründü. Biraz daha harabelerin derinlerine çekildi, bir delik gözüne ilişti, sonra da aşınmış birkaç taş basamak. Delikten ve basamaklardan aşağı indi. Merdivenin alt başında birbirlerine sokulmuş üç adam buldu.

"Eh, şimdi kendinize sığınacak bir yer buldunuz, değil mi? " diye sordu Lawkow.

"Kaldır ayağını da bas üstüne! Oynatmış yukardakilerin tümü de!"

"Bizim için artık savaş falan yok."

Lawkow adamların bu havasına kendini uydurmak istemedi. "Neler oluyor? " dedi. "Ruslar mı hakim buraya, yoksa bizimkiler mi? "

"Kimsenin bildiği yok. Şu anda biz karşı saldırıya geçiyoruz."

"Karşı saldırıya ha? Kim bu 'biz' dediğin? "

"Bizim tümen. Yani yemekhane çavuşu ile bölük yazıcısı delikli demir geçirmişler ellerine. General de yukarıda bir yerlerde bir kar çukurunda."

"Bu çılgınca işe de onun yüzünden bulaşıyoruz ya."

"Ne demek 'onun yüzünden ?' "

"Kendi de bodrum odasında dayanamıyor artık bu işe; tümü birden fırttırdılar!"

"Hayır, o değil sorun. General bugün öğleden sonra kolordu komutanını görmeye gitti, geri döndüğünde cayırtı koptu. Emir vermişler kendisine karşı saldırıya geçmesi için."

Lawkow, Sekizinci Kolordu'nun komutanı olan generalin yakındaki bir boğazda bulunduğunu öğrendi bu arada. Bir piyade tümeninin kalıntıları az ilerde bir kışlanın kalıntıları altında bir yerlere gizlenmişti; birkaç yüz metre ileride, başka harabelerin içinde de bir başka tümenin kalıntıları barınıyordu. Her iki tümenin generalleri, komutanları olan generalleri ziyaret ettikten sonra sözümona bir karşı saldırıya geçmişlerdi. O üç adamın mensubu oldukları tümen şimdi yemekhane çavuşu, baş bakım çavuşu, tümen veterineri, memurlar ve seksen küsur adamdan ibaretti. Nerede karşı saldırıya geçebilirler ve saldırıları az çok

başarıya ulaşırsa hangi savunma çizgisini işgâl edebilirlerdi? O karşı saldırıdan sonra yeniden daha önceleri sığınmış oldukları dehlizlere sürüne sürüne geri çekilmekten başka şey kalmıyordu kendilerine. Burada bir tümenin hayalet kalıntıları tarafından büyük yaygarayla girişilen karşı saldırı askeri açıdan hiçbir biçimde ciddiye alınamazdı. Ama o kalıntıların arasında ayakları ezilmiş adam, onu bekleyen Luise ve onlara benzer daha birçokları için son derece ciddi bir işti gerçekte.

Bu karşı saldırı Lawkow'un geçmesi gereken sokağı ele geçirdi ve o nedenle sokak bir saat kadar geçişe açık kaldı. O yüzden de, Lawkow çevresindeki duvarlardan sıva parçaları sıçratan birkaç kurşun dışında, kazasız belasız garnizon karargâhına varmayı başardı.

Ama Lawkow orada Kasaçi Tepelerinde de, Tulevoy boğazında da, Gumrak'ta da görmediği bir şeyi görecekti. İnsan düş gücünün hiçbir zaman hayal edemeyeceği birşeyi. Ve orada kendini son derece ciddi bir şeyin göbeğinde buldu.

Başka bir subay da Teğmen Lawkow'un geçtiği yeri geçmişti ama bir kere değil, üç kez. O subay da Binbaşı Buchner'di.

Buchner'in Stalingrad'ın son günlerindeki yolculuğu Voroponova'da başlamıştı. Pitomnik düştükten ve Ruslar da demiryolu boyundaki toprak sete kadar ilerledikten sonra, orada aldığı emirlerle son ağır uçaksavar bataryasını da toprak set gerisinde mevzie sokmak zorunluğunda kalmıştı Buchner. Bataryanın piyadeye (bu kez Döllwang'ın savaş grubuna) ne manevi, ne de fizik bir desteği olabilmişti, üstelik batarya darmaduman edilmişti Rus tanklarının ateşiyle. Buchner'in bu badireden kurtulan bölüğünün darmadağın kalıntıları Yeşovka'da ve Gumrak'ta iki kez daha savaşmış ve bu savaşlarda çekiliş yolları boyunda buldukları uçaksavar toplarını kullanmışlardı; tabur bu son iki savaşta tamamen yokolmuştu. Nihayet Buchner taburundan geri kalanları Stalingardski yakınlarında ufak bir korulukta toplamıştı. Koldan geriye yüz yirmi adamla iki de araç kalmıştı. Kendisinin hâlâ bir personel kariyeri kalmıştı, kendi deyimiyle bu "hurda bir araba" idi ama ne de olsa tekerlekleri dönüyordu hâlâ.

Ne yapacaktı? Bataryaları yok olmuş, generali bir uçağa atlayıp cep dışına kaçmıştı. Subaylar burada hâlâ birbirlerine girerlerken general, "Yeni bir uçaksavar birliği oluşturuyorum," diye bir mesaj yollayarak ölüm fermanını okumuştu. Cebin güney bölgesinde birlikler Ruslara teslim olmaya başlamışlardı bile. Stalingrad'a gelince, kemik ve silah öğüten bir değirmenden başka bir şey değildi. Öğütsün de ne öğütürse öğütsündü bu değirmen. Ama bu öğütme için hiçbir neden, hiçbir amaç yoktu. Ne

yapacaktı Buc ner şimdi? Geri kalan adamlarını piyade eri gibi mi kullanacaktı? Yok, yere batsındı bu savaş! Ne de olsa, Stampfer kolejden gelme bir subaydı; Mintz de bir zamanlar kanalizasyon mühendisiydi; kendi ise bir zamanlar kimyagerdi ve tekstilden biraz anlardı; Güney Amerika'yı bırakıp da bu karanlık Hitler macerasına bulaştığı için gerçekten kafasız bir budalaydı. Gerç kte, diye Buchner düşündü, uçaksavar topçusu üniformasını giyen bu adamların tümü de alelade askerlerden daha fazla bir şeydiler; hepsinin de bir gün gelip bıraktıkları yerden sürdürecekleri geçmiş yaşamları vardı. O nedenle gereken emirleri verdi: "Teğmen Stampfer, tayınlarla birlikte iki kamyonu da al, Stalingrad'a varmaya çalış. 'Beyaz Evler'de buluşuruz. Sonra da dinlenir, bu durumda ne yapacağımıza dair bir karar vermeye çalışırız."

Topyekun dağılışlarının ve başıboş orada burada dolaşmalarının başlangıcı olmuştu bu. Kamyonlar gi ten sonra, kendi de hurda arabasıyla yola çıkmış, yakıt tükendiğ nan da önceleri sisler ve kar tipileri içinden, sonra da açık havada, acı, cam gibi dondurucu bir soğukta yaya olarak sürdürmüştü yolunu. Yüz yirmi adam 'Beyaz Evler'e sağ salim varmış ve orada kendilerine barınak bulmuşlardı. Ama kol, araçları ve tayınlarla birlikte yola ıkardığı Teğmen Stampfer kaybolmuştu. Buchner Stalingrad'ın altın üstüne getirerek onu aramaya koyuldu.

Uçaksavar birlikleri mahzenlerinde kalıp açlıkla boğuşmaya başladılar. Buchner bir piyade tümeninin komutanıyla telefon bağlantısı kurdu. "Hayır, bir lokma bile yiyecek veremem. Adamlarını bana verecek olursan kursaklarına birkaç lokma sokabilirim." Piyade tümeninin komutanı böylece uçaksavar birliğinin erlerini elde etti. Yüz yirmi adet yarımşar tayın karşılığında yüz yirmi adam. Buchner, Stampfer'i aramayı sürdürdü. Emir subayı Loose ile birlikte yeniden kent dışına çıktı. İzledikleri yol "Saksı" denilen korulukta son buldu. Stalingrad'a döndüler, sonra bir kez daha "Saksı"ya. İlk kez döndüklerinde "Saksı" sis ve derin bir sessizlik içindeydi. İkinci kez döndüklerinde ortalık aydınlık, güneşliydi ve "Saksı" yoktu artık yerinde; yerinde dumanları tüten bazı ağaçlardan, cesetlerden başka hiçbir şey kalmamıştı. Bir de elleri havada, bir sopanın ucunda çırpınan beyaz bir bez parçasıyla karlar içinde boyuna yürüyüp duran bir birlikten başka. "Tatar Duvarı"nda içi yaralılarla dolu bir yeraltı sığınağıyla karşılaşmışlardı. "Bizi de alıp götürün, bizi de götürün!" diye bağırmışlardı yaralılar. Ellerinde bir kamyon falan yok ve kendi ayakları bile artık onları taşımaz haldeyken nasıl alıp götürebilirlerdi bir sığınak

dolusu yaralıyı? Dönüp oradan ayrıldıkları zaman ,yaralı bir çocuk gibi ağlamışlardı arkalarından.

Binbaşı Buchner yıldızlı bir göğün altında ıssız havaalanını geçerken bir türlü söküp atamıyordu o sahneyi kafasından. Yetişkin erkeklerin çocukça ağlamaları! Yanıbaşındaki Loose konuşamıyordu artık; o denli bitkindi ki binbaşının birkaç adım gerisinden geliyordu. Alay komuta mevkiine ulaşmaya çalışıyorlardı. Sırtlarındaki kamyon şoförleri kaputları, kendi beylik kaputlarından daha ağırdı, üstelik de o kadar uzundu ki ikide bir eteklerine basarak tökezleniyorlardı. İkisi de son derece yorgundular ve ayaklarını bile sürüyecek halleri kalmamıştı. Bir başka yeraltı sığınağı çıktı karşılarına; Buchner artık ağlayan yetişkin bir adamla karşılaşmaya bile dayanamayacağını bildiği için, Loose'a içeriye önce kendisinin girmesini söyledi. Loose hemen geri döndü, Buchner'in kaputunun yenini kavradığı gibi yeraltı sığınağından uzağa çekti onu. "İçerde Ruslar var, tümü de mışıl mışıl uyuyor," dedi. Sürdürdüler yollarını. Yarım saat sonra avcı kolunda bir tarlayı geçen seksen kişi gördüler. Alman mıydı gördükleri? Yoksa Rus mu? Kafilenin hayli gerisinden biri sendeleyerek gidiyordu. Ona yetişip sordular, "Kimsin sen? " diye. Fransızca yanıt verdi adam; Rus sanmıştı onları. Seksen kişilik kafile Orta Stalingrad'a doğru yol alan bir istihkâm birliğiydi.

Sonunda alay savaş karargâhına vardılar; tüm karargâh ve Gumrak'ın nasıl olup da Rusların eline düştüğünü bir türlü kafası alamayan bir komutan vardı daha bir gün önce orada. Şimdi karargâh bomboştu ve kimsecikler yoktu, yeraltı sığınakları bomboştu. Sandıklar, binbir çeşit ıvır zıvır evraklar ve konserveler görülüyordu şurada burada.

Birdenbire üç adam çıkıverdi yeraltı sığınaklarının birinden. Buchner'in kendi taburundandı bunlar ve Orta Stalingrad'daki bir dehlizde aynı taburdan yirmi dört kişinin daha bulunduğunu söylediler. Ayrıca Stampfer hakkında da bilgi sahibiydiler; Stampfer ölmüştü; koldaki araçlar topçu ateşiyle yok edilmişti.

Sonu demekti bu taburun. Piyade alayına devretmiş olduğu yüz yirmi kişiye yardım edemezdi Buchner artık; elinde hiçbir tayın olmadığı için geri de götüremezdi onları. Buchner'in şimdi eski sekiz yüz adamından elinde sadece üç kişi kalmıştı ve Stalingrad'daki bir dehlize sığınmış yirmi dört adamını da bulup yeniden etrafında toplaması gerektiği kanısındaydı. Dönüş yolunda yollarını duvarlara dokuna dokuna el yordamıyla bulmak zorunda kaldılar, çünkü kızılca kıyamet kopmuştu bir kez daha. Birdenbire devrildi Teğmen Loose. Bir

an sanki ayağı bir şeye takılmış da düşmüş gibi oldu, "Neyin var, Loose? "

"Bacağım, komutanım."

Kollarına girip Loose'u ayağa kaldırdılar, olduğu yere yığıldı yine. Yürüyemiyordu artık. Kötü bir yaraydı ayağındaki. Bir şarapnel parçası ikiye kesmişti ayağı adeta. İki sargı bobini buldular ve yaranın etrafına sardılar onları. Ama yara öylesine büyüktü ki hemen hiç yararı olmadı o sargıların, bir de gömlek bulup onu yırtarak sargı diye kullandılar. Bir sedye yaptılar, sonra Teğmen Loose'u yaralıların toplanarak tedavilerinin yapıldığı garnizon karargâhına taşıdılar. Dönüş yolunda dehlize sığınmış taburun yirmi dört adamını buldular, onları da aldılar. Yirmi yedi kişi ve bir de sedyeye uzatılmış Teğmen Loose ile eski garnizon karargâhına vardılar. Buchner, Loose ve sedyeyi taşıyan iki er içeri girdiler. Bir süre sonra, Buchner, yanında Loose olmadan döndü, sessizce "kol" başındaki yerini aldı.

Yeniden başlamıştı ateş. Adımlarının temposunu değiştirmedi Buchner; hiçbir şey umurunda değildi artık. Bunlar, tüm bunlar ne uğrunaydı bir nakarat gibi geçiyordu sözcükler kafasından. Harkov'dan başlayıp Mius ve Don nehirlerinden geçen uzun yol bunun için miydi, Verhnaya Businovka'daki katliam bunun için miydi; 112 numaralı Tepe bunun için miydi; Kasaçi Tepelerinde dökülen kan bunun için miydi; Voroponova'daki demiryolu boyundaki toprak sette dökülen kanlar da bunun için miydi ... böyle bir son, İnsan aklının hiçbir biçimde almayacağı bir dehşet için mi dökülmüştü onca kan? Sonra Loose'u da o garnizon karargâhında öylesine bırakmaması gerekirdi. Pekâlâ canından olabilirdi orada Loose; oysa kendi, Buchner, burada onun yanında kalıp elini tutabilirdi pekâlâ.

Sonunda bir yapının önünde durdu Buchner. Pekâlâ girebilirdi bu yapıya; şöyle ya da böyle hiçbir şeyin önemi yoktu artık. İlk iş deliksiz bir uyku uyumak ve belki de yiyebilecek bir şeyler bulmaktı. Üç gündür bir lokma girmemişti adamlarının kursaklarına. Bitkindiler. Yalnız üniformalarına sinmiş çamurla kaskatı donmuş kaputları ayakta tutuyordu onları. Eh, sabah olsun, ilk iş tekmil verecekti orduya: Binbaşı Buchner ve yirmi yedi adamı. Bir uçaksavar taburunun, belki de koca bir uçaksavar tümeninin kalıntısı. Görev istiyoruz, komutanım, yeniden bir yem yalağına bağlanmak istiyoruz her şeyden önce. Hem de ne biçim domuz yemi verirlerse versinler. Adamlarımı ekmeksiz, silahsız, cephanesiz falan bırakamam, komutanım. Açlıktan ölüme terkedemem

onları. Bunca savaştan sonra bu olamaz onların ödülleri. Böyle bir yerde, benimle omuz omuza, böylesine binbir cehennem savaşına girip çıkmış bir silah arkadaşını kendi haline bırakmaya hiçbir hakkım yoktu...Sabahleyin ilk iş olarak Ordu Karargâhına gideceğiz. Her şeyden önce deliksiz bir uyku gerekli bize.

Pekâlâ, buraya girelim bakalım. Bu da ne? İstimle çalışan bir değirmen mi? 71. Piyade Tümeninin değirmeni ha? 71. Piyade Tümeninin özel bir tavuk çiftliği ve mandrası vardı; (Hartmann'ın Köyü boğazında; yeller esiyor artık yerinde tabii) kendi değirmeni de varmış demek!

Girdiler içeri. Bir çavuş kesti yollarını."Haydi, haydi, uzatmayın dostlar, voltanızı alın bakalım. Zaten çok geçmeden uçuracaklar başımızın üstündeki çatıyı da." Bunda gerçek payı vardı; havanların ve otomatik silahların yalazaları görünüyordu. Buchner önünde çavuşla karanlık tünelde dururken farkında olmuştu bunun,ama yirmiyedi de aç ağız vardı etrafında. Yine de dayanılır gibi değildi bu çavuşun küstahlığı!

"Ne düşünüyorsun bakayım, çavuş? Barınak ve tayın gerek bize."

"Pekâlâ, komutanım. Ama burada hiçbir şey yok. Ne barınak ne de tayın."

Böyle zamanlar için tepeden tırnağa silahlıydı çavuş; ceketinin altında hayli etliydi göbeği. Yanakları tombul ve gül rengiydi. Otomatik silahların yalazası altında Buchner açık seçik görüyordu onu. Bir tane patlamış buhar kazanının sesi gibi bir tıslama vardı çevrelerinde. Tüm gürültüleri bastıran bir sesle haykırdı Buchner: "Çavuş, geri dön. Bakalım içerde neler var neler yok, göreceğiz." O haykırış -birdenbire müthiş bir öfke sarıvermişti kendisini- tüm gücünü yitirmişti adeta. Bitkindi, omuzları ağrıyordu ve bin güçlükle sürükleyebiliyordu ayaklarını. Loose ile garnizon karargâhına ait başıboş düşünceler dolduruyordu kafasını. Oraya dönüp tekrar çıkarıp almalıydılar Loose'u. Son lokma ekmeğini kendisiyle paylaşmış olduğu adamı...

Un değirmeni avludaydı; onun yanında kocaman bir oda ve ufak bir başka oda daha vardı. Büyük oda tamamen doluydu, çavuşun dediğine göre. Kendi de, iki değirmenci ve onbaşı ile birlikte küçük odada kalıyordu güya.

Buchner un çuvalına düşmüş bir sıçanı andıran değirmencilerden birini uyandırmasını emretti ona.

"Haydi bakalım, uzatma, bize un ver biraz, değirmenci. Yirmi yedi

kişilik unun, anlaşıldı mı? "

"Ama, komutanım, tümenden izin kağıdı gerekli bunun için

"Devenin pabucu! Nelerin var bur'da bakayım? "

"Öğütülmemiş buğday."

"Yalan söylüyorsun!"

"Eh, ayrıca biraz süprüntü malı, yani yerleri süpürme sonunda derlenmiş bir parça kalıntı."

Çavuş katıldı söze: "Ama, efendim, levazım subayı..."

"Şeytan alsın onu da! Bir daha ömrü billahi gelmez buraya. Ruslar ner'deler şu anda, biliyor musun? Hemen peşimizden geliyorlar. Neredeyse çıkıp gelir, kapını çalmaya başlarlar..."

"Olmaz, levazım subayının izni olmadan..."

Tanrım, ne olur, bu denli yorgun olmasaydı; ne olur bacakları ve başı bu denli kurşun gibi ağırlaşmamış olsaydı; ne olur bir tanecik olsun doğru dürüst bir düşünce girebilseydi kafasına. Birdenbire hâlâ yanında kalmış bir paket sigara geldi aklına.

"Al sana bir paket sigara. Şimdi un ver bize."

"Veremem, komutanım. Kurallara aykırı bu. Ama benim birazcık unum var biriktirilmiş, kendime özgü."

"Senin ununu ver öyleyse."

Değirmenci sigaraları aldı, kalkıp bir köşede gözden kayboldu. Bir kilo unla döndü az sonra geri. Yirmi yedi kişi için bir kilo un.

"Son unum bu, efendim," diye kekeledi. "O kadar çok insan geçti ki siz gelmeden önce bur'dan."

Buchner oracıkta vurmalı, bir yumrukta devirmeliydi onu or'da. Ama bitkindi, parmağını kımıldatacak hali kalmamıştı. Ne fark ederdi hem sonra? Un alsalar da almasalar da gebereceklerdi nasıl olsa? Yarın Ruslar burada olacaklardı. Bir kilo unu alıp Çavuş Januschek'e teslim etti onu. Januschek o kadarcık şeyden yirmi yedi kişiye yetecek bir şeyler yapmanın yolunu bulurdu. Büyük odayı kendi gözleriyle görmeye gitti Buchner.

Hiç kuşkusuz, gerçekten çok kalabalıktı içerisi. Geniş bir debboydu ve sobadan yayılan cılız aydınlıkta gerçekten ağzına kadar balık dolu bir bir ağ tersine çevrilip boca edilmiş gibiydi içeriye. Öyle ki, balıklar yerlerde çırpınarak can veriyorlardı. Yaralılar, mülteciler, başıbozuklar, Almanlar, Hırvatlar, İtalyanlar, subaylar, gönüllüler sobanın yakınında oturuyor, ayakta duruyor, birbirlerine sıkı sıkı sokulmuş halde, öksürüyor, dua ediyor, sızlanıyor ve koca yapıyı sarsıyorlardı iniltileriyle.

Bu manzarayı görünce Buchner koyuverdi kendini; birine yaslandı. Kendi adamlarından birine. Adamları etrafında sıkı bir grup oluşturmuşlardı; yirmi altı kişiydiler şimdi. Yirmi yedinciyi, Januschek'i bekliyorlardı. Januschek geldi sonunda. Buchner de adamları gibi payına düşen bisküviyi aldığı zaman henüz uyku denilemeyecek vecde benzer halden biraz ayılır gibi oldu. Bisküvi, incecik ufak bir kağıt helvasından farksızdı. Bir yudum gitti boğazından aşağı. Yumdu gözlerini Buchner. Sonra yeniden açtı onları... aradan zaman geçmiş miydi, bilmiyordu. Kanlı pantolonunun ucu kesik bacağının ucuna sarılmış bir adam gördü.

Loose pekâlâ burada olabilirdi; çok daha iyi olurdu burada olsaydı. Hâlâ yaşarken bir silah arkadaşını cehenneme sokmak doğru değildi. Yine çıkarmalıydılar onu oradan. Derhal!

Bu düşünceyle uyuyakaldı Buchner.

GENERAL GÖNNERN İLE KOMŞUSU General Vennekohl bir karşı saldırıya geçmişlerdi. Bir tepeyle birkaç yakın köyün alınıp daha sonraki harekatta köprü başı olarak elde tutulduğu eski günlerdeki karşı saldırılar türünden bir şey değildi bu. Eski Stalingrad batı cephesine karşı giriştikleri türden bir karşı saldırı da değildi. Mevzie sokularak müstahkem mevki haline getirilmiş perişan üç, beş tankın içinden düşmanı çıkartıp onlara kendileri yerleşir, böylece etlerine batmış dikeni çıkartırlardı. Üstelik bu karşı saldırıda alayları, taburları ve tümen topçusu bulunan bir tümen de kullanmıyorlardı. Ellerinde sadece bir tümenin kalıntıları vardı şimdi. Gönnern'in yeraltı sığınağında çok görkemli misafirleri -karargâhlarıyla birlikte iki komutan general, ayrıca son günlerde kimseyle geçinemeyen o Vilshofen denilen general- olduğu için gerçekten çok gülünç bir tarafı vardı bu karşı saldırının. Gönnern mavzerini omuzuna geçirip gitmeye hazırlandığı zaman Vilshofen'in söylediği de gerçekten acı, alaycı bir sözdü. "Can çekişmenin son nefesi," demişti Vilshofen.

Ama ne olursa olsun, bir savunma çizgisi sadece kağıt üzerinde bir çizgi demek değildi, bu çizgide birtakım kabarıklar belirdiği vakit bir kez daha düzeltilmesi gerekliydi onların; bu konuda karar için bir emir vermeye gerek yoktu gerçekten; bunu yapmak gerekliydi, nefes alması gerekliydi. Çünkü bu Ruslar gerçekten çok yakından düşmüşlerdi peşlerine; düpedüz kahve cezvesinin içine ateş ediyorlardı ve kusura bakılmasın, insan sıçarken bile Ruslar gözetliyormuş gibi bir hisse kapılıyordu. O hale gelmişti durum. Şaka falan değildi bu; bunun doğruluğunu gösterecek birden fazla olay vardı. Sonu çok kötü birkaç olay. Bu karşı darbe fazla bir şey başarmadığı halde, hiç olmazsa kolordu komutanının sığındığı boğaza giden patikayı, Hava cılık Akademisine giden ve oradaki mahzende bulunan subaylara giden patikayı temizleyip açmıştı.

Bu da bir şeydi, çünkü artık daha fazla geri çekilmelerine olanak sağlayacak yer kalmamıştı; bu türden sokak temizlemelerine her gün girişmeleri gerekiyordu artık. Sorun şu ki, bunu yapamazlardı; bir kez karşı saldırılar çok pahalıya maloluyordu ve üstelik de gerek adam, gerek mavzer, gerek havan cephanesi bakımından çok fakirdiler.

General Gönnern, mavzeri elinde ateşe hazır durumda, yıldızlı göğün altında yapı kalıntılarının ve karın üzerinden yürüdü. Meydanın kenarındaki enkaz yığını bir kışlanın kalıntılarıydı ve yığının altında da Gönnern'in, bir başçavuş, bir sahra mutfağı, elektrik akımı için çalıştırılan bir jeneratör ve karargâh subayları ile işgal ettiği mahzen vardı. Bir hayli misafirini ağırlayacak kadar odası da vardı generalin. General bir maden tüneli gibi direklerle desteklenmiş bir koridora girdi. Mavzerini peşinden ayrılmayan emir erine teslim etti. Kamuflaj pelerinini bir çiviye astı. Evet, karşı saldırı gerekliydi, hem de sırf kendilerine bir patika açmak için değil...çünkü sabahtan beri açmış oldukları yol kuşkusuz yine makineli tüfek ateşleri ve havan ağlarıyla bayağı tehlikeli hale gelmiş olmalıydı. Daha başka nedenlerle de gerekliydi karşı saldırı, psikolojik nedenlerle. Çünkü, Goethe'nin de ifade ettiği gibi: "Bu bilgeliğin son fermanıdır: özgürlük ve yaşam, onları her gün yeniden kazananların hakkıdır yalnız."

Mahzende bir masa, bir diğer masa ve duvar diplerinde de beylik karyolalar vardı. Orada oturan subaylar, içeri girince Gönnern'in kendi karyolasına gidip sırtındaki kürklü paltoyu çıkardığını gördüler.

"Felâket soğuk bu gece," dedi içlerinden biri.

"Soğuk, üstelik de yıldız aydınlığı var," diye yanıtladı Gönnern.

Mahzenin havası bayattı ve kuruyan elbise, deri ve valiz kokularıyla doluydu. Masanın üzerinde cereyanı jeneratörden alan çok parlak bir ampul yanıyordu. Generalin sığınağıydı burası. Vilshofen sobanın önüne oturmuş, elleri arasında da kuruttuğu bir çorap vardı. General sırtındaki kaputu çıkarıp pelerini ve paçası kırmızı şeritli pantolonuyla ayakta dururken düşünceli düşünceli düşünceli baktı Vilshofen ona. Ama Vilshofen generali gördüğüne ya da saydammış gibi onun içinden öbür tarafa baktığına bile emin değildi. Karşı saldırının nasıl gitmiş olduğunu ötekilerden bir teki bile sormadı Gönnern'e. General geri dönmüştü, sağlığı ve keyfi de yerindeydi. Zaten bu ufak gezintiden geriye nasıl olsa iyi bir haberle dönemezdi. Hepsi de general içeri girmeden oyalandıkları şeylere döndüler...yani başlarını elleri arasına alarak kara kara düşünmeye ya da odayı ileri geri, arşınlamaya, Ne yaparlarsa

yapsınlar, ne düşünürlerse düşünsünler, sonunda hep aynı yarım yamalak sonuca varıyorlardı.

Beklemeleri gerekiyordu, ne olursa olsun dışardan gelecek bir şeyler olacaktı. Kapının dışardan açılması gerekiyordu, o kadar. Hiçbir el yoktu onu içeriden açacak. Kendiliklerinden karar vermek için tüm olanakları reddetmişlerdi. Vilshofen düşünüyordu; bu mahzendeki subayların, tüm ordunun, tüm milletin dramı buydu işte. Geri kalan tek karar ise intihar etmeli mi, etmemeli miydi.

Emir erleri hazırladılar masayı. Bu kadar uzun zaman sırf Gönnern yüzünden beklemişlerdi. Akşam yemeği de öğlenkinin aynıydı. İnsan başına bulanık bir tabak çorba. Çorbanın içinde ufak birer zar iriliğinde kesilmiş altı ya da yedi parça at eti yüzüyordu. Ayrıca ince birer dilim de ekmek.

Ev sahibi olduğu için, Gonnern masanın başına geçti. İki komutan general de onun sağına, soluna geçtiler. Bunlardan biri, Gumrak'taki boğazdan gelen general kuzey cebinde kalmış birliklerinin kalıntılarından ayrı düşmüştü. Öteki, mavi gözlü ve kar beyazı saçlı olan altmışlık general ise bir uçağa atladığı gibi kaçıp geride birliklerinin enkazından başka bir şey bırakmamış olan General Janicke'nin yerine gelmişti. Güneyden gelen generalin artık bir manga eri bile yoktu. Karargahından ayrı düşmüş ufak bazı gruplar kentin güney kenarındaydı; son tümeni, 27. Piyade Tümeni ise Çaritsa'nın güneyinde silahlarını teslim etmiş olandı.

Güney cephesinden gelmiş generalin yanında oturan Vilshofen'in ise hâlâ yeni rütbesine uygun apuletleri yoktu, o yüzden de Mius'tan Volga'ya kadar, çöken batı cephesinin tüm boğazlarından ve yeraltı sığınaklarından geçerken giymiş olduğu siyah tankçı üniformasını giyiyordu hâlâ. Yine de, o anda hâlâ siyah olmamasına karşın, hayli örselenmiş bir gri renkteydi üniforması.

Bunlara ek olarak Yarbay Unschlicht, Ordu Ekonomi Bürosundan bir albay, bir yüzbaşı, bir başka yüzbaşı ve az önce terfi ettirilmiş pembe yanaklı bir de oğlan vardı. Gönnern'in karargahından harekât subayı, tümen veterineri ve daha genç yaşlarda birçok subay vardı. Yemeklerini yemeye başlayacakları sırada bir general daha girdi içeri: bu kez gelen yakın bir dehlizde oturan ve karmakarışık bir birliğe komuta eden Vennekohl'du. Yeni tamamlanmış karşı saldırıda gerçekten en hızla saldıran ana güç onunki olmuştu. Subaylar at çorbalarının üzerine ciddi yüzlerle eğildiler. "Biraz ılık bu çorba," dedi General Vennekohl. Onun

yanındaki bir subay da bir baş işaretiyle onayladı kendisini. Diğerleri duymazlıktan geldiler bu sözleri. Ne de olsa, insanın davetli olduğu bir sofrada yemekten şikayete kalkması geleneklere pek uygun bir şey değildi. Hatta yemek diye tabağınıza konulan bir domuzun bile yemeyeceği kadar kötü olsa bile. Ama aynı anda kendi valizlerindeki konserve yiyecekleri, salamları ve peksimetleri düşünüp de artık formaliteleri bir kenara bırakarak bu yiyeceklerden bir kısmını masaya getirip getirmemeyi düşünenler de bir hayliydi.

Kahırlı bir yemek oldu bu.

Tabaklar temizlendi ve subaylardan her birine kahveye benzeyen birer fincan sıcak su verildi. Sonra da sigaralarını yaktılar...hâlâ birkaç paket sigaraları kalmıştı. Yemek sona erdikten sonra, kendi düşüncelerine, voltalarına, donuk bakışlarla boşluğa bakmaya, okumalarına ya da kitap karıştırmalarına döndüler.

Gumrak'tan gelen general daima yürümekten hoşlanan bir adamdı, ince ve dimdik çatısı Alman generallerine özgü at sırtında uzun sabah gezilerinden çok uzun sabah yürüyüşlerinin ürünüydü. Savaşın başından beri sürdürmüştü bu yürüme geleneğini. Fransa harekatı sırasında çiyli ormanlar içinde ya da kuzeydeki kıyılar boyunca yürüyüşler yapmıştı ve doğu cephesinde ise ilerleme sırasında karargâhının sık sık yer değiştirmesi kendisine çok değişik yerlerde yürüyüşler yapma olanağını sağlamıştı. Gün olmuş bir nehir kıyısı boyunca yürümüştü, gün olmuş binbir çeşit ağacı bulunan ormanlar içinden yürümüş, gün olmuş kendini büyük bir buğday denizinin içinde bulana kadar tahıl tarlalarının içinden gün olmuş çorak bozkırlarda üç beş alıç ağacı görene kadar yürümüş, sonra da geri dönmüştü. Gumrak'ta önceleri amansız güneşin çatır çatır çatlattığı kızgın bozkırlarda, sonraları da karla kaplı ovalarda yürümüştü; sonunda da boğazın bir ucundan ötekine gitmiş gelmiş, gitmiş gelmişti. Düşünmek, kararlar vermek için hareket gereksinmesi vardı; dimağ dengesini koruyabilmek için durmadan hareket etmesi gerekiyordu. Ama bu dehlizde günlerdir volta vurup durduğu halde bir türlü dimağ dengesini bulamamıştı. Gumrak'tan bu yana birçok kez değiştirmişti karargâhını. Bir gece bir buğday asansörünün kalıntıları altında uyumuş, ertesi gece bir otelin kalıntıları altında, üçüncü geceyi de kent hapishanesinin bir hücresinde geçirmişti; şimdi de bu harap kışlaya taşınmıştı. Burada beylik karyolasından duvara, duvardan karyolasına gidip duruyordu.

Öteki general, şu güneyden gelen, dimdik oturuyordu koltuğunda.

Olduğu yerde, hiç kımıldamadan oturduğu halde, öteki general kadar huzursuzdu; binbir fırtına esiyordu kafasında. Daha birkaç gün öncesine kadar kendini bir çocuk gibi hisseden general şimdi altmış yaşının ağırlığını alabildiğine hissediyordu.

General Vennekohl olduğu yerde bağdaş kurmuş, hiç ara vermeden ayaklarından birini sallayıp duruyordu.

Veteriner Yüzbaşı Weichbrot ve genç subaylarından bir haylisi bir köşede oturup kafakafaya vermiş, hafif sesle konuşuyorlardı. Gönnern bavulundan Goethe'nin bir cildini çıkarmış, onu alıp masa başına gelmişti. Yarbay Unschlicht bir ilâhi kitabı okuyordu ve okurken de dudakları oynuyordu. Bazan, kendisine gerçekten güzel ve tam o zamana uygun bir pasaja geldiği zaman yüksek sesle okuyordu orasını. "Önemli bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu hissedebilirsiniz. Kimse artık açık saçık fıkralar anlatmıyor. Herkes1914 Ağustosundaki gibi ciddi bir hava içinde."

İlâhi kitabı ve Goethe'nin *Faust*'unun ikinci kısmı. Ama neden Rosenberg'i ya da Spengler'i okumuyorlardı? Vilshofen düşündü bir an: çünkü bu son iki adamın başımızı sardığımız bu pis işlerle ve insan beyinlerinin yumuşamasında daha büyük rolü şvar. Gönnern'in bavullarında Nazi yazarlarının da bir, iki cildinin bulunduğu kuşkusuzdu ama yine de okumak için Goethe'nin bir cildini seçmişti. Yine de iyi: "Kurtuluşu arayan, onunla birlikte yüzen lanetli öğüten çeneler arasında un ufak olur...Yarıklar arasında çok şey kalır keşfetmek için, en ufacık yerde o denli dehşetli.."Biraz daha uygundu bu satırlar duruma. Ama, Spengler söz konusu olduğu sürece, herkesten çok benim kendimi suçlamam gerekir. Tanıdıklarından hiçbiri onun saçmalıklarından benim kadar ahkâm çıkarmaya kalkışmamıştı, onun gerçeğinin ne olduğunu anladığım zaman bile o saçmalıklar yararlıydı bana. Ellisinde kafasızın biri, ben buyum işte, başka bir şey değil. Ve saçmalıkların kimseye bir yararı olamayacağını, eninde sonunda insanları yıkıma götüreceğini anlamam için böylesine yanmış, yıkılmış bir kentin mahzenlerinde başıboş dolaşmam gerekliymiş.

Böylesine geçirdiler hovardaca mahzende zamanlarını. Ordu Ekonomi Bürosundan olan albay Paris'deki Alman Sefirinin vurgunlarına, suistimallerine değinen öyküler anlattı. "Al., evet, o emsalsiz centilmen yeni dönemi sadece ceplerini doldurmak ve Almanyanın ismine leke sürmek için bir fırsat saymış."

General Vennekohl nihayet ayağını sallamayı bıraktı ve konuştu:

"Ah, Paris, ne günlerdi o günler!" Bir duraklamadan sonra ekledi: "Ne yazık ki, karşı saldırımızı Havacılık Akademisinden öteye, Tatar Duvarı'na kadar sürdüremedik."

"Bundan sonra da fazla ilerleyemezsiniz Vennekohl," diye söze karıştı Vilshofen.

"Ne demek yani Vilshofen? "

"Demek istiyorum ki, bugünkü karşı saldırıdan sonra elinizde kalan savaşçıların sayısı pek fazla olmasa gerek."

"Onun gibi bir şey."

Vennekohl'un konuşurken, birdenbire, Paris'ten Tatar Duvarı'na neden garip bir biçimde sıçramış olduğunu oradakiler arasında anlamış olan belki de tek insandı Vilshofen. Demek sırf gelen birkaç uçak Tatar Duvarı'nı siper yaparak o yöreye inmiş oldukları için Vennekohl o taraftaki bir yeraltı sığınağında kalıyordu. Söylentiler doğruydu demek. Vennekohl, hâlâ mucize kabilinden bir uçağın ineceğini ve onun dönüşünde kendine bir yer bulabileceğini umuyordu demek.

Telefon çaldı. Yakın bir boğazda bulunan ve telefonla "karşı saldırı"nın sonucunu az önce haber almış olan kolordu komutanı arıyordu. Telefon konuşmasına, daha doğrusu kolordu komutanının sorularına Gönnern'in verdiği yanıtları herkes dinledi. Kolordu komutanının neler söylediğini kestirmek kolaydı.

"Ama sonra ne olacak? İkinci bir karşı saldırıya geçemeyiz, efendim."

"Hâlâ cephanemiz var, değil mi? "

"*Jawohl Herr General.* Az miktarda mavzer ve havan mermimiz var."

"Ve hâlâ yiyeceğiniz de var, değil mi? "

"Ah, evet, bugün at eti çorbası yedik, yarın yine at eti çorbası yiyeceğiz."

"Öyleyse aralıksız sürdürün saldırıyı. Bulunduğunuz mevzileri savunacaksınız. Söz verin bana bakayım."

"*Jawohl, Herr General.* Size söz veriyorum."

Son at eti çorbasına kadar, diye düşündü Vilshofen. Bir kahraman için biraz ılıktı çorba, ama zaten ilâhi kitapları ve *Faust* ile bu kahramanca dramın tümü zaten biraz ılıktı. Ah, evet, eldeki çorba son kaşığa kadar birer birer dağılacaktı. *Jawohl Herr General.*

Ama doğru değildi bu; hepsi de kendi kendilerine, sağa sola dörtbaşı mamur yalanlar söylüyorlardı. Kahramanca ölmeye zerre kadar niyetleri yoktu; korkudan taş kesilmişlerdi; teker teker on beş bin

adama dağıtmış oldukları acı hapı hiçbiri yutmayacaktı.

Bu adamların bu hapları yutmaları gerekti; başka çâreleri yoktu. Ama hâlâ bir çareleri vardı bu adamların. Nasıl bir yol seçecekler, bakalım göreceğiz, diye düşündü Vilshofen. Etrafındaki yüzlere bir saat içinde belki de ellinci kez baktı. Paralanmış çelikten daha güçlü bir zırh aramıyorsa, eski ilâhiler kitabında ne arıyordu Yarbay Unsclicht? Nazi diplomatlarının şantajlarına, haraç almalarına ve düpedüz eşkiyalık düzenlemelerine dair öyküler anlamı neydi? Görüyorsunuz ya orada işler öylesine yürüyor; bu durumda benim Almanya uğrunda ölmemi kim bekleyebilir...Demekten başka ne anlama gelirdi bu? Bilerek ya da bilmeyerek- hem bilmeyenlerin nasıl bir yararı olabilirdi burada herhangi bir kimseye- kahraman rolünden istifa için birer özür arıyorlardı tümü de. Yarbayın dinin, intihar dahil, bir takım davranışları ve hareketleri kesinlikle yasaklamış olduğuna kendini inandırmış olduğu açık açık anlaşılıyordu; Gönnem de, Goethe'siyle, mensûp olduğu dinin katı prensiplerine bağlı darak yetiştirilmiş bir papaz oğlu olduğunu da çok iyi anımsamaya başlamıştı. Bütün gün, yeraltı sığınağındaki beylik karyolasındaki sandığın üzerinde de karısının bir fotoğrafı ve tabancası olduğu halde yatıp duran Vennekohl da hâlâ gökten süzülerek inip kendisini alıp götürecek bir uçağı düşlüyordu. Hatta uçağın inmesi için bir iniş yeri açmak, hiç olmazsa düşük hızlı bir Stork uçağının inebileceği kadar bir yer açmak için karşı saldırılara girişiyordu.

Hayır, hayır bunu yapmayacaklardı, yapmayacaklardı!

Ya benim durumum? Bir karım, bir de kızım vardı...hâlâ da var. Neredeyse unuttum bunu. Efsanesel nehir ve fantastik kent...ben kendim de bir mitosum ve bir nehir değilsem bile, kuşkusuz bir aptal, bir şarlatan, bir define avcısı, bir putataparım. Tank içindeyken çılgınım, çılgın ve sarhoşum üstelik. Üzerinde nicedir yürüdüğümüz yolun nihayet bugün sona ermesi hiç de düzen dışı bir şey değil. İz bırakmadan battık. Ama nasıl oldu bu, nasıl oldu da son hamlemiz böylesine bir sonuç verdi: Nasıl? Nasıl?

Yine nefse eziyet, yine huzursuz düşünceler, yine sinirli sinirli mahzeni arşınlamalar, yine donuk bakışlarla duvara bakmalar, yine ağır hışırtılar, sayfaların çevrilişi, yine Paris'teki Alman Sefiri Otto Abetz hakkında ve onun Fransız milletine ait bir yağlıboya tablo kolleksiyonunu nasıl çalmış olduğuna dair başka öyküler, oradan cezaevi bodrumlarına ya da başka bir yere taşınma konusunda başka

tartışmalar.

Bir adamın aklını kaybedişi, huzursuzluk, birtakım planlar tasarlaması, sonra onları reddetmesi, hem bir yerlere gitmek istemesi, hem de sonra olduğu yerde kalması, bir kaçak gibi davranması...hiç olmazsa bunların hepsi de dürüst, insancıl davranışlardı ve cehennemin sırıtan dişleriyle karşı karşıya olan bir insan için anlaşılabilir şeylerdi. Öteki ise hareketsiz, adeta donmuş gibi oturuyordu. Vilshofen onu Birinci Dünya Savaşında yüzbaşıyken-ki o zamanlar bile o kadar genç sayılmazdı- anımsıyordu ve adamın şeytandan bile korkmadığını bilirdi. Katılığı da dürüsttü ve tamamen anlaşılabilir bir davranıştı, çünkü bir yaşamın böylesine korkunç biçimde sona erişini derinlemesine, daha, biraz daha iyi gördükçe onun her soluyuşta biraz daha yaşlandığını açık açık görebiliyordunuz.

Nasıl, nasıl, nasıl? "

"Hartmann!" Birden bu isim dehlizin bir ucundan ötekine ulaştı. Bu kez Stalingrad'daki bir generalin isminden de daha fazla şey ifade ediyordu. Bir alarmdı bu ve o ismi duyanların hepsi de hareketsiz kaldılar, solukları kesildi. Albay anlattığı fıkrayı yarıda bıraktı; uyuyan tümen veterineri bile uyanıp yattığı yerden başını kaldırıp şaşkın şaşkın etrafına bakındı. O isim ve onu söyleyen ses garip geldi Vishofen'e ve ancak herkesin kendisine baktığını gördüğü zaman o ismi haykıranın kendisi olduğunun farkına vardı.

General von Hartmann eylül ayında Stalingrad'a giren ilk alayın. 71. Piyade Tümeninin, daha doğrusu "talihli tümen"in komutanıydı. Kente ilk onun askerleri girmiş ve yeraltı sığınaklarını,Stalingrad'ın koca koca mahallelerinden yağma ettikleri ganimetlerle doldurmuşlardı. Komutanların karargâh kurmuş olduğu boğaz halılar, avizeler ve akla gelebilecek her türden ganimetle döşenmişti. Hartmann kendi de koca bir yeraltı köyünün, depolar dolusu buğdayın, bir tarım deneme istasyonunun, bir sebze ve tavuk çiftliğinin, sürülerle ineğin, kendi mandrasının, buharla çalışan kendi un değirmeninin hakimiydi. Kısa süren bir zafer, yok olmuş zenginlikler, kaybedilmiş savaş. Sonunda Çaritsa'da demiryolu boyunca uzanan toprak sete tırmanmıştı. Tırmandığı yerde, kış göğünün fonu önünde, yüksek kürk kalpağı başında, öylesine durmuş ve elindeki mavzeri kaldırıp rasgele sağa sola ateş etmişti. Tam alnından vurmuştu bir Rus kurşunu onu. Dibinden kesilmiş bir ağaç gibi devrilmiş ve toprak setten aşağı yuvarlanmıştı.

"Yine de çok hızlı ve nefis bir ölümle öldü. Kafasına kurşunu

yediği gibi bu dünyadan göçtü."

"Ha, evet, Hartmann..."

"Nasıl da durdu o setin üzerinde. Bu bir örnekti, gerçek bir Prusyalı gibi öldü."

"Son Prusyalıydı o," dedi Vilshofen.

"Son mu dedin? Anlayamadım? "

"Ondan sonra sırası gelenin o sete tırmandığını görmedim hâlâ."

"Evet, güzel bir örnekti!" dedi General Vennekohl." Ama kabul et ki bu da başka biçimde bir intihardan başka şey değil."

"İntihara karşı mısınız? Vennekohl? "

"Ne demek istiyorsunuz? "

"Açık canım, yani insanın kendini öldürmesine prensip olarak karşı mısınız? "

"Şefimiz bunu yeterince kesin ve sert bildirilerle yasakladı sanırım."

"Ama yine de durum bütün açıklığıyla meydanda...Hartmann başkalarını nasıl, öbür dünyaya nasıl yolladı ise kendi de aynı biçimde gitti," dedi Vilshofen.

Yol açmıştı; başkalarına örnek olmuştu.

Şimdi bu konuda kesin bir tavır takınmaları gerekiyordu içerdekilerin. Çok acı verici bir şeydi bu. Ezici bir sessizlik çöktü odaya. Yine de, haberalma subayı, peşinde bir yüzbaşıyla içeri girdiğinde, genel şaşkınlık bir süre dağıldı. Ufak tefek, üstü başı toz toprak içinde, yüzünde hâlâ her şeyi komik tarafından görmeye çalışan birinin ifadesini taşıyan ateş hattından bir yüzbaşıydı gelen. Tutsak alınmıştı ve sonra da Ruslar kendisini geri göndermişlerdi. "Ruslar o kadar sert değiller. Genel karargâhlarındaydım. Nasıl bir disiplinli düzenleri var, görmelisiniz. Üstlerinin karşısında topuk vuruyor, selam çakıyorlar. Çakı gibi hepsi de." Çakı gibi selamları taklit etti yüzbaşı." Dediğim gibi, çakı gibi hepsi de, komutanım. Gerçek, asker disiplinini görseydiniz siz de çok beğenirdiniz, generalim. Sonra karnımı da güzelce bir doyurdular. Ekmeğimin üzerine bol bol reçel koydular."

Vennekohl yeniden sallamaya başladı bacaklarından birini. "Hmm, reçel faslına diyecek yok, ama burada oturup da bu lâfları dinlemeniz gerekli mi? "

Gönnern haberalma subayını bir kenara çekti, yüzbaşıyı diğer subaylardan ayırıp ordu haberalma merkezine yollaması için ona talimat verdi. Vilshofen işe karıştı o noktada. "Böyle şeylere o kadar önem vermemelisiniz, artık, Gönnern. Cezaevinde Rusların geri yolladıkları bir

süvari yüzbaşısıyla konuştum. Kimse G-2'yi çağırtıp onu sorguya çekmeyi düşünmemişti.

"Affedersiniz. Vilshofen!"

"Pekâlâ, Herr General." Gerçekten, Vilshofen'i ilgilendiren en ufak bir tarafı yoktu bu işin ve Gönnern de ona haddini bildirdiği için kendini haklı hissetti. Haberalma subayı yüzbaşıyı da aldı, çıkıp gitti. Subaylar onların gidişlerini isteksizlikle izlediler. Nihayet, Vilshofen haklıydı; yüzbaşıyı yollamayıp burada alıkoymaları gerekirdi. Acaba durum nasıldı Rus hatlarının öbür tarafında? Yüzbaşı bir hayli bilgi verebilirdi kendilerine o konuda. Ama kapı yüzbaşının ardından kapanmıştı bir kez ve yeniden kendi kendilerine kalmışlardı. Yine odayı arşınlamaya, okumaya, düşünmeye başladılar. Gumrak'tan gelen general nihayet cezaevindeki hücreye taşınmaya karar verdi. Vilshofen de oradan çıkıp başka bir yerlere gitmek istiyordu. Tanrıya, dünyaya, intihara dair şu pis konuşmaları dinlemekten kusacak hale gelmişti. İnsanların ölümden söz ettikleri yerde kalmayıp gerçekten öldükleri bir asker siperine taşınmak daha iyi olacaktı. Orada hiç olmazsa işler kızışmıştı, yaşamın değilse bile, ölümün bir kıpırtısı vardı. Arka çantasını aldı, üç beş parça eşyasını topladı Ama sonra birkaç dakika oyalandı. Ötekiler bir kez daha düşüncelerini başka tarafa çevirmeyi, azap verici soruya beklenen yanıtı biraz daha geciktirmeyi başarmışlardı. Bu kez Yarbay Unschlicht sağladı onlara aradıkları fırsatı. Unschlicht ilahiler kitabında uygun bir pasaj bulmuştu ve yüksek sesle okudu onu. Ötekiler de kulak kesilerek dinlediler.:

"Tanrım, nasıl da arttı düşmanlarımın sayısı!
Çok fazla oldu bana karşı çıkanlar.
Ruhumdan söz edenlerin sayısı çok kabardı,
Onlara Tanrıdan hiç yardım gelmez.
Ama sen, Tanrım, bir kalkansın çevremde;
Benim yengim, başımı kaldıran benim.
Sesimle haykırıyorum Tanrıya ben,
Ve kutsal doruğundan yanıt verdi bana,
Sonra uzandım yere ve uyudum;
Uyandım; çünkü Tanrım destekledi beni
On bin insandan bile korkmam artık
Çepeçevre etrafımı kuşatıp almış olan.
Ayağa kalk, ulu Tanrım; kurtar- beni, Ulu Tanrım;

Çünkü parçaladın tüm düşmanlarımın elmacık kemiklerini;
Dişlerini kırıp döktün tüm kötülerin
Kurtuluş senden gelir ancak, Ulu Tanrım;
Kutsaman cemaatinin üstüne olsun."

"Ah tabii, hepsi çok güzel, uyudum ve uyandım," dedi Vennekohl. "Ama diyelim ki, yarın uyandım ve baktım ki, O düşmanlarımın elmacık kemiklerini ve dişlerini kırıp dökmemiş..ve Tanrı tanık ya hiç de öyle bir şey yapacağa benzemiyor...ne olacak o zaman? "

Yine o sorun, o kaçınılmaz sorun baş kaldırmıştı.

Vilshofen düşüncesizce Hartmann'ın adını söyleyerek onları dürtmüştü, şimdi şu ya da bu biçimde yanıt vermeleri gerekiyordu o soruya. Bu kez sorun General Vennekohl'un uzun, solgun suratıyla sırıtıyordu korkunç korkunç kendilerine. Vennekohl gereğinden fazla içmiş ve içki stoku tükenmiş olduğu için rengi her zamankinden fazla solmuştu. Genellikle titiz ve ayık bir genelkurmay subayıydı ama son on dört gün içinde koca bir kasa konyağı bitirmişti tek başına. Son yirmi dört saat içinde ise bir damla bile içki bulamamıştı. Gerçekten artık zamanını doldurmuştu. Son şişesini içerken, son bardağını bir solukta dikmeli, sonra da bardağı duvara fırlatıp parçalamalıydı, tamam...böyle yapılması gerekirdi böyle şeylerin. Son şişe bir gece evvel bitmişti ama o böyle yapmamıştı. Şimdi de çok dikkatli hesaplar ve tahminlerle geçirdiği günlerdeki gibi-o günler ne kadar gerilerde kalmıştı-ayıktı. Ama bir başka biçim ayıklıktı bu; boşluk düpedüz. Kendini içi kof bir ağaç gibi hissetti; bir şeyler damlıyordu içinden. Ve içi öylesine boştu ki elini oynatıp parmağıyla bir tetiği çekecek kadar bile derman göremiyordu kendinde...Oysa başka bir çıkış yolu göremiyordu kendine. Şimdi de kof, duyguları donuklaşmış, kirlenmiş haloe, benzi sapsarı, duruyordu orada; o soru içini kemiriyordu ve tüm varlığı ötekiler için korku verici bir soruydu.

Ne yapmalıydı, ne zaman yapmalıydı, nasıl yapmalıydı bu işi?

Bir karabasandan uyanırmış gibi, subaylardan biri, "Janicke Pickert!" dedi. General Janicke o malum "memleket bileti"ni almamıştı; insanı savaşamayacak derecede yaralayan yaraya denirdi "memleket bileti." Ama kafasına çarpan tahta kendisinin bir uçakla savaş bölgesinden çıkarılıp uzaklaştırılmasına yetmişti.

Janicke bir uçağa atlayıp kaçmıştı. Yaralıydı, tabii ama yine de uçağa atlayıp uzaklaşmıştı. Pickert de uçakla oradan uzaklaşmıştı... aldığı

emir üzerine tabii, ama uzaklaşmıştı ya! Hube, aldığı emir üzerine, uçakla kaçmıştı, ama kaçmıştı. 8 kolordunun iaşe subayı da uçakla kaçmıştı ama emir almadan ve o nedenle de Farnopol havaalanında sorgusuz sualsiz kurşuna dizmişlerdi kendisini.

Muammalarını çözümlemişlerdi.Hartmann, demiryolu boyundaki toprak sette... Stempfol zehir içmişti. Hepsi de çözümlemişlerdi muammalarını.

Ne yapmalıydı, ne zaman yapmalıydı ve nasıl yapmalıydı bu işi...

Gumrak'lı general, "Başkomutan intiharı yasaklayan sözlü bir emir yayınladı," dedi.

"O kadar kolay iş değil insanın kendini vurması,"diye ekledi Gönnern.

"Evet kesinlikle kolay değil," dedi Vennekohl.

Vilshofen bir söz kattı araya. "Bir karşı saldırı da bu işi becermek için kesin yol değil, Vennekohl. Özellikle insan şöyle bir dikilip de kendisini iyi bir hedef haline getirmeye önceden karar vermediyse."

"Ha şunu bileydin!"

Mahzendeki hava adamakıllı yüklüydü. Vennekohl az çok düşünmeden yanıt vermişti ama hemen ardından monoklunu kaptığı gibi göz oyuğuna yerleştirdi ve buz gibi bakışlarla baktı Vilshofen'e. Gerginliği birden bozup gevşeten söz dehlizin bir başka köşesinden geldi. Güneyden gelmiş ve ortadaki konuşmalardan sabırsızlandığını birkaç kez değişik biçimlerde ifade etmiş olan ak saçlı general kalktı, mahzenin ortasına yürüdü ve hafifçe kambur durdu orada. "Ben mi? " dedi. "O adi fırsat düşkünü için mi intiharı edeceğim? Hayır, etmeyeceğim."

İşte açık bir söz, kesin çizgilerle berlirlenmiş bir bildiriydi bu.

Generalin az önce söylediği sözleri içlerinden tekrarladılar ve uzun boylu, hafifçe kambur duran, gür beyaz kaşların altında öfkeyle yanan gözleri gördükleri zaman bu sözlerin bir komutan, bir general tarafından söylenmiş olduğunu kesinlikle kavradılar. Üstelik özel bir konuşma sırasında da söylenmemişti bu sözler. Herkesin ortasında açık açık ifade edilmişti. Bu sözlere herkesin tepkisi farklı oldu; kimi hayretle, kimi anlayamadan, kimi şaşkınlıkla, kimi de hatta korkuyla, panik duygusu veren bir korkuyla tepki gösterdi. Mümkün müydü böyle bir şey? Bir put devriliyordu da o putu deviren kafiri yok etmek için göklerden bir şimşek çakıp inmiyordu? Belki böyle bir cümle daha önce de Stalingrad'da, o ölüm mahzenlerinde söylenmişti ama öyle olsa bile herhalde cılız bir fısıltı halinde söylenmişti. Burada ise kesin bir ifadeyle söylenmişti herkes duysun diye.

Genç, kırmızı yanaklı yüzbaşı yüzünün kül gibi olduğunun farkında değildi.Ötekiler de birer birer baktılar generalin yüzüne. O söz, kesici, kahreden, yok eden söz söylenmesi gerekirken söylenmemişti. Bir teğmen , bir motosikletli takım komutanı ve eski bir Hitler Gençlik örgütü lideri öteki generalin gözlerinde de, ak saçlının sözlerini paylaştığını belirten bir bakış, diğer subayların yüzlerinde de en azından o sözleri onaylayan bakışlar gördü. Yerinden fırladığı gibi ağzı açıldı, sonra tüm gözlerin kendisine çevrildiğini görünce kapattı ağzını. Sonra da, tek kelime bile söylemeden, sanki yapılacak en doğru şeymiş gibi göğüs cebinden bir püro çıkardı, ucunu ısırarak kopardı ve dünya umurunda değilmiş gibi bir tavırla yaktı onu, Sonra da, etrafına bakmadan çıktı, odadan. Gönnern'in emir subayı olan Yüzbaşı Weichtbrot- otuz beş yaşında ve ordunun tarih bölümüne girmeden Berlin'de Nazi Partisinin önemli bir resmi memuruydu- yerinden kalktı, yüzü kireç gibi ve çenesi fırlamış, halde odayı terketti o da. Şaşkınlık arttı; bu kez hiçbir şey değilse bile, son ve kesin bir sessizlik çöktü içeri. Vilshofen yüzbaşının ve teğmenin dehlizden çıktıklarının farkına bile varmamıştı. Kaldırıp omuzuna vurmak üzere olduğu arka çantasını sıkı sıkı kavramış parmakları gevşedi,

Güneyden gelmiş olan generalin söylediği cümle topyekun bir kargaşayı ifade ediyordu. Onun uğruna...o fırsat düşkünü, demişti general. Vilshofen Ulu Tanrım, ben de bu açıdan bakmamıştım olaya, diye düşündü; ben de demiryolu kenarındaki toprak setin üzerine çıkmak için yukardan gelen o fermana boyun eğmeyi düşünüyordum.

Ama *o adam* için, olamazdı...

Ne sefil bir işti bu. Taburlarımız ve alaylarımız boğazlarda,yarlarda donarak ölmüş yatarken ne anlamı vardı kendi yaşamlarımızın? Ama tamamlanması gerekiyordu bu pis işin; sonu gelmez bir asker dizisi anlamsızcasına, amansızcasına ölüme mahkum edildikten sonra, şimdi de generallerin cesetlerine gerek vardı. Bir tanesini daha haklamak için, beni, Vilshofen'i de, general yaptılar; ölüler yığınının en tepesine bir de feldmareşal ölüsü koymak için başkomutanı feldmareşalliğe terfi ettirmişlerdi. Karşı saldırılar, demiryolu boyundaki toprak set ya da basit bir intihar...Hepsi birdi yukardakiler için, sonuç bir ceset olsun da. Çünkü bir ölü hiçbir öykü anlatamazdı. Dilediklerini yapabilirlerdi bir ölüye. Ölü bir er ya da subay, gaye uğrunda, o pis, kokuşmuş gaye uğrunda can vermiş biriydi ve ölüm marşı sürüp gitsin diye ölenlerin kemikleriyle tokmak yapıp davullar çalacaklardı.

Hayır, istedikleri olmamalıydı o adamların. Olmaması gerekirdi. Ezilmiş, töbekâr, lanetli ve kendi kalpleriyle mahkum edilmiş olan bu generaller son hareketin yerine getirilmesine izin vermemeliydiler. Vilshofen sanki bir çarkıfeleğe bağlanmış da bu çark enkaz dolu tarlaların, yanmış yıkılmış kentlerin, ölülerle dolu bozkırların üzerinden geçiyormuş, fırıl fırıl, fırıl fırıl dönüyormuş, lanetli ama hâlâ yaşıyormuş, henüz ölmemiş ve yeniden doğmuş gibi gibi hissediyordu kendini. "Baylar, görüyor musunuz..dünyanın sonunu belirleyen yeşil ışığı ve doğu sabahının ışığını gökte aynı anda görüyor musunuz?" dedi.

Hiçbiri bir şey anlamadı; generallerinin ne demek istediğini kavrayamamışlardı, bu Vilshofen'i birdenbire gecenin perişanlığında birden boy veren bu çıtayı hiç anlamadılar. Böylesine darbımesellerle konuşan bir generali nasıl anlayabilirlerdi ki?

Gerçekten zır deliydi bu Vilshofen. Hepsinden kötüsü Krişna gibi kendi kendini çoğaltıyordu. Birden bu ürperen dünyanın yakıcı bir merkezi olmuştu; içerdekilerin her birine ayrı ayrı söyleyecekleri vardı.

"Buraya bakın, Gönnern, kapı açılıyor. Yol da tamamen açık. Bu karmakarışık düğümden kurtulabilirsiniz, kurtulmalısınız... Ve siz de, komutanım, hiç üzülmeden elinizdeki o ilahi kitabını kapatabilirsiniz; onu bir kalkan gibi kullanmanıza gerek yok artık...Albay Ringhardt, Paris Nazi sefaretindeki yolsuzluklar sadece fıkra anlatmaktan çok daha önemli davranışlara konudur; bir ağırceza davası için ciddi birer delildir... ve siz de Vennekohl, işlerinize karışıyorsam özür dilerim; bunun için affedin beni, çünkü Kasaçi Tepelerinden bu yana sizin çoktan geride bırakmış olduğunuz sorun kurcalıyor kafamı." Vilshofen elini uzattı Vennekohl'a. Ama havada kaldı eli; Vennekohl inatla ona bakmıyordu. Aslında farkına varmamıştı kendisine uzatılan elin ve Vilshofen'in söylediklerinin de bir harfini olsun duymuyordu. Yüzü çirkin bir beyazlıktaydı; monoklu gözünde olmadığı halde gözleri görmeyen birer cam parçasından farksızdı. Generalin feveranının kendine bir çıkış yolu göstermiş olduğunun da farkında değildi. Tüm bildiği kuramların çok ciddi biçimde çiğnenmiş olduğu ve orada bulananların tümünün de bunu böylece bildikleriydi. Vilshofen etrafına bakındı. Gönnern de sanki duyduklarını anlamamış, belki de duymamıştı bile. Teğmen Hesse ile Yüzbaşı Weicbrot'un daha az zaman önce kapatmış oldukları kapıya bakıyordu. Yarbay Unschlicht ise uzun yüzünü görmesinler diye öne doğru eğilmişti; kapatmış olduğu ilahiler kitabını

kemikli elleriyle sarmıştı. Tümen veterineri komutan generalin ifadesiyle şaşalamıştı ama kocaman bir paket puronun çıkarıldığını gördüğü zaman kılı bile kıpırdamadı; artık her türlü sürprize kendini hazırlamış gibiydi sanki. Veterinerin arkasında da, yüzünün doğal rengi tatlı bir kırmızılıkta olan yüzbaşı ayaktaydı; ama genç yüzbaşının şimdi tamamen rengi solmuştu ve ne yapacağını bilemezmiş gibi bir hali vardı.

Gönnern cesareti kırılmış gibi, hâlâ dalgın dalgın kapıya bakıyordu. Bir tabanca sesi duyulduğu anda, "İşte nihayet oldu," dedi.

Kapı ardına kadar açıldı, bir yüzbaşı girdi içeri. "Yüzbaşı Weichbrot, efendim..."

Gönnern, dalgın dalgın, "Ne var, Weichbrot mu, hangi Weichbrot? " dedi. Kapıya daha doğrusu şimdi açılmış olan kapının ötesindeki karanlık koridorun derinliklerine bakıyordu.

Yüzbaşı yanıtladı: "Dr. Weichbrot karısıyla üç yaşındaki oğlunun resimlerini aldı ve bir kibritle tutuşturdu..."

Bunların bir tek sözcüğünü bile kavrayamamış gibiydi Gönnern. Tüm varlığıyla kulak kesilmiş dinliyor, dışarıdaki koridorda bir yerleri dinliyordu adeta. Odadaki diğerleri de açık kapıdan karanlık koridora bakıyorlardı. Güneyden gelmiş general ise, herkesin ortasında, ayakta, kaya gibi, kımıldamadan duruyordu ve Vilshofen'in kendisine söylediği şeylerin farkında olup olmadığını söylemek bile olanaksızdı.

Yüzbaşı bir an duraksadı, sonra sözlerine devam etti:

"Tamamen yanıp kül olana kadar fotoğrafı elinde tuttu. Biri, 'Buraya bak, arkadaş, bir çılgınlık falan yapmaya kalkışma,' dedi kendisine. Ama yüzbaşı birden koşarak çıktı...ve koridorda...orada yatıyor... Sağ şakağına bir kurşun sıktı. Tümen veterinerine, dün intihar etmek için en uygun yerin neresi olduğunu sormuştu."

Tümünün de bekledikleri şey oldu. Bu kez bir piyade salvosunu andıran bir gürültü duydular; birçok patlamayı yani hemen hemen aynı anda. Gönnern'in yanıbaşında ayakta durduğu ve çevresinde hâlâ bir generalin, bir albayın, bir yarbayın ve iki yüzbaşının oturduğu masa patlamanın şiddetiyle sarsıldı. General Vennekohl cebinden bir mendil çıkardı -Paris'ten satın almış olduğu saf ipekten kocaman ve canlı renklerle süslü ipekli bir kadın mendiliydi bu- ve dazlak kafasını sildi. Yarbayın yüzünde de süklüm püklüm bir ifade belirmişti. Genç yüzbaşının dudakları seğiriyordu.

"Şimdi felâket tamam işte," dedi Gönnern Bir saatlik bir zaman

içinde, kendi mahzeninde, yüksek rütbeli bir Nazi partisi mensubu ile bir Hitler Gençlik Örgütü lideri kendilerini öldürmüşlerdi.

Dışarıda gürültüler ve bağırışmalar...

"Kapı patlamayla koptu ve içerde..."

"El bombalarıydı patlayanlar, değil mi? "

"Evet, bir et yığınından başka şey kalmamış geriye..."

"Evet, herkesi odadan dışarı çıkartıp. Etrafına çepeçevre el bombalarını sıraladı, onları uzunca bir fitil ile birbirlerine bağladı, sonra bir puroyla yaktı fitili..."

Hesse'yi aramak için dışarı çıkmış olan tümen veterineri geri döndü ve masanın başındaki yerini aldı. "Hem de daha yeni evlenmişti," dedi. "Merseburg'lu bir savcının oğluydu!"

Vilshofen tabanca sesini ve bir sıra el bombasının patlamasını duymuştu ama hiç aldırış etmedi. Bir adamın kendini tabancayla vurmasının, bir diğerinin de kendini daha saltanatlı bir yöntemle yok etme yolunu bulmasının ne anlamı olabilirdi? Burada, her saat başında oluyordu böyle şeyler; bireyler ve koca koca birlikler aynı şeyi yapıyorlardı. Başkomutanın sözlü intihar yasağının beş paralık kıymeti yoktu. Tüm bunlar kapının, o çürümüş kapının beri tarafında oluyordu. Oysa Vilshofen çoktan dışarı fırlamış, bahçe kapısına varmıştı; kar, gece ve dehşet tüm çevresini sarmıştı ama yeniden can verici şafağın ışığını da görebiliyordu. Vilshofen'in kendisine hitap etmekte olduğu taş yüzlü general de tabanca sesini ve patlamaları umursamamıştı; başıyla bir olumlu işaret yaptı ve aynı fikirde olduğunu ifade için herhalde kaşları hafifçe seğirdi. Dinliyormuş gibi, başı hafifçe yana eğik duruyordu. Dalgaların saldırısını duydu ama dökülen sular ona değmiyormuş, ona tazelik vermiyormuş gibiydi adeta.

"Tabii, bu pek de yeni bir buluş sayılmaz, Herr General," demişti Vilshofen. (Generalin o anda başlarına gelen felâketin bir numaralı sorumlusu için kullanmış olduğu söze değiniyordu.) "Tüm gerçekleri henüz unutmuş değiliz. Frisch, Beck, Brauschitsch, Halder, Höppner Moskova'da, Sponeck Kerç'te...kovulmuş, rütbesi indirilmiş, mahkum edilmiş generallerin listesi hayli uzun. Ama dikkate alınması gereken bir başka esaslı gerçek de var. Bu fırsat düşkününün geçeceği altın köprüleri bizler,bizim soyumuzdan profesyonel subaylar döşedik. Üzerinde yürüsün diye ayaklarının altına kırmızı halılar serdik. Üstelik bunları yapan bizler yalnız da değildik, kömür ve demir sanayiindeki meslekdaşlarımız da yardımcı oldular bize.

"Evet, komutanım, çevirdikleri oyunlar hem eski, hem de yeniydi. Siyasal hakimiyet kurmak için düzenlenmiş bu planlar on beşinci ve on sekizinci yüzyıldan kalma İngiliz, İspanyol ve Portekiz sömürgecilerinin orijinal planlarının basit kopyalarından başka bir şey değil. Zerre kadar orijinal tarafları yok, bu planların içinde bizim kendi toprağımızdan boy atmış, kendi ruhlarımızdan doğmuş hiçbir şey yok. Sadece sivrilmek isteyen basit bir adamın fikirleri bunlar. Ve gerçek de şu ki bizler, tümümüz -ben de istisna değilim bu konuda- inandık o fikirlere. Gözlerimin açılması için bu Stalingrad karabasanı gerekliymiş. Evet komutanım, o adam hepimizi aldattı, durum bundan ibarettir."

Generalin başıyla onaylamış olduğu söz buydu işte. "Ve üstelik bizi tekrar kendi halkımızla, kendilerinden ayrı düşmüş uzak düşmüş, yabancılaşmış olduğumuz insanlarımızla birleştirecekti. Tümünü cellat kütüğüne bağladı, bizler de idam için eldivenler giyen cellatlar gibi yardım ettik ona Delilikte bile bir mantık vardır, o mantık her birimizin kafasına ayrı ayrı, teker teker hakim oldu. Biz altın köprüler yapanlar, biz kırmızı halılar serenler, biz cellat yardımcıları sonunda kendimiz birer köprü, birer halı olduk ve o da bizleri çiğneyerek geçti yürüdü. Hizmetkârlar kendileri birer kurban oldular; şimdi de elimiz kolumuz bağlı, iradesiz, kendimizin hiçbir insanlığımız olmadan erlerden farkımız kalmadan duruyoruz. Yoldaki -bu yol bizi bir yere götürse bari- bir taş tanesinden farkı olmayan koca bir erler ordusu...Sonu olmayan bir yolun üzerinde yıpranmış, ezilmiş bir taş parçasından farkımız yok artık. Ekspres treni tekerleksiz, raysız doludizgin gidiyor ve, bir general ve ben de, bir general.. ikimiz de kulakları yırtan seslerle yol alan bu trenin birer parçası, tekerlekleri birbirlerine bağlayan parçalar, mafsallar, şaftlarız. Oysa direksiyonda ve frende olması gerekirdi ellerimizin.

"Ekspres gök gürültüsüyle ve tam yolla gidiyor...ağaçları, telefon direklerini, evlerin cephelerini, kan içinde yarım insanları, başları sargılı insanları, intiharları, göz yaşlarıyla lekelenmiş yüzleri kapanmış kadın ellerini geçiyor...yol alıyoruz, ama nereye gittiğimizin farkında değiliz, neyi sürmekte olduğumuzu bilmiyoruz, tekerleklerimizin altından yükselen tiz çığlıkların da ne olduğunu bilmiyoruz. Führer ise vagonunda oturmuş, hiçbir şey görmüyor, çünkü vagonun ön camı karla, tozla, ezilmeden evvel son bir tüyler ürpertici çığlık atan kolların kemikleriyle, pıhtılaşmış kanlarıyla kaplanmış, Führer bir general olan sizi ve yine general olan beni sürüyor ve bizler bir şey bilmiyor, hiçbir şey görmüyoruz, insanları, atları ve altımızdaki çeliği ezip geçen

tekerlekleri çeviriyoruz sadece."

"Karabasan değil bu, gerçeğin ta kendisi."

Vilshofen başını kaldırıp baktı. Hâlâ mahzendeydi. Masanın etrafı da tamamen soluk yüzlü insanlarla çevriliydi. Biri eliyle yaslanıyor öteki ne, bir parmakta alyans bir yüzük, kocaman renkli bir mendil tutan ve bir başın gerisiyle boynu silen bir el, çizgi çizgi ve yol yol bir yecüc mecüc başı, kocaman, kızarmış kulaklar. Pörsümüş, biraz huysuz ve "Yeter artık, bıktım," diyen bir ifadeyle bir başka yüz. Baş ağrısı çeken bir kadının bakışlarıyla ince yüz hatları. Sonra kül rengi ve ifadesiz yüzlerle üç kişi Vilshofen'in dönmüş olduğu dehliz, kahırlı hava buydu işte.

Vilshofen, komutan generalin Birinci Dünya Savaşı sıralarında -yüzbaşıydı o sıralar- askerlerinin darmaduman olmuş moralini nasıl düzelttiğini görmüştü: onun bulunduğu siperden çıkarak etrafında sayısız mermiler patlarken geniş adımlarla yürüyerek sigarasını yakmak için bir ateş isteyip sonra da sigarasını yakana nezaketle teşekkür ettiğini görmüştü. General gençliğinde sırf askerlerine iyi örnek olmak için bedenini yaşamını kaç kez büyük tehlikelere atmıştı. Yaşlı yaşamının artık kendi için hiçbir değeri olmadığı ve canını kurtarmak amacıyla konuşmamış olduğu belliydi. Dehlizde Hitler hakkında söylediği sözler içine girip uzanmak istediği bir çukur değildi. Şimdi oturmuş ve bir kez daha sessiz, çok ak saçlı, çok yaşlı bir insan olmuştu.

"Onun uğruna yapmam, aklımın kenarından bile geçmez. Hayır!" General bir kez daha söyledi o sözleri, sonra yine taşlaştı yerinde.

Yeniden konuştu Vilshofen. "Baylar, generallerin kendisine verdikleri ordu olmadan 'o' adamın hiçbir şey olmadığı apaçık, meydanda. Bugün gerekli olan yüz seksen derecelik bir dönüştür. Hem sadece yüz seksen derecelik bir dönüş değil, tam geri dönüp uygun adımla ileri marştır! Budur işte...sağda trampetler. İleri marş, sol sağ, sol, ileri marş!"

Vilshofen'in konuşması subayları yeniden eski hallerine getirmeye yetmiş, artmıştı bile. Kulak misafiri oldukları tüm bu konuşmalar onlar için hokus pokustu, ama yine de baş döndürücüydü. Vennekohl hâlâ içi kof bir ağaç gibi hissediyordu kendini ama ne de olsa insanın kan tükürüp pekmez yedim demesi,görünüşü kurtarması gerekirdi; gözündeki monokl'ü yerinde tutacak kadar kendine güvenini koruyordu ve gittikçe ilginçleşen bu 'Vilshofen Olayı'na dikkatle bakıyordu. Bu adam nereden öğrenmişti böylesine konuşmayı...

Vilshofen gerçekten dürüst ve can kulağıyle dinleyen bir kimse olan

öteki generale döndü; bundan başka, Vilshofen'in kişiliği hakkında da en ufak bir kuşkusu yoktu. Aksine, Vilshofen'i sempatik bulduğu gibi canayakın bir de dost sayıyordu. Ve, Ulu Tanrım, işler öylesine bir duruma gelmişti ki gerçekten açık açık ve sert bir dille konuşmak gerekiyordu artık.

General ve Vilshofen masanın alt ucuna oturdular.

"Gerçekten doğru," dedi komutan general. "Her şeyi darmadağın eden ve her şeyin dozunu kaçıran bir adam bu."

"Yalnız konuşmada değil, olaylarda ve insanlarda da dozunu kaçırıyor Herr General. Her demir parçasının bir mavzer namlusuna, bir şarapnele dönüştürülmesini istiyor. Her deri, her kumaş parçasının, istisnasız her şeyin bir, gerçekten bir tek amaca hizmet etmesi gerekti...vurmaya ya da vurulmaya. Topyekun savaşa. Biz böyle olmadığını biliyorduk ama ancak biz Almanların böyle bir şeyi yapabileceğimizi söylediği zaman inandık ona."

"Ne yazık ki doğru, Vilshofen! Ben de inandım düpedüz mucizelere. Al bakalım; öylesine bir güç vardı ki adamda; her konuda kesin, sert yöntemleri insanı öylesine sarsıyordu; başarıları herkesi şaşırtıyordu... Ama her şeye karşın yine de tepeden gelen emirler çılgınca olduğu zaman bile 'pekâlâ' demeyip direttik, örneğin savaş tutsaklarına kızgın demirlerle damga vurulması için emir aldığımız zamanki gibi."

"Burada da, Stalingrad'daki bu askersel budalalık devam ettiği sürece düpedüz karşı çıktık," diye söze karıştı Gönnern.

"Hayır, hiçbir zaman bağlı değildi gözlerimiz. Cephenin bizim kesimimizde 'tepeden gelen ferman' hiçbir zaman kesin bir direktif olmadı. Vilshofen, sen daima cephede, savaş hattında birliklerle beraber oldun, o nedenle kendi moral sorumluluklarımızla 'emre itaat' arasındaki çatışmalarımız konusunda ne kadar savaşmış olduğumuza dair fikrin yok."

"Çatışma ha, devenin pabucu!" dedi Vilshofen keskin bir sesle. "Ben Voroponova'yı ve Döllwang'ın savaş grubunu düşünüyorum. Hem sorun yalnız Döllwang'ın savaş grubu olsaydı hiç önemi yoktu, Gönnern."

"Evet, evet, bu konuda tartışmalıyız," dedi komutan general. "Akıl almaz bir katliam oldu orada. Üstelik olanlar bir kaza eseri, bir rastlantı da değildi. Biz kendimiz katıldık o olaylara; dolu dizgin girdik o batağın içine."

"Kafalarımızın en iyi çalıştığı saatlerde işteki tersliği biliyorduk," dedi Vilshofen, "ama bir şeyi bilmek eyleme geçmek değildir. Durumu

biliyorduk, şu anda da biliyoruz. Stalingrad cayır cayır yanıyor şu anda, biliyoruz. Şu anda yanan yerler çoktan kül oldu. Kar, ahşap, saç kılı, insanoğlu...Volga'dan Don'a kadar olan alabildiğine geniş alan yanık kokuları içinde. Ve artık biliyoruz durumu. Çünkü bir şeye karşı gelmek bilmek demektir, generalim. Ve siz albayım, bir dakika önce açıklıyordunuz aynı şeyi Gönnern, siz de aynı şeyi okuyordunuz az önce. Vennekohl, sizin de tuzunuz katıldı bu çorbaya."

"Ne biçimde yani? "

"Yani gelip geçtiniz o yoldan. Bir iz bıraktınız peşinizde..."

"Bir tercüman var mı buralarda? " Vennekohl gülünç bir umutsuzlukla sormuştu bu soruyu. 'Ne demek istediğini bize anlatsın' der gibi...

"Kömürleşen insan kemiklerinden ve cazır cazır pişen insan etlerinden çok daha fazlası söz konusu. Artık zerre gereksinmemiz yok Mephistoteles'in 'sonsuzluğa kadar yanacak yangın kenti'ne. Sopa gibi dik ve torbada ip gibi kıvrık delikanlılar'a, bugüne dek dünya yüzüne gelmiş en mükemmel erkek soyu'na gelince...Gönnern, Vennekohl ve Unschlicht, belki de sizler ve ben kendim de bir istisna değilim, belki de bizim tek bir gereksinmemiz var. Aynanın karşısına dikilip şöyle bir kendimize bakmak." ('Fena değil pek bu," diye onayladı Vennekohl onu sırıtarak , "Artık hiç aldırış ettiğim yok ona. Sanki bir kasa konyağı ben içmedim de tamamını o içti.')

"Çorbamızı ateşte ısıtabileceğimize inandığımız sürece böylesine bir deliğe girmedik, felsefe falan yapmadık, Tanrıya, dünyaya ve insanlığa dair. Bugün biliyoruz, daha önce de biliyorduk. Ve bir zamanlar, bu hergelenin bir kez ata bindi mi onu bir batağa saplanana kadar süreceğini biliyorduk. Ama bildiğimiz halde, herifin ata binip onu tepelere sürmesine, milletlerin ve bireylerin hakları, askerlik şerefinin ve tüm diğer şereflerin üzerinden sürmesine karşı gelmedik. Öldürmek, yakıp yıkmak için emirler verildi. Son nefere, son mermiye kadar savaşmak için emirler geldi ve bu emirler hâlâ uygulanıyor. Üç günden beri bir tek emir olsun gelmedi Ordu Karargâhından. Kolordu da susuyor; tek bir emir gelmedi ki gündür oradan da. Ama yine de sürüp gidiyor savaş. Yeni telefon konuşmaları, birtakım formaliteler, savaş emirleri, karşı saldırılar. Tüm bunların ne anlama geldiğini söyleyebilir misiniz bana baylar? "

"Eh, hiç olmazsa bir deneyebilirim..." Vennekohl alabildiğine doğruldu, bir an o her zamanki rasgele, alaycı konuşma tonunu bıraktı

ve açık açık belirtti: "Yanılmıyorsam bir süre önce 'son can çekişmesi' diye bir cümle geldi kulağıma..."

"Yanlış duymadınız, doğruydu Vennekohl."

"Evet, kör inekler ya da kör atlar mıydı söz konusu olan? Neyse, şunu söylemek istərim, içinizde bu sözlere, tüm bu çılgınca konuşmalara dayanabilecek, direnebilecek kimse varsa, sizin bileceğiniz iş. Ama ben sizin yolunuzdan gitmeyeceğim, anlıyor musunuz bunu bayım? Hem sonra, yeri gelmişken sorayım, genel anlamda karşı saldırılara karşı mısınız? "

"Evet, karşı kaldırılar konusunda bazı diyeceklerim var. Tüm günlerini bir çöp yığını üstünde oturup kendini kurtarmaya gelecek uçak için bakışlarıyla göğü tarayan bir komutan tarafından girişilmişse, bu karşı saldırıya, böylelerine karşıyım. Bu karşı saldırılara kalkışacak erler, mahzenleri dolduran yaralılar, ölüler elenerek derlendiyse, karşıyım. Demir yolu boyundaki çorak sete çıkıp dikilin orda, General Vennekohl. Biraz katı bir gidiş olacak belki; yine de haysiyetli bir gidiş olacak sizin için! Ama insanları hamurlaştırmaktan vazgeçin ,artık ne erkek, ne de asker olan, gerçekte kör birer bostan beygirindeo ya da isterseniz kör inek diyelim, derileri kabuk bağlamış yaralarla, memeleri kurumuş, sivilceler içinde, kemikleri kıkırdak haline gelmiş insanları hamurlaştırmaktan vazgeçin. Çünkü askerleriniz bundan başka bir şey değil; çünkü karşı saldırıya geçmek için can verdikleri zaman da daha farklı bir halleri yoktu Vennekohl. Gittim, düpedüz ne halde olduklarını görmek için."

"Gidip gördün demek? Çok hoş bir hareket."

"Kendini unutuyorsun, Vilshofen. Gerçekten, çok ileri gitti bu konuşma."

"Oldukça acı bir ilaç, kabul ediyorum."

"İlâç mı? Düpedüz hakaret bu! Adamlarımız o korkunç savaşlar, tarihe geçecek savaşlar...ve en son neferine kadar hepsi de birer kahraman Sonra da kalkıp biri geliyor, her yanları yere bere içinde kör beygirlerden dem vuruyor ...Neden? "

"Ayıp, ayıp!"

'Utanmak gerekir!"

"Yüz kızartıcı bu!"

"İnsanın ciğeri yanıyor!"

"Ne biçim bir adam..."

Vennekohl ile Vilshofen neredeyse yumruk yumruğa geleceklerdi.

"Baylar, çok rica ediyorum..." diye tartışmaya katıldı en üst rütbeli general. Başka ne zamanda olursa olsun böyle bir rica üzerine herkes suspus olurdu; ama bu kez sürüp gitti tartışma.

"Vilshofen, çok ileri götürüyorsun bu konuyu," diye öteki generallerden biri bağırmak zorunda kaldı.

"Alman askerini ineklerle kıyaslıyor," diye bir kez daha homurdandı Vennekohl.

"Tam mezbahaya sevke hazır, kartlanmış, hasta, bacakları bile tutmayan inekler, komutanım. Yirmi, yirmi beş yaşlarındaki güçlü, tertemiz, sağlıklı insanlar, yaralı bereli, oraları buraları şişmiş, dizleri titreyen, tek bacaklı yaratıklar haline geldiler. Sonra da bu hale gelmiş zavallıları büzülüp can vermek için sığınmış oldukları deliklerden zorla çıkart ve onları karşı saldırıya geçirt...sizce dürüst bir hareket mi bu, komutanım? "

"Baylar..." Güneyden gelen general bir kez daha söze karıştı.

"İzin verin de açıklamaya çalışayım ne demek istediğimi. Söylediğim şey şu: cephe ve karargâhlar tamamen ayrı iki dünya. Biraz daha gerilere gidip düşünelim: kolordu karargâhı bu yöreye geleli çok olmadı. Subaylar dinlenmiş, banyolarını almış ve sinekkaydı tıraş olmuş halde masalarının başlarındaydılar...her gün bir saniye şaşmadan aynı beylik yaşamlarını sürdürüyorlardı karargâhta. Sabahleyin jimnastik yapıyorlar, yemeklere merasim üniformalarını giyerek geliyorlar, günlük yaşamlarını adeta bir subay mahfelindeki gibi sürdürüyorlardı. Sokaklarda şaha kalkan atların sırtlarında sürücüler, sabahın parlak, erken saatlerinde kişneyen atlar. Açık söyleyeyim, biz -emir subayım, Latte ile beraberdim o sırada- nice zamandır ne böyle bir şey görmüş, ne duymuştuk. Biraz gerilere gidin de düşünün, Unsclicht, sözünü ettiğim olay ocak ayında, bozkırda sisin burgulandığı bir sabah geçti. Ocak ayının sonuydu, Noel ile Yılbaşı arasında; yani batı cephesindeki erlerin kar içinde yattıkları ve kan işeyip kanlı bok sıçtıkları günlerde. O sabah önce köpek havlamalarını duyduk, sonra da at nallarının seslerini. Sonra da sislerin içinden rahvan atlara binmiş, başlarında komutanları olan general, peşinde de albaylar, yüzbaşılar ve teğmenler, bir atlı kafilesi göründü. Siz, Unschlicht, çok güzel oturuyordunuz eyerinizin üstünde. Kolordu karargâhı bir sürek avı düzenlemişti. Bir bakıma her konuda çok geç kalmış bir avdı bu. Düşünebiliyor musunuz, baylar, günde yüz gram ekmek verilen er kar içinde yatar, idrar zorluğu çeker, kan işer, kanlı sıçarken...düşünebiliyor musunuz, zavallı er sanki kafası

karmakarışık olduğu için düş görüyor sandı sislerin içinde at sırtında bir sürü yüksek rütbeli subay belirip önünden gelip geçerken. Ve unutmayın, o sırada biz Noel'i, Yılbaşını kutladık. Komutanların yaş günleri, yeni verilmiş bir Meşe Dalı nişanı da daima basit bir toplantı düzenleyip kafaları çekmek için bir vesile sayılıyordu. Ama aynı zamanda, ateş hattından gelmiş bir yüzbaşı kendisine verilen Şövalye Nişanı'nı kutlamak isterse bir tek şişecik konyak bile bulamıyordu. Evet, baylar, ben demin iki ayrı dünyadan söz ettiğim zaman havadan konuşmadım. Ve söz konusu işe dönelim; şunu söylemem gerek: acı çanağımız doldu artık. O kadar acı çekiyoruz ki, yaralarımızın herkese gösterilmesi bir sorun değil artık bizler için. Şu anda bile, sizler normal yaşamlarınızı sürdürüyorsunuz; üniformalarınız hâlâ sırtlarınızda, değiştirmek istediğiniz anda temiz çamaşırlarınız da valizlerinizde. Bir ordunun yiye yiye can verdiği at etini hâlâ tıkınıyorsunuz; şu dakikaya kadar hâlâ istediğiniz anda dinlenebiliyor, yıkanabiliyor, dişinizi fırçalayabiliyorsunuz. Koca bir dünyanın gözleri önünde olasılığı var mı bunun şunu unutmayın bilgisizliğimize karşın, körlüğümüze karşın dünyanın gözleri önünde duruyoruz, burada, Stalingrad'ın şu döneminde- böylesine bir karşı saldırıya geçen Alman askerinin? Bir general ,hâlâ deliklere sığınmış, topallayan, tökezlenen insanları korkutarak cepheye sürebiliyor. Böyle bir şeyin olası olduğuna ve böyle birşeye izin vermenin gerekliliğine inanıyor musunuz, baylar? Utanç verici , yüz kızartıcı bir şey bu! Öylesine bir gayya ki bu, Almanya hiçbir zaman böylesine düşmedi ve hiçbir zaman hiç kimse Almanya'yı böylesine yüz kızartıcı bir duruma düşürmedi!"

"Hercümerc bu! Ben bunu çok önceden gördüm ve bu gidişe karşı savaştım, ama dediklerim rüzgârla savrulup gitti," dedi Gumrak'tan gelen general.

"Vilshofen," diye öteki komutan general söze karıştı, "bir soru sormak istiyorum sana. 'Biz' derken kimleri kastediyorsun? Ve sözünü ettiğin ötekiler kimler? "

"Generalim, ateş hattında savaşmış bir subay olarak çok uzun bir geçmiş var ardımızda. Geçmişinizi bugününüzle kıyaslayacak olursanız, ikisi arasındaki çelişkiyi açık açık göreceksiniz. Cephe ile liderler arasında kocaman bir uçurum var, baylar; neler olup bitiyor, bilmiyorsunuz ve tam olarak da bilmediniz hiçbir zaman. Biz Don nehrini geçerken siz, Unsclicht hâlâ Verhnaya Galubaya'yı boşaltıyordunuz, bizler Galubaya tepelerini savunur ve adım adım

Don'a doğru çekilirken siz baylar, Vertiyaçi ve Peskovatka'daki karargâhlarınızı boşalttınız. Tabii, zorunluydu bu karargâhların boşaltılması ama sorun o değil. Söylemek istediğim sadece şu: sizlerin izlerinizden giderek Verhnaya Galubaya'nın külleri ve korkunç kokularından, Vertiyaçi'de açlıktan ölmüş Rus savaş tutsaklarının ölülerle dolu kampından, Peskovatka'daki karargâhın perişan, yağma edilmiş kalıntılarının içinden geçerken ne korkunçtu, bilemezsiniz. Bizler, kırılmış, bir avuç kalmış birlikler, bir kar tipisinde apaçık bir alanda göğün altında Stalingrad'ın batı cephesini kurduğumuz, sonra da yine sizin izlerinizden yürüyüşe geçip Dmitrevka'dan, Novo-Alekseyevka'dan, ganimet, ölü baş hayvan ve terkedilmiş malzeme yığınlarının içinden yolumuzu sürdürdüğümüz zaman neler çektik, haberiniz yok. Kasaçi Tepeleri, 135. Tepe, beş İskit tümülüsü sizler için harita üstünde sadece birer leke olarak kaldı...ve yineliyorum, başka herhangi bir durum düşünülemez; bir karargâh haritalarını ana savaş hattında açamaz!

"Kahramanlıktan dem vuruyorsunuz ama insanlar nasıl paramparça oluyor, cehennemin yolunu nasıl tutuyor, bilmiyorsunuz. Siz getirdiniz bu hale onları baylar, boş birer varsayımdan başka bir şey olmayan sözümona savunma hatlarınızla. Birliklerimiz sizin ellerinizde nasıl eriyip gittiler, onu da bilmiyorsunuz. Savunma için bir sürü emir! 'Dayanın ne pahasına olursa olsun...' Haritalarınızın üzerine bir takım savunma hatları çiziyor, onlara Menekşe ya da Ay Çiçeği gibi isimler veriyorsunuz; ah, bir kez olsun cepheye gelseydiniz de o Menekşe'lerinizi, Ay Çiçekleri'nizi görseydiniz. Neye mi benziyorlardı? Ne haldeydi insanlar? Tayınları var mıydı? Cephaneleri kalmış mıydı? İnsanlarla bağları sizinkiler gibi kopmuş olanlar, hiçbir zaman bilemezler gerçekleri. Bilemezsiniz. Ateş hattına kadar uzanan hiçbir telefon hattı yok. Düş ürünü ya da gerçek olarak. Cephe gerisi sallıyor emirleri. Ateş hattı ise yıkılmış bir dünya. Gerek bedenen, gerek moral bakımından kokuşmuş cephe gerisi. Sonra da sizler burada göz yaşlarıyla, bakılmamış yaraların cerahatlarıyla dolu lağımlara el atıp kendinize ihtiyat birlikleri oluşturuyorsunuz. Hem de, haftalardan beri sürüp gidiyor bu; Kletskaya'dan başladı, yetmiş yedi gündür sürüyor.

"Stalingrad askerini düşünün bir. Sabrını, koşullara nasıl uyduğunu, inadını, direncini, ıstırap çekme yeteneğini, acıya karşı sessizce dayanışını, görev duygusunu, bekleyip son damla kanına kadar nasıl savaştığını düşünün. Gösterişsiz, ne ulu mertebelere erişti inanılmaz yürekliliğiyle. Ve son olarak onun en büyük yengisi olan inancını,

kayıtsız koşulsuz inancını düşünün...ki bu inancı en büyük kusuru oldu sonunda. Bu er için ne biçim bir anıt dikeceksiniz, baylar? Ve ne yazacaksınız o anıtın önündeki yazıta?

"Führer, halkı ve vatanı için öldü mü diyeceksiniz? Ama Führer'in işi bitti; Alman halkıyla bu Führer'in delilikleri arasında hiçbir bağ kalmadı artık... bir kez hiçbir sözü olmadı halkımızın bu savaşta. Ana vatanımızın da hiçbir sınırı yok savunulacak Volga boylarında.

"Führer yanlış yolda olduğu için, peşinden gidenler de sapıttılar. Komutanım, siz söylüyorsunuz bana, kendi nefsiyle boğuşuyor; bir tarafta dayanan, sabreden boynu eğik birlikler; öbür tarafta delice bir sürü emirler. Komutan aldığı emirlere boyun eğerse birliklerini yok ediyor; boyun eğmezse kendisini bir duvarın önüne dikiyorlar ki, o duvar da çok geçmeden üstüne yıkılıp onu öldürüyor. Bu çatışmada komutanlarımız vicdan yolunu değil de en az direnme yolunu seçtiler; emirlere boyun eğdiler, onları uyguladılar ve birliklerini yok ettiler.

"Bir felaketten kaçıp canını kurtarabilen asker bir başkasına paçasını kaptırıyor; sonu gelmeyen bir dizi felaket bekliyor kendisini yürüdüğü yolda. Omuzlarının derileri soyulmuş, belkemiği iki büklüm, ayakları kan toplamış kabarcıklarla dolu; tüm erkeklik gücü yittiği için yıpranmış, bezgin, ciğerleri boşalmış ehli bir hayvana dönüşmüş. (Şöyle Stalingrad'daki mahzenleri bir gezin de etrafınıza bakın, baylar.) Gerçekte düpedüz memeleri kurumuş, kemikleri çıtır çıtır kırılacak kadar yumuşamış, gevrekleşmiş kör bir inekten farkları kalmamış. Mezbaha kasabı da burada, yardımcılarıyla beraber, zavallı hayvanın nemli burnuna elindeki sopayı indirip sağrılarını tekmelemeye ve onu tekrar ayağa kaldırıp avluya sürmeye hazır. Yineliyorum, baylar, bir kerecik olsun göz atın şu kentin dehlizlerine... Ne yazacaksınız onun anıtının önündeki taşın üzerine, baylar?"

"Eee, Tanrım, anıt sözünden başka bir şey duyduğumuz yok. Adam aynı şeyleri yineleyip durmaya başladı," diye mırıldandı Vennekohl. Ama bir saniye sonra bir şimşek çaktı ve ona yönelmişti bu şimşek.

"'Asker gibi öldü' mü diyeceksiniz? Öyle bir şey yazamazsınız onun taşına. Çünkü basit bir askerdi, Stalingrad'ın batı cephesindeki kar çukurlarından geldi. Mavzeriyle savaştıktan, ardından küreğiyle daha da çetin bir savaş verdikten sonra, tamamen bitkin halde, sürüne sürüne, hastaneye gitti. Bacaklarından kan ve pislik süzülerek. Doktor doğru dürüst bakmadı bile ona; çünkü ölümün kokusunu almıştı adamda;

gözleri donuktu ve ağlamaklı sesi de ecelin eşiğinde olduğuna dair açık belirtilerdi. Hasta eri bir kenara uzattılar ve er dizanteriden öldü or'da. Böyle işte.İlarinovski'deki erler, 135. Tepedekiler, Kasaçi'dekiler savaş alanlarında düşman tarafından öldürüldü..bunu diyebilirsiniz onlara söz konusu olunca Ama doğu yamaçlarında yaralananlar, oralardan toplanıp götürülenler... yenıden karşılaştık onlarla. Baburkin'de, Dmitrevka'da ve Otorvanovka'daki ilk yardım istasyonlarında. Ve orada, Otorvanovka'da ana savunma hattı alınan emirlere uyularak ilk yardım merkezinin tam ortasından geçirilmişti. Hem de içindeki hastalar boşaltılmadan. Savaş oradaki yaralıların üstlerinden geçti; şarapnel parçaları oradaki yaralıların üzerlerine yağmur gibi yağdı, tümü yıkılan duvarların altında kalarak öldüler. O savaş için verilen emri de Vilshofen adında bir albay yerine getirdi."

"Ama ne demek istiyorsun sen, Vilshofen? "

"Artık bıktık usandık bu laflardan!"

"Gerçekten, çok daha ciddi sorunlarımız var bizim düşünülmesi gereken."

"Hem de nasıl sorunlar."

"O adamlar aldıkları emirler uğruna canlarını verdiler; ama siz, baylar, hiç olmazsa dinleyiniz bu insanların nasıl öldüklerini. Erkek gücünün tümüne sahip bir er nasıl ölmeli, bu konuda bir inancımız var, ama bu askerlerin ölümleriyle bizim kafalarımızdaki o inanç arasında hiçbir ilgi yok. Daha doğrusu, böylesine ölümler panikten, tamamen hatalı görev anlayışlarından, bir örgütün başından temellerine kadar çökmesinden olur. Birliklerimizin takviye edilmemesine ya da havadan ikmal işinin becerilemeyişine yıkamayız bunun suçunu. Böylesine durumlar ilk kez belirdiğinde, açlık başını alıp yürüdüğü zaman, bitkinlikten ölüm olayları gittikçe artmaya başladığı zaman, işte o zaman kendi kararlarımızı kendimiz vermeli ve üstlerimizin deliliklerine karşı çıkmalıydık. Ama öyle yapmak yerine, bir tımarhane sakinlerinin verdiği emirleri uygulayan birer alet olarak kaldık ve bizler, bugün hâlâ aynı şeyleri yapıyoruz. Bugüne kadar da yaptık Vennekohl."

"Nasıl oluyor bu? " diye sordu birden Vennekohl.

"Savaş artık bu karargâhın eşiğine geldi...Oysa şimdi her taraftan adam toplanıyor, garnizon karargâhlarından, tiyatro mahzenlerinden, Timoçenko mahzenlerinden, nereden bulunabilirse oradan, insanlar toplanıyor. Bu insanların kim olduklarını, neler çektiklerini ve onları ne acınacak yaratıklara benzettiğimi daha önce de söylemiştim. Ve

böylesine a. nlarla bir karşı saldırıya geçildi. Tabii, bu durumdaki insanları yeniden ayağa kaldırmak, onlara yeniden birtakım işler yaptırabilmek için bir generalin gitmesi gereklidir başlarında."

"Çok fazla artık bu, çok fazla. Sen herhalde çıldırdın! Düpedüz çaldırdın, Vilshofen!"

"Ama siz düpedüz çıldırmış değilsiniz general Vennekohl. Ama yine de bir delinin emirlerini yayınlıyorsunuz. Yüzbaşı Tomas'ı tanırsınız, değil mi? "

"Kim dediniz? "

"İki gün önce, Yüzbaşı Tomas tiyatronun mahzenlerinde yatıyordu, başından yara almıştı. Daha önceleri bölük komutanıydı bir tank alayında. Birkaç saat önce, sizin verdiğiniz emirler üzerine, buradan birkaç yüz metre ötede bir uçaksavar bataryasının komutanlığını yapıyordu. Anlaşılan bir uçaksavar subayı bulamamıştınız bu delice iş için."

"Ee, nereye getirmek istiyorsun sözü.

"Üç uçaksavar topu vardı Tomas'ın emrinde, bir tanesinin nişangahı öylesine tahrip olmuştu ki işe yaramazdı Bir tank yüzbaşısı olan Tomas bile kullanmayı reddetti o topu..."

Vennekohl, yüzü kıpkırmızı kesilmiş, yanakları şişmiş, fırladı ayağa.

"Sorabilir miyim Vennekohl ne yanıt verdiğini Yüzbaşı Tomas'a? "

Vennekohl'un ağzından anlaşılmaz bir takım hırıltılar çıktı.

"Ben yineleyeceğim sözlerini. Şu yanıtı verdin: 'Bu toplar kullanılmalı; nişangâh yoksa namlunun üzerinden bakarak gözle nişan alabilirsin.' Bilmek istediğim şu, hiç böyle bir şey gördünüz mü yakın mesafeden? "

Bir çok kez açtı, kapadı ağzını Vennekohl. Vilshofen sürdürdü konuşmasını: "Şöyle dediniz 'Bu bizim son kozumuz, artık ne olacaksa olacak, önemi yok.' O harekâtın sonu ne oldu, biliyorsunuz, Vennekohl."

Vennekohl'un o harekatın sonundan haberli olmadığı yüzündeki ifadeden açıkça belliydi.

"Batarya hiçbir şey başaramadı Vennekohl. Başka olanlardan da hiç bilgili olmadığınız belli. Onun için ben söyleyeyim size. Topların üçü de darmaduman edildi...tank toplarının ateşiyle. Batarya erlerinin tümü can verdi. İki kişi dışında. Yüzbaşı Tomas'ı da bacağında kötü bir şarapnel yarasıyla kaldırıp götürdüler."

General Vennekohl artık ayakta besili bir güvercin gibi kabara

kabara durmuyordu.Yüzünde birdenbire belirmiş kırmızılığı kaybolmuştu, beti benzi külrengi olmuştu. Yine de kendini ayakta kaskatı, dimdik tutmayı sürdürdü.

"O üç top koca bir topçu taburundan geri kalmış son toplardı, bunu söylemek isterim buradakilere. Kasaçi Tepelerindeyken ve daha bundan on altı gün öncesine kadar taburun elinde hâlâ on iki tane 8.8'lik vardı. Otuz hafif uçaksavar topuyla sekiz yüz elli mevcuttan kala kala o üç top kalmıştı. Vennekohl, daha önceleri de sana el verdim ve o zamanlar ne yaptığımı biliyordum. Vilshofen Otorvanovka'da, Gönnern Voroponova'da, Vennekohl'da Stalingrad'da...hepimiz artık aynı düzeydeyiz, baylar."

"Her şey böylece sona eriyor yani."

"Tüm silah arkadaşlığı bağları kopuyor."

"Tamamen mutabıkım," dedi Vennekohl."

Yarbay Unschlicht ayağa kalktı, son derece ciddiydi, alnı yüksek ve solgundu. Kapıyı açtı, dışarı çıktıktan sonra onu arkasından sessizce kapadı.

"Yoksa aynı düzeyde olmadığınızı mı ima etmek istiyorsunuz baylar? Aldığımız emirleri uyguladık. Bunu yaparken de, ordumuzu yok ettik. Bizim liderliğimiz altında koca tümenlerden geriye avurtları göçmüş, renkleri solmuş birer avuç yaratık kaldı. Ve koca bir tümen yürüyüşü mezbahaya giden bir zavallı insan sürüsüne dönüştü."

"Yeter artık, burasını terketmenizi isteyeceğim, Vilshofen," dedi komutan general.

"Peki, efendim, zaten gitmek üzereydim, şimdi gidiyorum," diye yanıt verdi Vilshofen. Kaputunu ilikledi, arka çantasını nereye bırakmış olduğunu bulmak için etrafına bakındı. Gönnern, "Son derece can sıkıcı ve esef verici bir tartışma," diye düşündü ama yine de rahatlamıştı. İçerde genel olarak tüm iskemlelerin ayakları yer değiştirdi ve birden herkes bir ağızdan konuşmaya başladı. Bir paket püro daha çıktı meydana ve subaylardan biri yanıbaşındaki komşusuna nezaketle bir püro ikram ettikten sonra kendi de bir püro yaktı.

Gönnern, "Şimdi de ne var? " diye sordu sinirli sinirli az önce içeri girmiş olan emir subayına.

"Şu teğmen yine, komutanım."

"Hangi teğmen? "

"Lawkow adında bir teğmen."

Gönnern, "Biraz fazlaca heyecanlı bir teğmen var," dedi yanındaki adama dönerek. "Garnizon karargâhının yakınlarında kızılca kıyamet kopmuş, lütfen, birliklerimizi geri çekermiymişiz? Oysa hiçbir birliğimiz falan yok bizim or'da."

"Ben de aynı şeyi söyledim kendisine," diye söze karıştı emir subayı.

"Ama Lawkow tüm komuta zincirinin karmakarışık halde olduğunu ve kimsenin durumdan bir şey çıkaramadığını, o nedenle belki orada bir birliğimiz bulunduğundan bizim de haberli olmadığımızı..."

"Ama hiçbir birliğimiz falan kalmadı ki elimizde. Komuta mevkiimizden başka hiç bir şeyimiz kalmadı."

Tam o noktada Vilshofen yeniden döndü curcunaya. Şimdi arka çantasını omuzuna atmış, kapının ağzında duruyordu. "İzin verirseniz bir sorum daha olacak, baylar. Yoksa o uzun konuşmamızın hiçbir anlamı kalmayacak. Burada hiçbir şey yapmayıp olayları kendi akışına bırakmak gibi bir eyilim gördüm. Kendimize karşı da bir şey yapmamak, yani kendi ellerimizi kendi kendimize kaldırmamak gibi."

Ulu Tanrım, yeniden başlıyordu pandomina! Gerçekten, bu Vilshofen kendilerini asmak için gerekli ipten başka bir şey değildi. İnsanı deli ediyordu ama öbür yandan ortadaki sorunun bir çözüme bağlanmamış olduğu da gerçekti.

"İşte benim sorum. Gelecekte bir gün, Almanya'ya dönüldüğünde nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz tüm mürettebatıyla birlikte batmış koca bir geminin kaptanı, o kaptan, gemiden kurtulabilen tek adam güneşli bir caddede yürüyor. Dev gibi bir gemi, çok kalabalık bir mürettebat, boğulmuşların hâlâ yaşamlarını sürdüren binlerce karısı, daha da fazla sayıda çocukları boğulmuş adamların. Ama kaptanın dünya umurunda değil, yolunu sürdürüyor, gidip bir kahvede bir masaya kuruluyor, panama şapkasını çıkarıp bir püro, bir bira ısmarlıyor kendine. Böyle bir şeyin olasılığı var mı, baylar? Tarih boyunca görülmedi böyle bir şey; bu türde bir kaptanı Alman yaşamının beylik bir gerçeği, Alman kafasının alabileceği beylik bir gerçek mi yapmak istiyorsunuz? Bir gün gelip de yok edilmiş bir ordunun hayatta kalan tek insanı olarak Almanya'ya döndüğünüz zaman nasıl olacak dersiniz? Size bu kanlı işleri gördüren adamla savaşmak için kendi yaşamınızı bile kullanmazsanız hangi yüreklilikle yaşamı arzulayabilirsiniz? İşte Hartmann; kurban edildikleri zaman adamlarıyla beraber öldü. Buna tutarlık denir. Ama aynı tutarlık hâlâ yaşamlarını sürdüren iki düzine

generalle beş bin subaya uygulanırsa, düpedüz cinayete taç giydirilmiş, işlenen cinayet tamamlanıp mühürlenmiş olacaktır. Ve bu cinayet de bugün hepimizin Berlin radyosundan dinlediğimiz, "Almanya yaşasın diye can verdiler!' diyen propaganda sloganı uğruna işleniyor.

"Düpedüz yalan, bu, baylar. Ölenler akla gelebilecek her türlü beden ve kafa illetinden öldüler, üstelik bu hastalıklardan bazıları onların değil, bizlerin hastalıklarıydı ve bunca insanın neden öldükleri, hangi amaç uğruna öldükleri de daha yeni yeni anlaşılıyor. Kendi ölümlerimizle o yalanın üstüne açık açık gerçeğin kara damgasını vurmak bu amaca kanat takmak, onu milyonlarca insan için bir ölüm haline getirmek olacaktır. O zaman bu cinayet sürsün, Berlin, Hamburg, Bremen, Münih ve Nürenberg mahzenleri de Stalingrad'ın mahzenleri gibi olsun diye ölmüş olacaksınız. Ama Almanya'da da cesetler sokaklarda odun yığınları gibi üst üste konularak yükselsin, cinayet ve cinayet bedelleri Almanya'da da bin misli artsın diye öleceksiniz. Olmamalı bu! Suçlu ya da yarım suçlu, bilerek ya da bilmeyerek bizler cinayet için yaşadık ve bu cinayetin sancaklarını dünyanın dört köşesine götürdük; Almanyanın sınırlarından üç bin kilometre uzaklara diktik o sancakları. Ama burada, en yüksek dorukta ve Almanya uçurumların en derinlerine yuvarlanmak üzere iken- çünkü Stalingrad bu. Ve profesyonel askerler olarak henüz buradaki ahlak dersini görüp anlayamasanız bile böyle durum- burada, şu anda cinayet uğruna ve canice faaliyetlerin sürdürülmesi uğrunda ölmek dünya üzerinde her şeyden daha kötü olacaktır.

"Budur işte durum, daha doğrusu bizim özel durumumuz. Ve bu durum her şeye karşın yaşamı sürdürmek için duyulan mantıksız bir gereksinmeyi mantıklı yapıyor. Yaşam ödülünü yaşamaya mahkum edilmek biçiminde kabul etmelisiniz. Ve unutmayınız, yaşam bundan böyle o adamla ve o adamın Almanya'ya ve başka uluslara karşı işlediği cinayetlerle savaşmak uğruna kullanılacaktır.

"Onun için, baylar... YAŞAYINIZ!"

Kapı ağır ağır kapandı arkasından Vilshofen'in ve sanki çok büyük bir dikkatle kalktı kilidin dili, sonra çıt diye yeniden oyuğuna düştü.

Uzun şoför kaputu giymiş olan adam yüzlerle boğazdan oluşmuş kenti uzun adımlarla geçiyordu. Yarın altında şurada göçmüş bir ev yıkıntısı, bozulup yolda kalmış bir araba yatıyordu; karın altında sıva paçaları, sütunlar ve kıvrımlı merdiven korkulukları yatıyordu; karın altında kurumuş eli havaya doğru yükselmiş bir mumya yatıyordu.

Biçimlerin üzerinde mavimsi bir ışık kırpışıyordu ve yüksek bir yapının cephesindeki pencere boşluklarından da yıldızlar ışıyordu.

Uzun bir caddeyi yürüyerek geçti adam. Yolu yapıların arasındaki dar geçitlerden, avlulardan geçti; artık delikten başka bir şey olmayan uzun, sessiz duvarların önlerinden, sıra sıra boş pencere deliklerinden geçti. Burada, bu kentte, bir zamanlar bir kanalizasyon ve bir su şebekesi, dükkânlar, bürolar, tiyatrolar, restoranlar, hastaneler, caddelerde ışıklar olduğunu düşünmek bile aklın alacağı şey değildi. Ölü bir kentti burası. Bin yıl öncesi kül yağmurları altına gömülmüş, sonra da bilmem hangi yeraltı fışkırmasıyla yıldızlı göğe doğru fırlatılmıştı. Yer hâlâ sarsılıyordu, küller hâlâ havadan aşağı dökülüyorru. Bu ıssız, ölü diyarda tek yaşam belirtisi adamın ayak sesleriydi.

Buzlarla kaplı nehirden dağılan sisle dolu geniş bir meydana vardı adam. Sisin içinde sıra sıra sokak lambalarını andırırcasına şarapneller, roket mermileri patlıyordu; bu ışıklar sönüyor, tekrar yanıyor, beyaz ve titreşerek yanıyordu. Sis tepesinin üzerinde bir ev cayır cayır yanıyordu; yanan ikinci bir kapı sisin derinlerinde küllenmiş bir ateş gibiydi; üçüncü bir yapıdan fışkıran gür simsiyah duman burgulana burgulana göğe yükseliyordu. Bu üçüncü yapı üç kanatlı bir köşe yapısı, eski garnizon karargâhıydı ki Stalingrad'a sel gibi akan yaralıların tümü burada toplanmıştı. Köşede ve yüksek yapının sağında solunda bir çarpışma sürüyordu. Makineli tüfeklerden açılan yaylım ateşleri, patlayan tank mermileri ve uçaksavar toplarının keskin takırtıları geliyordu kulaklara. Adam meydanı geçti ve karşı taraftaki karmakarışık sokaklara daldı. Ara sokaklar içleri iri kayalarla dolu ırmak yatakları gibi tehlikeli meyillerle sürüyordu. Çitleri ve bahçe kapıları kaybolmuş kömür haline gelmiş ahşap evler, yıkılmış kulübeler, raylar, rayların üzerinde de gövdelerinde kocaman deliklerle lokomotifler... Tüm o bölge yeraltı sığınaklarıyla doluydu; bunlar ara siperleriyle birbirlerine bağlıydı, etrafları da toprak ve enkaz yığınlarıyla, dikenli tel engellerle çevrilmişti. Büyük nehrin kıyısındaki bu yöre kentin dokuzda biriydi ki saldırganlar buraya hiç girememiş, alamamışlardı burasını.

Kamyon şoförü kaputlu adam ayaklarını yere vura vura geçti kenti. Bir boğazda derinlemesine birikmiş karın içinden bir patika açtı, karşı yamacı tırmandı, birkaç bahçe kapısından daha geçti, başka sütunların önlerinden; kule gibi yükselen yalnız kalmış bacaların, daha başka yapı kalıntılarının önünden ve beyaz tarlaların içinden geçti. Zayıf bir Rus kızı yapı kalıntılarının içinden bir fare gibi geçti, bir odun parçasını

kaptığı gibi bir delikte kayboldu.

Yine bir yapının ölü kalıntılarından bir başka yapının ölü kalıntılarına uzanan çiçek dizisini andıran patlayan mermilerin ışıklarını gördü, sonra pencere boşlukları ölü gözlerini andıran daha başka yapıların yine kule biçimi yükselen bacaların önlerinden geçti. Yine havan mermileriyle havaya fışkıran enkaz ve kar fıskiyeleri. Bu kez ateş bir zamanlar İç İşleri Halk Komiserliği yapısına yöneltilmişti. Onun bitişiğindeki yapı da kent cezaeviydi.

Uzun kaputlu adam kent cezaevini ardında bıraktı ve Stalingrad'ın kenarındaki mermi patlamalarından oluşmuş duvara doğru yürüdü. Duvarın siyah bir leke gösterdiği yerden geçti. Bir zamanlar üzerinden bir tank sürerek geçtiği geniş bozkır uzanıyordu şimdi önünde. Aynı patikayı izleyerek, geniş adımlarla beyaz gecenin içine daldı.

Arkasında kraterleri, karla dolu delikleri, çatlamış, yarılmış asfalt yolları, içleri dışına fırlamış taş yapıları, inleyen dehlizleriyle, sonu gelmeyen mağara dizileriyle, sokak ardından sokakları ile içleri hastalar, yaralılar ve bereli insanlarla dolu barınaklarıyla Goethe'si, ilahi kitapları, konyakları ve bir enkaz yığını üzerine atılmış Spengler'i ile ay kenti uzanıyordu.

Kaybedilmiş harbin, kaybedilmiş savaşın, Alman gücünün doruğu, Alman askeri tarihinin en ezici yenilgi yeri burasıydı. Alman halkı burada tarihinin, siyasal ve moral olarak en aşağı noktasına burada düşmüştü. Başındakilere yürekdilikle meydan okuyacakları yerde yirmi dört general tek bir adam gibi onun karşısında topuk vurmuştu; asker kitlelerinde baş kaldırma beklenen yerde maddi ve manevi bir dağılmadan, umursamazlıktan, dudaklarında bir lanet bile kıpırdamadan kararsızcasına ölümden başka bir şey görülmemişti. Gecenin ve karın içinden yürüyen adam o hiçliğe düşüşün ve çığlık çığlığa atomlara bölünerek dağılışın hayalini taşıyordu içinde.

"Tanrım, ne kadar çoğaldı düşmanlarım..."

Bu ilahi bestelenmişti ve şimdi de kentin kenarındaki bir mahzende... generallerin odasında değil, bitişik bölmede söyleniyordu. Uzun parmaklı ve iri mafsallı eller o ilahiye refakat eden flütü saten astarlı mahzafasına koyup kapağını kapadı. Yarbay Unschlicht flütü büyüsüne tüm ruhuyla ilk kez çalmıştı. O güne kadar o aracı çalmak kendi için sadece bir irade egzersizinden ibaret kalmıştı. Ama bu kez melodi ta iliklerine kadar işlemişti. Bu dertli saatte o müzik aracı onun

için en derin benliğini ifade eden bir araç olmuştu. Onu kutusuna yerleştirirken gösterdiği özen de tamamen yerindeydi ama kutuyu masanın üzerinde arkasında bırakıp arka çantasına koymaması pekala bir uyarı belirtisi sayılabilirdi. Öteki subaylar, bir istihkam binbaşısı, kolordu idare memuru, bir yüzbaşı ile bir teğmen kendi çantalarını omuzlarına vurmuş, başlarına da kürklü kalpaklarını geçirmişlerdi. Söylenecek başka hiçbir şey kalmamıştı; her şey önceden uzun uzadıya tartışılmıştı. Beş adam, bembeyaz beş yüz.

"Pekala baylar."

Haramiler gibi mahzenin kapısından çıktılar, büyük dehlize açılan kapıdan geçtiler, dik koridordan yukarı çıktılar ve yapının dışındaki nöbetçinin önünden geçtiler. Yarbayın solgun yüzü birdenbire yanında belirince nöbetçi şaşaladı. Sonra kendine geldi ve usulünce selamladı, sonra onun ardından sırtlarında arka çantalarıyla çıkan beş subaya bakakaldı.

Yarbay Unschlicht başı çekiyor, bir hayli önden gidiyordu. Yarların içinden geçtiler, garnizon karargâhının bulunduğu meydanı geçtiler, üst katları duman içindeydi yapının. Nehrin kıyısına kuşbakışı bakan yamaçtan aşağı indiler ve Rus kıyı tahkimatının bulunduğu yerin yakınına doğru yöneldiler. Orada birerle kolda buzlarla kaplı nehre yürüdüler ve oradan oraya savrulan kar yığınlarının arasından Volga'nın ortasına doğru yürümelerini sürdürdüler. Sonra dönüp nehir boyunca orta çizgiden yürümeye başladılar. Ayaklarının altındaki buz düzgün değildi; yüzeyde, çatlaklar belirmiş, sonra bunlar tekrar donmuştu; enli buz parçaları birbirleri üzerine yığılarak tepeler oluşturmuştu. Gök hiçbir zaman olmadığı kadar yüksek görünüyordu ve yaşamları boyunca hiçbir zaman bu kadar parlak yıldızı bir arada görmemişti subaylar. Volga'nın sağ kıyısı boyunca yirmi beş kilometre boyunca uzayan kent,gemisi kıyı şeridini izleyen bir denizciye kara ne kadar uzak görünürse onlara da o kadar uzak geliyordu: kentin içinde uluyan hercümerç dakikalar boyu bir baraj ateşi açıp da bir tren geçiyormuş gibi uğuldayıp yaralı kentin üzerine ağır top mermileri yağdırdığı zaman tüm derinlikler ve gayyalar gürledi birden. Ardından sadece kar kaldı ortalıkta... ve de gök ve sessizlik. Adamlar rüzgarı göğüsleyebilmek için başlarını önlerine eğdiler, yüksek kar tepeciklerinin ve kırık buz parçalarının üzerinden, adım adım, güçlükle ilerlediler.

Bir uçak aydınlatma fişekleri saçtı, yerle göğün biçimi değişti. Bembeyaz ışıkla yıkanıp kayboldu kent. Kıyı sisler içinde yükselen, dik

bir yamaç olmaktan çıktı; içleri boş taş kutular sıra sıra belirdi, balta girmez bir ormanı andıran kürdanlardan yapılı görünüm belirdi. Işık her gözeneğe, her deliğe sızdı. Beyaz ışık toplarından bazıları ağır ağır nehrin üzerine indi ve orada kendilerinden ışık gözyaşları saçarak kaldı havada. O zaman beş adam kendilerini yüzükoyun karlar içine atıp karın göz kamaştıran beyazlığına gömdüler yüzlerini. Son ışık damlası da solduğu, gök bir kez daha üzerlerinde belirlendiği ve yıldızlar sanki o hayalet aydınlık hiç var olmamış gibi bir kez daha göz kırpışmaya başladığı zaman tekrar ayağa kalktılar, nehirden aşağı doğru yollarını sürdürdüler.

Gene bir top gürledi karşı yamaçta, yine yüz kez yankılar yaptı ses. Yine başlarının üzerinde yükseklerde aydınlatma fişekleri parladı, yine insanlar kendilerini yere atıp ölü gibi hareketsiz kaldılar. Normal koşullar altında on dört kilometre yol alabilecekleri üç saatlik böylesine bir yürüyüşten sonra doğru dürüst on kilometre yapabilmişlerdi. Tüm yürüyüş boyunca hep hayli ileriden yol almış bulunan yarbay birden sağa, karşı kıyıya döndüğünde ötekiler onun karşı kıyıya geçmek için vaktin henüz erken olduğu kanısındaydılar. Öteldiler bu yürüyüşü nehrin orta yerinden, buzlar üzerinden şafak sökene kadar sürdürmek ve ancak ortalık ağarmaya başlayacağı zaman Volga'nın batı kıyısına geçmek gerektiği düşüncesindeydiler. Yine de, liderlerinin ayak izlerini izlediler. Kıyıya vardılar ve yüksek yamacı tırmandılar. Karların içinde siyah yangın izleri ve kömürleşmiş ahşap kulübelerin kalıntıları görünüyordu: sonra rüzgârda kapıları durmadan içeri dışarı sallanan bir sıra boş eve geldiler. Bu hayaletleri andıran, aralıksız kapı çarpmaları arasında mavzer sesleri duyuldu.

Nesi vardı böyle yarbayın?

Nehrin ortasında buzlar üzerinde yürürlerken de, aydınlatma fişeklerinin ışıkları altında zaman zaman kendini yere atmamış, tek başına karanlık bir kule gibi, karlar içinden yürümesini sürdürmüştü. Ve nehrin üzerinden kıyıya ayak basarken de bir anti-personel ya da anti-tank mayinine basar diye zerre kadar ürküntü belirtisi göstermemişti; oysa kıyı boyunca ne kadar sıkı bir mayin şeridi çekilmiş olduğunu çok iyi biliyordu. Ve şimdi de sağına soluna bakmadan, en ufak bir önleme gerek görmeden yine doğru ileri yürüyordu.

Neredeydiler? Hâlâ Güney Çaritsada mıydılar, yoksa Yelşanka'ya varmışlar mıydı, bilmiyorlardı. Ne olursa olsun, tekrar savaşın sürdüğü bir yöreye gelmişlerdi tesadüfen. Otomatik bir top vızır vızır mermi şeritleri boşaltıyordu. Dördü kendilerini yere attılar. Yarbay ise katı hareketlerle

yürümesini sürdürdü. İşte o zaman, yüzleri kara gömülü, vücutları buz tutmuş nehir üzerindeki uzun yürüyüşten bitkin, ağrılar içinde ve patlayan şarapnel gürültüleriyle kulakları çınlarken, kavradılar durumu. Bir topun yalazası içinde, uzun perişan bir korkuluk gibi yürüyen yarbaya baktılar ve onun cepten çıkmak istemediğini birdenbire anladılar. Yarbay başka bir şey arıyordu ve ne aradığı da açıktı.

Aynı anda başka bir şey daha oldu.

Yarbayın iki kolu birden havaya kalktı, sonra dört subay gözlerini kırpıştırana kadar havada kaldı o iki kol. Sonra tökezlendi yarbay ve sırt üstü devrildi, boylu boyunca uzanıp kaldı karların üstünde. Ötekiler kendilerini atmış oldukları yerde kaldılar ve yarbayın inlemelerini dinlediler. Şimdi en üst rütbeli subay kimse- ki binbaşıydı-onun sürüne sürüne Unsclicht'in yanına kadar gitmesi gerekiyordu ve nitekim o da öyle yaptı. Otomatik bir top mermisinin parçası yarbayın yüzünün yarısını uçurmuştu.

"Komutanım..."

İniltiler.

"Komutanım, bir şey yapabilir miyim sizin için komutanım?"

"Evet, yola çıkmadan önce kararlaştırmış olduğumuz şeyi yap."

Yola çıktıklarında içlerinden biri yolda yaralanacak olursa ötekilerden birinin tabancasını çekip yaralının şakağına dayayarak tetiği çekmesi için anlaşmışlardı. Binbaşı bu yanıt üzerine kendisinin yarbaydan çok daha fazla inlemeye başladığını farkında değildi. Beylik tabancasını çıkardı.

"Komutanım, bir soru sorabilir miyim siz, komutanım? Cennete gideceğinize inanıyor musunuz?"

"Evet, cennete gideceğim."

Buzlu havada yankılar yaptı bir tabanca sesi. Şafaktan bir saat önceydi ve cepten çıkıp kurtulma girişimi böylesine son buldu. Binbaşı, memur, yüzbaşı ve teğmen ölen adamın etrafında bir çember oluşturarak yatıyorlardı. Şafağın ilk ışığı Volga'dan etrafa yayıldığı anda doğrulup ayağa kalktılar. Sonra ellerini havaya kaldırarak en yakındaki Rus nöbetçisine doğru yürüdüler.

İçişleri Halk Komiserliği yapısı siyah ve sağlam, bir buçuk metre kalınlığındaki duvarlarıyla ayaktaydı. Alman askerleri, GPU binası diyorlardı buraya. Yapı bombardıman edilerek darmadağın olmuş, damı çatısı uçurulmuş, üst katları yanmıştı ve bombalar en üst katlardan en

alt katlara kadar kat aralarında delikler açmıştı, alt katlar ise uzun salonlardan oluşuyordu. Yekpare dış duvarlar mermilerin parça etkilerine karşı çok iyi koruyucu bir görev görüyor ve eğitim alanı kadar geniş olan avluya direk atışlara karşı kalkan gibi koruyordu.

Avluda bir sahra mutfağı vardı ama bu mutfak günlerdir odun ve su darlığı çekiyordu. Bu sahra mutfağının önünde geceli gündüzlü uzun bir insan kuyruğu vardı. Hemen mutfağın ardında, helalara giden kar içindeki patika boyunda donmuş ölüler, avluyu devamlı ateş altında tutan Rus havanlarının kurbanları yatıyordu.

Bir tank kolordusundan sağ kalanlar, iki motorlu tümenle başka birliklerden ayrı düşmüş başka bir takım sınıfların mensupları sığınmışlardı buraya; bu insanlar kentin batı kenarında bir tür savunma hattı oluşturmuşlardı ve çevredeki kalıntılar arasında ateş noktalarını işgâl etmişlerdi. Toplam olarak, iki bin kadar insan vardı; yaralılarla civar kalıntılar arasına sığınmış olanlar da katılırsa beş bin kadar insan toplanmıştı bu yörede. Bu kalıntıların yer üstündeki büyük odalarını ve salonlarını alelade erler doldurmuştu. Sayıları pek çok olan karargâhlar ise yer altındaki, cezaevi dehlizlerindeki uzun kemerli koridorlara yerleşmişlerdi. Bodrumdaki bu odaların kapılarına çifte nöbetçi dikilmişti ve bu nöbetçiler işi olmayanları kesinlikle bu odalara sokmuyorlardı.

Cezaevinin altı adım uzunluk'ta, iki adım eninde ve uzun bir adam boyunda ve ufak demir parmaklıklı bir penceresi bulunan hücrelerinden birinde Tümgeneral Damme oturuyordu. Tüm tümenini kaybetmiş olduğundan yanında sadece karargâhının subayları vardı; onlar da etrafındaki odalara yerleşmişlerdi. Damme, yirmi dört saat önce, birdenbire yine birlik komutanı oluvermişti. 'Cepheye gitmiş' olan, yani o anda bu yıkıntı dünyasının bir yerlerinde başıboş dolaşmakta olan, tank kolordusunun komutanı yardımcılık görevini Damme'ye bırakmıştı.

Ve Damme de, şimdi bir masa başında oturmuş, kulağını bir telefona vermiş, son derece kötü bir konuşmayı sürdürüyordu. Hattın öbür ucundaki kişi ise Altıncı Ordunun başkomutanından başkası değildi.

"Kulağıma gelenlere göre, Damme..." biçiminde başlamıştı bu konuşma, "Ruslarla birtakım görüşmeler yapıyormuşsun."

Bu sav yadsınmadı; artık gerçeği olduğu gibi söylemenin vakti gelmişti. "Evet, feldmareşalim!" (Damme neredeyse, 'Herr Generalim,' diyecekti; çünkü başkomutan feldmareşalliğe, daha o gün terfi

ettirilmişti ve ordu merkezinden başkomutanın rütbesinin yükseltilmiş olduğuna dair hiçbir resmi açıklama yapılmamıştı.) "Evet, Ruslarla görüşmeleri bizzat ben yürüttüm."

Ne olacaktı yani? Ordu karargâhı günlerdir hiçbir emir yayınlamaz olmuştu; açık konuşmak gerekirse, başkomutanlık uzun bir süredir emrindeki orduyu yönetmez olmuştu. Günlerdir üst düzeyden gelen tek söz,"Dayanın!" olmuştu. Ellerinde ne silah, ne cephane varken nasıl dayanabilirlerdi? Günlerdir bir mezar sessizliğine bürünmüş olan Ordu Karargâhı ne istiyordu şimdi?

"Bu son derece ciddi işten beni kurmay başkanı haberdar etti, Damme."

Damme bu işin altında kurmay başkanının parmağı olduğunu çok iyi kestirebilirdi. Damme, başkomutanın sesinin tonunda en ufak bir değişme olmadan da, onun hemen hemen sızlanan sesinde birden beliren keskin tondan, "başkomutanın şeytanı"nın o anda tam komutanın karşısında oturduğunu ve konuşmayı dinlemekte olduğunu kolayca düşleyebiliyordu.

"Şimdi beni dinle, Damme. Sürdürdüğün görüşmeler kendi tümenini bile etkilemiyor. Sana sadece geçici olarak devredilmiş ve komutası başka birine ait bir birlik adına konuşuyorsun. Böyle olmasına karşın, teslim olmayı teklif ettin karşı tarafa, öyle mi? "

"Evet, efendim, ettim. Ama önce komutası bana devredilen birliğin bütün subaylarını bir toplantıya çağırdım. Bu kahramanca mücadelenin şerefli bir biçimde sona erdirilmesi için birtakım adımlar atılmakta olduğu subaylara bildirildi. İçlerinden her birine teker teker sordum: 'Sizce bu girişim yerinde midir?' diye. Ve subayların her biri de teker teker ayağa kalkıp," Evet. Başka ne yapabiliriz; bu savaşı artık yürütemeyiz,'diye yanıt verdiler."

"Ama verilen emri biliyorsun, değil mi, Damme? "

"Evet, efendim. Emri gayet iyi biliyorum, efendim."

"O halde düşmanla görüşmelere girişilmesinin kesinlikle söz konusu olamayacağını açıkça bilmen gerekir. Bu emir uygulanacaktır. Emir harfiyen ve sonuna kadar uygulanacaktır, anlaşıldı mı? "

Führer'in genel karargâhından gelen emirde şöyle deniliyordu: "Son mermiye kadar!" Ek ordu emri de şöyleydi: "Görüşmeler için düşman tarafından yapılacak girişimler ateşle reddedilecektir."

Artık emirlerinde hiçbir birlik kalmamış, yanlarında sadece karargâh personelinden başka kimse bulunmayan birlik komutanlarından gelen ek

emir de şöyleydi: "Karargâhlar savunulacaktır." Her şey apaçık belliydi... kâğıt üstünde, hiç olmazsa.

"Ama bir lokma yiyeceğimiz kalmadı, komutanım."

"Biliyorum."

"Yaralılar da artık bakılmıyor, tedavi edilmiyor, komutanım."

"Biliyorum."

"Etrafımızdaki çember sürekli daralıyor. Rus toplarının karşısında... o halde yaklaşan tehlikeyi görmek için bir teleskopa gereksinmemiz yok."

"Biliyorum."

"Ve artık çember dışından kimsenin gelip bizi kurtaramayacağı da meydanda, komutanım."

"Emri biliyorsunuz."

Konuşma bu minval üzerine sürdü. Gecenin on bir buçuğunda başlamıştı telefon konuşması ve saat yarımda hâlâ sürüyordu. Sabahın hemen hemen birine kadar da sürdü; son bir çeyrek saattir öbür uçtaki telefona ordu kurmay başkanı geçmişti ve avazı çıktığı kadar, kabaca, hakaret edercesine konuşuyordu; her an biraz daha saldırgan hale geliyordu ve sonunda çılgınca, delicesine birtakım tehditler savurmaya başladı.

Konuşma nihayet sona erdiğinde Damme parmaklarını saçlarının arasından geçirdi, eline baktığında ıpıslaktı. Olanaksızdı. Buydu düpedüz kendisinden istenilen! Kesinlikle olanaksızdı bu! Yarıştan çıkmış bir at gibi terlemişti. Başı bomboş, sırtı buz gibiydi ve zerre kadar iştahı yoktu...en kolay dayanılan da buydu; hiçbir şeye karşı ilgisi kalmamıştı artık. Başka zamanda olsa içlerine birer kadeh rom dökülmüş birkaç fincan sıcak çay içer, sonra yatağa girip üstüne birkaç battaniye çeker ve terleyerek ...latırdı bu soğukalgınlığını. Ama burada, hiç dinmek bilmeyen bir topçu barajının altında, bu nemli hücrede büzülüp alabildiğine yaşamı sürdürmeye çalışmak...Ve durmadan o ufacık demir parmaklıklı pencereye bakmak ve dışarıdaki o sonu gelmez korkunç sahneleri düşünmek...hiçbir insan dayanamazdı buna. Tek sözcükle, olanaksızdı bu! O nedenle, gayet doğal bir biçimde, Rusların son zamanlarda sık sık yaptıkları gibi, tutsak almış oldukları bir Alman yüzbaşısı, yanında bir Rus binbaşısı, odasına girdiğinde, tabii, Damme o ikisiyle masanın başına geçmiş ve ne yapmak gerektiğini düşünmüştü. Tercümanı Wiedemann'a, "Herhalde bir taraflarda bir damla konyak kalmış olmalı, ne yapıp yapıp bulun,"

demişti. Hayır mı, hiç mi kalmamıştı? Eh, bir çaydanlık kahve yapsınlardı öyleyse. Ama kahve de kalmamıştı. Misafirine sunulacak hiçbir yok yoktu, küçük pencerenin dışından bir ölü daha taşıdılar ve ölü yığınının üzerine attılar. İşte böyleydi durum. Ve bu koşullar altında sağduyu izlenecek yolu gösteriyordu açıkca. Uzun uzun düşünüp kafa patlatmaya hiç gerek yoktu, bu kahramanca savaşa şerefli bir son vermekten başka yapılacak hiçbir şey yoktu ve onlar da tamamen böylesine bir formül üzerinde anlaşmaya varmışlardı. Her şey kararlaştırılmıştı ve henüz teslim olmadılarsa bunun nedeni şuydu: Rus subayı, daha başka birtakım birlikleri de, Yirmi Dokuzuncu Motorlu Tümen ile yöredeki dağılmış diğer bazı birlikleri de bu teslim anlaşmasına katmak istemişti. Ondan sonra da ordudan ve kurmay başkanından o Allahın belası telefon gelmişti.

Gerçekten, bu iş düpedüz budadalıktı... Ve onca zaman boyunca da topçu ateşi sürüyor, tahta gibi kaskatı kesilmiş ölüleri sürükleyerek yapıdan çıkarıp ceset yığını üzerine atıyor, bütün bu süre boyunca sahra mutfağının önündeki gürültü patırdı da dinmiyordu. Tüm bu olup bitenler anlamsız, ereksizdi. Ve kendi de...dokunduğu anda saçları avuç dolusu dökülüyordu. Sindirim sistemi çalışmıyordu artık. Eh, bir damla kahve ya da bir püro olmadan nasıl çalışabilirdi midesi, bağırsakları? Toptan bir sinir bunalımına girmek üzereydi, hiçbir iş göremez hale gelmişti artık. Ama şimdi bir şeyler olması gerekiyordu; çünkü teslim için karalaştırılmış gün ertesi gündü. Yarın erlerle subaylar sıraya girip teslim olacaklardı; Rus subayı ile bu konuda anlaşmıştı.

General Dannme kalktı, kapıyı açıp uzun koridordan tercümanına seslendi. Telefon konuşmasının içeriğini öğrenmiş, bitişik hücrede albaylar ve diğer karargâh subaylarıyla görüşmekte olan Wiedemann derhal dışarı çıktı. Bu çağrıyı bekliyordu, kendisinden ne istendiğini de biliyordu. Generalin uzun telefon konuşmasından sonra ne yapacağını albaylar kestirmiş ve bu konuda kararlarını vermişlerdi: bu işi generalin yapması yasaklanmış olduğuna göre varılan anlaşmayı kendileri uygulayacaklardı.

"Eh, Wiedemann, teslim olmam yasaklandı. Rus subayına bu durumu bildirmeliyiz. Görüşmeleri kestiğimizi kendisine söylemeliyiz. Lütfen bu görevi üzerine... alır mısın?"

Wiedemann çıkıp gittikten sonra boş hücredeki bir iskemleye bir kez daha çöktü Dannme, yine dört duvardan bir perişanlık dikti

gözlerini üzerine. Buna karşı o da donuk bakışlarla duvara baktı; duvarın öbür tarafında, bitişik odada subayların aralarında neler tartıştıklarını biliyordu. Ve bir an düşündü Damme: Eh bu işi albayların ele alıp çözümlemeleri gerekliydi.

Tiyatronun dehlizi bir yeraltı koridoruyla Kızıl Ordu Mahfeli'nin kalıntıları altındaki birçok hücreye bağlanıyordu. "Timo Şenko hücreleri" denilen bu hücrelerin değişik bölmeleri yaralılar için koca bir yeraltı köyü haline getirilmişti ve bu köyün en alt bölmesinde de, gece gündüz etrafa sıcak buğular saçan Doktor Huth'un ameliyat odası bulunuyordu.

Huth'un işi bitmişti. Sinirleri hâlâ sağlamdı; bu sinirler her şeye dayanmış, yetmiş yedi gün bıçak altında müthiş acılar içinde kıvranarak ya da sessiz sedasız ölen insanların haline dayanmıştı. Sonu gelmeyen yaralardan dağılan kokulu buğular içinde, Huth, zayıflaya zayıflaya bir deri bir kemik kalmıştı ama yine de elleri yorulmadan, titremeden çalışmış ve gittikçe devleşen bir ölüm seline karşı savaş vermişti. Başarılı ameliyatlardan sonra yüz kişi ölüp de belki bir kişi olsun kurtuldu ise, Huth o bir kişiciği olsun kurtardığı için kendi kendini kutluyordu. Ama artık o bir tek kişi bile daha fazla yaşayamazdı, çünkü kurtulanlar, yaşamalarını sağlayan diğer mucizeye ek olarak her şeyi bir çanak bol sulu çorbaya borçluydular. Oysa tiyatro binasının bodrumundaki insanlara günlerdir hiçbir tayın verilmemişti. O nedenle doktorun yaşayan et üzerinde yaptığı kesikler, canlı kemikleri destereyle çatır çatır kesmesi ve başarılı ameliyatlarla yaralılara verdiği acı, artık can çekişmeyi biraz daha uzatıyordu. O kadar.

Bu sonuç uzun bir sıra düşüncelerin son ürünüydü. Huth bir adamın kalçasında başladığı kesiği tamamlamadı. Neşteri tekrar masanın üzerine bıraktı, arkasına dönüp boynundaki muşamba önlüğü çıkardı, bir çiviye astı. Ellerini kollarını yıkayıp ceketini sırtına giydikten sonra bir kez daha arkasına döndü, ameliyat masasında bırakmış olduğu adama baktı. Adamın vücudu pek adaleli değildi ama biçimliydi: birçok yaşam belirtileri gösteriyordu ve doğal koşullar altında, bu vücut yapısı onu en azından bir elli yıl daha yaşatmaya yeterdi. Adam genç bir yüzbaşıydı, Huth aynı yüzbaşının birkaç gün önce yine burada bir baş yarasını tedavi etmiş olduğunu hatırladı. Yüzbaşı derin derin soludu. Acıdan yarı aralanmış dudakları ürperdi. Göz kapakları açıldı, hâlâ bulanık gri

gözleri, görmeyen bakışlarla baktı. Huth acı narkozunun tamamen geçip yok olacağı ana kadar beklemek istemedi. Bu adamı hemen acılarından kurtarmak, hizmet ettiği sistemin örgütlü biçimde, yaşlılar, hastalar ve işe yaramaz insanlar üzerinde kitle ölçüsünde yaptığı şeyleri kendi de bu adama yapabilirdi. Ama düşünceleri geri geri giderek bu saplantıdan kurtuldu. Bir neşter darbesiyle bu adamın tüm acılarına son vermemesi birtakım dinsel inançlardan ileri gelmiyordu; ama onu böylesine bir harekete girişmekten alıkoyan ne olursa olsun aslında dinsel bir şey, doğuştan bir ahlâk prensibiydi.

Viktor Huth yaralıyı ameliyat masasında, yardımcısı olan sağlık erlerini de odada bırakarak merdivenden yukarı koştu. Büyük kemerli dehlize vardı. Burası tıklım tıklım doluydu, her yere dolmuş yaralıların arasında sadece daracık patikalar bırakılmıştı; dehlizde yaralı, hasta, can çekişen ve can çekişmeleri sona ermiş yedi, sekiz yüz kadar insan vardı. İki, en çok üç gün içinde bu dehlizde ölülerden, karınları yeşilimsi renk almış, esmer yüzleri kir pas içinde, gözleri çürüyen ve gittikçe daha, daha fazla leş kokusu yayan sıra sıra ölülerden başka tek bir canlı kalmayacaktı. Ama o an için, ölüme hâlâ set çekilebiliyor, ölümün sesi de karmakarışık, güçlü insan sesleri karışımıyla bastırılabiliyordu. Dayanılmaz acılarla çığlık çığlığa bağrışanların bir kısmı baygın düşüyorlardı. O ana kadar karınları doyurulabilmiş ve hâlâ o yüzden biraz dermanı olanlar ise bağıra bağıra açlıklarını haykırıyorlardı. Cılız birtakım sesler dualar kekeliyorlardu. Hâlâ çığlıklar atabilecek akciğerleri bulunan delirmiş bir gövde yatanların arasından doğruldu, sonra çaresiz tekrar devrildi.

Bataryaların beslediği insanüstü bir ses yankılar yaptı dehlizde. Radyodan gelen bu ses yaralılara ve hastalara bir an için acılarını unutturdu; can çekişmeleri yarıda kesti, acıdan çıldıran insanlara bir soluk aldırdı, mahzeni o sesi dinlemekten yana olanlarla dinlemeye karşı olanlar arasında ikiye böldü.

"Kapatın şunu, kapatın şunu!" diye bir koro haykırdı.

"Biraz daha açın sesi, biraz daha!" diye bağırdı başkaları.

"Kapatın şunu!"

"Bırakın açık kalsın."

"Semiz kerata."

"O koca göbeğiyle."

"Verdiği sözü tutmalıydı."

"Hep onun yüzünden bunlar."

"Bizi açlıktan ölüme bıraktı burada."

Ve tüm bu bağırışlar arasında ateşler içinde yanan biri "Su!" diye çığlık attı. Acıdan çıldıracak hale gelmiş bir diğeri, "Morfin!" diye inledi. Tavandan sarkan elektrik ışıkları (Bu mahzenin en ilginç yanı elektrik olmasıydı, çünkü burası Ordu Genel Karargâhı'nın doğrudan doğruya emri altındaydı) yüksek kemerli bu geniş dehlizin üst yarısını aydınlatıyordu; alt yarı ise oldukça loştu. Uzanmış, ya da oturan perişan kılıklı insanların arasında iki papaz dolaşıyordu; Koog ile Kalser bir kez daha o mahzende buluşmuşlardı. Rahip Koog son nefesini veren birinin mırıldadığı bir haberi dinliyordu. Rahip Kalser ise şimdiden boğazından ölüm hırıltıları yükselmeye başlamış birine bir şeyler mırıldanıyordu: "Ölümsüz ışığa bakabilirsin!" Bir duvara yaslandı Doktor Huth. Geride, ameliyat masasında bırakmış olduğu yaralı yüzbaşı gözüne ilişti. Yüzbaşı yaralı bacağını ardında sürükleye sürükleye yukarı çıkmıştı. Doktorun ayakları dibine yığıldı.

"Doktor? "

"Sizin için ne yapabilirim, yüzbaşım? Hiçbir anlamı yok yaptığımın; ameliyata devam edersem ölene kadar daha fazla can çekişeceksiniz. O kadar."

"Zararı yok, daha çok can çekişeyim doktor. Yalvarırım size, doktor!"

"Pekala, uzat bakayım ayağını ileri doğru, ama dinle önce."

"Nedir bu? "

"Rayş meraşalı Göring konuşuyor radyoda."

Çığlıklar, küfürler," kapatın şunu!" ve "Bırakın, dinleyelim," uğultusu içinde o tatlı tenor ses duyuldu; rahipler, doktor ve yüzbaşı kulak verdiler.

"Halkın ordusu...halkın topluluğu... son deme kadar birlik olan Almanlar... modası geçmiş fikirleri yıktılar...ama silah arkadaşlarım, ancak davasına kıyasıya inanmış insanlar savaşabilir..."

"Kıyasıya inanmış olanlar ha? Kim bunlar, Tanrım, izin ver de görevimde gevşemeyeyim," diye dua etti. Rahip Kalser sonra son nefesini vermiş bir erin gözlerini kapadı. Kendi göz kapakları da yarı kapalı, etrafına bakındı, yardımına gerek duyan ilk askeri gördü. Ama artık can verenler o kadar çoktu ki, her dakika da sayıları artıyordu.Yavaş yavaş doğruldu, bezgin bezgin birkaç adım attı, sonra sıradaki öbür erin yanıbaşında diz çöktü. Otuz dört yaşında ve mumyadan farkı kalmamış olan Doktor Huth hâlâ tetikteydi; çevresinde olup bitenlerin tümünün

farkındaydı...iki rahip, donuk yüzlerle kara düşüncelere dalmışlar, sessizce can verenler ve birden parlayarak yüreklerinde kalmış son gücü de son bir çılgınca haykırışla yitiren sayısı hayli kalabalık yaralılar, hastalar. Yuvalarına göçmüş gözlerine ve uzun parmaklarının devamlı titremesine karşın hayli genç bir maaş katibi yardımcısı ilişti gözüne. Nöbet geçiren bir tank teğmeninin avazı çıktığı kadar haykırdığı emirleri duydu; siperlerde mevzilenmiş erlere verilen türden emirlerdi bunlar ve anlaşılan tank teğmeninin son görevi de piyade subaylığı olmuştu. Sonra, hıçkırdığını duydu yanıbaşındaki yüzbaşının. "Neyiniz var, yüzbaşım? İstediğiniz ameliyatı yapacağım ama birkaç dakika bekleyelim."

Tomas ağladı o anda, ama kuşkusundan, sinirden değil de bir anda kendisini kucaklayıvermiş bir anıdan. Dinlediği son radyo yayını Noel'deki toparlama sırasında olmuştu ve Königsberg'deki radyo spikeri konuştuğu zaman çok perişan olmuştu. Bu anı, dertli, umut kırıcı bir müziğin nağmeleri gibi uzun zaman kalmıştı belleğinde. Çünkü Königsberg radyosunun spikeri olan kız, nişanlısı idi ve Tomas radyodan onun sesini duymuştu o gece. Ama şimdi, radyodan gelen ses Rayşmareşali Göring'in tenor sesiydi.

"Weltanschauung... weltanschauung... sarsılmaz weltanschauung... Führerimizin yarattığı weltanschauung...Ne büyük güç var bu weltanschauung'da... ne kutsal...bir görevdir liderlerimizin emirlerindeki erlere örnek olmaları... Führerimiz ne büyük çabalar harcadı...bu basit, bu hamuru, bu insan hamurunu... yoğurarak çelik kadar sert bir millet yaratmak için." Bunu bir cümle izledi:*"Alman tarihinin en büyük Führeri."* Ama o cümle duyulmadı, çığlık çığlığa, var gücüyle haykıran, bağrışan "Kapatın şunu!" sesleriyle boğuldu son cümle. Ardından sırayla, "Kapatın şunu...bırakın, dinleyelim." sesleri birbirini bastırdı. Tank teğmeni gürledi: "Cephaneyi getirin. Şu yöne yoğunlaştırın ateşi. Çömelin, kalkmayın! Çömelin diyorum Allahın belaları! Ateş!" Bir başçavuş merdivenden indi, kucağı yeni dağıtılmış sosislerle, kocaman kırmızı sosislerle doluydu. "36.Tank Alayı!" diye seslendi başçavuş. Dehlizin bir köşesinde bir araya toplanmış olan o alayın adamları güçlerinin yettiği kadar gür bir sesle bağrıştılar, "Bu tarafta, bu tarafta, başçavuşum." Herkes bağırışmaya başladı: "Ben de isterim, ben de isterim, başçavuşum." Sosisler anlık bir kargaşaya neden oldu, sonra bir anda dağıldı. Birer porsiyon alabilenler onu hırsla yiyip yuttular. Öteki ler ise sadece oturdukları yerde kalıp etraflarına bakındılar, sonra

da bitkin, kendilerini yattıkları yere bıraktılar. Sosisleri yemiş olanlar da onu yerken harcadıkları çabadan bitkin düşmüşlerdi, yanlarına dönüp uzandılar.

Baygınlar.ı ve çaresizlerin üzerinden dolaştı Rayş Mareşalinin sesi: *"Buzlu Rus kışı ve çeşitli liderlerimizin zayıflıkları da yenilmesi gerekli ek güçlüklerdi; ama burada da, her yerde, her şeyi Führer yönetti ve kendi gücüyle tuttu Doğu Cephesini...Sonra da o gün geldi, ilk Alman tank tümeninin piyadeleri Stalingrad kalesini yıkıp Rusyanın yazgısı Volga nehrini ele geçirdiler."* (Sözün burasında dehlizdekilerin tümü inledi.) *"Düşman çetindir, ama Alman askerleri ondan da çetinleşti...Rusların demir ve kömür madenlerini aldık, bunlar olmadan da artık büyük çapta silahlanamazlar...Şimdi de, son kez, kabul edelim ki, dev çapında, bir girişimde bulunduklarını görüyoruz...karşımıza yeni tümenler getiriyorlar, diğer tümenlerin de eksiklerini tamamlıyorlar, ama içlerinden hiçbir yeni sınıf er yok; evet, zorunlu kalmca yorgun, bitkin ihtiyarlarla on altı yaşında çocukları toplayıp silah altına alıyorlar.."*

"İhtiyarlar ha! Çocuklar ha!" Adamın biri sesinin tüm gücüyle haykırdı bu sözleri. Görevli erler uludular. Subaylar ise kanlı sargı parçalarının altında dişlerini sıkarak, başları önlerinde, oturuyorlardı. Sonra inlemeler durdu; mahzendekiler damarlarını çatlatacak, ateşlerini yükseltecek derecede çıldırdılar, intihar eden birinin silahının sesi duyuldu.

Semiz tenor ses konuşmasını sürdürdü:

"Tüm bu dev boyutlu savaşların üzerinde de Stalingrad, Stalingrad için verilen savaş büyük bir anıt gibi yükseliyor. Bir gün gelecek bu savaş tarihimizin en büyük savaşı, bir kahramanlar savaşı olarak bilinecek. Şu anda orada piyademiz, istihkamcılarımız, topçularımız, uçaksavarlarımız ve tanksavarlarımız ve o kentte bulunan her adamımız tarafından sürdürülen en büyük savaş olarak bilinecek.Adamlarımız şimdi orada son derece üstün düşman kuvvetlerine karşı savaş veriyor, her taş için, her siper için, her ateş mevzii için savaş veriyor, vuruşuyor, vuruşuyorlar. Bitkin, hali kalmamış haldeler, ama hâlâ savaşıyorlar. Tarihin benzerini görmediği çok güçlü bir destan, bir Nibelungen savaşı veriyoruz. Nibelungen'in kahramanları da son nefere kadar dayanmışlardı..."

"Demek bizi şimdiden sildiler defterden!" diye bağırdı biri.

"Defterden sildiler!" Bu bunaltıcı, diz kesici düşünce ,tüm dehlizi dolaştı. Biliyorlardı bunu, tabii, ama birinin bunu haykırarak

söylemesi, yüzlerine karşı bağırması, çok fazlaydı.

"O karnı tok, sırtı pek domuz şu anda sıcacık ve rahat bir yerde."

"Ben kahraman falan değilim, karnım aç."

"Açız!"

"Cenaze marşı bul!"

'Kapatın şunu, kapatın şunu!"

"...bu özveridir, silah arkadaşlarım. İçlerinizden herhangi biri tökezlenecek olursa, Stalingrad'ın savaşçılarını düşünün...Askerlerim, binlerce yıl geçti olayın üzerinden. Binlerce yıl önce Yunanistan'daki daracık bir geçitte son derece yürekli ve yiğit bir adam üç yüz eriyle direndi. Leonidas ve üç yüz Ispartalısı. Üzerlerine yağdırılan oklardan gök kararmıştı ama üç yüz yiğit korkmadılar, yılmadılar. Sonra da sonuncu er can verdi... geriye sadece bir yazıt kaldı onlardan: 'Yolcu, Isparta'ya yolun düşerse, git, bizi burada yasanın emrettiği biçimde can vermiş yatar bulduğunu anlat Ispartalılara'... diyor yazıt. Bir gün gelecek insanlar başka bir yazıt okuyacaklar: 'Almanya'ya yolunuz düşerse, gidin, bizi yasaların emrettiği biçimde can vermiş Stalingrad'da yatar gördüğünüzü anlatın Almanlara...'"

"İmdat!"

Artık çaresizliğin son kertesinde bir çığlıktı bu. O tiz çığlık dağılmayıp havada kaldı. Mahzen bir kez daha tiyatro mahzenine, yaralıların sığındığı bir yere dönüştü. Ve ölmeyi sürdürdü insanlar. O korkulu acı dalgaları geri döndü, tümünün üzerine yayıldı. Artık ondan sonra radyodan gelen sözlerin farkında bile olmadılar.

"Tek başına olan er için önemi yoktu Stalingrad'da, Rijev'de, Afrika'da ya da buzlu kuzeyde can vermiş olmanın... Bu konuda daima suçlanan zavallılar olacaktır... Asker bir kez yola çıktı mı, çok iyi bilir ki, geri dönmemesi olasılığı vardır. Ama geri dönecek olursa, bilir ki, sırf şansı yaver gitmiş olduğu içindir..." Hemen hemen kimse duymadı son sözleri: *"Sadece Ahdi Atik'teki tipte bir Yahudide bulunan nefreti tanımalıyız..."* Kimse duymadı bunları. *"Bugün, ordularımızın nerelerde durduklarını görmek istemeyen var mı, varsa sorarım, kimdir? Kuzey Kutbundan Afrika'ya ve doğuda Volga'ya kadar her yerde değil mi ordularımız?"*

Bu zavallı özür dilemeyi birkaç kişi duydu:

"'Neden intikam almıyoruz?' diye soruyor birçok silah arkadaşlarımız. Unutmayın, silah arkadaşlarım, çok büyük bir savaş alanı bu ve Alman Hava kuvvetlerinin müthiş gücü güneyde savaşıyor, kuzeyde

savaşıyor, doğuda savaşıyor..."

Hiç olmazsa burada savaşmıyordu Alman hava kuvvetleri. Tepelerine inenler Rus bombalarıydı ve o bombardıman uçaklarını da ihtiyarlarla çocukların yönetmedikleri kesindi. Ama artık radyodan gelen sesi dinleyen pek az kimse kalmıştı; Rayş Mareşalinin sesi büyük uğultunun kenarında geziniyordu. Bu mahzene artık kaybolmuş gözüyle bakıyorlardı, tüm Stalingrad'a kaybolmuş gözüyle bakıyorlardı. Berlin'den konuşan o yağlı ses açıkça söylemişti bunu. Ve bir tek adam çıkmış, "İmdat!" diye haykırmıştı. Yerde yüzü mosmor, dudaklarında da köpükler belirmiş biri yatıyordu. Duvarlara da makasları tamamen körlenmiş insanlar yaslanmıştı; ötekiler ise birer kemik çerçeveden ibaret kalmışlardı. Bazılarının gözleri göremiyordu artık, bazıları da duvar gibi sağır olmuşlardı. İnzibatlar da yerlerde yatanların sıraları arasından geçiyor, hastaların yüzlerine bakıyor, numara falan yapmakta olmasınlar diye can çekişenleri çevirip sırtüstü döndürüyorlardı. Sonunda gerçekten hâlâ ayakta durabilecek birkaç kişi buldular ve kimbilir hangi birliğin gediklerini kapamak üzere alıp götürdüler. Ama tüm o uğultunun, patırtının üzerinde o delice, çatlak ses yükseliyordu. Biri ruhunu paralarcasına çığlık çığlığa bağrışıyordu... ve bu yardım dileyen çığlık tüm mahzen sakinleri adına yapılıyordu.

Viktor Huth hâlâ duvara yaslanmış halde duruyordu. Yasalar ve yasasızlık üzerinde düşünüyordu hâlâ. Ölçüsüz her çabanın bir felaketle sonuçlanacağı kesindi. Volga'ya yürüyüş (aslında çok daha ilerilere, Ganj nehrine kadar, sonu olmayan bir yürüyüşe niyetliydiler.) eninde sonunda böylesine bir mahzende son bulacaktı. Gözleri bir kez daha, tam karşısında oturan, gözleri yuvalarına göçmüş, yüzü taşlaşmış ve tek hareketi parmaklarını açıp kapamaktan oluşan genç maaş katibi yardımcısının üzerinde kaldı. Dünya bir tek damla suda yansır, hiçbir iç zorunluktan doğmamış, o nedenle de çirkin ve yasadışı olan bu doğuya yürüyüş maaş katibinin yardımcısının bu irade dışı kas hareketlerinde yansıyordu.

Birdenbire, çığlıklar, ulumalar ve ölüm soluyuşları arasında, başka bir ses, yaklaşan sonu haber veren boğuk bir darbe indi araya. Yakına düşen bir şarapnelle tüm dehliz sarsıldı, sallandı. Ondan sonraki topçu mermisi isabet ettiği anda mahzendekiler nefes almadılar. Huth doğruldu. Yüzbaşı Tomas üzerindeki ameliyatı bitirdi; son ameliyatı idi bu. Sonra koşarak merdiveni çıktı, sokağa fırladı, kum torbalarını, barikatları geçti, göz kamaştıran, ışıl ışıl aydınlatılmış meydana geldi.

10.5'luk hovitzerin erleri ve büyük mağaza kalıntısının girişindeki inzibatlar bir araya toplanıp birbirlerine sokulmuşlardı ve şarapnel yağmuruna öylesine dikkatle bakıyorlardı ki, Huth, dış kapıdan kimsenin sorgusuna hedef olmadan geçti, baş komutanın bulunduğu mahzenin kapısına vardı.

Az önce terketmiş olduğu tiyatro mahzeni şimdi yakına düşen mermilerle her üç, beş dakikada bir ¡sarsılıyor,oradaki sekiz yüz yaralı da patlamalara tempo tutarak soluk alıyorlardı.

Büyük mağazanın kalıntılarını koruyan inzibatlar- ki tümü de tombul, pembe yanaklı kalabalık bir gruptu- içeri girmek isteyen herkese nereden geldiğine, kimi görmek istediğine dair sorular sormak için kesin yönergeler almışlardı. Ama bu inzibatlar artık pek iyi çalışmıyorlardı. Çünkü büyük mağaza kalıntısının dehlizleri sadece Ordu Karargâhı tarafından işgal edilmiyordu; o mahzenlerde şimdi aynı zamanda bir alay ile bir taburun da karargâhları vardı; o nedenle kapı, emir erlerine, habercilere ve binbir çeşit görevli her türden adama açıktı. Ayrıca görevleri varmış pozunu takınanlara da.

Ağır topçunun mermileri baş üzerinde yükseklerden aşıp geçiyordu. Yakınlarda, tank mermileri patladı. Bir aydınlatma fişeği avlunun üzerinde ateşlendi, ışık damlatarak her köşeyi aydınlattı. Kuşatma harekâtının başlamasından bu yana beşinci karargâhında bulunan ordu kurmayı artık yer değiştiremezdi; tam savaşın göbeğinde bulunan bir yerde kilitlenmiş kalmıştı. İnzibatlar da kendilerini kaptırdılar tüm yapıyı dolduran sinirli havaya; artık her geleni eskisi kadar dikkatle ve bezginlikle gözden geçirmek yerine, yapının köşelerine ve çıkış yerindeki karanlık yapının çıkışındaki karanlık tünele göz atıyorlardı ikide bir. Sanki bilinmeyen her an gelip üzerlerine sıçrayabilirmiş gibi.

İki albay, bir yüzbaşı ve bir sağlık teğmeni derhal içeri girmek istemişlerdi. Bir albay, başkomutanı görmek istiyordu, öteki albay da ordu karargâhına mensuptu, başkomutanın emir subayına gelmesi istenmiş olan teğmen ise Viktor Huth'du.

Sırtında kaputu, başında şapkası bulunmayan heyecanlı doktor başkomutanı görmek istiyordu. Başka zamanda olsa böylesine bir istek herkesçe genel gülümsemeyle karşılanırdı.Ama o anda bu doktor sadece bir gruptaki bir insan yüzünden ibaretti ve avludaki kaldırımı geçerek aralıksız gelenlerin oluşturduğu tüyler ürpertici kalabalıktan bir kişi idi. Nasılsa insana sarhoşmuş gibi gelen bir inzibat konuştu: "Haydi bakalım, huysuzluk falan etmeyin de defolun buradan!" dedi. Ama bir saniye sonra

Huth'la inzibatların tümü ve ötekiler üzerindeki kar temizlenmiş yaya kaldırımın üzerinde yüzükoyun yatıyorlardı. Avluya düşen bir mermi tıslayarak patlamış ve parçaları tok seslerle duvarlara gömülmüştü. Huth'un yanıbaşında ordu karargâhından gelen albay yatıyordu; albay Huth'un ricasını duymuştu ve tekrar ayağa kalktıklarında, "Benimle gelin, teğmen," dedi.

Huth, albayın yanında, bir sıra inzibat kontrol noktalarını geçti. İnzibatlara komutanlık eden iki subay albayı görünce selama durdular. Kapı falan yoktu yapının içinde; kapkara bir tünel açılıyordu önlerinde. Bir rampadan mahzene inilliyordu. Onun da alt katı düpedüz çok büyük bir garajı andırıyordu. Ortada geniş bir el arabası yolu vardı; sağda ve solda ise betonarme direklerle, yine betonarme kemerlerle desteklenen ayrı ayrı bölmeler, dış duvarlar boyunca da pencereler görülüyordu. Bu pencerelerden üçte biri kadarı yer yüzeyinin üzerindeydi ve mermilere, mermi parçalarına karşı kum torbalarıyla korunuyordu. Bu bölmeler kaba tahtalarla koridordan ayrılmıştı ve üzerlerinde de enli püften kapılar vardı. Odalarda ışıklar yanıyordu. Ancak yan kapılardan biri açıldığı zaman aydınlanıyordu koridor.

Teğmen Huth , rampanın sonuna yakın bir yerde durdu, kendisini yapıya soktuktan sonra beklemesini söylemiş olan Albay Carras'ı bekliyordu. Yardımcısız kesinlikle yapıya giremeyeceğini anlamıştı, biri çıkıp da kendisine yol açmazsa dünyada buraya giremezdi, bunu anlamıştı. O nedenle ayakta durup sabırla bekledi, gözlerinin önünden geçen hayaletlerin dansını izledi. Koridor gerçekten garip bir yerdi; subaylarla , emir erleriyle, memurlarla, inzibatlarla ve odalar arasında gidip gelen ya da duvar diplerinde oturanlarla tıklım tıklım dolu loş biçimde aydınlatılmış bir arka sokaktı sanki. Onun için bildik bir görünümdü bu; insanı şaşırtan kokuşma dalgasının, sığınacak bir yer arayan zavallıların şimdiden Ordu Karargâhına sel gibi akmaya başlamış olmalarıydı.

Huth ile beraber yapıya girmemiş olan iki subay iç durumu biliyorlardı ve doğruca yollarını sürdürmüşlerdi. Bunlardan biri olan, savaş grubu Yeşovka'da yok edilmiş, o anda kent cezaevinde kalmakta bulunan Albay Steinle başkomutanı görmek istiyordu. İstediği de aynen Huth'un istediği şeydi: teslim olmak.

Yüzbaşı rütbesindeki öteki subay ise, General Vennekohl'un emir subayıydı. Vennekohl'un yokluğunda Ordu Karargâhı ona telefon ederek sormuştu: "Ne kadar madalyaya gereksinmeniz var, Savaş Liyakat Haçı, Alman Haçı, birinci sınıf Demir Haç nişanı olarak? Neyse, bir liste

hazırlayın da buraya getirin," denilmişti ona. Yüzbaşı da gelmişti, başkomutanın emir subayını görmek üzere içeri girdi.

"Bir bakayım listenize. Kaç tane var? "

Çok uzun bir listeydi bu. Emir subayı listedeki isimlere ve madalyaların neden ötürü istendiğine dair açıklamalara bakmadı bile. Beylik karyolasının altındaki bir sandığa el attı ve istenen sayıda Demir Haç nişanı çıkararak saydı. Vennekohl'un emir subayı önüne yığılan madalyaları ne yapacağını bilmiyordu. Eski bir gazete buldu, onu katlayarak bir kesekâğıdına dönüştürdü, içini madalyalarla doldurup çıktı.

Bitişik odada, harekât subayının odasında, harekât subayı ile ordu baş yaveri bulunuyordu. Masanın üzerinde yarı yarıya boşalmış bir konyak şişesi, dilimlenmiş ve yırtık selofan kâğıtlara sarılı çavdar ekmekleri, tereyağı, peynir paketleri ve bir kutu Fransız sardalyesi duruyordu. İki subay harıl harıl sırt çantalarını hazırlamakla meşguldüler; yemeklerinden arta kalmış şeyleri de derlediler ve onları da arka çantalarına yerleştirdiler. Harekât subayı çıkış yolunun açık olup olmadığını anlamak için hafifçe araladı kapıyı. Arka çantalarını verdikleri emir erlerini çıkış kapısına yolladılar,sonra kendileri de birer hırsız gibi kapının aralığından dışarı kaydılar. Çemberi yarıp geçmek üzere kendileri için çizmiş oldukları rota Volga'nın üzerinden geçip karşı yakaya çıkıyordu. Volga'nın karşı yakasına varınca da güneye dönmek ve Astrakhan yolunun yarısına gelene kadar o yönde yolu sürdürmek, sonra bir kez daha Volga'yı ters yönde geçip Kafkaslardaki Alman ordularına varmaya çalışmak istiyorlardı.

Birkaç kapı ilerde de Roske'nin alayının terzisi oturuyordu. Önünde bir yığın elbise, kaput, palto, sahra gömleği, pantalonlar, külot pantolon yığını vardı...Albay Roske'nin tüm gradrobunu oluşturuyordu bu üniformalar. Daha düne kadar bir bölge alay komutanı olan Roske, artık var olmayan Hartmann'ın piyade tümeninin değil de General Hartmann'ın yerini alacak kimse olarak generalliğe terfi etmişti; böylece Silahlı Kuvvetler Komutanlığına telsizle gönderilen bir bildiriden ve ona derhal gelen bir yanıttan sonra, generalliğe yükselmişti. Terzi şimdi harıl harıl önündeki üniformaların üzerinde bulunan albay apoletlerini, yıldızlarını ve demirleri söküp omuzlara, yakalara, altın düğmeler dikiyor, pantalon paçalarının yanlarına da kırmızı şeritler geçiriyordu. Yeni terfi etmiş olan general içeri girdi, "Haydi, haydi, bırak bunları artık," dedi. "Bin kişinin yattığı bir çukura albay üniformasıyla da gömülsem general üniformasıyla da gömülsem, fark etmez."

Roske ordu karargâhına ev sahipliği ediyordu, çünkü büyük mağaza

daha önceleri General Hartmann'ın yönetimindeki bölgedeydi. Bu yetki nedeniyle yeni generalin başını kaşıyacak hali yoktu. O anda meydana açılan sokaklarda vuruşan kendi alayının ufak kalıntısının yönetimini de bir binbaşıya devretmişti. Albay Steinle yeraltındaki yolun ilk kısmını geçti, haberleşme merkezini geçti, haberleşme alay komutanının, ordu operatörünün ve general Roske'nin odalarını geçti. Şimdi koridorun sonunu mahzenin ana bölümünden ayıran perdenin önünde duruyordu. Başkomutanın karargâhının en yakın odaları o perdenin öbür tarafında bulunuyordu.

Birden gürültüler oldu, bir kapı ardına kadar açıldı ve hiç görmek istemediği adam, Altıncı Ordu kurmay başkanı birdenbire karşısında belirdi.

"Nereye gidiyorsun böyle?" diye havladı kurmay başkanı.

"Başkomutanı mutlaka görmem gerekli, başkanım."

"Ne demek mutlaka görmem gerek, sorabilir miyim? Öyle şey olmaz! Feld mareşalin çok ciddi işleri var; çalışması gerekiyor, rahatsız edilmemeli."

"Başkanım, bu girişimi sırf ordu adına çok ciddi bir sorun söz konusu olduğu için yapıyorum."

"Onu görmenizi menediyorum; içeri girmenize izin vermeyeceğim."

Perde aralandı, bir yüzbaşı çıktı dışarı. "Sözünü kestiğim için bağışlayın efendim, fakat sorun çok ivedi," dedi kurmay başkanına. İkisi bir kenara çekildiler; yüzbaşı, "Bir haber geldi, efendim," dedi. "Tank kolordusu teslim oluyormuş."

"Damme ile o kadar konuştuktan sonra mı? Üstelik böyle bir şeye kalkışmayacağına dair bana söz vermişti Damme. Olanaksız bu!"

"Haber Damme'den gelmiyor, efendim, komutan generalden geliyor. Tank kolordusunun komutanı kendi karargâhına dönmüş, efendim."

Kurmay başkanı kaskatı kesildi, çizgileri gergin, oval yüzü, kır saçları, donuk donuk bakan iri gözleri vardı. Gittikçe artan öfkesiyle gözlerinin rengi değişti ve sonunda adeta donuk iki cam parçasına dönüştü.

'Ben! Ben her şeyi yapabilirim, her şeyi anlarım, her şeyi görürüm, benden başkaları becerıksiz, kafasız, aptal insanlardır ve makamı ve rütbesi ne olursa olsun, kimse, ama kimse kendi kendine karar veremez!' Kurmay başkanının tutumu buydu; Albay Steinle ve tüm diğer subaylar onun bu havasını bilirlerdi. Adamın çok işlek bir kafası olduğuna ve son derece çalışkan olduğuna inanılırdı; Albay Steinle,' Üstelik çevresindekilerden de mükemmel iş çıkarır,' diye geçirdi içinden.

Kurmay başkanı kağıt oynarken bile bir seri emir eri çevrede kim varsa, hepsini soluksuz çalıştırırlardı. Kısacası-görevli subay bu kanıdaydı-kurmay başkanı, genel kurmaya mensup olmayan kimseyi insan yerine koymayan tipik bir genel kurmay subayıydı.

Steinle kurmay başkanının kendisini tamemen unutmuş olduğunu gözlemişti. Ve başkan emir erlerinin odasına hızla girip telefonu kaptığı gibi, "Hat verin bana," diye bağırıp bağlantının zaten kesilmemiş olduğu yanıtını alırken, Albay Steinle perdeyi bir yana çekti, onun ardındaki koridora girdi; kurmay başkanının harekât subayının, iaşe subayının, memurların ve başkomutanın büroları bu koridor üzerindeydi.

Kurmay başkanı emir erlerinin odasında hâlâ kırmızı görüyordu. Haberin General Damme'den değil de, tank kolordusunun yasal komutanından geldiğine dair yüzbaşının söylediği sözleri duymamıştı bile. O nedenle telefonda:

"Herhalde, çıldırmış olmalısın, Damme!" diye gürledi. "Eğer böyle bir şey yapacağına dair kafamda en ufak bir kuşku belirmiş olsaydı seni ve tüm karargânını tutuklattırırdım. Ne dedin, kim...kimsin sen...bir teğmen mi?"

Hattın öbür ucunda olan ne General Damme, ne de komutan generaldi; sadece bir teğmen haberi nezaketle yineledi: "Tank birliklerinin şu anda teslim olduklarını komutan adına size bildirmek ve bu emri size geçirdikten sonra da hiçbir yanıt dinlememek üzere emir aldım. Aldığım emirlere göre, telefon hattını kesmem gerekli ve şu anda da kesiyorum, başkanım."

"Seni kurşuna diztirteceğim! Seni ve tüm karargâh subaylarını, işitiyor musun dediğimi?

Ama hattın öbür ucunda kimse yoktu artık kendisini dinleyen. Teğmen aslında teli kesmişti. Kurmay başkanı alıcıyı öfkeyle masanın üzerine fırlattı. Hiç de sağlıklı olmayan bir kırmızılık yayıldı yüzüne. Neredeyse boğulmak üzereydi sanki. Odadan hızla çıktı, karanlık koridordan yapının girişine doğru geniş adımlarla yürüdü, sonra geri döndü ve ayakları yerde oturanların bacaklarına takıldığı zaman daha da öfkelendi.

Albay Steinle perdenin ardındaki koridora girince üzerinde 'Başkomutan' yazılı kapıya doğru gitti. Kapı açıktı, içeri girdi. Büyük bir yuvarlak masanın üzerinde kahve fincanları duruyordu, ama odada kimseler yokmuş gibiydi. Steinle geri dönmek üzereydi ki, gözleri karartılmış bir bitişik odanın ağzını kapatan yarı çekilmiş bir perde

gözüne ilişti. Sonra da birden başkomutanı gördü. Yandaki oda tamamen karanlık değildi; radyo lambalarının soluk ışığıyla aydınlatılmıştı ve radyonun yanıbaşında da, elleri kucağında, omuzları kalkmış, profili albaya dönük halde başkomutan oturuyordu.

Albay cesaretini toplayarak hafif bir sesle," Herr Feldmareşal," dedi.

Feld Mareşal başını kaldırdı, onu tanıdı.

" Âh, sen misin, Steinle? Ne var, ne yok? Otur lütfen."

Feld Mareşal kafesinden çıktı, gelip tam albayın karşısına oturdu. Steinle, sözümona cephedeki durumu ve hızla yok olan birliklerin halini anlattı. Masanın bir tarafında ismen tanıdığı bin kişinin ölümünü görmüş subay oturuyordu; onun karşısında da sadece kendi karargâh mensuplarını ve komutanlarını tanıyıp başka kimseyi bilmeyen yüksek rütbeli bir genel karargâh subayı oturuyordu. Onun için , bireysel insanlar ancak çoğaldıkça vardılar; on binle yüz binle, üç yüz binle başlayarak kitleler halinde şu ya da bu yönde hareket ederlerdi; sadece kafanın içinde ve kâğıt üstünde ilerler ya da geri çekilirlerdi. Bir defada on binlercesi, bu özel durumda da, yüz binlercesi birden silinirdi. Masanın gerisinde, duman, kar ve ölülerden başka hiçbir şey görmeyen gürleyen savaş meydanlarından gelmiş adam, beri tarafında ise aynı savaş alanlarına hükmeden, ama duman ve yıkımın uğultularını sadece temiz bir harita üzerinde birer işaret olarak gören adam oturuyordu. Ama yine de, o adam bu felaketi uzaktan görmüş, onun gelişini belki albaydan bile önce görmüştü. Doğru, soğukkanlı, tarafsız ve çok zaman sinir bozucu derecede kötümser durum değerlendirmeleriyle çarpıcı bir ün yapmış olması haksız değildi. Yaşlı bir askerdi; daha Birinci Dünya Savaşında bile genel kurmayda idi. Daha sonraları Askeri Akademide öğretmenlik etmişti; bu savaşta da genel kurmayın ikinci başkanıydı. Karar vermesini bilen komutanların emrinde fevkalade yetenekli bir yardımcı ve danışman olduğunu kanıtlamıştı. Ama sonra birden kendisine bir komutanlık ve bir de ordu verilmişti, o günden başlayarak,kendi kararlarını artık kendinin vermesi gerekeceğini anlamıştı; üstelik vereceği kararlar o kadar büyük çaptaydı ki, o türden kararları bugüne kadar pek az komutan vermişti. Başına sarmış olduğu belanın sadece bir yönüydü bu. Öteki dert ise kendisine verilmiş olan kurmay başkanıydı. Olayların normal bir düzeni içinde bu adamın kendisine danışman olması gerekirdi; ama aralarındaki doğal ilişki tersine dönmüştü ve kurmay başkanı ordunun gerçek komutanlığını eline geçirmişti.

Albay Steinle'nin feld mareşale söyledikleri, özü bakımından, hiç

yeni şeyler değildi; savaş hattından gelen bu adamdaki kan ve leş kokusu başkomutanı çekmek yerine onu tiksindirmek amacını güdüyordu. Başlarına gelen felaketin kaba, bireysel olaylar örnek gösterilerek anlatılmasına gerek yoktu feld mareşal için. Ama emrindeki ordunun mahvının öneminin gayet iyi farkındaydı; savaşın gerek o andaki durumu, gerek gelecekteki akışı bakımından kararının önemini çok iyi biliyordu; ordusunun mahvıyla o anda ve daha sonraları olacaklar muazzam bir tablo, açık bir kitabın sayfaları gibi gözlerinin önündeydi. O nedenle kendine düşen özel görevi biliyordu; bu felâketi şana ve şerefe, yenilgiyi yengiye dönüştürüp olanaksız olanı başarmak, gerçek dünyada ve bu savaşta değilse bile, düş dünyasında ve gelecek savaşa bir hazırlık adımı olacaktı. O nedenle, o anda, can çekişen ordunun üstlerinin kendisinden istedikleri kahramanca örneği verebilmek için ne gibi büyük jestler yapabileceğini, genişlemek, yayılmak ve dünyayı ele geçirmek için adamlarını bu daha fazla yayılarak dünyayı ele geçirmek üzere çok daha sağlam bir imanla harekete geçmek için nasıl uyandırabileceğini düşünüyordu. Kendi kendisiyle olan sorunlarını çözümlemişti ve yakın bir gelecekte de ölümü bekliyordu. Yaşamı feda etmesi ve ordusuna 'örnek' olması gerekliydi. Kişisel varlığının en yüksek noktasına, doruğuna varmıştı; şimdi de o güne kadar gördüğü görevlerin en yükseğini görecekti: o görev de kendisine doğrudan doğruya Führer tarafından verilmediği gibi, petrol ve maden cevherleri için Avrupa haritasının üzerinden uzanmış olanların elleriyle de verilmemişti. O görev kendisine doğrudan doğruya uğrunda hizmet ettiği ve kendisini o denli yükseltmiş olan ideal tarafından verilmişti. O ideal Birinci Dünya Savaşında başarıya ulaşamamıştı; İkinci Dünya Savaşını da kaybedecekti. (Yenik feld mareşalin, savaşın o andaki gidişi konusundaki tahminleri bu merkezdeydi). Ama onun düşünceleri çok ilerilere gidiyordu ve bu idealin Üçüncü Dünya Savaşında nihayet yengiye ulaşacağına kesinlikle emindi.

İlk iki yenilgi sadece ganimet aramak için girişilmiş seferler sayılamazdı. Ama üçüncü girişim başarıya ulaşırsa, ilk iki girişim dünya hakimiyetine giden yolda sadece birer kademe olacaktı ki işte şan ve şeref de buradaydı. Kan, esmer cesetlerden yığınlar, çok uzaklara kadar yayılan leş kokuları...o çok ilerdeki şan ve şerefle kıyaslanınca hiç önemi yoktu bunların. O nedenle, daha şimdiden iki ayağı da çok büyük uçsuz bucaksız bir mezarda olan feldmareşal çok ilerdeki çok daha büyük bir mezara, tüm milletleri içine alacak bir mezara bakıyordu. Şuydu sorun: son adımını nasıl atacaktı ordu? Ve bu da, aslına bakılırsa, hiç de

tasarlanan plana uygun biçimde gelişmiyordu. Feld mareşal, "Aslına bakılırsa, pek de benim düşlediğim gibi olmadı gelişmeler," dedi. Kurmay başkanının kendisine çizmiş olduğu tabloya hiç de benzemiyordu bu son. Kurmay başkanı sonun kendileri için Hartmann'ın sonu gibi olacağını düşünerek bir genelleme yapmış ve Berlin'e şöyle bir telsiz bildirisi yollamıştı: "Generaller ve erler demiryolu kenarındaki setin üzerinde kılıçlar, süngüler ve küreklerle omuz omuza savaşıyorlar." Ama hiç de böyle değildi gerçek. Albay , "Damme"nin tek olay olmadığını açıklamıştı; kentin dış kenarı boyunca irili ufaklı birçok birlikler ikişer, üçer teslim oluyorlardı. Gorodişke ve Gumrak'tan bu yana, günlerdir, küçük rütbeli subaylar birliklerinde , başarabileceklerinden daha fazlasını isteyen emirleri uygulamayı reddediyorlardı. Steinle, "Şu anda cephenin her tarafında durum bu merkezdedir," dedi. Örneğin, "Ben artık kaçıyorum, görevi bırakıyorum, komutanım," diyordu bir teğmen yüzbaşısına.

Yüzbaşı da, "Ne demek istiyorsun? Görevini bırakıp gidemezsin," diye yanıt veriyordu. Teğmen, "Yenecek bir lokma bir şeyimiz kalmadı" diyordu. Sonra da on, yirmi, kırk adamla birlikte başını alıp teslim olmak üzere Rus hatlarına yürüyordu.

"Şu anda cephenin görünümü tamamen böyle, komutanım.."

"Evet, aslına bakılırsa, benim düşündüğüm sondan çok, çok daha farklı durum," diye yanıt verdi feld mareşal.

"Çemberi yarmak için verilen o emir vardı, efendim..."

"Ha, evet, o bahtsız plan!"

O plana göre, tank birlikleri Volga'yı geçecek ve doğuya doğru kendilerine yol açacaklardı; piyade tümenleri de kuzeye, güneye ve batıya doğru saldırıya geçerek çember dışındaki Alman ordularıyla birleşmek amacıyla kendilerine yol açmaya çalışacaklardı. Genel fikir ordunun tüm birliklerinin bir santrfüj hareketiyle her yönde yarma hareketine geçmesi düşünülerek hazırlanmıştı. Ama Ordu Karargâhı bu plandan vazgeçmeye zorunlu bırakılmıştı.

"O emir tamamen uydurma bir durum değerlendirilmesine dayanıyordu üstelik, piyade o planı hoş karşılayamazdı, komutanım. Emrin geri alınması da burada birliklerle komuta arasında açılmış gediği kapatamazdı. O emre dış koşulların zorlaması da eklenince tüm birlikler dağıldı. Ve şimdi de birlikler dağılıyor, eriyor, darmadağın oluyorlar. Tam bir kargaşa içindeyiz. Ordu Karargâhı susuyor. Birlikler sadece bir tek emir bekliyorlar: birliklerin karmakarışık, düzensiz bir

biçimde teslim olmaları yerine toptan, örgütlü bir teslimi sağlayacak emri bekliyorlar."

"Teslim olmak yasak edilmiştir!" Feld mareşal nice günlerdir tek sözü olan bu formülü yineledi. Yüzünün sol yarısı yeniden seğirmeye başladı.

"Ama, komutanım, bu birliklerimizi daha da hızla dağılmaya zorlayacak. Birlikler zorla buradaki yeraltı sığınağınıza girecekler. İşlerin bu dereceye gelmesini mi istiyorsunuz? Buraya gelecek ve sizi buracıkta vuracaklar. Rusların burunlarının dibinde ordunuzun ayaklanmasını mı istiyorsunuz komutanım? "

"Dostum Steinle!" Feld mareşal ayağa kalktı, bilmiş bir adamın tavrıyla gülümsedi. "İşler kesinlikle o kerteye gelmeyecek, seni temin ederim, Steinle. Üst tarafı için ise, teşekkür ederim."

Böylelikle albay dışarı çıkarılmıştı. Kafası karmakarışık, mahzenden yolunu bularak çıktı. 'Kurnmcı Feld Mareşal durumu biliyor,' diye düşündü. Buradaki adamların durumunu öylesine biliyor ki böyle adamların ayaklanmasından ya da en ufak bir hareket kıvılcımı bile göstermelerinden korkmaya artık neden olmadığını biliyordu. Steinle, ancak feld mareşalin yüzünde birden bir gülümseme belirdiği zaman anlamıştı bunu. 'Biliyor, biliyor,' diye düşündü Steinle tekrar, tekrar. Adamlarının tamamen bitmiş, tükenmiş olduklarını biliyordu feld mareşal.

Albay Carras Ordu Yüksek Komutanlığı karargâhında da bulunmuştu, Führer'in karargâhında da. Führer'i görmüştü, bir an hiç de hoş olmayan cansız bir eli sıkmak lutfuna da erişmişti. Bu şerefe karşılık şimdi yaşamını verecek, buradaki tüm yıkıntılara ve onları dolduran ölülere bir de Albay Carras'ın ölüsü eklenecekti. İlkbahar bir kez daha gelecek, güneş bir kez daha parlayacaktı. Albay Schuster hâlâ Ordu Yüksek Komutanlığı personel dairesindeki masasının başında oturmakta, son derece nazik ve şerefli görevlere adamlar atamakta olacaktı. Carras'ın dul eşine sokakta rastlayacak, onun solmuş değil, ama hafifçe sararmış rengiyle ve siyah matem giysisiyle son derece güzel olduğunu fark edecekti. Aşağı yukarı o sıralarda, buradaki yıkıntı temizliği sırasında kalıntılar arasından tozlu bir iskelet çıkarılacak ve bir arabanın üzerine yüklenecekti, ondan sonra da bir yardan aşağıya, koca bir yığın kemiğin üzerine atılacaktı. "Gidin söyleyin Almanlara, bizi gördüğünüzü... Yok, yok, yok, söylemeyin çok. Başka bir sevinç

başıbozuk bir subay olmanız, eğer şerefli göreviniz özel bir rapor getirmekten ibaretse o zaman tamamen değişiyordu sorun.

Hem sonra neydi bu kendisine verilen özel şerefli görev? Bir farkı var mıydı herhangi bir hususta kendisinden önce uçaklarla Stalingrad'a yollanmış öteki beş düzine subaya verilmiş görevden? Kendisinden önce özel görevle gelenler Stalingrad'ı savunanlara şöyle demişlerdi: "Buraya gelirken yol boyunca Sçaçti'de, Mariupol'da, Rostov'da o kadar çok birlik gördük ki...Afrika'dan gelmiş tank birlikleri, Fransa'dan, Yugoslavya'dan ve Norveç'ten gelmiş, piyade tümenleri, kocaman topları olan beyaza boyanmış tanklar, kocaman sağrılı Belçika topçu katanaları. Buradaki görevi Ordu Karargâhında sabahtan akşama oturup generalleri dürtüklemekten başka neydi? Ama bu türden bir görev için kuşatılmış bölgeye gece kulüplerinin sanatçılarından Paul Hörbiger'i ya da Clare Waldoff'u da gönderebilirlerdi pekâlâ...o ikisi burada ölüp gömülseler de umurunda değildi. Neden birliklerin ve komutanların morallerini güçlendirecek kimse albay Carras olsundu? Sosyetede ve yüksek komutanlıkta inceliği ile ün yapmış ve keyifsiz olduğu zamanlar bile bunu herkesten gizleyen Carras. Neden burada ölsündü, neden gerçek bir Ispartalı gibi ölsün ve bu dünyadan sonsuzluğa kadar yokolsun,gitsindi? Berlin'deki o semiz, göbekli Leonidas o yapma Ispartalı ve Nibelungen favorilerini (herif her şeyi bok ediyordu, değil mi?) kesip attıktan ve her şeyi unutup gittikten sonra hiçbir hayrı olmayacaktı bunun kendisine.

Ciddiydi bu iş, son derece ciddi.

Carras yapıdan çıkmış, içleri ekmek ve sosis dolu bomba yağmuruyla can verme tehlikesini göze alarak tebeşir beyazı aydınlıkta ve projektörlerle aydınlatılmış meydanı geçmişti. Bir binbaşı alayının kan revan içindeki kalıntılarıyla birlikte meydanda duruyordu, oraya açılan son giriş yerini tutuyordu. En azından bir noktada Ruslar şimdiden Ordu Karargâhına dört yüz metre yaklaşmışlardı. Havanlar avluyu dövmeye başlamıştı bile. Karargâh dışındaki kısa gezisinden döndüğü zaman, ölmemek için, kendini bir yaya kaldırımın üzerinde yatan genç bir teğmen doktorun yanına yüzükoyun atıp kapanmak zorunda kaldı. Haklıydı, tabii adam...beyaz bayrağı çekmek yapılacak en akıllıca işti. Berlin'de düşlenmiş destansı savaşa tam uygun bir bitiş olacaktı bu. Yaralıları ölüme bırakmamalıydı; yoksa son derece anlamsız bir şey olacaktı bu. Yarasız beresiz olan Carras'ın ölmesi de son derece saçma bir şey olacaktı. O nedenledir ki, genç sağlık teğmenini

karargâha girerken alıp kendisiyle birlikte içeriye sokmuştu. Onu destekleyecek, bu işi çözümleyecek, sonra da doktora yoldaşlık ederek onunla birlikte kendi hücresine dönecek, sonra da teslim olma işini oradan yürütecekti. Evet, böylesine yapmak gerekiyordu bu işi. Bu kaplara gecede tek ışık buydu.

Carras, Dr.Huth'u rampanın en alt ucunda bırakmış, alelacele mahzenden, kalabalık insan grupları arasından, memurların bulundukları bürolardan ve çeşitli karargâh subaylarının odalarından geçmişti. Sonra da umut ışığı doktora dönmüş, onu bir süre sabırla beklemeleri gerekeceğini bildirmişti; işe yarayabilecek subayların tümü de o anda başlarını kaşıyamayacak kadar meşguldüler. Başkomutan ise son derece ağır bir yükün altındaydı ve odasında rüzgâra boyun eğerek kıvrılmış bir kamış gibi oturuyordu. Carras geçerken görür gibi olmuştu onu. Kurmay Başkanı (Carras onun odasının kapısını açmış, sonra çarçabuk kapamıştı) avazı çıktığı kadar telefona bağırmakla meşguldu: "Generalden teğmene kadar tüm karargâhınızı kurşuna dizdirteceğim!" diye bağırıyordu. Her taraf kaçış hazırlıkları yapanlarla doluydu. Harekât subayı orduyu terkederek tüyüyordu; haberleşme alayının komutanı sırt çantasını hazırlıyordu; keşif bölüğünün komutanı telsizcisini kendi haline bırakıyordu. Tümü de arka çantalarını hazırlayıp gizlice kaçıyorlardı; bazıları Volga'ya ve Kırgız bozkırlarına doğru, bazıları Karpovka'ya geçip tekrar Kalmuk bozkırlarına dönmek niyetindeydiler. Onları güleryüzle uğurlamaktan başka yapacak şey yoktu.

Perdenin gerisinden yeni birtakım kehanet sözleri geldi: "İnsanın kendi silahını kendine karşı kullanması şerefsiz bir hareket değildir." Sonuç: tabanca sesleri. "Son dakikada kaçmaya teşebbüs şerefsiz bir tutum değildir." Sonuç: sırt çantaları, ekmek torbaları, hatta valizler harıl harıl hazırlanıyordu. "Tutsak düşmek şerefsizlik değildir." Bu son kehanet üzerinde birtakım söylentiler dolaştı; bunun doğru olup olmadığı henüz saptanamamıştı, doğru olması olasılığı da kuşkuluydu, çünkü o ana kadar, "Teslim olmak için görüşmelere gelecekleri ateş açılacaktır," ve "Tutsaklık binbir acı içinde ölüm ya da Sibirya'da çürümek demektir," mealinde yazılı bir emir yürürlükteydi. Bundan başka, kurmay başkanı hâlâ fırtına gibi tüm odalarda dolaşıyordu ve etrafta bir sırt çantası gözüne ilişti ği zaman da kıyasıya bir kavga çıkarıyordu; Ruslarla kafa kafaya vermiş biri bulunduğu zaman mahzendeki kehaneti yinelemenin hiçbir hayrı olmuyordu, çünkü hemen

duvarın önüne dikip kurşuna diziyorlardı. Çünkü tüm diğer karargâhlar için yayınlanmış günlük emir bu yapı içinde de hâlâ geçerliydi: "Komuta mevzileri son kurşuna kadar savunulmalıdır!" Hâlâ disiplin duygusu taşıyan üç beş kişi de kehanet sözlerini oraya buraya yaymadılar; gizlice masalarının altında ya da uyku tulumlarının içinde el bombaları topladılar. Carras iyi bir örnek olan bu işle meşgul olan birkaç subayla karşılaşmıştı...ama aslında bu subaylardan bazıları sadece oldukça egzotik bir intihar biçimi için saklıyorlardı o el bombalarını. Kurmay başkanının bürosu değil bir kaleye, henüz bir cephane deposuna bile dönüştürülmemişti; emir eri güvence vermişti kendisine bu konuda.

Carras, Kurmay Başkanının bekleme odasına döndü, bu kez kapı aralığından gizlice bakmasına bir neden yoktu; çünkü iç kapı kapalı olduğu halde içeriden gelen gürültü duyuluyordu. Carras'ın soran bakışlarla bakması üzerine nöbetçi subayı içerden gelen gürültüye onuncu, yirminci, belki de otuzuncu kez telefon eden son derece inatçı bir teğmenin neden olduğunu açıkladı. Teğmen garnizon karargâhının hemen yanıbaşında savaşı sürdüren birliklerin derhal ateşi kesmelerini istiyordu ama o birlikler de komutanlarının kim olduğunu bilmiyorlardı.

Kurmay başkanı çıktı odasından. Öfkeden bembeyaz olmuştu, gözleri hiçbir şeyi görmüyordu; geniş adımlarla yürüdü, perdeyi kenara itti ve koridordan ileriye nöbetteki İnzibat çavuşuna gürledi:" Çavuş, bir birlik istiyorum.Adamın ismi Lawkow, Teğmen Lawkow. Bundan doğrudan doğruya sizi sorumlu tutacağım. Getirin o teğmeni buraya, görmek istiyorum kendisini!"

"Kurmay başkanına katil dedi, Teğmen," diye bildirdi. nöbetçi subayı Carras'a. Kurmay başkanıyla konuşmanın o an sırası değildi anlaşılan, çünkü onunla konuşmak istediği şey de aşağı yukarı aynı konudaydı; tiyatro muhzeni, garnizon karargâhı gibi, aynı zamanda bir sağlık merkezi haline gelmişti.

Carras ağır ağır koridordan ileri yürüyerek subayların odalarının içlerine göz attı, subaylar odalarında yemek yiyorlardı. Ordu karargâhı, beş kez yer değiştirdikten sonra, artık çok fakirleşmişti. Ama Hartmann'ın tümeni burada" kendi evinde" idi, hâlâ erzakları vardı ve bu gece de kilerde kalmış her şeyin yenilip içileceği geceydi. Bu partiyi kaçırmamak isteyen Ordu Karargâhına mensup subaylar aradabir "Hartmann'ın adamları"nın oturdukları odaya girliyorlardı Carras işte böyle bir gezinti sırasında kendi benzeriyle karşılaştı. Ordu haberleşme alayı [redacted]nın tıpkı tıpkısına kendisinin benzeri olduğunu Carras'a

ısrarla söyle.nişlerdi. Doğal olarak, insanın benzeriyle gözgöze gelmesi daima şaşırtıcı bir olaydır, özellikle insanın o benzeri o anda ufak bir beylik tabancayla oynamakta ise. Yine de, Carras ilk anda benzerinin niyeti hakkındaki tahminlerinde yanılmış olduğunu anladı. Haberleşme subayı tabancanın emniyet kanadını çıt diye çevirdikten sonra onu kılıç cebine soktu. "Bir düşünün," diye anlattı, " adamlarım için bir kahvaltı düzenlemeye gidiyordum,bir de baktım, emir subayım o şeyi eline almış, emniyet kanadını açmış, kendini temizlemeye çalışıyor. Neyse, tam zamanında silahı elinden aldım, ama bir yararı olacak mı, bilmem. Nihayet bütün gün başında nöbet bekleyip de onun ateşle oynamasını önlemeye çalışamam. Daha bir sürü adamım var ilgilenmem gereken. Şu zamanda benim kendi derdim başımdan aşkın."

"Emir subayınız o iri kıyım adam, değil mi? "

"Evet, o ,katır gibi sağlam yapılıdır. General Hooth ya da Manstein hakkında tek söz edecek olsam ya da gök Gürültüsü Harekâtının saçmasapan bir şey olduğunu söylemeye kalksam, hemen ayağa fırlar, 'Ama komutanım, özür dilerim ama komutanım, bu sözlerinizin gerçekte aslı yok,' derdi. Ne katı kafalı adamdı, yüzde yüz inanmıştı. Ordu bildirilerini kutsal sayar, her söylenene sofu bir din adamı gibi inanırdı. Ama son beş gündür perişan halde, sabahtan akşama başını elleri arasına alıp kara kara düşünüyor ve, 'Demek her şey yalandı, her şey sahte, her şey uydurmaydı,' diye mırıldanıp duruyor, oturduğu yerde, kaşları çatık, küfürler savuruyor ve intikam düşünceleriyle kaynıyor.Ben de az önce, kendisine 'Lütfen Rayş Mareşalinin radyo konuşmasını steno ile not eder misin? ' dedim. O zaman birinin elindeki dolmakalemle kurşun kalemini karşı duvara fırlattı, yüzü kireç gibi dışarı fırladı. Peşinden koşup kendisine yetiştiğimde bu tabancayı zorla elinden almam gerekti. Gerçekten her şey çöküyor, kesin burası!"

"Peki, siz kendiniz ne yapacaksınız?" diye sordu Carras.

İkisi de dişlerini göstererek birbirlerine sırıttılar. Haberleşme komutanı," Demek en sonunda biz de burada oynanan salon oyununa katıldık: Teslim mi olalım...kendimizi mi vuralım? Teslim mi olalım.. kendimizi mi vuralım? Eh, her şeyden önce adamlarıma yiyecek bir şeyler bulmam gerekiyor. Ondan sonrası ise: biliyorsun, emir son kurşuna kadar."

Kurmay başkanı geçti yanlarından. Her iki subay da onun arkasından baktılar; sonra bakışları çatıştı. Bu kez gülümsemediler birbirlerine. Sonra haberleşme alayının komutanı konuştu:

"Bir düşün, daha az zaman önce onun önüne çıkıp, 'Efendim, falanca ve falancanın, filanca ve filancanın kaybolmuş olduklarını size bildirmek istiyorum,' demiştim. Tabii, birden patlamasını, bağırıp çağırmaya başlamasını bekliyordum. Oysa o benimle el sıkıştı ve, "Eh, artık böyle şeylere engel olamayız," dedi. Böyle birdenbire yumuşaması neden dersin acaba? "

"Bana kalırsa ikidebir bağırıp çağırması numara, bu yeni sessizlik ve sukuneti de bence numara," dedi Carras. Ama ancak bunu söylediği ve kurmay başkanının son derece gururlu bir pozla koridordan ileri yürüyüşünü izlediği sırada Carras bunların tümünün bir kamuflaj olduğunu fark etti.

"Bana kalırsa, içinden perişan halde bu adam," dedi haberleşme birliğinin komutanı.

Ayrıldılar. Albay Carras çabuk çabuk kurmay başkanının peşinden giderek onu bürosunda yakaladı ve kendisiyle kısa bir görüşme yaptı. Sonra hızla dışarı çıkıp Teğmen Huth'un beklediği yere gitti."Doktor," dedi, "bence tam zamanıdır. Artık herhalde söyleyeceğimiz şeyleri dinlemeye hazırdırlar."

Huth başını kaldırıp Carras'a baktı. Albay'ın gözlerinin yeşil, tüm yüzüne de yeşilimsi bir parıltının yayılmış olduğu ilk kez dikkatini çekti. Huth artık hayaller görmeye başlamasının zamanının gelmiş olduğunu biliyordu, ama hayal değildi bu pırıltı. Albayın yüzü derin sulara gömülmüş bir kedinin yüzüydü, ama doktor o yüzün sürekli oynayan kaslarında her şeye karşın yaşamak için güçlü bir karar okudu. Sağlam ve sağlıklı bir sezişti bu ki ona güvenebilirdi; o nedenle görevini bu adama devredebilirdi. Kendi işi ise gerçek işiyle, bu anın gerektirdiği kararla kıyaslanırsa ufak bir şeydi. Böyle bir işe alınmasını isteyebilecek kadar önemli bir kimse değildi. Ama kendini tiyatro mahzeninin teslim olmasını istemekte haklı görüyordu. Sonra ordu çemberi 'santrfüj biçiminde' yarmaya giriştiği zaman tüm yaralıların geride bırakılması, zaten daha önceden kararlaştırılmış olduğu için bu teslimi istemek çok daha akla yakın geliyordu. O planın uygulamaya konulmasını istemeye gelmişti.

"Evet, efendim, ben de hazırım."

Huth kalabalık mahzen koridorunda Carras'ın yanıbaşında yürüdü. Perde tekrar kapatılmıştı.Huth, albayın yanında yürüdüğü için, perdenin iki yanına dikilmiş bekleyen iki inzibat sorgusuz sorusuz geçmesine izin verdiler. İçinde memurlar bulunan bir odadan ve kum torbalarıyla korunan bir merdivenden geçtiler, kurmay başkanının odasına açılan

kapının önüne geldiler. Carras kapıyı açarken ağır havan mermileri mahzenin öbür tarafındaki koridorda korkunç uğultular yaptı. Huth ile Carras bekleme odasını geçtiler, kurmay başkanının önünde durdular.

Başkan masasında oturuyordu. Enerjik yüzlü ve öylesine ışıltılı gözlü bir adamdı ki Huth ilk anda onu uyuşturucu maddelere tutkun biri zannetti, sonra bu sabit bakışın sinirli ve çok zorlanmış bir karakterin belirtisi olduğunu anladı. Huth'u değil Carras'ı büyük bir sürpriz bekliyordu. Çünkü daha önceleri teslim sözünü işitir işitmez Kurmay Başkanının patladığını ve bunu öneren generalleri bile kurşuna dizeceğini söyleyerek tehdit ettiğini gören Carras'ı, nöbetçi subayını ve diğer bir subayı büyük bir sürpriz bekliyordu. Kurmay başkanı gözlerini, sabit bakışlarını doktora dikmişti. Yüzünün ifadesinden neler düşündüğünü kestirmek mümkün değildi. Ama doktorun konuşmasına izin verdi ve onun daha evvel duymaya tahammül edemediği şeyleri söylemesine de engel olmadı. Bir keresinde başını çevirip artık dışarıdan sürekli gelen patlamaları dinledi, sonra yine dikkatle doktora bakmaya başladı.

Huth söylemesi gereken şeyleri tamamladı.

Sonra da başkan konuştu ve bu sözler üzerine öbür subayların şaşkınlığı huzursuzluğa dönüştü: "Lütfen oturun doktor, bir iki dakika izin verin bana." Sonra odayı terketti, başkomutanın emir subayına gitti, ordu tercümanını çağırttı, onunla birkaç söz konuştu. Hartmann'ın görevini almış General Roske'yi çağırttı, onunla da kısa bir görüşme yaptı. Sonra da topçu komutanını alıp getirmesi için bitişik harap yapıya bir subay gönderdi; Kızıl Ordu Mahfel'i ve onun yanındaki tiyatro mahzeni topçu komutanının yönetimindeki bölgedeydi. Ondan sonra da feld mareşalin odasına gitti. Kurmay Başkan sonra fikrini değiştirdi, içeri girmeden oradan uzaklaştı.

Kurbay başkanı ile tercüman arasındaki görüşme sonunda sadece tiyatro mahzenlerinin değil, Ordu Karargâhının da teslimiyle son buldu. Oysa o anda yetmiş yedi günden beri olduğu gibi her tarafta insanlar can veriyorlardı. Çünkü ateş hattındaki erlerle subaylar, hâlâ, 'Son mermiye kadar!' emriyle bağlıydılar. Ve hiçbir zaman da geri alınmadı o emir.

"Stalingrad'a akan yaralıların büyük kısmı merkez garnizon karargâhında toplanarak orada tedavi göreceklerdir," diyordu son Ordu emirlerinden biri.

Binbaşı Simmering, Gumrak'tan derleyip • başlarına geçerek yürüttüğü yaralı kolu ile geniş avlu kapısından içeri girdiğinde ortalık kararmaya başlamıştı bile. Teğmen Lawkow avluya açılan kapıdan geçtiğinde gökte yıldızlar ışıldıyordu ve yapının duvarları simsiyah göğün fonu önünde mavimsi mavimsi yükseliyordu. Zemin katın duvarları önüne yığılarak yükselmiş kümelerin nelerden oluştuğu ancak şuradan buradan fırlamış kollardan, bacaklardan, başlarla acayip biçimde bükülmüş vücutlardan kestirilebiliyordu. Bir metre seksen yüksekliğindeki bu yığın yapının giriş kapısından bahçenin köşesine, o köşeden de yapının o kanadının köşesine kadar uzanıyordu. Çok büyük bir yapı olmasına karşın, yapı tamamen ölü yığınıyla çevriliydi.

O yığını görünce olduğu yerde kalakaldı Binbaşı Simmering. Başında yürüdüğü yaralılar kolundakiler de -hâlâ dışarıda, caddede kalmış olanlar dışında- durdular. Hiçbir emir almadıkları halde uzun bir zaman, kollan iki yanlarına düşmüş, başlarını ve gözlerini başka tarafa çevirmek istiyorlardı; ama bunu yapamayarak, yığından uzanmış bir ele, kıvrılmış bir ayağa, alabildiğine açılmış bir ağıza, o açılmış ağızdaki bembeyaz dişlere bakmaya zorunlu kaldılar. 'Toplanmış' yaralılar bir gün evvel toplanmış ve daha bir gün önce bu avludan geçmiş olanların karşısında, dilleri tutulmuşcasına, hareketsiz kaldılar.

"Bu durumu bize lütfen açıklar mısınız, çavuş..."

Binbaşı Simmering ölü yığınının üzerine çıkmış olan başka iki ere taşımakta olduğu sedyenin ucunu uzatan bir sağlık çavuşuna hitap etmişti. Bir başka ölü daha vardı sedyenin üzerinde...

"Görüyorsunuz, komutanım..." dedi çavuş ve çaresizlikle salladı elini. 'Hiç vaktinizi boşa harcamayın burda; bir kez içeri girdiniz mi artık herhangi bir açıklamaya falan gereksinmeniz kalmayacak,' der gibiydi bu jest.

"Avlu hep böyle miydi çavuş?"

"Dört gün öncesine kadar hiç de böyle biryer değildi, komutanım. Ama savaş sürüp gittiği, üstelik yerde donmuş olduğu için ölüleri gömmenin olanağı yok. Cesetleri şuradaki kulübeye koyuyorduk. Ama tavanına kadar doldu kulübe. Sonra durmadan yaralılar, hastalar akın ediyorlardı. Sağlık eldbinin de ölüleri buraya taşımaktan başka yapabileceği bir şey yok, üstelik ölüleri taşımaya bile yetişemiyoruz artık."

Binbaşı Simmering başına geçtiği yaralı koluyla birlikte avluya geldiğinde durum böyleydi işte.

Teğmen Lawkow avluya vardığında, Stalingrad boğazlarından harabeler içinde sığındıkları deliklerden, kentin dışındaki uçsuz bucaksız kar çölünden kendi başlarına yola çıkıp buraya gelmiş yaralılardan sadece bir tanesiydi. Ölü yığınlarını görünce hepsi de irkildiler, yıldız ışığının üzerlerine bir sis gibi dağıldığı bu ölü yığını dehşete düşürmüştü tümünü de. Ama başka nereye gidebilirlerdi ki...çıkıp geldikleri deliklere mi, tekrar o kar çölüne mi? "Ordu"nun yaralı toplamak için kurmuş olduğu yerdi burası; başka hiçbir şey olmasa bile buraya vardıklarında üç, beş lokma at eti bulacaklarını ummuşlardı. O nedenle fazla aldırış etmediler ölü yığınlarına. Bambaşka bir şeydi o; o yığında yatanların şanslarından yaver gitmemişti. Ama kendileri hâlâ iki ayaklarının üstünde duruyorlardı; hâlâ da umut vardı yüreklerinde. Ve o nedenle kapıya doğru saldırdılar, paralanmış kolları, kırık kemikleri ya da böğürlerindeki yaralar o kadar acılıydı ki, acıdan avazları çıktığı kadar çığlıklar attıkları halde, yine de ileri doğru hücüm ettiler ve nihayet yapının içine girip o an için daha ileriye kadar değilse bile merdiven başına kadar vardılar.

Daha doğrusu oraya kadar gidebildi Teğmen Lawkow.

Binbaşı Buchner de oraya kadar gidebilmişti Teğmen Loose'u getirdiği zaman. Bilek gücüyle yaralı kitlesi içinden kendine yol açıp bir doktor bulamamıştı ama sağlık bölüğünden teknisyen bir çavuş bulabildi ve onu Loose'un yanına getirdi. Çavuş, teğmenini alıp götürene kadar bekledi oradan ayrılmadan evvel. Ve yapıdan tekrar dışarıya, göğün altına çıkınca da binanın içinden gelen çığlığı duydu; bu çığlık öylesine acayip, öylesine kulak sağırlatıcı, öylesine anlaşılmaz bir şeydi ki ne olduğunu kestiremedi onun. Duydukları insan sesleri miydi, yoksa kafeslere kapatılmış ve ta binanın üçüncü kat düzeyine kadar ve iki yan kanatlarda üstüste konulmuş kafesler içinde tutsak kocaman kuşlar mı vardı? Kendilerini delicesine kanat çırpışlarıyla duvarlara vuran, gagaları kanayan, kanatları kırık ve ancak yabanıl, anlaşılmaz çığlıklardan başka ses çıkaramayan perişan kuşlar? Neydi bu? Can çekişen kuşlarla dolu kocaman bir kuş cezaevi mi? Yoksa tavla mıydı burası ve içleri, homurdanan, zincirlerini koparmaya çalışan ve yıkılırken de tok bir sesle yere devrilen atlarla dolu? Üstüste yığılmış tavlalar mı doluydu burası? Yoksa binlerce insan mı vardı içeride? İnsan olabilir miydi içerdekiler acaba? Buchner yapının dışındaki caddede bulunan askerlerinin yanına döndüğünde, tiz çığlıklar, kanat çırpışları ve az kişnemeleriyle ayak sesleri hâlâ

kulaklarında çınlıyordu; yıldızların aydınlattığı ölü yığınlarının yanından yeniden geçtiğinde içerde olanın ne olduğunu anlamıştı: Ölümdü. Ve yüreğinde bu bilgiyle havan ateşi ve topçu barajı içinden dünyaya metelik vermeden, adımlarının temposunu değiştirmeden, adamlarının başında un değirmenini buldukları yere kadar sessiz sedasız yürümüştü.

İçeri taşıdılar Teğmen Loose'u. Kendisinin bir doktor falan tarafından muayenesine de gerek yoktu. Bu yapının içinde yalnız iki türlü yaralı ve hasta vardı: gezginci olanlar ve artık hiçbir biçimde yürüyemeyenler. Çavuş yeni gelen birinin hangi sınıfa girdiğini kolayca kestirebilirdi. Teğmen Loose'a gelince, yırtılmış pantolon paçasıyla yaranın etrafına sarılmış sargı bezi katılaşarak yekpare bir kanlı paçavra haline gelmişti. Öyle ki, yaranın durumunu kavramak için insanın beynini zorlamaya gerek yoktu.

Çavuş, "Koridora çıkarın onu," dedi. Sedyeciler Loose'u dışarı çıkararak sedyeli hastalar dizisinin arkası sırasında en dibe bıraktılar. Savaşta vuruşmuş, siperlerde ve çamurlarda yatmış ve asker kabalıklarına alışmış olmasına karşın, Teğmen Loose, hâlâ çok iyi yetişmiş bir gençti. Ve iyi yetişmiş bir insan olduğu için de oldukça bir zaman bekledi. Uzun bir zaman sonra ne vakit doktora çıkarılacağını sağlık erlerinden birine sordu. Bu konuda bir bilgisi yoktu adamın. Bir süre sonra Loose kendisine bakmasını istedi bir doktorun. Hiçbir doktor gelmedi, kendisini de alıp bir doktora götürmediler; ama iki sağlık eri geldi, sedyesini alıp kaldırdılar, koridorda biraz daha ileride yeniden yere bıraktılar. Defalarca yinelendi bu iş. Gerisinde sedye dizisi alabildiğine uzanıp gidiyordu ve Loose ağır ağır ilerledi bu dizide. Koridor çok uzun, zifiri karanlık, üstelik de son derece soğuktu. Bir yerlerde muhakkak birtakım açık kapılar vardı; Teğmen Loose açık kapıların kapatılması için diretti. Ama hiçbir şey değişmedi; koridor, sanki açık bozkırlardan gelen rüzgârla uluyormuş gibi yine karanlık, yine soğuk kaldı. İlerisinde ya da gerisinde sıra sıra sedyelerde yatanları göremiyordu. Seslenenleri ve çığlıkları duyuyordu, ama sedyelerde yatanların çoğu uyuşmuş bir sessizlik içindeydiler. Bir kez daha sedyesini kaldırıp daha ileriye koydular. Birdenbire sonunu gördü Teğmen Loose koridorun. En sonda bir kapı falan yoktu, bir ameliyat odası da yoktu. Hiçbir şey yoktu koridorun sonunda. Ne kapı, ne de pencere. Koridor kadar uzun, enli ve yüksek bir meydan, o meydanın ötesinde de yıldızlı , o acı soğuğu koridordan içeri saldıran gökten

başka hiçbir şey yoktu. Ama ondan önce bu yöne taşınmış adamlara ne olmuştu? Teğmen Loose, yaralılarla dolu sedyeleri kaldıranların hep boş sedyelerle geri dönmüş olduklarını anımsadı birden. Koridorun nihayetinde kocaman bir delikle yıldızlı bir gökten başka hiçbir şey yoktu. Peki, ne olmuştu öteki yaralılara? Teğmen Loose kendinden geçmiş değildi; buradaki yaralılarla hastalardan çoğu gibi ilgisiz, kayıtsız da değildi duruma. Daha birkaç saat öncesi 'Tatar Duvarı'ndaydı ve havaalanını da tek başına yaya olarak geçmişti. Ayağı parçalanmış olduğu için kımıldayamazdı, ama gerçekte kanı damarlarında serbestçe dolaşan, sinirleri de sağlam bir adamdı. Oysa şimdi burada yatıyordu, önünde de yirmi, otuz adam vardı sedyelerin üzerinde. Bu kez de açıkça söyledi istediğini: "Kaldırın beni buradan! Bir doktora ya da başka bir odaya götürün beni. Burada kalmayacağım!" Sedyeciler başka bir yere kaldırdılar onu, sonra tekrar kayboldular karanlıkta. Buraya bağlanmıştı; parçalanmış bacağı kendisini oraya zincirlemişti. Gök, uluyarak esen rüzgâr, soğuk... burnuyla parmakları buz kesilmişti. Sonra birdenbire korku kapladı benliğini. Teğmen Loose bağırmaya, kükremeye başladı. Çığlıkları öylesine kulakları sağırlatıcı, öylesine deliciydi ki, başka bir zamanda olsa doktorlar ve koca bir sağlık ekibi koşa koşa gelirdi. Ama o anda sesi karmakarışık bir çığlık korosu içinde bir tek sesti ve kimse de gelmedi.

Teğmen Lawkow da bir yolunu bulup o yapıya girmişti. Önceleri sahra mutfağını aradı, sonunda mahzendeki hücrelerden birinde buldu onu. Merdiven başında oldukları yere sıkı sıkı yapışmış bir grup asker vardı; mutfağa yaklaşabilmek için o engeli aşması gerekiyordu. Ama ufak tefek, kıvrak bir adamdı Lawkow ve küfürlere hedef olduğu zaman yediği kadar da küfrü kendi savuruyordu. O nedenle, sonunda erişti yem yalağına. Bir fincan dolusu sıcak su verdiler kendisine; günlerdir burada verilen yegâne besindi bu. Lawkow hızla boşaltı kaynar suyu midesine. Sonra da sobanın yakınında bir yerlere oturmak istedi... bir kez, sıcaktı orası; en iyi gözlem noktasıydı aynı zamanda. Neler olup bitecek, kestirmenin olanağı yoktu, o yüzden bir şeyler olacaksa insanın tetikte bulunması gerekliydi. Ama sonunda mahzeni boşaltılar ve 'bu temizlik'e katılması da hiç yaramadı kendisine. İçeri dolanları merdivenden yukarı süren inzibatlar onu attılar erlerle beraber dışarı. Yine de Lawkow merdiven başından dışarı sürülmekten kurtardı kendini; bir yolunu bulup koridora kaydı ve mahzendeki odaların birinden ötekine

dolaşmaya başladı. 'Dolaşmak' pek uygun bir sözcük değildi yaptığını tanımlamak için; daha doğrusu, birtakım cesetlerin üzerinden tırmanıp aştı, tıklım tıklım dehlizlerden sıkışa sıkışa geçti ve nereye giderse gitsin yolunu açabilmek için adım adım zorlamak zorunda kaldı.

Çok büyük hücrelerdi bunlar, mağara mağara üstüne ve tanımlanamayacak kadar türlü insanla doluydu. Başıbozuklar, subaylar, görevliler. Hırvatlar, İtalyanlar, tavla erleri, yağmacılar, inşaat birlikleri... bir araya toplanmış bir sürü başsız adam. Ayrıca buraya yerleşip odalardan bazılarında makineli tüfek mevzileri oluşturmuş bazı birlikler vardı. Ayrıca garnizon karargâhının geride bırakmış olduğu bir inzibat birliği de vardı. Flamanlar ve Vallonlar vardı yaralılar arasında; ayrıca bazı hastalar vardı. Bu hastalar arasında hemen oldukları yere abdest bozan dizanterili hastalar da vardı. Bu hastalar o kadar dermansızdı ki ayakta bile duramıyorlardı. Aralarında subaylar da oturuyorlardı ya da bazı subaylar geliyor, o hastaların üzerlerine basa basa geçiyorlardı. Bu subaylar tüm yaşamlarını genel karargâhta geçirmiş, o güne kadar dizanteriye yakalanmış erlerin nasıl can verdiklerini de görmemiş oldukları için, bu 'çirkin davranış'a fena halde bozuluyorlardı. Bu yerin teslim olmasını bekledikleri, bu işle birlikte kendileri de teslim olmayı umdukları için buraya doluşmuştu bu subaylar. Ayrıca bir generalle karargâhı bulunmayan, ardında kimsesi de olmayan bir topçu komutanı da vardı. Ötekiler gibi o da teslim olmak için gelmişti buraya ve tek başına mahzende bir oda verilmesi için direniyordu kendisine. Ama, bu odayı ona vermek istemiyorlardı. Paçavralar içinde bitkin bir grup adam doldu odaya ve onu derhal ele geçirdiler. Lawkow o ana kadar duvar dibinde bir sıraya oturmuş ve cepheden gelmiş bu renkleri kül gibi adamların arasında uzun paçalarında kırmızı şeritler bulunan adamı da gördü; şişmiş bir yüz gördü, birtakım olur olmaz itirazlar geldi kulağına. Ama generalin direnmelerinde hiç de öyle bir komutanın sesinde bulunması gerekli sertlik yoktu. İğrenç, pis bir çamur gibi sızdı odaya adamlar; hiçbir engele de aldırdıkları yoktu. General teveküle kendini yeniden bıraktı iskemlesinin üzerine. Odasının böylesine işgâline daha fazlı karşı çıkmamaya kararlı olduğu belliydi; orada kalmasına izin verilmiş olduğuna da memnun gibiydi.

Bir grup asker bir yüzbaşının etrafını aldı heyecanla.

"Komutanım, yanımızda bir teğmen var. Bir haftadır burada, üçüncü kez tayınlarımızı çaldı."

"Peki, siz nerden buldunuz tayınları? "

"Takımımız dağıldı, eldeki erzaktan geri kalanı takım komutanımız aramızda dağıttı."

Yüzbaşı mahzende üslenmiş yegâne savaş birliklerinin komutanıydı. Etrafını saranlar ise dağılmış bir motosiklet takımından geri kalmış yaralı erlerdi. Yüzbaşı teğmeni görmeye gitti. Adamın badanalı duvardan bir farkı yoktu, ısınmak için yakılmış küçük konserve sobalardan dağılan isle yüzü simsiyah olmuştu ve sırtını duvara vererek çömelmişti.

"Teğmen..." Teğmen belli belirsiz kaldırdı başını. "Ayağa kalkamıyor musun? Yaralı mısın?"

Yaralı değildi teğmen. Uzun boylu ve hayli görmüş geçirmiş birine benziyordu. Üstelik yalnız giyimi kuşamıyla da değil. Wedderkop'tu adı... başkaca bir şey alamadı yüzbaşı onun ağzından. Teğmen hangi birlikte olduğunu söylemiyordu ya da söyleyemiyordu.

"Erler diyorlar ki..."

"Evet, efendim, çaldım."

"Demek, sen hem de bir subay, erleri soydun!"

"Olaya bu gözle bakıyorsanız, sizin bileceğiniz iş, komutanım."

"Eh, öyleyse teğmen, herhalde bir tabancan olmalı yanında."

"Hayır, tabanca lazım değil bana."

"Öyleyse şoförüm bir tabanca getirir sana...sizler de gidebilirsiniz artık," dedi yüzbaşı erlere. "İki dakika sonra buraya dönebilirsiniz."

Adamlar çıktılar odadan. Şoför girdi içeri, sonra çıktı. İki dakika geçti. Şoför tekrar odaya girdi; hiçbir şey olmamıştı. İkinci, üçüncü bir kez daha yinelendi bu. Her defasında şoför gidip durumu yüzbaşıya bildirdi: "Henüz yapmamış." Dördüncü defasında iş olmuştu ama pek de istenen biçimde değil. Bir tabanca patladı, Lawkow şoförün namlusundan duman tüten tabancasını kılıfına yerleştirdiğini gördü, sonra ardından kapıyı kapadı şoför. Sonra da yüzbaşısına durumu bildirdi: "Emriniz yerine getirildi, yüzbaşım."

Teğmen Lawkow o mahzenlerde eski bir tanışıyla karşılaştı, kendi taburunun şeytan kafalı komutanıydı bu. Göründüğü kadar hızla kaybolmuş olan Yüzbaşı Henkel'di bu ve kayıplara karıştıktan sonra da bir daha gören olmamıştı kendisini. Henkel de Teğmen Lawkow'un durumundaydı. Yüzü çiçek bozuğu, ufak tefek teğmeni görür görmez, "Ah, sevgili Lawkow," dedi. "Sizi gördüğüme çok memnun oldum."

"Ben hiç de memnun değilim."

"Harkov'da matbaa birliğimle çok iyi bir yerdeydim, üstelik hiç de haris bir insan değilimdir, hiçbir zaman da tabur komutanlığında falan

gözüm olmadı; öyleyken ner'den esti kafama da Stalingrad'a geldim, hâlâ kestiremiyorum."

Lawkow döndü, mahzenden ilerledi.

Bir doktor odası, bir ameliyat odası vardı. Bir köşede bacakları simsiyah kesilmiş olan operatör yatıyordu. Kangren baş gösterirse işinin bitik olduğunu çok iyi biliyordu. Yattığı yerde bir sigara içerken komşusuyla bir zamanlar birlikte üniversitesinde okumuş oldukları Göttingen'den söz ediyordu. Savaş grubu komutanı askerlerini topluyordu. Dışarıda sokakta bir piyade birliği savaş veriyordu; dıştan taş yığınlarıyla korunmuş bir pencereden mavzer namlularından fışkıran alevler görünüyordu. Çavuş yüzbaşısına veda etti. "Bir gün Viyana'ya dönecek olursanız, Kummitsch'in dul eşine sevgilerimi iletin komutanım." Yüzbaşı onun arkasından seslendi: "Çılgınca bir şey yapayım deme, Kummitsch." Ama çavuş Lawkow'un çok iyi bildiği o acayip tavırla yürüyerek uzaklaşmaya başlamıştı bile. Bir an sonraki intihar, Yüzbaşı Henkel, şu Teğmen Wedderkop, yüzü kemikli bir Hollandalı, alelâde erlerin kendisine çoktan "Baron Sünepe" adını vermiş oldukları bir general, sıra sıra yüzler, insanın ayağı takılarak tökezlendiği ölüler, üst üste yığılmış kat kat ölüler, mağara üstüne mağara, ucu bucağı görünmeyen bir sirk... Ama bu sirkte göz kamaştırıcı hiçbir şey yoktu, her şey külrengi bir meydandan oluşuyordu, pisti aydınlatan projektörler sönmüş, makyaj silinip dağılmış, tüm görkemli umutsuzluk hareketlerine dönüşmüştü; ince yapılı, güzel kız karın ağrısından kıvranıyor ve altındaki yatak çarşafını kirletiyordu. İşte buydu mahzenin durumu.

Binbaşı Simmering içeri girdiğinde, garnizon karargâhındaki doktorların en yüksek rütbelisi olduğunu kanıtladı. Doktor odasına girdi, oranın sorumlusu olan sağlık binbaşısını bulamadığı için, Yüzbaşı Baumler'den durum raporu istedi. Öbür doktorlar binanın içinde şurada buradaydılar. Baumler, karargâh yapısı içinde sağlık namına sürdürdükleri tek faaliyetin yaralıları avutmaktan ibaret olduğunu söyledi, bu arada diğer sağlık erleriyle çavuşları da tamamen binanın içinde ölenleri avluya taşımakla meşguldüler.

Birçok sağlık bölüklerinin kalıntılarıyla yirmi küsur doktor verilmişti bu yapıya. Ölümler, ayrılıp gidenler ve yeni gelenler nedeniyle aralıksız değişiyordu bu rakamlar. Baumler dört gün önce geldiğinde yapının içinde ciddi biçimde yaralı ya da açlıktan yarı yarıya ölme raddelerine gelmiş binden fazla insan vardı. Bu yaralılar en ufak bir tedavi

görmemiş oldukları gibi bir lokma bile ekmek yüzüne hasrettiler. O anda yapıda ne kadar yaralı vardı, bunu söylemesine olanak yoktu. Yapı inanılmayacak kadar çok yaralıyla doluydu. Yaralılar ta üçüncü kata kadar koridorlarda, merdivenlerde ve yıkılmış odalarda açıkta yatıyorlardı. Bundan başka, mahzenler, kısmen bir savaş birliğiyle, kısmen kalabalık bir inzibat birliğiyle, kısmen de mülteciler ve oradan buradan gelmiş başıbozuklarla iyice yükünü almıştı. Ama bitişik yapılarda birlikler vardı ve oralarda savaş sürüp gidiyordu. Arada bir, bir havan ya da tank mermisi yapıya isabet edip incecik duvar bölmelerini deliyor, bir sürü insan öldürüyordu. Elde hiç sağlık malzemesi kalmadığı gibi, yarım tayın bile yoktu.

İşte böyleydi Yüzbaşı Baumler'in raporu.

Binbaşı Simmering, Baumler'in yardımıyla, bodrumdan başlayarak tüm yapıyı gezdi. İçleri oradan buradan gelmiş insanlarla ağzına kadar dolu odalara baktı, inzibatların doluştukları ve savaş birliklerinin sığındıkları yerleri inceledi. Bu denetleme boyunca hiçbir şey demeyip sadece başını sallamakla yetindi. Merdivenden yukarı çıktılar. Merdiven dolu bir metro asansörünü andırıyordu; o nedenle geçecek yol bulabilmek için hayli güçlük çektiler. Yine de merdiveni dolduran kalabalık ayakta durmuyor ya bacaklarını uzatmış durumda ya da kıvırıp dizlerini göğüslerine çekmiş halde oturuyorlardı; ya ellerini başlarına yastık yapmışlardı ya da gözleri açık veya kapalı, arkadaşlarının omuzlarına düşmüştü başları. Binbaşı Simmering yapının üç katını da dikkatle inceledi. Durum her yerde aynıydı; yaralılar, ölüler ve hastalar (tifüslüler) birbirlerine sokulmuş ya da birbirlerinin üzerinde yatıyor, inliyor, güçlükle soluyor ya da can veriyorlardı. Hepsinin de ateşi vardı, hepsi de su istiyorlardı ama su için kar eritmek gerekiyordu; o nedenle de yeterince su yoktu. Nöbet geçirenler kükrüyorlardı. Bazıları birinin çıkıp kendilerine bir tabanca vermesi ya da bir yerlerden bir tabanca bulmaları için yakarıyorlardı. Üst katlarda bomboş pencere yuvaları kocaman ağızlar gibi açıktı, pencerelerin dışında da gece ve yıldızlar görünüyordu. O odalarda oturanlar döşeme tahtalarını sökmüş, onlarla çoban ateşleri yakarak etrafına doluşmuşlardı. Ateşlerin kızıl pırıltıları düşman topçusunun ateşini çekiyordu. Kocaman odalar isabet alıp içlerindekilerin topuyla birlikte birden havaya uçuyorlardı. Hava patlayan mermilerin kükürt buğularıyla zehirlenmişti. Binbaşı Simmering açık pencere ağızlardan birine sokulup aşağıya baktı. Topallayarak ağır ağır yürüyen gruplar yapıya

yaklaşıyordu. Yardım aramak için buraya gelen yaralı selinin sonu hâlâ kesilmemişti.

Binbaşı Simmering geldiği yoldan aşağı döndü. Birinci katta sağlık bölüğünden birçok erlerle konuştu. Yapının sorumlusu olan doktor binbaşı ile de yine orada tanıştı. Binbaşı -Simmering kendisini Berlin'den tanırdı, o günlerden sonra da bir daha görmemişti- günlerdir aynı ameliyat odasında beraber duruyorlarmış gibi döndü ona. "Tam ameliyata başlamak üzereydim ki bir tank mermisi operatörümün ellerini uçurdu. Hem iki elini de," dedi. O sözlerden sonra çoban ateşlerinin yalazasında, duman ve kükürt buğuları içinde gözden kayboldu; Simmering, bunun üzerine Baumler'e baktı, Baumler gözlerini önüne eğdi.

"Eh, yüzbaşı, bir yerlerden işe başlamamız gerek." Yürüdüler. "Ama söyler misin bana, ne biçim bir düzen bu? " diye sordu. Bu sırada çift kanatlı kapıları -ki yerden tavana kadar yükseliyordu- ardına kadar açık, iplerle de açık durumda tutulan uzun koridora girdiler. Öbür uçta da öyle çift kanatlı açık kapılar falan olmalıydı, çünkü uzun tünelde buz gibi acı bir soğuk hava akıntısı vardı ve bu akıntı sedyeler içinde duvar diplerine uzatılmış hastaların üzerinden geçiyordu.

"Kurtulması için umut olmayan ağır yaralı hastaları donarak çabucak, acısız can versinler diye bu koridora uzatmaktan başka yapacak bir şey bilmiyoruz. komutanım. O sayede bizim için önemli olan hafif yaralılara yer açabiliyoruz hiç olmazsa."

"Demek burada yaralılara yaptığınız ilk yardım bu? "

"Bence yapılacak en insanca hareket bu. komutanım."

İki doktor da asıl mahzene döndüler. Bu arada öteki doktorların çoğu doktorlar odasında toplanmışlardı. Binbaşı Simmering onlara hitaben konuştu. "Bildiğiniz gibi, baylar, teslim olmayı yasaklayan emir hâlâ yürürlükte. Ama şu anda yapabileceğimiz ve en acil olarak yapmamız gereken şey Kızıl Haç bayrakları dikmek suretiyle bu yapının kimliğini belirterek savaş birliklerinden, inzibatlardan ve yaralı olmayan tüm askerlerden temizlemek gerekir. İlk ve en önemli görevimiz budur; bu görevin uygulaması sırasında da bana yardımcı olmanızı istiyorum."

Teğmen Lawkow mahzenlerde yeni bir hareket dalgası sezdi.

Bir tarafta yepyeni bir insan seli belirdi; bunlar da sadece yaralılardı; haftalardır açılmadıkları belli, erlerin yüzleri kadar kirli tahtalarla bağlanmış ya da alçıya alınmış kopuk kollular, kopuk bacaklılardı. Öte yandan, mahzenin eski sakinleri itirazlar, pişmanlık

sözleriyle ya da sessizce boyun eğerek yerlerinden kalkıp binayı terke başladılar. Binadan atılanlar arasında Henkel Yüzbaşı ile kendisinin kesinlikle asker olmadığını, bir demiryolu memuru olduğunu ve Stalingrad merkez istasyonunda istasyon şefliği yapmak üzere ta Paris'ten alınarak oraya getirilmiş olduğunu söyleyen sivil giyimli biri vardı.

Genel temizlik hareketinde doktorlara yardıma başlamış olan Lawkow, "Gerçekten çok yazık, yoksa sizi kırmızı kasketinizle görmeyi ne kadar isterdik," dedi. "Ama derhal buradan çıkmalısınız, çünkü tren istasyonu değil burası."

"Resmen itiraz etmek istiyorum, çünkü ben buraya uçakla getirildim."

"Bunda da haklısınız ama itirazın yeri de burası değil. İtirazınızı doğrudan doğruya Alman hava kuvvetlerinin en yüksek komutanına yaparsanız en doğru hareketi yapmış olursunuz."

"Haydi, al valizini de yürü bakalım," dedi inzibatlardan biri. İnzibatlar da mahzenin boşaltılmasına yardım ediyorlardı; Simmering onların mahzenin boşaltılmasına karşı çıkmaya kalkışmalarından kuşkulanmıştı, ama inzibat birliği şaşılacak biçimde yapıyı boşaltmaya razı oldu. 'Ne olursa olsun teslim söz konusu olamaz bizim için,' diye düşünmüşlerdi; sivil halk kendilerini tanıyor ve neler yapmış olduklarını da çok iyi biliyordu, o nedenle son kurşuna kadar savaşmaktan başka çareleri yoktu. Binbaşı ile savaş grubunun komutanı olan yüzbaşı arasındaki konuşmadan sonra inzibatlar da topluca, çıkıp gittiler.

Mahzenin temizlenmesi işi ilerliyordu. Odalar dolusu insan birbirleri ardından uzaklaştırıldılar, boşalan yerler de derhal geride kalan yaralılar tarafından dolduruldu. Ama bu hareket günlerce geç kalmıştı. Bina üzerine ateş yoğunlaştırıldı. Patlamaların uğultuları çok aşağılarda mahzendeki odalardan bile duyuluyordu. Binadan kimsenin düşmana ateş etmemekte olması yeterli değildi. Hemen binanın çevresinde bulunan savaş gruplarının da ateşi kesmeleri gerekiyordu. Ama bunu yapmaları için de kentin bu bölgesindeki birliklerin komutanlarının emri gerekliydi. Birinin dışarı çıkıp savaşan grupların komutanı ile bağlantı kurması şarttı. Yüzbaşı Baumler bu işe gönüllü oldu; Teğmen Lawkow da onunla birlikte gidip kendisine yardımcı olmayı teklif etti.

Kalabalık doktor ekibi bu arada generalin mahzendeki odasına varmıştı, Lawkow'la Baumler bu işin ne biçimde sonuçlanacağını görmek istiyorlardı; o nedenle generalin odasından çıkıp binayı

terketmesini beklediler. Ama generalin yerleştiği yerden çıkmaya hiç de niyetli olmadığı anlaşılıyordu. Lawkow olanları görmek için pek yakına sokulamadı; mahzenin bu kesiminin kapısı askerlerle kuşatılmıştı. İnzibatlar hiçbir işe karışmadan sessizce kenarda duruyorlardı. Odanın içinde doktorlarla general arasında son derece canlı bir tartışma geçiyordu. Nihayet doktorlar yedekteki güçleri olan Binbaşı Simmering'i dize getirdiler. Dışarıda kapının önündeki askerler bir ağızdan bağırıştılar: "Odasından çıkmayacak, dünyada çıkmayacak! İçerde kalmak istiyor!" Sonra da generalin lâkabını yüksek sesle bağırmaya başladılar. "Baron Sünepe." Bir kez daha sarsıldı yer, temeller inledi. Mahzendekiler durup sağlık subayı ile generalin seslerini dinlemek için birkaç saniye sustular. Sonra biri konuştu: "Nihayet eşyalarını toplamaya başladı."

Doktorlardan biri dışarı çıkıp Baumler'e hitap etti: "Gerçekten onu dışarı çıkartmak için çok sert konuşmak gerekti."

Lawkow'la Baumler yola koyuldular. Merdivenden yukarı çıkıp beyaz, gök gürültüleriyle dolu gecede avluyu geçtiler.

Bir buçuk saat sonra tek başına döndü Lawkow. Baumler nereden geldiği bilinmeyen ani bir yaylım ateşle öldürülmüştü. Yıldızlar görünmüyordu artık. Duman ve is . içinden otomatik silahların patlamalarıyla yalazalar beliriyordu. Meydanın alt ucundaki garnizon karargâhı binası bir sis dağının içinden baş veriyordu: muazzam bir taştan kafa, korkunç biçimde paralanmış, gözlerinden duman fışkıran bir dev gibi. Ve gözleri de kırmızıydı binanın. Lawkow bir uçaksavar topuyla ateş eden bir sıra piyadeye rastladı. Sokağın meydana açıldığı yeri savunan bu piyade birliği hâlâ niçin savaştıklarını, komutanlarının da kim olduğunu bilmeden savaşı sürdüren bir sürü gruptan bir tanesiydi. Enkaz yığınlarının ve duvar kalıntılarının gerilerinde çömelmişlerdi; daha önceleri de ilerilerde bir hareket belirdiği zaman öyle yapmışlardı ve fırsat buldukça rasgele ileri doğru ateş etmeleri yüzünden içi ağzına kadar yaralı dolu muazzam bir binaya düşman ateşini çektiklerinin de farkında değildiler. "Neden siz hergeleler hâlâ bur'dasınız? " diye sordu Lawkow içlerinden birine.

"Nerede olalım istediniz...şu binanın içinde mi? Yenecek bir lokma ekmek olmayan ve açlıktan can vereceğimiz yerde mi? " diye yanıt verdi erlerden biri: tek izahı da buydu durumun; burada mevzilenmişlerdi, çünkü ateş hattını oluşturdukları sürece yiyecek bir şeyler bulabilmek için umutları vardı, savaşı sürdürmezlerse bir lokma

bile bir şey bulamayacaklarını çok iyi biliyorlardı. Tabii, burada da bir yüzbaşı vardı savaş grubunun başında. O hattı tutmak için emir almıştı, o anda da aldığı emri yerine getiriyor ya da getirmeye çalışıyordu. Yüzbaşının da üstünde bir albay vardı ama albayı bulamıyorlardı. Albayın üstünde de... işte burada başlıyordu keşmekeş. Çünkü ne hücresindeki Gönnern, ne boğazdaki Vennekohl ne de cezaevindeki hücresinde Damme böyle bir savaş emri vermiş olduklarını kabul etmiyorlardı; o nedenle de hiçbiri o emri geri almıyordu.

Lawkow, savaş grubunun etrafından dolanarak, arka taraftan garnizon karargâhına girdi. Bir pencereden tırmandı, sonra duvar diplerinde yerlere sıra sıra sedyelerin uzatılmış olduğu uzun bir koridora girdi. Yıkılmış duvarların kalıntılarıyla tıkanmıştı yol ve daha ileride de cayır cayır yanan birtakım kalaslarla kapatılmıştı. Alevlerin ışığı yerde sedyelerde yatanların yüzlerinde titreşiyor, onlara gülpembesi bir renk ve yaşıyorlarmış gibi bir hava veriyordu. Geri dönmek zorunda kaldı Lawkow. Bir delikten sürüne sürüne bir odaya girdi, dua eden ve sızlanıp duran bir kalabalık içinden sendeleyerek geçti. Bu ağlaşan insan kalabalığı körüklerden hava alabilmek için solurken boğulan ciğerlerden çığlık çığlığa yükselen bir haykırıştı. İkinci bir odaya vardı, daha ileri de gidemedi. Geri dönmeye çalıştı, ama artık onun da olanağı yoktu. Çünkü başlar, kollar, bacaklar, duman ve çok yakın bir felâket duygusu kesti yolunu. Tavanın kirişleri hâlâ dayanıyordu ama ne kadar dayanacaklarını kimse bilmiyordu. Daha ileri gidemezdi, daha doğrusu kendi gücüyle gidemezdi. Şimdi Lawkow da çığlık çığlığa haykıran bir ciğer, belki de ayakta, belki başını eğmiş, acıyla paralanan bir şey oldu. Belki dalga tavana doğru yükseltti onu, sonra yere bıraktı yeniden. Uzun bir anafor merdiven boşluğuna sürüp getirdi onu. Mahzene inebilmek için zaten varmaya çalıştığı yer orasıydı. Ama şimdi de herkes oraya gitmek istiyordu; yalnız birinci kattan gelenler değil, ikinci kattan inenler de oraya sığınmak istiyorlardı. Merdiven hâlâ çıkıyordu...ikinci kata kadar yani. Ama merdivenin kendi -basamaklar, korkuluklar ve merdiven başları- görünmüyordu. Dönerek yukarı doğru yükselen, vücutlardan, birbirlerine geçmiş, hareketsiz, canlı vücutlardan oluşmuş bağıran, şarkılar söyleyen, kükreyen bir hevenkti bu. Ve o hevenk yanıyordu. Çok acayip, tüyler ürpertici bir merdivendi bu, yukarı doğru uzanmış kollardan, başlardan, saçlardan duman yükseliyordu. Bacakları olmayan ve sadece büstten bir insanın da o hevenkten aşağı inme şansı kolları bacakları olan bir insanınki kadardı.

Onlar için hevengi bırakıp aşağı uçmaktan başka kurtuluş yolu yoktu, onlar da böyle yaptılar; meyilli merdivenden en dibe düştüler ya da havadan dibe daldılar; bir silo asansöründen dökülen mısır taneleri gibi insan hevenginden ayrıldılar. Kollara bacaklara gerek yoktu artık; her insan bir taneydi, yığının üzerine düşüyordu, düştüğü yerden de, belki diri belki ölü, bir yerlere, belki de mahzenin içine itiliyordu.

Lawkow bağırdı bir süre, sonra bağırmayı kesti. Boğuldu, duman püskürdü ağzından burnundan; tek kolunu ve iki bacağını salladı. Bir dalga -çarpılmış yüzlerden, tırmalayan ellerden, fırlamış gözlerden, kanlı küpüklü ağızlardan bir dalga- koridora fırlatıp attı onu, içinde sert bir hava akımı bulunan uzun koridora.

Bir kez daha gördü cayır cayır yanan kirişleri. Bu kez öbür tarafından. O tıslayan, tüküren, ısıran, kavrayan insan kitlesinden ne olursa olsun her şey daha iyi olduğu için sürüden kurtarmaya çalıştı kendini. Başardı bunu ve ateş duvarından dalıp geçti öbür yana. Çünkü, öbür tarafın sessiz olduğunu biliyordu.

Bir adımda geçti alevden perdeyi, yine sedyeler dizisini gördü, sonra da artık acıları dinmiş insanların yüzlerini. Daha önce tırmanıp içinden bu tarafa geçmiş olduğu kocaman, açık pencereyi gördü. Pencerenin dışındaki gök fokur fokur köpüren bir kızıllıktı. Şimdi, daha önce geçtiği yerden geri dönerken bir yığın cesede basarak dışarı çıkmış olduğunu anladı Lawkow.

Tekrar çıktı binadan, uçaksavar topçularının yanına döndü. Daha önce konuşmuş olduğu telefona gitmek istiyordu. Ama buna gerek olmadığını anladı; çünkü paralanmış binaya giden bir tel geçiyordu önünden. İçeri girdi, telefonun ağızlığını dudaklarına yapıştırdı, sonra cayır cayır yanarak göçen garnizon karargâhı gözlerinin önünde, bağırdı telefona.

"Generalim, çok geç artık! Durduğum yerden gördüklerimi bildiriyorum. Duvarlar cam gibi, saydam düpedüz. Bina en tepeden mahzenlerine kadar bir meşale gibi cayır cayır yanıyor. Binanın yarılan yan duvarlarından dışarı akan da balık havyarı değil, düpedüz insan seli. Her yerde, tüm odalarda, tüm merdiven basamaklarında, göçen katlarda, çığlık çığlığa bağırışıyor insanlar. Gözlerimle görebiliyorum onları, hâlâ ellerime gömülen dişlerinin acısını, tırnaklarının yardığı çizikleri yüzümde hissediyorum... bu da sizin komuta bölgenizdeki bir hastane, general!"

Temellerine kadar yandı garnizon karargâhı. Tüm pencere deliklerinden alevler fışkırıyor, üç katın içinden aşağılara duvarlar parça

parça dökülüp mahzenin kemerli tavanına tok seslerle düşüyorlardı. Yapının iki yanındaki savaş birlikleri geri çekildi. Çevrede ve geride silah sesleri sürüp gidiyordu; duman tüten,yanan binanın cephesi ile ön kanadın bir kısmı bir kez daha Rusların eline geçti. Cephede, bodruma inen tüm kapaklar açıldı, deliklerden, pencerelerden, duvardaki çatlaklardan sürüyle insan kustu bina. Binbaşı Simmering bir grup doktor ve sağ kalmış, yaralı, hâlâ yürüyebilen ve aynı zamanda karda kayan ya da sürüne sürüne ilerlemeye çalışan birkaç hastayla binadan çıkmayı başardı,çoktandır özledikleri tutsaklığa az kalmıştı artık.

"Emre boyun eğeceğim."

Bu cümle sokakları birer ölüm bulvarına, evleri cayır cayır yanan birer fırına, hastaneleri savaş alanlarına dönüştürmüş; Volga ile Don nehirleri arasındaki bölgeyi uçsuz bucaksız bir ölüler diyarına çevirmiş; alayları ve tümenleri umutsuz sığır sürüleri haline getirmişti. Ama bir kerecik, bir defacık, o korkulu cümle söylenmemişti. O cümlenin artık piyadeye uygulanamayacağı noktada yüzbaşılar ve cephedeki subaylar, piramidin doruğu, askeri hiyerarşinin başını ilgilendirdiği, bizzat en yüksek komutana uygulanması gerektiği zaman... söylenmedi o cümle.

Derin düşüncelerle çizik çizik olmuş bezgin yüzlü ve bir Prusya genelkurmay subayının ellerine sahip olan adam, oturduğu yerde asasını kavramış haldeydi. Ölürken sıkı sıkı kavrasın diye verilmişti bu mareşal asası kendisine. Altı milyar Rayşmark duman olup havaya uçtuktan, iki yüz bin insanın hayatı bozukluk para gibi harcandıktan sonra, bir de ölü mareşal isteniyordu Volga boyunda. Ölüme yürüyüşün şan ve şerefle tam olması için, yok edilmiş ordunun soluk alınına bir taç yerleştirmek için, karla örtülü uçsuz bucaksız alanlarda yol gösterici bir ışık yükselsin diye gerekliydi ölü bir mareşal; öyle ki, gelecek kuşak Volga'ya doğru bir kez daha fetih yürüyüşüne geçtiğinde yolundan sapmasın, onu bulabilsin diye gerek vardı bu ışığa. Düşünce, komut ve yasa buydu işte feldmareşalin beynine ve kalbine öylesine köklü yerleşmiş. Kanının kanı, etinin eti haline gelmişti bu düşünce.

Adam yorgunluktan ölecek haldeydi ama yine de binbir huzursuzlukla sarsılıyordu vücudu. Yüzünün durmadan seğiren yarısı -kulağından şakağına, alnına ve çenesine kadar uzanıyordu tik- o anda bir masanın üzerine yatırılmış ve son can çekişmelerle kasılan bir elin avuç içini andırıyordu. Bir asa kavramış ölü bir mareşalin eli değil de,

bu seğiren surat olacaktı geleceğin büyük simgesi.

İki yüz bin insanın ölümüne yol açmış olan o ağır cümle ilan edilmedi. Bir mahzenin kararmış bir keslminde, bir perdenin gerisinde oturuyordu adam. Bir el kapıya dokunmuş, sonra çekilmişti; şimdi yerinden kalkıp mahzenin uzun koridorunu yürüyerek geçmesi, kurmay başkanını bularak henüz ilan edilmemiş o cümleyi, teslim görüşmelerini durduracak o cümleyi kurmay başkanının kulağına bağırarak duyurması gerekiyordu. Öylesine bağırmalıydı ki, o cümleyi oluşturan sözcükler mahzenin bir ucundan ötekine kadar duyulmalıydı; avazı çıktığı kadar bağırmalıydı: "Emre boyun eğeceğimi Karargâh savunulmalı! Son mermiye kadar... Bu bina için de geçerlidir o emir!"

Kendisinden bu emri vermesi beklenen adam kalktı, el yordamıyla buldu loş koridorda yolunu. Kurmay başkanının odası önünden geçti, sonra tümen komutanı Roske'nin bürosuna girdi. "Durum nasıl, Roske? "

"Son derece ciddi, komutanım. Ruslar her tarafta. İlmik her taraftan daralıyor."

Adam daracık hücresine döndü, başı önüne eğik, elleri dizlerinin üzerinde, bir süre karanlıkta oturdu orda. Sonra da yatağın üzerine uzandı. Tarihe, özellikle askersel tarihe danışan bir adamdı ve yaşamının bu kesin karar anında tarihte buna paralel bir durum araması boşuna olmadı. 1918 Kasımında, kaybedilmiş birinci savaşın sonunda, Ordu Yüksek Komutanlığı, Silahları Bırakma Kurulu Başkanlığına atanan General von Gündell'i bu atamadan sonra geri çekmişti. O sırada bir feld mareşal şöyle demişti: "Belki de dünya tarihinde ilk kez bir silahları bırakma anlaşmasını askerler değil, politikacılar sonuçlandırıyor. Yine de, bu tutumu tamamen uygun buluyorum, çünkü Yüksek Komutanlık artık siyasal direktifler verecek durumda bulunmuyor."

Savaşı kaybetmiş olan adam yaklaşan milli yıkımın sorumluluğunu kabülü reddediyordu. 1918 Kasımında kaybedilmiş savaşın sonunda bir feld mareşal yapmıştı bunu. O nedenle 1943 Ocak'ında kaybedilmiş büyük bir savaşın sonunda da bir feld mareşal şöyle diyebilirdi: "Böyle bir teslimle hiçbir biçimde ilgim yoktur." Ve aynı gece de o feld mareşalin kurmay başkanı, feld mareşalin özel bir kişi sayılması hususunda direndiğini ilan edecekti. Bir kez böyle bir şey olabildiğine göre, ikinci bir kez de aynı şeyin yapılması için örnek vardı. Ama pek memnunluk verici bir çözüm değildi bu. Feld mareşal karanlıkta oturuyordu ve yüzü seğiriyordu.

Bu zaman boyunca da olay kendi akışıyla ilerliyordu. Başlıca aktörler ordu kurmay başkanı, ordu tercümanı ve yeni terfi ettirilmiş olan tümen komutanı General Roske idi.

Yirmi dakikadan beri büyük mağaza ağır bir topçu ve havan ateşi altındaydı. Kurmay başkanı, tercüman ve General Roske ile kapalı kapılar ardında bir görüşme yaptı. Sonra da da tercüman ile general kürklü paltolarını giyerek binadan çıktılar. Kurmay başkanı, bir ağaç gibi dimdik ve boylu, geride kaldı; omuzlarını her zamankinden daha çok geri atmış, gözleri de her zamankinden çok ışıldıyordu. Komutlar verdi. Kısa, kesin, açık komutlar. Subaylar onları alıp başkalarına geçirdiler.

"Tüm harekât subaylarına: evraklarınızı yakın.

"Tüm levazım ve idare subaylarına: listeleri ve muhasebe defterlerini yakın.

"Tüm personel subaylarına: kayıtlarınızı yakın.

"Tüm haberalma subaylarına: yakın, yakın, yakın."

Ordu işaret subayı da bir komut aldı:

"Kurmay başkanının emri: Bütün telsizleri imha edin. Şifreleri yok edin." Yeterince açıktı bu komut ama işaret subayı anlamadı. Çok daha farklı bir komut, savaş komutu, mahzendeki hücrelerde göğüs göğüse verilecek bir savaşın, en sonunda da binayı tamamen yerlebir edecek, onunla birlikte kendisini ve telsiz alıcı vericileri de yok edecek bir mayını ateşleme emrini bekliyordu. Komutu bir kez daha kontrol etmek isteyerek odasından çıktı, koridorda ordonat subaylarıyla, yedek subaylarla, sağlık subaylarıyla, veterinerlerle, idari subaylarla, sivil memurlarla karşılaştı, onlar da aynı komutu almışlardı. Albay Carras da oradaydı ve subaylardan bazılarına, "Boş yere üzmeyin kendinizi," diyordu. "Evraklarınızı yakın: nasıl olsa hiçbir işe yaramaz artık." İşaret subayına da, "Komut tamamdır; git de parçala ne kadar alıcın vericin varsa," dedi.

Uğultular dolaştı yapının içinde. Koridor karanlığında bir yerlerden birbirini izleyen ekspresler tünellerden geçiyormuş gibi yankılar yaptı bir uğultu. Koridor yangın kokuları ve sıva tozlarıyla doldu. Bir sürü odada ışıklar söndü. Mumlar yakıldı, uçsuz bucaksız bir mağarada ufak umutsuz ateş böceklerini andırırcasına titreşmeye başladılar.

Albay Carras işaret birliği komutanını bir perdenin ardına götürerek bir şeyler gösterdi ona. Orada, kurmay başkanının odasıyla başkomutanın odalarının arasında doğrudan doğruya sokağa açılan bir

merdiven vardı. Merdiven üst üste yığılmış kum torbalarıyla tavana kadar kapatılmıştı ve torbaları donup birbirlerine yapışarak taşlaşmıştı. Bir sürü adam küskülerle kum çuvallarını birbirlerinden ayırar k merdiveni açmaya çalışıyorlardı.

"Arka merdiven misafir için açılıyor," dedi Albay Carras.

İşaret komutanı odasına dönüp, adamlarını etrafına topladı. Alıcı verici telsizlerini ve diğer gereçleri yok etmeye başlamadan önce Kuzey Stalingrad'daki gruba bir yayın yaptı, şifreleri onlara geçirdi, böylelikle kuzeydeki kuşatılmış grup doğrudan doğruya ordu grubuyla ve Ordu Yüksek Karargâhlarıyla bağlantı kurabilirdi. Ardından evraklar yakıldı, gereçler ve jeneratör parçalandı. Bir kez daha bir sıra ışık söndü, daha çok sayıda mum yakıldı. Bir sessizlik çöktü koca yapıya. Mahzenin sonlarındaki tünellerden geçen ekspreslerin uğultuları, kırılan parçaların çatırtıları ve dışardaki çığlık çığlığa patlamaların tümü son buldu.

Bombardıman durdurulmuştu.

Başka şeyler de oldu. İşaret komutanı yer yer ateş böcekleriyle benekli karanlığa çıktığı anda fark etti bu değişikliği. Duvar diplerindeki yatan baştan aşağı sıva tozları içinde kalmış hareketsiz, şaşkın insanların yüz yıllık uykudan uyanmış gibi hallerini görünce, bu değişikliğin kesin olduğunu anladı. Sonra koşarak perdeyi geçti, koridora daldı; koridor kurmay subaylarla, harekât subaylarıyla, paçaları kırmızı şeritli, altın ve gümüş renkli üniformalarıyla kırmızı, mavi ve yeşil apoletleriyle bu subaylar doğu pazarlarının kalabalıklarına benziyorlardı; bu arada başkomutanın odasının içine de bir göz atmayı başardı ve hemen orada, gözleriyle gördü.

Gelmişti misafir.

Olanlar şuydu:

Feld mareşal açıklamamıştı teslim ilanını. Uykuya dalmış ya da uyumak üzere çekilmişti. Onun yerine kurmay başkanı harekete geçmişti ama ordu kurmay başkanı sıfatıyla değil, çünkü değişen durumu ordunun ayakta kalmış ne kadar birliği varsa hepsine birer birer iletmesi gerekecekti. Evi başına yıkılmak üzere olan her ev sahibi gibi davranmıştı. İki temsilcisi, ordu tercümanı ile General Roske dışarı çıkmışlardı. İki adam avluyu ve geçidi geçmişlerdi. Ve avlu girişinde durmuştu Roske. Meydan karanlıktı; projektörler söndürülmüştü. Yukarıda gökte bir taşıt uçağı vınlayarak bir tur attı; getirdiği yükü ne yapacağını bilemezmiş gibi bir hali vardı. Topçu binanın ön tarafında havaya ateşi sürdürdü. Bir Baltıklı olan tercüman hızlı hızlı sürdürdü

yürüyüşünü. Tercüman bir demiryolu köprüsünün altına vardı, bir Rus tankı duruyordu köprünün altında. Tankın üst kapağı açıktı, bir teğmen delikten başını çıkarmış, gözlerini kısarak bakıyordu.

Tercüman, Rus tank teğmenine seslendi. Rus, biraz daha yaklaşması için başıyla ona bir işaret yaptı. Bunun üzerine, Rusça konuşan Alman subayı ona hitaben konuştu: "Teğmen emredin, ateşi kessinler. Size verilecek büyük bir haberim var. Sizin için terfi ve düşünüze gelebilecek her türlü madalya var bu haberin sonunda. Şimdi benimle gelip feld mareşali ve Alman ordusunun tüm genel kurmayını tutsak alabilirsiniz."

"Şto-takoy? Ne dediniz? "

Terfiler, madalyalar, feld mareşal... üst üste tümü biraz fazlaca gelmişti teğmene. O yüzden tercüman yineledi sözlerini. Sonra teğmen tankının içinde kayboldu, telsizle haberi cephe gerisine iletti, sonra tekrar fırladı tankın üstüne. Bu kez durum biraz garip geldi tercümana; çünkü teğmen en ufak bir heyecan göstermemişti.

"Ladno," dedi teğmen. "Pekâlâ."

İki Rus subayı ile birçok hafif makineli taşıyan er katıldı yanlarına, tercüman öne düşüp meydanın karşı tarafına yürüdü. General Roske hâlâ avlunun girişinde duruyordu. Birdenbire kesilmişti ateş, general gizlendiği yerden meydana çıkmadı ama ellerini ağzına götürüp boru yaparak yaklaşanlara yanın yamalak bir Rusça ile seslendi. Ruslar onun ne dediğini anlamadılar. Kapının ağzına vardıklarında general kırık dökük Rusçasıyla Almanların büyük başkanının Rusların büyük başkanı ile görüşmek istediğini söyledi.

Bu kesimdeki 'büyük başkan' yirmi bir yaşındaki Ukraynalı tank Teğmeni Fyodor Yelçenko idi. *"Ladno,"* dedi. Ve General Roske ile tercüman, birliği avludan geçirdiler, sonra rampanın uzağından geçerek onları bir yan girişten doğruca mahzenin perde gerisinde bulunan bölümüne indirdiler.

Bu kez işaret subayı ve bölmelerinden çıkmış olan öteki subaylar başkomutanın yuvarlak masasının etrafına oturmuş grubu gördüler; başkomutanın uzun boylu, yüzü rüzgârla kavrulmuş emir subayı, General Roske, tercüman, Rus tank teğmeni ve diğer iki Rus subayı. Ellerinde hafif makineliler bulunan erler arka planda idiler. Feld mareşalin odası sadece radyo lambalarının ışığıyla aydınlatılmıştı. Kurmay başkanı perdeye gitti, esas duruşa geçerek bildirdi: "Ruslar geldiler, bildirmek isterim," dedi. Sonra yanıt beklemeden bir an kaldırmış olduğu perdeyi yerine bıraktı.

Masanın etrafına toplananlar görüştüler, aslında görüşecek fazla bir şey yoktu. Tank teğmeni silahlarını bırakacak Alman subaylarıyla erlerine General Voronov ve Rokossovski tarafından verilmiş ültimatomun kuramlarına göre muamele edileceğini bildirdi. Ve dışarda koridorda da kırmızı paçalı, altın ve gümüş apoletli, yakaları rengarenk beyaz kamuflaj pelerinli subaylar harıl harıl silahlarını teslim etmeye başlamışlardı. Subaylar tabancalarını gitikçe daha, daha kabaran bir silah yığınının üzerine fırlattılar.

General Roske, emir subayı ve tercüman ayağa kalktılar, Rus tank teğmeni ile birlikte bitişikteki ufak bölmeye girdiler. İçeri girince etrafına bakındı Rus teğmeni. Minicik bir yerdi burası; belki de büyük mağazanın gece bekçisi yatıyordu bir zamanlar burada. Feld mareşal köşede bir yatağın üzerinde yatıyordu. Yarım doğruldu. Üzerine çekmiş olduğu battaniyenin altında tamamen giyinikti ve iki dünya savaşında almış olduğu madalyalarını da takmıştı.

Feld mareşal revolverini masanın üzerine bıraktı, sonra da yanıbaşına ufak bir meç koydu. Rus revolveri aldı, eliyle meçi işaret etti ve *"Niye nuzno!"* dedi. Feld mareşal meçini taşıyabilirdi.

Sonra öteki odaya dönüp yeniden masanın etrafına oturdular. Tercüman söylenenleri çevirirken, kurmay başkanı feld mareşalin kendisine bir başkomutan olarak değil de basit bir birey gözüyle bakılmasında ısrar etiğini bildirdi. Bir tek koşulu vardı feld mareşalin: kentin içinden yaya geçirilmemesini, kapalı bir otomobille götürülmesini istiyordu.

Teslim ameliyesi normal akışını izledi.

Garnizon karargâhının dumanları tüten kalıntıları içinden, sağ kalan son birkaç kişi sürünerek, sendeleyerek çıktılar; yakındaki kalıntıların içlerinden, yüzleri simsiyah kesilmiş, gözleri alev gibi yanan daha başkaları çıktı. Beyaz bayrak kaldırdılar, sonra meydanın ortasında duran büyük yaralı ve hasta grubu etrafında kümelendiler.

Birkaç yüz metre ilerde, tren istasyonu yakınındaki meydanda, hâlâ silahlar konuşuyordu. Ruslar ateş ediyordu. Alman ateş ediyordu. Üstelik hafif ve ağır makineli tüfeklerle. Meydan çevresinde ve binalar arasında sanki bir sürü çıldırmış, kızışmış böcek havalanmış uçuyormuş gibi alabildiğine bir kurşun vızıltısı vardı. Bir sıra tank kama biçimi harekete geçerek yaklaştı. Tankların üst kapakları açıldı, birdenbire çember yok oldu ve inanılmaz bir kesin sessizlik sütlü maviye dönmeye

başlamış göklere yükseldi. Daha bir dakika önce namlu yalazalarının fışkırdığı pencere ağızlarında, beyaz paçavralar belirdi. İlk adam ve ilk grup yürekliliği alıp meydana çıktıktan sonra, başkaları izledi onları. Başka yerlerden de külrengi askerler, elleri havada, başlarında kalpaklar ya da kasketler, başları önlerine eğik, sel gibi meydana aktılar. Çok geçmeden meydanda yedi yüz kadar Alman savaş tutsağından oluşmuş bir kalabalık oluşmuştu.

Binbaşı Buchner uğuldayan bir karanlığın içinde uyandı. Gözlerinin önünde emir subayı Teğmen Loose'un hatları belirdi. Ama aslında beliren Teğmen Loose değil, Çavuş Januscheck'ti. Ve Januscheck konuştu: "Buradan çıkmamız gerekiyor, binbaşım. Tüm yapı üstümüze yıkılıyor." Diğerleri, tüm grubu da oradaydı. Binbaşı Buchner doğrulur gibi yattığı yerden, sendeleyerek avluya çıktı. Un değirmeni cayır cayır yanıyordu; ambar alevler içindeydi. Yanan buğday tanecikleri göğe fırlıyordu yıldız yağmuru gibi. Yüzlerce kilo olmalıydı herhalde böylesine göğe savrulan buğday. Oysa yirmi yedi adamına topu topu bir kilo iki yüz elli gram un vermişlerdi...onu alabilmek için de karşılığında son sigaralarını vermesi gerekmişti. Şimdi ise binlerce kilo un dev yapılı bir havai fişeği gibi kıvılcımlar halinde havaya fırlıyor ve üzerine siyah kocaman pul gibi kurumlar yağıyordu. Dışarda avlu insanlarla simsiyahtı. Ama kimse yürekliliği ele alıp avlu dışına çıkmak istemiyordu. Avlunun dış kapısı ağzındaydı tüm kaynaşma. Gerilerden bağırışmalar geldi: "Ne oluyor? Sokak görünüyor düpedüz...Ruslar tutsakları mı öldürüyorlar yoksa?"

"Hayır, sadece sıraya diziyorlar."

"Subayları da öldürmüyorlar, değil mi? "

"Hayır, subaylara da hiçbir şey olduğu yok."

Sonra da, sırf kısmen ileri doğru itildikleri için, bir asker sürüsü fırladı caddeye. Yine belki de dört, beş yüz savaş tutsağı kalıntılar yakınında sıraya girdiler.

Mahzenlerden ve yığın naline gelmiş cezaevinin birinci katından bağırışlar geldi. "Çıkın dışarı, kim varsa hepsi çıksın, Ruslar geldi!"

Gerçekten gelmişti Ruslar, avlunun ortasında duruyorlardı. Kapılar birden artlarına kadar açıldı, subaylarla erler dışarı döküldüler.

Bir yarbay bağırdı: "Teslim olanı vururum."

Bir albay gürledi: "Savunma sürüyor."

Ama erlerin büyük çoğunluğu,iki bine yakın er, yollarını sürdürdüler, binadan çıktılar. Yarbay ve albay bu önemsiz ağır ağır akan selde

önemsiz birer noktaydılar.

Birden 2 cm.lik bir uçaksavar ateşe geçti. Silah toprak bir sütrenin gerisindeydi. Yakınında duranlar bağırıştılar: "Tank kolordusunun başkanı."

Tank kolordusunun kurmay başkanı ve birçok genç subay duruyordu silahın gerisinde; yüzleri burkulmuş, elden geldiği kadar hızla ateş ediyorlardı. Rus havan bataryaları bir kez daha dövmeye başladı meydanı. Almanlardan bir kısmı, Ruslardan da bir kısmı can verdiler ya da yaralandılar. "Gebertin köpekleri, vurun onları!" diye bağırdı adamlardan bazıları. Ama askerlerin büyük kısmı ayakta sessizce bekleştiler. Silahlarını bırakmış ve hiçbir şey yapamayacak halde, donmuşlardı. Ne anlamı vardı insanın kendini son anda kurşunlatmasının? Ruslar çözümlesindi üst tarafını bu işin. Uçaksavar ağır makinelisi yaylım ateşi aralıksız sürdürüyordu. Ruslar da sürdürdüler ateşi. Bir kez daha çılgınca bir çığlık yükseldi göğe iki, üç bin boğazdan. Hiç ara vermeden, daha, daha çok insan akıyordu meydana. Tümü de tutsak olmaya gelmişlerdi. Dakikalar geçti aradan, sonra uçaksavar ağır makinelisi susturuldu; Rus komutanı bir telefon hattı çektirtip havan bataryalarıyla bağlantı sağlayana kadar yirmi dakikadan fazla zaman geçti; o zaman bir kez daha sustu Rus silahları. Orada, cezaevinin önünde, içlerinde albaylar ve generaller de bulunan beş bin kadar erle subay teslim oldu.

Bir saat vardı daha şafağa.

Bir başka yerde General Vennekohl yeraltı sığınağında oturuyordu. Adamlarının tümü terketmişlerdi kendisini: Ruslar o yöreye sızmışlardı bile; yeraltı sığınağı önünde tek nöbetçi olsun yoktu. Saatlerdir kafasındaki soruları tartarak oturuyordu orada: "Teslim mi olayım... yoksa vurayım mı kendimi?" Sonra toprağın içinde oyulmuş basamaklarda temkinli ayak sesleri duydu. Pamuklu ceketli biri göründü, arkasından ikinci biri daha; ablak iki Rus yüzü dikkatle, ihtiyatla girdi yeraltı sığınağına. "Eh, hele şükür, mükemmel bu," diye rahatlayarak bir göğüs geçirdi Vennekohl. Ama Ruslar hayretle baktılar Alman generaline. Yeraltı sığınağını boş bulacaklarını zannetmiş oldukları belliydi.

"Russki soldat?" diye sordu Vennekohl.

"Nyet soldat," diye yanıtladı iki adamdan biri. Bir Alman birliğinden kaçmış, bir Alman generalini tutsak almayı düşlerinden bile geçirmemiş iki sivil Rustu bunlar. Vennekohl bir kez daha o bunaltıcı

soruları sormaya başladı kendine; üstelik artık bir soru da değildi bu, çünkü tutsak düşmesi için biraz daha beklemesi yeterliydi, oysa kendini vurmak için kesin karar vermesi gerekiyordu. Zaten Vennekohl'un da bir türlü derlenip verme gücünü kendinde bulamadığı karar buydu.

Böylece tutsak düşme işi başladı, oysa teslim olmak için hiçbir ortak karar alınmamıştı; daha önce de bu amaçla ortaklaşa birtakım hazırlıklara girişilmemişti. Savaş hattındaki subaylar teslim olmak için nerede örgütlü bir çaba harcamış ve harekete geçmişlerse, -örneğin kent cezaevinde olduğu gibi- karargâh ya da kurmay subayları buna karşı çıkmışlardı; sonunda da o yüzden en son dakikada bile kanlı kıyımlar olmuştu. Bazıları teslim olmuşlardı bazıları da savaşmayı sürdürmüşlerdi. Her ikisi de aynı zamanda aynı yerde, arapsaçı gibi kargaşa içinde sürdürülüyordu; çoğu kez hem teslim işlemi, hem de savaşın sürdürülmesi aynı zamanda aynı yeraltı sığınağında sürdürülüyordu. Bu gece ellerini teslim için havaya kaldırarak kurşuni kitleler halinde toplananlar çok geçmeden önce ince dereler, daha sonra da köpüklü korkunç seller haline gelecek olayın sadece ilk damlalarıydı.

Gök kurşun rengine dönüştü, beyaz, buzlu bir sis yükseldi yerden. Beyaza boyanmış beş tank, çevresi geniş, çember biçiminde bir sahne gibi yapılarla çevrilmiş,tamamen kalıntılarla dolu bir alandan ilerledi. Beyaz bir denizdeki torpido botları andırıyordu tanklar. Koca kafalı, ufak, tıknaz yapılı, güdük bacaklı bir adam birden kendini tanklardan oluşmuş bir yarım çemberin ortasında buldu. Bu adam, bir gece önce komutanı olan generale komuta mevziini savunacağına dair söz vermişti telefonda. Şimdi ise az önce komutanı olan generalin sığındığı boğazdan çıkmıştı ve komuta mevziini savunacağına dair verdiği sözü bir kez daha tekrarlamıştı generale; onun üzerine de el sıkışmışlardı. Bir gece önceki gibi mavzeri omuzundaydı. Üstelik, fişekliği de tıklım tıklım mermi doluydu. Ve şimdi o noktada karşısında, alev gizleyenleri hafifçe kalkmış, beyaz boyalı, dilsiz beş tank duruyordu; yeraltı sığınağının girişinde de Kızıl Ordu askerlerinden bir birlik vardı. Günlerdir koca ordunun bulunduğu durumun aynı ya da benzeriydi bu umutsuz durum. Telefon konuşmaları, kişisel görüşmeler, el sıkışmalar, son kez vedalaşmalar ve son bir söz veriş...o anda omuzundaki mavzeri kaldırıp Kızıl Ordu erlerine ve Rus tanklarına bang bang ateş etmekten başka yapılacak ne vardı? Hiçbir şey engel olamazdı insanın bu ateşe geçmesine; buna karşılık delikdeşik edilerek öldürülmesine. Ama düpedüz delilikti bu ve hiç de akıllıca bir tutum değildi. Hele hele bir

piyade tümeni komutanı ve Ordu Yüksek Komutanlığı Askeri Tarih Dairesi danışmanı için. Hem ne olursa olsun, böylesine bir davranışa ve bu biçim bir çılgınlığa kalkışacak kadar genç de değildi; yaşlanmış, alabildiğine yıpranmış ve körlenmişti. General Gönnern omuzundaki mavzerin kayışına dokunmadı. Umutsuz bir karar ifade eden yüzle ve bir robot gibi yürüyerek yeraltı sığınağıyla arasındaki on iki adımlık aralığı aştı. Kızıl Ordu askerleri sırıtarak açıldılar, geçmesine izin verdiler. General kapıdan girip merdivenin en alt basamağına indi. Yakasının en üst düğmesini çözdü, elini gırtlağına bastırarak derin derin soludu. Aşağıda herkes ayaktaydı, grubun en ortasında da ak saçlı iki komutan general duruyordu. Gönnern onlara hitap etmedi, rasgele konuştu; sözleri oradakilerden birine ya da kendi kendine söylenmişti adeta. "Eh, komutanım," dedi. "Ruslar dışarda." Bunu biliyorlardı zaten; onların da kararlarını vermiş olduklarını Gönnern okudu yüzlerinden. Bir an sessizlik oldu; sonra topukları üzerinde döndü Gönnern. Bir kez daha basamakları çıktı, Kızıl Ordu'nun adamlarına baktı, içelerinden bir subayı seçti. "Subay," dedi, "aşağıda teslim olmak isteyen üç general var."

Ve aynı anda, dört yüz metre ileride, Havacılık Akademisinin yıkıntıları arasında, General Geest kar içindeki mevzilerden ateşe devam edenlerin koruduğu bir yeraltı sığınağında bulunuyordu. Sarı, kemikli yüzünün üstünde çelik bir miğfer bulunan, çenesini yumruklarına dayamış General Geest sert, masanın üzerine dikmişti gözlerini. Kapıda beliren biri dışardan içeri vuran karlı ışığı kapattı bir an. Emir subayı Binbaşı von Bauske idi kapıda beliren.

"Vakit geldi, komutanım. Bu işi şimdi yapmanızı önereceğim," dedi Bauske.

"Yine başlama, Bauske. Başkomutanın emrini biliyorsun. İntihar etmeyi yasakladı."

"Ben yapacağım bu işi, generalim."

"Ben yapmayacağım ve sen direniyorsan, rica ederim burada, yeraltı sığınağında yapma o işi."

Birkaç dakika sonra Geest kapıya gitti, oradan süt rengi dünyaya baktı. Yeniden gördü emir subayını, bir el bombası vardı uzatılmış elinde. Geest birdenbire döndü, yeniden yeraltı sığınağına gitti ve tekrar aldı eski pozunu. Bir kez daha gölge düştü masanın üzerine. Yine Bauske idi gelen. O işi yapmamıştı. Bu kez de Geest birdenbire duygusal bir havaya kaptırdı kendini. Kısmen o anın eseriydi bu;

havada bir hareket, bu ciddi sabahta da bir ciddiyet vardı. Baron von Bauske'nin elini kavradı Geest ve, "Bu senin en büyük yengin Bauske, kendini yenişin," dedi, "o nedenle de..." Masasının çekmecesi üzerine eğildi, onu açıp içinden bir Demir Haç nişanı çıkardı. (bir tümen komutanı, özel durumlarda, karargâh mensuplarına kendiliğinden verebilirdi bu Birinci Sınıf Demir Haç nişanını), Bauske'nin göğsüne iğneledi madalyayı. "Bu yengin için, Bauske, bu yengin için!" Ne olursa olsun, Bauske her hususta bu nişanı hakketmiş yürekli bir subaydı.

Birkaç dakika sonra -kar içindeki mevzilere sığınmış erler hâlâ ateşi sürdürüyor, o nedenle de Rus ateşini üzerlerine çekiyorlardı- General Geest, Bauske'yi gördü: kafasına bir kurşun sıkmış olan emir subayı karlar içinde yatıyordu.

Bir saniye sonra da General Vennekohl ilişti gözüne. Vennekohl bir Rus askeri birliğinin eşliğinde geçiyordu. Geest bunu görünce Ruslara seslendi, kendi de, karargâhından geri kalmış olanlarla tümeninden sağ kalmış altmış kişiyle birlikte teslim oldu.

Vennekohl, Geest, Gönnern ve iki komutan general kentin kenarına yakın bir yerde teslim olmuşlardı. Stalingrad'dan geçirilerek Volga kıyılarındi Rus ordusunun karargâhına geri götürüldüler. Kentin içinden geçirilirlerken durumun ne olduğunu anlayıp teslim olmuş sürülerle Alman askeri tarafından görüldüler.

Şafak sökmüştü. Günle birlikte Volga'dan yükselen buzlu sisler taştan yüksek iskeletleri ve kilometrelerce penceresiz sokakları sarmaya başladı. Bu kente gelene kadar, bir savurganlık, hovardalık içinde, büyük jestlerle, havai fişekleriyle, av partileriyle, insancıl özverilerle geçmişti yolculuk. Bir sürü ülkeden geçen turistik bir gezi, aptal bir kaptan yönetimindeki bir çılgınlar gemisiyle bilinmeyen bir yönde sefere çıkıştı bu. Ancak sonunda, yolun son kısmında, yolcular, salhaneye götürülen boynuzları yaldızlı, rengarenk kurdelelerle bezenmiş semiz sığırın kendileri olduklarını fark etmişlerdi. O ana kadar ciddi bir şey değildi bu sefer; ama şimdi her şey tersine dönmüştü:

"Tozdan geldin, yine toz olacaksın."

Acılı haccın ilk günü başladı.

Mahzenler patladı, içlerinden sislere insanlar döküldü, ayaklar paçavralarla sarılı adamlar, kukuletalı paltolar, beylik kaputlar giymiş, paçavralar içinde insanlar; bit içinde, yaraları kabuk bağlamış, uyuz olmuş, açlıktan ölme raddelerine gelmiş, tüm vücutları kabuk bağlamış yaralarla kaplı, biri bir battaniyeyle, öteki kabaca düğümlenmiş bir

bohçayla ya da elleri boş insanlar. Kentin tüm blokları birbirlerini izleyen, yüzleri kül rengi kalabalıklarla tıkanmıştı.

Volga kıyılarından yola çıkan bir "T-34" tankı ceset yığınları arasında bir yamacı tırmandı, iki yanına ölüler fırlatarak hızlandı. Tankın yolu üstünde bulunanlar ellerini kaldırıp suratlarına yapışmış insan etlerini silemeyecek kadar bitkindiler. Sokakta kurulmuş bir sahra mutfağında biri on porsiyon yemek aldı, onları yedikten sonra da uzanıp can verdi; o adam yüzünden hiçbir şey alamayanlar daha sonraları yürüyüş sırasında halsizlikten yıkılıp can verdiler; ama yürüyüşü sürdürenler ne ilkine, ne de sonuncusuna aldırdılar. Sonra da, "Vatan İçin Ölenler Meydanı"ndan, yüz kusür adamdan oluşmuş bir kafile geldi; sırtlarında kürk yakalı kalın paltolar, başlarında kocaman kalpaklar vardı; hepsinin üstüne de kürk astarlı kamuflaj pelerinleri giymişlerdi, ayaklarında sıcak çizmeler vardı. Yüzlerinde sinirli çizgiler belirmişti, ama hiçbir bedensel dertleri olmadığı da görülüyordu; torbalar, el çantaları, valizler taşıyan erler geliyordu onların ardlarından da. Ve kirli kurşun rengi yüzlü insanlardan oluşmuş uzun kol, kurşun gibi ağırlaşmış kolları iki yanlarına bırakılmış, orada duruyordu. Askerlerin neler düşündükleri ya da herhangi birşey düşünüp düşünmedikleri belli olmuyordu gözlerindeki bakışlardan.

Mahzenlerden, yerdeki deliklerden, yıkıntılar arasındaki gizlenme yerlerinden, kanalizasyonlardan, yıkılmış yapılardan ve boğazlardan, sonu gelmez bir yeni yeni yüzler ırmağı belirdi. Bunlar kül rengi sürüler halinde toplandılar, alınıp götürülmeleri için beklediler. Bu erlerin başlarına kül dökmeleri için hiçbir neden yoktu artık. Bacakları, beyinleri, mideleri, yürekleriyle "işleri bitmiş"ti artık. Geçmişleri olmayan, gelecekleri de olmayan bir kalabalıktılar. Volga kıyılarına yürüyüş bir geçmiş sayılamazdı ama bir geleceğin başlangıcı da sayılamazdı. Bu insanların işleri bitmişti; tükenmiş, toza, küle dönüşmüşlerdi.

Bir yol açıldı sefalet bulvarında. Bir otomobil klaksonunu çaldı, elleri boş ve yolculukları için de tayınları olmayan insan seli iki yana çekildi. Otomobil de karargâh subaylarının geldiği yönden geliyordu. Kapalı bir arabaydı, ama camları açıktı ve içerdeki adama dışarda, arabanın iki yanında duran yüzler bir duman çizgisi gibi geldi. İki yanda iki duman çizgisi. Arabanın ön tarafında iki Kızıl Ordu askeri oturuyordu; arka tarafta ise bir Rus subayı vardı; yanında da yüzü hatıra için bastırılmış madalyalardaki yüzleri anımsatan uzun boylu

biri. O anda, yüzünün sol yansı -ki normal olarak çok güzel, biçimli bir elmanın üzerindeki bere izini andıran belirli bir kusuru vardı- seğirmiyordu... bu adamın omuzlarından kalkmış olan yük o denli ağırdı ki, o anda, o geçici anda, son derece hafiflemiş gibiydi.

Son bir günlük emir yayınlamadan, veda, teşekkür etmeden geride bıraktığı erlerin yüzleri karşısındaydı şimdi. Bu yenik sürüler kendileriyle konuşulacak durumda değildiler. Otomobildeki adam ordusunun başına belâ olmuş dizanteriye, tifüse ve açlığa dair bilinmesi gerekli ne varsa tümünü biliyordu; bu illetlerle ilgili tüm manzara sayılar halinde sunulmuştu kendisine. Ama o sayılar ameliyat salonlarındaki kesik insan parçalarının içlerine atıldığı kovaların çalındığını, ameliyat salonlarında kesilmiş kolların, ellerin, bacakların gömüldükleri çukurların deşilip içlerine gömülmüş şeylerin yenilmiş olduklarını bildirmemişti. O biçim şeylere yer yoktu durum raporlarında; bunlara dair en ufak bir yazılı şey görmemişti ve o anda ordusunun ne halde olduğuna dair gerçek hiçbir bilgi sahibi değildi; ordusu öyle bir durumdaydı ki, bir tek, özellikle gizli yiyecekten söz eden bir tek söz birtakım kafalarda asılsız birtakım hayaller uyandırarak yüzlerce adamı düpedüz çıldırtabilirdi. O yüzden bir atelyenin damında gördüğü adamların ne diye çırpındıklarını kesinlikle anlayamazdı. Sonra onların damdan aşağı yuvarlanan ölüler olduklarını anladı ama o kuklaları andıran kaskatı insan demetleri arasında hâlâ canlı yaralılar da bulunabileceğini kesinlikle almadı kafası. Tamamen olanak dışıydı böylesine bir şey. Ne olursa olsun, o bağırışan, elleriyle kollarıyla birtakım işaretler yapan damdaki acayip insan sürüsü, tutsak düşmüş bir Alman feldmareşali ile ona eşlik eden Rus subayı arasında söyleşi konusu olamazdı. Sonra işte o T- 34 Rus tankı... hiç kuşkusuz, o Rus tankı da, Rus hafifmakinelisi , Alman Messerschmidt uçağı ve Çek yapısı Bren makinelisi gibi, bir gün gelecek, bu savaşta kendi türünden silahların en mükemmel örneği olarak bilinecekti. Ama o da bir konuşma konusu olamazdı o anda; yoksa yine eninde sonunda birtakım askersel sorunlara yol açacaktı; o ise kesinlikle uzak durmak istiyordu böyle konulardan.

Ama nihayet buldu kendine göre bir konu. Bir Alman piyadesi için sigara saran bir Kızıl Ordu mensubu gördü. Rus askeri, bir Rus sigarası "*mahorka*" sarıyordu. "Beni hep ilgilendiren bir konudur bu, Bay Polkovnik." dedi feld mareşal. "Şu sizin *mahorka*. dediğiniz asker tütünü. Gerçekten asıl tütün gibi nikotin var mı içinde?"

"Ne olursa olsun, erlerimiz onu kaliteli tütüne üstün tutuyorlar,

Herr Feldmarschall; gerçek tütünle bile değiştirmezler. Bildiğim kadarına göre, terkibinde nikotin var."

"Tabii, herhalde olmalı; yoksa nasıl verirdi o tatlı içimi? Genelikle herkese veriyor askerlerin *mahorka*'dan aldıkları rahatlığı. Gerçek tütün içiyormuş gibi bir his duydukları kesin. Sırası gelmişken sorayım, neye benziyor bitkileri, Bay Polkovnik? "

Zengin bir konuydu bu, uzun zaman üzerinde durup konuşulabilirdi. Otomobil pencerelerinin dışında lime lime üniformaları içinde, avurtları göçmüş, elbiselerindeki değneklerin yardımıyla topallayarak yürüyen, ayakları branda parçalarına sarılı, sayıları gittikçe artan askerler kar içinden yol alıyorlardı. Hiçbir iaşe subayı, hiçbir levazım birliği onlara partal bir ot şilte bile hazırlamamıştı. Kimse düşünmemişti onları; koca ordu da son dakikaya kadar çalışıp sadece inzibatlarla harp divanı işlevlerini sürdürmüştü idam emirleri verip onları uygulayarak. Feld mareşale gelince, halka biçiminde yapraklı bitkilerden söz ederek geçip gidiyordu.

Führer çok uzaklardaydı; Kolin'in, Kunersdorf'un yenik düşmüş ve perişan bombacılarından daha ezik, daha yenik olan bu küllrengi asker sürülerinin halini göremezdi. Bu Führer manivelanın uzun kolunu basturan (ve de sapına kadar boktan) bir herifti. Kuşatılmış, dışarıyla bağlantısı kesilmiş, okyanusun ortasında tek başına bir gemi gibi yine kendi kaynaklarına sürülmüştü; felaket getiren komutu veren de bu ordunun kendisi, başkomutanı olmuştu. Kurmay başkanına yüklenemezdi bu işin suçu. O iti anlamak güç değildi: Prusya genel kurmayının çerçevesi içinde, bir Nazi olarak, sadece anlık ilgi uyandıran bir kimseydi; on yıllık bir süreden sonra yaşayamayacağı anlaşılmış, söz gelişi, deneysel bir yaşam biçiminden başka bir şey değildi. İki savaşı bizzat yaşamış, Rossbach ve Leuthen'e kadar uzanan bir geleneği sürdüren kana susamış Nazi generali değil, madalyon suratlı, uzun boylu adamdı; üçüncü bir dünya savaşını da çok daha öncelerden düşleyen, çılgınca bir şey olsa da yine de genel politikada tutumluluk sağlayan oydu. Bir ordunun idamına verilmiş emrin üzerine de bir hale koyan yine o adamdı.

Dünyaya hükmetmek fikri, ufak bir Orta Avrupa ülkesinin koşulları içinde, başlangıçta çok ağır gelişmişti. Ezilmiş insanların döktüğü terden, kışla havasından doğup gelişmiş, dünya çapındaki ilk kararını vermek zorunda kalmış ve başarılı olamamıştı. İnsanlara ve insan yaşamına zerre önem vermeyen, aksine o yaşamın üzerine tüküren bir kafa canavarcasına şişirilerek ve desteklenerek ikinci bir kez yola

çıkmıştı. Akıllara durgunluk verecek bir ilk sıçramadan sonra tüm bir kıtaya yayılan savaş alanı üzerinde ikinci bir kez yıkılıyordu. Tek bir savaş alanına iki yüz bin insanın kemiklerini sermişti. Koca bir memleket matemdeydi, koca bir millet tüm gücünden koparılmıştı; çaresiz emekçiler, kendi tarlalarında haklarından yoksun köylüler, sınıfından indirilmiş ve bombalanmış mülklerinin kalıntıları içinde gizlenen bir orta sınıf. Ve burada, Volga boylarındaki bu büyük perişanlık içinde, feld mareşalin yüzünde yarım bir felç belirdi. Bir gece önce son derece büyük bir heyecan belirtisi, bir muamma ifadesiyle olmuştu bu. Ölümü kabul etmesi amacıyla verilen emir aklındaydı, ama yüzeyde de kendi postunu kurtarma telaşı vardı. Ve bir mantık şimşeği içinde, birden iki yüz yıllık yoğun bulutların içinden geçmişti. Özveri anlaşılabilirdi, anlamın farkına vardı. Ama insanın kendi toprağı uğruna, kendi halkının korunması için yapıldıysa. Ama idealistçe bir özveride bulunarak başarısız bir eşkiya saldırısını şana şerefe bulamaya çalışmak olanaksızdı. Saçma, çirkin bir şeydi bu. İçinde bir anda bir şimşek çakmış gibi her yeri aydınlatan bu düşünce iki yüz bin ölünün yattığı savaş alanını ve feld mareşalin karanlık bir köprüden geçen yolunu da aydınlatmıştı.

Ve şimdi de, yüz hatları son derece ince olan özel kişi özel otomobilde Rus askerinin tütünü üzerinde konuşuyordu. "Demek bu bitkinin çiçekleri genellikle beyaz, kırmızıdır ve ender olarak sarı? Aha, şimdi anlıyorum, Bay Polkovnik. Lithraceae dalının adi altın kamışı türünden olmalı. Bizim Almanya'da yetişir; yirmiden fazla türü vardır. Çok ilginç gerçekten..."

Feld mareşal *mahorka* üzerine çene çalmayı sürdürdü.

Dışarda da askerler, harmanı atılmış ordunun çeri çöpü, bir zamanlar canlı olan biçimlerin boş kavuzları vardı. Ve rüzgarın hafif bir esişiyle havalanan bir avuç saman gibi hareket etmeye başladılar. Volga'dan uzaklara, batıya doğru görünmeyen ayaklar üzerinde, inanılmayacak kadar ağır bir akış, bir hareket başladı.

Bir tek el bile kalkmadı mareşali selamlamak için. Kimse de çıkıp bağırmadı, *"Heil!"* diye.

Yenik düşmüş askerlerin geçidi Gumrak yolunca ilerledi, dar bir boğaza indi, sonra yine belirdi öbür yamaçta. Uzun, çok uzun bir gri ipliği andırıyordu kol... on, yirmi, otuz bin adam...ordudan geri kalanların yarısıydı bu, ordunun öteki yarısı ise hâlâ doğrama doğrama

kıyılıyordu. Çünkü hâlâ yeterli değildi verilen kurban! Alman anaları onları havaya atılmış çelik yağmurları altında parlak kış göğünün altında bu akılları durduracak yıkım için doğurmuşlardı. Komutanları telsiz şifrelerini güney grubundan almıştı. Rayş Mareşalinin nutkunun bir kopyasını da aynı yerden almıştı. Fabrika avlularında ve komutanın adamlarının yattıkları penceresiz atelyelerde demir, toz ve alevler anaforlar yapıyordu. Göring'in nutkunun kopyası bardağı taşıran son damla olmuştu. Komutan müthiş öfkelenerek Führer'in karargâhına şu teli yollamıştı: "Vakitsiz cenaze marşları istemiyoruz!" Ama bir saat sonra da son adamına kadar savaşacağını içeren bildiriyi göndermişti. Ordunun son can çekişmelerini tarif için biçimlenen formül buydu, ama bu kez de ordu komutanlığı son bir komut vermeden veya bir veda bildirisi yollamadan susunca, bu formül de bir laf ebeliğinden başka bir şey olmuyordu. Bir sürü birliğin komutanı böylesine bir son dem numarasından hiç de memnun kalmamışlardı. Bir grup yaşlı albay davranışındaki bu çılgınlığa komutanın dikkatini çekti ve bu kır sakallılardan biri de dize gelip adamlarının böylesine doğranmasına bir son vermesi için yakardı komutana. Tenis Raketi'nde ve ekmek fabrikasında askerler silahlarını bırakarak Rus tanklarının geçip karargâhın kapılarına kadar gelmesine izin verdiler. Çok geçmeden yirmi bin askerle subayları teslim aldılar. Kuzey grubunun komutanı ve kurmay başkanı ile yedi de general vardı bu subayların arasında, ondan sonra da batıya doğru akan bu sele geceleyin ve ertesi sabah yeni kitleler katıldı.

Yol üzerinden akanların sayısı kırk beş bini bulmuştu. Kırk beş bin adam...oysa, son ekmek kırıntısı yenmiş, son sargı bezi açılıp kullanılmış, son litre yakıt harcanmış ya da havaya uçurulmuştu. Hiçbir taşıt aracı yoktu; tüm personel kariyerleri, kamyonlar, ambülanslar, komutan arabaları ve topçekerler daha ileri gidemeyecekleri yere kadar kullanılmış, sonra da havaya uçurulmuşlardı. Ordu Karargâhı adamlarının sadece bir tek şeyini, mezarlarını önceden düşünmüş ve ordu ekonomisini de ona uygun biçimde yürütmüştü. Bu binlerce adam da ölüme teslim edilmişti. Dizanteri, tifüs ve veba da onlarla birlikte yürüyordu. Bu zavallı erleri doğuya doğru yürütme olasılığı, Alman cephesini açmayı ve onları durumlarından sorumlu olanlara devretmek...bu düşünceden vazgeçilmesi gerekmişti. Birkaç karargâh subayından başka, dört yüz kilometrelik yolu geçip de Alman hatlarına doğru yollara dökülenler içinden, birkaç kurmay subaydan başka sağ

kalan olmanı.

Rusya'nın bu canlı kargaşayı çözümlemesi gereklyordu.

Kırk beş bin kişi orada, daha önce tutsak alınmış Alman askerleriyle birlikte, toplam tutsaklar doksan bir bin kişiyi buluyordu..Bu muazzam kitlenin birdenbire bakılması, yolluklarının verilerek oradan taşınması gerekiyordu. Oysa Rusların kendi cepleri boştu. Bozkırdaki köyler yerlebir edilmişti. Çiftliklerdeki tüm baş hayvanları kesilmişti. Demiryolları tahrip edilmişti. Kullanılabilir durumdaki yegane demiryolları da eski Rus hatlarının gerilerindeydi. Tutsak nehri Kutluban'a doğru ilerledi; yollarını oralara kadar yaya sürdürmeleri gerekiyordu. Ruslar bu yolculuğun ilk merhalesi olarak Gumrak'ı seçmişlerdi. Biraz derlenip toparlanmış olan bu ilk istasyonu derlemek için de, Rusların cephedeki birlikleri kendi tayınlarının, doktorlarının, sağlık birliklerinin ve her türlü tıbbi malzemenin bir kısmını vermişlerdi. Ama tutsakların büyük kısmı normal olarak üç saatte aşılabilecek yolu saatte yedi yüz metre hızla iki günde alabilmişlerdi.

Geceleyin yine buzlu bir sis çıktı, üstelik sadece Volga'dan da değil; tüm boğazlardan, karla kaplı manzaranın göbeğinden yükseldi sis! Yürüyenler içe ürperti verici yan boğazlarıyla nisbeten sığ bir boğaz olan Krutaya Balka'ya vardılar. Kafile, döşemeleri yer yer sökülmüş, delikleri de atların kemikleri ve donmuş karla tıkanmış tahta köprüden geçti; geçenler etsiz, kaputlara ve paçavralara sarınmış ve artık çok kalabalıklaşmış bitkin yaratıklardı. Kah kalabalık, kah ufak gruplardan yer yer de sadece bir çiftten oluşan bu insanların başları önlerine düşüyordu ve oldukları yere yıkılmamak için birbirlerine dayanıyorlardı. Sonra da kızak üstünde yatan birini çeken başka biri. Ardından dağınık düzende bir kol. Böyle daha, daha çok sayıda kollar, sonu gelmeyen bir sel; ayaklarını sürüyerek, sendeleyerek, kayarak, tekrar doğrulup kalkarak yeniden yollarını sürdürenler; hareket halindeki bir trenden dağılan duman gibi, daha, daha başka insan kafileleri

Güneş gökte çok yükseklerde olduğu bir sırada başlamıştı yürüyüş. Ama daha önceleri burada ucu bucağı olmayan bir karlı çölden başka hiçbir şey olmamıştı. O zaman da, tutsaklar bu boğaza varmadan, yapayalnız, tek başına bir adam sabahın sisleri içinde geçmişti o köprüyü. Köprünün orta yerinde durmuş ve aşağıya bakmıştı. Aşağıda bir at ölüsüyle sönmek üzere olan bir ateş görmüştü. Küllenmiş ateşin çevresinde dört adam birbirlerine sokulmuşlar, kaputları ve siperlikleri

savrulan karla beneklenmiş halde tüyleri kabartılmış kocaman kuşlara benziyorlardı. Uzun bir kamyon şoförü kaputu giymiş olan adam köprünün korkuluğundan aşağıya bakarak seslenmişti onlara: " Hey, siz aşağıdakiler, ne arıyorsunuz burada? Neden birliklerinize katılmıyorsunuz; neyi bekliyorsunuz burada? "

"Sonumuzu!" diye yanıtlamıştı biri.

Bu ses bildik gibi gelmişti kendisine. Bunun üzerine, adam köprüden aşağı inip onların yanlarına gitmiş ve yanıt vermiş olanın Gnotke olduğunu görmüştü. Gnotke sırtındaki kaputu silkmiş, ayağa kalkarak, "Albayım, efendim," demişti (albay ya da general,) hiçbir anlamı yoktu artık." Bir zamanlar hayatta kalmak yeterli sanırdım, o inanç ayakta tuttu beni. Ama artık bunun doğru olup olmadığından bile emin değilim. Bu da kötü."

"Çok kötü, feci bir durum!" diye yanıt vermişti Vilshofen, sonra da ateşin çevresindeki ötekilere bakmıştı.

"Bu , er Altenhuden, ayağa kalkamıyor artık," diye açıklamıştı Gnotke. "Bu da er Franz Schiele; o da kalkamıyor ayağa." Vilshofen'in tanıdığı Altenhuden her zamanki gibiydi; yüzünün ifadesi sakin, nazlı ve yüz hatları da mavimsiydi. Vilshofen'in tanımadığı Franz Schiele'nin yüzünün ifadesi de sakin ve nazlı ve mavimsiydi. "Bu da Matthias Gimpf; uykuda şimdi ve uyanık iken de hep kardan ve yürüyen tutsaklardan söz ediyor."

"Eh, oturun."

Ve Vilshofen'le Gnotke oturdular.

"Çok güç bir durum; üstelik insanın tek başına içinden çıkamayacağı bir durum." Vilshofen konuşmayı bırakılmış olduğu yerden, kafasındaki düşünceleri de kalmış olduğu yerden sürdürdü. Tek başına çıkılamazdı içinden. Tek başına bir adım atamazdı. Dünyaya tek başına gelmiyordu insan ve o dünyadan tek başına ancak açık göğün altında yatan bir leş olarak çıkardı.

"Tek başına çıkılamaz içinden, Gnotke."

"Evet, çıkılamaz!"Kimse Gnotke kadar iyi bilmezdi bunu. İşte şurada oturuyordu Gimpf...omuzlarına kadar kara gömülmüş, alnı ateşler içinde, dudakları yarılmış, Gimpf, Gnotke'nin yalnız başına kalmak korkusunun nicedir tanığıydı. "Ama vaktiyle yalnız değildik," diye sürdürdü konuşmasını Gnotke; bu sözlerdeki yergi , Vilshofen'in dikkatinden kaçmadığı gibi üzerinde etki de yapmıştı.

"Hayır, yalnız değildik. Yanıbaşımızda bir silah arkadaşının

yattığını biliyorduk, arkamızda da bir başka..." Ve orada karıştı herşey.Cephede ellerinde mavzerleriyle yan yana insanlar vardı. Geride ise komutanlar, karargâhlar, iaşe birlikleri. Daha da gerilerde: tümen, kolordu, ordu, Ordu Yüksek Komutanlığı, Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı, Führer ve Yüksek Komutan. En aşağıdan en üst rütbeye kadar bir tek akıntı, bir irade, bir yazgı olması gerekirdi. Ve bu piramit de halk gücünün, halkın gücünü kullanan, halk yazgısının bekçisinin tümünü içermeliydi.

Her şey açık, kristal kadar berraktı.

Ama gerçekte yegane berraklık-ve büyük acı- Gnotke'nin havayla kavrulmuş asker yüzüyle iki mavi ölü maskesine ve ateşler içinde yanan Gimpf'in boncuk boncuk terleyen pançа pançа yüzüne bakan bu ellilik adamın gözlerindeydi. Göz kamaştırıcı, kristal gibi gök de berraktı; çünkü zaman geçmişti, hâlâ da geçiyordu ve Vilshofen'in parlak, açık gözleri de aslında uyuyan bir insanın gözleriydi.

Tekrar uyandı.

Milyonlarca kabaralı postal üsünde göz kamaştırıcı doruğa yürüyen ordu, en alttan en yükseğe kadar halkın ruhunu içinde toplayan varlık...yeniden daldı düşüncelere kalmış olduğu yerden. Her şey berak, her şey saydam... ne var ki, o anda bir boğazda oturuyordu ve karşısında da elleri kaputunun geniş yenlerine sokulmuş biri oturuyordu, onun karşısında da suyun yüzünde kalmak için en ufak bir çaba bile harcamayan, şimdiden büyük yolculuğa çıkmak üzere olan bir başkası ve şimdiden derin denizin dibine inmiş iki mavi taş. Başlarının üzerinde de üstünden sonu gelmeyen kül rengi canlılar nehrinin geçtiği köprü, gözleri olmayan ya da bakışları yere çevrilmiş bir larva, binlerce, on binlerce ayak...ve artık sağlam, el bombacı çizmeleri de değildi artık onlar. Yolun üstünde, sonu gelmeyen, kaygan bir iz bırakarak gidiyorlardı. Birden, burada ordu damlayarak akan kalın bir çamurdan başka bir şey değilken, bir topçu barajı göğü paraladı, Kuzey Stalingrad'dan siyah duman kümeleri yuvarlanarak geldi, bir üç, dört bin adam daha can verdi. Halkın iradesi değildi bu kuşkusuz, bu gereksiz topçu barajı, bu köprünün üzerinden sürünerek geçen yaratıklar ve mavi birer ölüye dönüşmüş insanlar. Pek, pek çok şey vardı insan iradesinin sonucu olmayan.

Üstelik de artık saydam değildi; matlaşmaya başlıyordu.

Bu kez, bitkinlik yeniden kendini avucuna aldığında, gözleri kapalı uyudu Vilshofen. Ama düşünceleri şeytancasına kıvrımlarla yolunu

sürdürdü ve göğün gürültüsü de dinmedi; köprüden geçiş sürdü ve yakınlarında birtakım kımıldamalar oldu. Gimpf nöbetler içinde sayıklıyor, Gnotke de onu yatıştırmaya çalışıyordu.

Buraya, Krutaya Balka'ya kadar iki bin beş yüz kilometreyi sürünerek geçen halkın ruhu değildi herhalde. Yukarıdaki köprüden gelen ayak sürümeleri ve köprünün altında orada da genel durumun hiçbir ilgisi yoktu herhangi bir tür ruhla. Olsun olsun da Ordu Propaganda Dairesi ile bir ilişkisi olabilirdi. Tümenler, kolordular Yüksek Komutanlık ve OKW ve Führer... o muazzam piramit halk ruhunun bir ifadesi değildi. Sefil Alman halkı, kentler kurdun, katedraller kurdun, hür toprağın üzerine onu işleyen hür rençperler yerleştirdin, güzel sanatlarda, bilimde, hukukta, dilde baş döndürücü doruklara eriştin. Hansa'yı yarattın, esnaf birliklerini kurdun, hür zanaatlar yarattın, tabiatının birçok değişik ifadesini buldun. Askersel örgütlenmen senin yapının sadece bir parçası, çetrefil sosyal yapının bir tek kesimi sayılabilir. Ama o kesim büyüdü, son derece güçlendi, kendisinden başka ne varsa yuttu. Tüm bendleri yıktı, başka ülkelerin topraklarını bastı, rençper işlediği toprağı, emekçi işini, papaz cemaatini, öğretmen öğrencilerini, delikanlı arkadaşlarını, koca karısını terketmek zorunda kaldı; halk artık halk olarak yok oldu; birey oduna, kömüre, fuel oil'a, alevler içinden göğe yükselen simsiyah bir yalazaya dönüştü.

Birinci Dünya Savaşından önce orduya girmeden evvel felsefe öğrencisi olan, sonra da orduda kalıp silahlı kuvvetlerin yabancılar ve haberalma dallarında çalışmış, 1939'da da bir kez daha olanak dışı olanı olanak içi yapmak üzere yola çıkmış bir adamın düşünceleri.

Aynı boğazda bir başka adam, Matthias Gimpf de uykuyla uyanıklık arasında, kendi kendine mırıldanıyor, elleriyle kollarıyla birtakım hareketler yapıyordu. Kendi düşünün seline kapılmış, bazen başını kaldırıp yukarı bakıyor, yoldaşı Gnotke'yi tanıyor, sonra yine o içe ürküntü verici karlı gecede kendinden geçiyordu. Gimpf'in burun delikleri ve dudakları kurumuş salyayla ve hırıltılı soluyuşlarla simsiyah kesilmişti. Yüzü koyu kırmızı bir renk almıştı ama gırtlağında ve göğsünde görülen kırmızı lekeler yoktu yüzünde. Yakasıyla göğsünü de soğuk havaya açmıştı. Gnotke onun ağzına kar koydu; sonra, Gimpf son derece şiddetli bir başağrısından yakındığı vakit de, onun alev alev yanan alnına karda serinlettiği elini koydu.

Gimpf sonunda konuşmuş, Gnotke için de bir bilinmeyen

olmaktan çıkmıştı; nöbet geçirip sayıkladığı sıralarda ve iki nöbet arasında kendine geldiği zamanlarda hemen hemen herşeyi anlatmıştı. Onun gerçekle olan bağının nerede kopmuş olduğunu biliyordu Gnotke...aysız karlı bir gecede, Viyazmadan Smolensk'e giden yolda...

Tekrar dinledi Gnotke o öyküyü, bu kez, tamamen uyanmış olan Vilshofen de dinledi:

"...Ufacık iki çocuk, başlarında kürklü başlıklar vardı ve küçücük elleri de beceriksiz ufak encekleri andırıyordu, minicik eldivenli elleri... dört yaşında kadar falan olmalıydılar. Arkadan geliyorlardı güçlükle, düştüler, bir daha da kalkamadılar. Yüzbaşı Steinmetz komut verdi çocukların vurulması için, o komutu da Çavuş Leopold getirdi yerine...Ondan sonra üç çocuk daha vuruldu, o komutu da ben yerine getirdim...Yüzbaşı Steinmetz verdi kasketler hakkındaki komutu, onun üzerine tutsakların başlarındaki kasketlerini aldık..."

Hırıltıyla sürdü boğuk ses:" ...çok korkunçtu...hava, soğuk, rüzgâr, kar...fabrikada sardalya gibi birbirlerine sokulmuşlardı..."

Vilshofen yine açtı gözlerini. Boğaz tütüyordu, ama boğaza açılan öteki boğazlar da tütüyordu; her tarafa kırağı inmişti; sonra koyu bir sis yükseldi göğe doğru. Gece yıldızı köprünün yanıbaşında demirlemiş bir geminin fenerini andırıyordu. Sisler içinde öylesine soluk bir nokta. Köprüden gelen sesler duyuluyordu; nemli hava bir telefon teli gibi taşıyordu sesi. Rusça birtakım sözler: *"Taşcitye zaboy!* Kaldırın götürün onu!" Almanca sözler: "İşi bitik artık, gidemez, biz de gidemeyiz."

Yere vurulan ayaklar, yerde sürünen ayaklar, yeri kazıyan ayaklar. Biri yüzükoyun devrildi, bir daha da kalkmadı. Sızlanışları kesildi sonunda, sessizliğe karıştı. Başka sözler: "Papaz efendi...herhalde torbanızda bir şeyler olmalı, değil mi?

"Hiçbir şey yok, sadece son veda mektuplarından başka. Ama burada, kaputumun cebinde bir paket daha peksimet kaldı..." Sonra köprünün bitiminde ölen sözler: "Öyle demek. Onu da idare etmek gerek. Gumrak'a kadar."

Mırıldanan sözler, yirmi, otuz metre uzaktan gelen ayak sesleri. Sis sesi taşıyordu, ama işin en garip yanı bu değildi. Sessiz, anlaşılamayacak kadar sessizdi ortalık. Yirmi yedi günden, yüz günden, Mius'tan bu yana iki yüz günden beri, gündüzler ve geceler tankların, topların ve Stuka'ların uğultularıyla paralanmıştı. Şimdi ise her şey derin bir sessizliğe bürünmüştü. Anlaşılabilir, dayanılabilir gibi değildi. Yer, gök sessizdi ve sisler içinde öksürüklerden başka hiçbir ses duyulmuyordu.

Köprünün altında yatan bir hasta adamın boğuk cümlesi. "Şapkaları attık onun üzerine, uzağa, karların içine."

"Ama neden attınız? " diye sordu Vilshofen.

"Şapkalarını almak için koştular, o zaman ateş ettik."

"Kimdi koşanlar? "

"Ruslar," diye yanıtladı Gnotke.

"Neden söz ediyor? " diye sordu Vilshofen.

"Bir muhafız birliğinde imiş, Viyazma'dan Smolensk'e sevkedilen bir tutsak kolundan söz ediyor..."

Gimpf tekrar açtı gözlerini; nöbetten sıyrılıp kendine geldiği anlardan biriydi bu. Yüzünün ifadesi değişti; gözlerinde kendine gelmiş olduğunu belirten bir pırıltı belirdi. Eski komutanını tanımıştı.

"Sen orada mıydın, Gimpf? " diye sordu Vilshofen.

"Yapamadığın şeyi ve neden cezahlar taburuna yollandığını anlat albaya? " dedi Gnotke.

"Viyazma'da 27l. Kamp'ta muhafız birliğindeydim," dive mırıldandı Gimpf.

"Smolensk'e götürdüğünüz tutsak kolundan söz et Albaya. Kaç kişiydi tutsaklar? "

"On beş bin."

"Kaçı varabildi Smolensk'e? "

"İki bini."

"Peki, ne oldu ötekilere? "Vilshofen birden doğrulmuştu;yüzünü, hasta adamın üzerine eğdi.

"Yolda kaldılar..." diye mırıldandı Gimpf.

"Yolda mı kaldılar? Demin kürk şapkalı ve yün eldivenli çocuklardan söz ederken ne diyordun? "

"Hepsi yolda öldüler, askerler, kadınlar, çocuklar... o üç zavallı küçük de, o üç küçük çocuk da...'.

"On üç bin kişi yolda kaldı ha? Gimpf! Gimpf!" Vilshofen kavradı onun kolunu. Gimpf'in yüzü buruştu, kanla doldu gözlerinin akları. Bir kez daha bulandı belleği. Dudaklarında kara köpükler belirdi, hırıltıyla birtakım belli belirsiz sözcükler mırıldandı: "Yüzbaşı Steinmetz...Hiç mermi kalmamıştı...Biz de kürek lerimizle...Ah, ah, karda..." Karda sürünerek ilerleyen ayaklar...ölmüş olan er Schiele'nin yüzü...ölmüş bir başka erin, Altenhuden'in yüzü... Gnotke'nin ihtilâçlarla çırpınan Gimpf'in üzerine eğilişi.

Sessizliği ölümün. Felâket...

Sadece askersel bir felaket değil, sadece bir stratejik haritanın üzerine çizilmiş yanlış çizgiler değil, sadece birtakım rakamlarla dolu sütunlarda yapılmış hatalar değil... Üç çocuk, dörder yaşında henüz... Ne çekerdi öldürülmüş üç küçük çocuk basküldе? Ve, o içe ürküntü verici düşünce... hem sonra sadece o üç küçük çocuktan, sadece Viyazma'dan da oluşmuyordu facia...

Ne denli ağırdı suç?

Ne kadar çekerdi ölü Stalingrad ordusu basküldе, ne kadar çekerdi bu hayaletimsi tutsak seli basküldе? Daha başka neler koymak gerekirdi terazinin kefesine suçun ağırlığına karşılık? Hem suçu tartılabilir miydi? Ve nasıl tartılabilirdi?

Çocuklar vurulmuş, kadınlar vurulmuş, yaşlılar vurulmuş, çaresiz tutsaklar vurulmuştu... "yasanın bildirdiği gibi" diyen komutlara uyularak. Ne biçim yasaydı bu? Bir doğa yasası, bir mantık, metafizik, insan ilişkilerinden doğmuş bir yasa mıydı? Herkesin çıkarlarını gözeten bir yasa mıydı? Neydi kökeni, kim çıkarmıştı bu yasayı?

Alman halkının yasası içinden Gütenberg'leri, Matthias Grünewald'ları, Martin Luther'leri, Beethoven'leri, Immanuel Kant'ları çıkarmış aynı milletin yasası mıydı? Kendi yarattıklarının ürünleriyle yaşayan yaratıcı bir halkın yasası mıydı?

Alman halkının başka bir siyasal yüzü yok muydu dünyaya gösterecek?

Ne biçimsiz bir surat! Sauerland'ın eski bir köylü ailesinden, eski bir kültürden gelme bir köylü çocuğu, boynunda kırmızı benekler, saçları nemli, gözleri yuvalarında oynuyor, dudaklarında simsiyah köpükler beliriyor ve derin derin solurken nefesi kokuyordu. Ama orada da değildi çarpıklık. Felaket sadece askersel değildi, çöküş de sadece maddesel bir çöküş değildi. Önemli olan sadece dudaklardaki tifüs köpükleri değildi. Alman halkı, ne çılgınlık ne delilik bunalıyor burada!

Matthias Gimpf öldü, hem de daha yaşamaya bile başlamamıştı. Yaşamı Viyazma'dan Smolensk'e giden kalın toz gibi bir karın içinde bir kör noktada son bulmuştu. O yolda, insan yüzü taşıyan bir varlığın onu nasıl olup da böyle bir yazgıya sürebileceğini bir türlü kavrayamayan bir çocuğun bakışından kurtaramamıştı kendini. Rus çocuğunun gözleri ve Sauerland'daki anasının iri gri gözleri o tek ve aynı soruyu sordu, yanıt verilemezdi bu soruya. Işıksız, karanlık bir gece karda ayak sesleri, şurada burada ayak pıtırtıları...ve sonra öldü Gimpf, can çekişerek... Tüm vücudun çığlığı, kızgın buhar püskürüş,

şimdi tekrar kar üzerine göçen, ter ve boğuk sözcükler döken, kıvranan, sarsılan ve artık kusacak bir şeyi kalmadığı halde kusmaktan oluşuyordu ölüm. Ölüm de sol ayağın bir silkinişiyle geldi. Gnotke'nin başına haftalar boyu onca dert açmış olan hafif donuk ayaktı bu sol ayak. Ve Vilshofen de o anda bakakaldı ayağa. Daha doğrusu bir zamanlar kendisine ait olan içi kürklü çizmeye. Onları Gnotke'ye kendi vermişti ve çizmeler şimdi ölen erin ayağındaydı.

"Dayanmamız gerekli, Gnotke," dedi Vilshofen bir süre sonra.

Gnotke'nin de gözleri o ayağa takıldı, artık sarsılmaz olmuştu ayak. Başını kaldırıp bir an köprüye baktı, sonra Vilshofen'e döndü, o avurtları göçmüş yüzü, elmacık kemikleri altında belirmiş derin çizgileri, iri burunu ve kocaman gözleri inceledi.

Dünyada yapayalnız kalmış, oradan daha ilerisini göremeyen bu askerle kar, kargaşa içinden, hata, cinayet, suç içinden dişleri sıkarak, vuruşarak yürümek isteyen ve karanlık güçlerin başlarına getirdiği bir korkulu yazgıyı yarıp geçmek isteyen general arasında bir söyleşi başladı. Vilshofen bu faciada kendi rolünü bir kez daha didiklemekten kendini alamadı. İyi bir subay olarak, cephede çamur içinde yatarak savaşmış biri, adamlarıyla sigaralarını, ekmeğini ve başka şeylerini bölüşmüş bir subay olarak, kötü subaylarınkinden daha dikkati çekiciydi. Kimseye silah arkadaşı olmayan, uçağa atlayıp kuşatılmış bölgeden çıkıp kurtulmuş, yalnız kendi postlarını kurtarmayı düşünen ve askerlerin güvenmediği subaylar değil, adamların güven duydukları kendisi. başlarına geçip kendi götürmüştü bu insanları ölümlerine

Şu noktayı kabul gerekirdi o zaman; tüm ahlaksal ve moral nitelikler doğuşlarından kirliydi ve bu niteliklere sahip olanlar verilen emirleri uygulayıp bir yasaya-ki aslında yasa değildi-sadece daha, daha çok şey ele geçirmek, daha fazla kömür, daha fazla demir ve toprak elde etmek, ceplerini doldurmak isteyen bir grup toplumdışı mal sahipleri grubu tarafından konulmuş basit kuralları uygulayacak olurlarsa, bunlar kendilerine karşı bir şeyler üretiyorlardı.

Bir adam yatıyordu köprünün kenarında , tüm ruhunu avaz avaz çığlıklarla gecenin karanlığına haykırarak. Sonra tutsak kolu onun yanından geçti ve kimse ona ve çığlıklarına aldırış etmedi. Bir kez daha bir Rus sesi konuştu: *"Taşçitye zaboy!"* Yine birtakım kimseler sızlandılar, mırıldandılar: "Biz kendimizi bile taşıyamıyoruz."Sonra Rusça küfürler ve bir komut; düşmüşleri yerden kaldırdılar ve aralarında götürdüler, bir süre sonra belki de yeniden yere bırakacakları halde.

Ve burada ise, başka birini haftalarca taşımış, kendi ayağındaki çizmeleri çıkarıp ona giydirmiş biri oturuyordu. Böyle bir yerde kaçan kamyon konvoylarının önlerindekileri çiğneyip geçmiş oldukları yaralıların, halsiz kalmışların ve bazılarında hâlâ biraz güç bulunan hastaların, hem de kamyonlar dolusu bu gibi insanların, tüm hastanelerin yanıp kül olmaya bırakıldığı yerde, böyle bir yerde, böylesine bir davranış çok az görülmüştü. Önemli olan ahlak dokusu buydu işte. Ve böylesine binlerce cehennem yaşamış bir adam da yaşam kavgasını bırakmaya hazırdı artık.

"İşte Altenhuden şurada oturuyor," dedi Gnotke. "Daha dün, memlekettaki evinin bahçe kapısını tamir etmesi gerektiğini söylüyordu; "iyice paslanmış menteşeleri, " dedi. Schiele de şurada oturuyor: bir tek kızı var, başka kimsesi yok. Annesinden kendisine miras kaldıysa o hakkını kaybetmemesi için bankadaki tasarruf hesabında ne kadar parası varsa tümünü çekmesi gerektiğini söylüyordu. Bu türden şeyleri birkaç yıl önce dinlemeye zorunlu kalsaydım bir iskemle kaptığım gibi kafalarına indirirdim. O zamanlar fırtına birliklerindeydim, anlıyorsunuz ya? Anlamadığım her şey saçma gelirdi bana. Kuşkulandığım şeyler de. Şimdi burada oturuyor âkil de. Ve onların burada oturmalarında da, Gimpf'in şurada karlar içinde yatmasında da ben tamamen suçsuz değilim. Neyse, şimdi ben de buraya oturuyorum ve burada kalacağım. İşim bitti artık. Bu kadarı yeter!"

Sürüler, öğleden gece yarısına kadar, yukarıdaki köprünün üzerinden geçti. Sis inmiş, daha önce içlerinden yükselmiş olduğu boğazlara yeniden sürüne sürüne sinmişti. Bir kar yığınından ötekine uzanan köprü de artık tamamen bir kardan geçit olmuştu. Başlarının üzerinde yıldızlı bir gök kemerleniyordu; köprünün üzerinden de soluk bir sel akıyordu. Aşağıda boğazda oturan gruba dikkat eden olduysa bile, yolun iki yanında sıralanan pek çok insan gibi herhalde o grubun da durmuş insanlardan oluştuğuna hükmetmişti.

Yenilgi aynı zamanda her bireyin ayrı ayrı yenilgisiydi. Gecekiler uyuşmuş, ruhları uyuşmuş halde köprüden yürüyen bu yaratıkla kaybedilmiş savaşın yanıp kül olmuş cürufuydu. Şimdiden durumu bilen ve şimdiden savaşa kaybedilmiş gözüyle bakan generaller de oradaydı. Ve buradaki bu adam da (Vilshofen oturduğu yerde omuzlarını çıkarmış, başını çaprazladığı kollarının üzerine bırakmış olan Gnotke'ye baktı) çok daha gerilerde görmüştü yenilginin ne olduğunu. Vilshofen artık onun 1934'te fırtına birliklerinden atılmış olduğunu bilecek kadar çok şey öğrenmişti. Moskova'da kesinlikle son kez olarak silmişlerdi

laydını. Ancak bir ayrığınki gibi yalın bir güç, ancak ilkel bir güç onu bekleyen badirelerden aşırtıp yaşatmıştı. Tüm badirelerden geçerken insan olarak kalmıştı; yanıbaşındaki Altenhuden'leri, Schiele'leri, Gimpf'leri anlamıştı; kökleri çevresindekilere kadar uzanıp o köklerden güç alan bir insandı. Ötekilerin karanlık yazgılarından kendini sorumlu tutuyordu ve bir zamanlar sokaklarda savaşırken çevresine vermiş olduğu zararı biliyordu. Geçtiği hatalı yoldan geri geri dönerek Alman hastalığının ana yoluna gelmişti. Generaller Führer'e karşıydılar ama savaşı kaybetmekte olduğu için; bu adam ise, savaşa başladığı, on yıl önce Alman halkına karşı bir savaşa girişmiş ve kendi çıkarlarına karşı olan halkı kötüye kullanmış olduğu için Führer'e karşıydı. En önemli fark buydu; ne olursa olsun, köklü bir başka anlayıştı bu. O nedenle açlıktan ve ateşten yenilenmiş olarak çıkmış olan bu yüzü kemikli, adam toprağın tozundan bir zerreydi. Aldatılmış, yenik, ezilmiş, umutsuz, şaşkın Alman milleti bir gün yine kendine dönecekse, bir kez daha kalkınacaksa, ona gereksinmesi vardı.

"Gnotkel" dedi Vilshofen.

Gnotke yeniden başını kaldırarak dinledi. Kendisine hitap eden adamın da yenilmiş bir adam olduğunu kavradı birden. Onun da içi yaralıydı ve düşüncelerle derisi yüzülmüştü. Ah, ne olur, iki hafta önce bu kadar açık konuşmuş olsaydı, bir Yüzbaşı Döllwang, bir Teğmen Latte, bir Er Liebich, Fell, Liebsch, Kalbach, Stüve ve daha yüzlerce başkası şu anda hayatta olacaklardı. Ondan daha evvel konuşmuş olsaydı, koca bir tank alayı kendisini dinleyecekti ve belki de ona göre hareket edecekti. Ama yine de dinlemesini sürdürdü Gnotke. Ve doğruydu söyledikleri, tüm koşullara karşın sadece yaşamı sürdürmenin yeterli olduğunu kendi söylememiş miydi? Sonra insanın ne için yaşadığını bilmesi gerekirdi, bu da doğruydu. Şimdi de bu albay karanlığın içinde yol aydınlatan bir fenerci gibiydi. Gnotke merakla düşündü., onda ne vardı ki bu adam yol arkadaşı olarak ısrarla kendisini istiyordu.

"İşte Altenhuden şurda oturuyor, Schiele de şurda." Bu kez Vilshofen'di bunu söyleyen. "Kırık bahçe kapıları,paslanmış menteşeler. Tüm Almanya kırık halde ve bir kez daha sonu gelmedi anaların vasiyetlerinin. Almanya'da şu anda o kadar çok yetim, amaçsız o kadar çok insan, ihmale uğramış o kadar çok kimse var ki. Sonra düzeltilip doğru yola sokulması, yeniden yapılması gereken o kadar çok şey var ki. Bunun için de sağlam her ele ve kafaya gerek var, bunu düşünmüyor

musun, Gnotke? "

"Her halde Ama ilk ve son kez söylemem gerekir bunu, efendim. Ben cezalılar taburundanım. Yani, aşağılıkların en aşağılık tabakasından..."

"Ben de en yükseklerin yükseğinden gelmiyorum ama yine de genel kurmaydan biriydim ve benim omuzlarımdaki suç yükü cezalılar taburundan gelme bir erin taşıdığı yükten çok daha ağır."

"Kaybedilmiş savaşın suçu olarak mı yani, efendim? "

"Stalingrad'da geçirdiğimiz geceler boyunca, savaş alanlarında başımıza gelen felâketler yanında daha birçok şeylerin de üzerinde uzun uzadıya düşündüm. Şu anda suçtan söz ettiğim zaman, yanlış yola sevkedilmiş ve varlığı tehlikede olan halkımıza karşı sorumluluğumuzu kastediyorum. Tabii, halkımız şimdiden kaybedilmiş değilse. Ve bunların da telafisi gerekir!"

"Ah, anlıyorum..."

"Ne anlıyorsun peki? "

"Herhalde bundan sonraki savaşı düşünüyorsunuz, efendim."

"Hayır, Gnotke. Bir kez, kullandığımız silahlar yanlış. İkinci olarak, darbe yanlış amaca yöneltilmişti. Kendi vatanımızdaki başarısızlıklarımız ve suçlarımız dış dünyaya karşı daha büyük başarısızlıklara ve suçlara neden oldu. Benim kafama göre, Avrupa'nın ve dünyanın işlerine karışmak bizim işimiz değil; her şeyden çok, kendi vatanımızda düzeni yeniden kurmak, kendi evimizi düzene sokmak lazım."

"Ah, anlıyorum, Kara Rayşvehr, sosyal cinayetler ve o türden şeyler. Bizim Pomeranya'da da gördük onları. Feme ve SA birliklerini de... Sonra da öldürmeye mecbur kaldılar SA'ları. Hepsini geçirdik."

"Aman Tanrım, Gnotke. Her insan ayrı ayrı dilediği gibi, hür soluk alabilmeli, kendi evinin efendisi olabilmeli, kendi elleriyle yarattığı ürünü isterse saklamalı, isterse yemeli. Yani, kabaca ifade edersek bu türlü bir düzeni bizim yaratmamız gerekli."

"Evet, bu masalı da dinledim bir vakitler."

"Ulu Tanrım, her türlü konuşma biçimi denendi, her türlü sözcük çarpık anlamlarda kullanıldı, hiçbir inanç kalmadı, hiçbir şey kalmadı geriye. Her şey yandı, birer biçimsiz kömür parçasına dönüştü..."

Bir generalle sıradan bir nefer arasında çok acayip bir konuşmaydı bu, ama zaten o saat olağanüstü bir saatti. Ölmüş adamlara ait donmuş iki yüz ve bir de burkulmuş üçüncü bir ölü tanıktı bu konuşmaya. Yere kadar inmiş bir sis sarmıştı grubu. Köprünün

üzerinden de bir zamanların gözde ordusu geçiyordu. Gök yüksek, soğuk ve korpışan yıldızlarla benekliydi. Hava ölümle yüklüydü; perde inmeden az önce bir savaş sahnesinin görünümü.

İki insan yüzü. Artık general ve mezarcı olmayan general ve mezarcı. sadece iki yenik adam. Bu ikisi nasıl olur da elele çalışabilirlerdi? Bir sürü savaş ve yıkım olmuştu ve savaş gerekli olmasa, canice bir şey ise, ne gibi değerler doğabilirdi bu yenilgiden? Sonsuz gözyaşı akıtılmıştı kanlar içine ve hiç, ama hiçbir şey kalmayacak mıydı geriye?..Yeniklerin böylesine olduğu gibi, bir kez daha bir başka "Haçlı Seferi" için yenilmiş silah arkadaşlarına katılması çözümleyecekti sorunu. Çünkü geride başka milletlerin kanlarına bulanarak yapılmış bir yürüyüşten başka bir şey kalmamıştı; sonunda sadece Alman milleti haça gerilmişti. Sonsuzluğa kadar, bir kere, bir kere daha yinelenecek miydi bu gidiş?

"Beni dinle Gnotke, bu terkedilmiş savaş alanının, bu kaybedilmiş savaş pırıltısının ötelerinde yeni savaş alanları, gelecek savaş alanları görülüyor."

"Ben yeterince savaş gördüm artık."

"Ben de öyle."

"Bilmiyorum ama ikimiz nasıl el ele verebiliriz, efendim? "

"Bizim de bunu bilmemiz gerekli; çünkü önemi olan bu."

Gerçekten önemi olan oydu, inen perdenin altında bu çiftin o şeyi yapması gerekiyordu, işte aydınlığa çıkarmak istedikleri şey de oydu. Faciaların sonu değildi bu, ama bir perdenin sonuydu.

Şimdi sabah ve gece sisleri, yıldızlarıyla gök, ikinci kez burgulanarak yükseldi beyaz buğu tüm boğazlardan göklere. Her yer sessizdi ve darmadağın olmuş köylerin kalıntı tepecikleri üzerinde serçeler cıvıldıyordu. Bir gece daha oldu, sonra bir sabah daha; güneş yine yükseldi donmuş Volga'dan; yıkılmış Stalingrad'ın duvarları, taş bacaları ve damsız iskelet yapıları üzerinden çark etti, Volga Bozkırının çatlak beyaz aynası üzerinden yükseldi; sonra Rossoşka Tepelerine ve Don'a doğru bayır aşağı indi, batarken de Don Havzası'nın tarlalarıyla tepelerini bir yangınla tutuşturdu. Ve güneşin ışıkları nereden gelirse gelsin, Volga'dan Don'a, Don Bozkırının alabildiğine bütün köylerinde sessizlik vardı.

Tutsak kolu kar ve sessizlik içinden yol aldı; Volga tepelerinin ve Rossoşka yaylalarının çevrelediği uçsuz bucaksız beyaz çanağın

üzerinden bir turtul gibi ilerledi Orta Stalingrad'dan, havaalanından,Krutaya Balka'dan, dümdüz bozkırdan, demiryolu kenarındaki setten, demiryolu boyundaki seti izleyerek Gumrak'a vardı, oradan sonra Don Bozkırını geçerek Kotluban'a doğru ilerlerdi sürüne sürüne; Kuzey Stalingrad'dan da Gorodiske'den, Aleksandrovka'dan geçerek, sonra da aynı biçimde boğazlar içinden Don Bozkırından Kotluban'a doğru yol aldılar. Kotluban'da savaşın yerlebir etmediği toprak ve insan nehrini alıp götürebilecek trenleriyle bir istasyonu vardı.

Kar ve sessizlik. Issız köylerde serçeler cıvıldaşıyordu; bozkırda ölü yığınlarının üzerinden kara karga kümeleri havalanıyor ve ağır ağır çırpılan kanatlarla sendeleye sendeleye yürüyen insan selinin üzerlerinden uçuyorlardı. Kol, karın içine dimdik dikilmiş at kemikleriyle işaretlenmiş uzun yol kesimlerinden geçti. Arada bir partal Alman kaputları giymiş kimseler sisler içinden çıkıyor ve yürüyenlere hummalı gözlerle bakıyor, bakıyorlardı. Tutsakların çoğu başlarını kaldırıp bakmıyorlardı bile onlara; sonunda içlerinden biri seslenip onları da kendi kafilelerine katılmaya davet ettiğinde, seyredenler bomboş seslerle tutukları mevkileri savunmaları gerektiği yanıtını verip sisler içinde kayboluyorlardı yeniden.

Yol üzerinde verilen kısa molalarda insan seli yüz yüze, bacak bacağa, yeraltı sığınaklarına doluşuyor, sığınakların üzerindeki beylik üç, beş ranzaya hevenk misali insanlar doluşuyordu. Üst ranzalarda yatanlar ranzalar kırılıp göçtüğü zaman, alttakiler ezilerek can verseler bile göçtükleri yerden kalkmıyorlardı. Yeraltı sığınaklarında kendilerine yer bulamayanlar dışarda ışıl ışıl gecede ayakta durup bekleşiyorlardı. Tıpkı bozkırın kıyıcı güneşinde birbirlerine sokulup başlarını önlerine eğerek ayakta bekleşen sığırlar gibi.

Saatte yedi yüz metre hızla yollarını sürdürdüler.

Ufukta bir bozkır yerleşme yeri görüldü. Ama oraya vardıklarında orasının bir yerleşme yeri değil, yan yana, tekerlek tekerleğe, dam dama, parçalanmış, soyulmuş araçlarla, kamyonlarla, personel kariyerleriyle, ciplerle, otobüslerle dolu muazzam bir oto parkı olduğunu gördüler. Kamyonların yanlarına yaslanarak yıkılmak ya da birinin altına girip bir daha kalkmamak üzere uzanmak isteyenlere engel olunmadı. Yol bir boğaza indi; tanklardan, silahlardan, uçaksavar toplarından oluşmuş bir mezarlıktı burası ve kara karga sürülerinin de bir beslenme yeriydi. Boğazın öbür yamacında yeniden ova düzeyine yükseldi yol. Bir zamanlar üzerinden kaçmış oldukları yolda şimdi ayaklar kayıyordu.

Bir zamanlar bu yol üzerinde panik baş göstermişti, insanların üzerlerinden geçilmiş ve ölüler kara gömülmüşlerdi, o vücutların üzerinden sonra yeniden tekerlekler geçmişti. Şimdi yolun üzerini kaplayan kaygan buz başlardan, ellerden, yüzlerden oluşmuş bir mozayikti ve tutsaklar ayaklarını vura vura o mozayiğin üzerinden geçtiler. Gumrak'ın içinden geçerek yollarını sürdürdüler, donmuş ölülerle dolu tren istasyonundan geçtiler, yan hatlarda donmuş ölülerle dolu marşandiz vagonlarını geçtiler. Karın altında vagonlardan bazılarının yanlarındaki yazılar okunabiliyordu: *Deutsche Reichbahn Düsseldorf* ya da *Deutsche Reichbahn Hannover;* diğerlerinden bazılarının yanlarında da *France, Belge, Danmark, Rzeczposolito, Polska, Eesti, Magyarorszag, Romania, Hellenike Demokratia, Jugoslavia* diye yazılıydı. O 'mozayik' yolun üzerinden yürür, yassılmış bir yüzün üzerine basarken bir tek paçavra sarılı ayak bile irkilmedi. O dev yapılı araç mezarlığı kimseye o yengili ilerleyişi anımsatmadı; boğazdaki tank mezarlığı ilerleyiş sırasında kaybolmuş orduya dair anılar uyandırmadı; her ülkeden ayrı ayrı işaretler taşıyan ölülerle dolu yük vagonları da, ordunun ardında bırakmış olduğu uçsuz bucaksız milletler mezarlığına ya da kurmaya kalkıştığı tutsak imparatorluğuna dair düşünceler uyandırmadı.

Şurada burada kafaları hâlâ düşünebilecek durumda birkaç kişi vardı. Binbaşı Holmers istasyondaki vagonların yanlarından geçip de tebeşir beyazı renkte *Eestie* ve *Romania* yazılarını çözdüğü zaman aynı vagonlarla bir zamanlar Hamburg'a ihraç malları, neftyağı, kurşun, mısır ve üzüm sevkedilmiş olduğunu düşündü. Binbaşı Simmering istasyonunu geçip de büyük bir kesik kollar, bacaklar, kolsuz ve bacaksız gövdeler yığını gördüğü zaman başını öbür tarafa çevirdi. Yanıbaşında yürümekte olan Doktor Huth da kafasından geçenleri söyledi: "Yardım daima yardım değildir." 'Bir suçun emrinde ise, yardımın kendi suç olur,' diye Binbaşı Simmering tamamladı bu düşünceyi içinden. Yarı uyur halde ayaklarını vura vura yürüyen Binbaşı Buchner başını kaldırıp da 8.8'lik uçaksavar toplarını, oraya buraya dağılmış cephane sandıklarını ve karla örtülmüş ölülerin kalıntılarını gördüğü zaman, kendi kendine söylendi, telefonla verilmiş emirlerin tümü de hiçbir işe yaramamıştı. O topları ters yönde çevirip Tulevoy boğazında neyi varsa hepsinin üzerine ateş etmeli, oradaki tüm çılgın karargâhı havaya uçurmalıydı. Bir çıkış yolu olurdu bu, başka hiçbir işe yaramasa bile bu caniyane gidişin süresini kısaltırdı. Ufak tefek Teğmen Lawkow da, Stalingradski'nin güneyinde bir sıra yeraltı sığınağını geçip yığınlarla parçalanmış sandık ve boş

konserve tenekeleri gördüğü zaman karargâh mensuplarının kaçarlarken gerilerinde hep böyle şeyler bıraktıklarını düşündü: Karargâhlar askere önderlik etseler de etmeseler de artık her şeyin mahvolmuş olduğunu doğru olarak kestiriyor ve bunun üzerine voltalarını alıyorlardı. Biz aptallar ise olduğumuz yerlerde kalıp mevzilerimizi savunuyorduk. Ne çılgınca bir iş!" Rothschildlere, Ballinlere, Bleichröderslere ve insanları kokuşturan tüm milletlerarası kapitalist kardeşliğe karşı" savaşa girmişlerdi. Sonunda, burada, Volga boylarında tüm insanları kokuşturanların çetesi şimdi yanıbaşlarındaydı. Paçalarındaki kırmızı şeritlerle gözlerindeki monokllarla bundan daha berbat bir insan kokuşturan çete görmemişti dünya.

Ama kafalarından böylesine düşünceler geçirenler pek azdı, daha doğrusu böyle düşünenler pek azdı. Tutsakların akıllara durgunluk verecek kadar büyük çoğunluğu sadece yolunu sürdürüyordu. Bu, bir zamanlar seçkin olan bir orduydu ve erlerin büyük kısmı, kentlerden bile değil, kırsal kesimlerden toplanmıştı. Bu köylü çocuklarının doğal çevreleri ve toprakla ilişkileri daha savaştan önce "emekçi taburları"nda ve savaş öncesi eğitimlerle kesilmişti. Aralarındaki piyadeler yaya olarak iki bin beş yüz kilometreden fazla yürümüşlerdi ve daha sonra yapılan otopsilerin de gösterdiği gibi, bağırsaklarının kangalları açılmış, birbirlerine sürtüne sürtüne cam şeritler gibi dümdüz olmuştu. Kas yapıları kadar iç organlarının da biçimleri bozulmuştu. Şimdi de yolun en dibine varmışlardı. Sanki toplar son kez gürlerken ruhları da bedenlerinden fırlamış, gitmişti; şimdi içinden yürüdükleri sesizlik bir mezar sessizliğiydi. Ayakları ya da ayak parmakları donmuş, yüzleri donuklarla kemirilmiş, bazılarının kulakları, bazılarının burunları düşmüş, ayaklarını sürüyerek yol alıyorlardı. Onbaşıların terfiyeleri ve çavuşların sırmaları onlar için düzenin hayal edilebilecek yegâne rütbe işaretleriydi. Bu rütbe işaretlerinin anlamı kalmadığı zaman, düzenli tüm dünya darmadağın oluyordu. Ayaklarını sürüye sürüye yol aldılar, sendeleyen bir yoldaşa yardım için çok seyrek el uzanıyordu. Son ekmek kırıntısının bölüşülmesi ise artık kesinlikle söz konusu değildi. Tümüyle hastaydılar, hücreleri hastaydı ve artık aralarında hiçbir ilişki kalmamıştı. Organizma özsularına, kana, mukozaya, sarı öde, kara öde bölünerek dağılmıştı ve bireylerin her biri de ayrı ayrı dağılma durumundaydı. Onları tam anlamıyla dağılmaktan sadece bir adım ayırıyordu; yaşam kâsesine sadece tek elle sıkı sıkıya yapışmışlardı. Ve çokları bıraktı o kabın sapını. Yaşama iradelerini sonu gelmeyen yolculukta ve

Karpatlardan Volga'ya kadar yol üzerinde verdikleri savaşların gürültüleri içinde yitirmişlerdi.

Kargaşa emredilmişti ve sonunda her şey kargaşa haline gelmişti.

Kül rengi sel Don ovasına vardı, tren yolu boyundan da Kotluban'a aktı. Hat boyunca çeşitli yerlerde yük vagonları duruyordu ve bu vagonlar yenik orduyu alıp oradan öteye taşıdı. Ama son görünmemişti daha. Vagonların helalarından akıp raylar arasında kan renginde donan dışkı kümeleri bu hastalıklı sürülerle beraber yolculuk eden misafirin öldürücülüğünü gösteriyordu.

Bu kafile, ardında bıraktığı yol boyunca olduğu kadar demiryolunda da yaralardan, beyaz ve kızıl dizanteriden, tifüsten ve ruhsal felçden can vermiş pek çok ölü bıraktı. O ölülerin isimleri kara yazıldı. Ama bunlardan başka mezarlar da vardı: bunlar da yenik düşmüş orduya eşlik ederken yol boyunda ecelle buluşmuş olan Rus doktorları, sağlık erleri ve hastabakıcılarının mezarlarıydı. Bu mezarların önemi vardı: insanlık kitabına geçmişti onların isimleri. Yolculuğun ilk merhalesinde, ta ilk kampa kadar, kırk iki taneyi bulmuştu bu türden mezarlar.

Koca bir millet yolunu şaşırmış, dağılmış, sınırları çiğneyip geçmiş, açılmış delilik sancağının peşine düşmüş, Avrupa haritasının üzerine, vadilere, ormanlara, tarlalara, denizlere yayılmıştı ve bu insanlık dışı çaba sonunda yavaşlayarak enkaz halinde durmuş, ezilip toz olmuştu...

Koyu karanlıklardan çıkarılıp elinden tutularak yeni bir günün eşiğine getirilecek o millet, milletler paletinden silinip çıkarılmış bir renk, dünya orkestrasında artık çalınmayan bir nota olmamalıydı. Bunun için de iyi niyetli tüm insanlar birbirlerine el uzatmalı, üzerinden hâlâ geçilebilir durumda ortak bir yol bulmalıydılar.

Krutaya Balka'daki iki adam bunu tartışıyorlardı aralarında. Aynı dille konuştukları halde, bu işin o denli güç görünmesine hiç de fazla şaşmamalıydı, çünkü uçurum derince, yollar kapalı, sözler kötüye kullanılmış, inanç da tükenmişti.

Doğu'nun karlı bozkırlarından buzlu bir rüzgâr çıktı. Ama Pamirlerden Balkaş Gölü'ne, Aral Gölü'nden Volga'ya kadar tüm ülkenin üzerinde güneş ışıl ışıl, hava da bir elmas parlaklığıyla doluydu; rüzgar da Stalingrad'ın bomboş fabrikalarının başveren kalıntılarının, çatlak duvarlarının arasından eserken baharın ilk soluğunu taşıyordu. Rüzgâr siperlerle yanlmış, çukurlarla dolu ovaların, parçalanmış tank yığınlarının, tekerleklerin, topların üzerinden geçti. Gökte hiçbir şey

kalmamıştı artık, ne uçak motorlarının vınlayışı, ne yerden göğe fışkıran toprak ve duman. Rüzgânn müziği andıran sesinden başka hiçbir şey yoktu. Toprak boştu, Orta Stalingrad'dan Gumrak'a, Don Bozkırının köylerine kadar uzanıyordu binlerce ayağın bıraktığı geniş iz. Uzun bir iz, bir milletin yazgısının iziydi bu.

Krutaya Balka'da, üç ölünün kaba bir kar yığını oluşturduğu yerden boğaz yukarısına doğru başka ayak izleri uzanıyordu. Bu izler beyaz tarlayı geçip yürüyen ordunun ardında bıraktığı geniş ize kavuştu ve kayboldu.

Yan yana yürüyen iki adamın iziydi bu.

STALİNGRAD

2. Dünya Savaşı'nı en iyi anlatan yazarlardan biri olarak anılır Theodr Plievier. Bu savaşın üç doruğunun adını vermiştir kitaplarına: **Moskova, Stalingrad** ve **Berlin.** İlki yayınlanan (**Moskova,** Hürriyet Yayınları 182) bu üçlünün ikinci kitabıdır **Stalingrad.** Stalingrad savaşının bir destan haline dönüştüğünü gören Plievier, bu destanı gerçek boyutlarına getirmeye çalışmıştır. Savaşa katılan yüzlerce kişinin tanıklığına başvurmuş, Hitler'in doğrudan emriyle 200.000 kişilik bir ordunun yok oluşunu Dante'yi andıran bir ustalıkla kâğıda dökmüştür. Savaşla ilgili binlerce resmî belge ve özel mektubu da okuyan yazar, övgüye değecek yiğitlik sahnelerinin yanı sıra ödleklikleri, Stalingrad cehenneminden kurtulmak için birlikte intihar edenlerin umutsuzluklarını da anlatmaktadır. Plievier'in kahramanlarının belki de en sevimlisi olan, tank alayı komutanı Vilshofen, bu tür çözümleri düşünerek Alman ordusunun o günlerdeki kafa yapısını şöyle dile getiriyor: "Bunlar bize örnek olacak olaylar değil. Boş yere ölen Almanya'yı da birlikte öldürür."

1892'de doğan, savaşın en acımasız günlerini bizzat yaşayan Plievier, 1955 yılında ölmüştür.

Hürriyet HOLDİNG A.Ş.
300 Lira